

TERAPI

SAMFUNDSFORM
SUBJEKTIVITET

KALLE BIRCK-MADSEN

KUA 1986

"Der ønskes en bestemmelse af terapi som form for social praksis, samt en analyse af, hvorvidt et subjektperspektiv lader sig sætte igennem i denne praksisform".

Speciale i social-klinisk psykologi
Københavns Universitet Amager
Kalle Birck-Madsen, juni 1986.

Vejleder: Ivy Schousboe

FORORD: TERAPIREBET - SKITSE TIL EN KRITIK AF TERAPIBEHANDLINGEN.

Projektet søger at begrunde noget om terapibehandlingen i dag såvel teoretisk som praktisk. Det er også et forsøg på at oparbejde og for-
ene teori og praksis i et personligt og kollektivt perspektiv.

Og denne opgave stiller sig desto stærkere, når problemet er terapi og behandling i den livspraktiske dagligdag ude som hjemme; det kan være på værtshuset, diskoteket og i sportsklubben; i lejligheden, familien og kollektivet; i beboergruppen, i bevægelsen, i partiet og i fagforeningen; og på arbejdet - hvis man har noget af det.

Projektet er delt i syv dele om terapi og behandling fra dyr til socialismen i dagligdagen.

En første del om kosmos - dvs filosofien heri - på den ene side, og på den anden side om terapi som det umiddelbart træder een i møde, samt om hvordan disse to sider må sættes i gensidig bevægelse, hvis det skal gøres muligt at sige noget om, hvad terapi er i sig selv;

En anden del omhandlende den situation og form - statskapitalismen - hvor igennem vi praktiserer ovenstående "møde".

Den tredje og fjerde del går ind på den naturlige og menneskelige samfundshistorie, der ligger bag og foregår dette møde i dag;

Og femte del omhandler særskilt den historie - terapirevet - som en særlig fremmed form, som sådanne møder kan komme i stand i kraft af. I den sjette del følges dette "møde" som det oftest udvikler sig videre til ikke at blive et kollektivt personligt møde for de involverede;

Og den syvende og afsluttende del handler om hvordan så.

Som sådan slutter projektet med opstillingen af en lille skitse, hvor igennem konkret terapibehandling kan reflekteres og bemestres gennem de involverede subjekters gensidige arbejdsvirksomhed i overensstemmelse med terapibehandlingens iboende mål: generobring af fremmedbestemte sociale og psykologiske betingelser gennem negering af egen praksis via produktion af livskraft.

PROBLEMFÖRMULERING s. I.

FORORD: TERAPIREBET - SKITSE TIL EN KRITIK AF TERAPIBEHANDLINGEN s. II.

INDHOLDSFÖRTEGNELSE s. III.

INDLEDNING: KORT OM EN MEGET LANG HISTORIE s. VIII

KAPITEL 1: HVAD ER TERAPI? OPARBEJDNINGEN AF ET BEGREB OM

GENSTANDEN FOR TERAPI s. 1.

- en gordisk knude s. 1;

1.1: Et vue udi terapi set som fænomen s. 4.

- fænomenbeskrivelse af terapi s. 6; - terapibestemmelser s. 7; - genstandsreference: dét som aktiviteten retter sig imod s. 11; - middelreference: dét som anvendes til genstanden s. 16; - erkendelsesinteresse-reference: perspektivet med aktiviteten s. 21.

1.2: Om fænomenet terapi som genstand for erkendelse: terapi som bestemt form for selvbevægelse s. 31.

- fra fænomenbeskrivelse til fænomenbestemmelse s. 31.

1.3: Et vue indi terapi: terapi som felt s. 35.

- terapi som form for social praksis: praksisform s. 37; - karakteristika for den teraperede dimension s. 38; - karakteristika for den sociale dimension s. 38; - om forholdet mellem den teraperede dimension og den sociale dimension s. 39.

1.4: Terapi som historisk udviklet realitet s. 44.

- fra overbegreb til kategoriel oparbejdning s. 44; - om forholdet mellem det konkrete og det abstrakte; og om udviklingsforholdet mellem alment og enkelt s. 46; - et begreb om terapi: terapi som lidelsesbemestring s. 54.

KAPITEL 2: KAPITALISMEN: STATSSAMFUNDSHISTORIE OG FREMMEDGJORT FORM FOR VERDENSHISTORIE s. 57.

- den gordiske knude og dens teoretiske ophævelse. Praksisform og forholdet til andre genstande: bearbejdningsform fra individssiden og reproduktionsform fra samfundssiden s. 57; - den samfundshistoriske udviklingssammenhæng som overgribende medium for analysen af terapi s. 59.

2.1: Marxismens identitet: videnskabelig socialisme. Og et videnskabsfilosofisk begreb herfor: dialektisk marxisme s. 64.

- bevidsthedsfilosofi? s. 65; - ikke-marxistiske marxismefortolkninger s. 68; - praksisfilosofi s. 71; - ekskurs om menneskebegrebet hos L. Sève s. 74; - ekskurs slut s. 76; - magtbegrebet hos Marx s. 77; - magtproblemet 1: fremmedgørelse s. 78; - magtproblemet 2: staten s. 84; - magtproblemet 3: fetich s. 92; - opsummering af Marx' magtbegreb og af den dermed forbundne samfundshistoriebestemmelse s. 100.

2.2: Marxismen, dens genese og nutid s. 103.

- Marx og datiden s. 104; - magtens perspektiviske op-hævelse eller endnu en nydannelse i formen verdensstat s. 106; - videnskab og ideologi s. 111; - ideologi s. 114; - videnskabsbegrebet på ny s. 117; - metodologisk opsummering s. 124.

KAPITEL 3: SAMFUNDSHISTORIEN SOM MENNESKELIG EKSISTENSOPRETHOLDELSE: SAMFUNDSMÆSSIG SUBJEKTIVITET OG INDIVIDUEL SUBJEKTIVITET SOM SELVSAMFUNDSMÆSSIGGØRELSE s. 126.

- afgrænsning af problemstilling s. 128; - kvalitative former for det psykiske i organisme-omverdensforholdets historiske udvikling s. 129;

3.1: Antropogenesen: overgangen fra naturhistorie til samfundshistorie s. 133.

- udviklingen af manipulationsevne med midler, og individualiseret socialkontakt i de tropiske regnskove (første analyseskridt) s. 133; - udviklingsmodsigelser i steppebiotopen: tobenethed og aflastet brug af hænder; udviklingen af læreevnen (andet analyseskridt) s. 134; - mål-middel-omvendingen gennem social værktøjsfremstilling via dets inddragelse i funktionsdelte aktiviteter i den almengjorte forsyning (tredje analyseskridt) s. 137; - udviklingen af den sociale værktøjsbrug til samfundsmæssigt arbejde gennem dominansvekslen af fylogenesen til dominans af den samfundsmæssigt-historiske udvikling (fjerde analyseskridt) s. 141; - metodisk mellembemærkning: kritik af Holzkamp I s. 142; - slut på metodisk mellembemærkning I s. 149; - teoretisk slutbemærkning: kritik af Holzkamp II s. 161.

3.2: Samfundsformen for menneskelig livsopretholdelse: kollektiv og personlig selvbestemmelse s. 165.

- samfundspolen i individ-samfunds-forholdet s. 165; - individ-polen i individ-samfunds-forholdet s. 169; - forholdet mellem individ og samfund - en slags opsummering; og dets perspektiviske reproduktionslogik s. 179.

3.3: Terapi som kollektiv varetagelse af personlig lidelse: lidelsesbemestring s. 186;

- terapies funktionelle placering i samfundsformen for livsopretholdelse s. 187; - modsigelsen mellem sundhed og sygdom biologisk set s. 188; - naturhistoriske former for lidelsesbemestring: sygdomsovervindelse og sygdomsbehandling s. 192; - samfundsmæssig betingethed, kollektiv social belastning, individuel overbelastning og forbund om personlige symptomer: lidelsesbemestring som kollektiv varetagelse af personlig lidelse s. 203.

KAPITEL 4: SAMFUNDSHISTORISKE FORMER FOR TERAPI: TVANGSOVERVINDELSE OG AFMAGTSOVERVINDELSE s. 211.

4.1: Klassesamfundsformen for terapi: tvangsovervindelse s. 220.

- terapi vinder nye træk: tvangsovervindelse som enkeltstående lidelsesbemestring gennem egne klassebetingelser s. 226; - slavesamfundets opløsning s. 229; - feudalismens opløsning s. 232;

4.2: Kapital formen for terapi: afmagtsovervindelse s. 240.

- hidtidige begrænsninger i samfundshistorieanalysen s. 241; - afgrænsning af kommende genstandsfelt s. 242; - kapitalismens udvikling og reproduktion s. 243; - samfundsmæssige instanser for individuelle reproduktionsproblemer under kapitalismen s. 252; - individets eksistens i den politiske økonomi s. 255; - terapi vinder nye træk: afmagtsovervindelse som offentlig bemestring af privat produceret lidelse s. 260; - afrunding s. 267.

KAPITEL 5: TERAPIREBET SOM SÆRLIG KAPITALFORM FOR TERAPI: PSYKISK LIDELSESBEBESTRING s. 270.

5.1: Det psykiskes afgrænsning som selvstændig kapital form fra samfundsform til kapitalisme s. 272;

- samfundsform: muligheden for brudt fællesproces med konsekvensen af isolation, spaltning og ressourcefattig restriktiv løsning på den brudte fællesproces. Og psykisk lidelsesbemestring som kollektiv og personlig isolation: samfundsmæssig afmagt s. 272; - classesamfundsform: kollektiv inderliggjort fremmedbestemthed. Og psykisk lidelsesbemestring som socialt og individuelt fjendskab: classesmæssig afmagt s. 277; - kapital formen: fordoblet fremmedbestemt produktion af livsforholdene. Og psykisk lidelsesbemestring som samfundsmæssig og individuel instrumentalisme: kollektiv afmagt s. 284; - logikken i psykisk lidelsesbemestring under kapitalismen: terapi rebet som personliggjort afmagt og dets udvidede reproduktionsformer af kollektivt selv fjendskab og samfundsmæssiggjort isolation s. 289.

5.2: Terapi rebet som praksis form og som selvbestemmende arbejdsvirk somhed s. 294;

- terapi rebet som praksis form: social varetagelse af afmagt gennem personliggjort afmagtsbemestring s. 294; - terapi rebet som selvbestemmende arbejdsvirk somhed: selvnegering som skridtvis generobring af de samfundsmæssige livsbetingelser (af social som psykologisk art) s. 296; - om den videre vej mod det konkrete: realiteten terapi fænomenet s. 298.

KAPITEL 6: RESTRIKTIVE TERAPEUTISKE LOGIKKER: DEN SOCIAL-ORIENTEREDE, DEN PERSON-ORIENTEREDE OG DEN PRIVAT-EKSISTENTIELLE UDVIKLINGSBEVÆGELSE s. 300.

- terapi rebet og udviklingen af selvbestemmelse s. 301; - restriktive terapi tendenser s. 304;

6.1: Den social-orienterede udviklingsbevægelse i psykiatrien: behandling som indespærringsstøtte, og som et nødvendigt livsrum i den samlede statslige livsopretholdelsesproces s. 309;

- det psykiatriske sygehusvæsens historie op til idag, de afsindige som syge; anstaltspsykiatriens udvikling; og dennes begyndende integration i det somatiske sygehusvæsen på den ene side, og distriktspsykiatriske bestræbelser på den anden side s. 309; - psykiatri som varetagelse af behandlingsbehovet for mennesker med psykiske lidelser: diagnostik og behandling s. 316; - psykiatrisk diagnostik s. 316; - psykiatrisk behandling. Og psykoterapi som en af flere påvirkningsmetoder s. 319; - forholdet mellem psykiatrisk diagnostik og behandling: et paradoks s. 320; - afsluttende om forholdet mellem børne-, ungdoms- og voksenpsykiatrien s. 326; - livsopretholdelse gennem terapi? s. 328; - terapi fænomenets terapibestemmelse på ny s. 332.

6.2: Den person-orienterede udviklingsbevægelse i Freuds psykoanalyse: terapi som forandringshjælp, og som et muligt livsrum i den kapitalistiske overlevelselsesproces s. 336;

- centrale bestemmelser i den psykoanalytiske teori s. 339; - begrebet om massepsyken: 1. fase s. 342; - 2. fase s. 345; - massepsykens historiske opløsning og stadfæstelse s. 347; - opsummerende om psykoanalysens grundstruktur: psykoanalysen som ubegrebet tredje virkelighedsinstans s. 349; - psykoanalysen som terapeutisk proces: person-orienteret udvikling gennem opgivelse af eget samfundsmæssige perspektiv til fordel for sig selv under betingelserne s. 351.

6.3: Den privat-eksistentielle udviklingsbevægelse: behandling og terapi som privatformsfordobling og behandlingsterapeutisk blålus s. 357;

- terapiinflation og inflation i terapi som livsbemestningsmetode s. 361; - de institutionelle rammer for terapi s. 361; - forvaltningen af den terapeutiske praksis s. 363; - karakteren af terapeutiske problemer s. 364.

6.3.1 : Terapibevægelsen; terapi som rummet for menneskelig udvikling s. 367.

- terapi som sundhed inden for og på trods af et sygt samfund s. 369; - terapi som kollektiv styring s. 377; - terapi som teknik til at handle nutidigt i overensstemmelse med sig selv og situationen s. 381.

6.3.2 : Behandlerbevægelsen: behandling som reetablering af "tabt" privatforms liv s. 387.

6.3.2 : Privat-eksistentiel terapibehandling: indre-ydre herskabskontrollerende bevægelsesforandring af den teraperedes sociale livssituation s. 398.

KAPITEL 7: TERAPIREBET - SKITSE TIL EN KRITIK AF TERAPIBEHANDLINGEN s. 406.

- terapibehandling som ideologi s. 407; - kritik af kritikken s. 408; - almengørelsesduelige forhold i terapirebet s. 413; - A) praksisformsteori som kooperativt udviklingsgrundlag for specifik arbejdsvirksomhed s. 416; - B) første modsigelse i terapirebet: forbund om situationen og forhandling om en bestemt påvirkning af den berørte s. 419; - C) anden modsigelse i terapirebet: problem-oparbejdning gennem perspektiv-sætten på løsning af situationens problem og Kooperation om hinandens standpunkter s. 426; - D) tredje modsigelse i terapirebet: kooperativ problemudvikling gennem forbund om målsætningsprocessen og forhandling om overgang dertil s. 429; - perspektiver i teori om terapirebet s. 436.

BILAG I - IV s. 440.

LITTERATURLISTE s.446 - 457.

INDLEDNING: KORT OM EN LANG HISTORIE

De sidste 80'er års historie er historien om, hvordan "glade Danmark" er blevet stadig "bedre" for færre. Det er også historien om, hvordan flertallet af lønarbejdere, og stadigt flere marginaliserede og kollektivt udgrænsede menneskeskæbner er blevet stillet famlende og fremmede over for hinanden; samt stillet i livsrum, der ofte er så snævre og perspektivtomme, at forbund, kollektiv støtte og personlig solidaritet afløses af hadets frygt for det anderledes, og af den simple instrumentalisme af hinanden med ureflekterede hævnaktioner ud i det blå, eller af langsom selvdestruktion. Og endelig er det historien om, hvorledes alle synes at måtte kæmpe for sig selv - og med sig selv - for at overleve "sammen".

Hvad der i dag er værende og virkeligt er kort sagt konglomeratet af venstrefløjens skræmmebilleder fra 70'erne. Og de lever og folder sig ud her i 80'erne i en stilfuld offentlig medieglans hen over de egentligt berørte. Det er de skræmmebilleder af politisk disciplinering og markante uligheder, der dengang knap kunne føles, som i dag er i offensiven som udviklingstendenser; og hvortil modstanderne - de opbyggelige kræfter - fattes. De kollektivt strukturelle og personlige kræfter, der vender denne "nedadgående sol" indhold af kommende menneskeligt ingenting, er i sin defensivitet næsten usynlig.

Der tales ikke længere om krise - den leves! Den leves med mennesket endelig kommet i centrum som person - men dog så afmægtig som aldrig før; med mindre det bruger kræfterne på sig selv, sit nære livsrum og på at føre sig frem som privatperson i diverse golde offentligheder af statsligt medierede private overlevelsespladser.

Hvis det følgende havde drejet sig om fantasi, kreativitet, dans, sport, kropstræning og -hygiejne, fritidstilbud og aktiviteter frem for behandlingen af terapi, så havde ovenstående dystre billede måske haft en lidt anden tone. Men på ingen områder er den systematiske destruktion af naturforhold og af personlige liv - ensomhed og isolation, fattigdom, overfladeindhold, vold, stimulans og psykofarmakaforbrug, arbejdsløshed, undertrykt leven i afhængighed af andre og andet, forurening, krig og atomkrafttrusler - sat ud af kraft; allerhøjest relativiseret og ekstremt skævfordelt. Kommer vi derhen, hvor rockere frem for at banke svage og gamle damer, banker de rige;

så er det stadig ikke godt nok - men det er en fundamental omvending af den nuværende repressivt indadvendte og mod hinanden værende logik.

Nu er ovenstående dystre tone ikke den gennemgående tone i dette projekt - men alene dets forudsætning. Og en forudsætning, der toner så meget mere frem, når det drejer sig om det nuværende samfundsmæssige enkeltfænomen: terapi og dets behandling. Det er også en forudsætning, der har vokset sig frem af min egen historie, og også af de sidste par alt for mange års arbejde med dette fænomen. Og det er forudsætninger, der i forhold til terapibehandlingen lever en skjult tilværelse - undtagen når de kommer frem i skandaleprægede historier om "upåagtsomme" overgreb på indlagte på vores statshospitaler, eller gennem den statslige offentligheds indholdstomme bekymring over det stigende psykofarmakaforbrug.

Dette projekt har ikke sat sig for at grave alle disse skjulte forudsætninger frem. Men har alene været styret af interessen i at afklare, hvad terapi er for et fænomen i dag. Det er der kommet en lang historie ud af. Kvantitetsmæssigt er det blevet voldsomt, alt for omfattende, og kvalitativt behandles alligevel alt for mange spørgsmål og problemer på en overfladisk måde. Hertil kommer også, at projektet endnu er ufærdigt - det slutter dér, hvor hvert enkelt konkret eksempel af terapibehandlingen begynder at tage form mellem de involverede; og hvad projektet alene tilbyder er begrundede livspraktiske begreber om forudsætninger for at gøre dette i et - forhåbentlig - alment-dueligt perspektiv, der ikke lægger mere ulighed, fremmedhed, restriktivitet og repressivitet til det, der i forvejen er værende i forhold til terapibehandlingen. Hertil kommer dog også begreber til at reflektere de restriktive logikker - som en forudsætning for bevidst at gribe ændrende ind - i dagligdagen, der ellers ubemestret bringer "ramte" ind i terapibehandlingen.

Leger jeg med tanken om tid til at gøre det om og gøre det mindre ufærdigt, så er det dog ikke det at gøre det så meget mere kortere og mere afgrænsende, som jeg ville prioritere. Men alene at gøre det mere læseværdigt (overhovedet!), samt rette alle de fejlbestemmelser, der måtte være; og så bruge min energi på at føre slutansatserne videre frem. Og dette har sine grunde - de samme grunde som har fået det til at vokse så uhæmmet, og som til stadighed har taget magten fra mig ved at få eget liv på det hvide papir: det er forsøget på at følge/

spejle terapiens egen proces - terapi som det er produceret, terapi som det har bevæget og udviklet sig, og som det bygger sig selv op gennem de involverede og berørtes livstypiske og bestemte arbejdsvirksomheder. Det er et forsøg på ikke bare at plædere for en bestemt teori og metode i forhold til et bestemt fænomen - da dette altid ender op med stadfæstelsen af en blot og bar personlig eller gruppemæssig mening, hvorom der ikke vides, hvorvidt og i hvilken grad den er almentdualig - men et forsøg på at lade fænomenet selv komme til sin ret og til orde. Altså ikke bare udviklingen af en ny terapiform, men oparbejdningen af en genstandsbestemmelse af den nuværende form for samfundsmæssig terapibehandling. Og hvor ud fra forskellige standpunkter på behandlingen af terapi alene lader sig afklare mht relevans og væsentlighed, samt for hvilke dette har betydning. Det skulle jo gerne være med udgangspunkt i den berørte - brugeren af terapi, klienten eller patienten - men dette er langt fra tilfældet i de mest udbredte og anvendte terapikoncepter. Snarere tvært imod.

Et sådant forsøg på ikke blot at bekræfte dét, der i forvejen antages om terapibehandlingen, eller at udvikle en ny fiks idé herom; men at lade antagelser bekræfte resp. afkræfte sig selv ud fra selve sagen, kræver forudsætninger af en vis almenhed på det sociologiske som psykologiske genstandsområde, da behandlingen af terapi ikke bare er samfundsmæssig praksis eller noget forskelligt herfra, men en særlig form for samfundsmæssigt arbejde og menneskelig virksomhed. Og disse forudsætninger var ikke til min rådighed, da jeg startede på terapibehandlingen. Det drejer sig her overhovedet om et subjektperspektiv på den menneskelige samfundshistorie, som jeg ikke har fundet udfoldet på bæredygtig måde nogen steder - og som derfor har måttet oparbejdes, samt konkretiseres i forhold til terapibehandlingen. Selve denne oparbejdningsproces ville i en vis grad kunne trækkes ud af projektet til fordel for en præsentation af det færdige resultat. Men den er bibeholdt, idet problemet om et subjektperspektiv for nærværende - og også for de sidste 100 års psykologihistorie - stadig er akilleshælen for et samfundsmæssigt-menneskeligt perspektiv på fremtiden inden for alle specifikke områder.

Sådanne forsøg på at lade selve genstanden for specifik arbejdsvirksomhed komme til ret og orde, synes i dag at være håbløst umoderne; desværre også inden for en marxistisk tradition - på trods af at det marxistiske historiesyn alene lader dette problem tematisere. Det

umoderne kan jeg leve med - hellere leve lidt (dystert) end leve helt med de bestående kompromisser og kompensationer for livsfylde, som det at være "in" og tilpasningsduelig kaster af sig; men de næsten manglende forsøg på historiske genstandsanalyser inden for den marxistiske tradition til fordel for simple genfortællinger af traditionelle genstandsbestemmelser blot med marxistiske termer, gør mig klam, idet marxismen så reducerer sig selv til en ubrugelig blanding af traditionelt-borgerlige overfladeansatser, og foregøgler hermed noget andet end den udfrier. Så hellere den rene vare af borgerligt ingenting, eller anarkismens ukomplekse alting; her vildføres man ikke mere end tingene af i dag i sig selv er sammensat på fordrejet måde.

Tanken om at kunne omskrive den følgende lange historie og også gøre den kortere munder derfor snarere ud i håbet om, at forholdet mellem genstand/teori/metode oparbejdes mere adækvat end det for nærværende er tilfældet. Og endvidere også, at det principielle i oparbejdningen af en historisk genstandsanalyse og -bestemmelse af terapibehandlingen, trækkes videre som perspektiverende andre genstandsanalyser og -bestemmelser; og også her igennem korrigeres og videreudvikles.

Gennemgående i projektet er begrebet om form for social praksis - praksisform - og det er overhovedet også dette begreb, der har muliggjort den (alt for) lange historie. Det er også det begreb, der har skabt problemer - de fleste i hvert fald - idet det har givet anledning til et ændret syn på terapibehandlingen, på Marx, på samfundshistorien, på den "kritiske psykologi" osv osv, end det for tiden retter sig ind/hen imod. Begrebets funktion er at fastholde, at praksis altid er en konkret praksis, og at konkret praksis altid er en særlig form for samfundsmæssigt arbejde og menneskelig virksomhed. Dette er søgt ført igennem i forhold til terapibehandlingen, men analysen af andre praksisformer vil ikke adskille sig principielt fra den gennemførte på anden måde, end at de paradokser og gordiske knuder, som historien om terapibehandlingen i sig selv stiller på benene og udvikler sig igennem, indholdsmæssigt må antage andre former, hvorfor det også principielt aldrig bliver den samme analyse. Dette er i sig selv et paradoks, som kun en konkret historisk-logisk analyse af den genstand, der er på tale, kan åbne op for og løse på genstandsrelateret måde. Og dette er også den faktiske pointe bag, at historien om terapibehandlingen starter helt fra bunden af. Eller nærmere: er blevet til - for det var ikke sådan historien startede for mig.

Det startede med forsøget på at finde en genstandsbestemmelse af terapi. Men jo mere jeg koncentrerede mig herom, jo mere ubestemt blev det, hvad terapi drejede sig om. Og to forhold begyndte at aftegne sig som gennemgående frustreringsakser.

For det første afslører en beskæftigelse med terapi umiddelbart flere uløste spørgsmål og ikke-opstillede problemer, end løsninger der stilles op som klare svar på veldefinerede problemstillinger. Hvert svar på noget om, hvad terapi er, synes at blæse i vinden, og fanges det, bliver det til en luftboble, der brister ved at blive til noget ubestemt andet. Men ikke nok med dette, så synes en videre beskæftigelse med terapi at vise, at dette billede holder sig. Terapi bliver til våd sæbe i en boksehandske. Og endvidere lader det til sidst til, at enhver bestræbelse på at trænge til bunds i terapi-fænomenet synes at gøre sig selv til skamme, idet kun flige af den substans og de relationsforhold, som tilsyneladende konstituerer terapi, lader sig løfte frem i lyset. Det er som at blive overladt til endeløse associationskæder, der spontant og uden noget centrum danner sig ud fra begreberne om terapi. Det er godt nok inflationstider for terapi - men alligevel!

Kun et bestemt valg af en terapiopfattelse, som man synes lyder rimelig og som stemmer overens med ens verdensanskuelse mv, synes at kunne give een lidt grund under fødderne. Og træffes et sådant valg - hvor det så må købes, at betingelserne for at det er et dueligt, altså har noget væsentligt med terapi at gøre, forbliver skjult eller uafklaret - så stilles man med den pudsighed, at valget ikke kvalificerer een til at skelne mellem snart sagt alle (kritiske, anti-terapeutiske, traditionelle mm) terapiopfattelser på eet punkt nær: på spørgsmålet om erkendelsesinteresse. Og man er lige vidt! Terapi kan åbenbart gøres til det, man ønsker at gøre det til - inden for visse grænser selvfølgelig, men det kommer i anden omgang. En mistanke dukker op. Er denne "utrolige frihed" brugerens eller terapeutens? Nok mere den sidstes. Og kan det være rigtigt, at også kritiske terapiopfattelser deler genstandsbestemmelse med traditionelle? Åbenbart - men det siger vel mest noget om de "kritiske". Altså spørgsmål nok, men ikke rigtigt noget grundlag for svar.

Det andet karakteristikum ved behandlingen af terapi synes næsten at bekræfte ovenstående problemløsningsvej. Vælges ikke en terapiopfattelse - ud fra at det at vælge er for uldent til mekanisk at blive

foretaget - så trækkes man selv ind i en proces, der skaber uklarhed og opbrud på alle niveauer i ens liv: i forholdet til sig selv, i forholdet til andre og til verden som sådan. Næsten per automatik kommer alt til direkte at berøre og involvere een. Det hele bliver momentant væsentligt. Og konsekvensen er perioder af sammenrod af alt er-kendt og følt, hvor intet orienterende nyt viser sig. Intet må forbigås eller glemmes. Men perioder også afbrudt af øjeblikke, hvor alting ordnes i ét slag - for her efter at falde til hvile i een i et mæt øjebliks tid. Det bliver til en proces, der er lige så forpustende som periodevis stille oplysende og afklarende. Men oftest er det en blandingsproces af, at noget bestemt lades tilbage med noget ubestemt andet, der trækkes med - for først senere med angsten og rusen som følgesvende skridt for skridt at presse sig frem som værende væsentlige pejlemærker for det videre. Men hvor skal man hen - og hvor kom man fra!

Ovennævnte to karakteristika - om det ubestemte omkring hvad terapi er, og hvad det gør med een - modsiges umiddelbart af det faktum, at der handles i, om og med terapi på bevidst måde i den praktiske dagligdag, og også af at megen terapi er sat i utroligt faste rammer, og eventuelt systematiseret helt ned til differentieringen mellem små og store host, som der er forskellige handleprocedurer til rådighed over for set fra terapeutens side.

Men karakteristikaene må have noget med terapi at gøre alligevel - for havde det drejet sig om staten som genstand for analyse, eller om den punkterede cykel nede i gården, så er det langt fra sikkert, at disse karakteristika var dukket frem på min lystavle i samme form og med samme styrke og (manglende) indhold.

Men jeg vidste ikke, hvad jeg skulle gøre ved dette før jeg havde en genstandsbestemmelse. Så jeg arbejdede og arbejdede videre og frustreredes og frustreredes - med en klar overvægt af det sidste - i perspektivet om at opnå en sådan. I dette arbejde indgik også en stadig irritation over den måde, som terapi blev behandlet på af snart sagt Gud og hver kvinde som mand. Blandt andet var der postulatet om, at man ikke kan udtale sig om en terapiform uden selv at have prøvet den. Og i sammenhæng hermed også dogmet om, at man skal have været i egen-terapi, før man kan fungere som terapeut. Hm - begge syntes lige urimelige - eller var jeg stødt på noget for terapi særligt? Intet svar var muligt, mange løsninger der imod til disposition.

Men uklarhederne her omkring førte mig i en årrække ind i det praktiske omkring terapi. Særligt kastede jeg mig over massage og healing - først som bruger, senere som "be"-handleren. Og her var det især hele det mangfoldige liv af ytringer, der tilhører os som følende, sansende og oplevende virksomhed, der kom i centrum - men tilbage blev de sociale betingelser for udviklingen af dette liv. Klassebetingelserne især blev ladet tilbage (note). Fokus på klassebetingelserne førte mig senere ind i to projekter omkring etableringen af alternative rådgivninger, hvoraf den ene overlevede - og i dag overlever godt som "Regnbuen" inde i Studenterhuset.

Efter disse to "sving" var der snart ikke det område af terapibehandlingen, som jeg ikke på den ene eller anden måde havde haft fingrene i. Jo - de "hårde" terapiformer som fx Gestaltterapien og Rebirthing gik jeg uden om. De smagte for meget af fugl og lugtede for meget af fisk; men denne "dom" vedblev dog at stå i luften som noget "sigende" om undertegnede.

Men den genstandsbestemmelse - der skulle sætte det hele på plads - vedblev at lade vente på sig. Hvad jeg var endt op med var note på note, små noter og store noter, samt personlige erfaringer, der var lige så brudagtige som noterne. Jeg havde noget, jeg vidste noget om terapi - men jeg havde ikke noget at ha' det i. Og det hele blev mere og mere uholdbart. Den mest anvendte sætning, der i denne periode indgik i mit arbejde, var "terapi som det mest ideologibefængte område, der eksisterer". Dette skulle senere vise sig ikke at være helt ved siden af - men stadig intet "positivt" begreb. Det kunne ikke blive ved med at gå sådan.

Her kan man lege med, at ovenstående overvejelser over processen med terapi har sin grund i personlige egenskaber hos mig. Og at der også her indgår en bestemt - nærmere: forvirret - sindstilstand. Og det lyder jo også meget plausibelt. Men hvordan afgøres dette, og hvad er hvad? Svaret må være klart inden for denne logik: af den eller de, der allerede har bestemt terapibehandlingen, og i forhold til hvilke jeg er

Det er ikke lykkedes mig særskilt at få udfoldet og præciseret, denne kropslige og spirituelle/-alistiske indfaldsvinkel til terapi i projektet. Det er jeg lidt ærgerlig over - og har (nok mest for min egen skyld) valgt at vedlægge et lille skrift (bilag 4), der tidligere er udformet som et kig ind i området i forbindelse med en konkret "session" på et "Kritisk Psykologisk Seminar" i 1984.

et mere eller mindre typisk eller atypisk eksemplar af en bestemt kategori af terapinødige individer. Men de "lærde" er uenige, og hvem er egentlig de "lærde"? Og inden der kan snakkes om mig, så må først dette "nye" problem afklares osv osv. Og afklares på grundlag af hvad? En uendelig regres mod det personlige standpunkt er initieret - og kan først stoppe ved magten til at sætte sin tolkning igennem.

Havde jeg også lidt magt, så ville jeg inden for logikken af ovenstående med lige så fuld ret hævde, at mine overvejelser var væsentlige karakteristika ved terapibehandlingen - frem for udtryk for noget sigende om mig. Men anskuet således (for-)bliver det striden om kejserens skæg.

Her er der foreløbig ikke andet at gøre end at lade ovenstående overvejelser stå hen i det uvisse. Og dette gælder også det hermed forbundne postulat om "snart sagt alle" terapiopfattelsers rekurs til en interessebestemt indfaldsvinkel - en karakteristisk, der ikke engang er særlig for terapibehandlingen. I sammenhæng hermed skal blot nævnes, at jeg kun er stødt på to - 2 - tekster, der tentativt overvinder dette. For det første en tekst fra det tyske Autorenkollektiv (73): "Psykiatri og politik. Psykoterapiens abstrakte politisering gennem mod-psykiatrien"; og for det andet en tekst af Knud Jacobsen (84), "Sygdom er vi sammen om". I disse tekster fremhæves en dobbelthed i terapibehandlingen: på den ene side står bruger og terapeut over for hinanden i et slags asymmetrisk forhold, men på den anden side er de også stillet sammen om processen herom. Og det er også denne dobbelthed af påvirkning og Kooperation, der hen ad vejen bliver konstituerende for dette projekt, idet det viser sig at begge dimensioner er væsentlige genstandskonstituerende momenter i ontologisk forstand. Problemet aktuelt er alene hvordan der konkret arbejdes med disse. Og i forlængelse heraf vil det også blive tydeligt, at "snart sagt alle" terapiopfattelser nok arbejder - forholder sig til disse; de kan heller ikke andet, når det er ontologiske momenter - men alene arbejder reduceret gående mod det restriktive hermed.

Nu kan ovenstående dobbelthed til at starte med lige såvel være en privat - ikke alment-duelig - mening om terapibehandlingen som alle andre bestemmelser. Og sådan indgik den også i arbejdet med dette projekt. Den havde - kunne heller ikke få - nogen særstatus.

Men for et års tid siden kom der - af i dag uransagelige grunde - skred i det. Den første sætning, der ikke allerede skulle laves om, inden den var fuldført, fandt vej til det hvide papir. Den lød: "Hvad er terapi? Oparbejdning af et begreb om genstanden for terapi", hvilket senere er blevet til kapitel 1. Sætningen var revolutionerende i den forstand, at jeg havde taget mit problem på ordet: hvordan kommer jeg frem til en genstandsbestemmelse, der med en eller anden grad af begrundelighed har noget med behandlingen af terapi at gøre. Dette skal ikke gentages her - kapitel 1 taler (selv efter en kæde af omskrivninger desværre stadig med kryptisk tunge) for sig selv. Men jeg fik en genstandsbestemmelse. Det blev lidelsesbemestring. Meget sigende for min egen proces også - og et digt af Brecht gik den gang også lige ind:

Iagttagelse

Da jeg vendte tilbage

Var mit hår endnu ikke gråt

Da var jeg glad.

Bjergenes strabadser ligger bag os

Foran os ligger sletternes strabadser.

I sammenhæng med denne "iagttagelse" blev der vendt op og ned på min opfattelse af terapi som en særlig form for samfundsmæssig praksis - altså praksisform. At anskue terapibehandlingen på en sådan måde var både indlysende og ukontroversiel. Selvfølgelig er det sådan! Men det var ikke sådan, at diverse terapiopfattelser præsenterede terapi i begrebslig form. Eller nærmere: hvad der blev præsenteret var alene en side ved den særlige form for samfundsmæssigt arbejde og menneskelig virksomhed, som terapibehandlingen omfatter. Nemlig påvirkningsdimensionen, hvorved behandlingen af terapi bliver til problemet om en terapeuts anvendelse af en psykologisk/psykopatologisk teori på den teraperede - eller helt afståelsen herfra som i de anti-terapeutiske behandlingsopfattelser. Problemet om anvendelse eller ej er falsk. Der finder altid en anvendelse sted, men det er i en proces som de involverede er sammen om i en eller anden grad og på en eller anden bestemt måde, hvilket netop ikke gør det til et problem om blot og bar "anvendelse af noget på noget andet", så hvad der kommer til syne her er jo netop en reduceret opfattelse af terapibehandlingen som særlig praksisform. Min ukontroversielle eller indlysende indfaldsvinkel viste sig nu at være det afgørende som sådan, hvorfor alene en genstandsbestemmelse af terapibehandlingen ville kunne opnås ved at op-

arbejde denne som særlig form for samfundsmæssig-menneskelig praksis. Problemet i forhold til en genstandsbestemmelse var som sådan dette. Og en løbebekendelse om at terapibehandlingen "er en særlig form.." måtte få praktiske ben at gå på. Mit "personlige" problem havde fået praktiske vinger - men jeg kom hermed til at have med et helt andet problem at gøre, end hvad jeg fandt udfoldet i begrebslig forståelse, lige meget hvor jeg ellers vendte min snude hen. Historien om terapibehandlingen måtte blive lang - den var som sådan ikke rigtig begyndt endnu.

Og efter min genstandsbestemmelse af terapi som praksisform meldte næste problem sig. En sådan bestemmelse er jo blot en abstrakt-almen bestemmelse. Og sådan "nogle" har ikke selvstændigt liv; tvært imod eksisterer de kun i det konkrete, som en bestemt væsentlig udhævet side herved. Og for det andet er sådanne bestemmelser selv et historisk udviklingsprodukt. Dette rejste opgaven om en ramme, hvor inden for min genstandsbestemmelse kunne følges i sin egen historiske bevægelse. Og samfundshistorien blev til genstand for analyse. Der er næppe andre end Marx - eller marxismen som tradition - der har ydet bidrag til en adækvat forståelse af denne historie. Men der er mange resterende problemer for en bestemmelse af denne i sin indre udviklingssammenhæng tilbage - og hidsig debat herom. Men da jeg havde brug for en historiebestemmelse, der også havde noget med historien at gøre som konkret menneskelig praksis, måtte dette blive næste opgave (kapitel 2). En historiebestemmelse, der opfylder dette er et evident, men et ikke-rigtigt efterlevet perspektiv. Og for at opnå dette søges opgøret med den før-marxistiske filosofi - bevidsthedsfilosofien - ført igennem inden for, hvad der ender op med at være en dialektisk marxistisk diskurs: en praksisfilosofi. Problemet er, at på trods af stadige (videre-)udviklinger af Marx' projekt, så sker der til stadighed (også her) tilbagefald til konciperingen af herskabs- og kontrolvidenskab som klasse- og statsspecifikke former for videnskab - frem for af en videnskabelighed i et dueligt samfundsmæssigt-menneskeligt perspektiv. Det må være marxismens særkende ikke at falde tilbage til sådanne statskapitalistiske praksisformer. Men dette kan siges at kræve nogle almene koncepter, hvor igennem samfundshistoriens forfald til menneskers udbytning og undertrykkelse af mennesker kan reflekteres; samt reflekteres i det perspektiv, der altid også er nærværende for afskaffelsen heraf. Og konceptet samfundsform stilles her

i centrum som grundkategori for oparbejdningen og udviklingen af og i en sådan samfundshistorieopfattelse. Med dette koncept bliver det også muligt ikke bare at historicere normer og regler, men at kunne fremstille dem i deres genese - og repressive selvstændiggørelse med klassers og staters opståen. Her igennem bliver det også muligt alment at fastholde at menneskeligt liv ikke hviler på subjektløse "overenskomster". Det skal - her bagefter - være min påstand, at det også er det koncept, som Marx reflekterede sin kapitalisme-analyse igennem - og som forbi-gået lader marxismen degenerere til den borgerlige historieskrivning, der i forvejen er alt for megen af.

Men lige som min genstandsbestemmelse af terapi ikke findes som abstrakt udviklet form, så findes der heller ingen abstrakt samfundshistorie. Og skal terapi ses i sin konkrete udvikling inden for samfundshistorien, så kræves en historisk indholdsbestemmelse af konceptet om samfundsform ud fra den naturhistorie - antropogenesen - der i sig selv har produceret denne i dets væsentlige træk. Opgaven for kapitel 3 kommer til syne. Og her trækker jeg på den "kritiske psykologi" for at opnå disse indholdsbestemmelser. Der er imidlertid problemer i den "kritiske psykologi" - problemer, der i store træk består i, at det egentlige subjektplan for samfundsmæssig og menneskelig reproduktion er fraværende. Koncepterne om praksisform og samfundsform anvendes her til at opnå dette subjektplan - og her støtter jeg mig især til et tidligere arbejdsprojekt med Jens-Peter om dette (dette arbejdsprojekt er senere blevet til vores almen-psykologiske opgave). Igennem dette bliver det muligt at begrunde, hvorledes terapi selv er et historisk udviklingsprodukt - af såvel den naturhistoriske som samfundshistoriske proces. Og en konkret-almen samfundsformsbestemmelse af terapi lader sig begrunde: terapi som kollektiv varetagelse af personlig lidelse. Det afgørende bliver i forlængelse af denne bestemmelse, at kun inden for terapibehandlingen kan der tales om en modsigelse mellem psyke og soma på den ene side og på den anden side om en modsigelse mellem det lidende individ og bestemte sociale betingelser. Det følger heraf, at differentieringen mellem psykiske og somatiske lidelser/sygdomme er en differentiering inden for den terapeutiske praksisform - og på ingen måde en almen menneskelig differentiering, hvad den så ofte gøres til. Almen er den kun i dens ophævelse som specifik bestemmende dimension ved udviklingen af den personlige og kollektive bestemmelse. Konsekvenserne for en kritik af de mest udbredte og anvendte sygdomsteorier ligger lige for: der kan ikke perspektivisk tænkes sundhed inden for denne specifikke dimension, men kun på trods af den og igennem

mere præcist: ^{specifik} bestemmelser

den. En sådan kritik prioriteres dog ikke i kapitlet.

Men opgaven for kapitel 4 træder frem. Det er at følge terapi i sin samfundshistoriske udvikling inden for de udviklede samfundshistoriske former for produktion og Kooperation, således at de forskellige udviklede former for terapi kan oparbejdes. To specifikke samfundshistoriske former for terapi lader sig bestemme: for det første classesamfundsformen for terapi - tvangsovervindelse som enkeltstående lidelsesbemestring gennem egne klassebetingelser - og for det andet kapitalformen for terapi - afmagtsovervindelse som offentlig bemestring af privat produceret lidelse. Og i forlængelse heraf kommer det også til en bestemmelse af den konkret-almene logik for den terapeutiske praksisform under statskapitalismen. Denne følges dog ikke i sin empirisk-logiske udvikling frem til i dag. I stedet overgås der til en beskæftigelse med et moment heri: nemlig psykisk lidelsesbemestring.

Og kapitel 5 følger den "psykiske" lidelsesbemestring fra de første samfundshistoriske former og frem til i dag. Tre særskilt udviklede former lader sig her påvise: til samfundsformsniveau kan psykisk lidelsesbemestring bestemmes som ²/personlig og kollektiv isolation; og til classesamfundsformsniveau som ⁴/individuel og socialt fjendskab; og til kapitalformsniveau som ⁵/samfundsmæssig og individuel instrumentalisme. Her igennem viser det sig også, at de forskellige begreber for "psykisk" lidelsesbemestring - "rasende", "gale", "afsindige" "dårer", "sygdom" og "lidelser" - ikke er substitutter for samme grundforhold, hvad det så ofte også inden for en marxistisk tradition gøres til. Men at det er særskilt specifikke former for "psykisk lidelsesbemestring. Mao at der ligger forskellige produktionsbetingelser til grund - hvilket er det alt afgørende, hvis der skal tænkes produktivt ud over disse former i praksis. I forlængelse heraf præciseres dels den "psykiske" lidelses-udviklingslogik under kapitalismen: ¹/personliggjort afmagt som første restriktive form, ²/kollektivt selvfjendskab som anden, og endelig ³/samfundsmæssiggjort isolation som tredje og sidste restriktive form. Til den standende debat om brug eller ikke brug af psykofarmaka kan det ud fra ovenstående siges, at det slet ikke drejer sig om et for eller imod. Men snarere at jo mere og vedvarende, og jo kraftigere at enkeltskæbner får lov at sejle deres egen sø i dagligdagens undertrykkelse uden at der fra de sociale kollektiver gribes ændrende ind gennem prioritering af ærlige ressourcer, jo mere bliver psykofarmakaen en mulighed for den enkelte til at få "ro i

sjælen". Det er derfor alene kollektiv ligegyldighed, svigt og videre-
given af undertrykkende afmagt, der stiller den enkelte "ramte" over
 for en sådan ikke-produktiv løsning. Her over for er tvangsmedicinering blot psykiatri i ren praktisk form. Og denne problemstilling er
 også selvmordets: jo mere de sociale kollektiver trækker samfundsmæssige handlemuligheder ud af den berørtes livsrum, jo mere bliver kun
 valget over at leve eller dø tilbage. Og i denne forstand er det faktisk altid det "samfundsmæssige" kollektiv, der vælger selvmordet for
 den berørte: nemlig ved ikke at give det handlemuligheder til livet.

Skal der derfor tales om en modernisering, videreudvikling eller revolutionering af de samfundsmæssige instanser for tackling, omvending og afskaffelse af psykisk lidelsesbemestring, må det blive i perspektivet om mulighedsrum, der står til rådighed for de hverdagsskæbner, der ikke kan vende afmagtens logik inden for betingelserne. Men som har brug for at komme ud af dem - for at kunne vende styrkede tilbage og tage kampen op (eventuelt andre steder). Mulighedsrum der er til for dagligdagens jordede skæbner - hvor socialarbejdere ordner betingelser herom såvel for selve mulighedsrummets funktionen som for alt det de enkelte har måttet lade uløst tilbage i sin stigen af dagligdagen. Sådanne mulighedsrum ville hurtigt blive overfyldt af produktivt rekreerende livsenergi - det er et andet problem (!) - men problemer ville kunne tackles af de berørte inden de udviklede sig i ødelæggende kronisk retning, idet den enkelte i dette perspektiv kan blive sin egen henvisende instans. Socialismen kalder.

Det er dog ikke ovenstående perspektiv, der i dag udfolder sig. Det er tvært imod stigende institutionalisering af dagligdagen med effekten af psykiatisering og psykologisering - en "professionaliserende" udviklingsretning, der er og bliver lige så gammel som kapitalismen som system. Men der er ingen grund til og fidus i at lade dette forhindre en perspektiverende løsning af reproduktionsproblemer. Heri indgår også social- eller reproduktionsarbejders politiske kamp omkring indgreb i de dagligdagslogikker, der udleverer individet til "psykisk" lidelsesbemestring - en lidelsesbemestringsform der også kan ses som en tvungen individuel løsning på et ikke kollektivt løseligt problem inden for betingelserne.

Derfor indføres også i kapitel 5 kategorien om terapiarbejdet som begreb for denne kollektivt-individuelle ikke-løsning af reproduktionsproblemer. Og i forlængelse heraf analyseres de logiske udviklingstrin i terapiarbejdet - såvel i dets restriktivt mulige som i dets alment delvise udviklingsbevægelse - fra praksisform til arbejdsvirksomhed.

I kapitel 6 gøres reproduktionen af terapiet i dets restriktivt mulige udviklingsretning til genstand for analyse. Og terapiets historie under kapitalismen søges også skitseret - en historie, der i dag oftest bestemmes som blot "kaos" eller bar "inflation" fra perioden 1950'erne og op til i dag. Dette søges begrebsligt overvundet. Det viser sig også gennem denne analyse, at de mest anvendte og udbredte terapikoncepter placerer sig inden for en logik af dagligdags restriktivitet; og at de også primært tager parti for terapeuten og behandlingen snarere end for den berørte bruger, klient eller patient ved at lægge sig i forlængelse af de forskellige logikker, der på givne tidspunkter og situationer er virksomme i terapiet. Og effekten heraf er, at problemer søges løst med den selvsamme logik, der har produceret problemerne. Dette er mere eller mindre den "brændte jords taktik" mod egne fæller.

I kapitel 7 vendes tilbage til de mulige almengørelsesduelige forhold i terapibehandlingen. Dette indbefatter også en lille afstikker til nogle erklærede kritiske terapikoncepter, hvor det viser sig, at også disse har en rem af den restriktive logik som regulationsform af terapibehandlingsarbejdsvirksomhed - ikke som intenderet mål, men som bieffekt.

Og i forlængelse heraf opstilles en lille skitse, der skulle gøre det muligt at reflektere vejen igennem restriktiviteten i terapibehandlingen.

Der er desværre megen væsentlig terapibehandlingshistorie, der næsten slet ikke bliver berørt i projektet. Det gælder især de forskellige - primært praksisledede - opgør med det psykiatriske sygehusvæsen som sådan. Disse har været murbrækkere for utroligt meget, samt stødpuder mod gennemsætningen af det helt umenneskelige i de skjult voldelige tilpasningsteknikkers navn. De har fortjent en anden skæbne, end den der her tilbydes dem. Men projektet tilbyder dog et grundlag for at gi' dem en anden skæbne fremover - en skæbne der også må bygge på læring og inddæmning af de forhold i dem, der i vid udstrækning har kunnet gøre dem integrable i den åhh så strømlinede, men strukturelt beskidte dagligdag, der i dag tilbydes nutidens homo sapiens.

Hvad der fattes er klasse-kamp om udviklingsretningen for fremtiden - ellers kommer den sgu ikke! Og "hele det gamle møg må begynde forfra" - for at citere en vis gammel fyr, der i sidste århundrede skuede længere end det i dag er for vane.

Lige så vel som der kun overleveres i den "store verden" gennem forbund med andre, har jeg kun overlevet dette historiprojekt via stærk støtte fra nære kære, som har måttet stå model til mange frustrationer. Men nu er min væsentligste frustration - et historiprojekt, der aldrig skulle have været lavet alene - overvundet. Nu er det min tur til at stå model - til modellens afskaffelse.

Nu er terapibehandling - lige såvel som dette projekt - ikke kun noget, der foregår i lukkede og afgrænsede rum, eller gennem frivillige samenslutninger af selvhjælpende deltagere; men det forberedes i dagligdagen, hvor de involveredes handlinger mod eller med hinanden gør forskellige problemstillinger mere eller mindre tvungent aktuelt - eller udviklende potentielt. Og om det har været min klasse-karma, min biologi ud fra det jeg er fyldt med og min livshistorie her imellem, eller om det har været beskæftigelsen med terapibehandlingen og fokus på hvordan det produceres og reproduceres i dagligdagen - en produktion af såvel tunge som gelinde logikker af energier - der har været udslagsgivende for tilfredshed med at være færdig på den ene side, og ulykkelighed over et generelt smadret liv på næsten alle sociale niveauer på den anden side - jeg ved intet herom, men det sidste er tanker værd. Det er i hvert fald sikkert, at når beskæftigelsen med terapibehandlingen bliver set igennem andet end individual-historiske og social-historiske indfaldsvinkler eller gennem deres abstrakt-eksistentielle syntese; men bliver set igennem terapibehandlingen som en praksisform - en bestemt form for personlig og kollektiv bestemmelse af samfundsmæssig subjektivitet - så åbner der sig et område, en slagmark eller et ingenmandsland, der er svært at informere sig i, idet alle forskellige videnskabssyn, naturteorier, sociologiske og psykologiske teorier mødes med en til at begynde med lige stor relevans. Hvilken anden praksisform tillader dette praktiske sammenrend af alle subjektive strømninger? Næppe andre end den kapitalistiske form for terapibehandling af personliggjort afmagt, kollektivt selvfjendskab og samfundsmæssiggjort isolation. Næppe andre end denne. Men alle disse subjektive strømninger er også omvendt de mest udbredte tankeformer inden for alle andre af samfundslivets forskellige arbejdsvirksomhedsformer - omend det praktiske sammenrend ikke er manifest her. Så i stor udstrækning tænkes der i statskapitalismen som om livet er en terapeutisk form. Og dette er næppe heller langt fra virkeligheden generelt, idet mennesket af i dag må siges at være blevet en forstyrrende faktor for den bestemmende magt over produktionen. Lige så vel som

klassemødet kan holdes stangen ved inden for betingelserne at se menneskemasserne som i sidste instans forenelige socialgrupper (med lidt uligheder imellem), så kan klassekampen som motor for terapeutiske problemer holdes på afstand gennem hierarkiserende lagdeling af terapi-fænomenet - somatisk-, psykisk-, individual-, par-, familie-, gruppe-, netværksterapi mv - med fokus på enten individerne selv eller sociale strukturer her om, fremfor fokus på og livspraktisk udveksling af selve formidlingsforholdet mellem individet og det sociale. Så den frihed som individual-historiske indfaldsvinkler tilbyder terapeuede, den mangel på frihed som social-historiske indfaldsvinkler fradømmer terapeuede eller den fordømmelse til frihed som eksistentielle indfaldsvinkler plæderer for, er vel ikke andet end tegn på, at friheden som samfundsmæssig subjektiv strømning ikke rigtigt er sat på begreb og dermed på dagsordenen for det videre liv i morgen.

Dette projekt er ingen undtagelse herfra. Men forhåbentlig giver det nogle duelige pejlemærker til at kaste sig virkeligt over en prioritering af de kollektive handlemuligheder i terapibehandlingen - og gøres dette vil fokus automatisk flyttes fra terapibehandlingen selv og ud i den dagligdag, der skal udvikles i en anden retning af de involverede end den retning, der pt er dominant. Det er derude, dér bag ved terapibehandlingen, at det kollektivt-personlige liv foregår - og også ikke-foregår med effekten af og producent for terapeuede skæbner. Skæbner, der i dag ved reproduktionsproblemer, er henvist til selv og alene at træde ud af deres sociale livsrum i håbet om, at der er plads og interesse til een de "andre" steder - for i sidste instans er det samfundsmæssige privat-individ i en offentlighed uden at dette også borger for personlig kollektivitet.

Det kollektive mødbillede hertil er samfundsstrukturer af personlige arbejds- og bo-grupper, der trækker kompetence ind i sig, når de stilles over for problemer, som ikke kan løses på de givne betingelser. I dag bliver dette mere og mere omvendt; og dette berettiger også til fokus på, hvad der udvikler, binder og låser fremmedhed og restriktivitet imellem os. Men det overvindes først, når de kollektive muligheder er afdækket og grebet i hver en praksisform. For behandlingen af terapi fordrer sådanne kollektivt-personlige strømninger uden for terapibehandlingen - ellers er kun fremmed reproduktion af restriktiviteten mulig. Fokus på dét "uden for", der endnu ikke er kollektivt samfundsmæssiggjort, men dueligt herfor, er det, der alene virkeligt kan bringe terapibehandlingen fremad i de involveredes tjeneste. Godt

nok kan man udvikle sig gennem kriser, men duelig samfundsmæssig udvikling har ikke alment krisekarakter.

Det er kræfterne til virkeliggørelse af ovenstående, som jeg i dette projekt har haft svært ved at indfange kategorielt. Men jeg vil håbe, at det snart bliver gjort og almengjort - ellers bliver der kun løn-arbejdet, privat-livet og terapibehandlingen af "normale" tilbage at leve igennem.

I dette ligger mere eller mindre også betingelsesgrundlaget for, at min skæbne længe har formet sig, som det har været tilfældet. Men uden det "fede" var det slet ikke gået; vejleders støtte og tro på, at det overhovedet var muligt at lave en praksisformsanalyse; og for det sidste hektiske især Kirsten Brøste, der har slidt sig igennem en ren-skrivning af hvert ord og fået det til at gå fremad, når jeg passivt ikke orkede mere; Per der utrættelig har kopieret; og "lille" Ditte om hvem mine følelser de sidste mange måneder har drejet og drejet og givet mig vilje og håb til at fortsætte til dette sidste ".".

Og alligevel ikke helt: læseteknisk og indholdsmæssigt.

Der er - synes jeg bagefter og har jeg lidt og følt med undervejs - en meget tæt sammenhæng mellem problemstilling og begreb & diskursopstilling. Og dette er såmænd også godt nok, da det er forudsætningen for at kunne anskue bevægelse og udvikling inde fra i forhold til den genstand der er på tale. Men det betyder omvendt, at man må indstille sig på problemstillingen for at kunne følge den, da den forandrer sig med genstandens egen udvikling. Dette gør projektet langsomt og tungt at læse. Hertil er vist kun at sige, at føler man ikke noget for den problemstilling, der rulles op, eller er den uforståelig, så spring den over ved at gå frem til det færdige resultat af dens bearbejdning. Men hvis vandene skiller her i form af uenigheder eller blinde pletter/mangler, så er der næppe anden fælles vej end korrektion af vejen fra problemstilling over problemudvikling til løsning, eller opstillingen af en bæredygtig anden problemstilling og udviklingen af denne med en tilsvarende kritisk granskning heraf som af den forkastede. Go' læselyst alligevel.

Lige så let det er at komme ind i terapibehandlingen, lige så svært er det at komme ud igen - i dag. Det sidste kapitel bærer desværre også præg heraf. Og det er desuden mere af prøvende karakter, end det er systematisk gennembearbejdet - mindst tiden stod i vejen herfor ved at være fraværende.

I

"Begreber er de greb,
hvormed man kan bevæge
tingene" / Brecht.

KAPITEL 1: HVAD ER TERAPI? OPARBEJDNING AF ET BEGREB OM GENSTANDEN FOR TERAPI.

Vi stiller spørgsmålet: hvad er terapi? Og vores første problemer er, hvordan vi finder et svar herpå, samt hvilke krav vi må stille til et sådant svar. Løsningerne herpå er langt fra indlysende, idet det er ubestemt for os, hvad det er for et virkelighedsfænomen, som vi stiller spørgsmålet til - hvilket vi også først ved, når vi har et svar, idet kun et svar gør det muligt for os at bestemme, hvilke af virkelighedens fænomener der er terapeutiske realiteter.

Vi står mao overfor en gordisk knude allerede omkring indfaldsvinklen for vores bestræbelse på at komme til klarhed over, hvad terapi er. Og da det netop også er ubestemt for os på nuværende tidspunkt, hvad karakteren af denne gordiske knude er i forhold til terapi, så må det i første omgang dreje sig om at finde en fremgangsmåde - en måde at bryde igennem på - mod et svar, der overvinder klart ensidige måder at løse vores stillede problem på.

Og af ensidige fremgangsmåder finder vi to, som vi altså kan afgrænse og negativt i forhold til.

På den ene side konstruktionen af et svar: vi vælger mere eller mindre "frit", hvad der skal forstås ved terapi. Og den realitet, der herved fremhæves som terapeutisk, kan vi så søge at komme til en dybere forståelse af gennem videre undersøgelser. Ved denne fremgangsmåde har vi imidlertid ingen mulighed for at afklare væsentligheden af vores svar, idet det fælles - terapi som realitet - som vores svar skriver sig ind i, er udgrænset allerede i indfaldsvinklen til svaret. Konsekvensen heraf er empirisme: virkeligheden som ubestemte enkelttilfælde.

På den anden side har vi udledningen af et svar: vi vælger teoretiske og metodiske antagelser, som er bragt i anvendelse på andre af virkelighedens fænomener, og som vi finder anvendelige til studiet af terapi; og ud fra disse søger vi nu at nærme os et svar på terapi ved at konkretisere og specificere vores antagelser i forhold til terapi. Men her vides ikke, hvad der skal konkretiseres og specificeres i forhold til, hvorfor vi må få et

abstrakt svar på et konkret spørgsmål, hvor vi ikke vil vide mere og andet om terapi, end der allerede på forhånd var os givet gennem de valgte udgangspræmisser. Da disse endvidere blev valgt eller stillet op uden mulighed for sandsynliggørelse af deres relevans overfor terapi som en særlig virkelighedsrealitet, så bliver konsekvensen af udledning teoreticisme: enkelttilfælde som ubestemte virkeligheder.

Skal vi derfor fastholde vores udgangspunkt - spørgsmålet om, hvad terapi er - uden at vi samtidig må og skal dømme os selv til at rave rundt i blinde for at finde et svar på, hvad terapi kan være i sig selv, så må vi altså overskride empirismen hhv teoreticismen i vores indfaldsvinkel til terapi.

Og den fremgangsmåde, der i positiv forstand kan yde dette, er at oparbejde et svar ud fra, hvad terapi som særegen realitet selv kaster af sig eller afslører om sig, når det gøres til genstand for erkendelse.

Da terapi - som alle andre fænomener - kun træder frem som genstand for erkendelse gennem vores begreber herom, så indgår der hermed tre instanser i vores fremgangsmåde: for det første er der selve subjektet for dette projekt, der stiller spørgsmålet om, hvad terapi er; for det andet er der andre subjekter, som har produceret begreber og greb om terapi, der fremhæver forskellige - og for os - endnu ikke afklarede forhold ved genstanden terapi (disse foreligger for os i tekster); og den tredje instans er selve realiteten terapi, som de to første instanser begge forholder sig til og er indbundet i (jvf W.F. Haug 76, s. 45). Vores erkendelsesproces er her ud fra at begribe som bevægelsen mellem disse tre instanser, hvor vi ved hjælp af vores tekster, og den måde vi metodisk arbejder med disse på, forholder os til den empirisk erfarebare virkelighed, som må oparbejdes begrebsligt ud fra terapies eget standpunkt - ellers falder vi i den empiristiske hhv teoreticistiske grøft. Vi tilsigter hermed en videnskabelig bestemmelse af terapi, hvor vi ved videnskabelig - foreløbig og til senere argumentation, uddybning og udvikling - vil forstå teoretisk genspejling af realiteten terapi.

I forhold til en videnskabelig bestemmelse er empirismen hhv teoreticismen som strategiske metoder - med Marx' ord - at se som

"gemene", idet videnskabelighed her "tillempes .. til et standpunkt, som ikke udspringer af den selv (hvor fejlagtigt det end kan være), men af udefra kommende, fremmede, udvendige interesser" (K. Marx 79, TEM/II, s. 129). Hvor brugbar empirismen hhv teoreticismen så end kan være for den enkelte i sin omgang med sin genstand, så stiller det altid den enkelte overfor virkeligheden, hvorved muligheden for et bevidst kooperativt arbejde gennem bevidst formidlede indgreb i virkeligheden i overensstemmelse med ens langsigtede interesser aktivt forbigås. Herved kommer den enkelte til at spærre sig selv inde i en praktisk opportuniste - og må blive "gemen" mod sig selv! Kun de, der har magt eller vil have magt over andre, kan have denne interesse - på kort sigt - idet den også vender sig mod dem selv; at handle langsigtet også i forhold til sig selv er derfor at finde vej igennem den praktiske opportuniste - og forudsætningen for dette er begreber og greb om den realitet, der handles i. Vi prøver.

KAPITEL 1.1: Et vue udi terapi set som fænomen.

Terapi træder os umiddelbart i møde gennem en mangfoldighed af begreber, der ligeledes er indbundet i en tilsvarende mangfoldighed af forskelligartede betydningssammenhænge. Terapi som sådan synes ikke at eksistere, som noget i sig selv. Derimod findes der psyko-terapi, psyke-terapi, korttids-terapi, angst-terapi, aura-terapi, kemo-terapi, krops-terapi, socio-terapi, feministisk terapi, materialistisk terapi osv osv. Og en optælling af dem viser eksistensen af over 250 branchenavne for terapisystemer og -former (jvf. E. Hougaard 83, s. 1), hvor indholdet i dem igen kan kombineres på utallige ledde og kanter. Hertil kommer begreberne terapeutiske fællesskaber, terapeutiske kollektiver, terapeutisk arbejde, psykoterapeutisk virksomhed osv osv.

Nogle terapisystemer og -former lader sig anvende og praktisere af alle blot ud fra et simpelt kendskab til de grundlæggende principper bag dem, og de anvendte midler hertil kan ligeledes være frit tilgængelige - eksempelvis "Selvhjælpsterapien" (Goodison mfl 83). Medens andre terapiformer kan være begrænset for en større offentlighed. Det kan dreje sig om, at de præsenterer sig under påberåbelse af, at kun personer, der selv har gennemgået en specifik uddannelse et bestemt sted under ledelse af bestemte personer kan (/må) praktisere terapiformen - eksempelvis "Primalterapien" fra Primalinstituttet i Los Angeles, hvor dens "fader" A. Janov forfægter det standpunkt, at selve den "kendsgerning, at en terapeut ikke kommer til .(dem). og i stedet begynder for sig selv, allerede er et tegn på, at han ikke er ligefrem" (A. Janov 79, s. 143. Vores udh.), hvor "ligefrem" skal forstås i betydningen at ville det sande og ærlige med sig selv og andre - for "en person med virkelig motivation og integritet kan altid finde vej til .(dem)".

En sådan "påberåbelse" kan desuden have en juridisk pendant, idet navnet på en terapiform kan beskyttes ud fra "Loven om Ophavsret", hvilket til eksempel er tilfældet for terapiformen "Rolfing", hvor der arbejdes med at frigøre spændinger fra de dybere muskellag i kroppen.

Men det kan også - ligeledes lovgivningsmæssigt/juridisk - dreje sig om autorisation, som er en offentlig bemyndiget (eller meddelt) kompetence til personer til stillingsbetegnelser og virksomhedsudøvelser, hvor det skønnes at behandlingsvirksomheden frembyder en vis fare for personskade. Autorisation gives i forhold til de respektive uddannelseslove, hvor der i dag eksisterer autorisationsordninger for læger, tandlæger, kliniske tandteknikere, jordemødre, ergo-, fysio- og fodterapeuter. For de første fem grupper drejer det sig om autorisation til både virksomhedsudøvelsen og stillingsbetegnelsen, medens det for de sidste tre kun drejer sig om eneretten til stillingsbetegnelsen (jvf Betænkning nr. 990, s. 21-22).

Der er ud fra eksisterende lovgivning alene tale om autorisation af personer og ikke af behandlingsmetoder. Og ligeledes er ikke-autoriserede personers behandlende virksomhed lovbestemt, idet de udsætter sig for strafansvar, såfremt behandlingen medfører fare eller skade. Det er altså muligt for alle at søge behandling hos alle - principielt - men blot er behandlingsvirksomhed, der kan medføre fare og skade, samt forskellige stillingsbetegnelser autoriserede.

Vi kan sammenfatte, hvordan terapi træder os i møde, ved at danne en fænomenbeskrivelse af terapi. Denne giver sig umiddelbart ud fra, hvad de forskellige begreber om terapi refererer til som terapeutiske forhold.

I en sådan første fænomenbestemmelse får vi under ingen omstændigheder det hele med - der synes nemlig ikke det virkelighedsforhold, der ikke på en eller anden måde knyttes eller lader sig knytte til terapi - men dette betyder dog ikke, at vores fænomenbeskrivelse så ingen værdi kan tilskrives. Men blot at de dimensioner, momenter og aspekter, der ikke her kommer med - idet de først senere konciperes - må vurderes ud fra, om de på afgørende måde forrykker helheden i vuet, eller om de blot på supplerende vis lader sig indføje heri. Omvendt gælder også, at de i beskrivelsen fremhævede forhold ikke behøver at være specifikke for terapi; men dette kan kun det videre arbejde med terapi-fænomenet afgøre.

Fænomenbeskrivelse af terapi

Terapi kan finde sted uden særlige krav til de rumlige forhold: i et vilkårligt møbleret/umøbleret lokale, på en plads eller på en åben mark. Der behøver ikke være fastsatte grænser for den tidslige varighed; dette kan fastsættes hen ad vejen, og hvis flere terapisituationer følger - eller skal følge - efter hinanden, så kan det være med flydende afstand imellem. Ligeledes kan terapi finde sted uden inddragelse af andre midler end de involverede selv, og antallet af involverede kan variere vilkårligt. Terapi uden direkte kontakt kan også finde sted (fjernhealing).

Men terapi kan også være gjort afhængig af helt bestemte forudsætninger og faciliteter. Det kan dreje sig om særlige rumlige forhold som lydisolerede rum, præcise opstillinger af borde og stole; oneway-screen, hvor der kan kigges ind i lokalet, men ikke ud derfra; og det kan dreje sig om video-transmission/optagelse til senere gennembearbejdning, eller endog telefonkontakt til andre medterapeuter, der kan tage over i bestemte situationer. Tiden for terapisituationen kan være fastsat på forhånd, hvilket også kan gælde tidsrummet imellem dem, samt selve antallet af terapisituationer. Ligeledes kan selve forholdet/kontakten mellem de involverede være afgrænset på forhånd - fx i form af forbud mod fysisk kontakt eller i form af ingen kontakt ud over selve situationerne. Bestemte færdigheder, viden og/eller psykisk-legemlig konstitution kan også være krævet hos de involverede for at terapien kan gennemføres: at terapeuten selv skal have været i terapi, måske en bestemt terapi et bestemt sted, eller at terapeuten skal have gennemgået en bestemt teoretisk uddannelse. For klienten kan det dreje sig om at vedkommende skal være "clean", dvs ikke påvirket af medicin-stimulanser. Antallet af involverede kan være fastsat på forhånd, hvilket også kan gælde karakteren af de involverede: kun den isolerede klient, "hele" familien eller kun de voksne osv. Ligeledes kan et væld af forskellige midler være inddraget: indlæggelse på institution, brug af lægelige/kemiske stoffer, natur-ekstrakter, penduler, penge, legetøj, tarotkort, biofeedback-apparatur, elektrostimuleringsfaciliteter (til elektrochok), samt midler til somatiske operationer - herunder til psykokirurgi. Og endelig kan terapisystemer og -former fordre bestemte eksterne facili-

teter som sengemuligheder, observationsmuligheder, laboratorieforhold og supervisionsmuligheder - måske endog at stjernerne/månen skal befinde sig på bestemte kosmiske positioner før en vellykket terapi kan finde sted, eller at den teraperede skal have haft drømme om terapeuten før terapien for alvor kan starte.

Ligesom terapi kan finde sted i en hvilken som helst social sammenhæng - eller nærmere at en hvilken som helst social sammenhæng kan gøres terapeutisk - så kan terapi rette sig mod alle aspekter, niveauer og dimensioner i, ved og omkring individet: mod dets krop, aura, drømme, dets forhold til sig selv, dets familierelationer, dets sociale ramme, dets netværk osv osv.

Stående med ovenstående fænomenbeskrivelse må vi konstatere, at som terapi præsenterer sig for os idag, så fremvises en dobbelthed: terapi som et struktureret asymmetrisk personarrangement på den ene side, og på den anden side som en specialiseret virksomhedsform, der fordrer en særlig personlig kompetence hos terapeuten, og en hertil svarende inkompetence hos den teraperede.

Spørgsmålet er nu, hvad terapi er for et virkelighedsfænomen. Men dette synes ud fra ovenstående mangfoldighed af terapibegreber og ud fra fænomenbeskrivelsen langt fra klart. Dette er problemet om fænomenbestemmelse, hvor de foreliggende begreber om terapi hver for sig refererer til en bestemt realitet i, ved og omkring terapi. Lad os derfor i et næste skridt undersøge disse terapibestemmelser.

Terapibestemmelser.

Det første, der slår os i møde her, er, at terapibestemmelser - dvs begreber om terapi - for det oftest præsenterer sig som værende selvindlysende, og som om der overhovedet ingen problemer er forbundet med at afklare, hvad terapi er for et fænomen/realitet. Og alligevel anvendes terapibegrebet kun sjældent uden, at det forlenes med en yderligere reference, evt flere: fx psyko-terapi, kritisk psykoterapi, terapeutisk fællesskab, psykoterapeutisk virksomhed mm.

Terapibegrebet anvendt i "ren" form (dvs uden forlening med en yderligere reference) synes at referere til noget, der gøres: der sættes noget i værk over for noget andet, og dette kan være at tilpasse, ændre eller udvikle noget i forhold til noget.

Til eksempel finder vi i ordbøger og leksika samstemmende terapi defineret som medicinsk og/eller psykologisk behandling af sygdomme. Og i de fleste fagleksika er endvidere tilføjet, at den psykologiske behandling overvejende eller udelukkende er af psykoanalytisk karakter. Men med en sådan definition bliver terapi ikke til noget i sig selv, idet definitionen forskyder vores problembestemmelse til en bestemmelse af medicinske og/eller psykologiske (psykoanalytiske) behandlingsformer over for sygdomme. En sådan "forskydning" må tvært imod forklares og begrundes, snarere end at blive taget som en "selvfølgelighed".

En anden terapibestemmelse, hvor terapibegrebet anvendes i ren form, er til eksempel terapi som "at fremme og udvikle noget begrænset" (O. Dreier 80, s. 439). Denne bestemmelse er imidlertid så ubestemt i sin abstrakthed, at det bestemmende for terapi må hentes eller læses ud af den kontekst, som bestemmelsen er indbundet i. Og i dette tilfælde erfarer vi, at terapi refererer til alle niveauer i, for og omkring individet. Og terapi bliver her en i sit perspektiv ændrende og udviklende psykologisk/psykopatologisk teori - så at sige anvendt viden/videnskab over for "ren" videnskab - men heller ikke her bliver terapi til noget i sig selv.

Forleningen af terapibegrebet med en yderligere reference synes heroverfor at være en måde at tackle problemet om, hvad terapi er for et fænomen, men det er også her, at problemet træder åbent frem, idet den specificerede bestemmelse, der således opstår, umiddelbart udtrykker en afgrænsning fra andre specificerede bestemmelser, hvor det forbliver ubestemt, hvad som specificeres. Dette får som konsekvens, at terapifænomenet så må definere sig gennem en "iboende tvedeling" af enten supplerende og/eller konkurrerende specificerede bestemmelser, hvor det ene eller det andet endvidere kun kan afdækkes gennem konteksten: psykoterapi som supplement til somatisk terapi (Betænkning nr. 826, s. 24; E. Strømgren 76, s. 43), eller psykoterapi som det modsatte af og konkurrerende til somatisk terapi (D. Brown mfl 82, s. 10-11). Eller

terapeutiske fællesskaber (M. Jones) over for fællesskaber, der ikke er terapeutiske, men til gengæld er noget andet, som heller ikke vides hvad er.

Men lad os undersøge, hvad det er for forhold, som på den måde træder frem som terapeutiske. Problemet om den "iboende tvedeling" af terapifænomenet, som vi hermed kommer til at informere os under, er problemet om abstraktion - dvs begrebsliggørelse af det "ubestemte", idet de forlenede terapibestemmelser selv er konkretiseringer af dette.

Men hvordan går vi til en sådan undersøgelse; hvor starter vi; hvilke terapibestemmelser inddrager vi; og hvorledes strukturerer vi undersøgelsen? Genstandsrelaterede, teoretiske og metodiske overvejelser synes endnu uden for vores rækkevidde, idet vi langt fra er kommet til klarhed over, hvad vores genstand er. Og alligevel behøver vi en "nøgle", således at vi ikke blot reproducerer den ubestemthed, som vi står i uden at komme nærmere en klarhed over vores genstand. En sådan "nøgle" må desuden sikre en vis form for repræsentativitet i forhold til de terapibestemmelser, som vi inddrager i undersøgelsen: ti tilfældigt udvalgte terapibestemmelser fra ti skrifter fra een boghylde behøver langt fra at give samme konklusionstendens som undersøgelsen af ti andre skrifter fra en anden boghylde. Mao må en sådan "nøgle" sikre, at vi kan inddrage relevante og væsentlige terapibestemmelser (som endvidere langt fra behøver at være repræsentative, jvf F. Haug 81, s. 25) - men uden en genstandsbestemmelse kan vi ikke vide, hvad der er relevant og væsentligt. Her kommer tautologien - en strukturering afhænger af det, der skal struktureres - os til hjælp, idet den giver os mulighed for at oparbejde en "nøgle" uden tilsætning af "ydre" teoretiske og metodiske antagelser, som vi endnu ikke ved om er genstandsrelevante.

Vores spørgsmål er nu, hvilken strukturering der springer ud af den samlede sum af forleningsreferencer til terapibegrebet.

Vi erfarer først to typer af forleningsreferencer: en første type, hvor referencen specificerer en bestemt virkelighedsdimension - fx psykoterapi og kropsterapi; og en anden type, hvor referencen gælder en bestemt social sammenhæng, hvor indenfor terapi træder

frem som fænomen - fx terapeutiske fællesskaber og terapeutiske kollektiver. En strukturering på grundlag af disse to forleningstyper efterlader imidlertid forleningsreferencer, der ikke umiddelbart lader sig indplacere - fx familieterapi eller netværksterapi. Disse er på den ene side strukturer i sociale sammenhænge, og dermed at opfatte som bestemte sociale sammenhænge; på den anden side er de også nogle af flere virkelighedsdimensioner, som der kan arbejdes terapeutisk i forhold til. Vores to forleningstyper er mao ikke distinkte, og dermed heller ikke anvendelige for vores undersøgelse.

Vi behøver altså en anden "nøgle", men lad os først undersøge, om ovenstående to forleningstyper kan reduceres til een, og hvordan dette kan gøres, uden at vi taber information. Hvis dette er muligt, så kommer vi til at stå over for en informationsmængde, der er lettere gennemskuelig mht konciperingen af en anden "nøgle".

I forhold til de terapibestemmelser, som vi fremhævede som refererende til bestemte sociale sammenhænge, så finder vi at de også træder frem i form af specifikation af bestemte virkelighedsdimensioner: terapeutiske fællesskaber som miljøterapi (M. Jones 68, s. 82) eller som socioterapi (F. Jørgensen 75; D.H. Clark 75); og terapeutiske kollektiver som kritisk psykoterapi (J. Lumbye 75 og 79). Her kommer de sociale sammenhænge kun implicit til syne, men dette nu i form af at terapibestemmelserne kun har mening i deres relation til bestemte sociale sammenhænge - de har så at sige deres grundlag her inden for.

Vi kan altså reducere vores to forleningstyper til eet og samme, nemlig som refererende til givne virkelighedsdimensioner, hvis vi ekspliciterer de sociale sammenhænge, som terapibestemmelserne har deres grundlag i.

Vi står nu med "endimensionelle" forleningsreferencer til terapi-begrebet. Og en næste "nøgle" lader sig ane; nemlig at der kan differentieres mellem tre forskellige indfaldsvinkler: reference til genstanden for terapi, til midlet hertil og til erkendelsesinteressen for terapi. Stående med vores forlenede terapibegreber, så må vi ud fra denne "nøgle" konstatere, at en indfaldsvinkel ikke umiddelbart lader sig afgøre, idet en given reference kan indikere mere end en af indfaldsvinklerne: er psykoterapi til eksempel en reference til genstanden, midlet og/eller erkendelsesinteressen.

Et konstrueret eksempel i relation hertil kan være psykoterapi, som det der har psyken som genstand, og som virker med psykiske midler med den interesse at skabe psykiske ændringer. Og dette viser, at kun en nærmere analyse kan vise, hvilken indfaldsvinkel der er på tale, når vi står over for et forlenet terapibegreb. Dette forhold trækker dog ikke grundlaget væk for anvendelsen af denne "nøgle", idet enhver terapibestemmelse må tematisere alle tre indfaldsvinkler i deres relation til hinanden, idet det ikke er muligt at bruge et hvilket som helst middel til den hvilken som helst genstand med en vilkårlig fastsat erkendelsesinteresse, uden at terapibestemmelsen falder fra hinanden. Vi kan her sige, at der må være et indre relationelt forhold imellem dem, hvis terapi skal kunne fastholdes som et selvstændigt fænomen i teoretisk forstand, men dette er ligeledes et praktisk problem: en usammenhængende eller skæv teoretisk bestemmelse må nødvendigvis medføre praktiske problemer, der kalder på en ny teoretisk og praktisk løsning - som hvis de ikke udarbejdes må føre til praksisstop eller overvældelse af en praksis, der fungerer totalt uafhængig af subjektet. *z> ikke almentgængelige bestemmelser går selv under!!*

Vi står nu med en "analytisk" nøgle, der lader vores forlenede terapibegreber falde i tre grupper afhængig af om referencen ekspliciterer genstand, middel eller erkendelsesinteresse. Og vi deler derfor vores undersøgelse op i tre dele.

Da vi endvidere nu også ved, at der må være en relation imellem disse fænomenbestemmelser - uden dog at kende karakteren af denne - så kan vi sige, at de virkelighedsniveauer, der er tilstede ved een af fænomenbestemmelserne, også må være det ved de andre fænomenbestemmelser. Vi må derfor inddrage terapibestemmelser inden for hver fænomenbestemmelse, der tematiserer flere niveauer i terapifænomenet - ellers har vi ingen mulighed for at sikre repræsentativitet.

Genstandsreference: det som aktiviteten retter sig imod.

Reference til genstanden for terapi træder til eksempel frem hos Brown mfl 82, hvor der skelnes mellem en generel og en specifik betydning af psykoterapi. Generelt omfatter psykoterapi "behand-

lingsformer af emotionelle og psykiatriske forstyrrelser, som er baseret på samtale og forholdet til terapeuten, i modsætning til fysiske behandlingsmetoder (som fx psykofarmaka og elektrobehandling (NCE))" (s. 12), og dette kan tage form af

"hjertelige eller tillidsfulde samtaler med venner og fortrolige. "Enhver der prøver at opmuntre en fortvivlet ven eller berolige et panisk barn praktiserer psykoterapi"."

Heroverfor står psykoterapi i specifik betydning, der

"i disse år omfatter to hovedretninger..., der konkurrerer, i nogle sammenhænge som rivaliserende, i andre som samarbejdende" (s. 13).

Og disse to hovedretninger er psykodynamisk psykoterapi og adfærds-psykoterapien.

Problemet med disse divergerende psykoterapibestemmelser løses her ved at tilskrive her af dem deres specifikke udgangspunkt, genstand og erkendelsesinteresse: for psykodynamisk psykoterapi sættes udgangspunktet til Freuds arbejde og psykoanalysen (s. 192), genstanden til det ubevidste og tidligere relationers fortsatte betydning, medens erkendelsesinteressen bliver til bevidstgørelse af det ubevidste, således at en bevidst forholden sig til tidligere relationer er mulig (s. 101). I relation hertil opstilles en model over typer af psykodynamisk inspireret psykoterapi, hvor det strukturerende princip i modellen er deres forskellige genstande, og de dertil hørende erkendelsesinteresser (s. 193, jvf bilag 1); for adfærds-psykoterapien sættes udgangspunktet her overfor til Pavlovs arbejde og indlæringsteorier på baggrund heraf, genstanden til individets adfærd (s. 13), og den tilgrundliggende erkendelsesinteresse til korrektion af den ydre ikke-tilpassede adfærd (s. 102).

Bestemmelse af psykoterapi bliver ud fra ovennævnte derfor til spørgsmålet om at "specificere hvilken type psykoterapi og hvilken problemstilling det drejer sig om" (s. 192).

Men ovennævnte metode til bestemmelse af psykoterapi kommer imidlertid til at negere sig selv: når der således etableres flere genstande, som ikke i den specificerede bestemmelse af psykoterapi teoretisk formidles med hinanden, så må etableringen af en psyko-

terapibestemmelse afhænge af, hvilken problemstilling som det drejer sig om - men da afklaringen af en problemstilling omvendt er bestemt af det teoretiske udgangspunkt, hvor udfra man går til problemet med, så må der her - qua den teoretiske uformidlethed mellem psykoterapibestemmelserne - etableres en cirkularitet mellem problemstilling og psykoterapibestemmelse, hvor de gensidigt går op i hinanden. Og dette vil sige, at der etableres en uendelig regres hen imod det personlige valg i den konkrete psykoterapi-praksis, hvor det personlige valg må funderes på andet end en terapibestemmelse.

Psykoterapibestemmelsen er her ud fra bestemmelse af typer af psykoterapier, der igen er bestemt af typer af problemstillinger, der igen er bestemt af, hvilken problemstilling man vil/kan have med at gøre i den konkrete situation (:erkendelsesinteressen). Brown mfl fuldstændiggør denne regres gennem betragtningen, at man endvidere ikke kan komme uden om

"at tage patientens og terapeutens individuelle karakteristika i betragtning; det er nødvendigt at de kan samarbejde (Og) til syvende og sidst kan en beslutning om at begynde en psykoterapi kun træffes, når både patient og terapeut viser, hvad de kunne bringe ind i det terapeutiske forhold" (s. 192).

Når psykoterapibestemmelse således går op i problembestemmelse, så må problembestemmelse funderes i andet end en psykoterapibestemmelse. Og dette kan kun være en metateori, hvor det personlige valg i den konkrete situation/psykoterapipraksis er udgangspunkt såvel som grundlag for etableringen heraf.

Summerer vi op, så kan vi sige, at det psykoterapeutiske problem er emotionelle og psykiatriske forstyrrelser hos en patient, og organiseringsmåden er samtale og forholdet til terapeuten. Tilsammen specificerer de et fænomen som terapeutisk i den udstrækning, at der finder en behandling sted af patienten. Hertil skal tilføjes, at i forhold til de typer af psykoterapier, som Brown mfl opstiller, så drejer det sig ikke kun om samtale, men også om direkte kropsbehandling som kropsterapi. Og i forlængelse heraf behøver der ikke kun være tale om een patient respektiv een terapeut, men også om grupper af patienter, eller en patients familie sammen med flere terapeuter (jvf bilag 1).

Den sociale sammenhæng for psykoterapien kan siges at gå op i selve den terapeutiske situation, hvor karakteren af denne er bestemmende

for, hvad behandlingen kan rette sig imod. Men her ud over, men inden for denne situationsbestemthed, kan terapeuten så vælge (og må vælge), hvad behandlingen skal rette sig imod. Omvendt kan terapeuten så også arrangere situationen med henblik på anvendelsen af en bestemt behandlingsform.

For vores videre undersøgelse af genstandsreferencer kan vi inddrage udvalgte andre bestemmelser og undersøge disse, som vi har gjort det med Brown mfl's bestemmelse. Men vi kan også søge at generalisere Brown mfl's psykoterapibestemmelse op, og på grundlag af denne undersøge, om andre bestemmelser er indfanget hermed. Vi vælger den sidste metodemæssige mulighed - af pragmatiske grunde: den sparer plads.

På grundlag af Brown mfl's psykoterapibestemmelse finder vi, at terapi kan bestemmes som typer af individers problemstillinger, der påvirkes på basis af funktionsopdelt relation mellem de involverede individer. Terapifænomenet er nu at se som anvendte påvirkningsmetoder, der relaterer sig til ændring af individers tilstand, men hvor det teoretiske grundlag herfor enten ligger uden for fænomenet eller går op i den konkrete situation. Og mere præcist: i en metateori om individet er de forskellige påvirkningsmetoder ekspliciteret i form af teoribestemmelser af, hvad der "bevæger" et individ, og i den konkrete situation finder anvendelse sted direkte ud fra, hvordan problemstillingen vælges af terapeuten. Metateorien kan videre siges at være middel for terapeuten - som også selv er et middel i den terapeutiske proces - til gennemsætning af bestemte erkendelsesinteresser.

Til denne generalisering kommer to yderligere forhold. For det første, at der ikke kun er tale om een metateori, men om flere metateorier - hvilket det nødvendigvis også må blive til, når det er det personlige valg i den konkrete situation, der er udgangspunkt såvel som grundlag for etableringen heraf, og når terapi i sidste instans drejer sig om den personlige forholden sig fra terapeutens side mod klienten og omvendt. Men det er ikke blot "flere" metateorier, men det er metateorier, der adskiller sig med hensyn til, hvilken indfaldsvinkel der anlægges til bestemmelse af det bevægende for individet: om indfaldsvinklen er det enkelte individ isoleret set, hvorved det bevægende placeres i individet, eller om det er individet i en sammenhæng, hvor det bevægende for individet kan placeres i individets forhold til sine omgivelser eller

i omgivelsernes karakter. Til eksempel er individet set som familiemedlem, hvor familieterapi - som een behandlingsform af psykoterapi - naturligt nok kræver, at terapeuten har arrangeret sig med en familie. Men eksistensen af en familie betyder ikke nødvendigvis anvendelse af familien som genstand eller medie for behandlingen; terapeuten kan vælge at gøre et enkeltmedlem af familien til genstand for arbejdet, og her igennem behandle familien. Men terapeuten kan også vælge at gribe ind i familiens funktionslogik, og her igennem behandle det enkelte eller de enkelte familiemedlemmer. Det ene eller det andet valg fra terapeutens side må funderes i en metateori, der fanger den type genstand, der gribes ind i forhold til.

For det andet har vi også andre påvirkningsmetoder end de "psykiske", som Brown mfl beskæftiger sig med. Og dette er de "fysiske", som Brown mfl stiller sig overfor. De "fysiske" kendes inden for lægevidenskaben og den psykiatriske gren af denne: det drejer sig om elektrochok, psykokirurgi, psykofarmaka, kosttilskud, beskæftigelse (ergoterapi) mm.

Terapifænomenets "iboende tvedeling" kommer mao til syne i form af terapi som typer af behandlingsmetoder - her som "fysiske" og "psykiske" behandlingsmetoder - hvor indenfor der kan skelnes mellem forskellige teknikker, hvor det i sidste instans drejer sig om specificering af en given teknik over for en given tilstand (sygdom) hos individet.

Vi får nu - som en sidste supergeneralisering - terapi som typer af genstande, der påvirkes ud fra typer af behandlingsmetoder via anvendelse af typer af teknikker. Problemstillingen for terapi behøver altså ikke kun være det enkelte individs "indre" tilstand, men det kan være selveden sociale sammenhæng, som individet eksisterer i, men dette dog kun i den grad, at den er repræsenteret i situationen.

Vi kan også generalisere med hensyn til den sociale sammenhæng, hvor indenfor terapifænomenet eksisterer. Når terapifænomenet således går op i den konkrete situation, så er terapi ikke bundet til en bestemt social sammenhæng og struktur, men må kunne træde frem inden for alle de områder af samfundslivet, der muliggør påvirkning af individers tilstande på basis af en funktionsopdeling i relationen imellem dem. Og af centrale strukturer/sammenhænge

i det nuværende samfundsliv er: det offentlige behandlingssystem, hvor funktionsopdelingen behandler (terapeut)/klient er givet strukturelt; det privat-kapitalistiske marked, hvor terapi er en vare, der udbydes af terapeuten, og som mod modbydelser (penge) erhverves af klienten (brugeren); samt inden for de sammenhænge - institutioner, organisationer, bevægelser og partier - hvor der internt er etableret påvirkningssammenhænge.

Det vil nu være et rent teknisk problem at undersøge om ovennævnte generalisering fanger grundstrukturen i terapi set i forhold til andre genstandsreferencer, hvorfor vi her vil lade det blive ved postulatet, at det er tilfældet. Som begreb for den terapi-bestemmelse, der hermed er os givet ud fra genstandsreference, vælger vi terapeutisk situation.

Og vi haster videre til næste type forleningsreference.

Middelreference: dét som anvendes til genstanden.

Vi kan her springe direkte ud i en analyse af en tilfældigt valgt middelforlenet terapibestemmelse; derefter generalisere denne op og slutte af med et postulat, som det så er op til en ekstern egenanalyse at verificere. Dette er hvad vi gjorde ved genstandsreferenceundersøgelsen, og det er hvad vi skal gøre her - dog vil vi også udvide vores blikfelt en smule, idet det nu er muligt at få et større "tilfældigt" grundlag for generaliseringen. Vi skal trække på det forhold, at der er "flere" genstandsniveauer i terapi.

Nu fandt vi under genstandsreferenceundersøgelsen, at problemet for terapi på den ene side nok var individets tilstand, men at problemstillingen hertil - som konciperedes som påvirkningsmulig eller -nødig - kunne være selve det system af relationer og/eller niveauer heri, som var tilstede i terapisituationen. Selve systemet kunne mao vælges som påvirkningsgenstand med det mål her igennem at påvirke de involveredes tilstand, eller en enkeltpersons problemstilling kunne vælges som påvirkningsmedie for hele systemet.

Vi må derfor forvente både at finde middelreferencer, der relaterer sig til forskellige genstandsniveauer, og middelreferencer - der i sin relation til et genstandsniveau - tilsigter påvirkning

af andre. Dette forhold skal vi forholde os til ved at inddrage middelreferencer til forskellige niveauer, samt undersøge disse med hensyn til "rækkevidden" af påvirkningen. Og vi vælger at inddrage referencer, der relaterer sig til det somatiske (biologisk-fysiologisk), kropslige, psykiske og sociale. Og vi undersøger dem i den nævnte rækkefølge.

Til det somatiske niveau har vi til eksempel kemoterapien, som refererer til anvendelse af lægemidler og andre stoffer, der kan ændre det enkelte individs tilstand.

Det er dels en specifik lægelig behandling af sygdom, hvor det her inden for især relateres til behandling af kræftsygdomme. Genstanden er her fjernelse af en specifik sygdomsart for at muliggøre fortsat eksistens. Det behøver dog ikke kun være "somatisk" sygdom, som kemoterapi sigter mod at behandle. Det kan også være "psykisk" sygdom i betydningen af, at der intet "somatisk" grundlag kan påvises, eller "psykosomatisk" sygdom, der har en "psykisk" årsag, men som giver sig til kende ved kropslige symptomer (M. Elmer mfl 79, s. 108). I den udstrækning at en sygdom bestemmes som "psykisk" (over for "somatisk") så kan kemoterapien placeres ind under den specielle gren af lægevidenskaben, som betegnes psykiatri, og hder inden for betegnes kemoterapi også med psykokemi, der dækker anvendelsen af psykofarmaka, som en af flere psykiatriske behandlingsteknikker. Det, som her påvirkes, er individets stofskifteprocesser med det mål at ændre individets psykiske liv - stemningsleje, tanker, følelser, vilje mv. Og hvortil man ofte må prøve sig frem for at finde det stof - og den mængde af det - som er mest "hensigtsmæssig". Endvidere kan anvendelsen af kemoterapi bruges omvendt, nemlig til at afgøre, hvilken sygdom det drejer sig om - altså diagnostisk anvendelse.

Kemoterapi er også et begreb, der refererer til "alternativ" behandling og behandlingsformer, der baserer sig på anvendelse af naturligt forekommende stoffer i naturen - naturmedicin - der anvendes i form af ekstrakter, fx urtemedicin og blomstermedicin (jvf S.D. Satyarti 84, s. 12 og 63). Kemoterapi kan inden for dette område også betegnes med begrebet ernæringsterapi.

Vi finder ud fra ovenstående, at et middel kan definere sig i forhold til et specifikt forhold ved individet, og/eller til hele

individets "velbefindende". Det centrale er, at påvirkningen betyder ændring. Terapi er her bestemt ud fra sin ændringshensigt.

Ved kropsterapi finder vi reference til kroppen både anvendt som terapeutens arbejdsgenstand, og som klientens egen genstand under instruktion af terapeuten.

Som terapeutens arbejdsgenstand finder vi den traditionelle fysioterapi, hvor terapeuten via massage sigter mod at frigøre "muskulære baglås-fænomener" (J. Ivanouw 77, s. 119). Men genstanden kan også være bredere, idet kroppen kan bruges til at frembringe materiale i form af oplevelser og følelser hos klienten, hvor dette materiale i et næste skridt - evt parallelt med - bruges som terapeutisk materiale i en samtaleterapi. Den fysiske bearbejdning af muskel- og kropsspændinger ses her at betyde psykisk frisætning/ændring. Bearbejdning af kroppen kan også her finde sted via massage, eller via anvendelse af kropstillinger (bioenergi), eller slet og ret som fysisk træning, fx jogging som led i depressionsbehandling.

Til begrebet psykoterapi, hvor psyken opfattes som middel, finder vi hos E. Hougaard 83 terapi bestemt som det, der "fungerer med psykiske virkemidler" (E. Hougaard 83, s. 1). Psykoterapi bestemmes her ud fra om påvirkningen betyder ændringer på langt sigt, og problemet bliver hvilke påvirkningsmetoder og teknikker, der resulterer i vedvarende ændringer. E. Hougaard opstiller - på baggrund af J.D. Frank's eksistentielle filosofi - hypotesen om de non-specifikke faktorer som spillende den største rolle for udfaldet af psykoterapi. Non-specifikke faktorer er de faktorer, der er fælles for al psykoterapi, hvor det er den bevidste brug af disse, der er bestemmende for effekten af psykoterapi (s. 30), dvs for ændringer. De non-specifikke faktorer opdeler Hougaard i fire fællestræk for al psykoterapi: for det første er der tale om en "særlig type mellemmenneskeligt forhold mellem patient og terapeut, (hvor) de centrale ingredienser i forholdet er patientens tillid til terapeutens kompetence og ønske om at hjælpe"; for det andet foregår alle former for psykoterapi på steder, "der er socialt sanktionerede som behandlingssteder, hvilket tilsvarende kan styrke patientens tiltro til behandlingens resultat" (s. 31); for det tredje er al psykoterapi "baseret på et teoretisk rationale eller som Frankl provokerende udtrykker det, en "myte", der forklarer

patientens problemer såvel som behandlingens virkemåde"; og for det fjerde er der det forhold, at psykoterapi betjener "sig af en række procedurer eller teknikker svarende til de teoretiske forskrifter". Den centrale pointe er, at "terapeutisk rationale og teknik ikke så meget virker gennem deres særlige indhold, som gennem deres almene funktion", hvorfor netop vægten på de non-specifikke faktorer er central, idet funktionen som en klient søger/behøver er ændring.

Terapi er her selve eksistensen af en klient i en social sammenhæng, der har funktionen at ændre klientens klientstatus, og organiseringsmåden af den sociale sammenhæng kan siges at udtrykke graden af bevidst brug af de givne påvirkningseffekter. Selve den sociale sammenhæng bliver at se som et middel til ændring, og her inden for kan der så anvendes forskellige metoder og teknikker, der relaterer sig til klientens problemstillinger, som er af betydning for afviklingen af klientens klientstatus.

Til det sociale niveau har vi socio- eller miljøterapien (M. Jones 68), som informerer sig inden for den offentlige behandlingssektor, der varetager "pleje og behandling af patienter". Man er patient, når man ikke magter at klare sit liv uden at være patient (s. 82). Den sociale sammenhæng er her et behandlingsafsnit, som bliver et terapeutisk fællesskab, når alle "institutionens ressourcer, stab, patienter og deres pårørende bevidst koncentrerer sig om den videregående behandling" (s. 82. Vores fremhævelse). Det centrale moment i behandlingen er demokratisering i forhold til almindelige hospitaler/behandlingsafsnit - og heraf navnet "terapeutiske fællesskaber" - og hertil kommer behandlingsteknikkerne tolerance og realitetskonfrontation. Det teoretiske grundlag finder socioterapien i en psykologisk/psykopatologisk teori, der fremhæver betydningen af den sociale sammenhæng/kontekst for udviklingen af det enkelte individ. Et terapeutisk fællesskab kan hermed siges at være bestemt ud fra sine organiseringsprincipper til varetagelse af pleje og behandling af patienter, hvor inddragelsen af patienters sociale ramme er en af flere metoder og teknikker i behandlingen.

Lad os nu søge en generaliseret bestemmelse af terapi ud fra ovenstående undersøgelser af middelforlevede terapibegreber.

Terapi er at se som bestemt ud fra karakteren af situationen, hvor en situation er terapeutisk, når den finder sted i en sammenhæng, der har en struktur, der stiller en terapeut over for en klient, og når den har funktionen at varetage det enkelte individs eksistensmåde med henblik på ændring af individets tilstand. Når ændringsopgaven således er bestemt af selve strukturens funktion - dvs som varetagende det enkelte individs eksistensmåde i form af pleje, behandling, helbredelse mv - så finder der altid en påvirkning sted, hvorfor problemet her er hvilken påvirkning der kan føre til en ændring. Heri indgår bevidste valg og anvendelse af forskellige metoder og teknikker, hvor også selve situationen er at se som påvirkningsmetode.

De sociale sammenhænge, hvor inden for terapi i middelforlenet forstand træder frem, er nu at bestemme som de sammenhænge, der har en materiel strukturfunderet funktionsopdeling mellem terapeut på den ene side og klient på den anden side, og som har funktionen at varetage individets eksistensmåde, når det er i sammenhængen. Og dette er på den ene side det offentlige behandlingssystem, og på den anden side privat-kapitalistiske og alternative hjælpeforanstaltninger (fx alternative rådgivninger).

I forhold til genstandsreference-generaliseringen har vi med ovenstående samme grundlæggende struktur for terapi - blot er der sket en omvending af det forhold, der gør et fænomen til en terapeutisk realitet: medens det ved genstandsreference var typer af individers problemstillinger, der påvirkes på basis af en i situationen etableret funktionsopdeling mellem individerne, så er terapi ved middelreference bestemt ud fra, at funktionsopdelingen mellem individerne er givet på basis af en påvirkningssammenhæng. Som begreb for middelforlemede terapibestemmelser vælger vi derfor begrebet om en terapeutisk sammenhæng.

Vi kan derfor nu sige, at terapi kan etablere sig som realitet på to måder: enten ved at de involverede i situationen udvikler en terapeut-klient-relation (: den terapeutiske situation), eller ved at individerne i en sammenhæng træder hinanden i møde som terapeut og klient (: den terapeutiske sammenhæng).

Erkendelsesinteresse-reference: perspektivet med aktiviteten.

Vi kan nu - uden yderligere overvejelser - benytte samme fremgangsmåde, som ved genstands- og middelreferencerne. Det drejer sig derfor om at undersøge erkendelsesforlængede terapibegreber, der relaterer sig til forskellige niveauer i terapifænomenet, hvor interessen i eet niveau kan spejle interesser i alle niveauer. Og omvendt: interessen i alle niveauer kan samle sig med centrum i et bestemt niveau.

De niveauer, der her kommer på tale, finder vi strækker sig fra mennesket som ^(et menneske herved) sådant til mennesket i sit sociale liv. Og vi indtager derfor terapibegreber, der dækker dette spektrum.

I gestaltterapien (F.S. Perls 75) ligger interessen på at fuldbyrde ufuldendte gestalter, således at klienten ikke længere er afhængig af andre, men tvært imod lærer at bruge sine ressourcer til at aktualisere sig selv i overensstemmelse med situationen: "autentiskhed, modenhed, ansvar for sine egne handlinger og liv, og det at leve i nuet og have nuets kreativitet til rådighed er alt sammen een og samme ting. Kun i nuet er du i kontakt med, hvad der foregår" (F.S. Perls 75, s. 59). Men "hvis nuet bliver pinefuldt, er de fleste mennesker parate til at kaste nuet overbord og undgå den smertefulde situation", og dette betyder, at den autentiske selvstøtte suspenderes, og at man indlader sig på omverdensstøtte. Samtidig forbliver den oplevede figur - gestalten som repræsentant for det behov man ikke tålte frustrationen af i den aktuelle situation - uafsluttet, og denne sætter sig i een som "karakter". Man bliver stiv og går i stå, og er ikke længere helt i kontakt med det næste nu (s. 40). I stedet for at bruge sine muligheder til vækst, bruger man dem nu til at kontrollere verden, hvorved man bliver afhængig. Og netop afhængigheden er grundlaget for alle mulige lidelsesfulde tilstande. I gestaltterapien drejer det sig derfor altid om at få de uafsluttede situationer i form af ufuldendte gestalter med sig, idet de ellers vedbliver med at stille sig i vejen for oplevelsen af nuet og for ens uafhængighed af andre - og dermed for virkeliggørelsen af ens potentialer, som er at leve i overensstemmelse med sig selv: "en rose er en rose er en rose" - eksistentialismens fundament, som F.S. Perls gør til sit for gestaltterapien.

Terapien er derfor meget enkel: terapeutens opgave er at "tilvejebringe situationer i hvilke en person kan opleve, at han sidder fast - det ubehagelige - og ..(at)..frustrere hans forsøg på at undgå situationerne indtil han er villig til at mobilisere sine egne ressourcer" (s. 59). Hermed "tvinges" klienten til at tage den smerte på sig og fuldbyrde en gammel gestalt, som ellers stiller sig i vejen for vækst og for autentisk selvkontrol.

I valgterapien (H. Greenwald 76) drejer det sig om at nå frem til og tage stilling til den basis-beslutning, som en patients aktuelle tilstand er afhængig af, og herefter hjælpe til med at føre beslutningen ud i livet (s. 8 og 109). Det menneskelige liv fra fødsel til død ses her som en kæde af personlige valg - hvor det første egentlige valg er barnets "nej" - "indtil da er det et vedhæng til far og mor" - og først nu bliver det "en person med egen vilje, sine egne ønsker" (s. 100). På et givet tidspunkt af ens liv er man derfor, hvad den samlede sum af ens valg har gjort een til, og dette er ligeledes bestemmende for fremtidige beslutninger. Problemer for een opstår, når det valg man på et givet tidspunkt har foretaget, og som er bestemmende for ens handlinger, ikke længere passer til den situation man lever i - hvorfor man i stedet lider under situationen. Man hænger fast. Mennesket ses hos H. Greenwald at have en tilbøjelighed til at prøve at

"vende tilbage til barndommens bekvemme tryghed ved at være kloge og begavede, som vi var som små, da vi fik en masse opmærksomhed ud af det. Eller vi prøver at være negative, eller vi prøver at være alt det, vi havde succes med som små børn, fordi vi alle har et brændende ønske om at komme tilbage til denne periode" (s. 104).

Og netop denne "barndomsinterti" stiller også problemet for terapi: lider man under en situation, så har man også ønsket om forandring, men det betyder langt fra også, at man beslutter sig for forandring, idet det "uansvarlige liv" som man lever kan have en masse kortsigtede fordele, og desuden behøver man heller ikke være bevidst om det valg, der er bestemmende for een, og som må gøres om for at en forandring af ens tilstand kan finde sted (s. 105).

Terapeutens opgave er her ud fra at befordre overgangen fra ønsket om til beslutningen om forandring; og dette gøres ved at terapeuten dels stiller klienten over for dette valg, og dels til stadighed i processen konfronterer klienten med de valg, som klienten til stadighed foretager i

sin forholden sig til verden og til sig selv. Herigennem kan det lykkes at nå det valg - den beslutning - som er grundlaget for alle andre valg, og om hvilken enhver forandring afhænger. Denne basis-beslutning må derfor vælges om, en ny livsplan må udvikles, og der må handles i forhold til virkeliggørelse af den nye basis-beslutning. Centralt er at ethvert valg accepteres af terapeuten - også valget at afbryde den terapeutiske situation/sammenhæng: "han skader ikke mig, han skader sig selv" (s. 101). Men terapeuten kan vælge forskellige metoder til at "nå" klienten, blandt andet at være autentisk og at indføle sig på personen og forsøge at sætte sig i den andens sted (s. 10).

I realitetsterapien (W. Glasser 74) drejer det sig her overfor om accept af realiteten: "at realiteterne ikke alene eksisterer, men at patienterne kun kan få deres behov dækkede inden for realiteternes rammer" (W. Glasser 74, s. 19). Hertil kommer, at en patient må hjælpes til

"at lære at få sine behov dækket. Tidligere, når han søgte at tilfredsstille sine behov i den virkelige verden, lykkedes det ikke for ham. Han begyndte at benægte eksistensen af den virkelige verden" (s. 20).

Den altafgørende forudsætning for en realitetsfornægtelse er - i følge W. Glasser - manglen på en nøgleperson, som man er "følelsesmæssigt involveret i fra fødsel til død", og gennem hvilken man "kan opnå tilstrækkelig styrke og opmuntring til at klare virkeligheden" (s. 21). Uden en sådan nøgleperson - eller flere - er det nemlig ikke muligt at få dækket to basale psykologiske behov:

"behovet for at blive elsket og behovet for at føle, at vi kan respektere os selv og at andre kan respektere os" (s. 25).

Opfyldelsen af disse to behov giver mennesket den nødvendige selv-værdsfølelse, som igen kun kan opretholdes gennem "opretholdelse af tilfredsstillende adfærd", og dette er spørgsmålet om "moral-værdier og normer, rigtigt og forkert" (s. 25).

Det "rigtige" er at være et ansvarligt menneske, hvad man er når man har "evnen til at tilfredsstille sine behov på en sådan måde, at det ikke fratager andre muligheder for at få deres behov

dækket" (s. 28). Og det "forkerte" er altså at være uansvarlig - dvs ikke at have lært et ansvarligt liv - og dette lønner sig desuden heller ikke, idet "det er disse mennesker, der fylder vore statshospitaler, fængsler og psykiatriske klinikker" (s. 30).

Nøgleordene for ethvert forhold i livet er hermed kærlighed og konsekvens. Hvis man ikke er konsekvent over for sig selv og i sit forhold til andre, så har man heller ikke kærlighed - idet man så er ligegyldig mht spørgsmålet om rigtigt og forkert for sig selv og andre - og hermed bliver man uansvarlig, og man taber den følelsesmæssige kontakt til andre og fornægter realiteterne. I terapi står man derfor over for mennesker med een

"universel brist: de er ikke i stand til at opfylde deres behov på en realistisk måde og har i stedet valgt at forsøge sig med nogle mindre realistiske metoder, som ikke er lykkedes for dem" (s. 37).

Da betingelsen for denne "universelle brist" er mangel på involvering, så ligger den terapeutiske metode lige for, idet det først og fremmest må dreje sig om, at terapeuten involverer sig med klienten ved at optræde ansvarligt - dvs kærligt og konsekvent - over for denne. Dette skaber nemlig mulighed for at klienten kan begynde at se virkeligheden i øjnene. I denne proces må den urealistiske adfærd afvises, men "accepten af patienten må opretholdes", og til sidst må patienten lære en rigtig måde at opfylde sine behov på. Det centrale punkt i denne proces er at få klienten til at "foretage en værdidom af, hvad han foretager sig i øjeblikket" (s. 81), idet de ikke vil "forandre sig uden denne selvvurdering". Processen frem mod denne værdidom kan endvidere fremskyndes, hvis patienten befinder sig på en institution, og terapeuten således kan udøve en vis kontrol over patientens liv" (s. 42), hvor imod det er et kritisk punkt, som man som terapeut må omgås varsomt med, hvis det er en privat-praksis, hvor klienten kommer frivilligt, idet spørgsmålet om denne værdidom "ikke må stilles, før involveringen er dyb nok til at tvinge patienten til at holde op med at forsvare sine uansvarlige handlinger" (s. 46).

Σ: Summerer vi foreløbig op for disse tre eksempler, så erfarer vi for det første, at den terapeutiske situation etablerer sig, når de involverede individer forholder sig til hinanden som klient respektiv terapeut, og for det andet at den terapeutiske sammenhæng varierer med hensyn til graden af dets udstrækning. Den gensidige forholden-sig er at se som en påvirkningsproces, hvor terapeuten styrer hen imod opnåelsen af en bestemt forholds-måde fra klientens side, hvilket er det intenderede ændringsmål i situationen. Via forskellige metoder og teknikker kan terapeuten søge at opnå - eller gennemtvinge - en forholden sig fra klientens side, men klienten forbliver altid fundamental "fri" til at lukke af, dvs stoppe sin forholden-sig og dermed bryde påvirkningsprocessen, hvis det ellers kan gennemskue og frigøre sig fra de anvendte påvirkningsmetoder.

I gestaltterapien bliver den terapeutiske sammenhæng og situation kun selve den ændrede proces i individet, hvor igennem en gammel gestalt fuldbyrdes, hvor imod det for valg- og realitetsterapien også indbefatter processen herefter, hvor opfølgningen af en ny beslutning eller ændringen af en værdidom skal sættes igennem.

Den teoretiske baggrund for terapi er i alle tre tilfælde at se som et (udviklings-)psykologisk forhold, hvor terapi er den direkte anvendelse af den psykologiske viden om, hvad der kan påvirke et individ til at ændre sig - og dermed til at ændre sin tilstand i en bestemt retning. Den terapeutiske sammenhæng konciperes i disse terapibestemmelser som rammebetingelse for påvirkningsprocessen - jvf W. Glasser's direkte anvendelse af kontrolmuligheder til en forcering af påvirkningsprocessen.

Når rammebetingelserne således kan virke ind på påvirkningsprocessen, så vil det også være muligt bevidst og direkte at anvende dem som terapeutiske midler heri. Og vi finder her - ved et blik udi diverse terapibestemmelser - at dette kan antage alskens former: lige fra bestemte indretninger af terapistedet (opstilling af borde og stole, opstilling af oneway-screen og telefon (jvf R. Jordan 84, s. 475), bestemte farver på væggene mv) over opstilling og indgåelse af kontrakter (om antallet af terapisituationer, tiden for dem, tiden imellem dem, hvilke problemstillinger der skal arbejdes med mv, som det især er udbredt inden for korttidsterapien, jvf B. Sander 84) til forudbetaling af det terapeutiske forløb (som det er udbredt inden for traditionel psykoanalyse) mm.

Ved kritisk psykoterapi og materialistisk terapi finder vi - som i en slags kontrast til ovenstående - focus på den terapeutiske sammenhæng.

I kritisk psykoterapi er vægten lagt på etableringen af terapeutiske sammenhænge i form af terapeutiske kollektiver uden for den offentlige behandlingssektor (J. Lumbye 75, s. 229). Der er tre grunde hertil: for det første at det ses nødvendigt for en frigørende terapi, at der ikke er en strukturel modsætning mellem terapeut og klient, hvad der er inden for det offentlige behandlingssystem; og for det andet at det offentlige behandlingssystems behandlingsmetoder - især psykofarmakaen - kun tjener til at fastholde syge som syge, idet der lægges "låg på" de følelsesmæssige aspekter i den syges eksistens; og for det tredje så bryder en kollektiv organisering med den "borgerlige monogame kernefamilie", der ses som en "indoktrinerings kernecelle eller en følelsesmæssig kræftsvulst" (s. 228).

Gennem den kollektive organisering - som når den finder sted i form af terapeutiske kollektiver bliver "arnested for indre og ydre revolution" - muliggøres på den ene side etableringen af frie og ligeværdige forhold mellem de involverede individer, og på den anden side gensidig behandling af de involveredes sygelige (neurotiske og psykotiske) "spil".

Et kollektiv bliver her terapeutisk, når de involverede bevidst arbejder på at opløse og slippe de intrapsykeiske "traumer", der ligger til grund for "spillene". Og dette er et gruppearbejde, hvor hver enkelt på skift er klient og terapeut for de andre. Selve dette arbejde finder sted under anvendelse af forskellige metoder og teknikker til "genetableringen af kontakten til sine følelser" på den ene side, og på den anden side til opnåelsen af "højere bevidsthedstilstande". Og dette arbejde finder sit teoretiske grundlag hos Freud, Jung og Reich og i videreudviklinger af disse, samt i de østlige filosofier og meditationsteknikker" (J. Lumbye 79, s. 15).

Materialistisk terapi (N.P. Agger mfl 77 og N.P. Agger 80) er herover for ikke nogen færdig terapibestemmelse, men mere et perspektiv for en samfundsmæssig praksis, hvor sygdomme - primært

psykiske sygdomme - ses som politisk funderet og som begrundet i menneskets klassespecifikke samfundsmæssige liv. Der tales derfor mere om terapi som politisk praksis og om politisk terapi, end om anvendelsen af en materialistisk terapi i praksis, idet der står en lang og sej kamp forude i bestræbelsen på at udvikle en materialistisk sygdomsteori (80, s. 8-9). Udgangspunktet for materialistisk terapi er en samfundshistorisk forståelse af det nuværende samfund som et klassesamfund, hvor klassemodsigelser er den specifikke producent af "psykiske" sygdomme, hvilket historisk varetages af en hertil udviklet social struktur: reproduktionssektoren (behandlingssektoren og socialsektoren) (77, s. 12). Grundlaget for en materialistisk terapi er hermed også givet, idet individuelle reproduktionsproblemer må forstås som det de i sidste instans udspringer af: nemlig som en "privatiseret og individualiseret" (s. 45) forholde-måde til de samfundsmæssige modsigelser. Men denne forståelse tilsløres af de selvsamme forhold, som skaber reproduktionsproblemer: at klassesamfundet gør mennesker til objekt, idet mennesket indgår som varen arbejdskraft i samfundslivet, og denne objektstatus skaber "fremmedgørelse, som kendetegner hans forhold til sit eget arbejdsprodukt og sit eget arbejde" (s. 23). Derfor bliver spørgsmålet om varetagelse af reproduktionsproblemer - behandling - først og fremmest et spørgsmål om politisering af de enkeltes reproduktionsproblemer her ud fra, og dette indbefatter den nævnte udvikling af en materialistisk sygdomsteori - som fanger hvorledes samfundsmæssige modsigelser nedfældes i den enkeltes psykiske struktur (80, s. 9) - og en samtidig udvikling og afprøvning af aktionsformer på basis af denne (77, s. 45). Materialistisk terapi får hermed sit særkende som den

"terapi, der tager sit udgangspunkt i de objektive, konkrete (materielle) livsvilkår og ikke i de idealistiske (eller spiritistiske) forestillinger om, hvordan virkeligheden er eller burde være" (80, s. 11),

hvor den som formål derfor har at være

"en samfundsmæssig praksis .(til skabelse af). bedre livsvilkår for mennesker og som gør mennesker bedre rustet til at bidrage til at fremkalde nødvendige ændringer, både i deres egen private praksis (mand-kvinde forhold, børneopdragelse osv), i deres arbejde, herunder deres fagforening samt deres politiske tilknytningsgrupper" (77, s. 44).

Når alt således er politisk - og sygdom er en tvungen afpolitiserings - så bliver det muligt at skelne mellem forskellige politikformer afhængig af deres retning. Og inden for området af varetagelsen af reproduktionsproblemer deles behandlingsstrategierne op i tre: en tilpasningsstrategi ud fra en positivistisk erkendelsesinteresse, hvor menneskets objektstatus blindt videreføres i form af en affirmativ tilpasning af den enkelte til de samme forhold, som skaber reproduktionsproblemerne; en subjektiv overskridende behandlingsstrategi ud fra en humanistisk erkendelsesinteresse, hvor menneskets objektstatus blot negeres til at være subjekt for sit eget (og dermed egentlig usamfundsmæssige) liv, hvorved den blot bliver progressiv i forhold til en tilpasningsstrategi; og for det tredje en kollektiv-samfundsoverskridende behandlingsstrategi ud fra en materialistisk/marxistisk erkendelsesinteresse, hvor målet er at være overskridende i forhold til det bestående samfund - og det er her at materialistisk terapi skriver sig ind (77, s. 13 og 80, s. 186; jvf bilag 2).

Med politisering i ovennævnte materialistiske forstand så kommer materialistisk terapi til at fundere sig på tre forhold: for det første i den tidligere nævnte materialistiske sygdomsteori; for det andet i udviklingen af metoder og teknikker, der konkret kan befordre en politisering af den enkelte individuelle lidelse, som netop er individuel pga tvungen afpolitisering; og for det tredje - og i forlængelse heraf - i en tilsvarende ændring af de forhold i de eksisterende behandlingsrammer, der afpolitiserer og forhindrer politisering. Og dette ses dels som en sprængning af det offentlige behandlingssystems objektgørende praksisformer, og dels som udviklingen af en alternativ modmagt uden for disse. Og dette med perspektivet selvorganisering. Distriktspsykiatri ses som et - godt nok meget modsætningsfuldt - skridt i denne retning og som en mulig bevægelse mod selvorganisering inden for systemet; og alternative rådgivninger og Galebevægelsen som nødvendige skridt udenfor. Grænserne for begge ses i sidste instans at blive sat af bevægelsen og udviklingen i kapital og lønarbejderforholdet, men virker også omvendt selv ind på disse. Ud fra materialistisk terapi er terapifænomenet nu at bestemme som den praktiske omsætning af erkendelsesinteressen for sygdom.

Summerer vi op for ovenstående undersøgelse af erkendelsesinteressereferencer, så finder vi et ændringsperspektiv, der kan strække sig fra den momentane ændringsproces i det enkelte individs forhold - sig til sig selv til den langsigtede ændring af den totalsamfundsmæssige struktur og individernes eksistens i denne; og dette via strukturering af rammerne for påvirkning, hvor denne strukturering kan strække sig fra den passive varetagelse af individets eksistensform på institutioner (netop denne som kritisk psykoterapi og materialistisk terapi søger at gøre op med) over specifik intervention over for den enkeltes eksistensmåde til den aktive organisering af syge i kollektivgrupper/-bevægelser som ændring af deres aktuelle tilstand.

De sociale forhold er at se som rammebetingelser for individet, hvor disse struktureres og anvendes ud fra og i overensstemmelse med erkendelsesinteressen for påvirkning.

Terapifænomenet er her at se som ændring af individets eksistensform, hvilket vi vil begrebsliggøre med det terapeutiske moment.

Og lad os i et tilbageblik summere genstands-, middel- og erkendelsesinteressereferencerne op.

Udgangspunktet i genstandsreference-undersøgelsen var individets tilstand som problem. Dette problem kunne imidlertid - og blev - differentieret til valg mellem problemstillinger på forskellige niveauer i det system af relationer, som var forefunden i situationen - jvf eksemplet med familierapi, hvor problemstillingen kunne konciperes som et familieproblem og/eller som et individuelt problem hos et af familiemedlemmerne.

Dette system af relationerne og niveauer heri videreførtes inden for middelreference-undersøgelsen til problemet om, hvilket middel og dertil hørende niveau, der skulle gribes ændrende ind i forhold til. Selve situationen - den terapeutiske sammenhæng - betød påvirkning, hvorfor det ikke her var problemet om påvirkning eller ikke-påvirkning med henblik på, om der skulle gribes ind i forhold til om en ændring skulle finde sted - som ved genstandsreference-undersøgelsen - men primært problemet om det bevidste valg mellem eksisterende og forefundne midler med henblik på en bestemt påvirkning. De undersøgte middelreferencer - til soma, krop, psyke og det sociale - var blot tilfældigt udhævede niveauer i hele det

system af relationer, der var til stede i den terapeutiske sammenhæng.

c/ Systemet af relationer og niveauer heri er nu at se som det terapeutiske moment i en terapeutisk situation respektiv terapeutisk sammenhæng, hvor de to etableringsmåder gensidigt sætter hinanden i forhold til det terapeutiske moment: en terapeutisk situation etablerer altid momentant den givne sociale sammenhæng som en terapeutisk sammenhæng, og i en terapeutisk sammenhæng kommer der altid en bestemt terapeutisk situation til udtryk. Men der er også en udviklingssammenhæng mellem genstandsreferencens terapeutiske situation og middelreferencens terapeutiske sammenhæng i forhold til det terapeutiske moment, idet en terapeutisk situation kan overgå (udvikle sig til) at være et moment i en terapeutisk sammenhæng i den grad, at der etableres en materiel struktur, der stiller individerne over for hinanden som terapeut respektiv klient. Og omvendt er en terapeutisk sammenhæng at se som en ubrudt kæde af terapeutiske situationer.

En begrebslig opsummering af det foregående giver og følgende: ved genstandsreference drejer det sig om en terapeutisk situation med focus på individets tilstand og om en påvirkning af denne gennem (anvendte) teknikker; ved middelreference drejer det sig om en terapeutisk sammenhæng i relation til individets eksistensmåde og om behandlingsmetoder over for denne; medens det ved erkendelsesinteressereference drejer sig om det terapeutiske moment som en (behandlings)strategi over for individets eksistensform.

KAPITEL 1.2: Om fænomenet terapi som genstand for erkendelse: terapi som bestemt form for selvbevægelse.

Vi er nu stillet med en nærmere afgrænset mængde af undersøgelsesresultater - men endnu ikke med svaret på, hvad terapi er, idet undersøgelsesresultaterne endnu står uformidlet i forhold til hinanden.

Da vi kun kan bevæge os fremad mod dette svar ved at oparbejde, hvad terapi selv afslører, når det gøres til genstand for videre erkendelse - en fremgangsmåde, som vi negativt har afgrænset over for ad hoc genstandskonstruktion respektiv genstandsudledning - så er vores spørgsmål nu, hvad vores undersøgelsesresultater afslører om vores genstand, samt hvilke videre erkendeskridt der fører herfra.

Fra fænomenbeskrivelse til fænomenbestemmelse.

Vi stillede spørgsmålet: hvad er terapi. Og hertil fandt vi ikke kun eet svar, men mange; og alle disse svar er at opfatte som bestemmelser af terapi. Kalejdoskopet af terapibegreber var på den ene side udgangspunktet for opstillingen af en fænomenbeskrivelse; på den anden side også grundlag for oparbejdningen af væsentlige fænomenbestemmelser for, hvad terapi i konkretiseret form er. Det "konkretiserede" kom sig af, at vi ikke kunne stille os tilfreds med, at terapi kun skulle kunne opfattes som et overbegreb for noget andet (:det abstrakt relationelle og det forskudte), som vi så i stedet måtte undersøge for at indkredse, hvad terapi er for et virkelighedsfænomen - hvilket var det der lå i de "rene" terapibegreber (jvf. s. 7-8). Vi overgik i stedet til at undersøge forlænede terapibegreber, hvor vi fandt, at terapifænomenet blev bestemt ud fra tre forskellige indfaldsvinkler: en genstands-, en middel- og en erkendelsesinteresse-indfaldsvinkel. Med denne overgang til oparbejdning af et begreb om terapi ud fra undersøgelsen af forlænede terapibegreber, så forlænede vi også terapifænomenet med en "iboende tvedeling" qua, at de forlænede terapibegreber netop kun kunne afgrænses - og afgrænse sig - fra hinanden som konkurrerende og/eller supplerende terapibestemmelser. Og dette som konsekvens

af, at det var ubestemt, hvad der konkretiseredes gennem de forlenede terapibegreber, og det er netop dette "ubestemte", som vi søger en bestemmelse af - dvs et terapibegreb om.

Vores undersøgelsesresultater er derfor at opfatte som en fænomenbestemmelse af den genstand, som vi ønsker et svar på, hvad er.

Men vil dannelsen af et begreb herom - altså en genstandsbestemmelse ud fra denne fænomenbestemmelse - ikke blot blive endnu et begreb, der skriver sig ind i fænomenbeskrivelsen af terapi; stiller det sig ikke så at sige side om side med andre terapibegreber, som et blot nyt moment i dette kalejdoskop af i forvejen givne terapibegreber. Og er konsekvensen ikke empirisme? Dette er problemet om forholdet mellem fænomenbeskrivelse af terapi og genstanden terapi.

Udgangspunktet for en afklaring heraf kan kun være, hvad vi allerede har måttet konstatere: at terapi som realitet er bestemt allerede inden vi går til det. Det finder i praksis sine bestemmelser uden for og uafhængig af os - og mere præcist: af denne erkendeprocess - og disse bestemmelser kan endvidere siges selv at være momenter i den praktiske bemestring af terapi; og er som sådan her igennem medbestemmende for hvordan terapi konkret bevæger og udvikler sig som realitet. De forskellige bestemmelser er dermed både subjektive og objektive: subjektive idet det er bestemmelser, der gøres af virksomme mennesker over for, hvad der bestemmes som terapi, samt ud fra den omgang, der ønskes med terapi; og objektive idet de er medproducenter af realiteten terapi. For os er de forskellige bestemmelser derfor objektive momenter (deres adækvans, væsentlighed og indre sammenhæng endnu ubestemt) ved realiteten terapi; og enhver subjektiv dannelse fra vores side vil ligeledes have denne karakter.

Den mest enkle eller simpleste form for bestemmelse er beskrivelsen, og den grad af praktisk bemestring, der udtrykkes her igennem, er, at den fremhæver terapi over for andre fænomener qua beskrivelsens fikseringer af sammenhænge, ligheder og forskelle - men hvad terapi er i sig selv får vi med beskrivelsen ikke fat på: i beskrivelsen fikseres kun det udsnit af virkeligheden, hvor inden for et svar herpå må søges - omend oparbejdningen af et svar ikke kan begrænse sig kun hertil, idet ethvert fænomen har relationer til andre

fænomener. Et svar på hvad terapi er i sig selv - og dermed hvad det kan være for os - får vi der imod fat på, når vi overgår til at oparbejde, hvordan de indre forhold i terapifænomenet selv bestemmer sig som terapi: overgangen fra fænomenbeskrivelse til fænomenbestemmelse af vores genstand er derfor overgangen fra at se terapi som bestemt (:i betydningen forefundet som i beskrivelsen) til at se realiteten terapi som den bestemmer sig selv.

↓
Vi kan her indføre begrebet selvbevægelse, som begreb for dette forhold ved vores genstand. Og vores opgave er nu at bestemme den selvbevægelse, som terapi selv antager.

Vi er hermed sluppet fri af den empiristiske grøft, idet dannelsen af et svar på, hvad terapi er, må ske ud fra hvordan terapi konstruerer og bygger sig selv op. Men begrebet selvbevægelse er et begreb, der ikke blot kan siges at være bundet til realiteten terapi, men det er tvært imod et begreb, der spejler alle realiteters eksistensform - og hermed også eksistensformerne for de afgrænsede realiteter, som ethvert terapibegreb refererer til. Er konsekvensen af indførelsen af begrebet selvbevægelse derfor ikke teoreticisme: den abstrakte udledning af et svar, og dermed forbudelse (reduktion) af netop den form for selvbevægelse, som vi søger en bestemmelse af? Jo - men overvindelsen af teoreticismen her er allerede givet i og med denne formulering af problemet: at vi må udlede typen af den til terapi knyttede selvbevægelse - dvs bestemme den for terapi særlige form for selvbevægelse - hvilket også er at begrebsliggøre det, der adskiller terapi fra andre typer af selvbevægelse. Og denne særlige form er at fiksere i begrebets form som en bestemmelse ved realiteten terapi.

Det svar på terapi, som på grundlag af ovenstående muliggøres, er på den ene side nok at se som moment i kalejdoskopet af terapibegreber/-bestemmelser, men er på den anden side netop også det svar, der indeholder det formidlende indre - eller tredje - for disse: i svaret spejles de bestemmende forhold i den selvbevægelse, som terapi antager. Et sådant svar gør det muligt for de involverede at formidle deres virksomhed i forhold til det, som det er virksomhed om - i stedet for som ved empirismen respektiv teoreticismen at lade sig udlevere til genstandens selvbevægelse, der

hermed antager form af en egenbevægelse set fra de involveredes standpunkt, hvorfor praksis da kun kan blive defensiv: et manglende begreb om de bestemmende forhold må markere sig i et manglende greb om genstanden og dermed i mangelfuld bemestring, der igen kun kan bearbejdes subjektivt via retrospektion. Vejen frem bliver vejen tilbage, eller billedligt udtrykt: det vil være som at gå frem i verden via et bakspejl - man ved ikke, hvor man skal hen eller hvad man søger, og man ved kun hvad man efterlader sig, men ikke hvorfor!

KAPITEL 1.3: Et vue indi terapi: terapi som felt.

Vi er nu stillet over for at oparbejde, hvorledes terapi konstruerer og bygger sig selv op som bestemt selvbevægende realitet.

Vi rekapitulerer først vores fænomenbestemmelse af vores genstand.

Vores fænomenbestemmelse består af tre indfaldsvinkler til terapifænomenet. Og disse har vi fikseret gennem begreberne om en terapeutisk situation som påvirkningen af et individs tilstand via et andet individ på basis af en funktionsopdelt forholden-sig imellem de involverede; om en terapeutisk sammenhæng som det strukturelt givne samvirke mellem terapeut og klient med behandling af klientens eksistensmåde til følge; og om et terapeutisk moment som ændringen i et individs eksistensform.

Men med disse fænomenbestemmelser står vi endnu ydre i forhold til terapi set som selvbevægende realitet, idet standpunktet for deres oparbejdning - og dermed også for deres indholdsmæssige udformning og status - har været udefra og indimod terapi set som opbyggeligt fænomen. At bestemme terapies selvopbyggelse er derfor at føre vores fænomenbestemmelser indi terapi - altså standpunktstransformation - hvilket er at oparbejde, hvorledes vores fænomenbestemmelser træder i forhold til hinanden.

Og resultatet heraf er netop ikke kun selvbevægelse slet og ret, men en bestemt form for selvbevægelse, der giver sig ud fra oparbejdningen af fænomenbestemmelsernes indre relationer.

Vi betragter derfor nu, hvorledes vores fænomenbestemmelser træder i forhold til hinanden - dvs hvordan de bygger terapi.

Set fra den terapeutiske situations standpunkt så er det altid en given social sammenhæng, der bygges op som terapeutisk. Karakteren af den sociale sammenhæng er ikke afgørende herfor, så betingelserne for at terapi kan bygge sig op er ene og alene funderet i, om de involveredes personlige interesser i den sociale sammenhæng falder sammen med henblik på påvirkning af den ene fra den anden. Fra den teraperedes standpunkt - brugeren af terapi, klienten,

patienten eller den som påvirkningen retter sig imod - kan interessen kun være een selv: man er et problem for sig selv. Fra terapeutens standpunkt kan dette kun være funderet i, at det er et problem for een selv i situationen, at den anden er et problem for sig selv. Betingelserne for at terapi kan bygge sig op er derfor, at den ene er et problem for sig selv, samtidig med at være et problem for den anden i den givne sociale sammenhæng; og terapi bygger sig op i samme grad som der er interessesammenfald herom. I interessesammenfaldet etableres samtidig det terapeutiske moment, der eksisterer så længe der er interessesammenfald om interessen i den sociale sammenhæng - og her indenfor har den teraperede sine interesser i hvilke påvirkninger, og analogt fra terapeutens standpunkt.

Fra den terapeutiske situations standpunkt er terapi dermed at opfatte som flygtig: i samme grad den etableres bliver den identisk med det terapeutiske moment. Der imod kan den terapeutiske situation ikke slå over i en terapeutisk sammenhæng, idet dette er betinget af forekomsten af bestemte sociale sammenhænge - og disse er netop uvæsentlige set fra den terapeutiske situations standpunkt.

Fra standpunktet den terapeutiske sammenhæng så er terapi at se som en ubrudt kæde af terapeutiske situationer, der varierer med hensyn til indholdet i det terapeutiske moment - hvor den terapeutiske sammenhæng endvidere er at se som sit eget specifikke moment. Betingelserne for at terapi kan bygge sig op her er dog andre end de, der gælder for den terapeutiske situations vedkommende. Set fra den teraperedes standpunkt så er problemet her ens sociale liv - derfor eksisterer man i den terapeutiske sammenhæng - og fra terapeutens standpunkt er problemet, at det sociale liv er et problem for den teraperede. Interessesammenfald herom gør den terapeutiske sammenhæng identisk med den terapeutiske situation, der igen er identisk med det terapeutiske moment.

Betragter vi nu til sidst terapi fra standpunktet det terapeutiske moment, så eksisterer dette i kraft af ændringen af den enkeltes eksistensform som påvirkning gennem en terapeutisk situation eller en terapeutisk sammenhæng. Fra den teraperedes standpunkt er interessen for påvirkning styret af, hvilke ændringer der kan være af interesse - dvs hvilken påvirkning der ønskes. Og dette er analogt

fra terapeutens standpunkt - hvor interessen dog udtrykker sig igennem, hvilken påvirkning, der ønskes givet. Alt i alt er interessen givet ud fra det problem, som man står overfor: påvirkning af sig selv eller af andre. Set fra den teraperedes standpunkt er problemet een selv, der enten kan bearbejdes gennem en terapeutisk situation eller en terapeutisk sammenhæng. Et individ, der står med dette problem er derfor afhængig af givne påvirkningsmuligheder. Og dette er også gældende for terapeuten, hvor dette dog også er betinget af, at der er nogen at påvirke.

Betrager vi nu de tre standpunkter som den konstruktionsenhed, som de i praksis udgør set fra terapiens standpunkt, så finder vi, at der er indre sammenhænge/relationer mellem terapeutisk situation og terapeutisk moment - hvor imod relationen mellem situation og sammenhæng er asymmetrisk: en terapeutisk sammenhæng er altid en terapeutisk situation, men aldrig omvendt. "Vejen" fra terapeutisk sammenhæng til situation kan beskrives således: i den terapeutiske sammenhæng er problemet individet i sit sociale liv, og dette ligger uden for det terapeutisk-sociale, men dette problem er inden for sammenhængen identisk med individet som problem for sig selv i sit terapeutiske liv - altså identisk med den terapeutiske situation.

Men når relationen mellem terapeutisk sammenhæng og situation ikke går den anden vej, så må det sociale i terapi - forstået som de aktuelt forefundne samfundsmæssige forhold, herunder også terapeuten - ene og alene være at opfatte som den ramme, hvorunder den teraperede - individet (og vi forbigår her differentieringen mellem et og flere teraperede individer) - kan arbejde med problemer med sig selv i sit samfundsmæssige liv.

Terapi som form for social praksis: praksisform.

Vi finder derfor nu to væsensdimensioner i terapi: en social dimension (:rammen eller rammebetingelserne for terapi, eller de for den teraperede forefundne samfundsmæssige forhold, hvilket også indbefatter terapeuten) og en teraperet dimension (:individet, individerne eller det som terapien retter sig imod), der eksisterer i et indre forhold til hinanden. Den type af selvbevægelse,

der hermed træder frem, er derfor at opfatte som et formidlingsforhold mellem individ og samfund. Og som begreb for denne form for selvbevægelse vil vi indføre begrebet om form for social praksis eller praksisform (jvf problemet om undgåelsen af teoreticismen s. 33). Ledetråden for det følgende er derfor at se terapi som form for social praksis.

Men nu eksisterer de to væsensdimensioner i terapi kun i kraft af de dertil bundne karakteristika, og vi vender os derfor mod en oparbejdning af disse.

Karakteristika for den teraperede dimension.

Når den teraperede er stillet over for den opgave at arbejde med sig selv i sit samfundsmæssige liv - hvor problemet heri ligger uden for det terapeutisk-sociale - så må individet eksistere i et konfliktfyldt forhold til sit samfundsmæssige liv; ellers vil individet heller ikke eksistere som terapinødig. Omvendt må individet også eksistere som terapimulig - at terapi ændrer individets tilstand, eksistensmåde eller eksistensform - ellers vil terapi ikke kunne etablere sig. Den teraperede må derfor eksistere som løsrevet i en eller anden grad fra sit samfundsmæssige liv.

Terapi kan nu ses fra den teraperedes standpunkt som bearbejdningen af sig selv med sig selv via de samfundsmæssige forhold, der er forefundne i situationen. Den teraperede må mao gøre sig selv til genstand for sin virksomhed i sin henvisthed til det sociale.

Karakteristika for den sociale dimension.

Det sociale i terapi fandt vi eksisterer som ramme for individets arbejde med problemer med sig selv i sit samfundsmæssige liv. Og som ramme varetager det sociale ændringen af individets tilstand, eksistensmåde eller eksistensform, og det sociale kan derfor opfattes som påvirkningsmedie slet og ret. Terapeuten - eller terapeuterne, hvad der ikke er afgørende her - kan i forlængelse heraf siges at være administrator(er) af de forefundne påvirkningsbetingelser og -muligheder, herunder også af dem selv som moment

af påvirkningsmediet, hvor genstanden for deres virksomhed er den teraperede. Som moment af påvirkningsmediet vil de også kunne gøre sig selv til genstand for den teraperede, hvilket også kan indbefatte, at de gør påvirkningsmediet til genstand for virksomheden.

Terapi er her fra den sociale dimensions standpunkt at se som varetagende ændringen af individets tilstand, eksistensmåde eller eksistensform.

Om forholdet mellem den teraperede dimension og den sociale dimension.

Vores væsensdimensioner med disse indholdsmæssige karakteristika/bestemmelser eksisterer ikke ved siden af hinanden eller uafhængig af hinanden. Terapi kan tvært imod ikke tænkes - dvs genspejles begrebsligt adækvat - uden deres relation til hinanden. Og vi vender os derfor mod denne relation.

Men inden da - kort: terapi kan nu ses som bestemt form for social praksis, hvorfor vi får følgende "tre-delning": selvbevægelse som den almene bevægelsesform for terapi; praksisform som den for terapi særlige selvbevægelse; og hvor bestemmelsen af de to væsensdimensioners indre relation er den for terapi specifikke selvbevægelse.

Når individet i terapi eksisterer som løsrevet fra sit samfundsmæssige grundlag, så er det påvirkeligt i sig selv - og dette spejles af det sociale som påvirkningsmedie. Og omvendt: det sociale som påvirkningsmedie spejler, at der gribes ændrende ind i individets tilstand, eksistensmåde eller eksistensform, hvorved individets konfliktfyldte forhold til sit samfundsmæssige grundlag undergår en bevægelse.

Bestemmelsen om individet som løsrevet fra sit samfundsmæssige grundlag qua det konfliktfyldte, og derfor også som påvirkeligt qua dets eksistens inden for terapi spejler nu et bestemt forhold imellem det sociale og den teraperede: som løsrevet er individet nemlig kun påvirkeligt, når det indgår i en relation til det sociale; - og når individet bearbejder sig selv med sig selv i sit

samfundsmæssige liv, og det sociale er påvirkningsmedie for dette, så må der være tale om, at individet i terapi er henvist til det sociale; det er mao overforstillet anvendelsen af de samfundsmæssige betingelser og muligheder, der er forefundet det. Og dette kan vi sammenfatte på følgende måde:

på den ene side står individet som teraperet i terapi over for det sociale som påvirkningsmedie, mens det på den anden side eksisterer som bearbejdende sig selv med dette sociale.

Denne overforstillede bearbejdningsproces kan siges både at have en form og en indholdsmæssig side, idet den som særlig praksisform formidler et specifikt samfundsmæssigt indhold. Først til formside.

Vores tidligere undersøgelser har frembragt følgende former for rammebetingelser: det offentlige behandlingssystem, der organisatorisk er delt op i en somatisk og i en psykiatrisk del; det privat-kapitalistiske (hjælpe-)marked; institutioner, bevægelser og partier, der internt har etableret påvirkningssammenhænge; og endelig alternative rådgivninger, selvhjælpsgrupper/-bevægelser mv.

*form-
siden* Vi kan sammenfatte formside i terapi gennem tre former for rammebetingelser: en offentlig form, en privat form, og en form vi vil betegne med alternativ, idet den begrundes sig i at opløse forholdet - ugyldiggøre begge eller overvinde modsigelsen imellem dem - enten inden for det offentlige (fx i form af alternative rådgivninger), eller inden for det private (fx i form af terapeutiske kollektiver).

*ind-
holdssiden* Vender vi os nu mod indholdssiden i terapi, så finder vi, at det ikke kun drejer sig om individet som sygt, hvad det "rene" terapi-begreb ellers udtrykker (:terapi som medicinsk og/eller psykologisk behandling af sygdomme), og hvor ud fra det kunne synes at være en nærliggende mulighed at substituere terapibegrebet med begrebet om sygdomsbehandling; for vi har imidlertid mødt andre betydningssammenhænge, der peger på forskellige karakteristika ved terapifænomenet, der vil gøre en sådan substituering af terapibegrebet med begrebet om sygdomsbehandling skæv og halv:

- For det første møder vi betydningssammenhænge, hvor der refereres til undertrykkelse, afmagt og mørke på den ene side, og til frigørelse, frihed og klarhed på den anden side. Disse karakteristika kan være forhold ved sygdom, men det er også forhold ved måden, hvorpå det samfundsmæssige liv er organiseret på bestemte historiske tidspunkter;

- For det andet møder vi betydningssammenhænge, hvor det ikke just er sygdomsbehandling, der refereres til, men til overgreb, magt-anvendelse, manipulation og fornedrelse. Disse kan ses som "uheldige" - eventuelt nødvendige momenter ved sygdomsbehandling i specielle tilfælde, i grænsetilfælde - men det er også aspekter af magtforholdene i det sociale samvirke mellem individerne;

- For det tredje møder vi sammenhænge, hvor terapi optræder snævert sammen med religion, magi, mystik og kunst. Her kan religion, magi, mystik og kunst ses som forformer for videnskabelig sygdomsbehandling, men så forudsættes at religion, magi, mystik og kunst er omnihistoriske fænomener, der er knyttet til enhver form for samfundsmæssigt liv, og dette kan i allerhøjeste grad drages i tvivl for religionens, magiens og mystikkens vedkommende (jvf W.F. Haug 83, s. 29); Og

- for det fjerde så må vi også konstatere, at den nuværende udbredelse af terapi har nået et sådant omfang - eller har antaget en sådan karakter - at det selv har fået "navn": "terapiinflation" (H. Nagel mfl 79), "det moderne psykoboost" (M. Bauer mfl 83) og "dagligdagens psykiatrisering" (F. Castel mfl 82). Dette kan måske ses som udtryk for ændringer i sygdomsbilledet - evt grundet udviklingen i og effektiviseringen af sygdomsbehandlingsmetoder - men er måske snarere og mere et udtryk for nogle nye problemer, som ændringer i det samfundsmæssige liv stiller individerne overfor.

Terapifænomenets karakter gør det mao ikke muligt for os - på hverken simpel eller udvidet substitutvis - at træde ind i en sygdomsbehandlingsdiskurs. Denne er mere een af flere betydningssammenhænge, som vi stilles med. Så lad os undersøge, hvilke betydnings-sammenhænge som vi kan udskille.

1. Vi har for det første betydningssammenhængen sygdomsbehandling, og idet det er denne vi finder gennem leksikalske definitioner, så er den så at sige det nuværendes "kulturelle selvudtryk". Som tidligere nævnt er terapi her at se som medicinsk og/eller psykologisk behandling af sygdomme, men nu er behandling - ligesom sygdom - indbundet i en social "kultursammenhæng" og forfølger vi behandling, så erfarer vi at behandling begynder og stopper med individet. Det sociale/kulturelle "behandles" ikke; der imod støttes, vejledes og rådgives der i forhold til det sociale, hvorfor der også tales om socialt arbejde. Og når det specifikt drejer sig om sygdom da om forebyggende virksomhed. Som "kulturelt selvudtryk" må betydningssammenhængen sygdomsbehandling endvidere antages at være omfangsrig i sit sociale udtryk. Og vi finder da også, at den er strukturerende og bærende for den eksisterende offentlige behandlingsstruktur - Sundhedsvæsenet - der tilsvarende er delt op i organisatorisk forstand i et somatisk og et psykiatrisk sygehusvæsen, samt for de "officielle" forestillinger herom (jvf Betænkning nr. 809 om "Prioritering i Sundhedsvæsenet" og Betænkning nr. 826 om "Det Psykiatriske Sygehusvæsen").

Til betydningssammenhængen sygdomsbehandling finder vi et konglomerat af konnekterende begreber, hvor det mest overordnet drejer sig om differentieringen mellem somatisk og psykisk sygdom: til sygdom er der de konnekterende begreber lidelse, forstyrrelse og skavank; til somatisk begreberne biologisk (/fysiologisk), fysisk og legemlig; og til psykisk begreberne åndelig, sjælelig og psykologisk (/psykiatrisk). Og af målforestillinger i relation til behandling er der begreberne sundhed, velvære og vigør.

2. For det andet finder vi en betydningssammenhæng, hvor det mere er mennesket eller livet som sådant - snarere end individet som bærer af sygdom - der er på tale: man kan som menneske/person være i konflikt med eller i sin eksistens; man kan udvise fejl i sin adfærd; et stykke liv kan være sygt som organisme; og endelig kan man være skæbnemæssigt fordømt til lidelse (:syndefaldsmyten). Det drejer sig her over for ikke specifikt om behandling - men om at finde meningen i og med en konflikt, finde korrektionsmetoder til fejludbedring, finde årsagen til sygdommen, samt at finde den "højere/dybere mening" med livet - alt i alt målforestillinger

som meningsfyldthed, tilpasning, helbredelse og oplysthed.

Vi skal sætte denne betydningssammenhæng på begreb med meningsløshedsovervindelse.

3. Og for det tredje - og sidste - finder vi en betydningssammenhæng, hvor det er individet i dets konkrete materielle liv, der tematiseres: man er undertrykt, udgrænset, jordet, fremmedgjort, isoleret og mishandlet i de sociale strukturer, som man er stillet over for at opretholde livet igennem - kort sagt udleveret til omstændighederne og lider under dem.

Målforestillinger er her: kamp, støtte, sammenhold mellem de involverede, solidaritet, udvikling af bevidsthed om de grundlæggende mekanismer, der producerer lidelse, og sætte denne bevidsthed i bevægelse gennem praktiske modstandsformer, alternativformer eller revolutionært arbejde til overvindelse af den lidelsesfulde udlevering. Det er også målforestillinger som frigørelse - fra indre som ydre tvang; det er frihed, som noget andet end det konkret eksisterende.

Og denne betydningssammenhæng skal vi sætte på begreb med sociallivsovervindelse.

- E: Vi har nu - opsummerende - bestemmelser for form- og indholdssiden i terapi set som praksisform: overforstillet bearbejdning kan finde sted inden for offentlige, private eller alternative samfundsmæssige sammenhænge, og det kan dreje sig om sygdomsbehandling, meningsløsheds-overvindelse eller sociallivs-overvindelse. Dette vil vi kalde en feltbestemmelse af realiteten terapi, idet der indgår flere form- og indholdsaspekter - over for en genstandsbestemmelse af terapi, som begreb om det for disse form- og indholds-aspekter bestemmende fælles, generelle eller almene.

KAPITEL 1.4: Terapi som historisk udviklet realitet.

Vi står nu med en feltbestemmelse af terapi (jvf s.43). Og problemet er derfor for os nu overgangen fra feltbestemmelse til genstandsbestemmelse, dvs til et begreb om realiteten terapi.

Fra overbegreb til kategoriel oparbejdning.

Indfaldsvinklen til en løsning af dette problem må imidlertid allerede været givet i kraft af, hvordan vi indtil nu er gået til værks med terapi set som fænomen. Og her finder vi, at feltbestemmelsen af terapi er oparbejdet inden for den undersøgelses-sammenhæng, hvor terapifænomenet er forlenet med en "iboende tvedeling" (jvf s.8), idet vi i vores analyser har anvendt forlenede terapibegreber. Konsekvensen heraf var netop, at det forblev ubestemt, hvad de forlenede terapibegreber konkretiserede qua at forlenede terapibegreber kun kunne afgrænses - eller afgrænse sig - fra hinanden som konkurrerende og/eller supplerende; og det var netop dette "ubestemte", som vi søgte et begreb om. Dannelsen af dette begreb bestemte vi i forlængelse heraf som problemet om abstraktion.

Overgangen fra feltbestemmelse til genstandsbestemmelse er derfor den abstraktionsproces, der fører vores feltbestemmelse over i et begreb om terapi som realitet. Og denne opgave er også identisk med at bryde det ned, som byggede tvedelingssammenhængen op for os. Men her ud over har feltbestemmelsen dog en slags værdi i sig selv, idet dens bestemmelser er at se som aktuelle konkretiseringer af det (:det ukendte), der gør et fænomen til en terapeutisk realitet. Og som sådan fortælles vi noget generelt om, hvordan terapi eksisterer i den nuværende samfundsmæssige og individuelle reproduktionsproces.

Tvedelingssammenhængen - som vi altså er stillet over for at bryde ned - finder vi blev bygget op som en konsekvens af, at vi ikke stillede os tilfreds med de forskellige bestemmelser til det "rene" terapibegreb: at terapi er noget, der gøres med en ændringshensigt, altså formålsbestemt; og dette også særligt i forhold til

*uæsenligheden af dimensionerne
heri dog ubestemt. Kan forstå af
blåne
sener*

somatiske og psykiske sygdomme, hvor terapi blev forskudt til behandlingen af disse. Vi ønskede ikke på dette grundlæggende tidspunkt i vores undersøgelse at fikse terapi gennem et overbegreb for noget andet - sygdomsbehandling - som vi så måtte indkredse indholdet i. På dette tidspunkt var det ikke så meget det formålsbestemte, der bekymrede os, men dette aspekt må vi i det følgende med- og indreflektere i vores overvejelser.

Det vi så i stedet fik ved at gå ind i tvedelingssammenhængen - qua overgangen til forlængede terapibegreber og videreførelsen af disse til en fænomenbestemmelse, og igen videre til en feltbestemmelse på basis af disse - har været bestemmelser omkring, hvordan terapi konstruerer og bygger sig selv op inden for og i relation til en bestemt kontekst. Men hermed bryder vi samtidig med en formålsbestemt udledning af, hvad terapi i konkretiseret form er; i stedet er nemlig trådt begreber, der spejler det perspektiv - dvs den retning - hvor igennem terapi er selvkonstruerende. Det formålsbestemte kan hermed siges kun at være relateret til - eller begrænset til, om man vil - den særlige omgang, som vi ønsker at have med terapi - her en videnskabelig omgang. Formålsbestemtheden er altså ikke koblet af vores analyse som sådan, tvært imod har den været bestemmende for, hvordan vi er gået til vores genstand. F. Haug (81) udtrykker det således:

"metodevalget .(er). bestemt af det praktiske formål. Det synes dermed alene at være op til den enkelte forskers for-godtbefindende. Men de sociale genstandes særegenhed samt fordringen om videnskabelighed er dog givet på forhånd for socialvidenskabsmanden. Dermed er forskerens subjektive virkelighed koblet fra den måde, han omgås sin genstand på" (s. 16).

Nu er dette blot en negativ afgrænsning af subjektivitetens betydning for dannelsen af videnskabelige teorier, men den er tilstrækkelig her, idet vi nu kan samle vores kritik af de "rene" terapibegreber til følgende - ligeledes negativt - afgrænsede opgave: at bryde tvedelingen ned er ikke opgaven om dannelsen af et formålsbestemt overbegreb, eller rettere: begrebet kan ikke have denne status eller karakter. Dette vil også være rekurs til en tidligere og nu tilbagelagt problemstilling. Begrebet må være noget andet. Det ved vi nu!

Hvad dette "andet" er finder vi en tilgang til hos Marx, hvor ovenstående problem formuleres positivt på følgende måde:

"Vi træder ikke . verden i møde med et nyt princip: Her er sandheden, knæl! ("hier kniee nieder!") Vi udvikler af principperne i verden verdens nye principper" (Marx 78b, s. 345)

- hvilket i sin essens er at gå til verden nedefra og indefra. I stedet for et formålsbestemt overgreb må det dreje sig om dansen af et begreb, der for det første rummer de eksisterende "principper" i terapi, og som for det andet lader nye "principper" udfolde. Et sådant begreb vil vi kalde et teoribegreb om terapi, og kravet til dette begreb er altså, at det afslører og spejler de bestemmende "principper" i det selvbevægelsesperspektiv, der er terapiseget. I et teoribegreb indgår der således også andre begreber, og som begreb for de grundlæggende begreber indfører vi bestemmelsen kategori (jvf Holzkamp 83a, s. 123), og som analoge begreber for begrebet "princip" vil vi anvende begreberne forhold og lovmæssighed - uden dog her at differentiere mellem dem.

Vores videre opgave kan vi nu bestemme som en kategoriel bestemmelse/oparbejdning af de indre bevægende forhold i terapi.

Vi står derfor ikke blot overfor en "simpel" abstraktionsproces, når vi skal føre vores feltbestemmelse af terapi over i, hvad der nu ikke blot er et begreb om terapi, men et teoribegreb om terapi. Vi kan da også konstatere, at vi allerede - frem til dette punkt - successivt har abstraheret stadig mere generelle karakteristika frem ved terapi set som fænomen, og her igennem mere og mere nærmet os en genstandsbestemmelse af realiteten terapi. Og vi stilles derfor også over for at afklare, hvorledes videre abstraktion overhovedet kan resultere i et teoribegreb om terapi. Dette er problemet om forholdet mellem feltbestemmelse og teori-
bestemmelse af terapi.

Om forholdet mellem det konkrete og det abstrakte; og om udviklingsforholdet mellem alment og enkelt.

Udgangspunktet for en afklaring af problemet om videre abstraktion er det forhold, at fænomenet terapi selv er fremkommet gennem

abstraktion: det er begrebsligt bestemt. At erkende er nemlig overhovedet at anvende begreber, hvor der i begrebet spejles enkelte sider, træk eller dimensioner ved det konkrete, og som sådan er begreber derfor abstraktioner ud fra det konkrete, hvor igennem der i begrebets form fikseres noget generelt eller fælles ved enkelttilfælde af det konkrete. Derfor findes der erkendelses-
mæssigt for det erkendende subjekt ikke den realitet, hvis der ingen begreber er herom (begrebet erkendelse må i overensstemmelse hermed tilhøre det menneskelige samfunds niveau; for dyr er det andre begreber som indsigt mv, men standpunktet for anvendelsen af disse er og kan kun være det menneskelige samfund). *

Vi har da også måttet - lige fra starten af vores erkendeprocess - tage udgangspunkt i allerede eksisterende begreber om terapi, hvor vi med udgangspunkt i terapi set som fænomen - fænomenbeskrivelsen s. 6 - 7 - har fikseret stadig mere generelle træk ved terapi. Ligeledes har vi også syntetiseret forskelligt indvundne forhold fra analysen - dvs indført begreber, der fikserer bestemte forhold, der er trådt frem gennem erkendelsesprocessen, som momenter ved realiteten terapi - hvilket også er at se som konkretisering af, hvad terapi er for en særlig realitet. Det er altså en analyse og synteseproces, som vi står midt i - det ved vi ligeledes nu!

Men forudsætningen for at vores erkendeprocess har været mulig kan kun være, at enkelttilfælde af terapi har kunnet tænkes i formen: et tilfælde af flere, der har noget til fælles. Og med Marx kan vi tilføje, at

"abstraktioner overhovedet kun (opstår) på grundlag af den rigeste konkrete udvikling, hvor eet er fælles for mange, ja fælles for alle. (Og) dermed hører det op med kun at kunne tænkes i en særskilt form" (Marx 74, s. 219-20).

Men når det at tænke således forudsætter at hæve det konkrete til almengyldig form, så er enkelttilfælde af terapi ikke erkendelige som terapi for os - og mere præcist: kan kun identificeres gennem et egernavn - men eksisterer først som genstand for denne erkendelse i den sammenhæng, der fører til det generelle eller almene.

Vores vej fra fænomenbeskrivelse over fænomenbestemmelse og feltbestemmelse - og kravet om at gå videre til en genstands-/teori- bestemmelse - er derfor at se som vejen fra det konkrete mod det almene, hvor det konkrete netop er konkret, fordi

"det sammenfatter mange bestemmelser, altså er en enhed i mangfoldigheden. I tænkningen fremtræder det derfor som sammenfatningsproces, som resultat, ikke som udgangspunkt for anskuelse og forestilling" (Marx 74, s. 215).

Og at vi har vandret denne vej er derfor at se som den nødvendige erkendelse af denne Marx' erkendelse, når vi mangler et begreb om det for terapi almene, hvilket mao også er at opfatte som en kritik af de eksisterende almenbestemmelser: at de er "skæve", utilstrækkelige eller mangelfuldt begrundet, hvorfor deres status er uklar i relation til en teori om terapi. Karakteristisk for vores søgning efter et "anvendeligt" terapibegreb i starten af vores undersøgelse var da også den næsten ligegyldige indforståethed om, hvad terapi er, som herskede i terapikontekster.

Men når begreber således er nødvendige for erkendelsen og generelle i forhold til det enkelte konkrete (hvilket også betyder at erkendelse altid er abstrakt erkendelse), hvordan så overhovedet erkende det konkrete enkelttilfælde på anden måde end som et uvæsentligt enkelttilfælde af det generelle? Som enkelttilfælde er det konkrete dog væsentligt i sig selv - det er det vi handler i forhold til - men i begrebets form forsvinder mao dets særegenhed eller ejendommelighed til fordel for en abstrakt generalitet, hvorfor det at erkende i formen begribe det konkret som netop dette konkrete synes at være en logisk umulighed - men hvis dette er tilfældet, så havner vi i det Aristoteliske aksiom om, at det eneste der er muligt er videnskab om det generelle: at det enkelte kun kan forstås abstrakt og ufuldstændigt, men ikke konkret og særegent. Videnskab på baggrund heraf er dannelsen af nomotetiske forklaringer i form af abstrakte lovmæssigheder, hvor det enkelte konkretes særegenhed er uvæsentlig - men som dog set ud fra sig selv netop er væsentlig som særegent konkret, hvilket dog er uden for den nomotetiske "videnskabs" fatteevne, altså videnskabeligt set uvæsentligt.

En måde at undslippe den logiske umulighed på er her over for den ideografiske forståelse, hvor man søger at afdække det særlige, særegne, det enkeltstående eller det unikke ved netop det konkrete enkelttilfælde, som man står overfor - altså søgning efter det, der karakteriserer netop dette konkrete og ikke andet, og det er det, der er det væsentlige. Men at indfange dette er også at abstrahere, dog i formen bundet til det enkelte, hvilket er en logisk

umulighed, idet enhver abstraktion er en almengørelse: i et begreb fikseres nødvendigvis træk, der er fælles for flere - i dette tilfælde det, der er fælles for den klasse af genstande, som det konkrete tilhører. At undgå denne til den ideografiske forståelse iboende modsigelse er at begrænse erkendelse til niveauet for identifikation via et egennavn - og det er hvad der påstås at være dét væsentlige. Den ideografiske erkendemåde udmøntes da også oftest som beskrivelse - som sanselig spejling af enkelttilfældet, kunstnerisk - hvor det dog er logisk umuligt at afgøre, hvad det er et enkelttilfælde af, hvorfor det kommer til at være fritsvævende, uafhængigt og utilgængeligt for bemestring gennem menneskelig praksis. Derfor suppleres - lige så vel som de modstilles - den ideografiske forståelse med den nomotetiske forklaring (og/eller omvendt) i forsøget på at fange dels enkelttilfældet som tilhørende en bestemt klasse af fænomener, og dels det for det enkelte særlige i klassen.

Opsummerende kan vi sige, at vi ved videnskabelighed i nomotetisk forstand stilles over for en logisk umulighed, i ideografisk forstand over for at producere en logisk umulighed med nødvendigheden. Vi vil kalde dette for begribelsens paradoks og bestemme det på følgende måde: at erkende er at gå til værks med begreber, men at gå til værks med begreber fjerner samtidig erkendelsens indhold - qua det abstraherende - fra det, som det er erkendelse af.

Her over for står den kendsgerning, at vi kun handler i forhold til det konkrete som enestående/særegne enkelttilfælde. I forhold til et praksisstandpunkt så er den nomotetiske forklaring respektiv den ideografiske forståelse ufuldstændige erkendemåder: i den første smides det særegne væk, i den sidste det generelle eller fælles. For os er disse to erkendemåder derfor at bestemme som specialtilfælde af teoreticismen respektiv empirismen, hvor det blot at supplere disse to ufuldstændige erkendemåder - som det til eksempel sker hos E. Hougaard med den konsekvens for psykoterapien, at en fuldstændig videnskabeliggørelse af den ikke kan komme på tale: den forbliver i udstrakt grad "kunst eller personlig kunnen snarere end videnskab og teknik" (E. Hougaard 83, s. 87) - vil være at løse et konkret problem gennem en (ligeledes ufuldstændig) abstrakt syntese. En sådan abstrakt syntese vil i dobbelt forstand være ufuldstændig, idet begribelsens paradoks blot omgås i stedet for at blive

søgt løst, hvorfor der åbnes op for - og egentlig også kræves - udsagn af og legitimation for, at tingene i væsensforstand ikke kan være anderledes. Der kan så heller ikke gribes overskridende ind i forhold til det nuværendes konkrete gestalter. Konsekvensen må derfor være naturalistiske udsagn - til eksempel i form af "sprogets utilstrækkelighed" (P. Lauritsen 77, s. 74), eller i form af den enkeltes "Einmaligkeit" (E. Hougaard 83, s. 85) - hvor en skæv tilgang til virkeligheden hypostaseres som det eneste mulige.

Ud fra et praksisstandpunkt må vi derfor konstatere, at et produceret erkendelsesmæssigt problem - begribelsens paradoks - i den nomotetiske forklaring og i den ideografiske forståelse heraf løses uproduktivt, dvs ikke-praktisk. Vi er derfor stillet over for problemet om en praksisløsning for problemet om en vej fra det abstrakte til det konkrete, hvor denne praksisløsning samtidig muliggør en erkendelsesteoretisk overvindelse af begribelsens paradoks.

En løsning herpå finder vi i det faktum, at det enkelte konkrete kun eksisterer i den sammenhæng, der fører til det almene - hvorved dets eksistens erkendes som enestående - hvorfor det enkelte også kun ufuldstændigt rummes i det almene, men omvendt så eksisterer det almene - og abstraktioner overhovedet - også kun i det enkelte eller i kraft af det enkelte. Dette betyder, at erkendelsen af det almene ikke er erkendelsen af det enkelte, men kun strategien til erkendelsen af det konkrete i hvert enkelt tilfælde. Erkendelsens vej kan derfor bestemmes som vejen fra det pseudo-konkrete over det abstrakte og almene til det tankekonkrete, idet

"den metode at stige fra det abstrakte til det konkrete kun er den måde, hvorpå tænkningen tilegner sig det konkrete, reproducerer det som åndeligt konkret" (Marx 74, s. 216).

Når abstraktioner således er momenter i det konkrete, så falder det Aristoteliske aksiom, idet bestemmelsen af det almene kun er strategien til reproduktion af det konkrete af tænkningens vej - og ikke selve det konkretes egen tilblivelsesproces:

"at tænke forudsætter netop at hæve det konkrete til almen-gyldig form. Men ud fra det dialektiske synspunkt består genspejlingen af virkelighedens dybe væsen netop ikke i isolerede kategorier eller ubevægelige domme, men i deres

forbindelse og bevægelse, som er specifikke for denne virkelighed, og som de dialektiske almene bestemmelser formelt rummer i sig som simple logiske muligheder"

(L. Sève 74, s. 134).

Det særegne eller unikke ved hvert enkelt konkret er derfor også først muligt at erkende, når det almene er kendt, hvorfor den ideografiske forståelse falder allerede i sit udgangspunkt: den kan ikke bestemme det særegne, kun sammensætte abstrakte momenter ved "et eller andet enkelt" på en ikke-begrundelig måde, dvs vilkårlig måde.

I erkendelsesteoretisk forstand overvindes begribelsens paradoks derfor når der tænkes bevægeligt (:dialektisk) mellem det konkrete og det abstrakte på den ene side, og hvor det på den anden side fastholdes, at den almene abstraktion kun er strategien til erkendelsen af det konkrete som enkeltstående. Det almene må derfor også tilskrives ontologisk eksistens.

Når erkendelsen af det almene således kun er strategien til reproduktion af det enkelte konkrete af tænkningens vej, så er vores erkendepoces fra det abstrakte til det tankekonkrete - som nævnt - ikke identisk med det konkrètes egen tilblivelsesproces. Gøres de identiske, så udstyres historien samtidig med en abstrakt substans, der i forskellige - i sidste instans identiske - manifestationer hjemsøger den selvsamme historie (à la Hegel), hvilket er at gøre teoreticismen til paradigme for erkendelse.

Her over for må fastholdes, at det konkrètes tilblivelsesproces er en proces fra konkrethed til konkrethed, at denne tilblivelsesproces er lovmæssigt bundet ud fra det konkrètes egen opbygning og opbygningsproces - altså ud fra dets indre sammenhæng, som vi vil kalde dets logiske struktur. Der findes derfor heller ikke abstrakte lovmæssigheder, men kun lovmæssigheder for det konkrètes bevægelse i det konkrete selv. Og dette betyder, at det almene må ses som bevægeligt grundforhold - og det er da også kun således at vi kan leve op til at spejle terapies egen logik, netop ved at bestemme den som den konstruerer og bygger sig selv op.

Når det almene således ikke kan opfattes som en fiks og færdig substans, så må også opereres med begrebet om udvikling, hvor det konkrètes bevægelse resulterer i opståelsen af kvalitativt nye

former for konkretheder - former, der formelt er indeholdt i det gamle, i form af virkeliggørelsen af simple logiske udviklingsmuligheder ud fra de daværende almene forhold. Og at operere med begrebet udvikling er også at operere med begrebet om kvalitativt forskellige udviklingsniveauer.

Realiteten terapi er derfor nu at se, ikke blot som en bestemt selvbevægende realitet - hvor vi til et begreb om terapi skal abstrahere det grundforhold, der er det bevægende forhold - men som en udviklet form for terapi. Marx formulerer problemet om erkendelsen af denne i forbindelse med menneskelig produktion således:

"Når der er tale om produktion, er det altid produktion på et bestemt socialt udviklingstrin .. Produktionen generelt er en abstraktion, .. men .. dette generelle, eller det ved sammenligning udskilte fælles, består imidlertid selv af mange led og opdeler sig i forskellige bestemmelser. Noget deraf tilhører alle epoker, andet er fælles for nogen af dem. Nogle bestemmelser vil være fælles for den nyeste og den ældste epoke. Ingen produktion er tænkelig uden dem; men selv om de mest udviklede sprog har love og bestemmelser fælles med de mindst udviklede, så er det netop afvigelsen fra dette almene og fælles, der udgør sprogenes udvikling. De bestemmelser, der gælder for produktion overhovedet, må netop skilles ud for sig, for at man ikke over den enhed, der allerede fremgår af, at subjektet, menneskeheden, og objektet, naturen, er fælles for epokerne, glemmer den væsentlige forskellighed" (Marx 74, s. 197).

Og hermed har vi et svar på forholdet mellem feltbestemmelse og teoribestemmelse af terapi. Og dermed har vi en endelig løsning på problemet om, hvordan videre abstraktion kan resultere i et teoribegreb om terapi: nemlig at vi ikke kun må operere med et "simpelt" forhold mellem abstrakt og konkret, men snarere og mere grundlæggende med et udviklingsforhold mellem alment og enkelt, hvorfor den nuværende terapeutiske realitet er at se som den mest udviklede form af et ligeledes udviklet alment grundforhold; og hvor det der særligt skal bestemmes i denne udviklingshistorie er den kvalitativt mest udviklede almenhed - den "væsentlige forskel" - idet netop denne er den aktuelt individuerende faktor i

den nuværende terapeutiske realitets selv- og udviklingsbevægelse. Denne den væsentlige forskel er selv at se som et logisk udviklingsprodukt af det for terapi mest almene eller simpleste. Og trækker vi igen på Marx, så får vi, at den simpleste bestemmelse

"er udtryk for forhold, i hvilke det mindre udviklede konkrete kan have realiseret sig uden endnu at have etableret den mere mangesidige relation eller det mere mangesidige forhold, som er udtrykt i den mere konkrete kategori; hvorefter det mere udviklede konkrete bibeholder den samme kategori som en underordnet relation. .. For så vidt ville gangen i den abstrakte tænkning, der går fra det simpleste til det sammensatte, svare til den virkelige historiske proces" (Marx 74, s. 217).

Når vi opererer med udvikling kommer vi således ikke kun til at operere med et hierarki af almenheder, der adskiller sig med hensyn til graden af generalisation, men også med hensyn til historisk og dermed aktuel væsentlighed. Derfor bliver en historisk rekonstruktion af realiteten terapies selvopbyggelse nødvendig, idet vi ellers ikke kan bestemme de forskellige almenheders aktuelle status og væsentlighed i den nuværende form for terapi - for udvikling er ikke kun karakteriseret ved at et kvalitativt nyt forhold træder frem som det bestemmende, idet gamle forhold fungerer videre, men nu som indgående i nye forbindelser, der som underordnede relationer ligeledes er medbestemmende for formens samlede bevægelse og udvikling.

Opsummerende kan vi sige, at vi nu kender ^{9/}hvordan vi skal gå til værks med vores feltbestemmelse: abstraktion af det fælles i formen et begreb om terapi, hvilket er en genstandsbestemmelse af, hvad terapi er for en realitet; samt ^{6/}hvorledes vi skal videreføre dette: historisk-logisk rekonstruktion af realitetens udvikling fra dens mest simpleste bestemmelse til dens udviklede, hvilket er et teorigreb om den nuværende form for terapi.

Et begreb om terapi: terapi som lidelsesbemestring.

At føre vores feltbestemmelse over i et begreb om terapi er nu at foretage den abstraktionsproces, hvor vi i begrebets form fikserer det for hvert enkelt tilfælde af terapi fælles, hvilket er det for terapi mest almene. Vi ved også, at denne fælleshed/almenhed ikke er at opfatte som en statisk substans, men der imod som et bevægeligt grundforhold - den afgørende individuierende faktor - der for terapi i forhold til andre realiteter er særegent: terapis særegen-
hed som konkret realitet i forhold til andre realiteter er denne
almenhed i abstrakt forstand; og hvert enkelt tilfælde af terapi rummes heri som simpel logisk mulighed.

Og nu til abstraktionsprocessen.

I feltbestemmelsen af terapi er der givet os tre samfundsmæssige former, hvor inden for terapi realiserer sig: det offentlige, det private og det alternative; samt tre realiseringsmåder: sygdomsbehandling, meningsløsheds-overvindelse og sociallivs-overvindelse.

Når den teraperede er overforstillet det sociale som påvirkningsmedie, men som bearbejdende sig selv med det sociale, så betyder dette

- for det samfundsmæssigt-offentlige, at det samfundsmæssige er et problem for individet, hvor det inden for det offentlige bliver individet som problem for sig selv;
- for det samfundsmæssigt-private, at individet er et problem for sig selv, og hvor det inden for det private bliver til det samfundsmæssige som problem for individet; og
- for det samfundsmæssigt-alternative er problemet individet som problem, hvor det samfundsmæssige som problem for individet og individet som problem for sig selv inden for det alternative er sammenfaldende eller identiske størrelser.

Det fælles for ovenstående tre problembestemmelser kan kun være, at individet står afmægtig i forhold til sig selv i sit samfundsmæssige liv, hvor denne afmægtighed omvendt varetages af det samfundsmæssige.

Afmægtig varetagelse eller varetagelse af det afmægtige! Begge muligheder er logiske umuligheder på anden led end i formen lidelses-

bemestring, og dennes fordobling og samtidige reduktion til lidelsesbemestring uden bemestring af lidelse, men dog bemestring gennem lidelse som det formidlende tredje mellem individ og samfund (og heri er fænomenbeskrivelsens dobbelthed (jvf s.7) også indeholdt). Terapi kan derfor bestemmes som lidelsesbemestring, hvilket er at se som et begreb om genstanden for terapi. Og vi har derfor nu den mest abstrakte almenhed for terapi. Denne almenhed fortæller os - i overensstemmelse med det tidligere udledte - ikke hvad terapi konkret er, men kun hvordan terapi alment produceres, men dermed også hvordan terapi konkret kan bestemmes i hvert enkelt tilfælde - nemlig via udviklende konkretisering, hvor det konkrete ud over det almene kan siges også at indeholde særlige og specifikke træk, og hvor det er enheden mellem det almene, det særlige og det specifikke, der gør hvert enkelt konkret tilfælde enestående; og ligeledes kan en bestemmelse heraf foregå på flere abstraktionsniveauer og dermed udviklingstrin i det konkrètes bevægelse fra konkrethed til konkrethed. Som begreb herfor har vi begrebet væsen som kategori for det værende i dets essentielle træk, altså det virkelige objekts udviklingslogik (jvf Jens-Peter mfl 80, s. 44) - og dette er også, hvad vi skal forstå ved et teoribegreb om terapi: kategoriel bestemmelse af de bevægende forhold i terapi (jvf s.45 -46).

Den videre opgave om et teoribegreb om terapi er derfor historisk-logisk rekonstruktion af hvordan terapi, som den form for social praksis, der varetager lidelsesbemestring har udviklet sig fra sin mest simple bestemmelse til den form, som vi står i - altså den mest udviklede bestemmelse, som vores feltbestemmelse i relation hertil kan siges at være en før-bestemmelse af. Historisk-logisk rekonstruktion af terapi er derfor bestemmelse af de former, som terapi historisk har antaget og udviklet sig igennem.

Vores begreb om lidelsesbemestring er i denne sammenhæng at se som den genstandskonstituerende grundkategori i et teoribegreb om terapi, og i forlængelse heraf skal vi med Holzkamp (83, s. 52-54) betegne den mest simple bestemmelse af denne som grundformen for terapi, som endvidere selv må ses som historisk udviklet og udvikelig. Et begreb for den mest udviklede bestemmelse kommer nu til syne, når vi betragter det forhold, at denne eksisterer inden for

et i forvejen udviklet formidlingsforhold mellem individ og samfund. Og som begreb for dette sidste har vi samfundsformation, samt den hertil hørende klassiske kategorisering af historisk forefundne og successivt efterfølgende samfundsformationer: ursamfundet (urkommunismen), slavesamfundet, feudalismen, kapitalismen, og - for de endnu ikke virkeliggjorte, men mulige samfundsformationer - socialismen og kommunismen (Marx 74a). Denne kategorisering er meget "grov", men på nuværende tidspunkt er den tilstrækkelig for os, idet vi kan betegne den mest udviklede bestemmelse for lidelsesbemestring med kapitalformen for terapi, idet standpunktet for vores erkendeprocess er og kun kan være den nuværende samfundsformation: kapitalismen.

Til ovenstående begrebsindføring og -præcisering skal vi endvidere knytte begrebet om forform, hvorved vi vil forstå de forhold, der historisk-logisk foregår den til terapi knyttede grundform - altså de forhold, der udvikler sig til terapi; samt begrebet om mellemform - evt mellemformer - for de udviklingsniveauer/-trin, der ligger mellem grundformen og kapitalformen for terapi.

På et senere tidspunkt må vi dog nærme os en mere specifik bestemmelse af den nuværende samfundsformations indre udviklingsniveau (:senkapitalisme, monopolkapitalisme), og ligeledes (senere) kommer det også til at dreje sig om en afklaring af, hvorvidt der må opereres med kvalitativt forskellige udviklingsniveauer af terapi inden for kapitalismen - altså om den mest udviklede bestemmelse af lidelsesbemestring - den vi "kender" og som vi har abstraheret ud fra - kan udvikle sig kvalitativt videre inden for kapitalismen, eller om den tvært imod fordrer en kvalitativ udvikling af de for kapitalismen almene forhold (dvs gennemsætningen af socialismen) for at kunne udvikle sig videre.

Men med denne begrebspræcisering er der samtidig åbnet en ny problemstilling for os. Terapi inden for en bestemt overgribende sammenhæng: den kapitalistiske.

II

"Den ideologiske subjektiverings
inderste kerne er fremmedbestemmelsens
imaginære selvbestemmelse" / Haug

KAPITEL 2: KAPITALISMEN: STATSSAMFUNDSHISTORIE OG FREMMEDGJORT FORM FOR VERDENSHISTORIE.

I kapitel 1 stillede vi spørgsmålet, hvad terapi er. Og det første vi måtte konstatere var, at vi løb ind i en gordisk knude allerede i udgangspunktet for at kunne svare herpå. Erkendelsesmæssigt var det nemlig ubestemt, hvilket virkelighedsfænomen som vi stillede spørgsmålet til, hvilket vi omvendt også først kunne vide, når vi havde et svar på spørgsmålet, idet kun et svar ville muliggøre en udpegning af, hvilke af virkelighedens fænomener der var terapeutiske realiteter (jvf s. 1).

I stedet for at omgå den gordiske knude - definition via empirisk konstruktion eller teoretisk udledning - tog vi den på ordet. Og søgte et svar på, hvad terapi er, ud fra, hvad terapi selv "svarer", når det gøres til genstand for erkendelse. Denne form for erkendepoces kan vi kalde ^{praksis-ledet bevidsthedsudvikling} ~~teoretisk styret praksis~~, og den førte os fra abstraktionsniveau til abstraktionsniveau - fra enkle generaliseringer til sammensatte fællesbestemmelser - hvor vi for hvert abstraktionsniveau endvidere kunne præcisere den specifikke ontologiske karakter af den - stadigt mere særegne - realitetsbestemmelse, som her igennem trådte frem for os.

Facit heraf er blevet et begreb om det mest almene forhold ved realiteten terapi: lidelsesbemestring i formen form for social praksis, hvilket er et særegent formidlingsforhold mellem individ og samfund. Det er altså ikke et genuint psykologisk (:individualvidenskabeligt) eller sociologisk (:samfundsvidenskabeligt) sagsforhold, som vi er stillet med; men tvært imod et bestemt konkret formidlingsforhold herimellem, altså en praksisform.

Den gordiske knude og dens teoretiske ophævelse. Praksisform og forholdet til andre genstande: bearbejdningsform fra individssiden og reproduktionsform fra samfundssiden.

Vores gordiske knude kan nu siges at løse sig selv op indefra, idet vi kender vores genstand og formen hvor igennem denne bevæger sig. Men hermed er vi samtidig også givet en bestemmelse af vores genstands placering i forhold til de for genstanden andre væsentlige

genstande, idet formbestemmelsen er fremkommet gennem specifikation i forhold til disse andre genstande. Tilbage er derfor kun at sætte begreb på disse forhold - for uden begreber herfor vil vi enten løsrive terapi fra virkeligheden, eller gøre den samlede virkelighed til en terapeutisk realitet. I det første tabes, hvad der i det andet mangler - og omvendt: nemlig muligheden for en teoretisk formidlet praksis netop i forhold til terapi som særegen genstand.

De forhold, som vi altså skal sætte på begreb, må ligeledes være givet ud fra det foregående. Og de kommer til syne ved, at når terapi er udtryk for et formidlingsforhold, så udelukkes samtidig et identisk eller udvendigt forhold mellem individ og samfund. Og tilbage bliver kun at se individ-samfunds-forholdet som et indre forhold, hvilket også stemmer overens med, at

"i virkeligheden findes der intet samfundsmæssigt før og uden noget individuelt og intet individuelt menneskeligt før og uden noget samfundsmæssigt. Individ og samfund er indvendigt forbundne. De sætter gensidigt hinanden" (O. Dreier 77, s. 156).

Individ og samfund kan derfor siges at være væsensforbundne genstande, der altid og kun kan bevæge og udvikle sig i en konkret dialektik, og som begreb for denne dialektik har vi netop det tidligere indførte begreb om praksisform. To forhold skal hermed sættes på begreb: for det første forholdet mellem individ og praksisform, og som begreb herfor vælger vi begrebet bearbejdningsform (for denne kategori se W.F. Haug 84, s. 38); og for det andet er det forholdet mellem praksisform og samfund, hvortil vi skal anvende begrebet reproduktionsform.

Disse to begreber - bearbejdningsform og reproduktionsform - sikrer os til konkret at fastholde, at terapi er en særegen genstand med en særegen logik, men de viser også klart, at terapi kun er et moment i den totalsamfundsmæssige reproduktionsproces; altså hverken identisk med eller uafhængig af denne, men tvært imod indbundet på specifik måde.

Alment må derfor gælde, at terapi indgår i en særlig relation til andre former/realiteter, og at terapi her igennem varetager en særlig funktion i den samfundsmæssige og individuelle reproduktionsproces. Da det alment også gælder, at helheden henviser delen sin plads - og dette dialektisk set, da der ikke kan være tale om et simpelt aflednings- eller udtryksforhold imellem del og helhed -

så gælder det også, at den måde som den terapeutiske funktion forvaltes på af de involverede individer på den ene side er medbestemende for udviklingen i den totalsamfundsmæssige reproduktionsproces, og på den anden side er udviklingen heri bestemmende for, hvorledes terapi som moment heri kan bevæge og udvikle sig gennem bearbejdning.

Dette betyder for det første, at en historisk-logisk oparbejdning af terapi må foregå i relation til udviklingen i det almene individ-samfunds-forhold; og for det andet at grundformen for terapi må ses - og funderes - som et konkret udviklingsprodukt af almene bestemmelser for den samfundshistoriske udviklingssammenhæng. Altså alt i alt at de historiske former for terapi må ses logisk forbundet med udviklingen i samfundshistorien.

Den samfundshistoriske udviklingssammenhæng som overgribende medium for analysen af terapi.

Vi stilles derfor nu over for at bestemme den totalsamfundsmæssige reproduktionsproces. Og de samme krav, som vi har stillet og må stille til en videnskabelig bestemmelse af terapi, må også gælde her.

Summerer vi i første omgang det indtil nu udfoldede videnskabssyn op, så kan vi - med formuleringer fra Marx - sige, at vi på den ene side kun kender "en eneste videnskab, den historiske videnskab" (74a, s. 23), men på den anden side er historien en historie i historien, hvorfor videnskab er bestemmelse af den form for historie, som genstanden for videnskab selv antager. Vi får derfor flere former for videnskab, der som fællesbestemmelse har, at de er videnskaber i den grad de spejler "den ejendommelige genstands ejendommelige logik" (78, s. 296), dvs historisk-logisk bestemmer, hvordan genstanden bygger sig op, udvikler sig og konstruerer sig selv i det udviklingsperspektiv, der er ejendommeligt for den. Den absolutte erkendelse eller bestemmelse af en genstand findes altså ikke - ej heller som perspektiv for videnskab - idet en genstand er i stadig bevægelse, forandring og udvikling; men kun erkendelse og bestemmelse, der i stadig større grad perspektivisk spejler genstandens eget perspektiv; - det er også kun her igennem, at der kan gribes bevidst ind i genstandens bevægelse og udviklingsperspektiv.

I anden omgang kan vi konstatere, at vi med denne overgang fra analyse af vores specifikke genstand - terapi - til dennes overgribende sammenhæng - kapitalismen/samfundshistorien - så ikke længere bevæger os på ugjort land, idet den samfundshistoriske udviklings-sammenhæng (og den udviklingssammenhæng, som denne er indbundet i: naturhistorien) allerede er søgt oparbejdet - startende med Marx - historisk-logisk. Dog stilles vi ikke med en generel bestemmelse af denne, som vi kogeboagsagtigt kan reproducere til vores formål, lige så lidt som der findes en generel historie - da dette (samfundshistorisk set) vil betyde en uholdbar suspendering af den menneskelige praksis som bestemmelsesmoment heri og herfor.

Men selv om det var muligt på simpel vis at lade en kagebog over den samfundshistoriske udviklingssammenhæng udgøre det medium, hvor igennem vi oparbejder et teoribegreb om terapi, så ville vi stå med det problem at sammenkædningen mellem samfundshistoriebestemmelsen og terapibestemmelsen må få karakter af en ydre tilpasning af den ene til den anden og omvendt, da de to genstande qua deres - fra hinanden - isolerede oparbejdning ville være inkompatible i en eller anden grad. F. Haug (81a) beskriver det således:

"Man står over for nogle kendsgerninger, som man enten opfatter med de allerede oparbejdede teorier - men så anlægger man blot et bekræftigende blik på kendsgerningerne -, eller man danner nye teorier - så synker empirien i baggrunden.

Hvordan skal man løse denne knude? Formodentlig findes der ingen rene løsninger. I hvert fald har vi ikke fundet dem. Der er foreløbig ikke andet at gøre end at udvikle teorierne sideløbende, ikke at blive hængende ved dem, men heller ikke forsømme dem. Deraf følger en svaghed, som vi foreløbig anser for uovervindelig" (s. 36).

Nu skriver denne kommentar fra F. Haug's side sig ind i den sammenhæng, hvor det drejer sig om at overvinde en be- eller afkræftigelse af færdige hypoteser over for empiriske undersøgelser - altså en aktual-empirisk problemstilling (for begreberne aktual-empiri og historisk-empiri se Holzkamp 83, s. 512ff). Spørgsmålet er dog om "knuden" er så uovervindelig, som F. Haug ender op med at konkludere. Perspektivisk må den kunne overvindes, da der ellers

sættes en absolut - og ubegrundet, nærmere fundamentalt falsk - kløft mellem teori og empiri, men som det videre hedder:

"Bestræbelsen på at gøre teorien og empirien perfekt og forene dem truer igen og igen med at gøre én ude af stand til at handle. "Perfektionisme" hedder det i dagligsproget. Den skyldes formodentlig en overhalet forskningskonception, hvor den enkelte skriver sin bog, i stedet for at fremsætte nogle videreførende forslag, der bygger på andres arbejde" (s. 37).

Dette "aflad" - som tænkningen her tilbydes til at forbigå det indre forhold mellem teori og empiri - er imidlertid problematisk, da det fører til videnskabelig vilkårlighed (jvf Holzkamp 79). Omvendt er "afladet" nødvendigt i bestræbelsen på at finde nyt i gammelt og lade sig overraske af det konkrete, se nye forbindelser heri osv osv. Og i forlængelse heraf kan man sige, at erkendelsesmæssige fremskridt netop begrunder sig i, at indhøstede forskningsresultater på eet område muliggør at se tilstødende områder, mere specifikke dele inden for samme område eller den for området overgribende sammenhæng på en ny og mere adækvat måde.

Overvindelsen af den videnskabelige vilkårlighed har derfor som sin modpol den nødvendige frihed til vilkårlighed, for kun her igennem er det muligt, at en kategoriel bestemmelse - der som det eneste muliggør en langsigtet bevidst bemestring qua overvindelsen af vilkårligheden - kan komme på højde med sin genstands mest udviklede reproduktionsniveau. Dette er både et forskningsmæssigt begrebsbygningsproblem, men det er også et aktual-empirisk "overraskelses"-problem. Og denne dialektik er derfor væsentlig at fastholde både på det historisk-empiriske og på det aktual-empiriske niveau, når målet er videnskabelige fremskridt.

Men et fremskridt i erkendelsen er kun et videnskabeligt fremskridt, når den indre sammenhæng mellem forskellige områder kan tematiseres mere adækvat end tidligere. Det væsentlige er altså, at indhøstede forskningsresultater kan/må give effekt helt tilbage i selve det tilgrundlæggende forskningsparadigme og tvinge en indre udbygning - evt ændring - igennem, således at paradigmet i større udstrækning adækvat spejler sit genstandsområde. Forbigås dette, så vil ny erkendelse fra et område kun kunne transporteres abstrakt til andre områder, hvorfor tænkningen/erkendelsen/videnskaben lukker sig inde i en overfaldeforståelse og dermed udleverer sig selv til konstruk-

tivisme på teoriplanet og til den simple genkendelsens glæde på empiriplanet: teori-empiri-forholdet er her revet fundamentalt fra hinanden, og sat ydre, men også identisk, da et ydre forhold har momenterne som identiske med sig selv (D. Østerberg 72, s. 10-11), hvorved den sammenhængende bevægelse og udvikling tabes i begrebets form.

Konkluderende på problemet om overgangen fra studiet af et enkelt-fænomen til helheden, hvori dette begrundes sig, kan vi derfor nu sige, at vi på den ene side stilles over for et udvendigt forhold mellem teori og empiri, men på den anden side må og skal dette forhold reflekteres i perspektivet den indre ændring og udbygning af teorien. Og dette er en overgang fra udgangspunkt til grundlag, der må ses dialektisk som uafsluttet proces. Så selv om en erkendeproses går til værks med viden og ender med - i bedste fald videnskabelig ny - viden, så drejer det sig alligevel i sidste instans ikke om stadfæstelse af korrekt eller sand viden over for falsk, ukorrekt, mystificeret mv, men - og dette kan ses som den rationelle kerne i F. Haug's tilbudte "aflad" for tænkningen frem for håbløs "perfektionisme" - om praksis: om produktion af viden, der åbner op for at tænke og handle om det nuværende på en menneskelig måde, der indeholder det menneskelige samfunds perspektiv - andet standpunkt for viden findes ikke, men dette betyder dog ikke, at al viden så også er/må være videnskabelig viden. Men mere herom senere.

Hvad vi har nu er en ledetråd for vores overgang fra terapi til den samfundshistoriske udviklingssammenhæng, der som overgribende er det nødvendige medium til analysen af terapi: oparbejdningen af en bestemmelse af samfundshistorien må reflekteres i perspektivet det indre forhold mellem kapitalformen for terapi og kapitalismen.

Denne ledetråd har sit modstykke i, at forholdet mellem terapi og den totalsamfundsmæssige reproduktionsproces konkret er et indre forhold, men at vi til en kategoriel bestemmelse heraf må sætte af abstrakt, så spørgsmålet er nu hvilken abstraktion, der kan tematisere overgangen fra terapi til kapitalisme og tilbage igen. Dette spørgsmål kan vi pejle os ind til et svar på ved at undersøge, hvilke analyse-niveauer der kan komme på tale. Og to analyseniveauer tilbyder sig

umiddelbart: oparbejdning af samfundshistorien enten ud fra en videnskabslogisk tematisering af forholdet mellem enkeltfænomen og helheden af virkeligheden, eller ud fra en videnskabshistorisk tematisering af forholdet mellem samfundshistorie og kapitalismen som samfundsformation.

Men da det logiske kun er det historiske rensset for tilfældigheder og befriet fra dets historiske form, og det historiske kun er det logiskes egen konkrete form (jvf Engels 74, s. 255), så er identiteten af analyseniveauerne forholdet mellem historie og logik. Og netop dette vedrører kernen af det Marx'ske projekt eller det for marxismen som videnskab særegne. Vores søgte udgangspunkt er derfor at se som abstraktionen marxismens identitet, der må udfoldes så langt, at vi stilles med en kategoriel bestemmelse af den total-samfundsmæssige reproduktionsproces. Vi kan derfor kalde vores næste opgave - opgaven inden vi vender tilbage til fænomenet terapi - for tilegnende rekonstruktion af marxismens nuværende historisk-logiske udviklingsperspektiv.

Kapitel 2.1: Marxismens identitet: videnskabelig socialisme. Og et videnskabsfilosofisk begreb herfor: dialektisk marxisme.

Da vi har trukket på Marx' generelle overvejelser over videnskabelighed for vores specifikke teori- og metodeudvikling til en videnskabelig teori om terapi, så må en bestemmelse af marxismens identitet ligge i forlængelse af vores hidtidige arbejds- og erkendelsesproces. Den videnskabelighed, der derfor må indrømmes studiet af enkeltfænomener må også være indeholdt i videnskabeligheden for studiet af helheden af virkeligheden; og omvendt. Marxismen må - hvis den vil være videnskab - have disse to sider i sig. Men hermed stilles vi over for en modsigelse: marxismens identitet må på den ene side søges i dens genstandsbundethed, hvorfor det særegne i marxismen er det særegne ved dens genstand, men på den anden side er det særegne ved en genstand jo netop det, der adskiller genstanden fra andre genstande; hvilket tilsyneladende umuliggør udhævelsen af en generel bestemmelse af den enhedsstiftende særegenhed, der kan karakterisere marxismens identitet. Selve spørgsmålet om marxismens identitet synes mao at føre os på afveje, da vi enten stilles over for at bestemme enheden i mangfoldigheden, eller mangfoldigheden i enheden. I det første tilfælde bliver marxismens identitet en generel bestemmelse, hvorved det konkrete forflygtiges og bliver uvæsentligt; i det andet tilfælde får vi en særegen bestemmelse, hvorved det abstrakte forflygtiges og bliver uvæsentligt.

Umuligheden af et svar opløses imidlertid i samme grad, som vi tænker dialektisk om marxismen. Vi erindrer os, at mennesket som virksomt, erkendende og handlende subjekt altid er stillet under forefundne, men udviklede betingelser, hvorunder det selv har en udviklingshistorie. Det er mao en del af eller et moment i en overgribende samfundsmæssig struktur, som igen selv er et udviklingsprodukt af naturhistorien, der igen - som et sidste led - er et udviklingsprodukt af den kosmiske forandringsproces. Som sådan står det erkendende subjekt over for og inden for en helhed; dog ikke kun en ubestemt, men netop bestemt form for udviklet helhed - hvilket netop er at se som et foreløbigt produkt af udviklingsforholdet mellem alment og enkelt. Marxismens identitet er derfor denne enhed - udviklingsforholdet mellem alment og enkelt - der fra standpunktet af det almene kan ses som "expressiv totalitet", og fra standpunktet af det

enkelte kan ses som "artikuleret organiseret enhed" (for disse to udtryk se W.F. Haug 83, s. 30 og 84a), og kardinalpunktet for videnskabelig praksis er derfor praktiseringen af modsigelsen mellem disse to tænkemønstre om ekspressiv totalitet og artikuleret organiseret enhed.

Som begreb for denne videnskabsimmanente bestemmelse af marxismens identitet skal vi anvende begrebet dialektisk marxisme.

Når marxismens identitet således er bestemt qua en udviklingsenhed, så kan marxistiske enkeltvidenskaber differentieres mht de kvaliteter, som udviklingsenheden kosmologisk antager. Og vi får her tre væsensforskellige enkeltvidenskaber: videnskaben om kosmos (:om den uorganiske naturhistorie), om naturhistorien (:om den organiske naturs historie) og om den menneskelige samfundshistorie. Og hvor der imellem disse tre er en udviklingsmæssig sammenhæng med den menneskelige samfundshistorie som den mest udviklede form for kosmologiske processer. Men det erkendende subjekts standpunkt herfor er selv at finde i en bestemt udviklet form for samfundshistorie: nutidens kapitalisme.

Og nu begynder en central tråd at aftegne sig: marxismens identitet som udviklingsenhed kan ikke - lige så lidt som udviklingsenheden selv - eksistere abstrakt (hvilket også ville betyde en ahistorisk fastlæggelse af videnskab, og dermed videnskabens ophør som videnskab), men kun i formen bestemt udviklingsenhed - dvs som den udviklingsenhed, der er bestemmende for den nuværende form for samfundshistorie: kapitalismen. Men hermed sættes samtidig ikke-identitet mellem kapitalisme og samfundshistorie. Standpunktet for det erkendende subjekt er mao ikke blot modsigelsesfyldt, men som ikke-identitet vil det heller ikke vide af sig selv. Vi har hermed en dialektisk enhed mellem kapitalisme og samfundshistorie, hvor samfundshistorien på dette tidspunkt både er overgribende moment og moment i sig selv med samfundsformation som medium.

En kategoriel oparbejdning af denne enhed er derfor det søgte medium til analysen af terapi. Men hvordan gøres dette?

*den
= ekspressive
totalitet*

Bevidsthedsfilosofi?

Det ligger her snublende nær at analysere den "dybere mening" i dette historiske selvudtryk, men dette vil kun kunne foretages ud fra

en eller anden forestilling, der må indføres hinsides enheden selv, hvorfor konsekvensen vil være en bevidsthedsfilosofi, idet alt bliver gjort til problemet om den rigtige eller sande bevidsthed om det eksisterende. Og denne bevidstheds-diskurs kan endvidere ikke begrundes i andet end i de udgangspræmisser, som i forvejen ikke begrundes i genstanden selv.

En sådan bevidsthedsfilosofi må logisk kunne antage to former: meningen må enten ses som iboende samfundshistorien, hvilket betyder en teleologisk historieopfattelse, der i sidste instans kun kan begrundes gennem antagelsen af en "skaber" hinsides historien selv eller som "er sin egen historie", eller som en skaberakt fra det enkelte individs (eller menneskets) side, men hermed bliver samfundshistorien individets eget værk og identisk med dets anvendelse af begreber/kategorier. Bevidsthedsfilosofien havner hermed enten i en objektivistisk - samfundshistorien som udelukkende (forud)bestemt - eller i en subjektivistisk opfattelse - samfundshistorien som individets bestemmelse. Og objektivismen og subjektivismen er dermed også at se som hinandens abstrakte negation: det erkendende subjekt lægger enten meningen uden for sig selv, og ser i forlængelse heraf sig selv som en blot og bar virkeliggørelse heraf, eller lader sin egen virkeliggørelse projicere ud som simpel selvvirkeliggørelse. Fælles bliver en dualistisk verdensanskuelse (jvf også U.J. Jensen 79).

Ovenstående bevidsthedsfilosofiske vej - som finder sit reneste udtryk hos Hegel i hans objektive idealisme - kan vi ikke anvende, idet forestillinger er virksomme individers forestillinger om deres konkrete stofskifte med naturen. Og med Marx kan vi sige:

"forestillinger, som disse individer gør sig, ..). enten angående deres forhold til naturen, eller angående deres forhold til hinanden, eller om deres egen beskaffenhed. Det er indlysende, at i alle disse tilfælde er disse forestillinger det - virkelige eller illusoriske - bevidste udtryk for deres virkelige relationer og virksomhed, deres produktion, deres samkvem, deres sociale og politiske organisation. Den modsatte antagelse er kun mulig, hvis man foruden de virkelige, materielt betingede individers ånd forudsætter en særskilt ånd" (Marx 74a, s. 33. Vores fremhævelse),

hvor vi kan tilføje, at den "særskilte ånd" kan antage to former: enten som "Skaberen" hinsides samfundshistorien, eller det "Erkendende Subjekt" som skaber heraf. Sidstnævnte position er Feuerbach's, der som venstre- eller unghегelianer søgte at gøre op med Hegels idealisme, men som kun formåede at se den "særskilte ånd" i formen religion som individets genstandsmæssiggørelse af sit eget "hemmelige væsen". Dette får af Marx følgende kommentar med på vejen: "Hans arbejde består i at opløse den religiøse verden i dens verdslige grundlag. Men at det verdslige grundlag udskiller sig fra sig selv og skaber et selvstændigt rige i skyerne, kan kun forklares ud fra dette verdslige grundlags egen splidagtighed og indre selvmødsigelse" (Marx, "Feuerbachteserne", 74c, s. 10), og samme sted hedder det ligeledes, at "det "religiøse gemyt" selv er et samfundsprodukt, og det abstrakte individ, som han analyserer, tilhører en bestemt samfundsform" (s. 11). Tyve år senere vender Marx tilbage hertil i en fodnote i "Kapitalen", hvor det hedder, at det

"i realiteten er langt lettere gennem analyse at finde de religiøse tågedannelsers jordiske kerne, end omvendt udvikle de himmelgjorte former af de respektive virkelige livsforhold. Men det sidste er den eneste materialistiske vej og dermed videnskabelige metode" (Marx 70/I, s. 547).

Afvisningen af en "særskilt ånd" - og dermed af en "dybere mening" iboende historien og/eller i individet selv som sådant - er altså nødvendig for, at vi kan fastholde vores egen virksomhed, som en virksom - teoretisk som praktisk - del af vores genstands bevægelse. Men hvad sættes i stedet?

Vi bemærker først, at den dialektiske marxisme som verdensanskuelser vil stå i et stadigt spændingsforhold til virkeligheden som sådan og til dens enkelte fænomener. Den forbliver derfor uafsluttet proces i den stadige bestemmelse heraf, hvor der på den ene side er faren for empirisme og på den anden side for teoreticisme, som kun den stadige teoretiske praksisløsning* kan overvinde. Det er det ene. Det andet er overhovedet at gå skævt hertil, og hypostasere dette som marxismen - og dette skal vi kort dvæle ved med det formål at bringe teoreticismen respektiv empirismen på begreb ud fra et dialektisk marxistisk standpunkt.

Ikke-marxistiske marxismefortolkninger.

Inden for et marxisme-standpunkt må der umiddelbart være givet os to skæve marxismefortolkninger: een der rekurrerer til tankemønstret ekspressiv totalitet, og en anden der rekurrerer til tankemønstret artikuleret organiseret enhed.

a/ Praktiserer tænkningen alene ekspressiv totalitet, så må der tænkes i strukturer, i a priori givne systemer, der med en slags naturløvmæssighed ses at udvikle sig selv uden den specifikke bestemmelse heraf af virksomme subjekter. Alt må gøres til et spørgsmål om den rette eller den sande erkendelse af den objektive virkelighed. Det nye der træder frem gennem virkelighedens stadige bevægelse, og den måde som dette spontant gribes på, må i første omgang ses som enten uvæsentlige faktorer eller som bekræftelse af teorien; i anden omgang, når noget nyt har nået tilstrækkelig udbredelse, væsentlighed eller kraft, så må det give anledning til en reform af Teorien; den må da ajourføres for stadig at være handeduelig for de involverede. Men denne handleduelighed kan ikke bestå i andet end nye dogmer, som virkeligheden så må ses igennem. Vi vil kalde dette for totalitetstænkning. Og det der umiddelbart tabes ved denne er det offensive, marxismens skaberkraft, muligheden for at lade sig nære af nyt; - men i stedet vindes en enhed, der dog altid vil stå i fare for at krakelere indefra, da virkeligheden udvikler sig og ikke blot kan bemestres gennem bekræftelse gennem den til enhver tid rådende "sande lære". Og muligheden for frafald herfra - opståelsen af "indre fjender", der kun kan ses som fjender af marxismen selv - sættes derfor af totalitetstænkningen selv. Et sådant "frafald" kaldes ofte revisionisme, hvilket i sin nyeste form ses som et begreb for de forskellige fremtrædelser, hvori een selv - på grund af trykket fra det bestående - må give efter, og i marxismens ramme og navn taber det dialektisk-materialistiske niveau af marxistisk virkelighedstilegnelse (Holzkamp 83b, s. 58). Det uløste spørgsmål tilbage er, på hvilket grundlag dette kan bestemmes - vel ikke på andet end den rådende totalitetsopfattelse! Og vi får i videnskabelig forstand en kortslutning, som ikke vil vide af at tematisere cirkulariteten mellem, at de herskendes materielle magt også er de herskende tanker.

6/ Rekurrerer tænkningen her over for til praktisering af tankemøn-
stret artikuleret organiseret enhed, så tænkes der ene og alene i,
hvordan en revision af det bestående og det enkeltstående kan re-
artikuleres, hvorfor man må gøre sig fri af ethvert a priori system.
Systemet - og dermed den eksisterende virkelighedsstruktur - i
det konkrete eksisterer dermed her kun i kraft af selve den tan-
kemæssige fremstilling af det. Alt nyt kommer til at pege på sin
egen reartikulation, som stadig revision af sig selv i abstrakt
forstand.

Marxismen eksisterer her kun som tankens medium, og som teori om
sin egen negation, hvorfor den også kan kaldes kritik - i hvert
fald af sig selv!

Vi vil kalde denne marxismeopfattelse for metodetænkning. Og hvad
der tabes er netop et greb om de virkelige strukturers bevægelses-
love, der langt fra tankemæssigt lader sig negere. Men med metode-
tænkning vindes der en åbenhed over for nyt, der gør tænkningen
"offensiv". Men dette tabes i samme grad, som tanken/subjektet
afstår fra at forbinde sig praktisk med de fælles forhold og struk-
turer, som det nye er et produkt af. I sagens natur må metodetænk-
ning vende sig imod enhver almengørelse, hvorfor praksis i forbund
med andre enten må blive videreførelse af egen "mode", totalt over-
bud af, hvad der er muligt at gennemføre i fællesskab - eller slet
ingen praksis anden end ens egen! Marxismen som personligt og
kollektivt projekt forsvinder ud af blikfeltet, og handleduelighed
kan derfor kun eksistere i afgrænsede niches, og/eller når de ge-
nerelle samfundsmæssige forhold er stabile, og der er plads til een
selv heri - plads der må tillades af andre. Metodetænkning ophæver
dermed sin egen samfundsmæssighed, idet den isolerer sig selv fra
de virkelige bevægelser og deres praktiske ophævelser i almen - og
det vil også sige egen - forstand.

Både totalitets- og metodetænkningen har været udbredte tanke- og
praksismønstre i dette århundredes kamp for socialismen, hvor de i
organisatorisk forstand kan føres tilbage til en splittelse på
Kominterns 5. kongres i 1924, hvor de siden da har haft hvert sit
bagland og politisk-ideologiske udtryk: totalitetstænkning som
sovjetmarxisme med bagland i den internationale kommunistbevægelse
og metodetænkning som kritisk teori med bagland primært i kritiske
miljøer i Tyskland (Frankfurt og Hannover). Politisk-ideologisk

har de været hinandens poler på snart sagt alle ledder og kanter. Men de er mere end dette i videnskabsteoretisk forstand: de er også hinandens abstrakte negation, hvor de filosofi-historisk kan føres tilbage til ikke fuldt gennemførte opgør med Hegels objektive idealisme i 1830'erne og 40'erne.

Opgøret med Hegels grundidé - virkeligheden er åndens selvmanifestation - antog dengang to former. På den ene side (og dette kan strengt taget ikke kaldes et opgør, men snarere efterplapring) var der højre- eller gammelhegelianerne, der havde "forstået alt, så snart det var ført tilbage til en af Hegels kategorier" (Marx 74a, s. 24) - altså totalitetstænkning. Medens venstre- eller unghegelianerne på den anden side "kritiserede alt (...)., forestillingerne, tankerne, begreberne, overhovedet produkterne af bevidstheden, der af dem selv er selvstændiggjort, (og blev set) som menneskenes egentlige lænker" (ibid.) - altså metodetænkning.

a+b: Hvor totalitetstænkningen forholder sig til virkeligheden som sin egen metode, så gør metodetænkningen sig til sin egen teori, og hvor det for totalitetstænkning kommer til at dreje sig om stadfæstelse af den korrekte tolkning, så kommer metodetænkning til at dreje sig om en anden tolkning. Dogme slår om i frase og omvendt.

Det er derfor heller ikke overraskende, at vi kan finde et fælles grundmønster, der dominerer sovjetmarxismen og den kritiske-teori - nemlig den binære kode, der artikulerer sig i logikken af komplementære modsigelser (:for udtrykket binær kode se W.F. Haug 84, s. 15): for sovjetmarxismen i form af dimensionen ånd/materie, bevidsthed/materie eller det ideelle/materielle (se Stalin 76; Rubinstein 76); hvilket for kritisk-teori blot er dimensionen subjekt/objekt (se Lukács 76; Lorenzer 72).

Som binaritet stilles den videnskabelige selvforståelse over for et valg, hvis besvarelse falder uden for den selv - hvorfor kun dogmet, frasen eller kort: religionen kan vælge et svar for een; man er "marxist" i sovjetmarxistisk forstand, når man anerkender materiens primat over ånden, bevidstheden eller det idelle, ellers idealist; og lideledes er man "marxist" i kritisk-teoretisk forstand, når man lader det hele gå op i en stadig negerende vekselvirkning af subjekt og objekt. Marxismen bliver til enten tro eller blind skæbne. Bevidsthedsfilosofien er ikke her overvundet; eksistensen af den binære kode bekræfter den tvært imod.

11

Hvad Marx selv satte i stedet for ovenstående frasedogmatik burde ellers være klart nok:

"De forudsætninger, vi begynder med, er ikke vilkårlige, er ikke dogmer, det er virkelige forudsætninger, som man kun kan abstrahere fra i indbildningen. Det er de virkelige individer, deres aktion og deres materielle livsbetingelser, såvel dem de forefinder, som dem de frembringer gennem deres egen aktion. Disse forudsætninger kan følgelig konstateres ad rent empirisk vej" (Marx 74a, s. 25).

Σ: Og hermed er vi tilbage i en dialektisk marxistisk diskurs, hvor vi opsummerende kan sige, at totalitetstænkningen er det kategorielle udtryk for teoreticismen, og metodetænkningen for empirismen. Og endvidere, at den binære kode er det kategorielle udtryk for den dualistiske virkelighedsopfattelse, der som sådan sættes af begge (:in casu gennem deres indfangethed i bevidsthedsfilosofien).

pos Hvad der i positiv forstand erstatter bevidsthedsfilosofien skal vi nu udfolde, og hvor vi har det mål at komme til klarhed over enheden mellem samfundshistorie og kapitalisme. Vi sætter af, hvor Marx selv satte af: i opgøret med bevidsthedsfilosofien.

Dette opgør har to dimensioner: det er rettet mod den afsubjektiverede samfundshistorie, og dennes konkrete dynamik. Det første drejer sig om konkret menneskelig praksis, det andet om magtens afskaffelse over denne. Stedet for dette opgør er "Feuerbachtserne".

Praksisfilosofi.

Gennem "Feuerbachtserne" (Marx 74c) gør Marx op med bevidsthedsfilosofien i form af en skitse til, hvad der kan kaldes ledetråde til en praksisfilosofi. Dette begreb er ikke Marx' eget - tvært imod kalder han blot sit standpunkt for "den nye materialisme", hvilket han bestemmer som "det menneskelige samfund eller den sociale menneskehed" i modsætning til den "gamle materialisme", hvis standpunkt er det borgerlige samfund (10. tese). Og for så vidt kunne vi godt fastholde Marx' eget begreb, hvis ikke det var for, at det i forhold til de generelle debatter om marxisme og videnskabelighed ville være en alt for upræcis bestemmelse. Hertil kommer så, at ethvert begreb også er et politisk begreb - og her finder vi det

radikalt nødvendigt at gøre opmærksom på den politiske karakter, som enhver marxismeopfattelse eksplicit udtrykker. Begrebet praksisfilosofi finder vi velegnet hertil, da det som problematiske begreb netop spejler filosofiens nuværende problem set ud fra et marxistisk standpunkt. I Feuerbachtelserne fører Marx nemlig sit opgør med bevidsthedsfilosofien så fundamentalt igennem, at filosofi som sådan inden for "den nye materialismes standpunkt" ikke længere kan tilskrives noget selvstændigt eksistensmedium. Det hedder således i den sidste tese (den 11.), at "filosoffer kun har fortolket verden forskelligt, det gælder om at forandre den". Og i "Den Tyske Ideologi" (74a) følges denne tråd op med en generel betragtning over, hvad der træder i filosofiens sted:

"allerhøjst .. en sammenfatning af de mest generelle resultater, der lader sig abstrahere af en betragtning af menneskenes historiske udvikling. Taget for sig, adskilt fra den virkelige historie, har disse abstraktioner aldeles ingen værdi. De kan kun tjene til at lette ordningen af det historiske materiale, antyde rækkefølgen af de enkelte lag. Men de giver på ingen måde, sådan som filosofien gjorde, en opskrift eller et skema, som de historiske epoker kan tilstudses efter" (s. 35).

Derfor er begrebet om praksisfilosofi også et kritikbegreb, og det kan siges at være bundet til de samfundsformationer, hvis "splidagtighed" lader et selvstændigt "himmelsk rige" eksistere. Som sådan træder praksisfilosofien dermed filosofien imøde som filosofi, men den gør det kun i kraft af, at den ikke kan andet, så længe samfundsforholdene er "splidagtige" - men dette bestemmer også omvendt dens nye hovedopgave: at opløse filosofiens selvstændiggjorte kompetence og medvirke til at dens medium integreres i den samfundsmæssige proces på ny (jvf også Haug 85, s. 68, der taler om, at filosofien må henvises en plads i arbejdsdelingen). Og det siger sig selv, at den ikke vil forblive urørt heraf - tvært imod.

Opgøret med bevidsthedsfilosofien i "Feuerbach-teserne" tager i første omgang - ud af to - form af en kritik af "al hidtidig materialisme - (Feuerbachs medregnet)" (1. tese), som kritiseres for at

"tingen, virkeligheden, sanseligheden kun opfattes i form af et objekt eller noget, der betragtes; men ikke som sanselig, menneskelig virksomhed, praksis, ikke subjektivt" (1. tese).

Dette ligger i forlængelse af det tidligere fremhævede, at individers virksomhed er en virksom del af "tingenes" bevægelse, og at "tingene" ikke kan bestemmes uden den fundamentale indreflektion heraf, da man ellers havner i objektivisme. Dette gælder også for "tingen" mennesket, der ikke kun er "sanselig genstand" - som det dog er Feuerbachs fortjeneste at have gjort opmærksom på, men hvor han forbliver herved - men netop også sanselig virksomhed (jvf også Marx 74a, s. 56).

Efter således at have indskrevet menneskene som subjekter i samfundshistorien - ikke subjekter abstrakt set, men netop subjekter under forefundne objektive betingelser - bliver den menneskelige praksis at se som historiens drivkraft med erkendelse og tænkning som momenter heri. Derfor bliver

"spørgsmålet, om der kan tilkomme den menneskelige tænkning objektiv sandhed .. ikke et spørgsmål om teori, men et praktisk spørgsmål" (2. tese),

der føres videre i 8. tese med, at

"samfundslivet er i sit væsen praktisk. Alle mysterier, der forleder teorien til mysticisme, finder deres rationelle løsning i den menneskelige praksis og i forståelsen heraf", hvilket afsluttes med den allerede citerede 11. tese, at filosofferne hidtil kun har fortolket verden, men hvor det drejer sig om at forandre den. Der er grund til at hæfte sig ved den 11. tese endnu engang, idet den eksplicit retter sig mod filosofferne og dermed mod bevidsthedsfilosofien som verdensanskuelse. Tages tesen nemlig som et generelt samfundsmæssigt udtryk for, at det ikke drejer sig om at tolke, men om at forandre, vil det blot være en ny form for bevidsthedsfilosofi, som Marx hermed ses at plædere for, idet det så glemmes, at mennesket eller individet kun eksisterer konkret inden for en konkret samfundsmæssig struktur, der bevæges og dermed til stadighed forandres af den menneskelige praksis som sådan. Det enkelte individ eller individerne står altså ikke uden for eller over samfundet med valget om at tolke eller forandre: det og de eksisterer kun i den samfundsmæssige udviklingsproces. (Og dette gælder også filosofferne, der tilsyneladende men netop kun tilsyneladende har et valg - om dette senere.)

I 3. og 7. tese kommer Marx ind på grunden til det objektivistiske i "al hidtidig materialisme (Feuerbachs medregnet)" - nemlig antagelsen om det abstrakte individ: "det abstrakte individ, som han analyserer, tilhører en bestemt samfundsform" (7. tese).

Ekskurs om menneskebegrebet hos L. Sève.

Det er Sève's (78) fortjeneste at have vist, at Marx ikke gør op med menneskebegrebet som sådant, men kun med begrebet om det abstrakte menneske til fordel for abstrakte begreber om mennesket (Sève 78, s. 153). Forsvinder menneskebegrebet helt, så går individet op i sine sociale relationer, og bliver til et blot og bart skæringspunkt mellem dets forskellige materielle betingelser, hvorved både det enkelte individ og menneskene som sådan forsvinder ud af historien som medskabere heraf.

"Kapitallogikken" - som særlig udprægning af den kritiske-teori (jvf s.69) - forfægter her over for, at dette rent faktisk er tilfældet for individet under kapitalismen, hvor kapitalen er overgribende-subjekt og individet blot objekt heri (jvf H.-J. Schanz 77) - men hvordan kan et "objekt" komme til bevidsthed herom på anden end mekanisk og dermed objektivistisk måde!

Mere blødt er udprægningen heraf i den "freudo-marxistiske" udgave af den kritiske-teori (eksempelvis A. Lorenzer 77), hvor psykoanalysen indføres som subjektteori - som subjektiv strukturanalyse - der er parallelt forbundet med marxismen som en teori om de objektive strukturer. Her anerkendes menneskebegrebet hos Marx og det tilskrives et særligt indhold: "indre natur" - men denne "indre natur" oparbejdes kun individual-historisk i "freudo-marxismen" og ikke samfundshistorisk, hvorfor individet begrebsligt forbliver ahistorisk og dermed abstrakt bestemt.

Til grund for "Kapitallogikken" og ovenstående "Kritiske teori om subjektet" ligger en marxisme-opfattelse, hvor marxismen kun ses som teori om de økonomiske strukturer, hvor det kun er "Kapitalen" og delvis "Grundrids" der ses som anvendelige i arbejdet med opbygningen af en videnskab om kapitalismen. Marx' første værker (her specielt "Feuerbachteserne" og "Den Tyske Ideologi", som vi her støtter os på) skulle i så fald være før-marxistiske, men her er

det ligeledes Sève's fortjeneste at have vist, at denne "brudepi-stemologi" (Sève 78, s. 164) ikke kan begrundes uden at gøre vold mod indholdet i Marx' senere værker - her specielt "Kapitalen" (jvf også Holzkamp 79, der viser hvorledes marxismen er almen subjektteori par excellence).

Omvendt er det helt klart, at der sker brydninger i Marx' projekt fra de første skrifter i 1840'erne og til udgivelsen af "Kapitalen" fra 1860'erne, og at et skæringspunkt heri er at finde med "Feuerbachtelserne" og "Den Tyske Ideologi". Vi kan her følge Sève så langt, at Marx med "Feuerbachtelserne" afstår fra at psykologisere samfundsforholdene til fordel for en adskillelse af "den politiske økonomis objekt fra psykologiens" (s. 172), hvor Marx i sine videre værker forfølger førstnævnte som en nødvendig omvej til forståelsen af det konkrete menneske, men ikke selv når at tage fat på en teori om mennesket - hertil kræves så selvstændig forskning og teori-udvikling. Sève begrundet denne opfattelse ved at undersøge, hvorledes Marx' bestemmelse af det menneskelige væsen udvikler sig fra hans første skrifter til "Kapitalen", hvor den 6. Feuerbachtese får en kardinalbetydning. Her gør Marx op med Feuerbachs bestemmelse af det menneskelige væsen som "iboende det enkelte individ" til fordel for opfattelsen, at det menneskelige væsen er "indbegrebet af de sociale relationer", hvor "Kapitalen" kan ses som den konkrete bestemmelse af det menneskelige væsen under kapitalismen. Såvidt Sève, hvilket ligger helt i forlængelse af vores fremhævelse af Marx' generelle opgør med bevidsthedsfilosofien. Men Sève ser heri endvidere, at Marx også skulle foretage et generelt opgør med antropologien (jvf Sève 78, s. 461-492). Marx kan tolkes sådan, da Marx' bestemmelser omkring mennesket som art for det første er meget ufuldstændige, og for det andet næsten kun findes i skrifterne fra før "Feuerbachtelserne", hvor der kommer en naiv og naturalistisk antropologi-opfattelse frem, der bærer præg af det endnu ikke gennemførte opgør med bevidsthedsfilosofien. Men en afvisning af antropologien som sådan (hvor meget den så end kan begrundes hos Marx selv) kan ikke komme på tale, da det kun kan få den konsekvens, at det konkrete individ kun kan ses som et stykke usamfundsmæssig biologi, der formes samfundsmæssigt, hvilket gør det umuligt at begrunde, hvordan det menneskelige samfund og mennesket selv er opstået som et naturligt udviklingsprodukt af naturhistorien: det kan simpelt hen ikke have fundet sted på anden end metafysisk vis.

Endvidere må den særlige samfundsmæssige sanselighed hos individet forsvinde, hvis menneskets natur kun ses i dets biologiske og ikke også i dets samfundsmæssige særegenhed. Sève ender da også op med en psykologi, hvor den menneskelige bevidsthed ses som et blot og bart epi fænomen for dets samfundsmæssige virksomhed - mao et tilbagefald i en "anskuende materialisme" (jvf Jens-Peter mfl 80, s. 35-56. Og for kritik af Sève's opfattelse af den menneskelige natur: B. Karpatschof 80, s. 68 og O. Dreier 81, s. 46-47).

Ekskurs om menneskebegrebet hos Sève slut.

Opgøret med bevidsthedsfilosofien i "Feuerbachteserne" føres imidlertid ikke kun gennem en kritik af, at "al hidtidig materialisme - Feuerbachs medregnet" tænker objektivistisk om den samfundsmæssigt menneskelige virksomhed. Den retter sig for det andet - eller i anden omgang - også mod de forhold, der ligger til grund herfor, og som systematisk reproducerer denne tænkningens hildethed i sig selv (i det lille eller store "subjekt"), hvor virkeligheden fordobles i noget uden for eller over, og i noget inden for eller under (jvf binaritets-dimensionen s. 61).

Disse forhold udpeger Marx som det verdslige grundlags egen splidagtighed og indre selvmodsigelse - altså samfundsforholdenes egen fordobling, som bevidsthedsfilosofien mao blindt lader sig og er indfanget af. Om dette hedder det i tesarne imidlertid ikke andet og mere end, at dette må

"revolutioneres i praksis. F.eks. efter at den jordiske familie er opdaget som den hellige families hemmelighed, må den førstnævnte selv tilintetgøres teoretisk og praktisk" (4. tese).

Heraf følger også mht "filosofferne", at når de virkeliggør en verdensanskuelse, der kun drejer sig om at tolke det bestående anderledes, så er de samfundsmæssige forhold, der producerer en sådan upraktisk verdensanskuelse, selv fordoblet, idet valget mellem at tolke og forandre på den ene side er et reelt valg, medens det på den anden side er et pseudovalg: virkeligheden forandres i sig selv gennem individernes praksis, hvorfor det at tolke kun er een måde at forholde sig til forandringsprocesserne på, men en måde, der er lige så upraktisk til indgreb i virkeligheden, som virkeligheden selv lader sig bemestre gennem abstrakt tolkende praksis. Filosofernes upraktiske eksistens må altså ses som produceret af det konkrete samfundsmæssige; og de - og det - må selv forstås her ud fra.

Marx' kritik retter sig altså også mod de bestemte samfundsmæssige forhold, der som magt behersker, kontrollerer og underlægger menneskenes fælles praksis under sig. Og som selv den mest kritiske bevidsthed ikke kan krænke af sig - omend først en adækvat forståelse heraf muliggør en bevidst sætten retning på, hvordan forholdene gennem revolutionerende praksis kan ændres, således at menneskene ikke længere perspektivisk må og vil blive behersket af en magt uden for eller over dem.

Magtbegrebet hos Marx.

Men hvad er det for bestemte samfundsmæssige forhold, der i materiel substans behersker menneskene? "Feuerbachtelserne" er udtømte for os til et svar - naturligt nok da de kun danner udgangspunkt til de første spirer af en praksisfilosofi - hvorfor vi må søge til andre skrifter i Marx' projekt. Og så finder vi tre forskellige magtbegreber: fremmedgørelse, staten og fetich, som endvidere skriver sig ind i hver af de tre faser, som Marx' samlede projekt kan inddeles i:

I. den første fase (1842-44) - også kaldet den "unge Marx" - er skrifterne fra før "Feuerbachtelserne", hvor det centrale tema er frigørelse og frihed med begrebet fremmedgørelse som betegnelse for den eksisterende tilstand for livet under borgerlige livsforhold. Marx gennemfører i denne fase på den ene side et opgør med den hidtidige (rets-)filosofi (Hegels): at en frigørelse, der udgår fra staten, kun er en begrænset frihed; og på den anden side søger Marx at begrunde, at frihed er et socialt og økonomisk produktions- og udviklingsproblem: dette tager form af en kritik af de borgerlige nationaløkonomer (Smith, Ricardo), der gør de bestående økonomiske forhold til "naturlige" forhold, hvorfor eller idet de forudsætter privatejendommen som almen samfundshistorisk kategori;

II den anden fase (1845-58) er den fase, der indledes og markeres med "Feuerbachtelserne", der umiddelbart følges op af "Den Tyske Ideologi", der er Marx' mest omfattende forsøg på at stille "den nye materialisme" (:praksisfilosofien) på benene realhistorisk. Dette følges igen op af "Filosofiens Elendighed", der er et konkret

opgør med de tidlige franske kommunister (her særligt Proudhon), der kritiseres for at forbigå spørgsmålet om produktionsforholdenes betydning for kommunistisk samkvem, og blot ender op med småborgerens drøm om, at det skulle være muligt med den borgerlige stat at garantere frihed og lighed i produktionen. Fasen kan kaldes den "politisk-ideologiske Marx", hvor det er staten/statsformerne, de rådende borgerlige økonomiske forhold og samfundshistorien, der står i centrum - og hvor tankerne/praksis'en om proletarernes forening i det kommunistiske parti træder klart frem;

III: den tredje fase (1859-84) kan siges at starte med skriftet "Bidrag til kritik af den politiske økonomi", hvor Marx på den ene side opsummerer sine generelle resultater med hensyn til studiet af samfundsforholdene - bl a at det borgerlige samfunds anatomi må søges i den politiske økonomi - og hvor Marx på den anden side nu søger at skrive den politiske økonomis historie historisk-logisk. Først med "Grundrids", dernæst med "Kapitalen" og endelig med teorianalyse af "Teorier om merværdien" (: "Kapitalens" 4. bog). Det er den "modne Marx", der her taler. Og hvor spørgsmålet om "magter", der virker uafhængigt af menneskene, sættes på begreb med fetich.

Σ: Nogen umiddelbar identitet udgør de tre magtbegreber ikke, hvorfor de også kun kan forstås ud fra den kontekst, som de fremsættes og er begrundet i. Og da vi har afvist "brudepistemologien", må der være en sammenhæng imellem disse magtbegreber, som vi for en forståelse af magtproblematikken hos Marx stilles over for at oparbejde.

Vi skal gøre dette skridt for skridt ved at følge Marx' fremmedgørelsens bestemmelser gennem skrifterne "Om Jødespørgsmålet", "Kritik af den Hegelske retsfilosofi. Indledning" og "Økonomi og Filosofi" (Marx 74e) fra den første fase over statsbestemmelsen i "Den Tyske Ideologi" (74a) fra starten af anden fase til fetichbestemmelsen fra "Kapitalen" i slutningen af tredje fase.

Magtproblemet 1: Fremmedgørelse.

A: Konteksten for fremmedgørelsesbegrebet er i "Om Jødespørgsmålet" den politiske frigørelse, der finder sted med den kristne stats opløsning i den borgerlige stat ved overgangen fra feudalisme til kapitalisme.

Selve overgangen ser Marx som spørgsmålet om, at staten "ophører med at forholde sig teologisk til religionen, så snart den forholder sig som stat - dvs politisk til religionen" (s. 30). Medens staten under feudalismen så at sige var indbegrebet af religionen - repræsenteret i overhoveder som konger, fyrster mv, der stod i direkte kontakt med himlen - og som knyttede menneskene sammen i et trosforhold (:statsreligionen), så henvises religionen i den borgerlige stat til de verdslige samfundsmæssige forhold, og bliver et rent privatanliggende. Inden for kirken/religionen markeres dette også af Luther, der på sin vis besejrede "slaveriet af underkastelse ved at sætte slaveriet af overbevisning i stedet. Han brød autoritetstroen ved at genskabe troens autoritet" (s. 60).

Når staten således frigør sig fra at være sin egen religion, så opstår der en politisk frigørelse fra religionen, men dog ikke - i følge Marx - et "radikalt og konsekvent brud med religionen, fordi den politiske frigørelse ikke implicerer en radikal og konsekvent menneskelig frigørelse" (s. 32). Den politiske frigørelse her består nemlig ikke i andet end, at det nu er den borgerlige stat, der i upersonlig skikkelse indstifter de samfundsmæssige love - her de "såkaldte menneskerettigheder" - hvor alle stilles lige upåagtet fødsel, stand, dannelse og beskæftigelse under staten:

"den politiske frigørelses begrænsning viser sig umiddelbart i, at staten kan befri sig for en skranke, uden at mennesket virkelig bliver fri for den, i at staten kan være en fristat, uden at mennesket er et frit menneske" (s. 32).

Hvad den borgerlige stat gør er ikke andet end at hæve sig over de "særlige kirker", og kun på denne måde "hævet over de særlige forudsætninger, konstituerer staten sig som noget almengyldigt" (s. 33). Og disse særlige forudsætninger ser Marx i modsætningen mellem almene og private interesser med privatejendommen som grundlag herfor. Derfor antager selve "det fællesmenneskelige, samfundet, her snarere karakter af en ydre ramme om individerne" (s. 46) frem for at være deres livsgrundlag. Herved spaltes individet i menneske og i abstrakt statsborger eller i privat og offentlig person, der modsvares af spaltningen mellem det borgerlige samfund og den politiske stat (s. 50): mennesket bliver fremmedgjort for sig selv.

Og denne fremmedgørelse er kun at ophæve

"når det virkelige, individuelle menneske atter indtager den abstrakte statsborger i sig som individuelt menneske i sit empiriske liv, i sit individuelle arbejde, og i sine

individuelle forhold er blevet ét med arten, først når mennesket har erkendt og derfor organiseret sin "egenmagt" som samfundsmagt og derfor ikke mere skiller samfundsmagten ud fra sig i skikkelse af den politiske magt, først da er den menneskelige frigørelse fuldbyrdet" (s. 50).

Men når Marx skal bestemme den indre dynamik i denne bevægelse - både den, der sætter menneskets fremmedgørelse, og den der ophæver den igen - så har han problemer.

note 1: Dette træder i første omgang frem gennem den mytiske tredeling om uskyldighed, syndefald og genopstandelse, som ligger hos Marx: i "den såkaldte kristne stat gælder fremmedgørelsen, mennesket gælder ikke. Den eneste person, der gælder, kongen, er et fra andre mennesker specifikt forskelligt væsen" (s. 39) - altså "uskyldighedens" fase; men med den borgerlige stats opståen i form af en upersonlig magt, der indstifter menneskerettighederne, så ser individet sig som fremmed for sig selv qua at det er spaltet i menneske og abstrakt statsborger - "syndefaldet"; men denne fremmedgørelse kan ophæves igen ved at individet indoptager det, der er sat forskelligt fra det. Og mennesket er "(gen)opstandet". Dette er da også blevet kaldt "Marx' udgave af syndefaldet, hvis indebyrd er at mennesket adskilles fra sit eget væsen, fra sig selv - blot skyldes faldet ikke mennesket selv og er altså ikke et syndefald, det sker af sig selv" (V. Sørensen 74, s. 18). Problemet er dog ikke så meget denne analogi, men snarere det forhold, at dynamikken - det drivende - ses at udgå fra novet over mennesket; mennesket er ikke virksomt i denne proces.

note 2: I anden omgang viser problemet sig ved, at Marx har svært ved at bestemme det medium, som bevægelsen virkeliggør sig igennem - med mindre det da skulle være Hegels "særskilte ånd", men denne afvises på følgende måde:

"Men hvorledes staten .. forholder sig til religionen, er dog blot udtryk for hvorledes de mennesker, som udgør staten, forholder sig til religionen. Heraf følger at mennesket med staten som medium - altså politisk - sætter sig ud over en begrænsning ved, i splid med sig selv og på en abstrakt, begrænset og partiel måde, at hæve sig op over den" (s. 32).

Marx afviser her, at frigørelsen udgår fra staten. Men standpunktet for denne kritik er det enkelte individ, der må komme til bevidsthed om sin fremmedgørelse. Marx udtaler sig her som Feuerbachianer -

dog en kritisk een, da selve bevidstheden om fremmedgørelsen ikke ses at ophæve fremmedgørelsen.

B:

I "Kritik af den Hegelske retsfilosofi. Indledning" (74e) overgår Marx dog til også at betragte det materielle medium for menneskelig frigørelse. Det hedder nu - efter at den religiøse hemmelighed har opløst sig i en jordisk proces - at det

"er historiens opgave, efter at sandhedens hinsidighed er forsvundet, at etablere det dennesidiges sandhed" (s. 52), hvorfor det ikke er nok, at

"tanken søger sin virkeliggørelse, virkeligheden må også selv søge tanken" (s. 61).

Marx stiller derfor nu spørgsmålet om, hvad en kun "delvis, en kun politisk revolution" beror på? Og svaret finder han i, at det kun er en del af det borgerlige samfund, der frigør sig, og ud fra sit herredømme "iværksætter samfundets almene frigørelse". Virkelig frigørelse, ophævelsen af fremmedgørelsen forudsætter derfor, at der dannes en

"klasse i det borgerlige samfund, som ikke er nogen klasse i det borgerlige samfund, en stand som betegner opløsningen af alle stænder, en sfære, der har universel karakter på grund af sine universelle lidelser, og som ikke gør krav på nogen særlig ret, fordi det ikke er en særlig uret, men selve uretten, der forøves mod den, som ikke mere kan påberåbe sig en historisk, men kun den menneskelige ret, som ikke står i en ensidig modsætning til det tyske statsvæsens konsekvenser, men i en alsidig modsætning til dets forudsætninger, .. kort sagt: en sfære, som betegner den fuldstændige fortabelse af mennesket, og som altså kun kan vinde sig selv ved den fuldstændige genvindelse af mennesket. Denne opløsning af samfundet som en særlig stand er proletariatet" (s. 65).

Proletariatet ser Marx som begyndende med den industrielle ekspansion, og som en konsekvens af middelstandens opløsning; og når disse sætter sig op imod den hidtidige verdensorden, så virkeliggør de blot deres egen mission: "som filosofien i proletariatet finder sine materielle våben, således finder proletariatet i filosofien sine åndelige våben" (s. 66). Marx resumerer sit nye resultat således:

"den eneste praktisk mulige befrielse .. er den befrielse som sker i overensstemmelse med den teoris standpunkt, som

erklærer mennesket for menneskets højeste væsen. .. Filosofi kan ikke virkeliggøre sig selv uden at proletariatet ophæves, proletariatet kan ikke ophæve sig selv uden at filosofien virkeliggøres" (s. 66).

Standpunktet er her stadig det enkelte individ, men overvindelsen af dets fremmedgørelse ses nu som en praktisk proces, der ikke udgår fra en magt over dem - staten - men fra deres egen materielle virkeliggørelse. Men stadig er fremmedgørelsen dog overhovedet sat ud fra en magt over individerne - den kristne stat!

C. I "Økonomi og Filosofi" vendes der op og ned på denne magt. I stedet for en religiøs stat, der af uransagelige grunde krænger sin egen statsreligion af sig og træder frem som politisk stat, så ses overhovedet denne sfære som udgået fra det materielle liv - fra arbejdet.

Arbejdet ses som kilden til al rigdom, og som forudsætningen for opståelsen af privatejendommen og den industrielle kapital. Først selvstændiggør privatejendommen sig over mennesket, dernæst den industrielle kapital over privatejendommen. Og de ændringer der foregår i magtens sfære er blot disses modsigelsesfulde bevægelse: hvor privatejendommens subjektive væsen er arbejdet, så er den industrielle kapital realiseringen af privatejendommens objektive skikkelse, men

"arbejdet, privatejendommens subjektive væsen, der udelukker ejendommen, og kapitalen, det objektive arbejde, der udelukker arbejdet, udgør privatejendommen med dens udviklede selvmodsigende forhold, der derfor energisk fører opløsningen i møde" (s. 71).

Denne subjekt-objekt-logik finder nu i følge Marx sin løsning i gennemsætningen af den almene privatejendom - kommunismen - og i denne

"positive ophævelse af privatejendommen - dvs tilegnelsen af det menneskelige liv - er derfor den positive ophævelse af al fremmedgørelse, dvs menneskets hjemkomst fra religion, familie, stat etc til dets menneskelige liv, dvs sociale tilværelse" (s. 75).

Fremmedgørelse ses her som afhændet arbejde, der i akkumuleret form antager selvstændig magt over menneskene - under feudalismen som ydre tvang, under kapitalismen som indre tvang - hvorfor Marx da også kan konkludere, at "den religiøse fremmedgørelse som sådan kun foregår i bevidstheden, men den økonomiske fremmedgørelse er fremmed-

gørelsen af det virkelige liv; dens ophævelse opfatter derfor begge sider" (s. 75).

Hvor fremmedgørelse i "Om Jødespørgsmålet" blev set ud fra statens transformationsproces - altså oven fra - så ses fremmedgørelse nu i "Økonomi og filosofi" ud fra den materielle produktions selvtransformationsproces - altså nede fra. Derfor er "spørgsmålet om et fremmed væsen, om et væsen over naturen og mennesket - et spørgsmål, der implicerer indrømmelsen af naturens og menneskets uvæsentlighed - blevet praktisk umuligt" (s. 85).

Mennesket bestemmes nu ud fra dets naturhistorie, hvor det ses som en historisk dannelselse heraf; som "sanselig natur" og som skaber af samfundshistorien, og dermed af sig selv:

"Et væsen optræder først selvstændigt, i det øjeblik det står på egne ben, i det øjeblik det skylder sig selv sin tilværelse" (s. 83).

Alt går nu for Marx op i denne historiske proces med mennesket som samfundsvæsenet. Men dette samfundsvæsen ses imidlertid som identisk med individet selv:

"Fremfor alt må det undgås atter at fastlægge "samfundet" som en abstraktion over for individet. Individet er samfundsvæsenet" (s. 77).

Standpunktet for Marx er derfor stadig det enkelte individ - og derfor kaldes perioden fra før Feuerbachteserne ofte den "humanistiske" Marx. Men - må vi spørge - kan standpunktet være andet, når Marx (sandsynligvis af problemer med ikke at falde tilbage til det Hegelstandpunkt, som han har gjort alt for at slippe fri af) forbigår, at individerne kun skaber historie, når de skaber den sammen. At de med andre ord altid indgår i en - set fra det enkelte individs standpunkt - overgribende social struktur, der godt kan fastlægges uden at blive til "en abstraktion over for individet". Marx tager selv dette skridt med 6. Feuerbachtese, hvor det menneskelige væsen - forskelligt fra det enkelte eller konkrete individs væsen - bestemmes som "indbegrebet af de samfundsmæssige forhold", der som et socialt forhold bliver det medium, som det enkelte individ samfundsmæssiggør sig igennem. Betegnelsen den "humanistiske" Marx for perioden fra før Feuerbachteserne er derfor også en misvisende betegnelse: Marx forlader aldrig mennesket som sådant, kun studiet af det konkrete individ - der omvendt netop først kan begribes, når de konkrete

sociale strukturer, som det virkeliggør sig igennem, selv er begrebet i deres egenart.

Magtproblemet 2: Staten.

I "Feuerbachtelserne" træder fremmedgørelsesproblematikken frem i det tidligere nævnte problem om, at revolutionere de forhold, der lader en magt opstå over menneskene. Her fastholdes mao som et praktisk problem, at mennesket under kapitalismen med dens borgerlige stat eksisterer i en fremmedgjort form - hvilket kan ses som en syntese af fremmedgørelsesbestemmelsen i "Om Jødespørgsmålet" og i "Økonomi og Filosofi", hvad også markeres af den kopernikanske omvending af væsensbestemmelsen for det enkelte individ.

Bevidstheden om denne fremmedgjorte form bliver derfor central - og heraf Marx' opgør med bevidsthedsfilosofien, som naturaliserer fremmedgørelsen eller abstrakt tænker den ophævet. Her over for er praksisfilosofiens ærinde ikke kun en bevidsthed herom, men snarere en afklaring af, hvordan virkeligheden bevæger sig i og med individernes virksomhed i den. W.F. Haug (84) snakker her om en terrænveksel, hvor det for Marx ikke kun gælder om, at "praksis tænkes materialistisk, snarere om tænkningens forhold til praksis" (s. 19), altså at tænkningen selv ses som moment i praksis - hvad Marx også selv har været inde på allerede i forbindelse med offentliggørelsen af sine skrifter om fremmedgørelse. Det hed her, at

"bevidsthedsreformen kun består deri, at man lader verden opdage dets bevidsthed, at man vækker dem (:de kæmpende mennesker) af deres drøm over dem selv, at man forklarer dem deres egne aktioner. Hele vores mål kan ikke bestå i andet end, hvad der også er tilfældet ved Feuerbachs religionskritik, at religiøse og politiske spørgsmål bringes frem som selvbevidst menneskelig form.

Vores valgsprog må altså være: bevidsthedsreform ikke gennem dogmer, men gennem analyse af det mystiske, den i sig selv uklare bevidsthed, om den så træder religiøs eller politisk frem" (Marx 78b, s. 346).

Dette tema genoptager Marx i "Den Tyske Ideologi", der har til formål at "afsløre og diskreditere den filosofiske kamp mod virkelighedens skygger" (74a, s. 19) ved at undersøge sammenhængen mellem kritik/tanker/bevidsthed og dennes egne materielle betingelser;

dette er det nemlig ikke faldet den hidtidige filosofi ind (s. 25) på nær for Feuerbachs vedkommende, men han yderliggør til gengæld denne sammenhæng ved at blive stående med det abstrakte menneske: ved "mennesket som "sanselig genstand" og ikke som "sanselig virksomhed" (s. 56).

I positiv forstand er "Den Tyske Ideologi" Marx' forsøg på at analysere menneskenes virkelige historie - en historie, der bevæger sig i en fremmedgjort form, men som historisk er udgået fra sig selv. Mao et forsøg på at stille den historie på benene, som hidtil synes

"at være stillet på hovedet som i et camara obscura. .(...).

Helt modsat den tyske filosofi, som stiger ned fra himlen, stiger vi fra jorden op til himlen" (s. 33).

Udgangspunktet for Marx' historiebestemmelse er derfor ikke bevidstheden, men de "virkelige individer, deres aktion og deres materielle livsbetingelser, såvel dem de forefinder, som dem de frembringer gennem deres aktion" (s. 25). Hermed videreføres i konkret forstand resultatet fra fremmedgørelsesskrifterne, at retsforholdene og statsformerne ikke kan forstås ud fra sig selv, men kun ud fra de materielle livsbetingelser med arbejdet - menneskenes egen virksomhed - som det centrale. Det hedder derfor nu også, at

"man kan sætte skel mellem menneskene og dyrene ved bevidstheden, religionen og hvad ellers man lyster. De begynder selv at adskille sig fra dyrene, så snart de begynder at producere deres livsfornödenheder, et skridt der er betinget af deres legemlige organisation. Idet menneskene producerer deres livsfornödenheder, producerer de indirekte selve deres materielle liv" (s. 26).

Produktion ses som samkvem mellem mennesker, hvor menneskene - idet de producerer deres livsfornödenheder indvirker på naturen og på sig selv - udvikler sig gennem arbejdet, og dermed også udvikler arbejdet i overensstemmelse med produktionens behov og de naturlige betingelser, der er forefundet for produktion. Derfor har menneskene en historie, "fordi de er nødt til at producere deres liv og producere det på en bestemt måde" (s. 38). En videreførelse af "Feuerbachteserne"s opgør med det abstrakte individ, der iboende har sit væsen i sig, ligger her ud fra lige for:

hvad individet er "afhænger følgelig af de materielle betingelser for deres produktion" (s. 27), hvorfor Marx kan præcisere det menneskelige væsen som "summen af de produktivkræfter, kapitaler og sociale samkvemsformer, som hvert individ og hver generation finder som noget givet" (s. 49), og som hvert individ, hver generation må menneskeliggøre sig igennem, for kun her igennem er de samfundsmæssige væsener.

Drivkraften i samfundshistorien finder Marx i udviklingen af arbejdet, der altid trækker en stadig stigende arbejdsdeling med sig som udtryk for måden, hvorpå der produceres. Og heraf kommer også den almene modsigelse for samfundshistorien frem: nemlig modsigelsen mellem produktivkræfter og produktionsforhold (s. 94) - der med nogle senere begreber kan præciseres til, at produktionsforholdene udgør den økonomiske struktur, den reale basis, hvorpå der rejser sig en overbygning, hvor igennem menneskene sammen regulerer deres totale stofskifte med naturen (Marx 74, s. 13).

En bestemt udviklet arbejdsdeling får historisk særlig interesse, nemlig delingen mellem det materielle og det åndelige arbejde - mellem håndens og åndens arbejde, mellem det planlæggende og det udførende eller mellem det bestemmende og det bestemte - som Marx betegner med "virkelig deling". Og fra dette

"øjeblik kan bevidstheden virkelig indbilde sig at være noget andet end bevidstheden om den eksisterende praksis, virkelig at forestille noget, uden at forestille noget virkeligt - fra dette øjeblik er bevidstheden i stand til at emancipere sig fra verden og gå over til dannelsen af den "rene" teori, teologi, filosofi, moral osv" (s. 40).

Og netop heri ligger muligheden for

"ja, den virkelighed, at den åndelige og den materielle virksomhed - nydelsen og arbejdet, produktionen og konsumtionen - tilfalder forskellige individer, og at muligheden for at de ikke geråder i modsigelse, udelukkende ligger i, at arbejdets deling atter afskaffes" (s. 41).

Men i den grad at denne "virkelige deling" - det er også denne deling, den tvungne arbejdsdeling og ikke arbejdsdelingen som sådan, som Marx i "Den Tyske Ideologi" beskæftiger sig med - etablerer sig mellem menneskene, så udvikles også privatejendommen som et udtryk for råderetten over virksomhedens produkt. Men hermed gives samtidig

en

"modsigelse mellem det enkelte individs eller den enkelte families interesse og den fælles interesse hos alle de individer, der har samkvem med hinanden" (s. 41).

Denne modsigelse mellem den særlige og den fælles interesse er for Marx det første historiske eksempel på at noget, der er udgået fra samfundet - nemlig virksomhedens arbejdsprodukter - kan etablere sig som en fremmed magt, der stiller individerne over for hinanden. Men centralt er netop, at denne modsigelse også må finde en samfundsmæssig form at bevæge sig i, hvis ikke samfundsenheden skal opløse sig selv. Og historisk må vi konstatere, at den form, der har overlevet, ikke er den form, hvor under produktionens "materielle slaver" opløste privatejendommen igen ved at re-integrere det åndelige arbejde i selve produktionsprocessen. Men at det der imod blev "fælles interessen", der, som selvstændig skikkelse i formen stat, etablerede sig

"adskilt fra de virkelige enkelt- og fællesinteresser og tillige som illusorisk fællesskab, men altid på real basis af de bånd, der eksisterer i ethvert familie- eller stam-mekonglomerat - såsom fælles blod, sprog, deling af arbejdet i større målestok og øvrige interesser - og især .. på basis af de allerede ved arbejdets deling betingede klasser, der udskiller sig i enhver sådan menneskehob, og hvoraf den ene behersker alle andre" (s. 42-43. Vores fremhævelse).

I staten emanciperer privatejendommen sig mao som fremmed samfundsmæssig magt (jvf også PIT 79, s. 180). Og hermed tvinges produktionen af livsfor nødenheder ind i en fremmedgjort form, hvor individerne ikke længere i fællesskab producerer deres historie sammen. Som historisk drivkraft træder modsigelsen/-erne mellem de forskelligt materielt betingede klasser frem, hvor overbygningen nu i formen stat bliver det medium eller den organisationsform, hvor igennem de "fælles" samfundsmæssige forhold politisk bemestres. Hvor individerne tidligere "frivilligt" og ud fra "egen, forenede magt" (s. 44) producerede deres historie, så stilles individerne nu med en social magt over sig, der dels påtvinger dem en bestemt virksomhed (s. 64), men dels også søger at regulere denne virksomhed ude fra, fra oven.

De forskellige særinteresser, der hermed konstituerer sig i basis, og som udvikler sig, hvor nye kommer til qua arbejdets udvikling, kan ikke undgå at træde op mod

"de fælles og de illusorisk fælles interesser, (og) gør da også på den anden side den praktiske mellemkomst af den illusoriske "almen"-interesse i statens skikkelse nødvendig for at holde dem i tømme" (s. 43).

De forskellige kampe inden for staten er følgelig ikke andet end de illusoriske former, hvor under "de forskellige klassers virkelige indbyrdes kampe udkæmpes".

Dette kalder Marx også for "alsidig afhængighed" og "spontan form for verdenshistorisk samvirke mellem individerne" (s. 47) - og dette netop grundet staten som illusorisk fællesskab. Staten er derfor ikke slet og ret udtryk for den herskende klasses politiske kontrol - det er staten også - men den er først og fremmest sagsforvalter af et illusorisk fællesskab, hvilket også tvinger enhver klasse, der stræber efter magt til at fremstille (gennem modificering og fordrejning) sin særinteresse som almeninteresse.

Samfundshistorien - som "spontan form for verdenshistorisk samvirke" - kan Marx nu se som privatejendommens historiske former, idet privatejendommen overhovedet er den ramme, hvor under arbejdet udvikles, og hvor arbejdsdelingen dermed antager stadig nye former. Hermed træder der også nye grupper/klasser frem på den historiske scene; og heraf kampene om staten. Men dermed bliver historien også historien om udbytningens forskellige former, idet staten som garant for "fællesskabet" er - eller må blive - den herskende klasses stat. Altså er "spontan form for verdenshistorisk samvirke" klassekampens historie - og heraf opdelingen i slavesamfundet, feudalismen og kapitalismen ud fra, hvilken klasse - og dermed ejendomsformer - der træder op imod hinanden som bestemmende for udviklingen af arbejdet, altså udbytningsforholdet som historiens motor. Omvendt virker udviklingen i arbejdet - der alene er bestemt ud fra særinteressers virksomhed - tilbage på ejendomsformerne, og hermed også på udbytningsformerne og klassekampen generelt.

Afskaffelsen af denne "'fremmedgørelse" for at fortsætte med at gøre os forståelige for filosoffer" (s. 44) - som Marx udtrykker sig nu - er derfor betinget af udviklingen af bestemte materielle betingelser,

da staten - som mere end blot form, men netop også som sagsforvalter af et illusorisk fællesskab - ikke politisk kan afskaffes:

"for at blive til en "uudholdelse magt", dvs en magt, som man gør oprør imod, dertil hører, at den har frembragt menneskehedens store masse som fuldstændig "ejendomsløs" og tillige i modstrid med en eksisterende verden og rigdom og dannelse, og begge dele forudsætter en stor forøgelse af produktivkræfterne, en høj grad af deres udvikling; på den anden side er denne udvikling af produktivkræfterne (dermed er der tillige også givet den empiriske eksistens, som forefindes i menneskenes verdenshistoriske i stedet for deres lokale tilværelse) en absolut nødvendig praktisk forudsætning, fordi uden den måtte kun manglen gøres almindelig, følgelig måtte sammen med den bitre nød også striden om det nødvendige atter begynde og hele det gamle lort måtte begynde forfra.

Kun med den universelle udvikling af produktivkræfterne er der givet et universelt samkvem mellem menneskene; dette samkvem frembringer på den ene side fænomenet med den "ejendomsløse" masse samtidig i alle nationer (almindelig konkurrence), gør enhver nation afhængig af omvæltningerne i de andre, og har endelig sat verdenshistoriske, empirisk universelle individer i stedet for lokale" (s. 44).

Og netop disse materielle betingelser - den universelle udvikling af produktivkræfterne, af konkurrencen og af den "ejendomsløse" masse (proletariatet) - fremgår for Marx netop af den kapitalistiske produktionsproces, der begynder med storindustrien, der i det store og hele frembringer de samme relationer mellem samfundets klasser, og tillige tilintetgør de enkelte nationers særpræg.

Det teoretiske udtryk for dette forhold finder Marx i den udviklede modsigelse mellem kapital og arbejde, som alle eksistensbetingelser under storindustrien smeltes sammen til eller subsumeres under. Og hermed finder privatejendommen sit særskilte udtryk som tingslig magt over individerne i "skikkelsen af noget tredje, i pengene" (s. 84. Vores fremhævelse: Om pengekategori i forhold til vare- og kapitalkategorien senere).

Netop hermed løsrives individerne endeligt fra deres sociale livsbetingelser - de bliver til abstrakte individer, men hermed er de

netop i "stand til at træde i forbindelse med hinanden som individer" (s. 86); men ligeledes bliver individernes livsmuligheder uudholdelige, da de nu er skilt fra hinanden på en sådan måde, at "det materielle liv overhovedet fremtræder som formål, mens frembringelsen af dette materielle liv, arbejdet (som den eneste mulige, men som vi ser, negative form for selv-virksomhed) fremtræder som middel" (s. 86).

De "ejendomsløse" stilles nu som klasse uden at være en klasse i tidligere tiders forstand, fordi de står i

"direkte modsætning til den form, hvori samfundets individer indtil nu gav sig et totalt udtryk, nemlig til staten, og de må omstyrte staten for at hævde deres personlighed" (s. 99).

Netop fordi privatejendommen har antaget særskilt form - hvilket også er den mest almene form, som privatejendommen kan antage, her i skikkelsen penge - muliggøres en endelig ophævelse af den samfunds-historiske fremmedgørelse. Og den nødvendiggøres omvendt fordi det er de ejendomsløse individers eneste mulighed for at sikre deres selvvirksomhed, deres personlighed; perspektivisk er de stillet uden historisk særinteresse.

Kommunismen er begrebet for denne proces, hvor individerne atter

"subsumerer disse tingslige magter under sig og ophæver arbejdets deling. Dette er umuligt uden fællesskabet. Først i fællesskabet med andre har hvert individ midlerne til at udforme sine anlæg i alle retninger; først i fællesskabet bliver den personlige frihed altså mulig" (s. 95).

Og dette er netop et brud med det illusoriske fællesskab, med staten. Og Marx finder her, at staten under kapitalismen mister sin selvstændighed, idet den på den ene side opkøbes af de private ejendomsbesiddere, hvilket på den anden side udelukker den fra enhver "indvirkning på ejendommens udvikling" (s. 79). Den vedbliver nok at være en specifik eksistens ved siden af og uden for det borgerlige samfund, men eksisterer nu kun for "privatejendommens skyld" (s. 80) - til sikring af denne.

Σ: Summerer vi den magtbestemmelse op, som Marx udvikler i "Den Tyske Ideologi", så finder vi, at på det historiske tidspunkt hvor privat-

ejendommen - simpelt udtrykt som råderetten over fremmed arbejde - udvikles og løsrives ud fra den fælles kooperative produktion af livsfornødenhederne, så forlenes samfundshistorien samtidig med en fremmed samfundsmæssig magt: staten. Med privatejendommen bliver fællesskabet illusorisk, særinteresse træder op mod særinteresse. Og staten opstår som sagsforvalter af det illusoriske fællesskab, men fastholder hermed samtidig fællesskabet som illusorisk. Den samfundshistoriske produktion af livsfornødenheder foregår nu ikke længere under de forenede individers kontrol, men under sociale magter, der på den ene side stiller fællesskaber op mod hinanden som stater, og som på den anden side stiller fællesskabets individer op mod hinanden som klasser. I staten udtrykkes der derfor en dobbelt funktion: udadtil som forsvar af egne lokale/nationale interesser; indadtil som forsvar for de rådende ejendomsforhold, og hermed direkte af de eksisterende magt- og udbytningsforhold.

Med statens opståen spaltes samfundshistorien i en "spontan verdens-historie" som samvirket mellem stater på den ene side, og på den anden side i samvirket mellem klasser i staterne. Og det er inden for disse former at arbejdet udvikles. Dette betyder, at menneskenes stofskifte med naturen og med hinanden kun udvikles i den udstrækning, at det tjener - eller kan tjene - de involveredes særinteresse, netop qua privatejendommen som grundlæggende ramme. Men med udviklingen af arbejdet udvikles også arbejdsdelingen - dog grundlæggende inden for arbejdsdelingen mellem materielt og åndeligt arbejde - og nye grupper/klasser træder frem på den historiske scene, hvilket medfører en ændring af de givne ejendomsformer, der ligeledes fører til ændring i den givne statsform. Disse virker omvendt tilbage på udviklingen af arbejdet - en proces, der finder sin nuværende form med modsigelsen mellem kapital og arbejde, hvor privatejendommen nu træder frem i særskilt form som penge (om pengekategorien senere). Den samfundshistoriske udvikling inden for den fremmedgjorte form kan derfor beskrives som en udviklingsproces, der sætter sig igennem bag om ryggen på de involverede. Dette betyder på ingen måde, at menneskene er udleveret til et overgribende subjekt, men kun at de producerer deres liv inden for en form, hvor det er styrkeforholdet mellem klasserne, mellem samfundets basis og overbygningens statskarakter og mellem staterne indbyrdes, der er bestemmende for den samfundshistoriske udviklingsproces.

Ud fra Marx bliver kapitalismen den sidste classesamfundsformation

idet betingelserne for at samfundshistorien kan krænge sin fremmedgjorte form af sig udvikles i og med denne: på den ene side den universelle udvikling af produktivkræfterne, og på den anden side af proletariatet, der ikke længere har noget at have deres liv i (kun deres "lænker at tabe" (71, s. 72)), hvorfor de er tvunget til at indsætte de forenede individers magt i stedet for statens fremmede magt. Og dette ser Marx som identisk med privatejendommens ophævelse til fælleseje, da de udviklede produktivkræfter nu kun kan underlægges alle. Og som magtens afskaffelse.

Formlen er: først var arbejdet og frivilligt samkvem; dernæst privatejendommen og staten/-erne; og endelig den verdenshistoriske produktion af samkvemsformerne under de forenede individers magt.

Og Marx' to fremmedgørelsesbestemmelser kan ses at være direkte indeholdt heri: den første fra "Om Jødespørgsmålet" i relation til statens udvikling, og denne inden for den anden fra "Økonomi og Filosofi" i relation til samfundshistoriens udvikling.

Magtproblemet 3: fetich.

I "Kapitalen" finder vi det tredje begreb for de forhold, der som magt behersker menneskene. Og dette i formen fetich. Det er stadig det forhold, at arbejdsprodukterne antager tingsliggjort form, som Marx med dette begreb refererer til, og som sådan er det identisk med fremmedgørelsesbegrebet fra "Økonomi og Filosofi". Hvad der adskiller det herfra er alene den tilgrundlæggende oparbejdningssammenhæng, der endvidere også gør fetichbegrebet mere nuanceret og komplekst end fremmedgørelsesbegrebet.

Skitseagtigt er begrundelsessammenhængen nu følgende.

Med "Kapitalen" er det Marx' intention at afdække det borgerlige samfunds bevægelseslove. Og hertil tager Marx sit udgangspunkt i varen - i modsætning til tidligere, hvor det i "Den Tyske Ideologi" var endt op med at blive penge, der skulle være den centrale kategori, hvilket også blev videreført i forløberen til "Kapitalen", i "Grundrids", hvor Marx endnu forbigår en central differentiering mellem arbejde og arbejdskraft. At udgangspunktet nu er varen kan ses

begrundet i, at kun varen lader det for kapitalismen særegne produktionsforhold - den i forhold til andre produktionsmåder "væsentlige forskellighed": lønformen, hvor den menneskelige arbejdskraft selv er en vare - begrundet logisk-historisk. Eller mao at det ikke er muligt at komme til kapitalformen for arbejde fra andre udgangspunkter end varen (jvf W.F. Haug 76, s. 23-34).

logisk

Marx oparbejder nu logisk, hvorledes varen som en enhed af brugsværdi og bytteværdi udvikler sig fra sin mest simple form til sin mest komplekse.

Den første vareform er byttet - også kaldet den simple eller tilfældige værdi form - hvor en brugsgenstand udveksles i overensstemmelse med den mængde arbejdskraft, der er nedlagt i den. Denne er imidlertid forgængelig/ustabil, og med udvidet produktion og udveksling kan formen udvikles videre til pengeformen, hvor en bestemt vare bliver stedfortræder for bytteværdien, og derfor bliver almen ækvivalent for vareudveksling. Og næste vareform - kapitalformen - kan opstå, hvor penge byttes med varer for at blive byttet videre til penge (modsat pengeformen, hvor varen var udgangspunkt og slutpunkt); og endelig lønformen, der som særlig kapitalform har den menneskelige arbejdskraft som vare, og som forbrugt i produktionsprocessen realiserer merværdi, forvandler penge til flere penge, altså til kapital. Og hermed er kapitalen at se som sit eget formål og motiv.

historisk

Det historiske i Marx' oparbejdning af det borgerlige samfunds bevægelseslove er, at værdiformerne som udtryk for vareudvekslingsformer er udtryk for social-økonomiske lovmæssigheder, som vareudvekslingen historisk selv antager.

Værdiformernes logiske genese er derfor historiske trin i vareudvekslingens historie, hvorfor de lovmæssigheder som værdiformerne udtrykker og overgangen imellem dem fra en mere simpel til en mere udviklet form er historien om, hvorledes produktivkræfterne og ejendomsformerne har udviklet sig frem mod kapitalismen, altså historien om hvorledes kapitalismen er vokset frem af vareudvekslingens historie - hvilket ikke er identisk med, hvordan den samfundshistoriske udviklingsproces har udviklet sig frem mod kapitalismen, som den indtil nu mest udviklede samfundsformation. Identitet her imellem vil være at lade varebyttet være bestemmende for udviklingslogikken i de før-kapitalistiske samfund, men for at være bestemmende kræves der

for det første et udvidet/universelt marked, og for det andet at producenterne er adskilt fra deres produktionsmidler - og ingen af delene er tilfældet for de før-kapitalistiske samfund.

Til grund for ikke-identiteten kan derfor siges at ligge det forhold, at de udviklingsnødvendigheder og -betingelser, der fører frem til en genstands historiske opståen, er forskellige fra de udviklingsnødvendigheder og -betingelser, som genstanden selv producerer. En gang opstået reproducerer genstanden sig selv efter sine egne specifikke love, hvorfor der må skelnes mellem udgangspunkt og grundlag for den "ejendommelige genstand", hvis "ejendommelige logik" som det er målet af afdække. Marx finder her at forholdet mellem rækkefølgen af de økonomiske kategoriers udvikling samfundshistorisk set og set samfundsformationsspecifikt som værende det omvendte af hinanden (Marx 74, s. 221). Det historiske udgangspunkt for kapitalismens etablering som produktionsmåde med kapitalen som overgribende mål og motiv er derfor ikke vare- og pengeformens udvikling. Men der imod de udviklede samfundsforhold - produktivkraftudviklingens niveau og ejendomsformernes karakter - der muliggør at kapitalen kan underlægge den samfundsmæssige produktion under sit værdiøgningsimperativ.

Vare-kategorien hos Marx kan derfor ses som den abstrakt-almene bestemmelse for en afdækning af bevægelseslovene for "den fremmedgjorte form for verdens- og samfundshistorie, medens kapital-kategorien er den konkret-almene bestemmelse for en oparbejdning af det borgerlige samfunds egne iboende bevægelseslove. NB

Udgangspunktet for kapitalismen finder Marx på den ene side i, at den handelskapital, der gennem årtusinder havde ophobet sig gennem simpel vareudveksling og som eksisterer som penge: pengeformue, købmandskapital og ågerkapital (70/I, s. 258), på et tidspunkt i 1500-tallet begynder at forbinde sig med selve produktionsprocessen, og dermed forvandle sig selv til industrikapital. Den overskrider hermed rummet for varecirkulation.

På den anden side er dette netop betinget af forekomsten af bestemte produktivkræfter, hvor det første skridt i handelskapitalens forvandlingsproces består i udlæg til råstoffer inden for den udviklede håndværks- og tekstilindustri, hvormed kapitalejeren hermed kan

realisere en vis produktionsprofit. Det andet skridt kommer med udviklingen af storindustrien, der brutalt fuldbyrder den påbegyndte adskillelse mellem producent og produktionsmiddel. Dette foregår gennem ekspropriation dels af producenterne ude på landet, og dels af bondens jord og hjem, hvorved

"den gennem eget arbejde erhvervede privatejendom, der beror på så at sige det enkelte uafhængige arbejdsindivids sammenvoksen med sine arbejdsbetingelser, bliver fortrængt af den kapitalistiske privatejendom" (70/I, s. 1060).

Og muligheden for at kapitalen kan tage hele markedet i besiddelse er hermed åbnet.

Grundlaget for kapitalismen er nu opstået, idet den "mage" som kapitalen har brug for for at kunne forøge sig selv gennem udveksling - formelt frie arbejdere, der kun har deres arbejdskraft at sælge, og som er tvunget hertil for at sikre deres eksistens - opstår med lønformens etablering og udbredelse. Og kapitalen kan nu bevæge sig på sit eget grundlag.

Der produceres ikke længere for brugsværdiens skyld, men for kapitalens egen: kapitalejeren for at overleve som kapitalist, lønarbejderen for at overleve som arbejdskraft i eget liv. De finder hinanden gennem markedet, hvor

"den eneste magt, der bringer dem sammen og stiller dem i forhold til hinanden, er deres egennytte, deres særfordel, deres privatinteresser. Og netop fordi hver kun ser sin egen fordel uden hensyn til den anden, realiserer alle, ifølge tingenes forud givne harmoni eller under et alffiffigt forsyns auspicier, kun deres gensidige fordel, fællesnyttens, fællesinteressen" (70/I, s. 293).

Og i samme grad som kapitalen tager hele markedet i besiddelse, så etableres den for kapitalismen grundlæggende modsigelse mellem samfundsmæssig produktion og privat tilegnelse - en modsigelse, der ligger i kimform allerede i den simple værdiform, der som tredje ejendommelighed har, at "privatarbejde bliver til form for sit modstykke, til arbejde i umiddelbar samfundsmæssig form" (s. 156).

Marx kan nu forfølge, hvorledes ovenstående modsigelse til stadighed reproduceres med en stadig stigende "samfundsmæssiggørelse" til følge -

"så snart denne transformationsproces i tilstrækkelig dybde og omfang har opløst det gamle samfund, så snart arbejderne er forvandlet til proletarer, deres arbejdsbetingelser til kapital, så snart den kapitalistiske produktionsmåde står på egne ben, opnår den yderligere socialisering af arbejdet og yderligere forvandling af jorden og andre produktionsmidler til samfundsmæssigt udnyttede, dvs fælles produktionsmidler, og dermed den yderligere ekspropriation af privatejendomsbesidderne, en ny form. Hvad der nu skal eksproprieres, er ikke længere arbejderren, der selv driver sin bedrift, men kapitalisten, der udbytter mange arbejdere" (s. 1060).

Dette er en proces, hvor igennem der på den ene side fremtvinges en centralisering af produktivkræfter og kapital på et stadigt "faldende antal kapitalmagnater" - monopolerne opstår - og som på den anden side lader en voksende og "forenet arbejderklasse" opstå, således at

"produktionsmidlernes centralisering og arbejdets stigende samfundsmæssige karakter når et punkt, hvor de bliver uforenelige med deres kapitalistiske hylster. Det bliver sprængt. Den kapitalistiske privatejendoms time slår. Ekspropriatorerne eksproprieres" (s. 1061).

Modsigelsen mellem samfundsmæssig produktion og privat tilegnelse kan mao ikke reetablere privatejendommen på anden måde, end ved til stadighed at frembringe elementerne til dens egen ophævelse -

"den kapitalistiske produktion frembringer med en naturproces' nødvendighed sin egen negation. Det er negationens negation. Denne reetablerer ikke privatejendommen, men derimod den individuelle ejendom på grundlag af den kapitalistiske æra's landvindinger: Kooperationen og fælles-ejet til jorden og til de gennem selve arbejdet producerede produktionsmidler" (s. 1061).

I modsætning til tidligere - og her særligt i fremmedgørelsesskrifterne, hvor det drejede sig om, at arbejderne måtte indføre kommunismen ved at tage deres eget afhændede arbejde tilbage, fordi de var de egentlige producenter af den samfundsmæssige rigdom over for deres egen fattigdom - så er det nu lykkedes for Marx at begrundes socialismen/kommunismen som kapitalismen eget udviklingsperspektiv uden anvendelse af "moralske" argumenter eller gennem anvendelse af argumenter, der er "ydre" i forhold til den genstand, hvis "ejendommelige logik" søges genspejlet teoretisk.

Hermed er det også muligt for Marx at undgå den metafysiske dimension i fremmedgørelsesbegrebet - kommunismen som menneskets "hjemkomst" til sig selv - til fordel for en bestemmelse af, hvordan menneskene perspektivisk virkeliggør sig selv.

Fetichbegrebet i "Kapitalen" skriver sig ind i denne sammenhæng uden den mindste rest af metafysik. Fetich knytter Marx til den "ejendommelige karakter, arbejdet har, når det producerer varer" (70/I, s. 172), hvorfor Marx da også kan snakke om flere fetichformer, der hver for sig er knyttet til de forskellige værdiformer, som arbejdet kan antage: for vareformen træder fetich frem ved at bytteværdien er en egenskab ved tingen og alligevel ikke er det; for pengeformen ved at penge kan realisere brugsværdi uden selv at indeholde det; for kapitalformen ved at kapital realiserer mere kapital ved at varer købes og sælges i overensstemmelse med deres værdi - en modsigelse, der opløses når lønformen betragtes, men hvor det i stedet blot bliver det frie og lige bytte mellem kapital og lønarbejder, der skaber mere kapital til kapitalisten, medens lønarbejderen kun formår at reproducere sit eget liv.

Dette "sanselige-oversanselige", "magiske" eller "hemmelighedsfulde", hvor produkterne af det menneskelige arbejde træder frem som samfundsmæssige ting og relationerne mellem menneskene som tingsliggjorte, og som derfor behersker menneskene, er imidlertid ikke blot imaginær magt. Tingsliggørelsen er netop udtryk for menneskenes forhold til hinanden i den samfundsmæssige produktion af livsnødenhederne, idet de forskellige fetichformer er real-abstraktioner af de økonomiske former, hvor under individerne producerer deres liv.

Men produktionen af varer - af værdi samt overhovedet byttet - er imidlertid ikke et alment samfundsmæssigt forhold eller et nødvendigt moment i menneskets stofskifteproces med naturen:

"overhovedet bliver brugsgenstande kun varer, fordi de er produkter af privatarbejder, der udføres uafhængigt af hinanden. Tilsammen udgør disse privatarbejder det samfundsmæssige totalarbejde. Da producenterne først træder i kontakt med hinanden gennem udvekslingen af deres arbejdsprodukter, kommer de specifikke træk ved deres privatarbejder også først frem gennem udveksling" (1. bog, s. 172).

Menneskene bringer altså ikke deres arbejdsprodukter i relation til hinanden

"som værdi, fordi, de regner disse ting for blot at være tingslige hylstre om ensartet menneskeligt arbejde. Omvendt:

idet de i produktudvekslingen sætter deres forskelligartede produkter lig hinanden som værdier, sætter de deres forskellige arbejder lig hinanden som menneskeligt arbejde. De ved det ikke, men de gør det" (s. 173).

De forskellige fetichformer kan derfor siges at udtrykke forskellige "socialt gyldige, altså objektive tankeformer for produktionsprocessen" (s. 176). De udspringer spontant af de økonomiske former som menneskene forvalter deres liv igennem, men som tankeformer hersker de kun som blind magt, når de er uerkendt. Derfor kan deres blinde magt, deres beherskelse af menneskene, opløses, når der tænkes om de former, som der spontant tænkes i - med den historiske tilgang til virkeligheden, som det eneste mulige brækjern til en overgang her imellem. Dette ophæver dog på ingen måde vareformens magt over menneskene; den relativiserer den blot ved at vareformens fetichform erstattes med et begreb om de lovmæssigheder, som mennesket gennem sin praksis virkeliggør sit liv igennem, men hermed muliggøres også det bevidst formidlede indgreb i virkelighedens bevægelseslogik. Men magten er dog ikke absolut, da vareformen har sin forudsætning i privatarbejdet, i privatejendommens eksistens - også for arbejderen.

Men da privatejendommen sætter en modsigelse mellem de enkeltes særinteresser og fællesinteressen, der historisk finder sin løsning i, at fællesinteressen organiserer sig som stat - som fremmed samfundsmæssig magt - så er vareformens historie en historie i statsformen for menneskelig produktion og livsopretholdelse. Og hvor de forskellige statsformer er de retslige hylstre for bytteforholdet mellem brugsværdier, da værdiformen kun kan virke under statens virke eller i organiseringsformen stat. Værdiformens virke i staten betyder også omvendt, at staten kan modificere de forhold, hvor under værdiformen virker, men dog på ingen måde ophæve værdiformen selv. Kun privatejendommens ophævelse kan ophæve disse - og produktivkraftudviklingen fører netop en ophævelse af dette med sig.

Ovenstående omvending, hvor staten igen kommer ind i analysen af kapitalismens udviklingsdynamik, nåede Marx ikke selv at foretage og fuldbyrde. Men det ligger som overordnet ramme hos Marx for studiet af den politiske økonomi, hvor det i de overvejelser, der foregår "Kapitalen" kommer klart til udtryk.

I "Forord" bestemmes den politiske økonomis sammenhæng således:

"Jeg betragter den borgerlige økonomis system i denne rækkefølge: kapital, jordbesiddelse, lønarbejde; stat, udenrigshandel, verdensmarked. I de tre første rubrikker undersøger jeg de økonomiske livsbetingelser for de tre større klasser, som det moderne borgerlige samfund inddeleger sig i; sammenhængen mellem de tre andre er indlysende" (74, s. 11. Vores fremhævelse).

Og i "Indledning" gentages dette, hvor bestemmelsen af det borgerlige samfunds struktur logisk ses at måtte følges op med "sammenfatning af det borgerlige samfund i staten", herefter inddragelse af "produktionens internationale betingelser", og endelig som det sidste analyseniveau "verdensmarked og kriser" (74, s. 225).

Hvad dette ender op med er Marx ikke uklar omkring. Et brev til Engels slutter Marx på følgende måde:

"til slut (har vi) klassekampen, som bevægelsen af hele møget opløses i" (MEW 32, s. 75).

K:
Vi kan derfor konkludere mht fetichbegrebet hos Marx, at det på ingen måde erstatter tidligere magtbestemmelser. Det udbygger tvært imod det centrale magtbegreb om staten med bestemmelser omkring de social-økonomiske lovmæssigheder inden for en fremmedgjort form for samfundshistorie. I "Kapitalen" træder dette også historisk frem på den måde, at de forskellige økonomiske udviklingslove, som Marx kan udlede, til stadighed ophæves af nye, hvor tendensen er, at den centrale lovmæssighed bliver styrkeforholdet mellem klasserne som bestemmende for arbejdskraftens pris.

Det er altså ikke værdiformen som sådan, der er magt over individerne, men det er den fremmedgjorte form, som samfundshistorien med privatejendommens etablering kommer til at virke i med statens opståen. De økonomiske love eksisterer nok "objektivt" og "uafhængigt af de implicerede deltageres bevidsthed og hensigt" - som Engels (72) udtrykker det i sit efterskrift til "Kapitalen" - men de eksisterer kun i og med den menneskelige praksis, og denne praksis er en klassekampens praksis. Herigennem virkeliggøres de økonomiske love, der ikke kan virke på anden måde end til stadighed at skærpe den for kapitalismen grundlæggende modsigelse mellem privat tilegnelse og samfundsmæssig produktion.

"Spontan form for verdenshistorisk samvirke mellem individerne" som udtryk for samfundshistoriens fremmedgjorte bevægelsesform er derfor

ikke ubevidst historie, men netop klasse- og statsform for verdens-
historie, der med kapitalismen ikke kan udvikle sig videre end
til stadighed at producere sin egen negation i global målestok.

Men strukturen i og lovene for denne globale negation finder vi ikke
hos Marx - kun det nødvendige udgangspunkt for en bestemmelse her-
af.

Opsummering af Marx' magtbegreb og af den hermed forbundne sam- fundshistoriebestemmelse.

Vi spurgte (s. 77), hvad det var for bestemte samfundsmæssige
forhold, der i materiel substans behersker menneskene. Og vi fandt
hos Marx tre magtbegreber: fremmedgørelse, stat og fetich. Og ana-
lysen af deres indre sammenhæng artikulerede staten, som det over-
ordnede og grundlæggende magtbegreb, hvor magten over samfundet
spejles af og er selv en genspejling i privatejendommen under med
klassekampen som udvekslingsform for arbejdskraft.

Fremmedgørelsesbegrebet - eller nærmere fremmedgørelsesbegreberne
under eet - kan i forhold til statsbegrebet ses som et opgør med
at se frihed og frigørelse som et snævert magtpolitisk problem.
("Kritik af politikken" er derfor et andet navn for Marx' genstand
i skrifterne fra før "Feuerbachteserne", jvf. W. Elfferding 84).
Her over for er politikens eksistens overhovedet bundet til eks-
istensen af social antagonisme, hvorfor en samfundsproduktion
først antager politisk karakter med opståelsen af privatejendommen
som økonomisk kategori. Staten har derfor som sådan grundlæggende
en politisk karakter - og heraf også ligeledes den rationelle kerne
og kritikkarakter i Marx' senere begreb om den "politiske økonomi".
Fetichbegrebet er i forlængelse heraf blot den magtøkonomiske
pendant til det forhold, at samfundsproduktionen på basis af pri-
vatejendommen lader det samfundsmæssige sætte igennem "bag ryggen
på producenterne", idet økonomiens magt bestemmer udviklingen af
den samfundsmæssige plan for produktion, distribution og konsum-
tion. Men dette er omvendt også kun muligt med staten som fremmed
samfundsmæssig magt, som "illusorisk fællesskab", hvor fællesinter-
essen antager særskilt skikkelse i noget tredje.

Den samfundshistoriebestemmelse, der her igennem træder frem, har
overordnet tre "trin":

1. et første trin - ursamfundet - der indledes med arbejde og frivilligt samkvem, med fællesproduktion af livsfornødenhederne;
2. et andet og næste trin med privatejendommens opståen, der på den ene side spalter samfundet i sociale antagonismer, og på den anden side lader staten opstå som fremmed magt over samfundet, hvorved samfundshistorien bliver til klasse- og statsform for verdenshistorie - slavesamfundet, feudalismen, kapitalismen - der med udviklingen af den kapitalistiske produktionsmåde når et udviklingsniveau, hvor under de økonomiske forholds udvikling stiller fundamentale krav til en afskaffelse af staten, klasserne og privatejendommen. Verdenshistorien er i forlængelse heraf ikke at se som resultat af kapitalen, men nærmere en forudsætning for denne, hvor kapitalen går ind som mellemlid mellem jordejendom og arbejde, hvorved arbejderen adskilles fra sine produktionsmidler og træder frem som abstrakt person på den ene side, og på den anden side så udvikles betingelserne for verdenshistorisk samkvem;
3. og et tredje - og foreløbigt sidste - trin - kommunismen - som den eneste mulige ophævelse af klassekampens historie, der gør samfundshistorien til verdenshistorie under de forenede individers kontrol.

Udgangspunkt og fixpunkt for samfundshistorien er derfor selvsamfundsmæssiggørelse, og marxismens konkrete identitet som praksisfilosofi kan bestemmes som videnskabelig socialisme, idet dens identitet er begrundet i dens partitagen for dens genstands aktuelle bevægelses- og udviklingslogik, hvor socialismen netop træder frem som bestemt negation af kapitalismen (jvf W.F. Haug 73).

Med ovenstående er der også åbnet op for en afklaring af, hvad der kan ligne begrebsglidning i Marx' egen bestemmelse af sit projekt, idet Marx anvender flere - og forskellige - bestemmelser, bl.a. "almment arbejde", "samfundsmæssig produktion", "det menneskelige samfund", "den sociale menneskehed", "videnskabelig socialisme" og "videnskabelig verdensanskuelse". De fire første bestemmelser kan vi sige er relateret til samfundsformen for menneskelig livsopretholdelse; den femte om videnskabelig socialisme til den samfundsformation, der antager kapitalistisk karakter; og den sjette om videnskabelig verdensanskuelse som den form, hvor igennem menneskene kommer til bevidsthed om, at de skriver verdenshistorie (og det blev historisk set - desværre - først med kapitalismens opståen i modsætning til muligheden for en erkendelse heraf qua en samfundsmæssig udvikling af samfundsformen!)).

begrebs-
glid-
ning

Vi kan nu åbne op for en bestemmelse af den dialektiske enhed mellem kapitalisme og samfundshistorie (som vi indførte s. 65). At den overhovedet fremtrådte som et problem, som noget der skulle oparbejdes, var begrundet i, at vi indførte kategorien samfundsformation, hvilket som konsekvens havde, at vi på den ene side trinopdelte samfundshistorien, hvorved vi på den anden side satte hvert trin forskelligt fra den selv.

Da kapitalismen ikke er et "indrc" udviklingsprodukt af feudalismen, men kun er den grund, hvor på kapitalismen historisk rejser sig, så er trinopdelingen af samfundshistorien med kategorien samfundsformation at se som en trinopdeling inden for samfundshistorien som klasse- og statsform for verdenshistorie. Og i overensstemmelse hermed vil vi begrænse gyldighedsområdet for kategorien samfundsformation til denne form for verdenshistorie. Ursamfundet er derfor først og fremmest samfundsform for menneskelig livsopretholdelse, og er som sådan identisk med samfundshistorie. Set fra kapitalismens standpunkt er det derimod samfundshistorien som verdenshistorie, der er overgribende medium.

Den søgte kategorielle bestemmelse er derfor følgende: først samfundsformen for menneskelig livsopretholdelse, dernæst klasse- og statsform for verdenshistorie, og til sidst verdenssamfundsformen. I den dialektiske enhed mellem kapitalisme og samfundshistorie kan vi nu sige, at der gemmer sig mere og andet end en blot samfundshistorisk udvikling af menneskets stofskifte med naturen; der ligger heri også en negation af samfundsformen for menneskelig livsopretholdelse, idet samfundsformens perspektiv om selvsamfundsmæssiggørelse selv negeres til fordel for menneskers udbytning af mennesker. Denne overgang skal vi betegne som en overgang fra en funktionel "organisk helhed" (Marx 74, s. 100) til en disfunktionel. Og de kræfter i denne, der stiller sig i vejen for funktionalitetens perspektiviske gennemsætning skal vi kalde for dysfunktionelle. Denne overgang kan også ses som en overgang fra eksistensen af modsigelser til eksistensen af antagonistiske modsigelser - og i overensstemmelse hermed er gyldighedsområdet for antagonistiske modsigelser klasse- og statsformen for verdenshistorie (jvf Sobolev 76).

Kapitel 2.2: Marxismen, dens genese og nutid.

Hvad vi indtil nu har sagt om marxismens identitet er - ud fra hvad der har relevans for vores problemstilling om oparbejdning af en kategoriel bestemmelse af samfundshistorien som medium for analysen af terapi - sagt ud fra Marx selv.

Men Marx' egne analyser af den "politiske økonomi" skriver sig selv ind i en bestemt historisk kontekst: den tidlige kapitalismes fremvoksen. Set fra standpunktet af i dag er marxismens projekt - kommunismen som forenet verdenshistorisk samkvem - mere aktuelt end nogen sinde før, idet den kapitalistiske udvikling ikke blot til stadighed destruerer det menneskelige liv gennem fysisk og psykisk elendigørelse, gennem modstillingen af individerne osv osv, men også er godt i gang med at destruere det menneskelige samfunds naturgrundlag på en irreversibel måde gennem den økologiske katastrofekurs, der er en simpel følge af sammenfaldet i kapitalens mål og motiv: produktion for profit. Dette har endvidere som sin skyggeside den stadigt aktuelle mulighed for øjeblikkelig opløsning/destruktion af samfundshistorien gennem atomkrigen.

Den årevis lange nekrolog over marxismens "vision" om gennemsætningen af kommunismen i global målestok - for eksempel set som en umulighed eller som fantasteri, hvilket så kan begrundes på 1000 måder, bl a gennem postulatet om, at kompleksitetsgraden af det industrialiserede/teknologiske samfund i sig selv umuliggør en "planøkonomi", eller i postulatet om, at den menneskelige "natur" stiller sig i vejen for fred og lighed qua menneskets iboende "egoisme" - er i dette perspektiv kun en sørgelig nekrolog over dem, der selv fremsætter den.

Der må her skelnes mellem om nekrologen skrives aktivt eller passivt: aktiv nekrologisme - hvor marxismens videnskabelighed afvises slet og ret, og hvor dens eksistens eventuelt bindes til eksistensen af samfundsmæssige problemer: "marxisme, krig og vold er forbundne kar" (H. Bregnsbo 80, der gør en amerikansk analyse af marxismen som religion til sin egen), og marxismen vil derfor forsvinde, når den "fredelige kapitalisme" indfinder sig - er ikke andet end den primitiveste interesse i at lade de eksisterende magtforhold vedvare,

så de stærke fortsat kan profitere af de fordele, der stjæles fra andre, og fra menneskehedens fortsatte eksistens på langt sigt.

Og dette over for passiv nekrologisme - undergangstalen - der netop er et "nødskrig, der ikke ved af at vende nøden" (W.F. Haug 85, s. 229).

Men unægtelig ser verden anderledes ud i dag, end hvad der umiddelbart ligger i en simpel fremskrivning af de lovmæssigheder, som Marx udleder fører til kapitalismens negering af sig selv. Verdensrevolutionen lader vente på sig, står næppe heller for døren, og den er også svær at koncipere, som det uhyre fænomen den er - men de følgevirkninger, som den kapitalistiske produktion trækker med sig - monopolisering, centralisering, koloniel (:i dag af "den tredje verden") udbytning, forarmelse og polarisering mellem rig og fattig osv osv - finder vi allerede beskrevet hos Marx som en logisk konsekvens af kapitalens virke. Og en teori må netop vurderes ud fra, om den kan bestemme udfaldet af virksomme bevægelseslove under bestemte betingelser. Men på et centralt punkt er Marx' bestemmelser ufuldstændige: nemlig omkring muligheden for at arbejderklassen har kunnet konstituere sig som kæmpende klasse - eller overhovedet træde frem som klasse "für sich".

Vi skal tage dette problemkompleks op som et problem om, hvilken indre udviklingsretning - som marxismen hos Marx - fordrer i forhold til den "levende" kapitalisme, som dagens markerer.

Marx og datiden.

Marxismen er ikke Marx' værk. Nok er det Marx, der indleder og formulerer grundlaget for en kvalitativ ny videnskabelig verdensanskuelse, men betingelserne herfor er ikke Marx som person, men der imod de specifikke samfundsmæssige forhold, som Marx levede ind i. Og her er den centrale dimension feudalismens opløsning og kapitalismens fremmarch, hvilket som nævnt er betinget af en udvidet verdenshandel - i stor udstrækning i formen simpelt kolonielt ran - der fører til eksistensen af en handelskapital på den ene side, og af udviklingen af nye produktivkræfter (maskinen og anven-

delse af dampmaskinen) på den anden side.

Men dette historiske skæringspunkt er samtidig det historiske tidspunkt, hvor det for det første bliver synligt, at en nation/lokaltet er en del af en større jordisk helhed. Og for det andet bliver det også synligt, at virkeligheden ikke kun er statisk, men i bevægelse og udvikling. Og for det tredje sker der en opløsning af religionen/filosofien, og natur- og samfundsvidenskaberne træder frem. Og kategorien om udvikling kan hermed sætte sig igennem samfundshistorisk (jvf H.S. Jensen 80). Udviklingsbegrebet kulminerer filosofisk med Hegel, men den verdenshistorie som Hegel har for øje ses kun som "åndens selv-udvikling", men netop dette var det ikke muligt for Marx at overtage, da hans stilling i produktionsprocessen - som jurist - bragte ham i kontakt med det "jordiske" grundlag for kapitalismens fremmarch. Og omvendt var så også de kategorier, som Marx havde til rådighed til en bestemmelse af de politiske og økonomiske forhold i deres "jordiske" aspekt - fra den borgerlige nationaløkonomi til de utopiske socialister - rensset for overvejelser over samfundshistorisk udvikling.

Og det er i dette skæringspunkt, at Marx stiller sig på egne ben, idet han som den første formår at knytte disse to niveauer - verdens/samfundshistorisk udvikling og konkret politisk-økonomisk bevægelse - sammen i en praksisfilosofisk enhed.

Nok kan marxismen siges at have tre hovedkilder - den tyske filosofi, den engelske økonomi og den franske socialisme - men det vil være et tilbagefald i en bevidsthedsfilosofisk diskurs, hvis marxismens egenart søges bestemt via disse tre "niveauer". - fx udtrykt gennem treenigheden ideologi-politik-økonomi - da en bestemmelse heraf stiller det bestemmende subjekt uden for virkeligheden. Tvært imod bliver der kun to niveauer at operere med i en praksisfilosofi: genstanden/objektet for mennesket, og den menneskelige bestemmelse/bemestring heraf, og dette såvel individuelt som samfundsmæssigt.

For Marx var det niveauerne politik og økonomi, der blev centrale - hvilket kan ses ud fra den genstand, som han beskæftiger sig med: den fremmedgjorte verdenshistorie i kapitalens gestalt. Men på Marx' tid var disse niveauer på den ene side i voldsom bevægelse,

og på den anden side var deres indre sammenhæng lidet udviklet i forhold til kapitalismen egen reproduktion. Da økonomien er det bestemmende er det også dette niveau, som Marx først og fremmest ender op med at oparbejde - hvor det politiske i den tidligere nævnte form om "stat, udenrigshandel, verdensmarked" efterlades ikke-oparbejdet (jvf diskussionen om den overordnede ramme for analysen af kapitalismen s. 98 - 100). Men hermed efterlades også forholdet mellem økonomi og politik ubestemt. Dette har sin historiske pendant i det forhold, at den borgerlige stat på Marx' tid endnu var en tilblivende stat - hvorfor muligheden for at bestemme dens historiske rolle adækvat - og dermed det-sig-udviklende-forhold mellem politik og økonomi - var begrænset. Det, som også stikker hovedet frem her, er det fundamentale forhold, at udviklingsniveauet hos den undersøgte genstand selv sætter grænser for en erkendelse af dens iboende love - netop qua at disse selv er udviklet og udviklende (jvf J. Zelený 62, s. 51-57).

Vi vender os derfor nu mod det politiske niveau - mod staten, der netop påtvinger økonomien og dermed klassekampen en bestemt form.

Magtens perspektiviske ophævelse eller endnu en nydannelse i formen verdensstat.

Den stat som Marx kan iagttage som døende er den statsform, der ikke har noget med produktionsprocessen at gøre på anden måde end at den ejer jorden, hvor på den materielle produktion finder sted, hvorfor denne feudale stat da også med kapitalismens almene udbredelse må opkøbes - hvad Marx også selv bemærker - af de fremkomne kapitalejere. Men kapitalismen kan lige så lidt som andre klasse-samfund undvære staten som sådan, hvad Marx også selv kommer ind på i "Kapitalen" i forbindelse med sin analyse af reproduktionsproblemer ved kapitalens oprindelige gennem sætning i England fra begyndelsen af 1800-tallet.

Enkeltkapitalers rovdrift på merværdi nåede her ustigelige højder, der med overdødelighed og tidlig nedslidning af arbejderne virkede selvdestruktivt på kapitalismens reproduktionsmuligheder. Kapitalen overskrider mao de

"rent fysiske maksimalgrænser for arbejderen. Den tilraner sig den tid, der er beregnet for legemets vækst, udvikling og sunde vedligeholdelse" (70/I, s. 409).

Presset - også af arbejdernes spontane modstand - måtte staten vedtage forskellige love. Først om begrænsning af arbejdstiden i forbindelse med produktionen af absolut merværdi, og dernæst "arbejdsmiljø"-love i forbindelse med produktionen af relativ merværdi, som kunne begrænse enkeltkapitalers mulighed for at presse "for megen" merværdi ud af arbejderne. Disse love

"disse minutiøse bestemmelser, der med militær uniformitet regulerer arbejdstiden, arbejdets grænser og pauser efter klokkeslaget var på ingen måde produkter af parlamentarisk hjernesvind. De udvikler sig efterhånden af forholdene som den moderne produktionsmådes naturlove. Deres formulering, officielle anerkendelse og statslige proklamation var resultatet af langvarige klassekampe" (s. 431).

Marx fastholder her dobbeltheden ved staten: den er overgribende kapitalens bevægelseslove, men formår på den anden side kun at modificere disse loves virke. Staten er som sådan mere end en "fælleskapitalist". Men videre hedder det:

"Den generelle anvendelse af fabrikslovgivningen er blevet uundgåelig som et middel til at beskytte arbejderklassen legemligt såvel som åndeligt. (...). Men generaliseringen af fabrikslovgivningen fremtvinger ensartethed, regelmæssighed, orden og økonomi på den enkelte arbejdsplads hver for sig, forøger den gennem den uhyre spore, som begrænsning og regulering af arbejdsdagen betyder for teknikken, anarki og katastrofer inden for den kapitalistiske produktion som helhed, skærper arbejdets intensitet og maskineres konkurrence med arbejderen. Den tilintetgør smådriften og hjemmeindustrien og dermed også de sidste tilflugtssteder for de "overflødige" og som følge heraf hele samfundsmekanismens hidtidige sikkerhedsventil. Den udvikler produktionsprocessens materielle betingelser og samfundsmæssige kombination og modner her igennem modsigelserne og antagonismen i produktionsprocessens kapitalistiske form og modner derfor samtidig de elementer, der kan skabe en ny form og de momenter, der kan revolutionere det gamle samfund" (s. 715. Vores fremhævelse).

Den udviklingstendens, som Marx her bestemmer kommer til syne gennem statslige reformer - at disse alene virker i socialistisk retning, og så at sige irreversible i forhold hertil - har en tilsvarende

pendant i Marx' bestemmelse af proletariatets udvikling, hvor dets konstituering som klasse ses som en naturlig følge af udviklingen af produktivkræfterne (70/I, s. 1060-61). Og det vi må konkludere her er, at dobbeltheden ved statens eksistens underbestemmes, idet dens bevægelse udelukkende ses som et økonomisk forhold. Og Marx' statsbestemmelse tenderer derfor til at blive skikkelsen fælleskapitalist, der står over for proletariatet som klasse. Hermed over- ser Marx, at staten i sig selv er et politisk forhold, og at den som "illusorisk fællesskab" må gribe ind - og er medierende for - de former, hvorunder klasserne formidler deres forhold til hinanden. Oprettelsen af arbejdsretten i slutningen af det 19. århundrede er et eksemplarisk eksempel på en sådan institutionalisering af klassemodsigelser (O. Krarup 80).

Hermed kommer Marx også til at forbigå et centralt aspekt ved den moderne stats virke: dens integrative effekt gennem de sociale reformer, der modvirker at arbejderklassen "kun har deres lænker at tabe", hvilket netop tenderer at gå imod de besiddelsesløses "spontane forening".

Hertil kommer så at klassestrukturen med kapitalismen ikke har udviklet sig som Marx forestillede sig. De tre hovedklasser - kapital- ejere, jordbesiddere og lønarbejdere - har nok bevæget sig mod, at jordbesiddelsesklassens historiske rolle er udspillet, men til gengæld er der opstået et mellemlag, der varetager fælles reproduktionsproblemer for klasserne.

Hertil kommer at kapitalismen i de udviklede lande har kunnet modgå det økonomiske sammenbrud, som kapitalbevægelsen fra flydende til fast kapital - loven om profitratens tendens til fald - ellers lægger op til. Kapitalismen har nok været hjemsøgt af kriser - overproduktionskriser, der cyklisk indtræder når monopolerne presser arbejdskraftens værdi ned for at fastholde en høj profitrate, men hermed modvirkes samtidig en afsætning af de producerede varer (:realisering af kapital) - men overproduktionskriserne har ikke truet kapitalismen som system, da det - indtil videre i hvert fald - har været muligt for monopolerne at imødegå sin egen grav ved at intensivere udbytningen af "den tredje verden".

Opsummerende om staten hos Marx må vi sige, at i den udstrækning at den er indbundet i analysen af den i-sig-selv-levende kapitalisme, så er den underbestemt. Udviklingen efter Marx har da også vist,

at udviklingen af produktivkræfterne og af ejendomsforholdene ikke automatisk reintegrerer det økonomiske og det politiske på et højere niveau, der hedder verdenskommunismen - der også er en op-hævelse af begge kategorier.

Historisk har vi der imod været vidne til en monopolkapitalistisk udvikling i vesten, der har frembragt sine specifikke statsformer; en afløsning af de socialistiske landvindinger fra Oktoberrevolutionen med hvad der kan betegnes som statens "ubeherskede anden genese" (W.F. Haug 77, s. 793), en proces der i dag også kan iagttages i det tidligere så socialistiske Kina, hvor der åbnes mere og mere op for markedsøkonomien. På verdensplan er der derfor åbnet op for muligheden af en real verdensstat (:en tredje "ubehersket genese"), og ingenting eller verdenskommunismen, alt afhængig af hvordan venstrekræfterne formår at artikulere sig internationalt i forhold til hinanden og i forhold til staten. Mediet herfor er det politisk-økonomiske niveau, problemet forholdet mellem politik og økonomi - perspektivet statens bortdøen med politikens og økonomiens ophør.

Vi skal ikke gå ind i analysen af de forskellige statsteorier, der er fulgt efter Marx. Blot har vi vist, hvilket udgangspunkt de må have. Og derfor kan vi også senere trække på Poulantzas (78) statsteori, der ligger i forlængelse heraf.

Hvad der er kommet til syne gennem ovenstående er, at en bestemmelse af kapitalismens udviklingsdynamik ikke slet og ret er stadig stigende samfundsmæssiggørelse - ud fra den for kapitalismen grundlæggende modsigelse mellem samfundsmæssig produktion og privat tilegnelse - da staten konkret virker med sin "illusoriske fællesinteresse", hvad vi vil kalde statsliggørelse. Denne modsigelse må ligeledes kvalificeres i forhold til kapitalismen. Og vi følger her W.F. Haug (77a), når han ser den borgerlige stats modsigelse som klassekamp i formen politisk integration. Så hvad der er det bestemmende udviklingsforhold i vores standpunkt er derfor modsigelsen mellem samfundsmæssiggørelse og statsliggørelse i dens altid nærværende konkrete gestalt.

En underbestemmelse af denne modsigelse vil føre til enten politicisme eller økonomisme, der i sin tur enten fører til historieløs

kapitalismekritik eller til en historiefilosofisk opfattelse af samfundshistorisk udvikling.

Tunander (81) kan tjene som repræsentant for politicismen, idet han udraderer de samfundshistoriske bestemmelser til fremtrædelsesformer for varens dobbeltkarakter. Stalin (76) er en sørgelig repræsentant for økonomismen med hans opfattelse af, at produktivkraftudviklingen med nødvendighed bringer socialismen nærmere, hvorved han forfalder til opfattelsen af historisk virke af almenhistoriske love.

Ingen af disse standpunkter kan imidlertid begrundes med Marx selv (jvf Jens-Peter mfl 82), men de peger på et centralt problem hos Marx som vi skal runde af med: loves virke historisk.

o To bemærkninger hertil.

1. For det første er der et "hul" i Marx' kapitalismeanalyse. Nok er mennesket under kapitalismen bærer af økonomiske relationer, da arbejdskraften er en vare, men de kan ikke reduceres hertil, da varerne ikke udveksler sig selv, hvorfor der også må være et subjektivt moment involveret her. W.F. Haug (80a) bestemmer det på den måde, at det ikke er den reale brugsværdi, der virkeliggør vareudvekslingen, men snarere brugsværdi forventningen ("vareæstetikens grundlov") (s. 44), hvilket betegnende nok kaldes et uløst problem hos Marx. Forbigås denne differentiering, så er der netop åbnet op for, at se menneskene som underlagt love, der virker "uafhængigt" af deres eget virke - om disse love så ses med kapitalen respektiv samfundshistorien som selvstændigt subjekt og menneskene som objekter heri kommer ud på ét. Med Holzkamp (79a) kan vi her over for sige, at det aldrig kan

"stå til diskussion, om det ene eller det andet moment er givet, men altid kun i hvilket specifikt forhold den objektive og den subjektive bestemmelse af samfundsprocessen står i til hinanden" (s. 137).

2. Den anden bemærkning vi må gøre er, at eksistensen af de to standpunkter skriver sig ind i problemet om de to overordnede niveauer - samfundsformations- og verdenshistorieniveauet - hos Marx, der som nævnt blev efterladt kategorielt uforbundet.

Når Tunander således vender sig mod eksistensen af almenhistoriske love, så er det også implicit en kritik af den klassiske kategorisering om successivt efterfølgende samfundsformationer - først ursamfundet, så slavesamfundet, og til sidst endelig socialismen så at sige af sig selv. Denne kritik er i en vis forstand berettiget, da kategoriseringen snarere er en typologisering af historiske hovedformer for produktionsforhold, end det er en bestemmelse af samfundshistoriens indre udviklingssammenhæng. Forsøgene på en bestemmelse af den logiske sammenhæng her imellem er da også i vid udstrækning slået fejl (jvf O. Hjørnis 79). Men grunden hertil er, at det er enkeltsamfund, der er blevet set som analysens objekt. Hermed forbigås den overgribende verdenshistoriske sammenhæng, som enkeltsamfund er indbundet i. Og skal det overhovedet lykkes at oparbejde samfundshistoriens logik, så må begge niveauer reflekteres i deres indre sammenhæng (jvf E. Poulsen 79).

Dette arbejde skal vi skåne alle for her. Og blot opsummerende konstatere - til senere uddybning - at inden for samfundsformens historie som fremmedgjort form for verdenshistorie har kapitalen taget statssamfundene i besiddelse.

Videnskab og ideologi.

Den indtil nu artikulerede marxismeidentitet synes at trække grundlaget væk under det videnskabsbegreb, som vi har betjent os af. Vi har taget parti - parti imod udbytterne og for de udbyttede, og dermed også for den kraft, der gør en ende på denne antagonistiske modsigelse: proletariatet. Mao: vi er blevet politiske.

Dette står imidlertid ikke i modsætning til det videnskabelige. Det politiske er snarere en videnskabelig effekt af vores partitagen for vores genstand, idet det er en partitagen, der er bestemt ud fra genstandens reale modsigelser, af dens bevægelsesperspektiv, af genstandens slumrende modsigelser, der presses frem mod en løsning - for netop udviklingen af modsigelser er

"den eneste vej historien kender til at opløse og give dem en ny skikkelse" (Marx 70/I, s. 695).

En videnskab bliver derfor politisk i samme grad som den tager parti for sin genstand. Og omvendt: tager en videnskab ikke parti for sin

genstand, så er den ikke kun apolitisk - hvilket selv er en form for politisk stillingtagen - men den er heller ikke videnskab. H.S. Jensen (79) formulerer dette fra den politiske side således, at marxismen kun kan blive "politisk potent, hvis den er objektiv" (s. 51) - hvor det objektive netop er partitagen for genstanden. Det politiske kommer altså ikke ude fra, men inde fra - fra videnskaben selv. Og heraf følger, at partitagen for proletariatet, socialismen og verdenskommunismen er en følge af marxismens videnskabelighed - en videnskabelighed, der kommer til syne hos Marx i samme grad som hans kritik af eksisterende teorier om det politiske og det økonomiske formår at overvinde selvmodsigelser, blinde pletter og paradokser heri, der står i vejen for en afdækning af den "ejendommelige genstands ejendommelige logik". Heraf følger også, at det videnskabelige ikke kan reduceres til det politiske, til dens partitagen for bestemte samfundsmæssige grupper eller klasser. Partitagen for proletariatet er til eksempel - også hos Marx - ikke en partitagen for det eksisterende proletariats politiske selvudtryk, men det er primært et strategisk begreb for hvorledes den eksisterende totalitets modsigelser alene kan løse sig på en almen-gjort måde.

Af ovenstående følger også inkompatibiliteten mellem videnskab på den ene side, og på den anden side det normative, det moralske eller det værdimæssige.

Bestemmes videnskab nemlig i forhold til værdier - enten som fravær af værdier som i positivismen eller som grundlag herfor som i hermeneutikken/fænomenologien - så kan genstanden for videnskab kun ses som objektiv respektivt subjektiv bestemt - og ikke som een i sig selv udviklende real bevægelse med et bestemt udviklingsperspektiv gennem de involveredes praksis. Dette kan også bestemmes på den måde, at en bestemmelse af videnskab i forhold til værdier indfører et mellemlid mellem på den ene side sætten og ophævelse af de modsigelser, der spejler genstanden, og på den anden side genstanden selv, der falder uden for sin egen bestemmelse, hvorved bestemmelsen af genstanden - dennes adækvans og væsentlighed - forbliver ubestemt. Grundlaget for en refleksion af dette "mellemlid" som moment af genstanden mangler ganske enkelt, hvorfor partiskheden er sat allerede inden den videnskabelige erkendelse.

To reducerede videnskabsyn - hvor det reducerede altså ligger allerede i tilgangen til genstanden/verden - kommer til syne ud fra ovenstående: kontrolvidenskab, når subjektiviteten kobles af omgangen med genstanden (jvf Holzkamp 83, s. 522-32), og herskabsvidenskab, når genstandens objektivitet kobles af omgangen med den (:at det bliver herskabsviden må ses begrundet i, at det bliver de eksisterende magtforhold der bestemmer, hvilken viden der er "videnskabelig" viden, og dette ud fra manglen på genstandsbundne kriterier for bestemmelse af viden. Hermed forudsættes magt som præmis for opnåelsen af videnskab). Reduktionen i videnskabsyn betyder en tilsvarende almen reduktion i omgangen med genstanden og i bemestringen af den.

Kontrolvidenskaben bliver defensiv; den kan kun registrere forefundne forhold og ikke bestemme udviklingsretningen i dem. Og den står derfor hele tiden over for at skulle foregribe uden at kunne, da foregribelse kun kan bindes til en fremskrivning (universalisering) af tidligere kontrolviden. Bemestringen bliver defensiv og utopisk repressiv, da faren for tab af kontrol er sat allerede i udgangspunktet for omgangen med genstanden. Kontrolvidenskabens perspektiv kan derfor siges at være beherskelse.

Her over for er herskabsvidenskaben "ubundet" af eksisterende objektive forhold, men den bliver utopisk offensiv og repressiv, da bemestringen af den eksisterende genstand må foregå gennem den givne magt over den. Genstanden ses kun som skabt af subjektet, men dermed tabes genstandens egenbevægelse/-skabelse, hvorfor bemestring via herskabsviden forudsætter kontrol over genstanden. Derfor bliver herskabsvidenskaben en i sit perspektiv magtkontrollerende videnskab.

Hvor kontrolvidenskaben kan siges at søge herskab over det eksisterende, så søger herskabsvidenskaben kontrol over det kommende. Den langsigtede bemestring af det kommende ud fra det givne kan imidlertid i begge tilfælde kun foregå på det eksisterendes præmisser. Og hermed tages implicit parti for den eksisterende totalitet: denne er enten forudsat som i kontrolvidenskaben, eller den sætter sig ureflekteret igennem som grundlag for herskabsvidenskaben.

Spørgsmålet er derfor: hvilken karakter har vores eksisterende totalitet? Kort: samfundsmæssig og individuel reproduktion som

klassekamp i statsformen for menneskelig livsopretholdelse. Og vi finder nu, at kontrolvidenskaben så at sige begrunder sig i statsformen under abstraktion fra klassekampen, medens herskabsvidenskaben her over for begrunder sig i klassekampen under abstraktion fra statsformen. Men disse "utilladelige" abstraktioner kaster samtidig kontrolvidenskaben i armene på den klasse, der har interesse i og som ikke kan eksistere uden statsmagten, nemlig kapitalklassen; hvor imod herskabsvidenskaben kaster sig selv i armene på staten som magt over klassekampen.

Som videnskabssyn spejler de ikke vores totalitets egenbevægelse - samfundshistoriens perspektiviske krængen sin fremmedgjorte form af sig; tvært imod fastfryser de reduktivt den som reduktiv struktur for almen samfundsform. Mao: de er fetichformer i kapitalstatens egenlogik.

↓
Ovenstående har vi kunnet tematisere ud fra det videnskabsbegreb, som vi allerede har udfoldet. Men kan vi også reflektere disse fetichformer inden for dette? Nej - vi kan kun komme til bevidsthed herom, og dermed kun se kontrol- og herskabsvidenskaberne som refleks af samfundsformens oprindelige negering. Og dette er ikke nok, da realindholdet i disse reducerede videnskabssyns viden hverken abstrakt kan negeres eller forbigås. Vi må kunne se dem som reale bemestringsformer for modsigelser i vores totalitet. Og dette peger hen på en udbygning af vores eget videnskabssyn, så den indre dialektik i den praktiske revolutionering kan genspejles - altså spejling af den negerede samfundsforms egen praktiske negeringsproces. Og til dette formål skal vi indføre ideologibegrebet.

Ideologi.

Når kontrol- og herskabsvidenskaberne kan ses som fastfrysende den eksisterende totalitet (:kapitalstatens) egenlogik, så misagter de denne totalitets grundlæggende almenhed om perspektivisk selvsamfundsmæssiggørelse. De vil altså kun vide af almengørelser inden for totaliteten - og ikke af de almengørelser, der almengør totaliteten som sådan, hvorfor de også træder frem som stillende sig i vejen herfor. Skal vi indfange disse forhold med ideologibegrebet, så henviser det til et ideologibegreb, der er samfundshistorisk specifikt,

da der ikke alment kan antages en samfundsmæssig "mekanisme", der i sig selv stiller sig i vejen for selvsamfundsmæssiggørelse. En sådan antagelse vil nemlig betyde, at samfundsformen for menneskelig livsopretholdelse ikke kan ses som en i sig selv levende eller organisk helhed.

Vi vil derfor i det følgende følge "Projekt Ideologie-Theorie" (PIT), der bestemmer ideologi som ideel samfundsmæssiggørelse fra oven (PIT 79, s. 181), men ikke gå nærmere ind i PIT's ideologiteori på anden måde end, at vi skal trække de overordnede linier og de centrale begreber frem (se også note nederst).

Genstanden for PIT er spændingsforholdet mellem fremmedsamfundsmæssiggørelse og selvsamfundsmæssiggørelse. Dette forhold eksisterer kun konkret, hvor det udtrykker sig i en bestemt samfundsmæssiggørelseskompetence. Med perspektivet selvsamfundsmæssiggørelse kommer det derfor til at dreje sig om

"udvikling af viden såvel over handlemuligheder "fra ned", men også og især om, hvad der låser det "nedre" ("die "Unteren" fesselt)" (W.F. Haug 83, s. 52).

Ideologi er her over for den "vertikale" regulering af de samfundsmæssige forhold - regulering "fra oven" - men denne regulering kan kun virke i samme grad, som de selv samme samfundsmæssige forhold mangler eller ikke råder over kompetence til selvsamfundsmæssiggørelse. Der kan derfor tales om en kompetence/inkompetence-struktur, som til stadighed reproduceres. Denne specifikke reproduktionsproces er imidlertid betinget af "noget over" det samfundsmæssige, af at en oprindelig samfundsmæssig "selykompetence" må have løsrevet sig, selvstændiggjort sig i forhold til det samfundsmæssige - for kun sådan kan det samfundsmæssige tabe sin egen kompetence og blive in-

PIT er en forskergruppe, der har forsøgt at oparbejde og videreudvikle ansatserne til en teori om ideologi hos Marx og Engels. Teorien om ideologi er fra PIT's side endnu kun udviklet på et meget alment niveau - se her PIT 79, 83, 84 og W.F. Haug 79 - med enkelte analyser af konkrete ideologiske processer - se PIT 80, 80a om ideologi under fascismen, og W.F. Haug 80a, 81a om ideologi i forbindelse med kulturelle vareprocesser. PIT's ansatser er også meget omdiskuteret - se debatten i H-Osterkamp 81, 81a, 82 og 83, Nemitz 82, Rang mfl 82 og W.F.Haug 83, samt de generelle refleksioner over ideologi i ISD 83.

kompetent i forhold til sig selv.

Udviklingen af en sådan overgribende inkompetence finder PIT i udviklingen af staten. Alment kan ideologi derfor ses som

"virkningssammenhængen af særlige ideologiske magter.

Disse magter og deres stilling og funktion i virknings-sammenfletningen ("im Wirkungsgeflecht") bestemmer specifikke ideologiske former. Marx opregner følgende hovedformer for ideologi: politik, ret/jura, religion, moral, kunst, filosofi. Disse former definerer specifikke ideologiske praksis'er, hvor indholdet er reguleringen af bestemte funktionelle afsnit af samfundsmæssiggørelsesprocessen, men dette ganske vist altid i den forrykkede ("verrückten") fælles grundstruktur af fra-oven-og-ned" (PIT 79, s. 188).

Staten kan derfor ses som "den første ideologiske magt", retten/juraen den anden mv, hvor det centrale er, at de ideologiske magter tvinger individerne til at handle inden for det rum, der udstikkes af den ideologiske magt. Disse rum er imidlertid selv gennemtrukket af forskellige kraftforhold, så i sidste instans falder tvangen mod individerne tilbage til den repressive magtanvendelse.

Det ideologiske virker gennem organiseringen af ideologiske praksisser og ritualer, hvor den menneskelige virksomhed organiseres som underordning ("Unterstellung"). Den samfundsmæssige inkompetence overlejres så at sige af en ydre og fremmed kompetence, der tvinger det samfundsmæssige til i sin udvikling af forblive inden for den givne form. Og dette kan kun lade sig gøre via kompromisser. Men en sådan løsning tvinger blot den samfundsmæssige udvikling til at reproducere sig på nye - forskubbende, fortættede eller fordrejede - måder, der vedblivende kalder på en løsning. Når vi således handler i kraft af former, der i sig selv er kompromisbestemt, former der er karakteriseret ved fravær af kompetence, former der ikke kan stå alene - altså inkompetente former - så kan handlekompetence kun udvikles alment i samme grad som formernes ideologi overfløddiggøres indefra/nedefra. Og dette kræver viden om, hvilke handlemuligheder der kan skubbe ideologien tilbage, og dette er også viden om, hvad der binder handlinger til frivillig indordning under de ideologiske former.

Ideologi er således bundet til samfundets overbygning, og det modsvares af en bestemt organisering af "ensemblet af de samfundsmæssige

forhold". Men overbygningen kan ikke siges at være bundet til ideologi, hvorfor der må skelnes mellem uddifferentieringen af de overbygningsfunktioner, der er rettet mod den samfundsmæssige reproduktion, men som omstruktureres af staten, og selve de ideologiske magter.

Førstnævnte kaldes protoideologisk materiale, og det gælder for disse overbygningsfænomener, at de kun er protoideologiske så længe de ikke organiseres vertikalt i forhold til samfundet af en overordnet instans.

Når selvsamfundsmæssiggørelse skal tænkes, så drejer det sig altså ikke om bortdøen af samfundets overbygning, men kun om bortdøen af den statslige organisering af denne. Overbygningen i dette perspektiv kan siges at være den form, som det "klasseløse samfund organiserer frihedens rige" (PIT 79, s. 183). Og i forlængelse af denne skelnen mellem ideologiske magter og protoideologisk materiale kan samfundsmæssige fænomener analyseres i forhold til om de er ideologi-agtsomme ("ideologie-fähig"), samt på hvilken måde at de er det.

At udvikle handle- og samfundsmæssiggørelseskompetence inden for en ideologisk form drejer sig derfor om en afdækning af den effekt, som den ideologiske form producerer i subjektet. Effekten er givet ud fra det ideologiskes funktion om ideel samfundsmæssiggørelse fra oven, og den består derfor i en "til-vending" ("Hinwendung") til værdier som fra-vending af interesser" (s. 185), hvilket også kan kaldes ideologisk subjektivitet. De værdier, der her kan komme på tale, er værdier, der er givet ude fra, fra oven, altså ideologiske værdier - og dette er netop værdier, der er afledt fra et magtcenter - og i den grad et individ retter sig mod disse ved at bestemme sin subjektivitet med disse, sker der en samtidig nedblending af interessen i egne perspektiver. Og individet kommer til at handle i modsætning til sine egne langsigtede interesser.

altså
sags fra-
vending

Videnskabsbegrebet på ny.

Pietilä (84) har bygget videre på PIT's ideologi-teori. Og skelner i overensstemmelse med de to centrale akser - vertikal samfundsmæssiggørelse-fra-oven og horisontal samfundsmæssiggørelse - mellem to typer af videnskab:

"den ene er en vertikalt-selvstændig videnskab, som træder verden i møde fra oven med dens evige sandhed om verden;

den anden derimod er en horisontal videnskab, som lever i verden og hjælper verden med at erkende sig selv, altså gøre dens kampe bevidst for den" (s. 164).

Den vertikalt-selvstændige videnskab er slet og ret udtryk for ideologisk kompetence, hvor over for der nu står den bevidst-horisontale videnskab. Hvor førstnævnte strukturerer sig ud fra et magtcentrum, så strukturerer sidstnævnte sig i forhold til samfundsmæssiggørelsens horisontale udviklingsperspektiv, og den bliver anti-ideologisk i samme grad, som dette lykkes.

Videnskab er derfor nu at se som teoretisk genspejling af genstandens perspektiviske selvsamfundsmæssiggørelse. Og den udvidelse, der her træder frem med begrebet om "perspektivisk selvsamfundsmæssiggørelse", kan ses som en transformation af den værdimæssige effekt af videnskab til videnskabeligt begrundede handleanvisninger under kapitalstaten.

Stående med et begreb om en genstand - en bestemmelse, der spejler genstandens konkrete bevægelse - så kan vi nu sige, at genstanden først er videnskabeligt bestemt, når den logiske mulighed, der perspektiverer genstandens selvsamfundsmæssiggørelse - altså en bestemmelse af genstandens næste horisontale udviklingsniveau - selv er videnskabeliggjort. Og dette er genuint et teori-praksis-forhold: almengjort begrebsbygning, og praktisk gennemsætning af almenheden. Overordnet løber dette teori-praksis-forhold ud i problemet om en videnskabelig politik-teori, der muliggør refleksion af det sig udviklende styrkeforhold, og hvordan dette taktisk må bemestres. Konkret vil der her altid være flere handlemuligheder, men den historiske og aktual-empiriske analyse muliggør et begrundet valg. Engels' (76) bestemmelse af "socialismens udvikling fra utopi til videnskab" er denne centrale kerne.

Vender vi tilbage til, hvad der nødvendiggjorde ovenstående udvidelse af videnskabsbegrebet - den politiske effekt - så kan vi også sige, at videnskabens politiske karakter er givet allerede i kraft af selve totalitetens politiske eksistensform. Eksistensen af dette sætter nemlig a priori flere standpunkter - qua samfundets klassekarakter - hvorfor det ikke så meget er den perspektiviske genspejling, der i videnskabelig henseende er central (det funderer sig selv i, at genstanden har et perspektiv på forhånd i form af en

bestemt udviklingslogik), men at det derimod (og dette er det afgørende nye) er videnskabens orientering efter et bestemt perspektiv, hvor dette perspektiv endvidere er konstituerende for teori-dannelsen. Men hvor kommer dette bestemte perspektiv fra? Også fra genstanden; men dette under den præmis, at der tages stilling for det almene, altså stilling til, hvad der er almengørelsesdueligt.

Til eksempel er staten ikke almengørelsesduelig. Det er ikke muligt at lade alt gå op i staten - for uden noget under kan det "deroppe" ikke eksistere. Et andet eksempel finder vi hos W.F. Haug (73) omkring arbejdets almengørelse, hvor det ikke er "muligt at almengøre, at man lader andre arbejde for sig. Denne mulighed bliver altså negeret ved almengørelse" (s. 20).

Præmissen om almengørelsesduelig kommer overhovedet fra videnskaben som aktivitet, som proces. Og dette spejler for det første graden af genstandens eget udviklingsniveau, og for det andet graden af den videnskabelige oparbejdning af den. Og for det tredje har denne præmis sin pendant i det generelle samfundsmæssige liv om at kunne gribe ind i sine livsbetingelser, samt udvikle disse i overensstemmelse med sine (langsigtede) interesser - hvilket kun er muligt gennem almengørelser af det samfundsmæssigt almengørelsesduelige.

Ofte fejlbestemmes begrebet om det "bestemte perspektiv". Det ses som et ideal eller en utopi.

Ses idealet eller utopien som noget, der skal stræbes imod, så er der ingen problemer forudsat, at de er funderet i genstanden som almengørelsesduelige. Og er de ikke dette, så er det "bestemte perspektiv" kommet til veje via et ude fra kommende standpunkt, altså via en værdirelatering.

M. Pahuus (79) indvender her, at marxismen - som andre videnskaber - ikke kommer uden om en sådan værdirelatering. Den er virksom om man vil det eller ej, hvorfor den må diskuteres. Endvidere kan den også diskuteres: "det er muligt at argumentere for og imod værdier eller normer", og dette fordi de "altid vil have rod i den samfundsmæssige situation og dens udviklingsmuligheder - i relation til forskellige klasser" (s. 39). Pahuus kommer mao selv tilbage til samfundet!

Det første om den nødvendige værdirelatering har vi været inde på. Men omvendt Pahuus så er den at se som en effekt af den videnskabelige proces; som grundlag stiller den sig overhovedet i vejen for videnskabeliggørelse. Men her ud over så viser Pahuus' synspunkt om den mulige diskussion for og imod værdier i sig selv netop det nødvendige i ikke at værdirelatere videnskab.

Skal en sådan diskussion af normer og værdier overhovedet have mening, så må der være en genstand for den. Vi må derfor spørge, hvad standpunktet kan være herfor, hvis det ikke er genstandens almenhed, der alene står til debat.

Nu nævner Pahuus herom ikke andet, end det allerede gengivne: at normer og værdier altid har deres rod i det konkret samfundsmæssige. Denne argumentationsretning kan kaldes standpunktrelatering, og

a/ den genfindes hos Marx, hvor den træder frem som

"sprogkritisk instrument. (...) Et udsagns relatering til dets standpunkt afslører dets konstitution og bestemmer samtidig dets grænse. Først den udtrykkelige relativisering af et udsagn gør udsagnet - selv hvis det i en vis forstand er falsk - umisforståeligt og altså modsigeligt. Uden en sådan udtrykkelig relativisering af bestemmelser udvikler striden om dem sig let til en strid om kejserens skæg" (W.F. Haug 79, s. 12).

Men nogen særskilt genstand sættes ikke for en diskussion af normer og værdier - deres forskelle er netop funderet i forskellige interesser, i sidste instans givet ud fra forholdet til produktionsprocessen. Nu findes der også en anden heuristisk metode - nemlig b/ transsocial relatering (W.F. Haug 79, s. 6), hvor man går til andre produktionsmåder for at gøre det man står med mere synligt og håndgribeligt i sin egenart eller mangel på samme. Men heller ikke her - ved relatering ud over sin samtid - fremmanes en særskilt genstand.

Skal Pahuus overhovedet fastholde en særskilt genstand - ellers vil der ikke være nogen mening i diskussionen, da der intet medium er herfor - så kan det ikke lade sig gøre på anden måde end gennem antagelsen af en eller anden ikke nærmere defineret substans bag eller over det konkret samfundsmæssige - hvilket er bevidsthedsfilosofiens standpunkt. Dette standpunkt kan vi nu se som et ideologisk

HAHA
side 40 p
fder

standpunkt, der hos Pahuus får en særlig udformning. Det er ikke afledningen af "evige værdier" som Pahuus forfægter, snarere tvært imod - det er deres relativering. Men dette er ikke andet end den abstrakte negering af ideologien.

A/

1.

Det vi kan lære af Pahuus' synspunkt er, at det ikke drejer sig om diskussion af værdier og normer abstrakt, da dette er og kun kan være en reproduktion af ideologien (her vil bevidsthedsfilosofiens også være overlegen!). Men om en fundering af normer og værdier i forhold til den genstand, der er på tale. Dette i et første skridt.

2.

Og i et næste skridt - og her kommer det offensive ind - om en konkretisering af den almenhed, der i sig selv relativerer de normer og værdier, der er involveret, idet kun dette kan trænge den ideologiske kompetence tilbage til fordel for udviklingen af samfundsmæssiggørelseskompetence. Derfor kan man også sige, at når normer og værdier træder frem som bestemmende for udvekslingsformen i en praksisform, så henviser det til krisetendenser i det eller de kompromisser, som den aktuelle praksis virkeliggør sig igennem; de bevægende forhold er reelt ude af kontrol, og peger hen på en re-etablering, på udviklingen af nye kompromisser. Om disse befæstiger ideologien som sådan, eller om de virkeliggør udvidet samfundsmæssiggørelseskompetence for de berørte er det springende punkt.

B/

For det andet kan vi lære af Pahuus, at når det bestemte perspektiv ikke kommer til syne abstrakt gennem grundlagsløs diskussion/debat om, hvor genstanden skal "hen", så må det udvikles konkret gennem genstandens egenudvikling og eksistere i genstandens reproduktionsproces. Og skal vi operere med det bestemte perspektiv på denne nødvendige måde, så må vi kunne reflektere, hvorledes "nyt" opstår af "gammelt", og hvorledes det kan leve i det "gamle" som dennes perspektiviske selvophævelse i det "nye".

Dette er problemet om "dialektiske spring", og vi kan her trække på Holzkamp (83), der udvikler en fem-trins metodisering til refleksion heraf:

Stående med en kvalitativ bestemt genstand drejer det sig i første omgang om at påvise de realhistoriske dimensioner i genstandens tidligere former, som den kvalitative udvikling sætter sig igennem i kraft af. For det andet må de objektive ændringer i genstandens omverdensforhold, der nødvendiggør/muliggør en videreudvikling af genstandens indre udviklingsmodsigelse, påvises. Og for det tredje

må det påvises, hvorledes genstanden med sin nye funktion kan blive i stand til at bevæge sig igennem funktionsveksel (det "første" kvalitative spring). For det fjerde må det påvises, hvorledes den nye funktion kan træde frem som bestemmende funktion, hvilket er at se som dominansveksel mellem de ny konkurrerende funktioner (den gamle og den nye - det "andet" kvalitative spring). For det femte og sidste drejer det sig nu om en påvisning af, hvorledes det nu opståede nye helhedssystem omstrukturerer sig i forhold til den nye funktion, hvorved de gamle funktioner ikke forsvinder, men indgår nye forbindelser. Og med dette femte skridt er man tilbage i det første skridt, blot har man nu en begrundet bestemmelse af den kvalitative egenart, som allerede nu er i videreudvikling.

Nu er denne metodisering meget almen, idet den er udviklet ud fra studiet af overgangen mellem før-psykiske og psykiske livsprocesser, hvorfor en anvendelse af den altid vil kræve en konkretisering. Dette skal vi forbigå her. Og til sidst blot vende os mod den gordiske knude, der synes at træde frem, når metodiseringen skal anvendes.

↓ Det ligger som udgangspunkt for anvendelsen af metodiseringen, at genstandens kvalitative egenart er bestemt på forhånd. Og en sådan bestemmelse kan netop ikke siges at være givet. Den må tvært imod oparbejdes. Men hvordan? ↓

Vender vi os mod Marx, så finder vi også her den gordiske knude, men dette som fraværende - og alligevel var det først Marx, der formåede at overvinde den. Hvordan nu det.

I "Indledning" (Marx 74) finder vi følgende:

"Menneskets anatomi er en nøgle til abens anatomi. Antydninger af højere trin i lavere dyrearter kan derimod kun forstås, hvis det højere trin allerede selv er bekendt" (s. 221. Vores fremhævelse).

Og samfundshistorisk betragtet summeres dette op:

"Den såkaldt historiske udvikling beror overhovedet på, at den sidste form betragter de forgangne former som stadier til sig selv" (s. 221).

Og konkluderende hedder det derfor også følgende:

"Ligesom overhovedet ved enhver historisk og social videnskabelig må det ved studiet af gangen i de økonomiske katego-

rier altid fastholdes, at det for bevidstheden ligesom i virkeligheden er subjektet, her det moderne borgerlige samfund, der er det givne, og at kategorierne derfor udtrykker tilværelsesformer, eksistensbestemmelser, ofte kun enkelte sider af dette bestemte samfund, af dette subjekt. Den enkelte kategori har derfor på ingen måde, heller ikke videnskabeligt, sin første begyndelse der, hvor der nu er tale om den som sådan. Dette må fastholdes, fordi det samtidig giver en afgørende rettesnor for inddelingen af den pågældende videnskab" (s. 222).

Som metodologisk ledetråd sætter Marx mao den mest udviklede genstand, hvor det er bekendtheden af/med denne, der alene kan åbne op for at se forhistorien som en historie til den/sig selv.

Bekendtheden af genstanden kan siges at være givet i kraft af de eksisterende begreber om genstanden (før-begreber), men om disse begrebers genstandsrelevans og væsentlighed vides der på forhånd intet - før de sættes i relation til hinanden historisk. En overvindelse af den gordiske knude her adskiller sig derfor i princippet ikke fra de to tidligere gordiske knuder, som vi er blevet stillet over for (jvf s. 1 og s. 60). Gældende er stadig princippet om den indre udbygning - evt ændring - af teorien gennem analyse af, hvad en specifik genstand selv "svarer", når den gøres til genstand for erkendelse/praksis; og dette er en stadig proces mellem før-begreber og deres kategorielle bestemmelse som teoribegreber. Den gordiske knude ophæver mao sig selv, når der tænkes historisk - hvilket var Marx' fortjeneste - og vi kan her præcisere det på den måde, at den historiske tilnærmelse åbner op for at tænke om den form, som man står i/med, medens det kun er den historisk-logiske rekonstruktion, der lader formen og formbestemmelsen begrunde - og dette på anden end vilkårlig og modebestemt måde. Og en sådan formbestemmelse og dens indholdsmæssige begrundelse kan så igen gøres til genstand for fornyede overvejelser mht adækvans. Og i samme grad at dette opfattes i sin proceskarakter vil det være muligt at fremsætte genstandsrelaterede metodiske og teoretiske ansatser.

Σ:

Opsummerende kan vi nu sige om tilvejebringelsen af en bestemmelse af en genstands kvalitative egenart (:den mest udviklede form), at denne træder frem i samme grad som det lykkes at reflektere genstandens egenbevægelse uden tilsætning af ydre "principper", hvorved

vi perspektivisk når mod en isomorfi mellem begrebslige og genetiske forhold (Holzkamp 83a, s. 11). Og endvidere kan vi også sige, at det først er på det tidspunkt i oparbejdningsprocessen af en genstand, hvor vi har en kategoriel bestemmelse af den i dens relation til den helhed (ligeledes kategorielt betragtet), som den er indbundet i, at det bestemte perspektiv afslører sig og derfor bevidst kan gribes for den videre teoribygning og udviklende konkret praksis.

Metodologisk opsummering

Rekapitulerer vi nu, hvad der var vores opgave, da vi - ud fra kapitel 1 (s. 56) - overgik fra genstanden terapi til den for terapi overgribende sammenhæng, så blev vores opgave bestemt således:

udfoldelse af en kategoriel bestemmelse af den totalsamfundsmæssige reproduktionsproces i perspektivet den indre oparbejdning af forholdet mellem kapitalformen for terapi og kapitalismen (s. 63).

Og opsummerer vi her over for, hvad vi - indtil nu med kapitel 2 - har bidraget til denne opgave, så kan vi konstatere, at vi:

a/ for det første har fået tilvejebragt en overordnet kategoriel ramme for samfundshistorien - samfundsform, klasse- og statsform for verdenshistorie, verdenssamfundsformen (s.102) - samt mere eller mindre specificerede bestemmelser af den indre sammenhæng i denne. Og endvidere at vores standpunkt heri er klassekamp i statsformen for livsopretholdelse qua modsigelsen mellem samfundsmæssiggørelse og statsliggørelse - et standpunkt der må ses konkret i dets til enhver tid givne kapitalistiske egenart som modsigelsen mellem på den ene side privat tilegnelse og samfundsmæssig produktion, og på den anden side klasseherskab og politisk integration (s.109).

b/ Hertil kommer, at vi for det andet er stillet med - qua indførelsen af begrebet om ideologi, og den efterfølgende udvidelse af videnskabsbegrebet - muligheden for bevidst at kunne reflektere dette bestemte standpunkt samfundshistorisk set, dvs reflektere overgangen mellem samfundsformen for livsopretholdelse og fremmedgjort form for samfundshistorie; også den kommende!

I perspektivet "den indre oparbejdning" med terapi på den ene side og den overgribende sammenhæng på den anden side, så finder vi nu, at hvor vores terapibestemmelse er en abstrakt-almen bestemmelse, så er bestemmelsen af den overgribende sammenhæng konkret-almen (:standpunktet). De er mao ikke kompatible. Men hermed er vores næste opgave samtidig givet: en bestemmelse af de abstrakt-almene forhold for samfundshistorien i et første skridt som forudsætning for i et efterfølgende andet skridt at "indskrive" de abstrakt-almene bestemmelser for terapi heri.

En bestemmelse af det abstrakt-almene for samfundshistorien - hvilket også er det, der er fælles (fællesbestemmelser) for den samfundsmæssigt-historiske udviklingsproces - kan ses som problemet om oparbejdningen af konceptet om selvsamfundsmæssiggørelse som perspektivet i samfundsformen for menneskelig livsopretholdelse. Og de væsentlige dimensioner heri kan ses som det medium, hvor ud fra grundformen for terapi lader sig begrunde som et logisk-historisk udviklingsprodukt af samfundsformen som grundform for samfundshistorie.

III

"Det naturlige er selv
historisk produceret"

F

KAPITEL 3: SAMFUNDSHISTORIEN SOM MENNESKELIG EKSISTENSOPRETHOL-
DELSE: SAMFUNDSMÆSSIG SUBJEKTIVITET OG INDIVIDUEL
SUBJEKTIVITET SOM SELVSAMFUNDSMÆSSIGGØRELSE (note)

Når vi skal bestemme samfundsformen for menneskelig livsopretholdelse - hvilket i den for dette kapitel givne sammenhæng er identisk med samfundshistoriens grundlæggende reproduktionsform, der dog kun er at se som en abstrakt-almen bestemmelse i forhold til den nutidige form for samfundshistorie: kapitalismen - så er den historiske tilnærmelsesmåde også den eneste vi "kender". Det drejer sig derfor om at rekonstruere den historie, der fører til opståelsen af samfundshistorien - naturhistorien og dennes ophævelse i samfundshistorie - hvor en fremvisning af den indre sammenhæng mellem disse to væsensforskellige virkelighedssystemer, som det eneste kan begrunde de kategorier og deres indbyrdes forhold, der er væsentlige for en bestemmelse af samfundshistoriens videre udvikling. Hertil kommer endvidere, at når samfundshistorien først står på "egne ben", så reproducerer den sig selv på sin "ejendommelige måde", som ikke kan udledes af naturhistorien, men som må oparbejdes selvstændigt (herom senere).

Ledetråden for den naturhistoriske/antropologiske historisk-logiske rekonstruktion, der her kommer på tale, er det tidligere udledte koncept om selvsamfundsmæssiggørelse. Dette er på den ene side bestemt perspektiv for oparbejdning af den naturhistorie, der fører til samfundsformens opståen; på den anden side grundlag og udgangspunkt for oparbejdningen af, hvorledes samfundsformen reproducerer sig selv på sin måde, hvor dette koncept også må konkretiseres så vidt, at terapi som lidelsesbemestring træder frem som bestemt formidlingsforhold mellem individ og samfund.

I dette kapitel trækker jeg direkte på - men udvider også kon-
 teksten for - en fremstilling og analyse (særligt hvad angår
 Holzkamp 84) af antropogenesen og dennes omslag i samfundshi-
 storisk udvikling, som tidligere er fremsat i samarbejde med
 Jens-Peter i forbindelse med vores almenpsykologiske projekt
 (Jens-Peter mfl 86, s. 24- 54).

Om selvsamfundsmæssiggørelse har vi indtil nu kun sagt, at det er en kvalitativ ny udviklingsenhed af naturhistorien. Og at den er udtryk for en funktionel organisk helhed, der som central bestanddel har produktionen af livsfornødenheder gennem menneskeligt samkvem, hvilket kan sammenfattes gennem kategorien samfundsmæssig Kooperation. Endvidere har vi været inde på, at der indgår to væsensforskellige genstande heri: et overgribende samfundsmæssigt system, og et individuel menneskeligt system.

Overgangen fra naturhistorie til samfundshistorie er ikke blot en overgang fra dyr til menneske, men en overgang fra dyrisk funktionsmåde underlagt naturhistoriske love til samfundsmæssig-menneskelig funktionsmåde, hvor menneskene gennem den samfundsmæssige organisering af produktionen skaber deres egne samfundsmæssigt-historiske love. Det samfundsmæssige er derfor ikke blot det enkelte individ eller menneske som ny "art" - en reduktionistisk og idealistisk fejltagelse, der senest er blevet gentaget af Engelsted (84); jvf også kritikken heraf i Odgaard (84) - men selve det system, hvorigennem stofskiftet med naturen, det enkelte individs eksistens og menneskenes eksistens som sådan formidles og formidler sig.

Der er derfor ikke en modstilling eller et ydre forhold mellem samfund og menneske på den ene side og naturen på den anden side. Men tvært imod en funktionel relation her imellem givet ud fra det samfundsmæssigt-menneskelige som et naturligt produkt af naturhistorien; og dette set både i et historisk "længdesnit" som overgangen mellem naturhistorien og samfundshistorien, og i et historisk "tværsnit" som forholdet mellem det samfundsmæssigt-menneskelige og den uorganiske/organiske natur.

Der indgår derfor tre omfattende dimensioner - naturhistorien/fylogenesen/antropo-genesen, samfunds-historien og individual-historien - i den problemstilling, som vi er stillet over for. I en afklaring af den indre selvbevægelse heri og her imellem - dimensionerne er nemlig ikke kun "afledningstrin", men niveauer i genstanden selv - skal vi trække direkte dels på de (spredte) overvejelser, der findes hos Marx omkring samfundsformen for menneskelig livsopretholdelse (her særligt Marx 74, s. 195-214, 74a og 74d, s. 456-506), og dels på det helhedskoncept omkring de tre dimensioner, som det er udviklet - og under stadig videreudvikling - inden for den Kritiske Psykologi (KP, herom senere).

Afgrænsning af problemstillingen.

Vi skal afstå fra at diskutere forholdet mellem vores to "kilder". I forvejen er de relateret til hinanden, idet den KP søger at udbygge de ansatser, der ligger hos Marx og Engels (særligt 76 og 76a) for en bestemmelse af det samfundsmæssigt-menneskeliges opståen, hvor det dog særligt for den KP drejer sig om oparbejdningen af en videnskabelig bestemmelse af den menneskelige pol i individ-samfundsforholdet, samt af formidlingen her imellem set fra individets side, altså om en psykologi inden for samfundsteorien. Den KP er netop derfor ikke en psykologisk "skole", men et forskningsprojekt/paradigme inden for marxismen, der sigter mod at udlede og begrunde de kategorier, der er på tale ved enhver psykologisk - dvs individuel menneskelig - problemstilling. Den "indre udbygning" af den marxistiske videnskab, der således er på tale med den KP, og om og hvorvidt der foretages revisioner af Marx' og Engels' ansatser skal vi altså ikke opholde os ved.

Ej heller skal vi opholde os særskilt ved den KP's snart 20-årige forsknings- og fagpolitiske arbejde, der blandt andet er karakteriseret ved en stadig udbygning af det tilgrundliggende paradigme, hvorved tidligere ensidigheder systematisk søges overvundet gennem udviklingen af nye koncepter (se her Dreier 79b og Holzkamp 79b og 79c). Endelig skal vi heller ikke særskilt gå ind i de uenigheder, der - siden 1978 med den dengang foretagne og fremtidigt prioriterede praksisrelatering af den KP (se Holzkamp 78a, s. 11-16) - er trådt stadig mere frem mht bestemmelsen af det i forhold til andre videnskabelige tilgange specifikke ved den KP's paradigme (for diskussion af disse uenigheder se Haug 83 og Jens-Peter mfl 84).

Hvad det følgende - i positiv forstand skal dreje sig om - skal være en samlende fremstilling af Holzkamps "Grundlegung der Psychologie" (84) perspektiveret ud fra vores koncept om selvsamfundsmæssiggørelse. Vi tillader os denne afgrænsning, idet Holzkamp her i vid forstand sammenfatter den KP's hidtidige ansatser i en prætenderet kvalitativ ny og begrundet form - hvorfor "Grundlegung der Psychologie" så at sige også indkredser og stiller de problemer, der for nærværende må løses/videreudvikles mere adækvat end de hidtil er blevet inden for den KP. I forhold hertil udgør vores koncept om selv-

samfundsmæssiggørelse et centralt omdrejningspunkt for vores fremstilling, idet mange resterende problemer i Holzkamps paradigmeudvikling konstruktivt lader sig overvinde og ophæve med dette koncept. Her igennem kommer vi derfor også indirekte til at tage stilling til den KP's forhistorie, samt til de uenigheder, der i dag er omkring paradigmet.

Nu er Holzkamps genstandsfelt ikke kun antropogenesen - de umiddelbare forformer for naturhistorie, der fører til opståelsen af samfundshistorien - men selve det psykiskes evolutionsvej fra en-cellet dyr frem til det samfundsmæssigt-menneskelige, hvilket dog også er den eneste vej til en omfattende og adækvat begrundelse af det alment samfundsmæssige. Men vi skal ikke følge Holzkamp på hele denne lange vandring. Vi skal nøjes med kort at beskrive de centrale trin, der er i denne vandring. Og så træde ind i Holzkamps udviklende fremstilling fra det punkt, hvor de umiddelbare forformer for samfundsmæssig-menneskelig livsopretholdelse opstår (natur-)historisk. Vi forudsætter derfor de kategorier bekendt, som analysen af naturhistorien indtil da har afsløret som genstandsrelevante for den videre historiske uddifferentiering af differentierede former for historie.

Kvalitative former for det psykiske i organisme-omverdensforholdets historiske udvikling.

En rekonstruktion af de former, der har ført frem til opståelsen af det samfundsmæssigt-menneskelige kræver en bestemmelse af den genetisk første form, der som abstrakt-almenhed lader en historisk-logisk udviklingsproces begrunde af egen kraft med det samfundsmæssigt-menneskelige system som historisk slutpunkt ("Endpunkt").

Holzkamp griber i "Grundlegung der Psychologie" (GP) tilbage på Leontjevs objektive bestemmelse af det psykiskes første form som virksomhedens signalformidlethed: sensibiliteten (Leontjev 77). Holzkamp overtager denne bestemmelse sammen med Leontjevs historiske tilnærmelsesmåde, hvor livsprocesser analyseres ud fra deres livspraktiske udviklingssammenhæng i relation til et optimeringssynspunkt, altså i deres hensigtsmæssige funktion for overlevelsen - heraf navnet funktional-historisk fremgangsmåde. Og undersøger vi

forlængelse heraf, hvorledes denne grundform for psykisk selv er et udviklingsprodukt af den uorganiske og organiske (biopsyko-genetiske) naturudvikling.

Her viser det sig for det første, at den mindste analyseenhed ved studiet af livsprocesser ikke kan være enkeltorganismen, men at det må være populationen i forhold til dens artsspecifikke omverden. Og for det andet viser det sig, at rekonstruktionen fra det før-psykiske til det psykiske udviklingsniveau forløber gennem fem (analyse-)skridt (GP s. 78-81). Disse to forhold anvender Holzkamp nu som metodologiske ledetårde for den videre analyse, der falder i to dele: en første del der forfølger, hvorledes den første form for psykiske livsprocesser har uddifferentieret stadigt mere differentierede former for liv frem til og med almene bestemmelser for samfundsmæssig og individuel reproduktion; og herefter i en anden del en konkretisering af de hermed udvundne kategorier, så de kan gribe de formationsspecifikke livsprocesser under kapitalismen. Det er den første del, der har vores interesse i denne sammenhæng - men vi vil i vores fremstilling af denne også komme ind på den anden del, da der viser sig problemer med Holzkamps kategorielle bestemmelse af overgangen her imellem; problemer der i sidste instans kan føres tilbage til metodisk-teoretiske problemer i første del.

A: Den første del inddeler Holzkamp i fire udviklingstrin.

I: Et første trin, hvor grundformen for det psykiske - sensibiliteten - uddifferentierer stadigt nye former for livsprocesser, men hvor virksomhedens signalforbundethed forbliver inden for fastlagthedens ramme. Det drejer sig her om de simple orienteringsfunktioner for rettet bevægelse i forhold til specifikke omverdensforhold på den ene side, og på den anden side de hermed forbundne simple emotionelle former, hvor organismen orienterer sig ud fra aktuelt givne indre "spændingstilstande". Dette sættes på begreb med, at organismer orienterer sig i forhold til betydningsstukrurer i relation til deres behovsstrukturer - et forhold, der i sin udvikling fører til, at kommunikation med andre organismer vinder stadig større betydning, hvilket fører til opståelsen af en socialstruktur som formidlingsniveau mellem enkeltorganismen og populationen (GP s. 83-120).

II Et andet trin hvor det psykiske antager kvaliteten af artsspecifik lære- og udviklingsevne, samt de uddifferentieringer, der inden for denne modificerbarhed af den psykiske kvalitet, kan fremvises. Med denne artsspecifikke lære- og udviklingsevne kan organismen gennem ontogenesen forandre sin aktivitets funktionsgrundlag - bestemt af mængden af modificerbarhed, hvilket svarer til, at graden af læreevne selv er "medfødt" - og det kommer til en individualisering af de artsspecifikke betydnings- og behovsstrukturer på den ene side, og på den anden side til en udbygning af socialstrukturen, der kan varetage denne nu artsnødvendige individualisering gennem forskellige typer af understøttelsesvirksomhed (GP s. 121-157).

III Et tredje trin hvor den nu artsspecifikke lære- og udviklingsevne udvikles videre til en specifik menneskelig natur i forbindelse med opståelsen og udviklingen af forformer for samfundsmæssigt arbejde (:først simple former for operering med midler, herefter social værktøjsfremstilling/brug). På dette trin virker evolutionslovene om mutation og selektion stadig, men disses virke ophæves som bestemmende i samme grad - og dette er det fjerde trin - som den dyriske socialstruktur udvikles til en overgribende samfundsmæssig sammenhæng. Dette sker som en fraspaltning af det samfundsmæssigt-historiske fra den fylogenetiske udviklingssammenhæng qua videreudviklingen af den sociale værktøjsfremstilling og -brug til samfundsmæssigt arbejde, hvorved den individuelle eksistens nu sættes som totalsamfundsmæssigt formidlet, og dette sættes på begreb med individueel samfundsmæssiggørelse (GP s. 159-356).

B: I den anden del konkretiseres de nu indvundne kategorier, dels i forhold til en bestemmelse af de formationsspecifikke livsprocesser under kapitalismen (GP s. 356-415), og dels i forhold til den individueel-historiske (ontogenetiske) udviklingsproces (GP s. 417-507).

Ovenstående fire trin i det psykiskes udvikling (sensibiliteten, individuel lære- og udviklingsevne, samfundsmæssig natur og individuel samfundsmæssiggørelse), der altså også markerer et omslag for helhedsprocessen som sådan med fylogenesens ophævelse i det samfundsmæssigt-historiske, samt det psykiskes formationsspecifikke resp. individuel-historiske konkretisering, kan som overordnet

platform ikke siges at være givet på forhånd. Tvært imod er den trådt frem som "princip i virkeligheden" (Marx) efterhånden som tidligere konciperede "principper" har vist sig at være ensidige eller skæve. Og hvad der adskiller ovenstående platform fra tidligere platforme er for det første, at den er mere uddifferentieret, og for det andet at overgangen fra dyrisk funktionsmåde til menneskelig funktionsmåde nu eksplicit ses i to tempi - en udbygning der allerede kan skimtes hos Holzkamp 79, s. 59-65 og 79b, s. 43-51. (For tidligere platforme/metodeskitser se Holzkamp 78 (opr. 73), s. 51-54; og for den første egentlige revision heraf H.-Osterkamp 75, s. 44-48; og hvad angår de nye problemer som denne revision rejser Dreier 79, s. 357-63. Hertil kommer også revisionen af Holzkamps oprindelige metodeskitse i forbindelse med "Projekt Automation und Qualifikation"s analyse af arbejdets udvikling (se PAQ 78, s. 18).)

Men på trods af Holzkamps nye kvalificering af platformen og dennes indre udviklingstrin, så er der stadig væsentlige problemer tilbage mht opnåelsen af en bæredygtig naturhistorisk, antropologisk og samfundshistorisk udviklingsbestemmelse - problemer, der (i lighed med tidligere) er centreret omkring dyr-menneske-overgangsfeltet, hvad vi i vores fremstilling skal komme nærmere ind på. Her skal vi - for overskuelighedens skyld - blot nævne, at Holzkamp kommer til at gå skævt af et aspekt ved sin egen teoretiske metode - de fem analyseskridt i dialektiske spring - med den konsekvens, at der kommer til at mangle et udviklingstrin. Det er også her ud fra, at de modsatrettede kritikker af Holzkamp alene kan give mening: på den ene side kritikken om en utilstrækkelig ophævelse af fylogenesen i det samfundsmæssigt-historiske, på den anden side kritikken for tilbageprojicering/indprojektion af kapitalismespecifikke forhold i de alment-samfundsmæssige bestemmelser (for begge sider se K. Skafte 85 og Forchhammer mfl 85) - for netop manglen af et udviklingstrin i den kategorielle bestemmelse af en genstands genese betyder, at tidligere bestemmelser enten universaliseres eller forbigås, og at senere bestemmelser ikke kan bestemmes mht deres historiske relevans og specificitet.

Hvis ikke andet i det følgende er nævnt, så henviser sidetal til "Grundlung der Psychologie" (Holzkamp 85).

Kapitel 3.1: Antropogenesen: overgangen fra naturhistorie til samfundshistorie.

Som tidligere nævnt begrænser vi os til at forfølge de umiddelbare forformer for samfundshistorien frem til dennes fulde gennemsnætning, hvorfor vi går ind i Holzkamps trinopdeling på det tredje trin: trinnet for samfundsmæssig natur. Endvidere skal vi i vores fremstilling følge det metodologiske princip om de fem funktions- og begrundelsesskridt for dialektiske spring, hvor vi i dette afsnit skal behandle de fire første, idet det femte er identisk med den nye kvalitet, og derfor er at opfatte som et nyt første skridt. Dette femte og nye første skridt, der er den samfundsmæssige og individuelle reproduktionsproces på sine "egne ben" skal vi behandle i næste afsnit - og når vi i dette afsnit refererer hertil bliver det med begrebet om dominansomslag, i modsætning til det fjerde trin, hvor vi med Holzkamp skal tale om dominansvekslen.

Udviklingen af manipulationsevne med midler, og individualiseret socialkontakt i de tropiske regnskove (første analyseskridt).

Dette første skridt drejer sig om en påvisning/fremhævelse af de realhistoriske dimensioner inden for fylogenesen, som den samfundsmæssigt-menneskelige kvalitet fuldbyrdes igennem. Og dette historiske trin tager sin begyndelse med de subhumane hominiders tilpasning til de tropiske regnskove.

Forudsætningen for denne tilpasning er det psykiskes kvalitet af individuel lære- og udviklingsevne, hvor igennem funktionsgrundlaget er foranderligt/modificerbart gennem aktuelle omverdensbestemte aktivitetsresultater i et ontogenetisk udviklingsperspektiv, hvilket også sætter nødvendigheden af et differentieret socialforbund, der kan sikre og understøtte den modifikation af funktionsgrundlaget, som enkeltorganismen på dette udviklingstrin henvises til for at opnå overlevelsesduelighed. Organismerne/primaterne udvikler sig her ind i dette socialforbund gennem en ungdomsfase, der modsvarer af socialforbundets opdragelses- og understøttelsesvirksomhed. Og det kommer her igennem til en integration mellem familieband og

sociale bånd. Herved videreudvikles også den sociale kommunikation og struktur, der nu videreføres fra generation til generation gennem den individuelle udprægning heraf.

Hvad der mere foregår tilpasningen til de tropiske regnskove er en almengørelse af næringsoptag (altædende); det er overgangen fra nat- til dagsaktivitet; det er overgangen fra dominans af lugte-sansorientering til dominans af optisk orientering; og endvidere den generelle omstilling fra de relativt "nære sanser" (smag, temperatur, lugt) til fjernere akustiske og optiske informations-optag (s. 162).

Gennem livet i regnskove sker der også en relativ oprettelse af kroppen, og det kommer til en aflastet brug af det "forreste", der uddifferentieres til "hænder". Hermed sker der også en orientering til optiske orienteringsydelser i det "nære"; og en finmotorik og manipulationsevne træder frem. Gennem dette opnås de tidligste former for anvendelse af midler til fremskaffelse af føde, hvor indrettelsen/anvendelsen af disse i sin videre udvikling knytter sig til området af lærte socialforbund. Hermed øges også muligheden for kommunikativ signaludveksling, hvorved også kropsstillingen/-holdningen bliver til signalbærer i stadig højere grad. Med denne oprejste gang og anvendelse af midler individualiseres socialforbundet yderligere; og vedvarende former for socialkontakter mellem de enkelte medlemmer af forbundet udvikles. Og det kommer til selvstændiggjorte former for social understøttelse/hensyntagen respektiv emotionel integration.

Opsummerende finder vi derfor at kimet til fraspaltning af en "samfundshistorie" på dette historiske trin ligger i udviklingen af en manipulationsevne med midler, og en tiltagende individualiseret socialkontakt.

Udviklingsmodsigelser i steppe-biotopen: tobenethed og aflastet brug af hænder; udvikling af læreevnen (andet analyseskridt).

Det drejer sig i dette andet skridt om påvisningen af de objektive omverdensbetingelser, som muliggør, at den indre udviklingsmodsigel-

se kan træde frem i sin nye kvalitet.

De objektive omverdensforhold, der her kommer på tale, tager deres begyndelse med, at regnskovene i den jordhistoriske udvikling trænges tilbage - en ændring som primaterne med deres systemkapacitet kan svare igen på ved at gå ud på stepperne og savannen. Dette fører til en gennemsætning af tobenetheden, bedre mulighed for visuel orientering, en forøgelse af hjernevolumen, og til en optimering af middelbenyttelsen og middelindrettelsen. Her igennem får den individuelle læreevne nye kvaliteter: informationsbearbejdning udvikles til fremstilling af relationsopfattelser og af resultatanticipations-opfattelser. Det bliver mao muligt intenderet at fremstille relationer til verden og iagttage konsekvenserne heraf, hvilket Holzkamp kalder sagsrettet intentionalitet, hvilket netop indeholder muligheden for opnåelsen af et nye niveau af erfaringsopsamling gennem indgriben i realiteterne og iagttagelse af konsekvenserne (s. 166). Dette indbefatter også muligheden for at afbryde "automatiserede" handlinger og lære af "det nye" på stedet. Hermed træder den "prøvende manipulation" med midler frem: "inderliggørelsen" af aktivitetsdele yderliggøres nu via tænkning, idet den "indre prøven" materialiserer sig i de manipulerede objekter, der i sit resultat selv er tilgængelig for iagttagende observation. Dette fører til en form for sekundær automation, hvor også sammenhængen mellem egne aktiviteter og effekterne af de anvendte midler kan genspejles, hvilket er en første form for "objekt-tænkning" (s. 167).

Denne "indre genyderliggørelse" er så at sige trinnet til menneskeverdenen. Men dette trin kan dog ikke overskrides kun ved den individuelle ydelsesmulighed, idet den går tabt for socialforbundet ved det individuelle eksistensophør. Men kun via den ændring og udvikling, der sker i socialforbundet, som igen driver middelbenyttelsen videre mod en ny udviklingskvalitet, der også trækker "objekt-tænkningen" med sig.

De ændringer, der sker i socialstrukturen, er på den ene side, at antallet af medlemmer vokser, hvilket også er en effekt af den selektionsfordel som middelbenyttelsen indeholder; og på den anden side at denne større struktur giver anledning til fleksible individuelle

forhold mellem medlemmerne. Den familiale struktur taber i denne sammenhæng sin dominans til fordel for storgruppens fleksible individuelle relationer og bindinger, hvorved familien nu kun eksisterer som en undergruppe (s. 168). Herved opstår der mulighed for en funktionsopdelt aktivitetskoordinering, hvor forskellige dele af en aktivitetssekvens varetages af forskellige individer. Denne nye udviklingskvalitet kan sættes på begreb med social værktøjsbrug, hvor "artsfæller gensidigt sætter sig ind som "instrument" for realiseringen af mål og målforestillinger" (s. 169). Denne social-intentionalitet medfører også en ændring af behovsstrukturen: behovstilfredsstillelse opnås ikke længere ved slutningen af den enkeltes aktivitet, men opnås først som resultat af den kollektive aktivitetssekvens, hvilket også kan udtrykkes på den måde, at de mål der søges realiseret kun kan gennemføres "kooperativt", hvorunder de enkelte forfølger delmål.

Dette fører i sin tur til udviklingen af en social motivation (s. 170), hvilket også betyder at emotionaliteten som vurdering af omverdensforholdene må undergå en differentiering, idet den nu skal kunne vurdere den enkeltes egne bidrag til de kollektive aktivitetsresultater ved at muliggøre en motiveret aktivitetsudførelse hos den enkelte. Dette er kun muligt, når opnåelsen af et mål i fællesskab med andre selv vinder tilfredsstillelsesværdi (s. 171). Og der kan derfor også tales om behov for deltagelse/samarbejde med andre før en indsigt i, om og hvorvidt det tjener ens egne interesser (s. 217).

Et nyt funktionsniveau træder hermed frem: lært almengjort forsorg, hvorved den enkeltes bidrag til den fremtidige sikring af livsopretholdelsen (gennem næringsfremskaffelse, beskyttelse mod fjender mm) objektivt tjener hele forbundets ("Gesamtverbandes", s. 171) overlevelsesinteresser. På dette funktionsniveau må den enkelte også tilstræbe undgåelsen af egne livstrusler gennem sit bidrag til den kollektive sikring af behovstilfredsstillelsen.

Mål-middel-omvending gennem social værktøjsfremstilling via dets inddragelse i funktionsdelte aktiviteter i den almengjorte forsorg (tredje skridt).

I dette tredje skridt drejer det sig om en påvisning af funktionsvekslen, hvor igennem der fremvises relevante dimensioner som udviklingsmodsigelse i organismen. Hermed fremstår det første kvalitative spring, som en specifik ny funktion under de ændrede nye omverdensforhold.

Med dette tredje skridt indledes den egentlige samfundsmæssiggørelse, idet det kommer til en funktionsvekslen fra den individuelle middel-fremstilling og -benyttelse til social fremstilling og social brug af værktøj (s. 172).

Nu udvælges og tilrettes midler ikke kun i relation til primære behovsmål, dvs til de tilfælde hvor et specifikt mål optræder, men de tilrettes nu på almengjort måde ved at relateres til bestemte arter af behovsmål overhovedet. Til eksempel tilrettes en stok ikke længere til fremskaffelse af en bestemt givet frugt, men som middel til det almene mål frugtfremskaffelse, altså middel-fremstilling og -så til senere brug. Funktionsvekslen er derfor først tilendebragt, når midler til opnåelsen af generaliserede hensigter/mål træder frem som selvstændiggjorte i forhold til middelbenyttelsen som sekundært hjælpemiddel inden for individuelle aktivitetssekvenser.

Middelalmengørelse er altså social almengørelse, hvilket samtidig er målet for den kollektive forsorg til forringelse af faren for fremtidige trusler og mangeltilstande for societeten. Dette betyder at det kollektive aspekt i skabelsen af midler til almengjorte formål og det sociale aspekt i den kollektive forsorg bliver to sider af den samme udviklingsproces, hvorfor sagsintentionaliteten og social-intentionaliteten integreres på et nyt niveau - både inden for området af socialstrukturen og inden for området af det enkelte individs psykiske funktionsmåde.

Socialstrukturen overgår fra at være en funktionsdelt koordination til at blive en funktionsdelt Kooperation, hvor de producerede midler principielt står til rådighed for alle socialforbundets medlemmer uafhængigt af om de selv var med i produktionen. Denne

fælleshed ved disse kim til "samfundsmæssighed" er et grundlæggende træk, uden hvilket de historiske selektionsfordele ikke kan sætte sig igennem (s. 193).

På niveauet af det enkelte individs funktionsmåde fører mål-middel-omvendingen som almengjort forsorg til at et nyt psykisk betydning-behovs-forhold må opstå, idet behovstilfredsstillelse nu først opnås gennem deltagelse i den kollektivt-forsorgende livssikring, og som afslutningen på denne.

Det er middel fremstillingen og den hermed udviklede middelbetydning, der kan trække udviklingen af et nyt betydning-behovs-forhold med sig frem - både i sin form af brugbarhed (:det sagslige aspekt) og i sin form af betydningen af andre (:det sociale aspekt) for den kooperativt forsorgende livssikring. Førstnævnte udvikler sig til individuel læring af genstandsmæssigt almengjorte brugbarheder (der er fremstillet/nedlagt i arbejdsmilerne), og det sidste ændrer sig fra lært betydning "om denne specielle artsfælle" til partner i kooperative livssammenhænge (s. 213).

Dette fører for det første til, at de lærte orienteringsbetydninger får kvaliteten af skabelse for generaliserede andre, der nu træder frem som overordnet de eksistenssikrende primærbetydninger. Og for det andet at det tidligere "kontrolbehov" - som driftsmoment til læring af orienteringsbetydninger, og driftsmæssig regulation af omverdensudfoldelse gennem energimobilisering hhv angst over for nyt og "genstridigt" - i forlængelse heraf udvikler sig til et behov for kooperativt forsorgende skabelse.

Den anden funktionskreds - forplantningen - indbindes ikke i denne udviklingsproces; den forbliver biosocial og bestemt gennem subsidiær læring, idet den ikke inddrages i den udvikling af genstandsmæssig virksomhed, som er central på dette historiske trin. Hvorfor? Fordi en gradvis inddragelse i den samfundsmæssige udvikling qua den genstandsmæssige skabelse af livsmidler og -betingelser for den seksuelle-behovsdimension ikke empirisk er påviselig (s. 219).

Opsummerende kan vi nu sige, at behovstilfredsstillelse ved den kooperative skabelse af almengjorte livsbetingelser nu ikke længere

alene opnås ved en overvindelse af de aktuelle mangel-, nød- og truethedssituationer, men ved en tilstand af alment-forsorgende udvikling over for mulighederne af mangel-, nød- eller truethedssituationer gennem deltagelse i den kooperative rådighed over livsbetingelserne, hvor igennem tilfredsstillelse alene kan opnås optimalt.

De eksistenssikrende primærbetydninger antager gennem deres indbinding i den nu kooperative specificering af det globale kontrolbehov en ny (ansatsvis samfundsmæssig) befrielseskvalitet, men de er endnu bundet til den elementære opretholdelse af den organiske systemligevægt (s. 218). De har forandret sig i retning af den samfundsmæssige livsovervindelsesform - som en "medudvikling" på baggrund af den specifikke-bestemte udvikling af orienteringsbetydninger til middelbetydninger; og de får derfor først deres samfundsmæssige kvalitet, når de selv er modificerbare gennem indlæring, dvs selv indgår i en relation til middelbetydninger. Der skal derfor en adskillelse mellem behov og aktivitet frem, før dette er muligt. Og kimet til denne adskillelse ligger i, at den sociale værktøjsfremstilling skaber nye kommunikationsmuligheder, der trækker udviklingen af sproget og af praktiske begrebsdannelser - der kan ses som en optimering af den kooperativt genstandsmæssige virksomhed - med sig i en ny form af overindividuel tillært kommunikativ orientering, der for individet muliggør en selvstændiggørelse af forholdet til dets eksistenssikrende primærbehov.

Det nye psykiske betydning-behovs-forhold betyder imidlertid også en differentiering af emotionaliteten til en selvstændig emotionel information om individets tilstandsafhængige omverdensforhold. Orienteringsaktiviteterne er nemlig ikke blot at se som en aktivitet, der er inderliggjort i individet, men det er også samtidig en måde, hvorpå information om omverdenen bliver trukket ud af denne - og dette på en måde der er funktionel for livsopretholdelsen (s. 253). Det kommer her igennem dels til en optimal biologisk udnyttelse af sensorisk information såsom overgeneralisering, overforenkling, komplettering mm (s. 255), og dels til en uddifferentiering af tænkning og iagttagelse som overindividuelle evner ved det enkelte individs orienteringsaktivitet - den tidligere nævnte "genynderliggørelse" som simpel frem for "objekt-tænkning" er ansatzpunktet herfor.

- *forholdet mellem kortrigtet og
langrigtet eksistensopretholdelse.*

Denne kvalitativt nye form for sagsintentionalitet er på dette niveau indbundet i den kooperative livsvindingsproces, hvorfor den også er relateret til den socialle omgang med midler, og dermed må tænkningen også kunne anticipere overindividuelle mål. Denne overindividuelle mål-anticipation må endvidere tage sin ad hoc-karakter i samme grad, som livssikringens kooperative struktur selvstændiggør sig i forhold til det enkelte individ, idet den almengjorte forsorg selv må indeholde samfundsmæssige mål, der på generaliseret vis anticiperer "hvad der på hvilken tid og på hvilken måde må gøres af samfundsenhedens medlemmer, således at hver enkelts eksistenssikring under de givne forhold foregribes" (s. 268).

Tankestrukturer og tankeformer kommer således til at ligge allerede i kraft af de gennem genstandsmæssig virksomhed fremskaffede midler/livsbetingelser, og i de der igennem konstituerede sociale forhold, hvilket er det nye niveau af sags- og social-intentionalitet på den "samfundsmæssige" side af individ-samfunds-forholdet.

Individet må nu - gennem tænkende tilegnelse og realisering af de tankeformer, der ligger i almengørelser, abstraktioner og entydiggørelser - kunne reproducere de eksisterende kooperativt-samfundsmæssige aktivitet-årsag-virknings-relationer adækvat i en kooperationsproces (s. 280). Dette betyder, at individet må kunne begrebsliggøre forholdet mellem langsigtede tendenser til foregribende livssikring og tendenserne til umiddelbar eksistensopretholdelse, hvor det paradoksale nu bliver, at man ikke længere kan sikre sin eksistens, hvis man umiddelbart tilstræber det - men kun gennem kooperativ integration som foregribende eksistenssikring. Og hermed bliver to personrelaterede kognitive tankeformer centrale i den tænkende tilegnelsesproces: den almengjorte producent og den almengjorte forbruger (s. 295).

Og nu begynder eksistenssikringen at antage en samfundsmæssig formidlethed - hvilket også omvendt er betinget af en videreudvikling af den sociale værktøjsbrug til samfundsmæssigt arbejde.

Udviklingen af den sociale værktøjsbrug til samfundsmæssigt arbejde gennem dominansvekslen af fylogenesen til dominans af den samfundsmæssigt-historiske udvikling (fjerde analyseskridt).

Det drejer sig her om en påvisning af dominansvekslen mellem den gamle og den nye funktion, hvor det kan siges at overgangen til det nye udviklingstrin ikke fuldføres i forhold til en enkelt dimension, men fremstiller en omvending af de to dimensioner. Dominansvekslen er derfor en punktuelt omvæltning.

Vi er nu - i følge Holzkamp - fremme ved tærsklen til samfundshistorien. Den funktionsvekslen, som indtil nu er blevet udarbejdet mellem middelbenyttelse og social værktøjsaktivitet fører i den videre historiske udviklingsproces nemlig ikke kun til en dominansvekslen inden for fylogenesen, men til et dominansomslag inden for helhedsprocessen selv, hvor ⁹det samfundsmæssigt-historiske træder frem som selvstændiggjort struktur på den ene side, ⁶og på den anden side til en psykisk kvalitet af individuel samfundsmæssiggørelse.

Dette foregår ved at socialstrukturen - som det formidlende niveau mellem arten og den enkelte, og som her har genstandsmæssig beskaffenhed - selvstændiggør sig, og dermed forvandler sig til en samfundsmæssig struktur. Hermed bliver det enkelte individs eksistens nu totalsamfundsmæssigt formidlet, hvorfor den menneskelige natur må kvalificere sig til et biologisk grundlag for evnen til samfundsmæssig organisering af livserhvervelsen, altså som individuel samfundsmæssiggørelse.

Frem til dette dominansomslag antager Holzkamp, at der var en "mellemfase", hvor der på den ene side var forformer for samfundsmæssig produktion/arbejde, men hvor evolutionslovene på den anden side stadig virkede. Og disse forformer gav selektionsfordele og virkede dermed tilbage på det biologiske grundlag, der således gennem en kumulationsproces af genomisk information udviklede den menneskelige "biologi" til en samfundsmæssig natur, hvorved mennesket bliver det eneste væsen, der kan - og må - opretholde livet gennem samfundsmæssig reproduktion (s. 178-81). Men dette forhold - denne antagelse - sætter også samtidig den øvre grænse for anvendelsen af den funktional-historiske metode, da videregivelsen af det udviklingsbestemmende ikke længere er bundet til en "arvelig" formidlet kon-

tinuerlig og kumulativ differentierings- og kvalificeringsproces" (s. 185), men til forandringen af de genstandsmæssigt-socialt forhold. Fylogenesen ophæves hermed i samfundshistorien, hvilket dog ikke betyder at fylogenesen ophører med at eksistere, men at den bliver relativt betydningsløs i forhold til den mængde information, der bæres af det samfundsmæssige. Artsopretholdelse gennem selv-reproduktion af de enkelte organismer er dog fortsat grundlaget "for alt", men den "fylogenetiske kontinuitet er fra nu af kun den uspecifikke basis for den menneskelige eksistens, og ikke udviklingsbestemmende for livsvindingens totalproces" (s. 183).

Den metodiske konsekvens, som Holzkamp trækker her ud fra, er, at overgangen fra den funktional-historiske oparbejdning af den menneskelige natur til den kategorielle oparbejdning af den individuelle samfundsmæssiggørelse må foregå på metodisk anden vis, idet den funktionalhistoriske metode med dominansomslaget til samfundshistorie finder sin øvre gyldighedsgrænse. Men denne anden metode ekspliciterer Holzkamp ikke. Den metode han imidlertid implicit anvender er rekonstruktion ud fra, hvad det enkelte individ må have af funktionspotentialer for at det kan opretholde/udvide sin eksistenssikring under totalsamfundsmæssige livsbetingelser.

↓ Den menneskelige natur oparbejdes derfor i relation til ledetråde, ↓
der fanger det specifikt samfundsmæssige i stedet for blot social værktøjsbrug: til eksempel indfører Holzkamp koncepter som position, situation, samfundsmæssig syntese af betydningsstrukturer, arbejde, handling (s. 196 og 234), som den menneskelige natur så oparbejdes i forhold til. Omvendt stiller Holzkamp også krav til sine koncepters indholdsmæssige struktur: til eksempel hedder det, at de i kooperationsformer liggende handlemål må være således beskafte, at deres realisering nødvendiggør/muliggør interpersonel Kooperation mellem individerne (s. 330). Men hermed kommer Holzkamp i betænkelig nærhed af en cirkulær begrundelsessammenhæng: det og det specifikt samfundsmæssige må kunne genspejles individuelt, men omvendt må det samfundsmæssige også være på en specifik måde, da det ellers ikke vil kunne realiseres af individet!

Metodisk mellembemærkning: kritik af Holzkamp I.

Ovenstående cirkulære begrundelsessammenhæng er imidlertid ikke det

centrale problem ved Holzkamp's kategoriudvikling fra dette tidspunkt. Den er snarere et symptom (af mange, hvad det videre vil vise) på et grundlæggende problem i Holzkamps teoretiske metode.

Problemet er dobbelt.

a/ For det første opgiver Holzkamp den funktional-historiske metode ved overgangen fra samfundsmæssig natur til en kategoriel bestemmelse af de almene dimensioner ved individets samfundsmæssiggørelse. Men denne opgivelse er reelt ikke nødvendig - ej heller mulig - for hvis ikke den historiske proces selv har udfoldet denne overgang i sine almene træk ud fra et optimeringssynspunkt - altså funktionelt - hvad har så?

b/ For det andet så opgiver Holzkamp egentlig ikke den funktionelt-historiske fremgangsmåde til fordel for en anden, der forbliver uekspliteret - den anvendes blot metodisk ureflekteret. Men denne metodiske fejl, blinde plet - eller hvad det så end kan kaldes - får imidlertid den konsekvens, at Holzkamp kommer til at betjene sig af et andet historisk fixpunkt ved opstillingen af samfundsmæssigt-historiske ledetråde til kvalificeringen af den individuelle samfundsmæssiggørelse end det som Holzkamp faktisk intenderer (eller forestiller sig at operere med): nemlig ledetråde, der ikke fanger det samfundsmæssigt-historiske, men den historiske proces, der umiddelbart foregår denne. Og dette skal vi søge at vise gennem en fremstilling af det tilgrundliggende koncept om "muligheds-forhold" mellem individ og samfund, som Holzkamp præciserer i sin overgang til individuel samfundsmæssiggørelse.

↓ Forud for dette koncept om "muligheds-forhold" har Holzkamp indført (ad hoc) fire begreber som det begrunder sig i forhold til. Og vi starter med at følge disse.

1. Det første begreb er begrebet om den samfundsmæssige syntese af betydningsstrukturer, der begrunder sig i, at menneskene qua det samfundsmæssigt-historiske nu sætter sig i relation til hinanden via overgribende betydningssammenhænge, hvorfor individet ikke blot forefinder den arbejdsdelte samfundsmæssige struktur, men også disses repræsentation i sprog hhv tegnstrukturer (s. 230).

2. For det andet indføres begrebet arbejde som samfundsteoretisk kategori til bestemmelse af de objektivt-økonomiske aspekter ved det samfundsmæssige livs produktion og reproduktion.

3. Og for det tredje indføres (ligeledes ad hoc) begrebet handling som individual-psykologisk kategori til bestemmelse af den enkeltes psykiske aktivitet ved opretholdelsen/udviklingen af dets individuelle liv (s. 234). I handlingskategorien indbefatter Holzkamp dermed både den individuelle deltagelse i den samfundsmæssige produktion og reproduktion gennem arbejdet, altså arbejdshandlinger, og de livsaktiviteter som den enkelte opretholder respektiv udvikler under betingelserne, altså også uden deltagelse i den samfundsmæssige arbejdsproces (s. 234). Det fjerde begreb, som Holzkamp

4. indfører på sin vej mod konceptet om "muligheds-forhold", er betydning som i dets totalsamfundsmæssige henvisningssammenhæng, dvs som betydningsstrukturer, ses

"som indbegrebet af alle de handlinger, som gennemsnitligt ("modalt") bliver eller må blive udført af individet, såfremt den samfundsmæssige produktion på et givet trin er mulig eller skal være muligt, altså samfundsmæssige handlingenødvendigheder.

Og "betydninger" betegner deri for det andet hvert enkelt menneskes relation til den totalsamfundsmæssige handlings-sammenhæng sådan som den er givet i de overordnede betydningsstrukturer, idet den individuelle eksistens kun kan opretholdes hhv udvikles gennem handleomsætning af samtidigt totalsamfundsmæssigt sammenflettede betydninger" (234).

Og det er på basis af disse fire begreber - samfundsmæssig syntese af betydningsstrukturer, arbejde, handling og betydning - at Holzkamp nu kan bestemme det specifikke forhold mellem samfundsmæssige betydninger og individuelle handlinger som et "muligheds-forhold" (s. 236).

Argumentationen herfor er for det første, at dominansvekslen til

4. den samfundsmæssigt-historiske proces betyder en gennembrydning af det umiddelbare forhold mellem skabelse af livsmidler og -betingelser og deres anvendelse af hvert enkelt individ, hvilket som konsekvens har, at det samfundsmæssige system med dets selvstændiggjorte sammenhænge af betydningsstrukturer danner et "i sig selv levende system", hvor igennem menneskelige livsmidler og -betingelser produceres på almengjort-forsorgende måde, hvorunder den

"enkelte principielt også kan opretholde sin eksistens, når han ikke selv deltager i opretholdelse af dette system" (s. 235).

10/ Og for det andet er argumentationen for "muligheds-forholdet", at når den samfundsmæssige kombination af henvisningssammenhænge kun har gennemsnitlig ("modal") karakter, så har de samfundsmæssige nødvendigheder for den enkelte ingen tvingende karakter:

"Nødvendigheden af dets deltagelse i den samfundsmæssige livsvindingsproces giver sig fra individets side snarere sekundært på grund af den samfundsmæssige organisering af sammenhængen mellem individuel eksistensopretholdelse og deltagelse i den samfundsmæssige opretholdelsesproces" (s. 235).

Og derfor bliver betydningsstrukturer/-sammenhænge set fra individets side kun givne handlemuligheder. Disse må individet dog gøre brug af for at sikre sin personlige eksistens, men i og med eksistenssikringen ikke længere umiddelbart afhænger af betydningsomsættelse til handlinger, så er individet i sit forhold til dets til enhver tid givne betydningsforhold "fri". Og derfor har individet altid alternativet: intet at gøre eller handle anderledes over for de samfundsmæssige nødvendigheder. Betydninger har derfor altid muligheds-karakter.

Så vidt Holzkamp på dette punkt. Men hvad beskriver Holzkamp andet end subhominidernes alternativ ved funktionsvekslen mellem fortsat middelbenyttelse eller social værktøjsbrug i deres individuelle livssikring gennem socialforbundet? INTET ANDET. "Muligheds-forholdet" har altså en empirisk eksistens før Holzkamps historiske indføring af den. Og når den således optræder historisk tidligere end med eksistensen af den individuelle samfundsmæssiggørelse, så må den også logisk være mere abstrakt end en konkret-almen kategori til bestemmelse heraf. Mao: konceptet "muligheds-forhold" bevæger sig derfor endnu på niveauet af (natur)historie før dominansomslaget til samfundsmæssig og individuel reproduktion.

Den begrundede indføring af konceptet om "muligheds-forhold" får derfor den konsekvens, at Holzkamps videre kategorioparbejdning af den individuelle samfundsmæssiggørelse herfra må skubbes et historisk-logisk niveau "op" (altså historisk empirisk tidligere og dermed mere abstrakt), idet han her endnu bevæger sig på det tredje trin om

samfundsmæssig natur. Og derfor kommer der til at "mangle" et udviklingstrin hos Holzkamp.

Spørgsmålet tilbage er dog om kategorien "muligheds-forhold" kan tjene som det realhistoriske forhold, hvorpå dominansomslaget til samfundsmæssig-historisk proces fuldbyrdes. Og dette vil vi mene faktisk er tilfældet: dimensionen af social værktøjsbrug er historisk at se som udtrykkende handlenødvendigheder, som sub-hominiderne har måttet realisere - ellers var samfundshistorien ikke opstået. Men de har ikke behøvet gøre det, og derfor kan man også (som Holzkamp også selv bemærker) finde grupper af sub-hominider, der trods middelbenyttelse er uddøde. Omvendt har realiseringen af handlenødvendigheder selv haft karakter af handlemuligheder, idet det netop er dette, der har kunnet optimere socialforbundets livsvindingsproces i retning af det samfundsmæssigt-historiske. Det med "muligheds-forholdet" satte alternativ kan her ses som alternativet mellem fortsat middelbenyttelse eller deltagelse i kollektivt-genstandsmæssig livsforsorg, hvorfor alternativet "intet at gøre eller handle anderledes" end nødvendigheder foreskriver - og som Holzkamp senere på det individualhistoriske niveau præciserer til alternativet om at udnytte eller udvide det givne handlerum (s. 370) - selv på dette sub-hominide niveau ingen mening har: allerede her er handlerummet selv i bevægelse og producerer derfor i sig selv valgmuligheder, og disse må netop gribes i deres forhold mellem handlenødvendigheder og -muligheder, og dette endvidere ud fra sub-hominidens egen indre eksistensmodsigelse herimellem.

Og hermed kan "muligheds-forholdet" ses som et produkt af, hvordan livspraktiske nødvendigheder selektionsmæssigt optimalt er blevet grebet af organismepopulationer - først middelanvendelse og dernæst social værktøjsbrug - hvilket også selv har produceret mulighedsforholdet i virkeligheden. Og samfundshistorien er netop at se som den stadige selvproduktion af selve forholdet mellem muligheder og nødvendigheder, altså historisk producerede love af de involverede.

Og hvis dette er rigtigt - hvad vi vil antage; afvisningen heraf kræver påvisningen af et andet realhistorisk forhold, som et kvalitativt omslag kan realisere sig igennem! - så er det ikke muligt at delegere nødvendighedsbegrebet til samfundssiden og mulighedsbegrebet til individsiden, som Holzkamp ender op med (eller måske

nærmere "spontant" indfører): begge "systemer" bevæger sig i kraft af et udviklende forhold mellem nødvendigheder og muligheder. Og netop derfor har den funktional-historiske fremgangsmåde ingen grænser: den er almen i forhold til levende organismer - men som "almen" må den selvfølgelig konkretiseres i forhold til den specifikke genstand, som den anvendes i forhold til. Det kan derfor heller ikke komme på tale at supplere den funktional-historiske metode med en eventuel hermeneutisk tilgang, som I. Danielsen (84) plæder for, eller tilskrive den reduktionistiske tendenser, som Forchhammer mfl (85, s. 91) når frem til. Den funktional-historiske fremgangsmåde er faktisk den eneste metode, der kan afklare sin egen reduktionisme teoretisk konstruktivt. ✕

Når vi således begrundet konceptet om "muligheds-forhold" til at være historisk-logisk mere alment end Holzkamps anvendelse/indføring af det, så tvinges vi også til at gøre "regning" mht de andre kategorier, som Holzkamp fejlbestemmer.

Dette skal vi imidlertid kun gøre på et meget overordnet niveau. Og her kommer Holzkamps "alligevel ikke opgiven" af den funktional-historiske metode - men snarere en vaklen mht dens anvendelse - os til hjælp, idet mange af de begreber, som Holzkamp indfører ad hoc, lader sig begrunde i den historiske proces før dominansslaget: en ad hoc indføring af begreber fører ikke nødvendigvis til fejlbestemmelser, men snarere til at deres historiske status (for)bliver ubestemt - ud over at de får den status, som de fremstillingsmæssigt udfylder, altså cirkulær begrundelse.

Vi skal derfor - afslutningsvis i dette afsnit af "metodisk mellembemærkning" - korrigere status af nogle centrale kategorier, der direkte forbinder sig med konceptet "muligheds-forhold". Og i den videre analyse skal vi - stadig kun på et overordnet niveau - blot trække den indtil nu udviklede problemstilling med i den videre fremstilling af Holzkamps kategorioparbejdning.

Vi har for det første de kategorier, som Holzkamp indførte ad hoc forud for "muligheds-forholdet": samfundsmæssig syntese af betydningsstrukturer, arbejde, handling og betydning. Ingen af disse behøver blive indført ad hoc, idet de begrundes sig selv gennem funktionsvekslen mellem middelbenyttelse og social værktøjsbrug. Og

endvidere har vi også været inde på, at betydningsstrukturer/betydninger må ses i deres forhold af nødvendigheder og muligheder. Hertil kommer endvidere, at Holzkamp (måske på grund af det metodisk forkerte fixpunkt) ikke fanger, at betydninger på genstandsniveau (og sikkert også tidligere) ikke repræsenterer genstande, men præsenterer dem; og dette netop som fraværende. Betydninger henviser uden at være det henviste (jvf også Haug 81, s. 189). Og i denne sammenhæng indgår også Holzkamps stadige skelnen mellem det reale som sådan og dets mystifikation, ideologiske fordrejning i de samfundsmæssige betydningsstrukturer (se til eksempel s. 203 og 229), hvor Holzkamp i betænkelig grad nærmer sig en ren bevidsthedsfilosofisk diskurs, idet det ikke kun er et spørgsmål om den "korrekte" bevidsthed eller tankemæssige genspejling (jvf afsnittet om viden-skab og ideologi s.111 - 114), hvad Holzkamp næsten får gjort det til.

Vi har for det andet nogle følgekategorier til "muligheds-forholdet", der også hører hjemme før dominansomslaget. Det drejer sig om begrebet om et individs "samfundsmæssige position" som indbegrebet af forskellige nødvendige og til hinanden relaterede delarbejder (s. 196), der nu kan ses som det arbejde individet yder i forhold til den kollektive forsyning og ikke i forhold til den samfundsmæssige kooperation. Dette gør sig ligeledes gældende ved begrebet om et individs "samfundsmæssige livssituation" som indbegrebet af de samfundsmæssigt producerede genstandsmæssigt-sociale forhold set ud fra individets reale liv, altså den grad og den måde som individet rent faktisk kommer i kontakt med bestemmelsen over det samfundsmæssige (s. 197), der nu kan ses som relaterende sig til de handlinger, som individet må foretage for at sikre sin eksistens.

Til ovenstående kommer endelig begreberne om kooperative forhold, interaktive forhold og enkeltgørelse ("Vereinzelung"), hvor netop funktionsvekslen stiller individet over for at forholde sig til den sociale værktøjsbrug og dermed til de kooperative forhold på den ene side, og på den anden side til socialforbundet som en base - altså rent interaktive forhold - hvor ud fra individet må søge at sikre sin eksistens gennem valget her imellem, og derfor stilles individet som enkeltstående med kravet om at kunne bearbejde de divergerende betydningssammenhænge, som er forefundet for det. På dette sub-hominide niveau er det rigtigt, når Holzkamp til eksempel bemærker,

at individet i sit forhold til andre kan realisere samfundsmæssige kooperationsformer, men det "behøver det ikke" (s. 326); men på et samfundsmæssigt-historisk niveau er alle forhold mellem mennesker a priori samfundsmæssige kooperationsformer i en eller anden specifik konkretition.

Og det som her - som så mange andre steder - stikker hovedet frem, er en eller anden form for tilbageprojicering af kapitalformer for samfundsmæssige livsopretholdelse, hvor det samfundsmæssige først sætter sig igennem bag om ryggen på individerne, hvilket er kapital-formen for samfundsmæssige livsopretholdelse. Og det er også denne kapitalforms særlige fetich, som Holzkamp blindt reproducerer i sit koncept om "muligheds-forhold"; enten at udnytte og handle under/inden for betingelserne eller udvide dem. Alternativet er falsk: problemet er snarere, hvordan modsigelser i betingelserne gribes perspektivisk, så handlerummet om dem udvides/almengøres.

Alle ovenstående kategorier i den præcisering Holzkamp giver dem hører altså hjemme på et før-samfundsmæssigt-historisk niveau, hvor de i deres indbyrdes forhold spejler det "samfundsmæssiges" begyndende dominans over fylogenesen. En anvendelse af disse kategorier på det samfundsmæssigt-historiske niveau kræver derfor mere end en formations-specifik konkretisering - tvært imod kræves en historisk-logisk oparbejdning af dem i retning af selvsamfundsmæssiggørelse før en formationsspecifik konkretisering, idet de ellers blot fordobler det kapitalistiske samfunds overfladestruktur.

Slut på metodisk mellembemærkning I.

I det følgende skal vi først følge processen frem til socialstrukturens forvandling til samfundsmæssig-historisk proces. Og herefter vender vi tilbage til, hvorledes disse forformer for samfundsmæssigt arbejde og Kooperation trækker en videreudvikling af den indtil nu oparbejdede menneskelige natur med sig mod en individuel samfundsmæssiggørelse, der er totalsamfundsmæssigt formidlet.

Det, som foregår dominansvekslen mellem fylogenese og samfundshistorie er - i følge Holzkamp - den stadigt voksende aktive naturtilegnelse

gennem genstandsmæssig indgribende forandring af almene formål for livsproduktionen. Dette er en overgang fra skabelse og anvendelse af globale enhedsværktøj til fremstilling af et arsenal af relaterede specialiserede værktøjstyper (knive, skeer mm); det er en overgang fra værktøjsfremstilling "per hand" til fremstilling af værktøj til værktøjsfremstilling; det er endvidere udvidelsen af værktøjsfremstillingen til værktøjsformidlet skabelse hhv forandring af bredere livsomstændigheder som klæder, huse, veje; det er også en overgang til udnyttelse af naturlove, fx anvendelsen af løftestangsprincippet; det er beherskelsen og udnyttelsen af ilden; og endelig er det opfindelsen af deciderede jagtinstrumenter som bue og pil (s. 176).

Disse momenter af aktivt indgribende naturforandring, der foregår inden for den kollektivt rådende livssikring (socialstrukturen) kan karakteriseres som de tidlige former for arbejde; og heri udtrykkes også på den ene side en genstandsmæssig fikseret viden om naturen, hvilket på den anden side opbygger en overgribende og vedvarende genstandsmæssiggjort erfaringsfond for kollektivet som sådant, og som står til rådighed for hvert enkelt medlem. Dette gør sig også gældende i forhold til den kollektive brug, hvor traditionsbygning antager træk af akkumuleret genstandsmæssig erfaring (s. 179). Menneskene kan dermed opbevare erfaringer uden for dem selv - i genstandene og i omgangen med dem - der bliver til noget for den enkelte overgribende, og som den enkelte må tilegne sig gennem anvendelse, gennem produktion.

Nu træder det "samfundsmæssige" frem som samfundsmæssig Kooperation mod tidligere blot funktionsdelt Kooperation, og som bevidst overgribende bemestring af de fælles livsbetingelser gennem kollektivt arbejde. Fremskridt sker nu ikke længere gennem udryddelse af de dårligst tilpassede individer eller af socialforbundene som sådanne, men gennem den aktive tilpasning af de samfundsmæssige livsprocesser til omverdensforholdene (:naturen).

Den individuelle eksistens er i relation til denne kooperative arbejdsdelte struktur at se som totalsamfundsmæssigt formidlet, og den bliver derfor et delaspekt af den samfundsmæssigt historiske udviklingsproces med den arbejdsdelte struktur som bærer af denne proces med de enkelte livs- respektive produktionsenheder som uselvstændige dele heraf.

Betydningsstrukturen inden for den kooperative arbejdsdelte proces bliver nu - som tidligere nævnt - til objektive henvisningssammenhænge, som individerne sætter sig i relation til hinanden igennem. De antager selvstændiggjort symbolsk præsentation (i modsætning til Holzkamps repræsentation, jvf tidligere), først i billedsproget og senere i skriftsproget; og symbol- og tegnverdenen er nu ikke længere blot kommunikation mellem levende væsener, men er "objektsiden" - og vi må tilføje: også subjektsiden i et til objektsiden bestemt forhold - i de menneskeligt producerede genstandsmæssige sociale forhold (s. 232).

Den endelige udtræden af fylogenesen finder i den videre udvikling sted gennem overgangen fra okkupationsdrift (jagt og børsamling) til produktionsdrift (kvæghold og agerbrug), hvorved det "samfundsmæssige livsprincip om bestemmelse af livsmidler og -betingelser gennem almengjort kollektiv forsynd endelig kommer helt "på begreb" (s. 182). Hvor den udviklede kooperative livsenhed og den gennem arbejdsmiddelbetydninger strukturerede betydningssammenhæng før dominansvekslen er indbundet i en overgribende "naturlig" livssammenhæng, og som sådan kun fremstiller den selektionsbetingede specialisering og optimering heraf, så vendes dette forhold nu om:

"I den - gennem den selvstændiggjorte symbolske (re)præsentation - muliggjorte syntese af samtlige værenstræk gennem de samfundsmæssigt producerede betydningshenvisninger, så inddrages også nu de forhold, der for sig er "naturligtilstande" - altså de forhold, der ikke umiddelbart er tilegnet gennem genstandsmæssiggjort arbejde - i den specifikt samfundsmæssigt-menneskelige betydningsstruktur; og dette vil sige, at de bliver indbegrebet af almengjorte handlenødvendigheder (og muligheder (Vores tilføjelse.)) i sammenhæng med den samfundsmæssige produktion og reproduktion af livet; de "naturlige" forhold vinder altså "middelbar" samfundsmæssig betydning" (s. 233).

Naturen bliver således til en samfundsmæssig omverden. Og hermed markeres overgangen til, at "indre samfundsmæssige love" endeligt kan sætte sig igennem som bestemmende, hvorved der træder en "ny udviklingsretning af helhedsprocessen (frem) (femte analyseskridt)" (s. 184). Det

"er derfor ingen modsigelse, når det på den ene side fastholdes, at den samfundsmæssige form for livsvinding (og ikke mere den fylogenetisk natur-faste) gennemgående er bestemmende for den nye samfundsmæssigt-historiske udviklings-type, og når det på den anden side gælder, at den samfundsmæssige udvikling .. er at forstå som en uafsluttet proces af stigende samfundsmæssiggørelse" (s. 184).

Vi kan kun stemme overens med Holzkamp om, at der ingen modsigelse er herimellem - men dette skyldes at det er en tautologi! Udviklingsretningen "uafsluttet proces af stigende samfundsmæssiggørelse" etablerer sig allerede som udviklingsretning ved den fuldt udviklede funktionsveksel mellem middelbenyttelse og social værktøjsbrug, altså når den sociale værktøjsfremstilling står på "egne ben". I forlængelse heraf er der tale om dominansomslag ved gennemsætningen af produktionsdrift - men dette betyder samtidig overgangen til det femte skridt, idet det nye helhedssystem omstrukturerer sig i forhold til den dominante funktion, hvorved der træder en ny modsigelse/udviklingsretning frem som bestemmende.

Dette er langt fra spidsfindigheder. Tvært imod er det et springende og afgørende punkt. Og det viser sig da også, at når Holzkamp skal tematisere samfundshistorisk udvikling, så kan han ikke gøre det på anden måde end som et problem om formationsspecifik konkretisering - altså som problemet om, hvordan en almenhed (abstrakt endda) formes. Holzkamp nævner dog selv, at hans abstrakte almenheder er udledt under abstraktion fra deres formbestemthed (s. 205) - men dette kan man ikke, hvorfor det heller ikke er muligt at "putte" formen på bagefter! Det samme problem viser sig ved, at Holzkamp kun snakker om forholdet mellem nødvendigheder/begrænsninger/mystificering på samfundssiden respektiv muligheder/begrænsninger/mystificering på individssiden (s. 206) - frem for at arbejde med bestemte forhold/former af nødvendigheder og muligheder, samt med det imaginære greb om dem gennem fetichlogikker ("mystificering").

Så vidt "samfundspolen" (og Holzkamp) på dette fjerde analyseskridt. Og vi vender os nu mod den kategorielle oparbejdning af "individen".

I og med "muligheds-forholdet" - som aktiv social faktor ved funktionsvekslen mellem middelbenyttelse og social værktøjsbrug - så

opnår subhominiden også en "eksistentiel aflastning" i forholdet til dets umiddelbare omverden. Og dette kan ses som den

"fundamentale materielt-økonomiske forudsætning for individets erkendende, "gnostiske" virkelighedsforhold" (s. 236),

hvor igennem det muliggøres at koncipere objektive lovmæssigheder netop qua "distancen" til omverdenen. Og bevidstheden opstår som bevidst væren. Dette er en kvalitativ forandring i forholdet mellem individer, idet bevidst-forholden-sig-til altid er hver enkelts forholden sig til betydningsforholdene, altså "første person" (s. 237). Hermed specificerer sags- og socialintentionaliteten sig ligeledes på en kvalitativ ny måde, og en simpel form for subjektivitet opstår, idet den enkelte kan/må opleve sig selv som kilde til handlinger, og også andre som kilde til deres handlinger.

De andre/den anden er nu ikke længere kun socialt værktøj ved den fælles realisering af mål og/eller kommunikationspartner i den fælles styring, men de andre kan opfattes som havende en fra een selv adskilt og forskellig intentionalitet. Bevidsthed og subjektivitet er her netop ens eget intentionalitetscentrum (s. 238).

Socialforholdenes reciprocitet får nu kvaliteten refleksivitet: man kan fra sit eget standpunkt samtidig øjne den andens standpunkt. Og perspektiv-forskydning og intersubjektivitet træder hermed frem som nye former for virkelighedsbemestring.

Med "muligheds-forholdet" må individet endvidere forholde sig til både omverdenen og sig selv i denne: det enkeltgøres som tidligere nævnt. Og det kan nu kun opnå livsduelighed i den grad at den individuelle omverdenskontrol kvalificerer sig til personlig handleevne som den individuelle integration af forholdet mellem arbejde og handling, og som udtryk for individets bestemmelse over egne livsbetingelser gennem deltagelse i bestemmelse over den samfundsmæssige proces (s. 241).

Dette betyder, at det globale "kontrolbehov" må specificere sig ud over dets "kooperative udviklingsstadium til et alment behovsgrundlag for individuel handleevne". Menneskelige behov må nu realisere sig i udvidelsen af handleevnen, hvor de må fremtræde som subjektiv erfaring på indskrænkninger af denne, hvad der omvendt er ensbetydende med subjektiv overvindelsesnødvendigheder af disse ind-

skrænkninger. Angstberedskabet som emotionelt aspekt ved indskrænkning af "omverdenskontrol" bliver nu til det emotionelle aspekt ved indskrænkning af handleevnen, hvorfor behovet for ophævelse af handleevne-indskrænkninger samtidig er den elementære subjektive nødvendighed for overvindelse af faren for udleverethed til de umiddelbare betingelser.

Og hvad der således nykvalificerer angstberedskabet - handleevnekategorien - nykvalificerer også den manifeste angst, som bliver det emotionelle udtryk for individuel ikke-handleevne.

Med opståelsen af den individuelle handleevne kvalificeres også de eksistenssikrende primærbetydninger/-behov til kun at kunne tilfredsstilles optimalt i deres indbundethed i den kollektive forsorg: de bliver nu modificerbare gennem (autark)læring. Og terminologisk tager Holzkamp højde for dette gennem differentieringen mellem produktive og sanseligt-vitale aspekter ved det menneskelige behovsforhold: den bevidste kontrol over de samfundsmæssige/individuelle livsbetingelser fremstår nu for individet som en emotionelt begrundet subjektiv nødvendighed. Og derfor er behov ikke længere - hverken de produktive eller de sanseligt-vitale - at se som emotionelle "tilstandsvariable", som over betydningsaktualiseringer umiddelbart fører til handlinger, men de karakteriserer nu der ud over et intermediært velbefindende ("Befindlichkeit") gennem hvilket individet nu i bevidst erkendende forhold til erfarer givne handlemuligheder/nødvendigheder hhv indskrænkninger af egne behov, emotionelt handleberedskab, involverethed mm. Hermed finder handlinger - som realisering af de i den givne betydningskonstellation tænkbare handlemuligheder - først sted ud fra "den bevidste forholden sig" til eget "velbefindende" som en subjektiv realitet af den faktiske emotionelle vurdering af betydningskonstellationen.

"Muligheds-forholdet" medfører derfor også at individet kan forholde sig til sig selv og sine egne behov. Og dette betyder, at forholdet mellem handling og behov nu selv bliver formidlet på en specifik måde. Men dette betyder omvendt også, at individet må forholde sig til sine behov; og dette fører i sin udvikling til en emotionel erfaring både med samfundsmæssige muligheder/nødvendigheder og med sig selv som handlende i bemestringen/overvindelsen af disse.

Den emotionelle helhedsvurdering er nu ikke længere umiddelbart givet, men den skal selv produceres af individet for at det kan opretholde/udvide sin handleevne. Emotionalitetens orienteringsledende funktion er dermed heller ikke et faktum, fremstiller ikke længere en subjektiv nødvendighed, der umiddelbart giver sig selv ud fra den evidente betydning af dets sagslige og sociale virkelighedsforhold i relation til egen eksistenssikring (s. 318).

Emotionaliteten som et alment handleberedskab gennem emotionel helhedsvurdering bliver dermed selv et problematiske forhold, som individet bevidst må anvende som "middel" i sin tænkning. Et nyt for-midlingsniveau mellem erkendelsesfunktionen (tænkning) som aspekt af handleevnen og den perceptive opfattelse af det sanseligt-stoflige ved realiteterne (iagttagelsen) træder frem, idet der skubbes et symbol-iagttagelses-niveau her ind imellem. Iagttagelsen forbliver stadig basis, men bliver også "forsvindende moment" i den tænkende tilegnelse af handlemuligheder/nødvendigheder (s. 314).

Grundlæggende er der nu sket en adskillelse mellem samfundsmæssige mål og den subjektive opfattelse/overtagelse/realisering af dem; og hermed opløses også det umiddelbare determinationsforhold mellem handling og motivation.

↓ Vi skal opholde os selvstændigt ved Holzkamp's motivationskoncept, idet konsekvenserne af Holzkamp's "problematiske teoretiske metode" ↓ for alvor melder sig nu med deciderede fejlbestemmelser til følge.

Motivation er tidligere (s. 300) blevet bestemt ud fra forholdet mellem anticiperet forhøjet livskvalitet og anticipationen af den mængde anstrengelser og risici forbundet med handlerealiseringen. I forhold til det kooperative niveau bliver motivation derfor afhængig af a) at der faktisk består en sammenhæng mellem de bidrag til kooperativ-samfundsmæssig livsførelse, der kræves, og den foregribende sikring af egen eksistens under de givne forhold; b) om dette er adækvat afbildet i de samfundsmæssige tankeformer; og c) om individet adækvat er i stand til at fatte denne sammenhæng (eller mangel på samme).

Og det er ud fra disse karakteristika, at det viser sig i den emotionelle helhedsvurdering, om individet omsætter de eksisterende samfundsmæssige mål i handlinger (hvis alle tre forudsætninger er

opfyldt) eller ej. Men i og med opløsningen af det umiddelbare determinationsforhold mellem handling og motivation, så - mener Holzkamp nu - behøver målbeskaffenhedens betingede umulighed for motiveret handling ikke at betyde ingen handlinger overhovedet. Tvært imod kan individet "under tryk fra forholdene" også overtage samfundsmæssige mål, der er i de "herskendes partialinteresse" (s. 323). Og dermed kan

"den "indre" motivationsmodsigelse snarere under de skildrede betingelser af "tvungen" handling blive til en "ydre" modsigelse, idet individet tager de med målrealiseringen forbundne anstrengelser og risici på sig, skønt de ikke er ophævet i en omfattende emotionel anticipation af den med målovertagelsen øgede opnåelige rådighedsudvidelse og livsfylde" (s. 323).

I stedet for ingen handlinger selvstændiggør de "indre kraftforhold mod behovsbefrielse" sig nu ved den tvungne handling til en

"emotionel ikke dækkende ("gedeckten") selvdisciplin og trykudøvelse mod sig selv, der kan betegnes som "handlevillighed" ("Willentlichkeit" der Handlung)" (s. 323).

Og denne "handlevillighed" er derfor at se som en vilje, der begrunder sig som et uselvstændigt, men også fraspaltet psykiske funktionsaspekt ved den menneskelige motivation.

Som uselvstændigt moment er det menneskets mulighed for

"også graverende og langfristet "frivillig" indskrænkning af umiddelbar behovsbefrielse gennem det langsigtede perspektiv om at ville forhøjet rådighedsudvidelse og værensfylde";

men som fraspaltet - hvor mennesket under tvang kan handle mod dets egne menneskelige livsinteresser - er det også

"den psykiske mulighedsgrund for enhver undertrykkelse og udbytning af mennesker gennem mennesker" (s. 323-24).

Og derfor - mener Holzkamp - må kategorien motivation differentieres i retning af begrebsparret motivation/tvang, hvor tvungne handlinger - ud fra indre nød - betyder, at man gør sig selv til fjende (selvfjendskab), idet overtagelsen af de herskendes partialinteresser medfører en øget usikkerhed i forhold til egne interesser, men også en styrkelse af de herskendes interesser (s. 377).

Problemet ved ovenstående videreudvikling af motivationskonceptet mod motivation/tvang er, at Holzkamp ad hoc indfører en instans af herskende partialinteresser, der ikke kan begrundes i den genstand,

der her er på tale; den er "sagen" uvedkommende.

En sådan instans af "indre samfundsmæssig tvang" som herskende partialinteresser udgør i forhold til individet kan dog godt have etableret sig på sub-hominide niveau, men den har ikke kunnet være overgribende i forhold til individet, idet den kollektive forsorg gennem social værktøjsbrug kun var det ene moment i socialforbundets livsbemestringsproces. Den tvang, der derfor kan komme på tale, og som kan få et medlem til at handle også uden motivation, må derfor være en tvang, der kommer fra trykket af naturomstændigheder. Og derfor må motivationskonceptet differentieres i retning af motivation/vilje, hvor individet kan tage/tager langsigtede sociale/samfundsmæssige mål på sig selv om det ikke er klart, om de også fører til en fastholdelse/udvidelse af det opnåede livsbemestringsniveau.

Ligeså kan vi også sige, at opståelsen af "herskende partialinteresser" som en indre samfundsmæssig tvang som moment i sub-hominidernes samlede kollektive forsorg må have virket destabiliserende på socialforbundet, hvilket kun har kunnet føre til en splittelse af socialforbundet, hvorved de allerede opnåede selektionsfordele tabes - hvorfor splittede socialforbund (eller enheder af forbund med interesse-modsigelser) ikke har kunnet hæve sig i retning af samfundsmæssig-historisk livsopretholdelse. Så i perspektivet samfundsmæssig livsopretholdelse må opståelsen af "indre samfundsmæssig tvang" enten være blevet udgrænset af socialforbundet eller ophævet i en ny socialitet. Og derfor kan differentieringen motivation/vilje opfattes som ydende en selektionsfordel, hvor vilje må ses som evnen/handleberedskabet til at svare igen med handlinger, når der optræder et problem mellem kollektivets opnåede livsbemestringsniveau, og den fremtidige videreførelse af dette mht den enkeltes egen langsigtede livsopretholdelse. Med Seidels (76) uddifferentiering af tre (integrerede) faser i problemovervindelsesprocesser - problemudvikling, -formulering og -løsning - kan vi nuancere ovenstående på den måde, at udgangsproblemet er en opstået konflikt som et misforhold mellem kortsigtede og langsigtede interesser, hvor motivation som vilje træder frem i samme grad som denne konflikt accentueres, men hvor der ikke umiddelbart findes handleperspektiver/mål, der kan ophæve de kortsigtede interesser i de langsigtede. Individet henvises her til stadige indgreb i realiteterne uden at det kan begrunde væsentligheden af de enkelte indgreb i forhold til den fremtidige livssikring, men må nøjes med mere eller mindre begrundede antagelser om mulige sammenhænge, der kan vise sig væsentlige - grundlaget for en afgørelse heraf

er dog endnu ikke produceret via de indtil nu foretagne indgreb i realiteterne.

I modsætning til Holzkamp's "herskende partialinteresser" må vi altså se det ydre tryk af naturomstændigheder (og som vi også har empiriske vidnesbyrd om har eksisteret: den pliocæne krise, jvf. N. Engelse 84, s. 170), som den væsentlige selektionsfaktor sub-hominiderne - gennem deres socialforbunds to dimensioner om middelanvendelse og om social værktøjsbrug - formår at "svare igen på" med udviklingen af det samfundsmæssigt-historiske til følge.

Ovenstående korrektion af Holzkamp's motivationskoncept skal vi lade tjene som et eksemplarisk eksempel på, hvordan kategoriudvikling bliver ensidig/skæv, når den teoretiske refleksion af en genstands indre selvudvikling konciperes metodisk skævt (:det historisk fejlagtige fixpunkt for kategoridifferentiering). Indholdsmæssigt er eksemplet eksemplarisk, idet Holzkamp's forveksling af et for socialforbundet ydre selektionstryk med en (ubegrundet opstående instans af) "herskende partialinteresser" er den gennemgående dimension/akse for Holzkamp's videre kategoriudvikling. Vi skal vende tilbage til konsekvenserne heraf i næste afsnit (kapitel 3.2), og her blot fortsætte analysen af kvalificeringen af den menneskelige natur til individuel samfundsmæssiggørelse under hensyntagen til denne forveksling hos Holzkamp.

Sub-hominidernes mulighed for at "svare igen" på et ydre naturtryk, der adskiller de kortsigtede og langsigtede behovstilfredsstillelsemåder - eller sætter dem konfliktfyldt op imod hinanden - må findes i socialforbundets struktur af kollektiv forsyng. I denne ligger en grad af kooperativ kontrol over de samlede livsbetingelser, og det er denne, der viser sig at være utilstrækkelig. En overvindelse af utilstrækkeligheden i denne er kun mulig i den grad, at det opfattes som et kollektivt problem, en kollektiv proces; og det må derfor komme til dannelsen af samfundsmæssige subjekter, der - med Holzkamp - kan ses som en "kollektiv magt af bevidst "skaben" historie" (s. 131. Vores fremhævelse). Men når den "magt", der skal overvindes ikke er en "indre samfundsmæssig magt" som hos Holzkamp, men tvært imod en social afmagt, så har dannelsen af samfundsmæssige subjekter kun kunnet få langsigtet livspraktisk værdi i den grad den sociale struktur er

blevet videreudviklet inde fra, altså grebet kollektivt på anden måde end hidtil. Den "bevidsthed", der her er på tale, er ikke en "bevidsthed, der kan udpege problemet - det er endnu ikke løseligt - men kollektivt kan der tages højde for at gøre det løseligt. Og dette er (kun) muligt, når den bevidste vilje til frivillig indskrænkning af umiddelbar behovstilfredsstillelse finder et kollektivt materielt udtryk i den eksisterende arbejdsdelte struktur på en måde, der sikrer (langsigtet) behovsbefrielse for alle socialforbundets medlemmer. Og heri ligger kimen til den senere samfundsmæssige overbygning, der som kollektiv struktur varetager enhedens langsigtede reproduktionsproces. Samfundsmæssige subjekter er i overensstemmelse hermed alment ikke et bevidsthedsfænomen eller -forhold - som hos Holzkamp - men en social struktur omkring den genstansmæssige virksomhed, hvor igennem individerne bevidst formidler deres kollektive samvirke under hensyntagen til langsigtede krav for "samfundsenheden" som sådan.

Når socialstrukturen således tendentielt begynder at orientere sig i et perspektiv om langsigtet kollektiv livsopretholdelse, så udvikles (det "trækkes" med) også individets naturgrundlag, idet det må kunne reflektere sit perspektiv heri. Individets funktionsgrundlag som indtil nu reproduceres gennem selvproducerede emotionelle helhedsvurderinger fra situation til situation - og hvor igennem individets velbefindende ("Befindlichkeit"): hvordan har jeg det med det, som jeg står i, udtrykkes - må kvalificere sig som en "individerende kumulationsproces" (s. 333). Det centrale er nu, at individet ikke længere blot står med et "muligheds-forhold" til sin omverden, men det befinder sig i bestemte objektive betingelser med en biografisk "ballast". Individual-historisk må der derfor træde et konkret forhold frem mellem ens allerede opnåede rådighed over livsbetingelserne og de livsbetingelser som endnu er unddraget handleevneudviklingen (s. 335), hvilket Holzkamp begrebsliggør med forholdet mellem potentialitet som indbegrebet af individet i "første person", altså de gennem det bevidste forhold givne handlemuligheder, og fakticitet som indbegrebet af arten og graden af modsatrettede "tredje person processer" over for den bevidste rådighed over livsbetingelserne, og gennem hvilket individets handlemuligheder er determineret og begrænset. Handleevne ser Holzkamp derfor nu som relativ handleevne (s. 335). Men når det er sådan, så må individet bevidst kunne gennemtrænge det

nutidige i forhold til det fremtidige ud fra dets forhistorie for at opnå handleuelighed. Dette kan sammenfattes i konceptet livsperpektiv, idet fremtiden nu bliver en afgørende kvalitet ved nutiden:

"da den bevidst forsorgende samfundsmæssigt-individuelle betingelsesrådighed som implikat for den personlige værensfylde og "menneskelige" behovsbefrielse fremstiller den centrale livstematik, så må mit subjektive livsperspektiv (i dets forhold til det reale livsperspektiv), dets tidslige udstrækningsniveau og dets konkrete beskaffenhed, være det centrale kognitivt-emotionelle bestemmelsesmoment ved netop min nuværende velbefindenhed" (s. 341).

Og som overordnet kategori må subjektivt livsperspektiv - som det centrale bestemmelsesmoment - nu henvise alle andre momenter/kategorier deres plads.

Når individet nu må forholde sig til sit livsperspektiv for at fastholde/udvide sin handleevne, så er det menneskelige naturgrundlag nu kvalificeret frem til niveauet af individueel samfundsmæssiggørelse, hvorfor den videre kvalificering heraf må foregå på det femte analyseskridt, idet individet nu er at se som totalsamfundsmæssigt formidlet: dets funktionsgrundlag er blevet til et "i sig selv udviklende" samfundsmæssiggjort funktionsgrundlag for individuel eksistensopretholdelse.

Livsopretholdelse gennem deltagelse og rådighed over de samfundsmæssige og individuelle livsbetingelser har sat sig endeligt igennem som dominant funktion i individets samfundsmæssige naturgrundlag. Og den udviklingsretning, som hermed er blevet dominant inden for den individuelle pol af individ-samfunds-forholdet skal vi (i analogi til den samfundsmæssige pol) karakterisere som uafsluttet proces af stigende handleevne.

Denne karakteristik er ikke hvad Holzkamp ender op med. Holzkamp "nøjes" med at tematisere reproduktion af handleevne og den dermed forbundne reproduktion af en bestemt forholden sig kognitivt/emotionelt/motivationelt som det første, og som det andet overgår Holzkamp direkte her fra til den formationsspecifikke reproduktion af handleevne og velbefindenhed under kapitalismen. (Hertil kommer så den individual-historiske (ontogenetiske) kategorioparbejdning, men denne interesserer os ikke her.)

Holzkamp falder med ovenstående "sparsommelige" tematisering reelt under sit eget kategoriudviklingsniveau på dette tidspunkt. Men denne underbestemmelse har imidlertid sine grunde i Holzkamp's "problematiske metode" og i de ligeledes problematiske følgevirkninger, som denne har for kategoriudviklingen. Det mest fatale heri er, at Holzkamp kommer til at tabe den samfundsmæssigt menneskelige subjektivitet - eller alene ser denne reduktivt gennem en bevidsthedsfilosofisk diskurs - hvad vi i det følgende skal søge at indkredse, og således her igennem forberede overgangen til problemet om den specifikt samfundsmæssige og individuelle reproduktionsproces (femte og dermed første analyseskridt i omgangen med den nye kvalitet).

Teoretisk slutbemærkning; kritik af Holzkamp II.

Summerer vi op hvad vores kritik af Holzkamp indtil nu har bestået i, så finder vi følgende:

- 1 - fejlagtig opgivelse af den funktional-historiske fremgangsmåde ved overgangen fra samfundsmæssig natur til individuel samfundsmæssiggørelse;
- 2 - fejlagtig historisk placering af før-samfundsmæssige ledetråde/kategorier/koncepter på det samfundsmæssigt-historiske udviklingsniveau.

Disse ledetråde er i deres umiddelbare fremtræden strukturanaloge til den samfundsmæssige livsopretholdelsesproces under kapitalismen. Dette gælder ud over de allerede nævnte kategorier også for samtlige bestemmelser omkring reproduktionen, der alene ses som forbrug/konsum i en ikke- eller a-samfundsmæssig sfære (spejles for eksempel i begrebet om den "almengjorte forbruger", der stilles over for den "almengjorte producent" s. 359). At det kan komme til en sådan strukturanalogi - på trods af at kategorierne begrundes sig selv på det før-samfundsmæssige udviklingsniveau - må ses mulig/muliggjort i kraft af kapitalismens særlige funktionsmåde, hvor det samfundsmæssige sætter sig igennem "bag om ryggen" på de involverede qua privatformen, hvorved også konkurrencen/klassekampen lader sig forveksle med de fylogenetiske evolutionslove. Sådan "ser det ud", men privatformen er selv en specifik form for samfundsmæssighed og må begribes som sådan - ellers fører en teoribestemmelse blot til en fordobling/bekræftelse af det borgerlige samfunds overfladestruktur;

- 3 - fejlagtig identificering af genstandsbetydninger med genstandene selv: betydningen præsenterer genstanden - modsat umiddelbar re-præsentation af den;
- 4 - forveksling af et for sub-hominide social forbund ydre naturtryk med samfundsmæssigt-historisk udviklede "herskende partialinteresser";
- 5 - fejlagtige kategoridifferentieringer som følge af ovenstående. Til eksempel differentieringen af motivation i motivation/tvang frem for i motivation/vilje, samt at samfundsmæssige subjekter kun ses i deres karakter af "noget" bevidsthedsmæssigt.

Til ovenstående kommer nu - hvad vi allerede kort har berørt (jvf s. 152) - det forhold, at den samfundsmæssige og individuelle reproduktionsproces alene ses som et spørgsmål om den formationsspecifikke konkretisering af de gennem studiet af den antropogenetiske proces fremanalyserede kvalitativt nye udviklingsretninger. Hvor Holzkamp ikke vakler mht almengørelsen af udviklingsretningen for den samfundsmæssige pol, så er dette som nævnt tilfældet ved den individuelle pols udviklingsretning; her er der mere forsigtighed. Vi betragter dem hver for sig.

For den samfundsmæssige pol er det udviklingsretningen "uafsluttet proces af stigende samfundsmæssiggørelse", der almengøres som bestemmende for den samfundsmæssigt-historiske udviklingsproces. Nu har Holzkamp (s. 205) taget forbehold mht form-aspektet - der er abstraheret fra det ved udarbejdelsen af de almene bestemmelser, men dette er umuligt! Dette undrer tilsyneladende også Holzkamp, da han må afgrænse sig fra, at almenbestemmelserne har "normativ" karakter (s. 184), men dette fuldstændiggøres gennem udsagnet, at udviklingsretningen viser

"hvilke principper, som den samfundsmæssige udvikling må begribes efter, såfremt den finder sted, hvilket også indbefatter en begriben af betingelserne for stagnation, resp. forfald af den samfunds-historiske livsvindingsproces" (s. 184).

Men hermed lader Holzkamp en abstrakt almenhed hjemsege historien, hvad vi tidligere har karakteriseret som historiefilosofiens grundfejltagelse (jvf s. 109), idet der så opereres med almenthistoriske love: fællesbestemmelser gøres til (konkret-)almene bestemmelser, hvorved den udviklede forms "ejendommelige logik" tabes. Herved indskriver Holzkamp også en almen instans af noget "over" samfundet,

hvilket kan ses som en naturalisering af den med privatejendommen og statens opståen fremmedgjorte form for verdenshistorisk udvikling (jvf s. 100 - 102).

For den menneskelige pols vedkommende almengør Holzkamp ikke handleevne-udvikling som menneskelig udviklingsretning. Tvært imod indsnævres handleevne-kategorien til altid at udtrykke en relativ handleevne, idet der altid vil være forhold af fakticitet ("tredjeperson-processer") i form af indre biografisk og ydre samfundsmæssigt materiale, som individet ikke har bevidst rådighed/bestemmelse over - en indsnævring der er logisk nok ud fra, at den fulde kontrol over betingelserne individuel set er umulig, også som perspektiv. Grundlaget for denne fejlagtige indsnævring er - istedet for udviklende almengørelse - imidlertid at finde ved selve konceptet for individuel samfundsmæssig reproduktion. Vi følger denne overgang hos Holzkamp.

Når individet eksisterer i kraft af et "muligheds-forhold" til dets omverdensbetingelser, så stilles individet frit i forhold til det samfundsmæssige, når dets eksistens er totalsamfundsmæssigt formidlet. Men da frihed er en social kategori, så må Holzkamp da også indføre et nyt (andet/nummer to) individualvidenskabeligt formidlingsniveau for ikke kategorielt at løsrive individet fra dets samfundsmæssige eksistensbetingelser. Det nye formidlingsniveau kaldes subjektive handlegrunde, der er at se som en fuldstændiggørelse af det samfundsteoretiske koncept om "objektive livsbetingelser" og det dertil hørende koncept om "samfundsmæssig syntese af betydningsstrukturer" som betydning-handlesammenhænge og tankeformer (første formidlingsniveau) set fra individets side. Her igennem søger Holzkamp nu at fastholde, at selv om individets handlinger er "frie", så er de også (eller stadig) subjektivt begrundede og funktionelle. I forlængelse heraf præciseres "mulighedsforholdet" til den "dobbelte mulighed": udnyttelse og udvidelse af handlerummet, hvor det afgørende er, at selv om individet ikke realiserer en udvidet bestemmelse over handlingens mulighedsbetingelser, så eksisterer alternativet om rådighedsudvidelse gennem ændring af betingelserne alligevel (s. 354); den totale afløsning af denne mulighed kan derfor ses som ensbetydende "med opløsningen af den menneskelige eksistens" (s. 345).

Vi har tidligere henvist "muligheds-forholdet" til sub-hominid niveau. Og anderledes kan det heller ikke gå med denne "dobbelte mulighed",

som spejler sub-hominidernes valg mellem at koble sig på den begyndende arbejdsdelte Kooperation, og her igennem gennem realisering af denne virkeliggøre en "syntese af betydningsstrukturer" (Holzkamp's første formidlingsniveau) eller forblive ved eksistensopretholdelse gennem middelbenyttelse, og her igennem umiddelbart realisere en anden "syntese af betydningsstrukturer". Selve eksistensen af valget kan siges at begrunde det andet formidlingsniveau af "subjektive handlegrunde", men da alternativet eksistensopretholdelse gennem middelbenyttelse historisk elimineres på den ene side, og da den "samfundsmæssige syntese af betydningsstrukturer" på den anden side kun eksisterer i kraft af at den vedvarende virkeliggøres gennem de involveredes specifikke realisering af den, så må der med den samfundsmæssige kooperations fulde gennemsætning (der således bliver overgribende i forhold til individet og sætter det totalsamfundsmæssigt formidlet) kun blive een formidlingsdimension mellem den samfundsmæssige struktur og den individuelle struktur. Og denne formidlingsdimension er at se som strukturerne og disses selvudtryk i begrebslig/sproglig form - dvs een dimension med to niveauer, altså et formidlingsforhold.

Når Holzkamp således blot ender op med at operere med to - egentligt udvendigt forbundne - formidlingsniveauer mellem individ og samfund - hvor en "nisse" hertil sikkert også ligger i identifikationen af betydning med det, som betydningen præsenterer - så løsrives individet reelt fra samfundet, idet kun dets bevidsthed forbinder det hermed. Samfundshistoriens "store subjekt" som almenhistoriske loves virke får således her et "lille subjekt", som den bevidste bestemmelse heraf - og omvendt. Subjekt rives fra objekt og delegeres til hver sin sfære, så ikke blot kommer Holzkamp i betænkelig nærhed af en bevidsthedsfilosofisk diskurs: den virkeliggøres både på det samfundsmæssige og individuelle niveau. Og dette har den konsekvens, at det virksomme - som er det i sig selv udviklende forhold mellem subjektiv bestemmelse og objektiv bestemthed - forsvinder, eller reduktivt må tilføres ude fra, oven fra mv; fra genstandene selv kan det i hvert fald ikke længere komme.

Kapitel 3.2: Samfundsformen for menneskelig livsopretholdelse: kollektiv og personlig selvbestemmelse.

Med dominansomslaget af social værktøjsbrug til samfundsmæssig kooperation og af den samfundsmæssige natur til individuel samfundsmæssiggørelse træder samfundsformen for menneskelig livsopretholdelse frem, altså samfundsmæssig og individuel reproduktion (femte analyseskridt, og dermed første analyseskridt i omgangen med den nye kvalitet).

De hermed producerede systemer - samfund og individ - omstrukturerer sig nu i forhold til de opståede dominante funktioner (:for samfundet uafsluttet proces af stigende samfundsmæssiggørelse, og for individet uafsluttet proces af stigende handleevne); og nye udviklingsretninger i form af nye almene modsigelser træder frem som bestemmende funktioner. Holzkamp har - som fremvist - kun dette niveau i en slags yderliggjort formationsspecifik konkretisering, der betyder at niveauet reelt tabes - det ses reduktivt gennem en bevidsthedsfilosofisk diskurs.

Så hvad der står på tale nu er formen af almengjort samfundsmæssiggørelse og af almengjort handleevne, hvor en bestemmelse af de bestemmende modsigelser i denne form er den søgte kategorielle bestemmelse af vores koncept om selvsamfundsmæssiggørelse, altså af samfundsformen for samfundsmæssig og individuel reproduktion.

Vi skal markere dette nye niveau i teoribygningen med begreberne om samfundsmæssig subjektivitet og individuel subjektivitet, hvor vi i den kategorielle bestemmelse heraf primært skal trække på Marx, samt på den individualvidenskabelige konkretisering af marxismen, der kommer til udtryk hos Dreier. Først til:

Samfundspolen i individ-samfunds-forholdet.

Med dominansomslaget fra social værktøjsbrug til kooperativt samfundsmæssigt arbejde antager den dyriske socialstruktur en gennem genstandene produceret overgribende samfundsmæssig sammenhæng, der via kollektiv produktion af livsfornødenhederne reproducerer sin produktionsproces gennem foregribende omsorg. Dette system af samfundsmæssig

kooperation med funktionen stadig stigende uafsluttet proces af samfundsmæssiggørelse er opstået som svar på ændringer i de jordhistoriske naturforhold - tilbagetrækning af de tropiske regnskove - samt den indre udvikling af okkupationsdrift til produktionsdrift. Hermed omstrukturerer systemet sig, og indre samfundsmæssige love træder frem som bestemmende. Denne omstrukturering er at se som den proces, hvor uafsluttet proces af stigende samfundsmæssiggørelse strukturerer sig som selvsamfundsmæssiggørelse, der som en funktionel organisk helhed reproducerer sig gennem bemestring af naturlove gennem bestemmelse af egne producerede samfundsmæssige love. Og hermed overgår den "gamle" funktion til funktionen af samfundsmæssig subjektivitet.

Problemet er nu at fremvise de realhistoriske dimensioner, som denne ny funktion - som dialektisk spring - virkeliggør sig i kraft af. Disse er på den ene side produktionen, og på den anden side kooperationen herom.

Produktionen er med overgangen fra middelbenyttelse til social værktøjsbrug ikke længere blot simpel fravristelse af livsfornødenheder fra naturen; det er omformende bearbejdning og tilegnelse af livsfornødenheder, af viden om naturen og om sig selv, gennem genstandsmæssig virksomhed, altså gennem menneskeligt arbejde. Der indgår tre momenter i menneskeligt arbejde: for det første den formålsrettede aktivitet eller arbejdet selv, for det andet arbejdsgenstanden, som det virksomheden retter sig imod, og for det tredje arbejdsmidlerne, som det arbejdsgenstanden bearbejdes med (Marx 70/I, s. 303).

Men arbejde er også forbrug, idet det er konsum af menneskelige kræfter og af produktionsmidler, der "forbruges og opslides og til dels .. atter opløses i grundbestanddele" (Marx 74, s. 203). Men denne konsum er samtidig også produktion, idet mennesket producerer sig selv gennem arbejdet. Hermed adskiller menneskene sig fra dyrene ved, at det selv adskiller sig fra dem ved at producere deres livsfornødenheder. Og igennem denne bevægelse - denne "generelle betingelse for stofskiftet mellem mennesket og naturen, den evige naturbetingelse for menneskelig eksistens" (Marx 70/I, s. 310) - indvirker mennesket på naturen, ændrer og omformer den. Og ændrer og omformer dermed "sin egen natur" (s. 302).

Kooperationen - som det andet moment - overgår ved den sociale værktøjsbrugs udvikling til ikke længere blot at være simpel samvirke og

koordinering af handlinger, men til et ud fra det fælles stofskifte med naturen overgribende virksomhedssystem, hvor igennem flere produktionsprocesser koordineres, og hvor igennem resultaterne af de enkelte arbejdsprocesser vender tilbage til de enkelte medlemmer. De hermed fremkomne momenter af distribution og udveksling er selv dele af produktionen, og umiddelbart indbundet heri. Målforestillingerne og målsætninger med den "produktive Kooperation" opstår overvejende ad hoc, og ud fra de givne naturforholds forandringer.

Disse to realhistoriske dimensioner - produktion og Kooperation - står frem til tærsklen af produktionsdrift endnu i et umiddelbart forhold til hinanden, men med produktionsdriftens gennemslætning over for okkupationsdriften træder de "produktive Kooperationsformers" målforestillinger og målsætninger om foregribende eksistenssikring frem som overgribende kollektive målbestemmelser. Og der etableres en samfundsmæssig syntese af betydningsstrukturer med et bevægeligt forhold mellem kortsigtede og langsigtede reproduktionsforestillinger

om mulige og nødvendige eksistensbetingelser. De fire momenter - produktion, konsumtion, distribution og udveksling - bliver nu

"alle led i en totalitet, forskelle inden for en enhed. Produktionen hersker både over sig selv i sin modsætningsfyldte bestemmelse og over de øvrige momenter. Med produktionen begynder processen om igen. At udveksling og konsumtion ikke kan være de herskende siger sig selv. Det samme gælder distributionen som distribution af produkter. Men som distribution af produktionsagenter er den selv et moment i produktionen. En bestemt produktion bestemmer altså en bestemt konsumtion, distribution, udveksling, og disse forskellige momenter relation til hinanden. (Men) ganske vist bliver produktionen i sin ensidige form selv bestemt af de øvrige momenter. .. Der finder en vekselvirkning mellem de forskellige momenter sted. Dette er tilfældet med enhver organisk helhed" (Marx 74, s. 214).

Nu er arbejde/produktion ikke længere noget, der tages "initiativ til" men den nu etablerede samfundsmæssige Kooperation som produktionens egen reproduktionsproces stiller selv mål og krav op - i form af muligheder og nødvendigheder - til samfundsenhedens medlemmer. Og omvendt. Mål er ikke længere noget, der skabes ad hoc; den samfundsmæssige Kooperation er nok forvalter af overgribende målforestillinger, men dens eget virke stiller selv nye mål og krav op, som må

gribes af de enkelte på en eller anden måde og i en eller anden grad gennem en subjektiv bestemmelse af deres objektive virke.

De forskellige momenter af produktion, konsumtion, distribution og udveksling træder nu i et middelbart forhold til hinanden, idet de må reflekteres gennem og som en overgribende plan for langsigtet samfundsmæssig reproduktion, men de forbliver dog alle samtidig momenter i selve produktionsprocessen. Til eksempel er distribution og udveksling ud over at være distribution og udveksling af arbejdsprodukter (:brugsværdier) også distribution og udveksling af arbejdsredskaber og af samfundsmedlemmer på de forskellige produktionsarter.

Det må derfor komme til udviklingen af en overbygning, hvor igennem individerne i fællesskab regulerer den samfundsmæssige kooperationsproces - en regulation, der nødvendigvis må være foregribende i perspektivet de kortsigtede overlevelsesinteressers ophævelse i de langsigtede, idet produktionen selv medfører udviklingen af nye betingelser for produktion, hvilket kan kaldes produktionens basis. Denne differentiering mellem basis og overbygning kan ikke primært ses som en differentiering mellem det materiale og det "ideelle/bevidsthedsmæssige, men må forstås som en struktur, der binder de enkelte delarbejdsprocesser sammen og regulerer deres virke i forhold til hinanden. Overbygningen kan derfor ses som varetagende selve udvekslingsprocessens generelle dimensioner om almengjort arbejde.

Den hermed fremkomne subjektive bestemmelse af den samfundsmæssige Kooperation er dermed et moment ved den samfundsmæssige kooperations egenudvikling. Og den samfundsmæssige subjektivitet kan nu differentieres i enheden mellem den subjektive bestemmelse og den objektive bestemthed, der med Holzkamp's (tidlige) ord kan begrundes således:

"Menneskene er .. på den ene side i kraft af deres praksis ophav til den aktive skabelse og bevidste kontrol af deres tilværelsesomstændigheder, dvs subjekter for deres samfundsmæssige livsprocesser. Men på den anden side er de pga de naturlige og samfundsmæssige nødvendigheder, som deres eksistensopretholdelse, altså deres materielle produktion er underlagt, i deres virksomhed og i deres bevidsthed bestemt af deres objektive livsbetingelser, altså også af de samfundsmæssige forhold, som de selv skaber og forandrer" (79a, s. 137).

Holzkamp's bestemmelse af samfundspolen i "Grundlegung der Psychologie" er i forhold hertil at se som faldende under et tidligere opnået

materialistisk standpunkt (omend idealismen også i ovenstående stikker hovedet frem, idet subjektiviteten primært knyttes til opnåelsen af et bestemt erkendelsesniveau - til eksempel den "bevidste forandring" og "erkendelsen af, at man alle rammes af den samfundsmæssige virkelighedsforandrings objektive nødvendigheder" (79a, s. 138). (For en nærmere analyse og kritik heraf se Jens-Peter mfl 85.)

I forholdet mellem den subjektive bestemmelse og den objektive bestemthed må vi endvidere se den subjektive bestemmelse som den aktive side i forholdet, idet den samfundsmæssige Kooperation kun kan opretholdes gennem indgreb i de lovmæssigheder, den virker igennem.

I forholdet til de objektive betingelser er denne subjekt-agtighed i den samfundsmæssige subjektivitet selv bestemt af disse objektive betingelser, og vi må derfor tale om en bestemt grad af subjekt-agtighed, hvad vi skal sammenfatte i begrebet om kollektiv bestemmelse. I den kollektive bestemmelse udtrykkes derfor graden og arten af den bevidste rådighed over den givne samfundsmæssige Kooperation, og menneskene kan kun opretholde og udvikle deres liv gennem den stadige udvikling og styrkelse af denne gennem deres praktiske virke. Når produktionen - det kollektive arbejde - er det bestemmende, så kan vi endvidere sige, at den kollektive bestemmelse udvikles i samme grad som arbejdsprocessen lader sig almengøre gennem kollektiv bestemmelse af det almengørelsesduelige. Samfundsmæssig udvikling er dermed identisk med almengjort arbejde gennem arbejdet selv. Arbejdsprocessens selvbestemmelse er derfor det almene perspektiv i den samfundsmæssige form for menneskelig eksistensopretholdelse.

Individpolen i individ-samfunds-forholdet.

Frem til dominansomslaget af samfundsmæssig natur til individuel samfundsmæssiggørelse kan individet kun reproducere sin eksistens gennem den stadigt mere snævre forbindelse mellem individuel reproduktion og kollektiv forsyning gennem deltagelse i den genstandsmæssige virksomhed. Det selektionstryk, der er fremtrædende frem til produktionsdriftens gennemsætning, eliminerer på den ene side muligheden

for eksistensopretholdelse gennem middelanvendelse, og trækker på den anden side det menneskelige funktionsgrundlag med sig til kvaliteten af individuelle udviklingspotenser til selvsamfundsmæssiggørelse.

↓
a/ Frem hertil er denne udvikling af den individuelle samfundsmæssige natur blevet set som udviklingen af individets handleevne, der i sit indholdsmæssige aspekt indbefatter et specifikt menneskeligt "behovsgrundlag", hvor den individuelle kontrol over de samfundsmæssige livsbetingelser gennem deltagelse i den samfundsmæssige produktion fremstår som en begrundet subjektiv nødvendighed. Behovstilfredsstillelse er nu alene mulig, når individet på foregribende måde bestemmer over egne livsbetingelser. Til dette indholdsmæssige aspekt b/ kommer også handleevnens funktionelle aspekt, som de specifikt menneskelige former for erkendelse/emotionalitet/motivation, igennem hvilke individet gennem dets bevidste forhold til sig selv og dets omverden vinder kontrol over sine livsbetingelser.

I stedet for en håbløs afgrænsning fra, at dette kontrolaspekt ved den individuelle handleevne alligevel ikke er at opfatte som et behov for kontrol (se forsøget i Holzkamp, s. 242-43), eller en stillen sig tilfreds med kun at kunne bestemme den blotte formning af handleevnen som en reproduktionsform, så er vores problem, hvad funktionen af uafsluttet proces af stadig stigende handleevne frembringer af ny funktion gennem dens omstrukturering af den individuelle samfundsmæssiggørelse til systemet af individuel selvsamfundsmæssiggørelse. Her skal vi indføre funktionen af individuel subjektivitet. Og spørgsmålet er nu, hvad de realhistoriske dimensioner er, som denne nye funktion fuldbyrder sig i kraft af. ↓

↓
Disse dimensioner er ^{a/} på den ene side adskillelsen mellem handling og behov, og ^{b/} på den anden side udviklingen af enkeltstående, hvor den dermed forbundne emotionelle helhedsvurdering ikke længere er umiddelbart givet. Begge har deres udspring i udviklingen af "muligheds-forholdet", der også sætter den erkendelsesdistance, der muliggør udviklingen af bevidsthed.

Begge dimensioner stilles nu som opgaver, som individet må forholde

sig til - for kun her igennem ved at behovet så at sige knyttes til en samfundsmæssig betydning/betydningsstruktur i relation til de individuelle erfaringer, som individet allerede har med forskellige typer af behovsbefrielse, kan individet opnå kontrol over dets eksistensbetingelser, og dermed opnå behovstilfredsstillelse på "menneskelig" måde. Med den fulde gennemsætning af det samfundsmæssige, og den hermed satte totalsamfundsmæssige formidling af den individuelle eksistens, sker der en endelig adskillelse mellem samfundsmæssige mål, og den subjektive opfattelse/overtagelse/realisering af dem, hvorfor individet nu tvinges til at kunne forholde sig overgribende til sin egen forholden sig til dets eksistensbetingelser. Og en kvalitativ ny psykisk struktur må udvikle sig, hvad vi med Leontjev vil kalde personligheden. Endvidere skal vi med Leontjev se de rækker af handlinger, der er rettet mod realisering af bestemte foregribne mål, som virksomheder, hvormed personligheden kan ses som en specifik virksomhedsstruktur.

Det må i en vis forstand ses som en gåde, at Holzkamp ikke selv går denne vej, idet han for det første i forvejen bygger på Leontjev, og for det andet selv flere steder lægger op til dette niveau - bl a gennem konstateringen af (i et opgør med handlestrukturteoriene), at individuelle handlinger kun kan forstås i deres overordnede handlingssammenhænge og altså på et menneskeligt niveau ikke med udgangspunkt i det enkelte individ. Men en sådan konstatering forpligter også den anden vej, idet individet selv må kunne "forstå" og også have muligheden for at realisere sådanne samfundsmæssige kooperationsformer individuel-menneskeligt gennem dets psykiske funktionspotentialer.

I en anden forstand må fraværet af dette niveau - det egentlige almene subjektplan ved den menneskelige eksistens - der som beskrevet bunder i særlige problematiske træk ved Holzkamp's oparbejdning af den individuelle samfundsmæssiggørelse - også ses ud fra de meget komplekse teoretiske og metodiske problemstillinger, der er på tale ved selve overgangen til samfundshistorie. Og som langt fra endnu kan siges at have fundet stringente løsninger (se til eksempel Dreier (74, 81, 81a og 83), der på basis af især Leontjev og hidtidig Kritisk Psykologisk teoridannelse når videre end Holzkamp i "Grundlegung der Psychologie", men som stadig reproducerer en ubegrebet

modstilling/overforstilling mellem personligheden som en almen-historisk dannelse og personligheden som en kun konkret individuel (ontogenetisk) realisering (se Dreier 81, s. 27 og 40. Dette fremtræder også gennem den store vægt, som formal-logiske betragtninger får hos Dreier over for bestemmelsen af kategorielle udviklings-historiske forhold (se Dreier 81a, s. 9-17 og 83, s. 11-24)).

Vi skal derfor i det følgende - problemets væsentlighed til trods - nøjes med at gøre os nogle almene antagelser om dette særlige subjektplan for den individuelle selvsamfundsmæssiggørelse, og vi skal her trække implicit på Dreier.

Mennesket må - som tidligere bestemt - kunne forholde sig overgribende både til dets objektive omverdensbetingelser og dets subjektive forudsætninger. Begge "poler" er at se som samfundsmæssiggjorte "natur-"betingelser og forudsætninger, hvorfor mennesket kun kan blive subjekt i dette ords almene betydning i det omfang det bliver subjekt for sine samfundsmæssige relationer:

"Mennesket må og kan gribe ind i sine objektive betingelser.

Det må og kan forandre og producere sine egne livsbetingelser, tilpasse dem til sig. (...). Det udgør særkendet ved den funktionelle relation mellem menneske og omverden, ved den menneskelige virksomhed. Gennem sine indgreb og forandringen af verden må og kan det ikke blot forandre sine ydre betingelser og virkemidler, men må og kan også forandre sine subjektive forudsætninger og virkemidler. Ellers vil det ikke kunne opretholde sit liv og udfolde og udvikle sig i den foranderlige verden, endsige skabe forandring" (Dreier 83, s. 6).

Mennesket må derfor kunne varetage selvudvikling som det udviklende og bevægelige forhold mellem objektive og subjektive nødvendigheder og muligheder gennem dets samfundsmæssige virksomhed, hvor virksomhed kan ses som totaliteten af processerne mellem menneske og verden, altså som enheden af formidlingen mellem objektive betingelser og subjektive forudsætninger, hvorved Holzkamps begreb om handlinger kan ses som en underkategori i virksomhedskategorien. Mennesket er derfor ikke blot virksomhed, men det må forholde sig "subjekt-agtigt regulerende til sine enkelte virksomheder og deres indbyrdes forhold"

s. 33). Og dette betyder at den menneskelige virksomhed må kunne kvalificere sig selv til at kunne varetage "højere, overgribende subjektfunktioner i virksomheden" (s. 15). Og dette indre moment, der kan og må udvikle sig gennem virksomheden, skal vi betegne med personligheden. Den personlige subjektivitet har derfor to sider: subjekt i forhold til verden, de objektive betingelser, og subjekt for sine psykiske funktioner, de subjektive forudsætninger, hvorfor den menneskelige subjektivitet udvikles i samme grad som personligheden udvikles som selvbestemmende virksomhedsstruktur - en proces, hvor tidligere forudsætninger og betingelser transformeres til midler for subjektets egenudvikling og bliver til funktionelle organer for videreudvikling. Og derfor kan personlighedsdannelsen ses som "eminent varetager, dvs subjekt for udviklingsprocessen" (s. 39).

↓
ε: Det enkelte individ er derfor ikke blot et enkeltstående eksemplar af arten menneske med individuelle evner og egenskaber, men det er et personliggjort subjekt med særlige personlige egenskaber og evner, der er udviklet gennem dets samlede virksomhedsformer.

Subjektplanet - der så at sige er givet på forhånd qua livsprocessens bestemmelse af psykisk - forbliver det overordnede bestemmelsesmoment også over for personligheden, idet personlighedsdannelsen og -udviklingen er en virksom dannelse og udvikling her inden for, dvs inden for subjektets virksomhed. I forhold hertil udfylder de enkelte psykiske funktionspotentialer (sansning, perception, behov, emotion, motivation) og de enkelte udviklede psykiske evner og egenskaber bestemte

"konkrete funktioner i bestemte konkrete virksomheder, og deres indbyrdes forbindelser betinges af subjektets konkrete virksomheds art. De kan derfor ikke studeres i sig selv, så at sige "uvirksomt", men kan som led i subjektets samlede konkrete virksomhed, som dens konkrete indre forudsætninger og virkemidler" (s. 5).

Og dette gælder også personligheden som en særlig subjektiv dannelse, idet udviklingen af virksomhederne ikke blot reguleres

"gennem en personlighedsmæssig vurdering af de enkelte virksomheders betydning og perspektiver og af muligheder for at realisere udvikling. Den reguleres også af mere generelle opståede overordnede personlighedsegenskaber i forhold til den opgave at udvikle enkelte virksomheder: parathed til at påtage sig anstrengelser og risici, mål-

sætninger og -rettethed, ensidig vs alsidig udvikling, vurdering af den individuelle og fælles samfundsmæssige betydning af udvikling. Disse personlighedsegenskaber kan siges at reflektere personlighedens mere generelle forhold til at varetage udviklingsopgaver" (s. 19).

Disse personlighedsmæssige egenskaber, evner og forholdemåder/regulationsmåder er selv at se som udviklet og udviklende gennem virksomheden. Og dette betyder at personlighedsdannelsen og -udviklingen må ses som en særlig strukturel dannelse heri, hvor både dens specifikke struktur og indhold er bestemt ud fra subjektets konkrete virksomhedsformer; den er altså afhængig af forandringerne i de samfundsmæssige forhold. Den er med Leontjevs ord et procesplan i subjektet, der er

"foranderlig som selve dets liv, men bevarer samtidig dets bestandighed, dets identitet med sig selv" (efter Dreier 83, s. 14).

Her inden for lader der sig uddifferentiere en specifik produceret kerne: jeg-et. Denne er ikke udtryk for nogen oprindelig kerne i personen, men skabt på grundlag af de objektive forbindelser mellem virksomhederne

"et resultat af personlighedens centrering af bestemte virksomheder med tilhørende motiver, evner og personlighedsegenskaber, af dens prioriterede koordinationer og måder at forbinde virksomheder på. De "knuder" af virksomheder med tilhørende motiver og evner, der hermed etableres, skaber en dimension gående fra kerne til periferi" (s. 24).

Alle disse producerede strukturer i den menneskelige virksomhed kan ses som hierarkisk opbyggede strukturer, der alment indeholder tre planer. Øverst befinder de enkelte virksomheder sig, der er defineret ved de bestemte genstande, som de er rettet imod, og de dertil hørende motiver. Her under befinder der sig på det andet plan de enkelte handlinger, der er rettet mod bestemte mål, eventuelt delmål, hvis handlingerne er sat sammen gennem handlekæder. De enkelte handlinger kan ikke siges at eksistere som virksomheder, da virksomheden omvendt kun eksisterer i

"form af en handling eller en række af handlinger, hvis mål tilsammen realiserer virksomhedens motiv. Samtidig kan een og samme handling indgå i realiseringen af forskellige virksomheder med forskellige motiver, ja være led i realiseringen af flere virksomheder samtidig, ligesom et og

samme motiv og virksomhed kan konkretiseres i forskellige mål med tilhørende handlinger" (s. 9).

Hertil kommer det tredje plan - operationsplanet - der er tilpasset handlebetingelserne, såvel de objektive og subjektive. Operationerne indgår som mekanismer i realiseringen af bestemte handlinger, altså som teknikker, der er automatiserede.

Om forholdet mellem de enkelte planer må det gælde, at der kan forekomme bevægelser op og ned, hvor

"tidligere handlinger udvikler sig til selvstændige motiver og dermed bliver til virksomheder, eller omvendt automatiseres og bliver til operationer osv. Der kan dermed forekomme forskydninger i mål- og motivhierarkier, ligesom der kan udvikle sig nye mål, motiver og redskaber og gamle kan skifte betydning, eller falde bort" (s. 9).

Et centralt aspekt ved denne menneskelige virksomhedsstruktur er, at den sanselige erkendelse af fænomener kan fremtræde for subjektet med kvaliteten bevidsthed, hvorved virksomheden kan blive til bevidst væren, hvilket også omvendt er en forudsætning for realiseringen af den specifikke menneskelige virksomhed: det samfundsmæssige arbejde. Og hertil kommer også selvbevidstheden som en funktionel nødvendighed, idet det menneskelige subjekt kun kan varetage sit liv gennem den samfundsmæssige Kooperation ved at varetage sit eget standpunkt og perspektiv gennem en refleksion og regulation af dets egne virksomhedsformer. Selvbevidstheden kan derfor ses som "refleksionen af de subjektive evner for den personlige virksomhed" (s. 24), altså ikke "en ånds refleksion af sig selv, men personlighedens bliven sig sine centrale subjektive egenskaber og måder at regulere sin samlede virksomhed på bevidst" (s. 24). Både bevidstheden og selvbevidstheden er derfor ikke grundlag for personlighedsudviklingen, men midler herfor, der formidler og sammenfatter processen; de "bærer" så at sige særlige funktioner heri. Derfor kan virksomheden siges at have en

"ydside og inderside - Den er ikke noget rent ydre = adfærd, modsat en bevidsthed om noget rent indre. Virksomheden forbinder ydre og indre, objekt og subjekt" (s. 5) - en forbindelse, der altså både besidder såvel praktiske-materielle som ideelle planer, med de praktiske planer som basis "for udviklingen

af de ideelle, de ydre virkemidler (redskaber med producerede genstandsbetydninger, sprog, logik, osv) for udviklingen af de indre virkemidler" - en udviklingsbevægelse der finder sted gennem de konkrete virksomhedsformer.

Med bevidstheden og selvbevidstheden kan personligheden komme til klarhed over egne motiver, altså over virksomhedens motiver, hvilket er at se som

"personlighedens bevidstgørelse af disse til målmotiver, gennem mål-sætning, og . (disses). hierarkisering som den subjektive side af virksomhedsstrukturens hierarkisering" (s. 24).

Fra et bestemt niveau i personlighedsudviklingen - både antropologisk/fylogenetisk og ontogenetisk - må personligheden endvidere blive sig sine "centrale subjektive egenskaber og måder at regulere sin samlede virksomhed .. bevidst" (s. 24). Det må mao kunne forholde sig bevidst til den personlige mening, som den subjektive realisering af den objektive betydning i og gennem dets praktiske virksomhedsformer.

Det er nu muligt at sammenfatte et koncept om den individuelle selv-samfundsmæssiggørelse - og vi forlader nu også Dreier/Leontjev som implicit reference.

Σ: Alle ovenstående bestemmelser omkring den individuelle eksistens' totalsamfundsmæssige formidling er at se som samfundsmæssiggjorte strukturer i virksomheden; det er strukturer, der formidler, udvikler og bygger den menneskelige subjektivitet op som personlig subjektivitet. Disse strukturer er på den ene side ikke oprindelige strukturer i virksomheden - de eksisterer kun som samfundsmæssiggjort potentialitet, dvs som specifik menneskelig subjekt-agtighed; på den anden side er denne subjekt-agtighed at se som en funktion med den specifikt menneskelige virksomhed, der både nødvendiggør og muliggør virksomhedens samfundsmæssige formidling - en formidling der endvidere må antage karakteren af bevidst virksomhedsbemestring som subjektiv bestemmelse.

Ovenstående modsigelse er ikke en formal-logisk modsigelse. Tvært imod er det et antropologisk-historisk produceret udviklingsforhold, der

tager sin begyndelse med sub-hominiders enkeltstående som potentielt samfundsmæssigt individ - en enkeltstående, der i kraft af og gennem den sociale værktøjsbrugs udvikling, videreudvikling og selvstændiggørelse som samfundsmæssig Kooperation, ophæves som personlig subjektivitet, altså som nødvendig og mulig selv-samfundsmæssiggørelse. Det menneskelige individ er hermed så at sige prædestineret til at skulle enkeltgøre sig som jeg/intentionalitet, som personlighed, som individuelt subjekt i strukturen af samfundsmæssig Kooperation. Dette rejser spørgsmålet om en almen struktur, der kan være sin egen funktion i perspektivet selv-samfundsmæssiggørelse, hvor bevidstheden er et væsentligt bestemmelsesmoment i den subjektive bestemmelse (der er et alment moment ved psykisk virksomhed) af den objektive bestemt-hed i selvbevægelsen mellem subjekt og objekt. En sådan struktur er arbejdets struktur.

Det psykiske, som virksomhedens signalforbundethed, orienterer sig derfor ved den menneskelige virksomhed efter arbejdets struktur; og den individuelle subjektivitet udvikles i samme grad som den subjektive bestemmelse af virksomheden bliver et bestemmelsesmoment ved virksomheden selv. Vi kan derfor også på et individuelt niveau tale om den individuelle subjektivitet som en enhed mellem subjektiv bestemmelse og objektiv bestemt-hed, hvor den subjektive bestemmelse dog først bliver den aktive pol i samme grad som personligheden udvikles og videreudvikles. Men selv om den subjektive bestemmelse således bliver et moment ved den individuelle subjektivitets egen udvikling, så er den dog stadig selv bestemt af de objektive betingelser, hvorfor vi må tale om en bestemt grad af subjekt-agtighed ved den individuelle subjektivitet, som vi skal sammenfatte i begrebet om den personlige bestemmelse. Virksomhedens selvbestemmelse som personlig arbejdsproces er derfor det almene perspektiv i den individuelle subjektivitet.

Den specifikke menneskelige virksomhed har således arbejdets struktur, og den løser sin samfundsmæssige opgave om selvbestemmelse gennem arbejdet ved at gøre sig til "herre over" sine samfundsmæssige relationer som personligt subjekt, hvorved det bliver til "herre over" sig selv, altså over sine egne psykiske funktioner. Hermed må det menneskelige behovssystem undergå en udvikling, idet selvbestemmelsen løser behovsbefrielsen fra enhver a priori givet behovsbefrielser-

måde: den emotionelt begrundede subjektive nødvendighed af behovsbefrielse gennem bevidst kontrol over de samfundsmæssige og individuelle livsbetingelser må blive et bestemmelsesmoment ved subjektet selv, hvad vi skal sætte på begreb med varensfylde som den specifikke kvalitet af behovsbefrielse, -udvikling og -bestemmelse gennem deltagelse i den samfundsmæssige Kooperation (hermed overvinder vi et centralt "mekanistisk" islæt i den "tidlige" Kritiske Psykologis emotionskoncept: at emotioner er klare, når relationerne til omverdenen er entydige, medens emotioner er uklare, når omverdensrelationerne er modsigelsesfyldte (Ute H.-Osterkamp 79, s. 244-45) (og for en problematisering af Ute, se Dreier 79b, s. 361-72).)

Med opnåelsen af dette udviklingsniveau af personlig varensfylde som det for subjektet selv specifikke bestemmelsesmoment ved subjektets virke eller personlighedens virksomhed må også motivationsaspektet som funktionelt aspekt ved handleevnen - der ved dominansvekslen mellem samfundsmæssig natur og individuel samfundsmæssiggørelse uddifferentierede sig i motivation/vilje (se tidligere s.155ff) - undergå en udvikling: evnen til under "tryk fra omgivelserne" til at reagere med vilje som et "uselvstændigt, men også fraspaltet psykisk funktionsaspekt" til at handle i forhold til perspektivisk livssikring, når de eksisterende livsbetingelser ikke er tilstrækkelige eller ikke umiddelbart lader sig gøre tilstrækkelige gennem motiverede handlinger, må blive et integreret moment ved selve den menneskelige tilpasningsevne, da livsbetingelserne på det samfundsmæssigt-menneskelige udviklingsniveau som sådan ikke blot altid er utilstrækkelige og ej heller umiddelbart lader sig gøre tilstrækkelige; de er tvært imod udviklelige som et bestemt forhold mellem nødvendigheder og muligheder, hvor det umiddelbare forhold mellem tilstrækkelig og utilstrækkelig kun er et uspecifikt bestemmende moment ved den almene bevægelse, hvorfor motivation knytter sig til muligheden for at være et bestemmende moment i det udvikleliges udviklingsbevægelse - både samfundsmæssigt og i forhold til egenudviklingen heri. Og heraf følger også, at motivation er knyttet til realisering af enheden mellem problemudvikling, -formulering og -løsning (angående denne enhed se tidligere s. 157).

I denne bevægelse, hvor motivationsdimensionen udvikler ovenstående kvalitativt nye egenart, giver det ikke længere mening på et samfundsmæssigt niveau at tale om menneskelig "tilpasnings"-evne; mennesket

passer nu betingelserne til til sig - og den terminologiske konsekvens heraf skal vi trække ved at tale om menneskelig udviklingsevne over for dyrisk tilpasningsevne (at det er en terminologisk dimension kommer fra, at udvikling overhovedet er et moment ved livsprocesser som sådan (jvf Holzkamp 83, s. 61); et moment, der dog først med det samfundsmæssigt menneskelige kommer "helt på begreb" som subjektivt bestemmelsesmoment).

Individet forbliver selvfølgelig - i denne udviklingsbevægelse til menneske - en biologisk-fysiologisk organisme, men dette eksistensniveau overgår i dets vekselvirkning med det psykiske på det menneskelige niveau til uspecifikt grundlag for specifik menneskelig værensfylde. Selvfølgelig er her, at den menneskelige virksomhed er relateret til det anatomisk-fysiologiske grundlag i betydningen funktionelle (hjerne-)organer som relativt vedvarende reflektoriske systemer - modsat betydningen af morfologisk lokaliseringslære (jvf Maier 75, s. 489).

Forholdet mellem individ og samfund - en slags opsummering; og dets perspektiviske reproduktionslogik.

Med niveauet af samfundsmæssig og individuel reproduktion taber konceptet om "muligheds-forhold" sin bestemmende funktion. Og et historisk udviklet og selvudviklende forhold mellem muligheder og nødvendigheder træder frem på den ene side og bemestres på den anden side gennem bevidst formidlede indgreb. Subjektiviteten er blevet et overgribende bestemmelsesmoment ved objektivitetens eget virke, altså et moment ved subjektets objektive betingelser. Samfundsmæssig og individuel subjektivitet træder frem på den historiske scene som selvsamfundsmæssiggørelse.

Strukturen heri er arbejdet som kooperativ produktion af livsforhold gennem bearbejdning af genstande via midler ud fra livspraktiske interesser om eksistensvaretagelse; og igennem denne proces, der skal sammenfattes i begrebet arbejdsvirksomhed reproduceres det samfundsmæssige og individuelle liv, samtidig med at der fremstilles/udvikles nye interesser, behov, midler og genstande. Som struktur er arbejdsvirksomheden sin egen funktion, hvilket også har sin pendant i Marx' definition af arbejdet, hvor bestemmelsen af

det første moment - "den formålsrettede aktivitet eller arbejdet selv" - er refleksiv ved at vise hen til sig selv. Det er derfor ingen tautologi, når samfundshistorien bestemmes som almengjort arbejde, der almengøres gennem menneskelig virksomhed - for kun gennem arbejdets udvikling kan samfundshistorien virke eller eksistere.

1. Dette betyder imidlertid ikke, at alle samfundsmæssige fænomener/forhold fra begyndelsen af - altså i samme grad som de kommer til syne samfundsmæssigt - allerede har arbejdsvirksomhedens struktur. Tvært imod. Kun den overordnede sammenhæng er struktureret som arbejde samfundsmæssigt set og virksomhed personligt set. Og om et bestemt fænomen derfor udvikles til arbejdsvirksomhed afhænger derfor af, om det har, kan få eller får en livspraktisk betydning, og om der er midler eller om der kan udvikles midler til at bringe det ind under den bevidste (kollektive som personlige) bestemmelse, således at det virker i de involveredes kortsigtede som langsigtede interesser.
2. Men selv om det samfundsmæssige således må anskues som almengjort arbejde, der almengøres gennem de virksomme individers stadige bestemmelse heraf, og med almengørelse af de individuelle virksomheder til følge - og omvendt - så følger imidlertid ikke, at enhver almengørelse også er en samfundsmæssig almengørelse; det er den kun i den udstrækning, at almengørelsen indeholder arbejdets struktur som selvbestemmende virksomhed. Og dette er ikke en automatisk proces. Det er tvært imod netop den opgave, der må løses på samfundsmæssig almengjort måde. Og heraf også konceptet om almengørelsesduelighed, som det menneskelige individ a priori er motiveret til at overtage, og hvis virkeliggørelse er bestemmende for samfundshistoriske fremskridt respektiv stagnation mv - en virkeliggørelse, der afhænger af de konkrete subjektive og objektive forudsætninger og betingelser af samfundsmæssig og naturmæssig art.
3. Heraf følger også det omvendte forhold mellem almengjort arbejde og dets almengørelse, at det samfundsmæssige er struktureret som arbejde uden allerede at være det på almengjort måde. Samfundshistorien kan derfor siges at have den almene modsigelse at være almengjort arbejde i formen dets almengørelsesproces. Alment arbejde og den bevidst formidlede bemestring af dets almengørelse som bestemmende karakteri-

stika ved samfundshistorien - hvad er dette andet end videnskabelig-gjort aktivitet i den af os intenderede målforestilling om undgåelse af empirisme og teoreticisme (jvf tidligere s. 1)? Intet andet. Videnskabelighed er derfor at se som genstandsimmanent proces af funktionel genspejling - en proces, der opstår som immanent moment ved den almene arbejdsvirksomheds opståen. Almengørelsesdueligt arbejde og videnskabelig virksomhed er derfor identiske forhold i deres retningsbestemmelse.

Med ovenstående samfundshistoriske udviklingssammenhæng taber konceptet om "muligheds-forhold" ikke blot sin bestemmende rolle, men det må tillige ophæves i en ny kvalitet, da individet ikke går op i samfundet eller samfundet i de enkelte individer, og ej heller sættes ydre i forhold til hinanden. Individ og samfund er både væsensfor-skellige (:psykisk virksomhed over for genstandsmæssigt arbejde) og væsensforbundne (:opstår som to sider af samme sag: samfundshistorien). Og denne dobbelthed kommer på realhistorisk begreb i samme grad, som "muligheds-forholdet" overlejljes af den nødvendige total-samfundsmæssige formidling mellem samfundsmæssigt arbejde og individuel virksomhed i mediet arbejdsvirksomhedens almengørelsesproces. Og dette medium af genstandsmæssig-menneskelig virksomhed er slet og ret praksis. Men da der ikke findes praksis slet og ret, men kun praksis under forefundne betingelser - altså konkret arbejdsvirksomhed - reproduceres forholdet mellem individ og samfund gennem praksis-former, som hermed også kommer på begreb. Forholdet mellem individ og samfund er derfor slet og ret et praktisk formidlingsforhold.

Med ovenstående har vi også draget terminologisk "omsorg" for det tidligere forhold, at arbejdsvirksomhed inden for den samfundsmæssige og individuelle reproduktionsproces for det første ikke nødvendigvis er en samfundsmæssig almengørelse; for det andet at arbejdsvirksomheden ligger under for en almengørelsesproces, der som sådan altid er uafsluttet; og for det tredje at arbejdsvirksomheden ikke nødvendigvis umiddelbart lader sig samfundsmæssigt almengøre.

Med praksis som formidlingen mellem individ og samfund, og praksis-former som den konkrete formidlingsproces mellem kollektiv og person bestemmelse, har vi den søgte formidlingsdimension, som vi tematiserede eksistensen af gennem kritikken af Holzkamp's to formidlings-

niveauer om "syntese af betydningsstrukturer" og "subjektive handlegrunde" (jvf tidligere s. 164). Men da overgangen fra de to formidlingsniveauer til een formidlingsdimension er et udviklingslogisk forhold - de er begge realforhold på niveauet af antropogenesens funktionsopdelte koordination - må det komme til en integrativ udvikling af disse på niveauet af praksisformer. Denne integrative udvikling er - som de tidligere udviklingslogiske forholds ophævelse i en ny kvalitet - bestemt af "muligheds-forholdets" ophævelse, og da vi nu ved, at denne ophævelse sætter praksis som formidlingsforhold, så må niveauer af "syntese af betydningsstrukturer" og "subjektive handlegrunde" blive identiske momenter inden for enheden af subjektiv bestemmelse og objektiv bestemthed for en praksisform. Og da denne enhed eksisterer både på det samfundsmæssige og det individuelle niveau, så bliver praksisform både en reproduktionsform for samfundshistorien og bearbejdningsform for den individuelle virksomhed (:bearbejdning, da samfundshistorien overlever det enkelte individ, men omvendt også kun virker gennem de enkelte individers virksomhed i den arbejdsdelte struktur). Forholdet mellem praksisform og arbejdsvirksomhed lader sig nu stille på benene: standpunkt som perspektiv i en praksisform er arbejdsvirksomhedens almengørelsesproces, eller mao praksisformens udvikling til arbejdsvirksomhed. - for kun her igennem kommer udviklingen af selvbestemmelse på begreb.

Når udviklingsforholdet mellem individ og samfund er et praksisforhold, så kan samfundsformens selvsamfundsmæssiggørelse ses som reproduktionen af systemet af praksisformer. Og spørgsmålet er nu, hvad den abstrakt-almene struktur er for dette systems udviklingsbevægelse.

Vi må her gribe tilbage til basis-overbygnings-dimensionen, der er at se som den overordnede struktur i samfundsformen, der binder de enkelte delarbejdsprocesser sammen og regulerer deres virke i forhold til hinanden som en funktionel organisk helhed. Men det er også - qua basis-overbygnings-dimensionens almene status - en struktur, der med samfundsformens reproduktionsproces reproducerer sig med de historisk tidligere produktionsformer/strukturer som medium. Og de, som her er på tale, er de antropologiske enheder af storgrupper og familier som undergrupper heri.

Udviklingslogisk er der ikke på tale at storgrupperne udvikler sig til overbygningen og familien til basis, og hvor overbygningen er at se som "noget over samfundet" og basis som "noget nede i samfundet", snarere tvært imod; nemlig om selvstændiggørelsen af den sociale struktur i mediet af storgrupper, der producerer, konsumerer, cirkulerer og udveksler med familien som den mindste reproduktionsenhed. Udviklingslogisk er der derfor dels tale om special/delarbejdsprocesser inden for storgrupper, der formidles med hinanden, og dels formidling af familier inden for og imellem storgrupper, der bringes i arbejdsfællesskab med hinanden. Storgruppeformidlingen bringer forbundsstrukturen på begreb som reproduktionsfunktion af delarbejdsprocesser inden for en overgribende selvstændig livspraktisk målforestilling, og familie-formidlingen gruppestrukturen på begreb for reproduktion af lokalitetsenheder. Imellem disse to strukturer må der indskyde sig/opstå en formidlende struktur af formidlinger mellem delarbejde og lokalitetsenheder, der binder de enkelte produktions- og kooperationsprocesser sammen til en funktionel enhed, hvad vi skal sætte på begreb med zelle. Denne enhed mellem forbund, zelle og gruppe er nu at se som den sammenhæng, som det enkelte individ konkret formidler sin virksomhed igennem, hvorfor enheden kan sættes på begreb med kollektiv. Og her inden for eksisterer den enkelte i en bestemt situation; og i forhold til andre kollektiver i en bestemt position (Holzkamp). (Vi får her overvundet det asamfundsmæssige i Holzkamp's kategorier, idet både position og situation må bestemmes som forhold i en samfundsmæssig kontekst.)

Forholdet mellem individ og samfund formidles altså ikke direkte - dette vil være at gøre samfundet til "storindivid" eller individet til et "lille samfund" - men det formidles gennem et system af praksisformer, der samfundsmæssigt set reproduceres på basis af kollektivgrupper/-sammenhænge, og individuelt set på basis af personlige kollektiver.

Den kollektive bestemmelse af den samfundsmæssige kooperationsproces og den personlige bestemmelse af den individuelle virksomhed kan nu gribes i deres indre sammenhæng, idet forholdet mellem dem reproduceres inden for kollektive situationer af individer i bestemte sammenhænge - et forhold, der virkeliggøres gennem praksisformer. Disse praksisformer er i stadig bevægelse, og de udvikles samfundsmæssigt

i samme grad som modsigelserne i og imellem praksisformerne gribes i perspektivet arbejdsvirksomhed - hvilket udtrykker sig i udviklingen af den kollektive og personlige selvbestemmelse, hvilket samtidig er at se som en udvikling af den samfundsmæssige og individuelle subjektivitet, altså af systemernes subjekt-agtighed.

Samfundshistorisk set fødes det enkelte individ ind i en bestemt sammenhæng, der nu er at se som et konkret kollektiv; og det udvikles med dette, og det er i sin personlige selvbestemmelsesudvikling gennem dette kollektiv i et udviklingsforhold til andre individer i eget og i andre kollektiver. Den enkelte person formidles mao med kollektivet gennem sit eget og andres kollektiver - et formidlingsforhold, der for den spæde kun er middelbart, idet det primært er bestemt af "hjem"-kollektivets egenlogik.

Denne individuelt-kollektive formidlingsproces er at se - individuelt som samfundsmæssigt - som subjektivitet. Og subjektivitet kan derfor alment bestemmes som processen af forholdet mellem teori og praksis, idet enhver praksisform både realiserer sig materielt og ideelt som formernes materielle selvudtryk i begrebslig form. (Se bilag 3 for opsummerende skitse for antropogenesens omslag i samfundshistorie.)

— 5 —

Vi har nu stillet vores eget udgangspunkt på benene (jvf tidligere s. 1-3), hvor vi konciperede tre instanser i den praktiske erkendelsesproces: det opgavestillede og -stillende subjekt, teorier om opgaven og opgaven selv). Det opstår samtidig med samfundsformens historie.

Hermed har vi begreber for processen af almengørelser på det samfundsmæssigt-menneskelige udviklingsniveau. Og dette er også begreber, der indfanger det forhold, at virksomme individer altid realiserer arbejdsvirksomhed uden nødvendigvis at realisere en proces af samfundsmæssig almengørelse (som eksempel på en ikke-samfundsmæssig almengørelse er etableringen af privatejendommen og af dennes politiske pendant i staten, der betyder at samfundshistorien må realisere sig som fremmedgjort form for verdenshistorie, jvf tidligere kap. 2, s. 84 ff. . Menneskene er godt nok alment relateret til problemudvikling i perspektivet det samfundsmæssigt almengørelsesduelige, men opståelsen af uigennemskuelige naturforhold, der overstiger en konkret samfundsmæssigt-menneskelig subjekt-agtighed kan fremtvinge kompromisløsninger mellem kortsigtede og langsigtede eksistensopretholdelses-

perspektiver - kompromisser, der ikke umiddelbart lader sig trække tilbage eller overvinde gennem videreudvikling, hvad der kan siges at være tilfældet med realiseringen af privatejendommen).

I disse systemer af samfundsmæssig og individuel selvsamfundsmæssiggørelse er terapi produceret gennem den menneskelige praksis og ud fra måden som denne praksis konkret er blevet grebet. Og da vores bestemmelser af henholdsvis den samfundsmæssigt-historiske proces og af terapi nu er kompatible med hensyn til abstraktionsgrad - de er nu begge bestemt abstrakt-almment (jvf tidligere s. 125) - så står vi på det trin i vores problemudviklingsproces, hvor konciperingen af et teoribegreb om terapi er vores næste opgave.

Kapitel 3.3: Terapi som kollektiv varetagelse af personlig lidelse: lidelsesbemestring.

Konciperingen af et teoribegreb om terapi er identisk med en kategoriel bestemmelse af de indre bevægende forhold, hvor igennem terapi produceres og reproduceres som selvbevægende realitet. Og i forlængelse heraf kan vi sige, at en kategoriel bestemmelse af en genstand ikke er andet end den begrundede indføring af begrebet om genstanden i forhold til den historiske kontekst, hvor igennem og hvor inden for genstanden selv produceres (jvf tidligere s. 55).

Konciperingen af et teoribegreb om terapi er derfor den begrundede indføring af vores begreb om terapi - lidelsesbemestring - i processen af samfundsformens selvsamfundsmæssiggørelse. Og da dette kun er at se som en konkret udviklingsproces - bevægelse, forandring og udvikling er altid fra konkretum til konkretum - så drejer det sig om realhistorisk oparbejdning af de historisk-logiske dimensioner af natur- og samfundshistorisk karakter, som terapi - som dialektisk spring - fuldbyrdes igennem.

I relation til vores genstandsfelt - samfundsformen for menneskelig livsopretholdelse som den første form (og grundformen) for samfundshistorie, og terapi her inden for - så møder vi ved denne opgave om realhistorisk oparbejdning en udviklingslogisk modsigelse: på den ene side er terapi et produceret samfundsmæssigt fænomen; på den anden side er terapi udviklet fra et naturhistorisk opstået grundforhold - altså fra en terapeutisk forform - der negeres dialektisk gennem det samfundsmæssigt-menneskeliges opståen. Et teoribegreb om terapi kommer derfor til syne i samme grad, som vi rekonstruerer - gennem teoretisk genspejling af dens bevægelse - hvordan denne udviklingslogiske modsigelse historisk er opstået og blevet løst med opståelsen af terapi som særskilt form for social praksis. Og hermed kommer vi endelig igennem de tidligere gordiske knuder (jvf s. 1, s. 60 og s. 122), idet vi kommer fri af deres fælles udspring: den teoreticistiske respektiv empiristiske indfaldsvinkel, der resulterer i en a priori vilkårlig og partisk bestemmelse af en genstand. I stedet for dette får vi nu en analytisk udarbejdet bestemmelse af terapi - en bestemmelse, der er at se som en "slags" definition: i bedste fald virkelighedens egen af sig selv, i værste fald en skæv

almengørelsesduelig almenhed.

Spørgsmålet er nu, hvordan vi stiller os på standpunktet af den udviklingslogiske modsigelse, der finder sin løsning med terapi. Da de "højere" former er nøglen til de "lavere" - jvf Marx om "menneskets anatomi som nøglen til abens anatomi" (74b, s. 221) - så er indgangen til standpunktet vores terapeutiske grundform selv, idet en udpegning af det moment i processen af samfundsformens selvsamfundsmæssiggørelse, der har isomorfi hermed, giver os en bestemmelse af terapi funktionelle placering i den samfundsmæssige og individuelle reproduktionsproces. Og her ud fra kan forformer for terapi identificeres, og deres udviklingslogiske sammenhæng rekonstrueres.

Terapi funktionelle placering i samfundsformen for livsopretholdelse.

Når produktionen er det bestemmende moment i den samfundsmæssige kooperationsproces, så starter vi vores identifikationsproces her.

Produktion: det moment der adskiller menneskene fra dyrene ved at menneskene selv adskiller sig fra dem ved at producere deres livsfornådenheder gennem den kooperative arbejdsproces. Igennem denne bevægelse indvirker mennesket på naturen, ændrer og omformer den, passer den til til sig, men også en bevægelse, hvor igennem mennesket ændrer og omformer sin egen natur. Dette er en proces, hvor mennesket på foregribende måde alment producerer sin værens-opfyldelse. Heri ligger implicit lidelsesbemestring, men ikke som det, der skal overvindes; tvært imod må man sige at den menneskelige praksis selv - par excellence - forebygger lidelses-opståen gennem den nødvendige og mulige proces af arbejdets strukturelle almengørelse.

ε:

Terapi kan derfor ikke siges at være et mål - eller delmål - ved den menneskelige praksis, men må ses som et utilsigtet biprodukt herved. Og dette kan udtrykkes på den måde, at terapi må være et produkt af produktionen uden selv at være produktion. Mao er terapi at se som et reproduktionsforhold, der kun i den grad at det gribes bevidst af og gennem den menneskelige praksis bliver til produktion (:arbejdsvirkomhed), og dermed til selvbevægende realitet med egen særegen udviklingshistorie bestemt gennem det menneskelige virke heri.

Vi kan nu spørge, hvilket fænomen der - som utilsigtet biprodukt ved den menneskelige produktion, og som empirisk er påviselig - stiller sig som et muligt terapeutisk forhold i samfundsformen for menneskelig livsopretholdelse. Og svaret herpå er individet som bærer af sygdom. (Dette kan påvises empirisk, men forudsætningen for at dette svar er adækvat bestemmes også af, om vores fænomen- og feltbestemmelse af terapi (kap. 1) i den videre historisk-logiske rekonstruktion lader sig koncipere her ud fra.) Da eksistensen af sygdom er bundet til - eller som sin modpol sætter - sundhed, så er den realhistorie, som vi derfor stilles over for at rekonstruere modsigelsen mellem sundhed og sygdom ved livsprocessernes naturhistoriske udvikling frem til - og med - naturhistoriens omslag i samfunds-historie.

Vi skal i det følgende følge den historiske udvikling af modsigelsen mellem sundhed og sygdom på basis af en almen-biologisk bestemmelse af sundhed og sygdom. Dette er en indsnævring af vores analysegrundlag, idet vi kommer til at operere med en almen biologisk natur, der så at sige sætter sig "mekanisk" igennem for de forskellige psykiske specificitetsniveauer - en abstraktion, der med Marx' ord er at opfatte som "utilladelig". Men vi får hermed begrænset omfanget af vores analyse, så den (forhåbentlig) ikke bliver ved med at tage magten fra os. Vores analyseresultat bliver dog behæftet med en vis usikkerhed, samt med nuancetab - men vejen er beredt for en mere bæredygtig rekonstruktion på andet tidspunkt og sted.

Modsigelsen mellem sundhed og sygdom biologisk set.

Mennesket er et samfundsvæsen, og dets natur at se som en samfundsmæssig natur. Men mennesket forbliver også et naturvæsen som en biologisk-fysiologisk-neurologisk-anatomisk organisme, der i sit vekselvirkningsforhold til omverdenen kan realisere sundhed såvel som sygdom, som to modsigelsesfulde, relaterede og gensidigt betingede grundkvaliteter ved liv.

Liv kan derfor siges at ytre sig gennem enheden og modsigelsen mellem denne modsigelse mellem sundhed og sygdom, der begge er at se som livstypiske. Imidlertid gælder også, at kun sundhed er idealtypisk for liv, idet en organisme kun kan fungere og udvikle sig som organisme

ved at realisere en grad af maksimal vitalitet og funktionsduelighed. Sundhed er derfor at se som det idealtypisk mulige (Maiers 75, s. 480), medens sygdom må ses som et muligt biprodukt ved livseksistensen.

En organisme lever altså ikke for at være sund respektiv undgå at blive syg - dette gælder også den menneskelige organisme - men kun i kraft af dets konkrete livsproces som et vekselvirkningsforhold mellem organismens aktivitet og omverdensforholdene kan det realisere sundhed respektiv sygdom. Heraf følger også at modsigelsen mellem sundhed og sygdom ikke er den virksomme eller bestemmende for livsprocessens vekselvirkningsforhold, men kun et sekundært moment herved - altså i forhold til livsprocessens bevægelseslogik et uspecifikt grundlag. (Ovenstående argumentationsgang kan gennemføres i forhold til alle naturmodsigelser for liv; fx også for den væsentligste eller mest almene modsigelse mellem liv og død - hvortil det kan siges, at livet ikke leves i en stræben efter døden eller for at undgå døden, men livet leves imellem og i kraft af modsigelsen mellem liv og død uden at kunne reduceres hertil - og endvidere: reduceres livsprocessen til modsigelsen mellem liv og død, så indfanges kategorielt kun det mest almene ved livs opståen respektiv død, hvorved modsigelsen for organismen som sådan etableres eller ophører med at eksistere.)

Lidelse skal vi i relation til ovenstående derfor forstå som den livseksistensform, hvor modsigelsen mellem sundhed og sygdom træder frem som en bestemmende kvalitet ved livseksistensen. Og spørgsmålet er derfor nu, hvad der producerer denne modsigelse mellem sund og syg, mellem sundhed og sygdom.

Sundhed og sygdom må som alle andre livskvaliteter anskues gennem vekselvirkningsforholdet mellem organismen og omverdenen. Dette vekselvirkningsforhold kan - i følge Maiers (75), som vi i det følgende støtter os til, hvad angår det biologiske niveau - differentieres i typiske, atypiske, sygelige og syge processer, hvor imellem der eksisterer bestemte relationer.

Typisk opretholder en organisme sit liv - med kvaliteten sundhed - gennem dens (arts)specifikke tilpasningsevne til de variable (arts)-

specifikke omverdensbetingelser, når omverdenen indeholder de nødvendige og tilstrækkelige betingelser, samtidig med at organismens artsspecifikke tilpasningsevne ikke overfordres. Den aktive pol i organisme-omverdens-forholdet er organismen selv, hvilket også typisk er en aktivitet, der samtidig kompenserer for skadelige/sygelige forholds indvirkning på organismen, så organismens samlede funktion ikke nedsættes, men tvært imod kan realisere sig på idealtypisk måde. Som uspecifikke processer er her de opbyggelige og nedbrydende processer, der vedvarende reproducerer den dynamiske ligevægt af de basale stofskifteprocesser.

Ændres her over for de (arts-)specifikke eksistensbetingelser - det kan være kvalitativt som optrædelsen af nye omverdensbetingelser, som organismen ikke er tilpasset til, eller kvantitativt som en forøgelse af koncentrationen af bestemte eksistensbetingelser - så overskrides organismens systemkapacitet; og atypiske processer træder frem som bestemmende for organismens aktivitet. Dette er en proces, hvor de nedbrydende processer overtager over de opbyggelige, hvorved den dynamiske ligevægt forstyrres. Hermed fastholdes organismen i en stadig uligevægtssituation, der vil føre til et totalt sammenbrud af organismens regulationssystem - og dermed til ophør af den biologiske stof- og energiudvekslingsproces med omverdenen - med mindre den dynamiske ligevægt kan genskabes på en eller anden (funktionel) måde.

Atypiske processer er derfor at se som forårsaget af atypiske forandringer ved omverdenen med omverdenen som den aktive side i modsigelsen mellem organismen og omverdenen. Men organismen kan og må reagere som organisme - dvs aktivt - herpå, hvilket også finder sted gennem dens (arts-)specifikke reaktionsevne, der som funktionel egenskab ved organismens tilpasningsevne sikrer et beredskab over for forandringer. Uden denne evne ville liv ikke kunne finde sted - endsige organisk/biologisk udvikling virkeliggøre sig.

Overgangen fra atypiske processer - der altså ikke i sig selv er at se som sygelige processer - til sygeligt atypisk forekommer da, når organismens tilpasningsevne i forhold til at vende omverdenen, som den bestemmende, til selv at være bestemmende i organisme-omverdens-forholdet, ikke er tilstrækkelig, hvorved den ydre modsigelse mellem

organismen og omverdenen forvandler sig til en "indre modsigelse, der med egen dynamik og kamp udvikler sig inden for organismen selv" (Maiers 75, s. 476).

Og i den udstrækning, at en sådan sygelig atypisk modsigelse udvikler sig til hovedmodsigelsen i organismens liv, så er vekselvirkningsforholdet mellem organismen og omverdenen sygt, hvorved de

"sygelige delprocesser i deres vekselvirkning inden for det levende system som helhed bygger et kvantitativt grundlag hvormed organismen befinder sig i en tilstand af sygdom kvalitativt forskellig fra sundhed" (s. 476).

Sygelige processer er her ud fra at se som sådanne atypiske processer, der "kan føre til sygdom", hvor overgangen til sygdom dog kun er en "mulighed", der gennemgående ikke altid bliver virkeliggjort.

Mellem de patologiske processers årsager og sygdom består ingen lineær kausalsamordning",

hvilket må forstås ud fra, at der kan forekomme ændringer og udvikling på andre niveauer i organismens aktivitet - og som vi senere skal komme ind på: ændring og udvikling, der hænger sammen med organismens psykiske udviklingsniveau - der perspektivisk ophæver eller kan ophæve (evt modificere) de sygelige atypiske processers stagnerende virke. En sådan specifik reaktionsevne skal vi nu sætte på begreb med stressberedskab.

Men kommer det til sygdom, så er udgangen herpå at se som eet af tre mulige: sygdom kan slå kvalitativt om i en fuld genfremstilling af sundhed, hvorved også de indre organismeforhold og -betingelser kan blive vidtgående modificeret (fx som habituel immunitet mod bestemte infektionssygdomme eller i en forstærket reaktionsevne på specifikke områder (fx at et ben sjældent brækker samme sted anden gang); eller sygdom kan føre til en betinget tilpasset tilstand med reduceret tilpasningsevne (kronisk sygdom/lidelse); og endelig kan sygdom føre til det totale sammenbrud af organismen som levende, og dermed til patologisk død (s. 477).

Opsummerende kan vi sige, at er organismens typiske tilpasningsevne væsentlig forstyrret gennem graden og/eller intensiteten af sygelige processer, så befinder organismen sig i en tilstand af sygdom med modsigelsen mellem sundhed og sygdom som bestemmende modsigelse i

organismens aktivitet. Dette er en "tidsmæssig labil form for liv" (s. 476), der i den grad, hvor de sygelige processer vedvarer, fører til en væsentlig nedsættelse og beskadigelse af organismens tilpasningsevne, der kan - men ikke behøver - føre til en tilsvarende nedsættelse af denne, eller til afvikling af livsprocesserne.

Skal vi på denne baggrund bestemme et begreb om den første forform for lidelsesbemestring alment-biologisk set, så må den forankres i forhold til eksistensen af atypiske processer. Men da ikke alle atypiske processer er sygelige - men dog alle sygelige processer atypiske - så er lidelsesbemestring bundet til opståelsen af de atypiske processer, der som specifik bestemmende processer i forhold til organismens samlede aktivitet ikke fører til udvikling, men tvært imod til en atypisk nedsættelse af tilpasningsevnen. Lidelsesbemestring vil vi derfor alment-biologisk bestemme som processen af atypisk nedsættelse af tilpasningsevnen (der kan - men ikke behøver - føre til en vedvarende nedsættelse af denne), hvor betingelsen for disse processers opståen er ændringer i organismens omverdensforhold, der fører til en overskridelse af organismens systemkapacitet.

def:

Så vidt lidelsesbemestring alment-biologisk set. Og i det følgende skal vi overgå til at forfølge, hvorledes denne forform for lidelsesbemestring udvikles inden for de fire udviklingstrin af det psykiske, som vi - med Holzkamp - tidligere har reflekteret den naturhistoriske udviklingssammenhæng igennem (jvf tidligere s. 129 - 32).

Naturhistoriske forformer for lidelsesbemestring: sygdomsovervindelse og sygdomsbehandling.

Med ovenstående har vi det "abstrakt-almene" grundlag (- citations-tegnene refererer til det tidligere nævnte problem om antagelsen af en almen biologi -) for en rekonstruktion af forhistorien for lidelsesbemestring, idet den (natur-)historiske modsigelse mellem sundhed og sygdom finder sin samfundshistoriske løsning med lidelsesbemestring som den første terapeutiske form.

Som altid ved historisk rekonstruktion må vi starte med den genetisk første form. Og indfaldsvinklen hertil finder vi i det forhold, at

modsigelsen mellem sundhed og sygdom må begrundes inden for systemet af organisme-population-omverdenen, idet dette er den mindste analyse-enhed for studiet af livsprocesser. Derfor først en almen bestemmelse af livsprocesser.

Livsprocesser kan - i følge Holzkamp 83 - alment bestemmes som "selv-reproduktion på populationsniveau, og organismisk systemopretholdelse på et underordnet organismeniveau" (s. 93). Enkeltorganismen indgår således i et "overgribende system" med flydende ligevægt mellem assimilation (:omsættelse af energi) og dissimilation (:forbrug af energi), hvor organisme-populationen er at se som et relativt åbent system over for omverdenen som et relativt lukket system med stationær ligevægt. Som åbent system med flydende ligevægt kan der tales om eksistensen af udviklende indre modsigelser inden for organisme-populationen, idet udvikling overhovedet er et nødvendigt bestemmelsesmoment ved liv, samt om en dertil hørende/svarende progressionsgrad for organismepopulationen, idet udvikling altid har en bestemt retning givet ud fra de indre modsigelsers karakter.

De indre modsigelser er at se som funktionelle genspejlingsprocesser, der i deres egenart er bestemmende for udviklingslogikken i populationen; og de kan karakteriseres ved, at når forplantningssandsynligheden hos organismen øges via selektion og mutagenitet og fører til højere systemkapacitet, så fører det også til at populationens overordnede systemligevægt kan overleve også under mere ugunstige ydre betingelser (s. 64). Og her igennem træder progressionsgraden frem som modsigelsen mellem gennemsnitlig organismisk systemkapacitet og systemtruende ydre omverdensbetingelser. I progressionsgraden ligger derfor udvikling, stagnation eller forfald og dermed død som mulige udviklingsretninger.

I relation til liv som sådan - og det vil her sige: mere alment end psykisk liv - vil optrædelsen af en indre modsigelse i formen sundhed og sygdom som atypisk nedsættelse af tilpasningsevnen umiddelbart føre til forfald - og dermed til organisme-populationens ophør som organismisk materie, da progressionsgraden med denne modsigelse som bestemmende bliver "nul". Dette betyder igen, at der intet medium er for videreførelsen af modsigelsen mellem sundhed og sygdom alment livsmæssigt set, hvorfor sundhed som sygdom derfor nok er grundkvaliteter

ved liv, men de har samtidig ingen særskilt udviklingshistorie - men omvendt kan de få det, eller rettere får det. Eller mao: udviklingshistoriens faktiske forekomst er eklatant argument for, at modsigelsen mellem sundhed og sygdom snarere er en effekt af livsprocessers stofskifteprocesser modsat en præmis herfor. Strengt taget giver det derfor heller ingen mening at tale om sundhed og sygdom på dette niveau, men kun om funktionalitet og dysfunktionalitet som opretholdelsen respektiv forstyrrelsen af systemlige vægten. Men modsigelsen her imellem kan ud fra et samfundsmæssigt-menneskeligt standpunkt bestemmes i dens sundheds-sygdoms hæmmende/fremmende karakter for konkret samfundsmæssigt-menneskeligt liv - hvorfor der også kun genstands-eksternt kan tales om et sygt respektivt sundt system i betydningen organisme-populationen.

I På det psykiskes elementarniveau - sensibiliteten som kvalitativ egenskab ved livsprocesserne - finder vi heller intet særskilt medium for modsigelsen mellem sundhed og sygdom, altså heller ikke her en forform for terapi. Men vi møder dog en mulighedsbetingelse for at lidelsesbemestring kan opstå fylogenetisk senere med uddifferentieringen af de to funktionskredse:

Forplantningens funktionskreds som "differentieringen af selvreproduktionsaktiviteter, som alle umiddelbart tjener hele populationens systemkapacitet" (Holzkamp 83, s. 93). Dette er en udvikling af organismens orienteringsaktivitet til at foranldige/føre hen til sexuel kopulation, hvilket sætter betydningsenheden kønspartner, endvidere differentieringen i forberedende og udførende betydningsenheder, og endelig til en videre differentiering i betydningsenhederne ungelpleje og familie;

og livssikringens funktionskreds som "differentieringen af enkeltorganismens systemopretholdelse (:assimilation, dissimilation), hvor forøgelsen af forplantningssandsynligheden godt nok tjener populationsopretholdelsen, men ikke direkte - snarere formidlet gennem opretholdelsen af enkeltorganismen (s. 93). Livssikringens funktionskreds er udviklingen af differentierede former for næringssøgning, der sætter betydningsenheder som planteæder, kødæder, andre dyr mv, der videredifferentieres til betydningsenheder som jagt, kamp, flugt mv.

Netop det, at de to funktionskredse på det psykiske niveau ikke er ligestillede - idet det gælder at livssikringens funktionskreds er

funktionel underordnet forplantningens funktionskreds, fordi "enkelt-organisme-opretholdelsen blot fremstiller en omvej eller en komplikation i populations-opretholdelsen" (s. 93) - så åbnes der mulighed for, at en enkeltorganisme kan blive bærer af atypiske processer, der ikke fører til udvikling, men til atypisk nedsættelse af tilpasningsevnen - altså sygdom - uden at dette truer populationens videreførelse. Heri ligger på den ene side en selektionsbetingelse, der kan fremme udviklingsduelige mutanter, men på den anden side må populationens systemkapacitet have en progressionsgrad, der kan kompensere for patologisk stagnation. På det psykiske elementarniveau har vi mao en betingelse for, at modsigelsen mellem sundhed og sygdom kan træde frem realhistorisk, men dette er ikke at se som eksistensen af en forform for terapi, idet det også gælder (jvf Holzkamp 83, s. 93), at der kun kan snakkes om artsspecifikke typer af betydningsenheder og tilsvarende typer af aktivitetssekvenser, fordi der ikke er individualiserede betydninger med individuel aktivitetsrelevans. Mao: udvikles modsigelsen mellem sundhed og sygdom, så sker det inden for en enkeltorganisme på basis af en overskridelse af dennes systemkapacitet, hvorved organismen går til grunde, hvorfor der heller ikke her er et særskilt medium/form for en videreførelse - kun indirekte i form af en "overkapacitet" i selve populationens systemkapacitet; en "overkapacitet", der finder sin første funktionelle form med opståelsen af socialstrukturer som formidlingsniveau mellem enkeltorganismen og populationen.

II På det andet trin i det psykiskes udvikling - niveauet af artsspecifik lære- og udviklingsevne - hvor det på den ene side kommer til en individualisering af de artsspecifikke betydninger og betydningsstrukturer, og på den anden side til en udbygning af socialstrukturen (denne sætter sig endeligt igennem realhistorisk), træder de dyriske familieformer frem som en mulighedsbetingelse for en direkte overlevering af modsigelsen mellem sundhed og sygdom fra generation til generation, idet der skabes mulighed for socialstrukturel kompensering af enkelte dyrs atypiske nedsættelse af tilpasningsevne. En overskridelse af det enkelte dyrs systemkapacitet fører ikke automatisk til patologisk død, idet de andre dyr kan forholde sig individualiseret til betydningen af en socialpartners eksistensform. Socialstrukturen giver mulighed for støtte til sygdomsovervindelse - fx beskyttelse mod kulde, fjender; måske det at få slikket et åbent sår rent af artsfæller, som det kendes hos højere dyrearter. Denne støtte kan endvidere

siges at vinde stadig større funktionel betydning for artens overlevelse, jo mere de dyriske socialstrukturer er udviklet (:individuerede), idet de voksne dyr - qua deres individuerede erfaringer - i sig selv er væsentlige for etableringen og fastholdelsen af den nødvendige traditionsbygning, der bringer socialgruppen/arten videre fra generation til generation.

På dette trin i det psykiskes udvikling gives der mulighed for, at de enkelte dyr kan gøre erfaringer med sygdom, og dermed også erfaringer med sygdomsovervindelse - men det er samtidig erfaringer, der kun indirekte overlever det enkelte individ, nemlig som en mulig modificering af traditionsbygningen i form af en differentiering af socialstrukturen i forhold til forholdemåder over for sygdom hos artsfæller.

Vi kan her tale om en forform for terapi eller om en genetisk elementarform for lidelsesbemestring, der består i ad hoc sygdomspleje gennem socialpartnerstøtte formidlet gennem familieforbund. Modsigelsen mellem sundhed og sygdom kommer her på begreb som individueret forholden sig til sygdom. Og vi skal sætte denne første form for lidelsesbemestring på begreb med sygdomsovervindelse.

Problemet er nu, hvorledes denne elementarform for lidelsesbemestring videreudvikles inden for det psykiskes almene videreudvikling på niveauer af specifik menneskelig natur (tredje trin), samfundsmæssig udvikling og individuel samfundsmæssiggørelse (fjerde trin) og samfundsmæssig og individuel selvsamfundsmæssiggørelse (femte og dermed første trin inden for den nu samfundsmæssigt-menneskelige udviklingskvalitet). I dette afsnit skal vi følge videreudviklingen af lidelsesbemestring inden for det tredje og fjerde trin, og vi griber her tilbage til den sammenhæng, der er bestemmende for denne udvikling: overgangen fra naturhistorie til samfundshistorie (antropogenesen), og som denne er blevet bestemt i kapitel 3.1.

Med udviklingen af manipulationsevnen med midler og individualiseret socialkontakt i de tropiske regnskove kommer funktionen af sygdomsovervindelse endelig "helt på begreb" qua den hermed forbundne videreudvikling af vedvarende former for socialkontakt og af selvstændiggjorte former for social understøttelse/hensyntagen respektiv emotionel integration. Men det betyder endvidere for sygdomsovervindelse, at det ikke blot får problemkarakter for en socialpartner, hvis dets

makker skranter, men det må antage konfliktkarakter for en social-partner, hvis ikke socialpartnerne kan overvinde sygdom sammen. Hos højere dyrearter kendes der til eksempel det forhold, at en social-partner næsten er på kanten til at ofre sin egen eksistens for at beskytte en ubeskyttet makker. Men på trods af konfliktkarakteren er der dog kun mulighed for ad hoc forholden sig til sygdom som aktivitetsmuligheder, der er givet qua den specifikke traditionsbygning og de enkelte dyrs individuelle erfaringer. Men med tilbagetrængningen af regnskovene, og den hermed forbundne udvikling af tobenetheden, den aflastede brug af "hænderne", samt videreudviklingen af læreevnen fra informationsbearbejdning til fremstilling af relations- og resultatanticipations-opfattelser, opstår muligheden for også en koncipering af selve modsigelsen mellem sundhed og sygdom i relation til forholdet mellem aktivitet og betingelser, idet den enkelte kan gøre erfaringer med også sig selv som skaber af problematiske forhold i livsbetingelserne og/eller for sig selv i disse.

Mao kommer der - som en effekt af udviklingen af sagsintentionaliteten - en kobling mellem aktivitet og resultat til syne, der muliggør en fundering af sygdom i forhold til subhominidens egenaktivitet, hvilket kan siges at være en funktionel genspejling af modsigelsen mellem sundhed og sygdom. Men det er en fundering, der her kun kan siges at dreje sig om mere umiddelbare aktivitet-resultat-relationer med sygdom som resultat, hvad vi skal sætte på begreb med ulykkestilfælde: subhominiden går simpelt hen fejl af livsbetingelsernes egenart og rammes af dem med (somatisk) skade til følge.

Med udviklingen af den funktionsopdelte aktivitetskoordinering (de forskellige dele af en aktivitetssekvens varetages af forskellige individer, som gensidigt sætter sig ind som "instrument" for realiseringen af mål og målforestillinger, altså udviklingen af kvaliteten socialintentionalitet) bliver det endvidere muligt at erfare også andre som skabere af problematiske forhold i livsbetingelserne, evt direkte skade af een selv, samt erfare sig selv som skaber af problematiske forhold for/ved andre artsfæller.

Σ: Opsummerende kan vi sige, at med udviklingen af sags- og socialintentionaliteten, så opstår der mulighed for at erfare modsigelsen mellem sundhed og sygdom som konsekvens af egen- og andres konkrete aktiviteter, men dette endnu kun i sin direkte form som ulykkestilfælde, altså kausal sygdomsproduktion. Selve sygdomsovervindelsesproduktionen

vinder imidlertid også nye træk med udviklingen af sags- og social-intentionaliteten, idet der åbnes mulighed for ikke blot at erfare sygdom som sådan, men at differentiere mellem sygdomme (qua den begyndende objekt-tænkning) ud fra typiske sygdomsforløb, hvilket igen sætter muligheden for differentierede forholdemåder (qua den begyndende genynderliggørelse af inderliggjorte aktivitetsdele via "tænkning") over for sygdomme, hvilket kan ses som en begyndende behandling af artsfæller.

I den videre naturhistoriske/antropologiske udviklingsproces (hvor det kommer til en funktionsveksel fra den individuelle middel fremstilling og -benyttelse til social fremstilling og social brug af værktøj, og dermed til en integration af sags- og socialintentionaliteten på et nyt niveau, hvor det kollektive aspekt i skabelsen af midler til almengjorte formål og det sociale aspekt i den kollektive forsorg bliver to sider af samme sag) opstår der en kvalitativ ny sammenhæng for konsekvens-tænkningen omkring dimensionen sundhed-sygdom, idet den begyndende opløsning af det individuelle forhold mellem aktivitet og resultat til fordel for en kooperativ formidling på den ene side begrænser den funktionelle værdi af konsekvens-tænkningen, da betingelserne for modsigelsen mellem sundhed og sygdom nu selv begynder at blive skabt/produceret i deres generelle træk; men på den anden side åbnes der mulighed for qua den funktionsdelte Kooperation som almengjort forsorg at reflektere forholdet mellem generelle livsbetingelser og typiske sygdomme, da den almengjorte forsorg indeholder "samfundsmæssige mål", hvis konkrete realiseringskonsekvenser til stadighed må tilbagereflekteres i forbindelse med sættelsen af nye mål ud fra gamle.

Selve funktionsvekslen mellem funktionsopdelt koordination og funktionsdelt Kooperation betyder i første omgang blot, at den kvalitativt nye ramme for sygdomsovervindelsesfunktionen etablerer sig som ny mulighedsbetingelse, så der skal en indre udvikling/videreudvikling af den funktionsdelte Kooperation til før sygdomsovervindelsesfunktionen kan vinde nye træk, eventuelt overgå til en ny kvalitet af en forform for lidelsesbemestring.

Og det er her muligt at vise, at funktionen sygdomsovervindelse kvalificerer sig som sygdomsbehandling som en kvalitativt ny forform for

lidelsesbemestring i samme grad som det kommer til en dominansvekslen mellem social værktøjsbrug og samfundsmæssigt arbejde, idet socialstrukturen her selvstændiggør sig som en samfundsmæssig omverden, hvilket nødvendiggør udviklingen af en "generaliseret" sygdomsovervindelsesfunktion.

Vi følger opståelsen af sygdomsbehandling.

Med gennemsætningen af den funktionsdelte Kooperation taber den tidlige overindividuelle mål-anticipation fra den funktionsopdelte koordination dens ad hoc karakter, og samfundsmæssige mål opstår, som de enkelte vedvarende må bidrage til realiseringen af. I de samfundsmæssige mål genspejles - ellers ville de ikke kunne have sat sig igennem - for det første almengjorte brugbarheder og for det andet det at være partner i kooperative livssammenhænge. I kraft af den nu genstandsmæssigt producerede "omverden" opstår der vedvarende tankestrukturer og tankeformer, som de involverede - gennem tænkende tilegnelse og realisering i deres sammenhæng af aktivitet-årsag-virkningsrelationer - må informere sig igennem. Dette sætter også to personrelaterede tankeformer: den almengjorte producent og den almengjorte forbruger - men det er vel at mærke inden for den ramme, hvor de producerede midler principielt står til rådighed for alle socialforbundets medlemmer selv om de ikke er med i produktionen. Dette muliggør en begyndende koncipering af forholdet mellem aktivitet-årsag-virkning og betingelser og sygdom. Dette er til eksempel at sult kan føre til sygdom, og at bestemte næringsstoffer kan være skadelige - erfaringer, der samles op gennem modificering og udvikling af de samfundsmæssige målforestillinger, hvorved erfaringerne får effekt for andre end de, der selv gør dem, hvilket øger overlevelsessandsynligheden for forbundet som sådant.

Der sker med andre ord en tentativ forebyggelse af opståelsen af modsigelsen mellem sundhed og sygdom ved at minimere opståelsen af de betingelser - som nu mere og mere er samfundsmæssigt producerede betingelser - der antages at have en sygdomsproducerende rolle. Og dette muliggør igen, at selve sygdomsovervindelsesprocessen kan funderes bredere: den kan ses eller sættes i relation til mere hypotetiske antagelser om, hvad der gik forud - hvilket hidtil kun har været muligt ved ulykkestilfælde (:den kausale sygdomsproduktion).

I samme grad som socialstrukturen selvstændiggør sig som en samfundsmæssig omverden gennem udviklingen af social værktøjsbrug til samfunds-

mæssigt arbejde sættes de enkelte subhominider som menneskelige individer, der må samfundsmæssiggøre sig individuelt. Dette betyder for opståelsen af modsigelsen mellem sundhed og sygdom at den enkeltes handlinger som sådan er at se som et delaspekt også i udviklingen af sygdom - et forsvindende moment godt nok, da den individuelle virksomhed er at se som den personlige realisering af de samfundsmæssige handlings- og betydningssammenhænge, men her inden for et ikke ubetydeligt moment. Hertil kommer endvidere, at selve sygdomsovervindelsesprocessen muliggør en optimering, idet momentet af individuel samfundsmæssiggørelse muliggør både en relatering af den enkeltes sygdom i forhold til betingelser, der gik forud for sygdom, og et kooperativt samarbejde mellem den individuelt syge og kollektivet - begge forhold, der kan bidrag til konkret - og perspektivisk: generaliseret sygdomsovervindelse. Hermed opstår der mulighed for en aktiv involvering af den syge i sygdomsovervindelsesprocessen, hvad vi skal sætte på begreb med sygdomshandlinger - hvilket omvendt modsvares af kollektivets muligheder for aktivt at reflektere selve sygdomsprocessen og forholde sig differentieret til den, hvilket er en specificering af differentierede handlinger over for forskellige typer af sygdomme; og en ny form for lidelsesbemestring er trådt frem: sygdomsbehandling.

Σ:

Opsummerende kan vi sige, at videreudviklingen af sygdomsovervindelsesfunktionen tager sin begyndelse på basis af en erfaringsakkumulering med også de problematiske konsekvenser af den begyndende eksistens via producerede sociale betingelser, hvilket ud over at etablere funktionen af sygdomsbehandling - der videreføres i den gamle funktions medium: familien, der nu kun eksisterer som en undergruppe i storgruppen - også sætter de antropologiske dimensioner af sygdomsforebyggelse og sygdomshandling. Både udviklingen af sygdomsbehandling på basis af sygdomsovervindelse, opståelsen af sygdomsforebyggelse og af sygdomshandlinger er muligheder, der kan gribes. Og hvor de i den grad, at de er blevet grebet har kunnet få en udviklingsfremmende effekt frem imod indgangen i samfundshistorien. Men nødvendigheden af et greb om dem - formidlingen af arbejdsvirksomhed i forhold til dem - kan først siges at opstå i samme grad som den sociale struktur via de genstandsmæssigt producerede midler og den menneskelige natur via det udviklede mulighedsforhold til omgivelserne selvstændiggør sig endeligt i forhold til hinanden som samfundsmæssig og individuel

reproduktion (:dominansomslaget).

Da denne selvstændiggørelse samtidig betyder sættelsen af en kvalitativ ny udviklingsretning (:overgangen fra det fjerde til det femte analyseskridt er identisk med det første analyseskridt på et nye udviklingsniveau), så vil det nødvendige greb om sygdomsbehandling, sygdomsforebyggelse og sygdomshandling samtidig grundlæggende modificere disse antropologisk udviklede funktioner/dimensioner: de trækkes med igennem en ny udviklingskvalitet og må herigennem selv videreudvikles - en videreudvikling, der sætter forformerne for lidelsesbemestring - sygdomsovervindelse og sygdomsbehandling - på begreb som terapi.

— u —

Vores næste opgave er derfor rekonstruktion af, hvordan funktionerne af ^asygdomsbehandling, ^bsygdomsforebyggelse og ^csygdomshandling videreudvikles til terapi gennem fylogenesens overgang i samfundshistorie.

De endelig skridt til en udtræden af fylogenesen er karakteriseret gennem en stadig voksende aktiv naturtilegnelse gennem genstandsmæssig indgribende forandring af almene formål for livsproduktionen, hvor indtræden i samfundshistorien sker gennem overgangen fra okkupationsdrift (jagt og børsamling) til produktionsdrift (kvæghold og agerbrug). Denne overgang betyder overgangen til en stationær lokalitets-eksistens (de primitive jæger- og samlersamfund var dog selv stationære, men kun i en vis grad, og alene bestemt ud fra de forefundne naturbetingelser), hvilket muliggør en øget erfaringsophobning i omgangen med sygdoms- og ulykkestilfælde. Samtidig tvinges socialstrukturen ikke længere i konflikt i forhold til at efterlade/ikke efterlade (kronisk) syge ved vandring - men dette stiller samtidig kravet om en udbygget forholden sig til sygdom. Omvendt betyder dette også, at syge altid vil få/have orienteringsmuligheder i forhold til, hvor der kan ydes støtte, samt hvilken støtte der kan komme på tale.

Det er en overgang, der empirisk markeres af indsamling og ophobning af forskellige urter med lægende virkning; det er udvidet indgreb i selve det menneskelige legeme med midler ud fra erfaringer med, at indtrængende genstande i legemet kan forårsage sygdom/død, hvis ikke de fjernes; og i forlængelse heraf at knoglebrud heles forskelligt afhængig af omgangen med dem. Hertil kommer erfaringer med at sult

a/
sygdoms-
behandling
dvs.

og mangel på bestemte næringsstoffer kan medføre sygdom. Alt dette betyder udviklingen af bestemte handleprocedurer i forhold til typiske sygdomme/sygdomsforløb.

b/ *forebyggelse* Med gennemsætningen af den samfundsmæssige Kooperation opstår også betingelserne for en kvalitativt ny tankeform omkring sygdom. De med den funktionsdelte Kooperation opståede personrelaterede tankeformer om den almengjorte producent respektiv forbruger videreudvikles til konceptet om kollektivist som den almene arbejder, hvilket sætter forbundstænkning som dimension mellem kollektivet og den enkelte. Heri genspejles det forhold, at det er et problem for kollektivist, at en anden/andre kollektivist(er) har problemer. Hermed beriges dimensionen af sygdomsforebyggelse med en ramme, der gør det til et fælles/kollektivt problem, når/hvis den enkelte stilles i en problematisk eksistens.

c/ *sygdoms-
behand-
linger* På niveauet af individuel eksistens inden for samfundsmæssig Kooperation ændres rammen/betingelserne for sygdomshandlinger. Disse bliver ikke længere kun handlinger, der eksisterer i processen af sygdomsbehandling, men det bliver en dimension ved den enkeltes virksomhed, som den enkelte og andre kan og må forholde sig til: er det fordi jeg er ved at blive syg og skal jeg stoppe med/skifte virksomhed, måske søge behandling - eller er det noget andet, der gør mig utilpas mm. Dette modsvarer også af, at den arbejdsdelte Kooperation/strukturens enkelte delarbejder har forskellig genstand, som ikke umiddelbart kan udskiftes med en anden uden at selve delarbejdet falder fra hinanden, eller simpelt hen bliver til et andet delarbejde med et indhold, der typisk eller nødvendigvis varetages andre steder i den kooperative struktur. Hertil kommer nødvendigheden af realiseringen af langsigtede målforestillinger, der typisk ikke umiddelbart lader sig ændre eller udskyde til et andet tidspunkt.

Vi er nu fremme ved problemet om, hvorledes sygdomsbehandling, sygdomsforebyggelse og sygdomshandling modificeres og udvikles til terapi som form for social praksis inden for samfundsformens selvsamfundsmæssiggørelse. Dette er spørgsmålet om, hvordan lidelsesbemestring konkret-almment produceres.

Samfundsmæssig betingethed, kollektiv social belastning, individuel overbelastning og forbund om personlige symptomer: lidelsesbemestring som kollektiv varetagelse af personlig lidelse.

Vi griber her tilbage til vores bestemmelser om samfundsformens strukturelle almengørelsesproces som formidlingsforhold mellem personer og kollektiv på den ene side og kollektiver imellem på den anden side - det første inden for det sidste samfundsmæssigt-historisk set, det sidste inden for det første individuelt menneskeligt set. Og det er her inden for at sygdomsforebyggelse, sygdomsbehandling og sygdomsbehandling ophæves til lidelsesbemestring som form for social praksis, altså praksisform.

I samfundsformen virker de enkelte personer gennem kollektiver, og kollektiverne på basis af de enkelte personers produktive Kooperation. Og her igennem dannes praktiske livsrytmer mellem forskellige delarbejdsprocesser og personlige virksomhedsprocesser.

Typisk realiserer mennesket sit liv gennem dets udviklingsevne til at bearbejde dets praksisformer gennem motiveret overtagelse af arbejdsstrukturens almengørelse, hvilket samtidig er en almengørelse af dets egne virksomhedsformer.

Hvad angår individets tidlige dannelse, så er arbejdsvirksomheden (som funktionel struktur betragtet) kun perspektiv, omend nødvendigt perspektiv for personlighedens dannelse, en dannelsesproces der afsluttes med den første personlighedsdannelse i 4-7 års alderen, der igen er den første af flere kvalitativt forskellige og hierarkisk udviklelige. Den første personlighedsdannelse er det op til understøttelsespersonerne at realisere sammen med den spæde på basis af de naturlige reflekser, der orienterer sig herom. Men værensfyldeproduktionen er den spæde som sådan ikke personligt subjekt for og i. Men den spædes subjektivitet og selvstændige egenvirksomhed omkring værensfylde udvikles i samme grad, som der skabes mulighed for egenvirksomhed som personlighed. Herefter er det samarbejde på fælles præmisser - mellem personer inden for kollektivet i relation til andre kollektiver.

For personlighedsdannelser, altid på sin vej, må vi derfor sige, at de typisk realiserer arbejdsvirksomhed gennem de involveredes kooperative samarbejde ud fra overgribende mål og hertil relaterede midler,

interesser og behov. Atypiske processer som social belastning træder derfor frem gennem det forhold, at givne praksisformer - som individerne forvalter deres liv igennem - hverken umiddelbart eller middelbart lader sig udvikle til arbejdsvirksomhed: der kan mangle midler; og/eller de genstande/ressourcer, der er til rådighed, er hverken de nødvendige eller tilstrækkelige betingelser i forhold til opfyldelsen af individernes aktuelle interesser/behov - hvorfor der stiller sig/optræder en konflikt mellem kortsigtede og langsigtede livseksistensinteresser. I sådanne situationer må og kan individerne (hvis de vil fastholde den eksisterende grad af livssikring) reagere subjekt-agtigt ved at mobilisere ressourcer og krafter i forsøget på at overvinde de givne konflikter ved at bringe de bestemmende kollektive betingelser ind under en overgribende kollektiv bestemmelse af dem. Dette er kun muligt gennem ændring/udvikling af selve arbejdsvirksomheden, og dette er omvendt også overhovedet betingelsen for at fastholde en allerede opnået grad af livssikring.

Typisk er det menneskelige liv derfor, når det af egen kraft er virksom i sin egen almengørelse som personligt subjekt i den kooperative produktions almengørelse. Som uspecifikt grundlag er her det biologiske eksistensniveau, der fordrer bestemte betingelser (næring, varme, lys) for at kunne opbygge og udvikle sig på naturlig vis. I dette uspecifikke grundlag sker der endvidere en stadig kompensering for skadelige/sygelige forholds indvirkning på den menneskelige organisme. Som uspecifikt grundlag for de menneskelige livsprocesser, er lovmæssighederne ved det specifikt menneskelige niveau derfor af en kvalitativt højere art end lovmæssighederne for det almen-biologiske - en kvalitet som vi skal betegne med menneskelig udviklingsevne. I denne udviklingsevne må vi også tale om et menneskeligt handleberedskab for at markere den grundlæggende forskel, at mennesket i modsætning til dyrene kan og må tilpasse omverdensbetingelser til til sig. Begrebet tilpasningsevne tilhører altså naturhistorien, medens begrebet handleberedskab er et begreb for den specifikt menneskelige tilpasningsevne, der netop består i den aktive udvikling af egen virksomhedsform.

Det kommer her over for til opståelsen af atypiske processer, når individets handleberedskab - i forhold til dets givne praksisformer,

som individet er stillet med, samt stillet med kravet om at almenføre med arbejdet som perspektiv - ikke er tilstrækkelig, og/eller når dets biologiske tilpasningsevne overskrides (det sidste inden for det første).

En sådan utilstrækkelighed på virksomhedsniveau - og her inden for respektiv overskridelse af den biologiske tilpasningsevne til de fysiske/materielle forhold - er grundlæggende et samfundsmæssigt forhold, hvorfor utilstrækkeligheden består i en utilstrækkelig kollektiv og personlig bestemmelse af eksistensbetingelserne. Dimensionen utilstrækkelighed/tilstrækkelighed - som vi tidligere har bestemt som et uspecifikt moment ved den almene samfundsmæssigt-historiske udviklingsbevægelse (jvf s. 178) - kan altså træde selvstændigt frem i formen atypiske processer. Og vores problem i det følgende er derfor, hvad der producerer de atypiske processer, der har at gøre med udviklingen af modsigelsen mellem sundhed og sygdom. Dette er spørgsmålet om, ^I/hvordan det kommer til en utilstrækkelig bestemmelse af eksistensbetingelserne, og ^{II}/forlængelse heraf hvorledes denne utilstrækkelighed reproduceres gennem arbejdsvirksomheden.

ad I:

9/

Den første form for utilstrækkelig bestemmelse af livsbetingelserne, der har at gøre med modsigelsen mellem sundhed og sygdom, finder vi allerede ved udgangen af det psykiskes første trin (:sensibiliteten), hvor der eksisterer en populationsmæssig "overkapacitet", som kompen-serer for patologisk død som følge af opståelsen og effekten af modsigelsen mellem sundhed og sygdom hos enkeltorganismer - en "overkapacitet", der finder sin første funktionelle form med opståelsen af socialstrukturer og individuel læreevne (jvf tidligere s. 195). Men eksistensen heraf fjerner ikke betingelserne for opståelsen af modsigelsen mellem sundhed og sygdom, hvilket samfundsmæssigt-menneskeligt bliver til naturkonflikter, som formidles gennem den samfundsmæssige produktion som bevidst foregribende bemestring af de fælles livsbetingelser gennem kollektivt arbejde.

Som generel dimension ved samfundsmæssig Kooperation har vi derfor de naturbetingelser - og lovmæssigheder - som der endnu ikke er et bevidst formidlet greb om i perspektivet de kortsigtede interessers ophævelse i de langsigtede. Og disse naturforhold - samfundsmæssigt set naturkonflikter - kan ses som partielt bestemmende for den samfundsmæssige produktion, idet de særligt udsatte/svækkede kollektiver og/eller udsatte/svækkede personer heri rammes af betingelser, som der ikke kan gribes ind over for. Det er betingelser, som der må

læres at leve med, indtil der kollektivt er udviklet et fælles greb om dem.

6/ Den næste form for utilstrækkelig bestemmelse af livsbetingelserne opstår overhovedet med samfundsformen, og dette i kraft af dennes nødvendige relation til naturbetingelserne som sådan. Atypiske ændringer i de givne naturforhold kan føre til, at naturforholdene bliver til den bestemmende pol i forholdet mellem individ og samfund, hvilket betyder et tryk mod den kollektive og personlige bestemmelse af de samfundsmæssige forhold med (aktuelle) konflikter og trusler mod den livspraktiske overlevelse til følge - forhold som hvis ikke de overvindes fører til samfundsmæssig stagnation mm. Denne særlige form for utilstrækkelig bestemmelse skal vi sætte på begreb med aktuelt naturtryk.

c/ Den sidste og specifikke form træder freminden for samfundsformen, idet konsekvenserne af en bestemt arbejdsvirksomhed personligt som kollektivt kan være utilstrækkeligt foregrebet, hvorved individerne rammes af deres egne produktionsbetingelser - indirekte ved at ikke-tænkbare, problematiske, farlige eller truende problemer dukker op, eller direkte ved ulykkestilfælde, hvor personer rammes af egne eller andres handlinger.

Σ: Vi skal sammenfatte disse tre former for utilstrækkelig bestemmelse af livsbetingelserne i konceptet om social belastning. Og om denne kan siges, at den er at se som en uspecifik bestemmende dimension ved samfundsmæssig Kooperation overhovedet, og at den består i en samfundsmæssig betingethed af eksistensbetingelserne. En sådan betingethed er kun - eller kan kun typisk være - en partiel betingethed, da den fuldstændige betingethed er ophør af livsprocesser, hvorfor vi også må tale om grader af social belastning. Heraf følger at graden af social belastning er bestemt ud fra produktivkrafternes udviklingsniveau og af den kollektive bestemmelse af de samfundsmæssige forhold, hvor almen samfundsmæssig udvikling i relation hertil er minimering af den sociale belastning, idet udvikling ikke længere - som på naturhistorisk niveau - sker gennem udryddelse af de dårligst "tilpassede" individer eller af socialforbund ("kollektiver") som sådan, men gennem den aktive tilpasning af de samfundsmæssige livsprocesser til naturforholdene.

Når der således må tales om grader af social belastning på grund af utilstrækkelige bestemmelser af omverdensforholdene, så kan vi også sige, at vi på det samfundsmæssigt-menneskelige niveau har at gøre med en specifik dimension af utilstrækkelighed og tilstrækkelighed, der til stadighed reproduceres. Og vi skal begrebsliggøre dette med konceptet om mangelfuld bemestring som arten og graden af social belastning, der er virksom i den samfundsmæssigt-menneskelige reproduktionsproces.

Konkluderende kan vi nu sige, at atypiske processer opstår som reaktion på social belastning af det enkelte individ. Men social belastning er ikke blot noget, der rammer kollektivet og som personerne reagerer på med atypiske livsprocesser til følge. Social belastning produceres og reproduceres inden for konkret arbejdsvirksomhed: kollektivet og de enkelte er selv virksomme hermed og heri. Og hermed er vi fremme ved det andet spørgsmål om reproduktionen af specifik mangelfuld bemestring af livsbetingelserne, idet opståelsen af social belastning enten er en følge af den konkrete/aktuelle arbejdsvirksomhed og/eller kan være følgen af tidligere arbejdsvirksomheder for kollektivets personer.

Af ovenstående får vi, at er reaktionen som reaktion på social belastning ikke tilstrækkelig til at vende sammenhængen for kollektivet respektiv situationen for personen gennem udviklingen af praksisformen til arbejdsvirksomhed, så må kollektivets individer handle sig ind i en situation af social overbelastning: kollektivets individer rammes nu af den specifikke mangelfulde bemestring.

Men ligesom kollektivet så rammes det enkelte individ heller ikke blot af social belastning i en situation: den enkelte er virksom eller handler sig ind i en sammenhæng, hvorfor reaktionen på social belastning ikke automatisk fører til en situation af social overbelastning for den enkelte, da den specifikke kvalitet ved den menneskelige udviklingsevne - handleberedskabet til motiveret energimobilisering omkring problemudvikling, -formulering og -løsning - også muliggør energimobilisering, når dets arbejdsvirksomhed konflikter i forhold til både umiddelbar og middelbar foregrebet nødvendig samfundsmæssig almengørelse. Og dette finder sted gennem umiddelbar aktivering af det bio-

logisk givne stressberedskab på den ene side, og på den anden side gennem middelbar aktivering af viljeprocesser på virksomhedsniveau, men disse processer er nu (over for deres karakter på subhominid-niveau) psykiske funktionsprocesser, der aktiveres inden for motivationsprocesserne - hvad vi skal sætte på begreb med produktiv motivation (karakteren af produktiv motivation - som særligt aspekt ved den menneskelige udviklingsevne og alment bestemme ved dets konflikt-relateret - vil i forlængelse heraf kun være mulig at afklare konkret, når den ses som udvikleligt moment inden for individual-historien eller individets biografiske dannelsesproces).

Er aktiveringen af såvel stressberedskabet og af den produktive motivation med de handlekonsekvenser, som udviklingen af disse får, ikke tilstrækkelig til at vende indvirkningen af den aktuelle sociale belastning, så må det komme til overbelastning af den individuelle eksistens med udviklingen af personlige symptomer - som "løsning" af de atypiske modsigelser i individets virksomhed - til følge.

Sygelige processer opstår i forlængelse heraf, når de atypiske modsigelser mellem individets samlede virksomhedsformer og dets praksisformer (:arbejdsvirksomhedsformer) bliver til indre modsigelser, der med egen virke, dynamik og kraft udvikler sig inden for den menneskelige virksomhed. Sygelige processer opstår derfor, når individets udviklingsevne overskrides, hvilket er at se som den proces, hvor personlige symptomer får relativ selvstændigt virke inden for den individuelle virksomhed.

Og det kommer i forlængelse heraf til sygdom, når en sygelig atypisk modsigelse udvikler sig til den grundlæggende modsigelse i individets virksomhed. De personlige symptomer er nu de bestemmende forhold i individets vekselvirkningsforhold med omverdensbetingelserne. Udgangen herpå er - som tidligere bestemt - enten reetablering af udviklingsevnen, vedvarende nedsættelse heraf eller livets ophør, hvor det kan siges, at det kun er ændringer på det biologiske niveau, der kan medføre irreversible ændringer (her under også ændringer/beskadigelse af det materielle substrat for de psykiske processer på det menneskelige virksomhedsniveau).

Σ: // Opsummerende kan vi sige, at modsigelsen mellem sundhed og sygdom træder frem i samme grad som social belastning udvikler sig til personlig //

overbelastning, hvilket finder sted, når individet ikke kan undslippe eller undgå at blive ramt af mangelfuld kollektiv som individuel bemestring af betingelser i arbejdsvirksomheden. Den personligt overbelastede bliver nu individuel bærer af mangelfuld bemestring af livsbetingelserne gennem udviklingen af personlige symptomer, der er at se som indre stagnerende forhold i individets samlede virksomhedsstruktur. Og som indre stagnerende forhold er de at se som en betingethed af den personlige selvbestemmelse, hvorfor denne må træde frem gennem nedsat handleevne og forstyrret værensfylde, hvad vi skal sætte på begreb med personlig lidelse. Og er den personlige lidelse grundlæggende er individet i en tilstand af sygdom.

Nu er overgangen fra typisk atypiske processer - og i forlængelse heraf overgangen fra sygeligt atypisk - til syge processer ikke en automatisk eller selvkørende proces inden for arbejdsvirksomheden. Det er derimod overgange, der produceres og reproducere gennem personernes specifikke indgreb og greb om selve arbejdsvirksomheden som en fælles proces mellem kollektivet og den enkelte, hvorfor vi også kan sige, at den individuelle betingethed modsvares af en samfundsmæssig betingethed af arbejdsvirksomheden i de personlige symptomers gestalt. Personlige symptomer er derfor udtryk for en individuel som samfundsmæssig betingethed af mangelfuld bemestring af arbejdsvirksomheden - altså udtryk for at der stiller sig et problem i vejen for almengørelsen af arbejdsvirksomheden. Overgangen fra social belastning til personlig overbelastning må derfor registreres af den enkelte som af kollektivet som et fælles problem ved arbejdsvirksomheden. Og i kraft af denne tilgrundliggende fælleshed - dit problem er også mit/vores, og omvendt mit problem er også dit/jeres - må forbundstankeformen (som udtryk for den kollektive berørthed) træde frem som bestemmende dimension mellem kollektivets medlemmer. Og en person-kollektiv-problemløsningsproces udvikler sig med de personlige symptomer som det formidlende tredje.

For kollektivet som for den enkelte drejer det sig om udviklingen af en problemformulering om sammenhængen mellem de konkrete arbejdsvirksomhedsbetingelser og den individuelt overbelastedes personlige symptomer, der muliggør en overvindelse af problemet som sådant gennem ændrede kollektive indgreb i arbejdsvirksomheden. Konciperingen af denne sammenhæng er det nærværende udgangspunkt som grundlag for etableringen af handletiltag over for de personlige symptomer.

Men i samme grad som denne sammenhæng mellem personlige symptomer og omverdensbetingelser ikke lader sig koncipere i formen handletiltag med ændringer af den konkrete arbejdsvirksomhed til følge - i samme grad bliver de personlige symptomer som et bestemt forhold mellem samfundsmæssig og individuel betingethed af betingelserne til det bestemmende tredje mellem den personligt overbelastede og kollektivet.

Hvor sygdomsforebyggelse og sygdomshandlinger allerede er kommet på samfundsmæssigt begreb i kraft af, at arbejdsvirksomheden er søgt ændret/udviklet gennem et ændret greb ud fra konciperingen af forholdet mellem atypiske processer og deres opståelsessituationer, -sammenhænge og -betingelser, så kommer nu også sygdomsbehandling på samfundsmæssigt begreb med den samfundsmæssige organisering af det forhold, at kraften til at bryde den individuelle og samfundsmæssige betingethed af arbejdsvirksomheden ved de personlige symptomer ikke kan komme fra disse selv, men kun fra personens og kollektivets samlede systemkapacitet/arbejdsvirksomhedsstruktur gennem et ændret vekselvirkningsforhold til omverdensbetingelserne, herunder også fremskaffelsen af nye omverdensforhold - en proces som kollektivet bliver mere og mere virksom i forhold til over for den personligt overbelastede.

↓
 def: Da modsigelsen mellem samfundsmæssig og individuel betingethed i det personlige symptoms gestalt såvel opstår som reproduceres kollektivt som personlig lidelse, så kan vi bestemme lidelsesbemestring som kollektiv varetagelse af personlig lidelse. Og dette er at se som en bestemmelse af grundformen for terapi som form for social praksis, altså som praksisform. Og denne får både en samfundshistorisk udviklingslinie som kollektiv reproduktionsform og en individual-historisk udviklingslinie som personlig bearbejdningsform.

syg-
 dom:
 Et alment sygdomsbegreb kommer nu også til syne: sygdom er i dets modsætning til sundhed at se som en betinget modsigelse i individets bearbejdningsforhold til dets reproduktionsformer.

IV

"Klassekampen som bevægelsen
hele møget opløses i" / Marx

KAPITEL 4: SAMFUNDSHISTORISKE FORMER FOR TERAPI: TVANGSOVERVINDELSE SOM KLASSESAMFUNDSFORMEN OG AFMAGTSOVERVINDELSE SOM KAPI- TALFORMEN FOR TERAPI.

Vi har nu den kategorielle ramme, som vi har søgt for at kunne stille os på vores genstands historiske standpunkt. Og det er blevet oparbejdet således, at vi samtidig er blevet stillet i standpunktet. Det følgende er derfor dette standpunkts historie, hvilket er historien om dets perspektiviske selvsamfundsmæssiggørelse.

Med samfundsformens opståen som menneskelig eksistensopretholdelse indgår individerne i et system af praksisformer, der strukturerer sig som konkret arbejdsvirksomhed. Gennem individernes handlinger i disse arbejdsvirksomhedsformer producerer de på livspraktisk måde deres liv, samtidig med at de bidrager til både udviklingen af den samfundsmæssige kooperationsproces og til udviklingen af deres egen virksomhedsstruktur. Og her igennem produceres nye praksisformer, der må gribes i perspektivet arbejdsvirksomhed - ellers vil den kollektive som personlige bestemmelse af samfundsprocesserne ikke kunne udvikles endsige fastholdes, hvilket medfører stagnation og stadig stigende livstrusseleksistens. Her over for kan vi sige, at i samme grad som denne udvikling indeholder og indbefatter arbejdets struktur som selvbestemmende virksomhed, så finder der en samfundsmæssig almen-gørelse sted af praksisformerne til arbejdsvirksomhed, idet selvbestemmelse er standpunkt som perspektiv i samfundsmæssig og individuel reproduktion - hvilket igen er den eneste måde som menneskene langsigtet kan sikre deres livseksistens og opnå optimal værensfylde på. Det er så at sige deres væsen at selv-bestemme deres samfundsmæssige udviklingsbevægelse.

Samfundsformen er i forlængelse heraf ikke at se som løsrevet fra naturen, som stående over den eller uden for den; samfundsformen udvikler sig af naturhistorien som ny form for historie - samfundshistorie - der reproduceres gennem bestemmelse af egne producerede samfundsmæssige love via bemestring af naturlove - det "evige stofskifte mellem menneske og natur" - der må bringes under samfundsmæssig kontrol og virke gennem virke af samfundsmæssige love. Så selv om samfundshistorien er en kvalitativt ny form for (natur-)historie, så må

vi tale om et "horisontalt" udviklingsforhold mellem samfunds- og naturhistorien.

I dette udviklingsforhold, der bevæges gennem individernes bevidst formidlede indgreb i de samfundsmæssige love i det nødvendige perspektiv af de kortsigtede interessers ophævelse i langsigtet foregribende omsorg for individuel eksistensopretholdelse (som kun er muligt gennem kollektivet), eksisterer der en grad af social belastning, som udtryk for det forhold, at der altid vil være natur- og samfundslove, der endnu ikke er bragt ind under den kollektive som personlige bestemmelse, hvorfor de - i stedet for at virke for og med menneskene - snarere rammer dem i deres arbejdsvirksomhed. En sådan generel dimension af social belastning er ikke blot produktionsbetingelser, men betingetheder i den samfundsmæssige og individuelle reproduktionsproces, hvis virke kun kan minimeres gennem udviklingen af produktivkræfterne og af den kollektive bestemmelse af de samfundsmæssige forhold. Omvendt er almen samfundsmæssig udvikling identisk med en minimering af graden af social belastning, der således indgår i samfundshistorien som uspecifik bestemmende dimension.

Men den sociale belastnings altid aktuelle virke - med modsigelsen mellem sundhed og sygdom hos de personligt overbelastede individer, og den hermed producerede kvalitet af værensfylde (:lidelse) til følge - er qua den tilgrundliggende fælleshed et fælles samfundsmæssigt problem, der ud over at stille krav om en kollektiv løsning af de ramtes lidelsesfulde situation, også peger på forhold ved den samfundsmæssige kooperationsproces, der er mangelfuldt bemestret, hvilket igen sætter fællesheden for en overvindelse af disse.

Terapi som kollektiv varetagelse af personlig lidelse er et sådant samfundsmæssigt udtryk for, at en konkret mangelfuld bemestring stiller sig som et særligt problem for den enkelte og for kollektivet. Der er altså ikke tale om, om det nu er et kollektivt problem, men kun om at en kollektiv løsning må findes på en eller anden måde. Og endvidere kan det siges at netop ved personlig lidelse bliver det særligt nødvendigt, at der støttes op omkring den enkelte, da den enkelte netop er blevet individuel bærer af fælles samfundsmæssige konfliktforhold, og da den enkeltes lidelse ellers udvikles til stadig større belastning for den enkelte som for kollektivet.

Den samfundsmæssige produktion - som almengjort foregribende omsorg for fremtidige nødtilstande - minimerer imidlertid allerede a priori, at den sociale belastning udvikler sig til personlig lidelse, idet mangelfuld bemestring gribes gennem kollektivets og af den enkeltes nødvendige relatering også af de problematiske forhold til de faktiske produktionsprocesser som en forudsætning for den konkrete arbejds- virksomheds videre bevægelse. Og dette betyder, at konsekvenserne af mangelfuld bemestring tematiseres allerede i deres opståelsessammenhænge. De problematiske, sygdomsfremkaldende forhold fører altså på inden måde et selvstændigt liv med en selvstændig udviklingslogik, som der først gribes fat i, når sygdom viser sig. Tvært imod finder der en stadig problemløsningsproces sted over for problematiske forhold i samme grad, som de erfares.

Dette finder på kollektivsiden sted gennem stadig tematisering af procesforholdene i forhold til målforestillingerne, hvor opståede problemer må løses kontinuerligt for arbejdsvirksomhedens gennemførelse. Og dette indbefatter korrektion, præcisering og udvikling af såvel målforestillinger, som midler til deres realisering ud fra selve processens hidtidige forløb. Og heri indgår også den enkeltes tematisering af, hvor og hvordan vedkommende personligt står i forhold hertil. Der sker mao en afvejning af målforestillingerne i forhold til gennemførelsesbetingelserne med en procesforegribelse til følge - en proces, der til stadighed reflekteres med også de ikke-foregrebne problemer, og en afvejning af disse i forhold til de mulige konsekvenser for aktuel/ikke-aktuel løsning.

Ligesom arbejdsvirksomheden omstruktureres af de involverede ud fra en hensyntagen til opståede ikke-foregrebne problemer og en mulig fremtidig overvindelse heraf, så omstrukturerer den enkelte sine handlinger ud fra, hvad der kan overvinde stillede problemer - i modsætning til omstrukturering ud fra udviklede problemer, der er de problemer, der lader sig formulere og løse på basis af de givne (historisk udviklede) udgangspræmisser og -betingelser. Stillede problemer er derfor de problemer, der rejser sig inden for udviklingen af problemer, men som ikke lader sig løse på basis af de forhåndenværende udgangspræmisser og -betingelser og/eller som der hidtil er blevet tænkt om disse, hvorfor stillede problemer stiller kollektivpersonerne over for refleksion, korrektion og ændring af selve løsningsperspektivet på deres opgave. Endvidere kan vi sige, at stillede problemer altid er momenter i selve problemudviklingsprocessen.

Og derfor kan samfundsmæssig forebyggelse og den enkeltes forebyggelse af reproduktion af sygdomshandlingen alment siges at være et integreret moment i selve arbejdsvirksomheden. Men i samme grad som det ikke er muligt at komme til løsning af de stillede problemer i forhold til individuel overbelastning gennem omstrukturering af kollektivpersonernes problemudviklingsproces ved den fælles arbejdsvirksomhed, så udvikler funktionen af sygdomsbehandling sig, idet det enkelte individs tilstand bliver genstand for den kollektive arbejdsvirksomhed.

Og hermed opstår den terapeutiske praksisform som effekt af mangel fuld bemestring af specifikke natur-, samfunds- og individual-historiske forhold repræsenteret individuelt gennem personlige symptomer, der er en såvel individuelt som samfundsmæssigt betinget af de specifikke personlige og kollektive forudsætninger og betingelser.

Af den kollektive arbejdsvirksomhed er der nu udviklet et kollektivt problem, der er personen som problem - såvel for individet selv som for det samfundsmæssige og den praksisform, der således etablerer sig som terapeutisk, etablerer sig derfor også med en social dimension, der tager vare på ændringer af individets tilstand, eksistensmåde og eksistensform på den ene side (jvf tidligere s.39 om "karakteristika for den sociale dimension"), og på den anden side med en terapeut dimension, hvor det personligt lidende individ bearbejder sig selv med sig selv via de samfundsmæssige forhold, der er forefundne i situationen, sammenhængen og kollektivet (jvf tidligere s.38 om "karakteristika for den terapeutiske dimension"). Og det formidlingsforhold mellem individ og samfund, der nu udvikler sig som det særegne karakteristikum for den terapeutiske praksisform i forhold til andre praksisformer, er et forhold, hvor det formidlende tredje er de personlige symptomer, der betinges den individuelle som samfundsmæssige praksis - et formidlende tredje, der eksisterer som løsrevet og henvisende de involverede kollektivpersoner, og som udvikler sig i kraft af, hvordan der gribes - og kan gribes - formidlende ind over for betingelserne for dets reproduktion som formidlende tredje. Det almene perspektiv heri er derfor personlige symptomers overvindelse gennem overvindelsen af den individuelle og sociale betingethed, som de udtrykker, hvilket er en ændring og udvikling af de betingelser, der reproducerer det formidlende tredje i dets løsrevne og henvisende form. Perspektivet i terapi er derfor dets egen ophævelse gennem samfundsmæssig udvikling; det er ophævelsen af overforstillet-heden i formidlingsforholdet mellem individ og samfund. (I vores

perspek-
tiv

indledende feltbestemmelse af terapi er ovenstående blevet konciperet som værende individet som løsrevet fra sit samfundsmæssige liv, og det sociale som henvisende individet i terapi (kapitel 1.3, særligt s. 38 - 39). Og til denne divergens er kun at sige, at både ovenstående samfundsformbestemmelse og feltbestemmelsens bestemmelse er faktiske bestemmelser, men der ligger en historisk proces imellem dem. Og dette giver sig ud fra, at feltbestemmelsen stiller os ind i den udviklede - den nærværende - form for terapi, hvor forformerne herfor kun eksisterer som ubestemte momenter, hvilket netop er et anliggende for den historisk-logiske rekonstruktion at bestemme i deres videre sammenhæng. Feltbestemmelsens bestemmelse på dette punkt vil vi derfor også først møde historisk senere. Her s. 291ff .)

Den terapeutiske praksisform kan udvikle sig umiddelbart som følge af kausal sygdomsproduktion (:ulykkestilfælde med skade af den menneskelige eksistensform), eller den kan opstå middelbart som følge af, at de stillede problemer i relation til social overbelastning sætter individet i en tilstand af lidende eksistens, der ikke umiddelbart lader sig løse gennem den konkrete arbejdsvirksomhed, hvad vi skal se som funktionel sygdomsproduktion, hvilket perspektivisk er disfunktionel sundhedsproduktion (for disse "funktions-"begreber, se tidligere s. 102).

Ovenstående almenbestemmelse af terapi udvikler sig i samme grad, som samfundsformen for menneskelig livsopretholdelse etablerer sig. Men - ligesom ved samfundsformen som sådan - reproducere de almene bestemmelser med det historisk tidligere som medium, der igen udvikles samfundsmæssigt i samme grad, som det gribes som arbejdsvirksomhed af de involverede. Dette er at se som en selysamfundsmæssiggørelses proces (jvf tidligere kapitel 2), der etablerer sig som standpunkt og perspektiv, når samfundshistorien står "på egne ben", hvor den bevæges og udvikles af virksomme individers bevidst formidlede indgreb i deres eget livspraktiske "medium": samfundsformen. Og her igen udvikles samfundshistoriske former for samfundsmæssig og individuel reproduktion. Den samfundshistoriske første form er i forlængelse heraf ikke at se som en "særskilt" form, idet den er sin egen særskilte form for historie allerede - nemlig samfundshistorie.

Vi har indtil nu rekonstrueret, hvorledes sygdomsforebyggelse, -be-

handling og -handlinger er blevet samfundsmæssiggjort - i det følgende drejer det sig derfor om selvsamfundsmæssiggørelsesprocessen af den terapeutiske praksisform, en proces, der tager sin begyndelse med produktionsdriftens gennemsætning.

Med produktionsdriftens gennemsætning bliver kollektiverne stationære i deres lokalitet, region mm. Og dette betyder, at de forskellige delarbejder, arbejdsfællesskaber og deres indbyrdes og interne koordinering organiseres som "adskilte" funktioner, der har relativt faste "pladser" i forhold til hinanden. Her igennem kommer der også en rumlig arbejdsdeling til syne, som de enkelte indgår i ud fra livspraktiske rytmer, der er bestemt og bestemmes gennem udviklingen af kollektive målforestillinger omkring, hvad der skal produceres, og hvordan produkterne skal anvendes (konsum, ny/senere produktion mm). Alt i alt finder der udveksling af arbejdsvirksomhed sted mellem de forskellige delarbejder inden for den kooperative produktion. Og denne udveksling finder også sted ved erfaret lidelse, idet de enkelte delarbejder - hvori lidelse erfares - ikke typisk lader sig omstrukturere til særskilt terapeutisk arbejdsvirksomhed i samme grad, hvor udviklingen af arbejdsvirksomheden gennem samfundsmæssig almengørelse ikke overvinder den specifikke sociale overbelastning af den enkelte.

Omstruktureringsprocessen tager da form af en differentiering af det oprindelige delarbejde til to særskilte arbejdsvirksomheder, hvor det oprindelige delarbejde videreføres på korrigeret måde i den ene, og hvor den anden virksomhedsform specifikt tager vare på den enkeltes lidelse.

Disse differentieringsprocesser foregår på basis af den overleverede socialstruktur med dennes genstandsmæssiggjorte erfaringsakkumulation - der også præsenteres i betydningsstrukturerne - omkring sygdomsforebyggelse, -behandling og -handlinger fra det antropologiske niveau af funktionsopdelt Kooperation.

Til rådighed for et kollektivs omstruktureringsproces/differentieringsproces er derfor erfaringer med typiske atypiske processer, mulige indgreb her over for, samt om deres procesforløb - ligesom den enkelte ramte har sine hidtidige erfaringer at trække på mht personlig belastning/overbelastning/lidelse/sygdom.

De kollektive erfaringer er repræsenteret genstandsmæssigt i forskellige midler, gennem tegn og billeder, og ideelt præsenteres de i synteser af betydningsstrukturer. Det er - de tidligere nævnte -

erfaringer med relationen mellem sult og sygdom, at manglen på bestemte næringsstoffer eller at ensidig kost disponerer for sygdom, at kulde/stærk varme kan overbelaste legemet mv. Og det er erfaringer med cykliske værenssygdomme (virussygdomme mv) i relation til årstid, individers alder og generelle sundhedstilstand. Det er endvidere erfaringer med forgiftnings- og infektionssygdomme i deres relation til giftige næringsstoffer (:giftige/ufordøjelige planter mm), hygiejniske forhold og pådragelsen af sår/rifter. Hertil kommer endelig erfaringer fra ulykkestilfælde med kvæstelser/beskadigelser af det menneskelige legeme til følge.

Når personlig overbelastning således erfares af kollektivet, så eksisterer der derfor allerede en almengjort erfaringsfond, der muliggør udpegning af, hvad det kan dreje sig om, og hvad det er muligt at gøre. Mao eksisterer der typiske handleprocedurer over for erfaret lidelse hos den enkelte. Og disse er at se som begrundede antagelser om, hvad det sandsynligvis drejer sig om, og hvad der muligvis/nødvendigvis må sættes i værk personligt som kollektivt - en uddifferentieringsproces, der udvikles gennem samarbejdet mellem kollektivet og den enkeltes egen oplevelse af grundlaget for egne sygdomshandlinger. Og i samme grad som den personligt overbelastede må suspendere sin arbejdsvirksomhed i forhold til overvindelsen af sine sygdomshandlinger, må kollektivet tage over gennem hjælpende omgang med og pleje af den enkelte. Og denne pleje overgår til og finder sted i bo- og familiegrupperne, hvor der i forvejen tages specifik vare på spæde og på gamle, der ikke har den typiske mobilitet, kraft og bevægelighed at fungere i kraft af.

Bo- og familiegrupperne bliver derfor det medium, hvori der gøres erfaringer med særskilt overvindelse af sygdom, og de typiske handleprocedurer der her igennem kommer på begreb er rengøring af sår, udtrækning af fremmedlegemer i kroppen, indtagelse af særligt lægende plante-/dyrekost, lindring af en febervarm pande med koldt, provokering af opkast ved mistanke om indtagelse af noget ufordøjeligt/giftigt, ro, varme, næring og hvile. Men i den udstrækning at de til rådighed stående handleprocedurer over for typiske atypiske tilfælde fejler eller ingen virkning har, så er sygdom en livskrise, der enten overvindes eller medfører døden. Overvindes sygdom ikke med sundhed, men der imod med kronisk lidelse til følge, så kommer individet til at indgå i kollektivet som atypisk fungerende, hvortil kollektivet tager særlige hensyn til de forhindringer, som lidelsens specifikke egenart medfører.

Nogen særskilt terapeutisk arbejdsvirksomhed er der endnu ikke tale om; snarere har pleje og behandling været et integreret moment i bo- og familiegruppernes andre arbejdsopgaver, hvor pleje- og behandlingslogikken i vid udstrækning også har været bestemt af disse og deres rytme. Men med uddifferentieringen af bo- og familiegrupperne til momenter i lokalitetsfællesskaber opstår der mulighed for en selvstændiggørelse af sygdomsbehandling som særskilt form for arbejdsvirksomhed.

Dette finder sin første egentlige samfundsmæssige form med agrar-samfundets udvikling, hvor midlerne til sygdomsovervindelse fremskaffes til brug i tilfælde af sygdom; altså ikke blot "generaliserede" midler, men midler der udvikles og opbevares specifikt til sygdomsbehandling. Dette gælder forskelligt værktøj til indgreb i kroppen; og indsamling, ophobning og opbevaring af forskellige urter med lægende virkning. Og i forlængelse heraf også kultivering af planter til sygdomsbehandling - til eksempel var flere hundrede planter her kendt og bragt ind under samfundsmæssig-menneskelig kontrol (See 73, s. 33). I sammenhæng hermed sker der også en yderligere arbejdsdeling, idet enkeltindivider specialiserer sig i sygdomsbehandling. De hermed "stabiliserede" handleprocedurer var i bund og grund et kollektivt produkt og dermed kollektiv ejendom, så selv om den naturmedicinske erfaring nok var/blev samlet på bestemte individer - til eksempel de ældre, og særligt de ældre kvinder - var de til rådighed for alle til enhver tid. Og heraf følger også at disse individer har haft en spontan egeninteresse i at udbrede/videregive deres erfaringer, idet erfaringen med sygdom som noget specifikt produceret - upåagtet om årsagerne var kendt eller ej - muliggør hypotesedannelse om, hvad der skal undgås i arbejdsvirksomheder, samt hvordan der hurtigst muligt bedst kan gribes ind ved begyndende personlig lidelse - da dette som det eneste kan sikre samfundsmæssig almengørelse af egen virksomhed.

Til rekonstruktionen af den videre udvikling/samfundshistoriske reproduktion af den terapeutiske praksisform skal vi overvejende begrænse os til at anvende de kategorier, som allerede er udviklet i kapitel 2 om "kapitalisme: statssamfundshistorie og fremmedgjort form for verdenshistorie" til at reflektere de realhistoriske lidelsesbemestringsfænomener igennem. Dette betyder at rekonstruktionen forbliver på et meget alment niveau, hvorved mange allerede udviklede natur- og samfundshistoriske aspekter fra tidligere ikke explicit

med- og indreflekteres i analysen, hvorfor deres specifikke samfunds-historiske kvalitet og status konkret-historisk forbliver ubestemt. Men vejen er åben for at gøre dette teoretisk reflekteret på andet tidspunkt og sted.

Vi overgår derfor nu til, hvordan opståelsen af klassesamfundsformen for menneskelig livsopretholdelse producerer terapi, og hvordan terapi reproduceres her inden for.

Som ledetråd for denne rekonstruktion har vi de abstraktioner, som er dannet ud fra, hvordan terapi præsenterer sig i dag under kapitalismen. Og i samme grad som oparbejdningen af den indre udvikling i denne ledetråd - der netop er at se som terapiens standpunkt og perspektiv - logisk spejler de historiske lidelsesbemestringsfænomeners indbyrdes udviklingssammenhæng, forsynes vi med kategorier i en teori om terapi, dvs bestemmelse af terapi som en gennem menneskelig praksis bestemt og bestemmende selvbevægende realitet.

Kapitel 4.1: Klassesamfundsformen for terapi: tvangsovervindelse.

I samfundsformens historiske reproduktionsproces kommer det til opståelsen af en kamp om samfundsenhedens merprodukt, hvorved det ikke længere bliver den fælles kamp med og mod naturen, der er drivende for samfundsudviklingen. Men tvært imod magten over produktionen.

Opståelsen af denne kamp om merproduktet må overvejende ses ud fra et naturtryk, der udleverer kollektiverne til de umiddelbare produkter, som naturen kan fravristes. Den kollektive løsning på dette naturtryk svigtede; og det kommer i stedet til indre kampe i kollektiverne og til kampe mellem kollektiverne om råderetten til produktionsmidlerne, som på lang sigt betyder, at de "stærkeste" kommer til at overleve på de "svagestes" bekostning - enten ved at afskærme sig fra andre med det, som haves, eller ved at udnytte en givet samfundsmæssig situation til at opnå særfordele. Kollektivernes virke med hinanden med afstande imellem, forskelle i naturrigdomme, og personers særstatus inden for kollektiverne - fx de ældres særlige stilling qua erfaring over for yngre - har været de forhold, som "overlevelseskampen" har kunnet sætte af fra. Og i stedet for udveksling af arbejdsmidler ud fra kollektive målforestillinger og behov, træder nogens magt over andre frem som bestemmende for udvekslingsformen - en magt, der finder sin første form med udviklingen af privatejendommen som en ejendomsbesiddelse af jorden, og hermed til de produkter, der produceres.

De forskellige kollektiver træder nu frem som stammer med hver deres "territorium", som de kun kan fastholde i den grad, at de beskytter sig mod ydre indtrængen. Og omvendt kan de, som har særfordele af dette territorium, kun fastholde disse ved at bekæmpe de "indre" fjender. Og lykkes det ikke at fastholde og til stadighed konsolidere denne magt, så forsvinder livsgrundlaget, idet det overgår til andre som der så må "slaves" for.

Men i samme grad som denne ydre kamp mod naturen slår over i en også indre kamp mod hinanden må det komme til en destabilisering af de sociale forhold - en destabilisering, der også truer de "stærkestes" egne langsigtede interesser, idet de også bliver afhængige af de

"svagestes" arbejdskraft, samt af disses accept af magtforholdene. Og det eneste, der kan sikre dette inden for rammerne af modstridende interessegrupper er udviklingen af en særskilt magt, der med Engels' ord

"ingenlunde (er) en magt, der er blevet påtvunget samfundet udefra; .. Den er tvært imod et produkt af samfundet på et bestemt udviklingstrin; den er en indrømmelse af, at dette samfund har udviklet sig i en uløselig selvmodsigelse og er blevet spaltet i uforsonlige modsætninger, som det er ude af stand til at mane bort. Men for at disse modsætninger, klasser med modstridende interesser, ikke skal fortære sig selv og samfundet i en frugtesløs kamp, er en magt, som tilsyneladende står over samfundet, blevet nødvendig; en magt, der skal dæmpe konflikten og holde den inden for "ordenens" skranker; og denne magt, der er udgået fra samfundet, men stiller sig over det og mere og mere fjerner sig fra det, er staten" (Engels citeret efter Lening 67, s. 12).

Hvor det ydre naturtryk i forvejen betød destabilisering af samfundsenheden, så har umuligheden af en kollektiv løsning destabiliseret samfundsenheden yderligere, idet stofskifteprocessen med naturen nu skal forløbe inden for rammerne af, hvad der tjener de herskendes partial-interesser også på kort sigt. Men dette vil destabilisere samfundsenhedens sociale relationer yderligere medmindre, at disse partial-interesser kan benægtes, glemmes eller aktivt bortabstraheres. Og dette kan finde sted via staten ved at definere dem som fælles-interesser. Hertil kommer at forvalterne af statsapparatet selv har en interesse i at forbigå, at de tjener særinteresser. Og det må derfor - i sammenhæng med statens opståen - komme til opståelsen af cirkulære definitionsprocesser, hvor standpunktet på løsningen af livspraktiske problemer ikke afledes ud fra sagen selv, men ud fra noget, der ligger "over, under eller bag ved" sagen. Og hermed træder alskens former for religion, moral, etik, jura mm - kort: ideologi - frem, hvor der argumenteres ud fra en idé/dogme, der er selve sagen uvedkommende. Staten træder nu også frem som ideologisk magt, for idet antagelser/argumenter for et bestemt syn på løsningen af livspraktiske problemer ikke længere kan kvalificeres i forhold til selve sagen, så bliver det magten - og de med magten forbundne interesser - der bliver bestemmende for sagens udvikling og bevægelse. Staten

bliver hermed til forvalter af et illusorisk fællesskab - og omvendt har de herskende (eller de, der nyder særfordele ved statens eksistens) en spontan egeninteresse i at fornægte denne illusoriske karakter (jvf tidligere s. 88). Og hermed kan herskabsvidenskaben som særlig ideologisk videnskab opstå (jvf tidligere s. 113).

Vi får hermed følgende udviklingslinie for overgangen fra samfundsform til klassesamfundsform: naturtryk, destabilisering, magtrelationer, klasser og yderligere destabilisering, magtinstanser og ideologi, og endelig stat og samfund som illusorisk fællesskab. Og mao: de manglende muligheder for almengørelsesduelige betingelser tvang os i privatheden; og satte samtidig magten over denne som en ydre magt - privathedens kamp mod hinanden - som den videre reproduktions motor.

I forbindelse med den begyndende klassespaltning omkring råderetten til samfundsenhedens merprodukt udvikles også andre "helbredelsesformer" end den oprindelige primitive naturmedicin. Det drejer sig om zaubermedicinen (trolddomskunst) og præstemedicinen (See 73, s. 38-39), der begge var knyttet til opståelsen af religiøse forestillinger, og hvor de fandt anvendelse via udførelse af magiske ritualer - i den første som påkaldende sjælen i hver genstand (animismen), og i den anden som påkaldende en nærmere navngiven mytologisk over- eller undergudeverden. Disse "helbredelsesformer" var dog ikke i første omgang rettet mod lidelse og sygdom hos den enkelte, men mere mod samfundsenhedens fremtidige reproduktionsmuligheder; de var som sådan et (bagvendt) forsøg på at bringe det fælles tab af kollektiv magt på bemestret samfundsmæssig formel.

Med klassespaltningens fulde gennemsætning - slavesamfundet opstår - monopoliseres og opsuges de forskellige "helbredelsesformer" af en præstestand og knyttes nu institutionelt til templer. Den første stat som "samfundsmæssig magt over samfundet eller fremmed samfundsmæssig magt" (Haug 79, s. 180) etablerer sig derfor også med kompetence over lidelse og sygdom - både hvad angår forklaringer herpå, samt hvad angår indgreb her over for. Og en tilsvarende inkompetence hos de berørte er den nærværende bagside heraf.

De lægende handleprocedurer udføres nu kun af bestemte individer fra den herskende klasse, hvilket dog ikke helt gælder for den primitive naturmedicin. Denne opsuges nok - ritualiseres som en statsopgave - men erfaringerne omkring samfundsmæssig lidelsesbemestring lever videre.

Men i og med den ritualiserede form, så forhindres dens videre udvikling, idet nye erfaringer i det praktiske livtag med naturen ikke kan samles samfundsmæssigt op - og hertil kommer også, at kun de erfaringer, der kan støtte de herskendes partial-interesser, kan og må finde fodfæste og systematisk blive videregivet fra generation til generation. Naturmedicinen forbliver bag det samfundsmæssigt mulige.

I monopoliseringsprocessen sker der også en vekselvirkning mellem de forskellige "helbredelsesformer".

I Mesopotamien fra ca 3000 fvt trænges eksempelvis zaubermedicinen tilbage til fordel for integration mellem natur- og præstemedicinen, mens de tre former i Kina, Indien og Ægypten i samme tidsrum udvikler en stærk specialisering og arbejdsdeling imellem sig. I Grækenland fra ca 800 fvt - som er det sted og historiske tidspunkt som sammen med de næste 900-1000 år almindeligvis betegnes som den antikke epoke - eksisterer de tre former også, men her kommer det til en løsning af naturmedicinen fra den religiøse binding, og en "humoralpatologi" - som søgte naturlige årsager til sygdom - opstod. Denne "løsning" må ses begrundet i, at dannelsen af større bysamfund her betyder, at "politikeren" og "filosoffen" for alvor træder frem på den historiske arena. Men løsningen fra religionen er ikke fuldstændig. Humoralpatologien opfattede nok de "naturlige" årsager til lidelse og sygdom som empirisk konstaterbare og påvirkelige, men det var momenter i en verden indstiftet af Gud.

Det var især Hippokrates ca 500 fvt, der systematiserer og udvikler humoralpatologien, som i sin mest avancerede form var en teori om, hvordan legemets fire legemsvæsker - blod, slim, gul galde og sort galde - ved sygdom havde mistet deres naturlige balance. Humoralpatologien var derfor overvejelser og handleprocedurer til, hvordan helbredelse kunne opnås ved at støtte naturens egne kræfter i at genvinde balancen. Der kommer en sundhedsregel til syne: "understøt naturen" (Janzon 64, s. 13). Og det er også her, at vi møder terapi i den "oprindelige" betydning af tjeneste, pleje eller kur, hvor den bliver et moment i den lægelige praksis omkring lidelse og sygdom.

Det kunne enten være lægen selv, der udførte terapien, eller han kunne overlade den til andre - plejeassistenter - efter først at have videregivet støtteforanstaltninger. Den afgørende lægelige opgave var heri, at

"karakterisere patientens tilstand på et givet tidspunkt. Karakteristikken måtte danne grundlag for en vurdering af, om en snarlig død var i vente, eller om en helbredelse lå forude.

En sygdomsproces udvikler sig frem mod en kritisk fase. Lægen må observere og afvente denne. Når den indtræffer må han medvirke til at udskille de skadelige elementer. Hippokrates havde klare terapeutiske anvisninger med henblik herpå: de skadelige elementer kunne udtømmes gennem åreladning, afføring eller opkastning" (U.J. Jensen 83, s. 180).

Der blev nu ikke længere skelnet mellem forskellige typiske sygdomme. Og det som senere betegnes som psykiske lidelser blev derfor også forsøgt forklaret ud fra organiske forstyrrelser, dvs ud fra naturlige årsager. Hertil kommer, at det kun var "borgere" - frie proletarer og slaveejere - der blev behandlet "terapeutisk". Slaver blev nemlig ikke opfattet som mennesker. De var med Aristoteles' ord "talende redskaber".

Σ: Opsummerende kan vi sige, at med klassesdelingens gennemsætning, religionens udvikling og endelig statens etablering, så spalttes også håndens og åndens arbejde. Den overordnede udvikling og styring af den samfundsmæssige produktion sker nu fra oven og uden for den direkte produktion af livsforbrødenhederne. Den stadige erfaringsophobning "i menneskenes produktive livtag med naturen" systematiseres i en form, der er den fremmed. "Tænkerne" om dette står uden for produktionen, og nok tænkte de om religionen, men de forblev inden for åndens eller tankens rige. Og med dominansen af forestillinger om verden indstiftet af Gud eller af tanken selv, så må lidelse og sygdom som samfundsmæssigt specifikt produceret nødvendigvis forbigås. Her har vi mao også forklaringen på antikkens passive opfattelse af terapi, hvorfor vi også finder, at den "oprindelige" betydning af terapi spejler en bestemt epokes omgang med erfaret lidelse og sygdom: det græske slavesamfund.

○ I nutidige forsøg på historiebestemmelse springes der imidlertid overvejende let og elegant hen over dette. To betragtninger skal her gøres.

1) For det første ses menneskenes bevidst formidlede indgreb over for modsigelsen mellem sundhed og sygdom først at komme frem med antikkens forsøg på at "understøtte naturen" (se til eksempel U.J. Jensen 83, s. 28), hvor forskellen på terapi "oprindeligt" og i dag blot er, at vi

ikke længere er underlagt naturens luner for nu har vi fået viden; vi kan behandle lidelse og sygdom. Dette markeres også kulturelt i det betydnings skift, der kommer til udtryk fra en passivt støttende terapeutisk praksis med de "bløde" betegnelser som pleje og tjene fra antikken til den nutidigt aktivt indgribende praksis med den - i forhold til antikken - mere "aggressive" betegnelse behandling. Glem - som en slags "socialt hukommelsestab" - er, at der ikke findes nogen "oprindelig" samfundsmæssig-menneskelig natur, som menneskene først lever i mørket af, for så senere at fravriste den dens hemmeligheder og her igennem komme ud i lyset. Og forbigået i samme åndedrag er også, at samfundshistorisk mørke og lys - mørke som flertallets fornedrelse og pinsler, og (kunstigt) lys for fåtallet, der lever af mørkets frugter - først opstår med klasser og stat. Forbigås mao antikkens status af klassesamfund til fordel for en opfattelse af antikkens kulturelle produkter som det første "oprindeligt" samfundsmæssige, så må historiebestemmelser i deres perspektiv svinge mellem herskabs- og kontrol-videnskab.

2/ I forlængelse heraf ligger vores anden bemærkning, at historiebestemmelser ofte (snarere oftest) opererer med en slags "oprindelig" religiøs/åndelig periode inden det "egentligt" samfundsmæssiges opståen - en periode, hvor menneskenes livs- og verdensanskuelse har været en åndelære (se til eksempel A. Kelstruæ 83, s. 15-19). Dette kan kun være at vende tingene på hovedet, for hvis en sådan åndelære har været dominant op gennem antropogenesen, så ville livspraktiske indgreb i realiteterne ud fra realiteterne selv, og hermed menneskenes produktion af sig selv, ikke kunnet have fundet sted - og så må det blive ånder, som i dag beskriver deres egen undergang hine dage. Denne opfattelse behøver vi ikke følge - for først på det tidspunkt, hvor der sker en produktionsmæssig adskillelse mellem det udførende og det planlæggende arbejde, kan det materielle og det åndelige træde op mod hinanden som abstrakte poler og som hinanden fremmede. Og så kan slagsmålet begynde om, hvilken side der kom først, hvad der bestemmer hvad osv osv. Og her efter kan de så sættes abstrakt sammen under skyldig bortseen fra, at problemstillingen er historisk specifik og et produkt af klasse-antagonisme - hvilket kun kan være en problemstilling for dem, der står uden for den samfundsmæssige produktion af livsfornødenhederne, men profiterer heraf, hvilket samfundsformationsmæssigt starter med antikkens "borgere". For slaverne var denne bevidsthedens leg med sig

selv aldeles upraktisk, og slet og ret en befæstelse af deres undertrykkelse gennem andre. Med ånd-materie-distinktionen er vi inde i det tankemæssige grundmønster, som vi tidligere har kaldt den binære kode, og bestemt som bevidsthedsfilosofiens grundlag (jvf tidligere s. 70). Og det kan da heller ikke undre at denne tankeform opstår med klassers opståen - og som et redskab for de ulykkelige sjæle, der kun har deres bevidsthed at søge livets mening igennem. Karakteristisk er imidlertid ^{vb} det almene forhold, at den binære kode kan ses som en bestemmende dimension ved det atypiske praksisforhold, der kan karakteriseres som lidelsesbemestring - modsat det idealtypiske der har med sundhed og typisk udfoldelse af værensfylde at gøre - for netop her har man at gøre med problemet om, hvad der kan vende/overvinde den individuelle betingethed af eksistensbetingelserne, hvor kraften hertil kun kan komme fra andre planer ved den menneskelige eksistens' vekselvirkningsforhold med omverdensbetingelserne end fra betingetheden selv. Tænkning i den binære kode er derfor betingethedstænkning, der ikke af egen kraft kan formulere bevidst formidlede indgreb i betingelserne - kun udlevere sig selv hertil og til betingelsernes virke med een, som det bl a kommer til udtryk i antikkens sundhedsregel om "understøttelse af naturen".

Terapi vinder nye træk: tvangsovervindelse som enkeltstående lidelsesbemestring gennem egne klassebetingelser.

Spørgsmålet er nu, hvad vi kan sige at denne samfundshistoriske negering af samfundsformen med classesamfundsformens opståen betyder for den almene terapeutiske praksisform som kollektiv varetagelse af personlig lidelse.

Først og fremmest må vi konstatere, at det med classesamfundsformen ikke længere er muligt at tale om kollektiver i forbindelse med hinanden, men kun om stammer/lande/statssamfund, der ligger i et udbyttingsforhold til hinanden. Dette er den tidligere nævnte spaltning af samfundshistorien i "spontan form for verdenshistorisk samvirke mellem individerne" på den ene side, og på den anden side "klasse- og statsform for verdenshistorie" (jvf tidligere s. 100-101). Og det kommer derfor også til en spaltning af den terapeutiske praksisform, der overordnet må betyde at sygdomsforebyggelse kun kan finde sted i den

udstrækning, at det har funktionel betydning for den herskende classes livsrum - og dette upåagtet konsekvenserne for de undertrykte og udbyttede. Og i forlængelse heraf må den foregribende sygdomsforebyggelse stagnere - eventuelt vande ud til rent intuitive foranstaltninger - idet den nu fremmedgjorte form for samfundshistorie og den hermed forbundne udbredelse af den bevidsthedsfilosofiske diskurs som objektiv tankeform - og nødvendig falsk bevidsthed - aktivt står i vejen for "planlæggerne af og tænkere over" produktionen for en livspraktisk opsummering af relationerne mellem betingelser og modsigelsen mellem sundhed og sygdom. Dette gælder for "planlæggerne og tækerne", medens det for de "planlagt talende redskaber" drejer sig om betingelser, der ligger uden for deres rækkevidde at gribe kollektivt ind over for - lige så vel som "planlæggerne og tækerne" ikke har kunnet gribe ind i produktionen, men kun i formen og rammen om den. Konsekvenserne heraf kan kun være en generel forøgelse af den sociale belastning ved siden af den lidelse, som påføres dem, der ikke har magt at forsvare sig med. Og dette må endvidere betyde en skævfordeling af den sociale belastning med en generel social overbelastning af den undertrykte klasse til følge - og her inden for en fordeling der er bestemt ud fra styrkeforholdet mellem de involverede. Når den kollektive varetagelse af personlig lidelse forsvinder, så bliver det den berørtes eget problem at erfare og forholde sig til den proces, der starter med overbelastning og muligvis slutter med sygdom som bestemmende livskvalitet. Og dette må generelt føre til at atypiske processer først fanges på et senere tidspunkt end under den kollektive varetagelse. Hermed nedblandes for den enkelte, at sygdom også er noget, der handles ind i, og endvidere må også relationen mellem betingelser og sundhed/sygdom blive nedblandet som faktisk eksisterende relation. Og her ligger de sociale og individuelle betingelser for - hvad angår de herskende - at en sygdomsopfattelse, der ser sygdom som noget "helt" naturligt og/eller med årsager i en tåget gudeverden kan finde fodfæste. For de herskede har der derimod næppe været tvivl om relationen mellem betingelser og sundhed/sygdom, idet de konstant tvinges til at handle sig ind i den, men her har umuligheden af at gribe ind i betingelserne - på fundamentalt anden måde - skabt grobund for en unaturlig gudelig sygdomsopfattelse af årsager. Hertil kommer for de beherskede, at de ved tilfælde af sygdom typisk har måtte skjule dette, idet deres værdi som værktøj så helt nærmede sig nulpunktet eller måske kom ned under

(man skal helt frem til år 2-300 evt før slaver behandles lægeligt ved sygdom - men da er det af rent materielle grunde for at kunne beholde slaven som effektiv arbejdskraft (See 73, s. 76)). Vi møder i denne forbindelse kimet til den terapeutiske distinktion mellem privat og offentlig, idet slaven ved lidelse og sygdom tvinges ind i en privat omgang med denne af livspraktiske overlevelsesgrunde, medens slaveejeren ved lidelse og sygdom offentligt må stille den til skue for at kunne blive behandlet.

Det, som nu kommer på tale ved personlig overbelastning er, at den enkelte må indstille sig på at klare denne inden for sine givne klassebetingelser. Og kommer det til udviklingen af lidelse, bliver der derfor tale om et forhold af enkeltstående tvang, som individet må søge at leve sig igennem. Lidelsesbemestring tager nu form af tvangs-overvindelse som enkeltstående lidelsesbemestring gennem egne klassebetingelser.

Og tvangsovervindelse bliver hermed kategori for den anden historiske form for terapi. Men der ligger i denne form for terapi en slumrende modsigelse mellem at være udleveret til processen af personlig lidelse på den ene side, og på den anden side at skulle styre og bemestre sit liv under fraseen af personlig lidelse, hvorfor formen kan siges at være ustabil, idet den hele tiden kalder på sin egen negation: enten overtager processen af personlige symptomer ens selvbestemmelse, hvorved man udleveres til andre, eller også lykkes det een at fastholde og eventuelt reetablere ens selvbestemmelse. I det første tilfælde er man som slave eller herskende prisgivet (på hver sin måde) omstændighederne; i det sidste tilfælde er der ikke tale om tvangsovervindelse, men om livsopretholdelse gennem tvang. Kategorien tvangsovervindelse kan derfor først komme på samfundsmæssigt begreb gennem udviklingen af samfundshistoriens almene træk - en udvikling, der må skabe rum til at formen kan etablere sig i den kollektive proces. Og dette sker med slavesamfundets opløsning og feudalismens opståen, hvor formen spaltes og sættes imaginært sammen ved at religionen tager sig monopol på styringen af den, og de faktiske produktionsforhold monopol på den stadige udlevering til den. I det feudale liv leves der med denne form som et naturligt element styret af andre.

Dette kommer også til udtryk i, at det ikke blev den hippokratiske tradition, der med dens gensidige tematisering af tanker om lidelse og

de empiriske forhold ved lidelse, kom til at bestemme den videre historiske udvikling i synet på lidelse, sygdom og død. Men det blev primært præstemedicinen, hvor sygdom var Guds straf i form af den Ondes besættelse af mennesket, og i forlængelse heraf "helbredelse" som uddrivelsen af det Onde eller som påtagelse af synd. "Syndefaldsmyten" voksede sig stærk i de næste mange, mange hundrede år. Grund: religionen blev statsideologi. Religionen overgår fra at være partielt bestemmende til at blive overgribende det kollektive og det personlige.

Og vi haster historisk videre.

Slavesamfundets opløsning.

Med antikkens forfald, Romerrigets opblomstring og kristendommens gennemsætning som statsreligion i det 2. århundrede evt indvarsledes slavesamfundets forfald. Og en ny samfundshistorisk epoke ruller frem: feudalismen. Og en herskende klasse bestående af fyrsterne, kirkens præster og herremændene, som til sammen ejer næsten al jorden, træder op over for en behersket klasse bestående af fæstebønder, der ligeledes måtte leje sig til den jord, som de opretholdt eksistensen igennem (desuden var der en lille gruppe selvejerbønder, men deres rolle var minimal, da de kun ejede 10-15% af jorden, og ligesom fæstebønderne var de sat i afgift til statsmagten). Det udbytningsforhold, der nu træder frem som bestemmende for samfundshistoriens gang, er herremandens tilegnelse af feudalrenten, der består i landgilde og/eller hoveri. Selve udbytningsforholdet varierer op gennem middelalderen, men der har altid været tale om landgilde (:en bestemt procentdel af fæstebøndernes produktionsudbytte), der skal afleveres til jordejeren; men der har ikke altid været hoveri, der bestod i at bønderne arbejdede gratis på herremandens jord i et nærmere magtfuldt fastsat tidsrum.

Forvaltningen af lidelse og sygdom overgik til at blive et kirkeligt-statsligt anliggende, men i en form hvor kirken så at sige blev staten. Og det bliver også denne form, der kommer til at bestemme udviklingen i synet på lidelse og sygdom, samt på de forskellige samfundsmæssige tiltag her over for. Kirken opnår i denne bevægelse vidensmonopol, og det kirkelige verdensbillede søges sat igennem i enhver samfundsmæssig pore. Lidelse og sygdom bliver slet og ret Guds straf, og "syndefaldsmyten" bliver den eneste tilladte forklaring i de næste 1500 års

lidelseshistorie. Men omvendt bliver det også kirken - især munkene - der viderefører de græsk-romerske ansatser til "videnskabssystemer" som jura, filosofi og medicin. Allerede i 800-tallet oprettedes i Salerno en "medicinsk videnskabelig højskole" af nogle italienske benediktinermunke (Andreasen mfl 76, s. 7), hvor de beskæftigede sig med både dyrkning af urter med påstået helbredende virkning og med kirurgiske indgreb. I samme tidsrum indrettedes der også forskellige klosterhospitaler, der tog sig af de forskellige epidemiske sygdomme som spedalskhed mm.

Danmark får sine første klosterhospitaler - Sankt Jørgensgårde - i 11-1200 tallet. Og i de følgende århundreder indrettedes også almindelige hospitaler - Helligåndshusene - der tog sig af syge fattige og gamle (s. 11). Disse blev alene oprettet i de større byer, medens der på landet ikke skete nogen ændringer i mulighederne for omgangen med syge. Disse blev som hidtil passet og plejet i landsbyfællesskabet, bl a gennem anvendelse af gamle husråd (:lægende urter, feberuddrivende midler, sammensætning af brækkede lemmer, sårbehandling mm), der kan ses som en slags folkemedicin, der blev udført af mere eller mindre selvbestaltede "kloge koner og mænd", der havde fået overleveret hand-leprocedurerne fra deres forfædre/-mødre. Folkemedicinen var så at sige det daglige modstykke til den udbredte religiøse opfattelse af sygdom som synd, som Guds straf, hvor erfaringsgrundlaget herfor var, at relationen mellem betingelser, sygdom, intervention og sygdomsforløbet i det mindste stadig var tydelig eller begribelig ved ulykkestilfælde og ved cykliske værenssygdomme. Så nok rev religionen sammenhængen mellem betingelser og sygdom fra hinanden, men den blev til stadighed reetableret i forskellige grader i det daglige liv. Men konsekvensen var, at nok blev der støttet op omkring den enkelte ved sygdom, men der foregik som sådan ingen aktiv aktivitet omkring sygdomsforebyggelse, eller indgreb i betingelser, der af mere generel karakter kunne antages at producere sygdom. Dette sidste gjorde landsbyfællesskaberne meget sårbare over for de epidemiske sygdomme, idet der ikke blev truffet nogen foranstaltninger her over for.

Det er med feudalismens almene udvikling, at terapi som tvangsovervindelse kommer på samfundsmæssigt begreb: den personligt lidende bliver passet og plejet (hvis det er muligt) i almen via anvendelsen af praktiske husråd, der i en eller anden forstand relaterer sig

til de empirisk konstaterbare individuelle symptomer; medens logikken i deres udviklingsbevægelse blev set ud fra hvilken mening, som Gud dog havde med een, hvilket samtidig afstak mulighedsrummet for, hvordan man ved at sone sin brøde gennem ændret og styrket religiøs tro kunne få "medindflydelse" på denne mening. Den "slumrende modsigelse" i tvangsovervindelse mellem udleverethed og styring (jvf tidligere s. 228 - 229) har nu fundet en praktisk form at bevæge sig i; - en bagvendt form - man frakender sig en styring, samtidig med at man griber ind - men dog en form!

Den videre udvikling op til 15-1600 tallet medfører ingen ændringer ud over en gradvis udbygning af de kirkelige hjælpeinstanser over for sygdom, fattigdom, alderdom og invaliditet. Karakteristisk for denne udbygning er, at den ikke er begrundet i fremskridt i intervention over for sygdom med sikker helbredelse til følge, men mere at den samler de individer op, som er blevet sat i en situation, hvor de er blevet henvist til sig selv, og som følge heraf henvist til andre, når de ikke har kunnet klare deres liv alene. Dette peger hen på ændringer i det sociale livs reproduktionsbetingelser, idet forudsætningen for at kunne blive stillet alene uden for fællesskabet (i generel forstand) må eksistere som muligheden for at kunne blive stillet alene i det fællesskab, som man er vokset op i. Så spørgsmålet er, hvad det er for en "mekanisme" i fællesskaberne, der genererer det "produkt", som kirken nu tager sig af. Denne mekanisme er udviklingen af de enkelte bønders/familiers privatejendom inden for fællesskabet, hvor det bliver af betydning for fællesskabet som sådan - der rangerer under kirken - hvordan den enkelte forvalter sine sociale livsbetingelser. Dette markeres også af, at det allerede i 1200-tallet kommer til en formalisering af skik og brug, og af hvordan konflikter herom kunne/skulle løses af fællesskabet, idet der fandt en nedskrivning af vaner sted, der så omvendt blev fremsat som love af kongen (Skånske lov, Sjællandske lov og Jyske lov; jvf Andreassen mfl 76, s. 15a). Disse love indeholdt bestemmelser omkring, hvad der skulle sættes i værk over for enkeltpersoner, hvis de forvaltede deres situation til skade for andre eller fællesskabet som sådant - fx slog nogen ihjel eller sløser og ødelægger arbejdsmidler. I disse love blev der givet specielle foranstaltninger over for gale eller rasende, der kunne umyndiggøres (sættes under administration af fællesskabet /"Tinget"), bindes eller beplankes (spærres inde i et lille bur eller

kiste), og disse rasende gale var de individer, hvis handleperspektiv som sådant ikke kunne rummes i fællesskabet. Og dette peger igen hen på udviklingen af interessemodsigelser i fællesskabet. Mao står fællesskaberne nu ikke længere kun med en magt uden for (:kongen) eller over (:kirken), men også med magtforhold inden for fællesskabet i klassen.

Opsummerende kan vi derfor sige, at der udvikler sig en dimension af magt-afmagt inden for klassefællesskaberne, der på den ene side formaliseres gennem love, men som på den anden side ikke lader sig bemestre i alles interesse inden for fællesskabet, hvorfor nogen stilles alene inden for og eventuelt sættes under tvang; eller skubbes ud af fællesskabet, hvor kirken træder til. Etableringen af de kirkelige hjælpeinstanser over for sygdom, fattigdom, alderdom og invaliditet med udviklingen af almindelige hospitaler i byerne kan derfor ses som det første kim til en institutionaliseret samfundsmæssig forholden sig til konsekvenserne af den "jordiske" modsigelse mellem magt og afmagt. Men denne samfundsmæssige udvikling betyder også, at terapi som tvangs-overvindelse kan "udvikle" sig videre: i kraft af at den enkelte ved tvangsovervindelse kan stilles socialt alene i eller uden for dets oprindelige klassefællesskab, så kan den "slumrende modsigelse" i tvangsovervindelse træde frem i to "rene" distinkte former. Og vi møder her de historiske kim til to betydningsstrukturer fra vores feltbestemmelse: meningsløsheds-overvindelse og sociallivs-overvindelse (jvf tidligere s.42-43). Hvor først nævnte spejler den totale afmagt i situationen, der derfor må bemestres gennem meningsløsheds-overvindelse som det at finde meningen i og med de individuelle symptomer og lade sig styre af denne mening; så spejler sidstnævnte den totale afmagt over situationen, der må bemestres gennem ændring af de sociale betingelser upåagtet eksistensen af personlige symptomer. Men begge "rene former" er dog også at se som momenter i den almene proces af tvangsovervindelse, når den personligt lidende stilles alene heri af "fællesskabet".

Feudalismens opløsning.

Med reformationen sker der en endelig svækkelse af kirkens magt til fordel for kongemagten. Kongen overtog kloster- og bispegodserne, hvorefter halvdelen blev til krongods, og resten overgik i adelens regi.

Men i og med dette så overgik også kirkens forpligtelse over for syge og fattige til kongen - og kirken havde heller ikke længere materielle ressourcer til at drive de allerede etablerede hjælpeinstanser. Kongemagten sætter ikke et andet grundlag i stedet, hvorfor der udvikler sig en skare af subsistensløse, der kun kunne opretholde livet gennem tiggeri. Og hvad kongemagten i første omgang finder fornødent at gøre er at begrænse tiggeriet. Og i 1536-37 begyndte man at skelne mellem værdige og uværdige trængende, hvor de værdige var de, som på grund af sygdom, alderdom, invaliditet ikke kunne arbejde - mens de uværdige var de arbejdsdygtige (Andreassen mfl 76, s. 17). Det var kun de værdigt trængende, der måtte tigge. Senere indførtes også omgangsforsørgelsen for de syge og gamle, der ikke ved egen kraft kunne bevæge sig. Men disse forordninger fjernede selvfølgelig ikke betingelser for eksistensen af en skare af subsistensløse. Og fra begyndelsen af 1600-tallet kommer det til en institutionalisering af de "uværdigt trængende", hvor der dukker tugthuse op, hvor de sættes i tvangsarbejde. Det kommer nu også til en begyndende udskillelse af de rasende eller gale, som nu betegnes som afsindige og som dårer, idet der blev indrettet forskellige dårekister i de enkelte arbejdsanstalter. De, der havnede i disse dårekister, var de, der simpelt hen ikke kunne tvinges ind i et arbejde - eller i en arbejdsrytme i tugthusene.

I den videre feudale udvikling efter reformationen indskrænkes også kongens magt til fordel for en fremvoksende borgerklasse, der repræsenterede handelskapitalens frie bevægelighed. I første omgang kommer det til en alliance mellem kongen og denne nye borgerstand, og enevælden indføres 1660, hvor handelsborgerskabets magt fastslås på bekostning af adelens, og endvidere blev det nu muligt for borgere at få lige adgang til embeder og til at købe adeligt gods (Andreassen mfl 76, s. 25).

Dette betød, at den enevældige stat aktivt kunne bruges - og blev brugt - i handelskapitalens interesser. Og forskellige toldlove, der støttede handelskapitalens interesser, så dagens lys. I forlængelse heraf påbegyndte handelsborgerskabet også en kapitalisering af håndværket, og manufakturen så dagens lys. Hermed er det første skridt taget til den endelige opløsning af feudalismen, idet handelskapitalens forbindelse med produktionsprocessen betyder at rummet for varecirkulation overskrides, hvorved den simple brugsværdiproduktion må forsvinde til fordel for vareproduktion.

Udviklingen af manufakturen - som også den enevældige stat aktivt gik ind i - udviklede handelen yderligere, og godsejerne (der ejede næsten al landbrugsjorden) blev hermed trukket ind i en pengeøkonomi, som de - på grund af selvforsyningslogikken på landet - kun kunne hamle op med ved at udvide hoveriarbejdet yderligere. Men denne øgede udbygning førte til, at en masse landarbejdere indvandrede til byerne - både for at komme ud af godsejernes kløer, men også i håb om at få arbejde ved manufakturen.

Men manufakturen kunne slet ikke opsuge den arbejdskraft, der nu begyndte at blive frisat, idet manufakturen selv virkede opløsende på laugsstrukturen i byerne og på landsbyfællesskaberne på landet. Det kommer derfor til en forøget desintegration af det feudale liv, som de enkelte stater over alt i Europa forsøgte at tackle gennem institutionalisering, hvad der med Foucault kan kaldes den "store indespærring".

Dette er for Danmarks vedkommende en udbygning af tugthusene og arrester med indbyggede dårekister, oprettelse af opfostringshjem for forældreløse børn, hospitaller i større byer beregnet for fattige syge, og i forlængelse heraf fattighuse i byerne og fattiggårde på landet.

Men staten forsøgte også at dæmme op for desintegrationen. I første omgang defensivt gennem indførelsen af stavnsbåndet i 1733, som et svar på opståelsen af et "frit" by- og landproletariat; i anden omgang gennem indførelsen af forskellige landboreformer i 1760-70'erne, som skulle berede en overgang til selveje for bønderne. Og i forlængelse heraf kunne også stavnsbåndet ophæves igen 1788.

Σ: Perspektiverende om denne udvikling under feudalismen kan vi sige, at før reformationen var kirken formidler af den enkeltes reproduktionsproblemer, når individet ikke kunne forsørge sig selv eller blive forsørget og plejet i slægten eller i landsbyfællesskabet. Sygdom og fattigdom var et standsmæssigt anliggende under gejstligheden. De mere verdslige forhold, der var handels- og krigspolitik, blev varetaget af kongen.

Efter reformationen bliver den enkeltes reproduktionsbetingelser og -problemer til et verdsligt forhold under kongen. Og der sker et sammenfald mellem fattig- og sygeforsørgelsen og den materielle produktion. Alle er nu kongens undersåtter, og som sådan ligestillede under kongen, hvor ansvaret for det enkelte individs eksistensformåen

nu bliver placeret hos individet selv. Det blev hermed ikke længere muligt at dele dette ansvar med kirken - at betale sig fra sine synder eller at få støtte ved "jordisk" afmagt - og i tilfælde af, at man ikke kunne blive støttet/forsørget i slægten eller i landsbyfællesskabet, så trådte man ind i en af kongemagten formidlet offentlig sfære: ind til indespærring og tvang, hvis man var "uværdigt trængende", eller til tiggeri eller omgangsforsørgelse, hvis man var "værdigt trængende", dvs. syg eller gammel. Hermed markeres også en overgang fra syndstanken til skyldstanken i synet på fattigdom, lidelse og sygdom. Denne overgang markeres også af en total opløsning af kirkens syge- og fattigdomshjælp, som kongemagten i første omgang ikke sætter noget i stedet for. Men i anden omgang - som følge af den begyndende opløsning af de feudale produktionsforhold, og den hermed forbundne udvikling af en voldsom skare af subsistensløse menneskeskæbner - udvikles institutionelle statslige tiltag herover for.

I den videre generelle samfundsmæssige udvikling efter reformationen og enevælden indskrænkes også kongens magt til fordel for den fremvoksende borgerklasse, der repræsenterer handelskapitalens frie bevægelighed, og den kapitlistiske vareproduktions gennem sætning i global målestok.

For at kapitalen kan fungere som kapital må arbejdskraften være fri og privatejet. Og den generelle opløsning af de feudale produktionsforhold kan derfor ses som eksproprieringen af de feudale individer fra deres produktionsbetingelser. Rundt omkring i Europa kommer det i første halvdel af 1800-tallet til en række borgerlige revolutioner - og en enkelt mislykket proletarisk i Frankrig - hvor udgangene herpå er en formalisering af kapital-arbejder-forholdet med gennem sættelsen af borgerlige forfatninger.

I Danmark sker dette med grundlovens vedtagelse i 1849, som fastslog de borgerlige frihedsrettigheder og ejendomsrettens ukrænkelighed. Alle bliver nu frie og lige statsborgere, der via det repræsentative demokrati har indflydelse på den lovgivende magt. Men det er vel at mærke en frihed og lighed, der er knyttet til den private ejendomsret. Nok er alle blevet statsborgere, men ikke alle er lige i offentligheden - eksempelvis er valgretten og valgbarheden i grundloven af 1849 knyttet til eksistensen af formue, ligesom kun de med formue kunne være offentlighedspersoner. Først i 1915 med parlamentarismens indførelse ændres dette.

I perioden op til kapitalismens gennemsætning kommer det endvidere til en oprettelse af et landsdækkende fattigvæsen i begyndelsen af 1800-tallet, hvor kommunerne fra centralt hold blev pålagt at sørge for de menneskeskæbner, der ikke af egen kraft kunne varetages deres eget liv. Men man skal nu langt op i 1800-tallet, før kommunerne reelt tager denne opgave på sig. Institutionaliseringsen af de "desintegre-rede" har nu fået et foreløbigt punktum. Men det er en institutiona-lisering, der samtidig har forløbet gennem en differentiering af grundene til, at det kommer til en statslig intervention, samt hvilken form for intervention der kommer på tale. Vi har været inde på nogle af disse - bl a den tidligere anførte skellen mellem ^{e/}værdig/uværdig trængende, samt betegnelsen ^{b/}dåre/afsindig for de menneskeskæbner, der ikke kunne tvinges i arbejde i tugthusene - men hertil kommer ^{c/}di-stinktionen sund-syg, som vi i det følgende skal vende os særskilt mod for perioden efter reformationen og frem til kapitalismens gennem-sætning.

Generelt for den samfundsmæssige fundering af distinktionen mellem sundhed og sygdom er her det forhold, at den udvikles gennem en indre differentiering af fattigvæsenet, hvor der "efterhånden udskilles samfundsmæssige institutioner specifikt rettet mod sygdom i takt med etableringen af det borgerlige samfund" (Koefoed mfl 76, s. 66). Og hertil kommer endvidere det fundamentale forhold, at det bliver på naturvidenskabeligt grundlag, at der arbejdes med sundhed og sygdom.

Efter reformationen sker der - som tidligere nævnt - et sammenfald mellem fattigdom og sygdom på den ene side og den materielle produktion på den anden side, som bestemmende for den form, som staten intervenserer igennem. Dette sammenfald betød, at fattigdom og sygdom ofte kom til at gå hånd i hånd uden nogen grænse imellem, og dette blev næsten fuldstændiggjort af kirkens religiøse syn på lidelse og sygdom. Og i den udstrækning, at der overhovedet blev tænkt "ud over religionen", så var det i humoralpatologiske baner, hvor den kliniske iagttagelse og kategorisering var det centrale. Hertil kom at datidens sygdomme overvejende var epidemiske sygdomme, som man i praksis intet kunne stille op imod. Kun på et område eksisterede der et veludviklet praksisfelt, og det var på det kirurgiske område ("barskærererne"), der så at sige var det officielle modstykke til almuens "kloge koner og mænd".

I den videre udvikling kommer det til en integration mellem den praktiske (kirurgiske) og den teoretiske medicin (humoralpatologien), idet de nu formidles igennem et tæt forhold mellem kongen, kongens livlæger og universiteterne. Og en statslig monopoliseringsproces af sygdomsbegrebet finder nu sted. Dette kommer bl a til udtryk i den første danske medicinalforordning (1627), hvor der fra statslig side blev indført kontrol med, hvem der kunne praktisere som bartskeerere (Elmer 79, s. 40). Og senere - i 1784 - blev bartskeererfaget indført på universitetet med oprettelsen af det kirurgiske akademi ved siden af det medicinske/teoretiske.

Den teoretiske medicin råder frem til dette tidspunkt ikke over egentlige handleprocedurer over for sygdom. Der var godt nok blevet uddannet læger ved universitetet siden 1500-tallet, men den teoretiske diskurs var skolastikken, der blev bragt i anvendelse på Hippokrates' lære, og dennes "videreudvikling" af romeren Galen, hvad der gjorde praktiske tiltag over for sygdom til udelukkende et spørgsmål om diagnosticering og kategorisering af sygdomsforløb mhp død eller "spontan" egenhelbredelse (hertil kom dog praktiske husråd, men disse var i forvejen kendt af almenen). Den distriktslægeordning, som den enevældige konge indførte i 1700-tallet, havde derfor heller ikke nogen umiddelbar effekt for syge. Men den er med til at gøre sygdom til et lægevidenskabeligt område med en tilsvarende miskreditering af folke-medicinen til følge.

I perioden fra 1784 og op til midten af 1800-tallet fuldbyrdes det lægevidenskabelige sygdomsmonopol, der finder et foreløbigt punktum med oprettelsen af den lægevidenskabelige eksamen (som vi kender den i dag) i 1839. Og få år senere oprettes også det lægevidenskabelige fakultet gennem sammenlægning af det medicinske og det kirurgiske (jvf Andreassen mfl 76, s. 79).

Indbundet i denne konstitueringsproces er - som en betingelse herfor - naturvidenskabens udvikling efter reformationen. Galilei (1564-1642) markerede her et vendepunkt, idet han indførte eksperimentet i fysikken, og dermed bereder en overgang fra viden i form af naturbeskrivelse og kategorisering til en viden om naturen i form af fysiske lovmæssigheder. Og historisk kommer Galilei til at danne udgangspunkt for det positivistiske videnskabsideal, der også inden for psykologien i det 20. århundrede knæsettes af behaviorismen. Men det var først den videre udvikling inden for fysikken og biologien (opdagelsen af blodets

kredsløb, mikroskopets udvikling og forfinelse), der førte til egentlige fremskridt i 1800-tallets teoretiske tænkning. Og skridtvis arbejdede lægevidenskaben sig via fysikken, biologien, matematikken og kemiens landvindinger frem mod et naturvidenskabeligt syn på menneskelig sygdom.

I sammenhæng hermed er det, at det lægevidenskabelige sygdomssyn sættes igennem inden for området af dårer og afsindige. Psykiatrien opstår - men ikke så meget pga at lægerne kan gribe ind over for den menneskelige eksistensmåde, som dårerne og de afsindige fremviser, men simpelt hen fordi det lykkes lægerne at få defineret denne indespærrede og afsondrede gruppe af mennesker som syge (jvf her også Andreassen mfl 76; Tamberg mfl 77 og Kelstrup 83). Denne sygdomsdefinitionsproces finder sted over alt i Europa fra slutningen af 1700-tallet - startende i England, herefter i Frankrig, så Tyskland og Danmark/Norden - og den antager i hovedtræk samme forløb: anstaltsanbringelse, teoretisering af de, der har interesse i de indespærrede uarbejdsdygtige, og dernæst sygdomsbegreb (:psykisk sygdom eller psykiske forstyrrelser). Psykiatriens genstandsområde bliver sindssygdomme.

Vi skal ikke forfølge denne udvikling nærmere, blot konstatere at det lægevidenskabelige område gradvist skiller sig ud fra fattigvæsenet op gennem 1800-tallet, hvor oprettelsen af anstalten "Jyske Asyl" i 1852 og af "Kommunehospitalet" i 1863 markerer de skift, der fører til udviklingen af et særskilt sundhedsvæsen organisatorisk opdelt i en somatisk og psykiatrisk del. To udviklingslinier i relation til somatisk sygdom var her centrale.

9/ På den ene side en socialmedicinsk retning, hvor legemets modtagelighed over for bakterier/sygdomme blev set som socialt bestemt. Det var især tyskeren Virchow (1821-1902), der forfægtede dette, og den "behandling" han sigtede mod var derfor ikke kun rettet mod individet, men mod ændringer af generelle politiske og sociale forhold.

6/ På den anden side en "ren" medicinsk retning, hvor opdagelsen af bakterien førte til den - udbredte - tankegang, at alle sygdomme kunne føres tilbage til en specifik årsag (entitets-opfattelsen; Elmer 79, s. 47). Til grund herfor lå også opdagelsen af cellen, som legemets byggesten, og dermed opfattelsen af sygdomme som afvigende biologiske processer; og opdagelsen af bakterien, der blev set som "nøglen" til forklaring af de epidemiske sygdomme.

— Det blev ikke den socialmedicinske udviklingslinie, der slog igennem i historisk målestok (eksempelvis forekommer den første danske afhandling i socialmedicin først i 1956, hvor Vagn Christensen undersøger sammenhængen mellem børns sygelighed og deres opvækstbetingelser). Virchows "forebyggelsestanker" fandt sted i en tid med sociale omvæltningsprocesser, hvor den med kapitalismen udviklede privatform for samfundsmæssig produktion og eksistens endnu ikke havde sat sig helt igennem, lige så vel som den fremtidige form for økonomisk og politisk samfundsliv ikke klart aftegnede sig, hvilket skabte et mulighedsrum for at forestille sig lidelse og sygdom som et socialpolitisk anliggende. Men omvendt er samme periodes tanker - og også de praksisformer, hvor under der udvikles "ny" viden om lidelse og sygdom - overvejende isoleret fra den samfundsmæssige produktion af livsnødenhederne, hvor de naturvidenskabelige opdagelser - herunder især bakteriologien - i sammenhæng med udviklingen af det med privatformen "frie" og "fritstående" individ, skabte mulighedsrum for, at vidensproduktionen omkring lidelse og sygdom kunne forblive på et mikroniveau og dermed fikserer privatindividet som den egentlige bærer af sygdomsprocesser og så at sige årsag til sin egen sygdom. Det bliver da også "apparatfejls-modellen" der går en sejrrig fremtid i møde.

Kapitel 4.2: Kapitalformen for terapi: afmagtsovervindelse.

Med vareproduktionens endelige gennemsætning - i formen værdiproduktionens dominans over for brugsværdiproduktionen - forsvinder den feudale kongemagt til fordel for en magt bestående af den borgerlige lov, hvor igennem de økonomiske hovedklasser - kapital og arbejder - formidler deres interesser i samfundsmæssig forstand.

Staten må nu optræde som fælleskapitalist ved at varetage de almene reproduktionsbetingelser for kapitalen, hvorfor staten også træder direkte ind som medformidler af individets eksistensform, ligesom individet qua grundloven får visse lovbestemte rettigheder over for staten. Staten skifter i denne bevægelse funktion, idet den nu - i modsætning til alle tidligere statsdannelser, hvor den politiske magt stod "over"/"uden for" selve den økonomiske produktionsproces - må gribe direkte ind i selve produktionsprocessen gennem en regulering af det økonomiske udbytningsforhold i denne, hvilket er grundet i, at udbytningsforholdet med arbejdskraftens varekarakter er blevet et indre forhold. Hvor merarbejdet tidligere blev ydet gennem ydre tvang - personligt ejerskab/afhængighedsforhold mellem mennesker - så ydes merarbejdet under kapitalismen i kraft af selve den måde, som den kapitalistiske økonomi er organiseret på. Og konsekvensen heraf er også,

"at den politiske tvang kan eksistere relativt autonomt i forhold til økonomien - forstået på den måde, at den først griber ind i produktionen, når den af ekstraordinære grunde, fx strejker og besættelser, er truet. (...) Denne relative autonomi betyder samtidig en centralisering af den politiske tvang, i form af et centralt statsapparat" (J. Andersen i Poulantzas 81, s. 17).

En yderligere konsekvens er, at det menneskelige individs samfundsmæssige eksistensform må fordobles. Hvor opståelsen af privatejendommen - og som følge heraf klasser og stat - med slavesamfundet og historisk videre i feudalismen betød en spaltning af samfundet i "spontan form for verdenshistorie" og klasse- og statshistorie (jvf tidligere s.102), så fører vareformen som almen ækvivalent splatningen igennem på både det økonomiske og på det politiske niveau: når alle er blevet "frie" borgere i betydningen lige for den borgerlige ret, så bliver individet

på een og samme tid privatperson og offentlig person, lige så vel som offentligheden både eksisterer som politisk og privat sfære. Det offentlige og det private kommer hermed til at eksistere som et delt hele, der til stadighed slår over i hinanden - og heraf karakteristikken "fordobling".

Staten er nu i sig selv formidlingsinstans og "relativ autonom" regulator af det offentlige liv, samt beskytter af det private liv. Og hvad der er offentligt hhv privat reguleres via det borgerlige repræsentative demokrati, hvor igennem der fastsættes love, cirkulærer, bekendtgørelser mm om det offentliges forpligtelser og rettigheder over for det private, og lige så omvendt om det privates forpligtelser og rettigheder over for det offentlige.

Med kapitalismens gennemsætning løsnes endvidere statsmagten fra kirken, "tænkerne" kan træde ud af gudeverdenen, og naturvidenskaberne udvikles på empirisk grundlag - her under også lægevidenskaben. Og staten og den systematiserede tænkning er dermed organisatorisk frigjort fra kirken. Og lidelse og sygdom bliver et statsligt og naturvidenskabeligt anliggende (i første omgang): kontrolvidenskaben kan opstå.

Hidtidige begrænsninger i samfundshistorieanalysen.

Nu begynder begrænsningerne ved vores samfundshistorieanalyse for alvor at melde sig. Den historiske etablering af kapitalismen i sidste århundrede - og dennes samfundshistoriske genese startende med udvekslingen af ækvivalenter (simpelt bytte) mellem grupper/klasser/enkeltilande/stater - er i det foregående på ingen måde bestemt i sin indre udviklingssammenhæng. Tvært imod er kun de mest almene sammenhænge blevet markeret, således at den terapeutiske praksisform har kunnet blive fulgt i sin samfundshistoriske udviklingssammenhæng. Til grund for denne "udvanding" af en historisk-logisk rekonstruktion har ligget manglen på en kategoriel bestemmelse af samfundshistorien som verdenshistorie som det første. Og for det andet at vi ikke har kunnet prioritere at forfølge en sådan, hvorfor vi har måttet trække på en simpel typologisering af samfundsformationer (slavesamfund osv). Og for det tredje har vi selv udvandet samfundshistorieanalysen ved ikke at lægge særskilt vægt på bestemmelse af særskilte stats- og klassetyper, samt på deres indre sammenhæng og dynamik op gennem samfundshistorien.

Stats- og klassekarakteren af de forskellige samfundsmæssige tiltag over for fattige syge respektiv fattige eller syge op gennem samfundshistorien er derfor heller ikke indkredset i kategorianalytisk forstand.

Konsekvensen af ovenstående er specifikt, at opkomsten af et fattigvæsen og et sundhedsvæsen som relativt særskilte og autonome statsapparater med kapitalismens gennemsætning fremstår som en "automatisk" proces, hvor det tvært imod er alt andet: nemlig stadige kompromisser som resultat af politisk og økonomisk klassekamp - hvad deres konkrete udformning og udvikling videre frem også er såvel en effekt som et resultat af.

Mere generelt er konsekvenserne, at vi overvejende har fået fat på formaspekter med en tilsvarende nedblending til følge af de indholdsmæssige drivkrafter, der fører til at en form netop får dette konkrete udtryk på dette tidspunkt og sted - og ikke andet. En yderligere konsekvens er, at vi - qua abstraktionsniveauet - kun har fået fat på de mere særskilt almene forhold, hvor mange specifikke mellemformer må være gået tabt.

Hermed er der sat nogle afgørende begrænsninger for den videre analyse af terapi under kapitalismen - for selv om kapitalismen i sit virke skaber sine egne betingelser, og altså ikke kan reduceres til udgangsbetingelserne, så er udgangsbetingelserne det fundament, hvor igennem kapitalen virker; og som skridt for skridt modificeres, omformes og udvikles.

Afgrænsning af kommende genstandsfelt.

Den konsekvens vi skal trække af ovenstående er, at vi skal (og må) begrænse os til formallogiske betragtninger over terapi under kapitalismen, når vi fører vores analyse frem til i dag. Dette som en første afgrænsning.

Og som en anden afgrænsning skal vi vælge at beskæftige os overvejende med den særskilte terapeutiske form, der har at gøre med "psykiske" lidelser og sygdomme - historisk bestemt: de såkaldte gale, rasende, dårer og afsindige, eller de med psykiske "forstyrrelser"/"sygdomme".

Gangen i det følgende må derfor være:

Først en almen bestemmelse af terapi under kapitalismen. Det drejer sig her om, hvilke nye træk som den terapeutiske praksisform vinder med gennemsætningen af den kapitalistiske produktionsmåde.

Og herefter - på basis af ovenstående almene bestemmelse - en udviklende konkretisering af, hvordan denne form kan træde særskilt frem med et særegent stillet problem: det "psykiske".

Men selv om vi i det følgende skal behandle kapitalformen for terapi gennem kapitalismen set som konkret transitorisk abstraktum, så kommer vi ikke helt uden om en tentativ bestemmelse af kapitalismens udvikling og bevægelse, idet det er sådan, at kapitalformen for terapi først sætter sig igennem i sammenhæng med en almen udvikling af den kapitalistiske produktionsproces. Derfor først kort om denne, der skal ses som en videreføring af de med Marx funderede bestemmelser omkring vareformens udvikling over pengeformen til kapitalformen (jvf tidligere s. 94 - 96), og hvor vi yderligere skal trække på J. Andersens udlægning af Poulantzas periodisering af kapitalismens etablering og reproduktion (J. Andersen 81).

Kapitalismens udvikling og reproduktion.

Kapitalismen vokser - som tidligere beskrevet - frem ved, at handelskapitalen forbinder sig med selve produktionsprocessen, hvorved rummet for varecirkulation overskrides. Første skridt er at kapitalen, der på dette tidspunkt eksisterer som pengeformue, købmanskapital og ågerkapital (Marx 70/I, s. 258), knytter sig til udlæg af råstoffer inden for håndværk og tekstilindustri, hvorved der opstår mulighed for at kapitalejeren kan tilegne sig en vis produktionsprofit. Og andet skridt fremkommer gennem manufakturens udvikling, hvor kapital investeres i selve produktionsprocessen. Her påbegyndes en adskillelse mellem producent og produktionsmiddel, der i et tredje skridt fuldbyrdes helt og generelt med storindustriens udvikling, hvorved kapitalen kan tage hele det indre marked i besiddelse. Hermed er grundlaget for kapitalismen opstået. Den "mage", som kapitalen har søgt for at kunne formere sig selv gennem udveksling, er nu opstået gennem producenterne adskillelse fra deres produktionsmidler, hvilket betyder at de træder frem som formelt "frie" arbejdere, der kun har deres arbejdskraft at sælge. Men dette er de også omvendt nødt til at gøre gennem markedet for at sikre deres egen eksistens. Og de kan nu indgå

selv i produktionsprocessen som varer. Solgt er deres liv for en nærmere bestemt tid - købt af kapitalen er deres arbejdskraft, der anvendt netop kan producere mere end dens egen reproduktionsværdi. Simpel vareproduktion (hvor udveksling sker gennem udveksling af ækvivalenter) har hermed udviklet sig til kapitalistisk vareproduktion, hvor der skabes merværdi i og med at arbejdskraften udveksles og forbruges som vare i selve produktionsprocessen.

I

Til denne tidlige kapitalisme, hvor merværdiproduktionen primært tager form af produktionen af absolut merværdi gennem stadig forøgelse af arbejdsdagens længde, svarer en bestemt stat - den enevældige eller absolutistiske stat. Og det er denne stat, der forestår den mere eller mindre voldelige ekspropriation dels af producenterne ude på landet, og dels af bondens jord og hjem. Men det er også en proces, der betyder opløsning af landsbyfællesskaberne på landet og af laugsstrukturen i byerne, hvorved brede masser sættes fri uden at der samtidig er et produktionsapparat og sociale strukturer, som flertallet af dem kan indtage på almengjort måde ud fra deres perspektiv. Og i den udstrækning, at der til at starte med var et arbejde at få for få i denne desintegrerede klasse af et landbo- og byproletariat, så var det samtidig i et produktionsapparat, der mest af alt mindede om "helvedes forgård". Satsningen på produktion af absolut merværdi betød hurtigt, at nedslidningen af arbejdskraften nåede så ustigelige højder, at grundlaget for produktionen var i fare - og også truet gennem arbejderne kampe. Og det kommer til indgreb fra statsmagtens side over for kapitalens tilrettelæggelse af produktionsprocessen, dog kun i den udstrækning at økonomien muliggjorde det - den kapitalistiske altså - og frygten for sociale revolutioner fra arbejdermasserne var overhængende og for faretruende for kapitalejerne og statsborgerskabet som sådant (jvf her Marx' beskrivelse af arbejderklassens kamp for nedsættelse af arbejdsdagens længde (Marx 70/I, s. 367-455)). Udgangen herpå var i første omgang en lovbestemt grænse for arbejdsdagens længde, her efter begrænsning af børnearbejdet, samt i tredje omgang indførelsen af forskellige arbejderbeskyttelseslove (:fabriksløvene) - bestemmelser og love, der langt fra var tilstrækkelige til at sikre andet end en simpel reproduktion af arbejdskraften, men som dog forhindrede dens totale udslettelse respektiv revolution, hvilket kan siges at spejle styrkeforholdet mellem klasserne på daværende tidspunkt, der næsten helt var i kapitalklassens favør qua arbejderne

mangel fulde og skrøbelige organisering.

Med overgangen til produktionen af relativ merværdi (:stadig revolutionering af arbejdsmidlet), der også markerer en gennemkapitalisering af feudalismen - feudalismens endelige ophør som samfundsformation - opstår i forlængelse heraf konkurrencekapitalismen, der modsvares af den liberale/borgerlige stat, hvis

"institutionelle skelet består i retslige institutioner og politiske institutioner, hvor igennem borgerskabet direkte organiserer varetagelsen af klassens interesser, og som fungerer som det interne magtcentrum i staten" (J. Andersen 81, s. 24).

Men kapitalens fremmarch standser - og kan slet ikke standse - hermed. Produktion af relativ merværdi som værdiakkumulationsform betyder nemlig en forskydning i kapitalens organiske sammensætning (:forholdet mellem konstant og variabel kapital), således at den konstante kapital i form af jord, bygninger og arbejdsmidler vokser relativt mere end den variable kapital (:udlægget til køb af arbejdskraft). Og da det kun er denne kapital, der forbrugt kan realisere merværdi, så falder profitraten (:forholdet mellem merværdi, og konstant og variabel kapital). Når enkeltkapitalerne således søger at øge arbejdets produktivitet for at overleve hinanden i konkurrencen, så øges derfor den konstante kapital, hvorved profitraten tenderer til at falde, hvilket omvendt skærper behovet yderligere for en udvikling af arbejdets produktivitet - men nu er det blot blevet vanskeligere. Som følge af denne uløselige - eller cirkulære modsigelse: kapitalen er sit eget mål og motiv - går nogle enkeltkapitaler til grunde, andre ophæves i monopoler, hvilket intet ændrer ud over at modsigelsen får en ny form at bevæge sig i. I sammenhæng hermed støder enkeltkapitalerne og monopolerne imellem på begrænsning af markedet for afsætning af deres varer, for idet kapitalen må søge at løse sin modsigelse gennem yderligere udbytning - reduktion af arbejderlønninger - så mindskes samtidig arbejderklassens købekraft. Og der må derfor opstå cykliske overproduktionskriser, der ikke så meget er overproduktion i forhold til behov, men i forhold til den købeevne, som til stadighed må søges mindsket af enkeltkapitalerne og monopolerne for at fastholde en konkurrencedygtig profitrate.

Dette førte i sin tur til at kapitalisternes virkefelt blev udvidet til hele kloden, samtidig med at kampe inden for kapitalklassen førte til at der opstod en dominerende gruppe af monopolkapitalister. Dette

finder en første afslutning ved århundredskiftet, hvor kloden er blevet delt op i stater og monopolbesiddelser. Og monopolkapitalismens stade er vokset frem.

Det er frem til dette tidspunkt, hvor kapitalens "ulvehunger" efter profit gennem en almen udbredelse af merværdiproduktionen gennem produktionen af relativ merværdi, at det statslige greb også af den kapitalistiske reproduktionsproces i almene træk udvikles, idet også de almene reproduktionsbetingelser begynder at blive grebet af de socialt udviklede klassesammenhænge som sådan. Staten - presset af en stadig stærkere arbejderbevægelse - påbegynder en form for social sikring af arbejdskraftens private reproduktionsproblemer gennem etableringen af sociale og sundhedsmæssige foranstaltninger i tilfælde af arbejdskraftens reproduktionssvigt (:fattigdom og sygdom). Og i sammenhæng hermed - fra midten af 1800-tallet - må staten også til at begynde at forholde sig til de usle boligforhold for arbejdermasserne i byerne, den manglende renovation af byernes "slam" mm, da disse betingelser også griber ind i borgerskabets (her særligt epidemifaren) livsrum.

Reproduktionsproblemer bliver op gennem 1800-tallet et social- og sundhedspolitisk kampfelt, hvor alle interesse- og klassegrupper involveres direkte med deres opnåede samfundsmæssige magt som bestemmende for det specifikke udfald. Og bestemt i denne periode bliver de individuelt protesterende fattiglemmer, der havner i dårekister under lægens ansvar; at fattiglemmer deklasseres som andenrangs borgere gennem tab af borgerlige rettigheder, hvis de ligger fattigvæsenet til "byrde" med deres eksistens; men i midten af 1800-tallet kommer det også til en begyndende differentiering mellem "værdigt" og "uværdigt" trængende (en skelnen der oprindeligt stammer fra tiden lige efter reformationen), idet det kommer til indførelsen af undtagelseslove, hvor det indrømmes, at personer "der kom i nød pga langvarig arbejdsløshed eller svær dyrtid" (Koefoed mfl 78, s. 81) kunne oppebære fattighjælp uden deklasserende virkning; i forlængelse heraf muliggøres også gennem medlemskab af sygekasser at få sygdomsbehandling uden deklasserende virkning for medlemmerne; og endelig at byer må have et renovationssystem til imødegåelse af epidemier, for også borgerskabet rammes heraf.

Karakteristisk for denne periode frem til århundredskiftet - konkurrencekapitalismen i Danmark - er, at dødeligheden og middellevetiden

forholder sig uforandret; og at sygdomsmønsteret gennemgående er det samme: det domineres af tuberkulose, infektionssygdomme og lidelse i åndedrætsorganerne, samt af stor børnedødelighed pga under- og fejlernæring (Betænkning 809, s. 252 og 264). Men ved århundredeskiftet slår bestræbelserne for bedre almen-hygienje, forbedrede boligforhold, arbejdsforhold og ernæring endeligt igennem. Og det kommer til et brat fald i dødeligheden for alle aldersgrupper. Dette fald sætter ind før det moderne sundhedsvæsen for alvor udvikles. Og både dette og de forbedrede reproduktionsbetingelser nævnes i Betænkning 809, men samtidig siges også, at "årsagen til dette er ukendt" (s. 247). Hertil er kun at sige, at det "ukendte" kun kan komme fra et forgæves forsøg på at ville begrunde faldet på basis af den naturvidenskabelige tilgang til sygdomme (primært repræsenteret gennem entitetsopfattelsen og apparatfejl-modellen), hvilket også omvendt viser denne tilgangs uanvendelighed til praktiske indgreb på niveauet af den samfundsmæssige produktion af sundhed og sygdom. Så at det kommer til et brat fald i dødeligheden netop ved århundredeskiftet må derfor primært begrundes i ændringer i produktionsprocessen: på den ene side er der de stadigt forbedrede lovmæssige bestemmelser omkring beskyttelse af arbejdskraftens reproduktionsmuligheder, men der er langt fra den parlamentariske gennemsætning af disse og til deres praktiske gennemførelse, da kapitalens krav om stadig profitmaksimering konstant stiller sig i vejen; på den anden side vokser arbejdermassens kraft som politisk faktor stærkt op gennem slutningen af århundredeskiftet, hvilket i sammenhæng med kapitalens verdensomspændende forsøg på fastholdelsen af profitraten kan sikre arbejdsmæssige forbedringer for de bedst organiserede arbejdermasser, og dette er de vestlige på bekostning af den - ofte glemte - ekstreme udbytning af de østlige og afrikanske kolonier.

Det er i denne historiske kontekst, at den nuværende kulturelle betydning af terapi som sygdomsbehandling - at den begynder og stopper ved individet, og at det sociale ikke behandles, men derimod kan være genstand for forebyggende virksomhed (jvf tidligere s. 42 og 224) - kommer til syne og konstitueres. Netop nu bliver det muligt at erfare lidelse som noget virksomt - naturvidenskaben har gjort fremskridt (bl a er bakterien blevet opdaget som centralt moment ved epidemisygdomme), og samfundsudviklingen er så meget i forandring, at overhovedet udviklingskategorien presser sig frem mod en samfundsmæssig almengørelse. Og derfor bliver det muligt at forestille sig at kunne gribe aktivt ind

i forhold til lidelse. Derfor må både den aktive betydning i behandlingsbegrebet og begrebet om forebyggende virksomhed opstå samtidig, hvad de også gør (jvf Virchows "socialmedicin"). Forskellen er blot hvor og hvordan årsagerne til lidelse, samt forholdet mellem individuel lidelse og det sociale, bestemmes. Og endvidere hvilke bestemmelser, der samfundshistorisk formår at etablere sig i de generelle sociale strukturer (jvf tidligere s. 238-39 om hvorfor det blev den naturvidenskabelige sygdomsopfattelse, der havde de historiske betingelser med sig for en produktionsmæssig udbredelse og fundering).

III Fra århundredskiftet kommer det til en begyndende statsintervention i økonomien - monopolkapitalen presser sig frem mod et samfundsmæssigt begreb - og den liberale stat afløses nu af den "interventionistiske stat" (J. Andersen 81, s. 24), der frem til 1945-50 systematiserer og gennemorganiserer sine interventioner i økonomien ("den keynesianske revolution"). I denne første monopolkapitalistiske fase fortsætter faldet i dødeligheden, hvor det ved 1950'erne stagnerer og stabiliserer sig (Betænkning 809, s. 249-50), men dog med en svag tendens til stigning fremover for mænds vedkommende.

IV Den næste monopolkapitalistiske fase - den aktuelle - vokser nu frem, og denne modsvares af

"en interventionistisk stat, der selvstændiggør sig i forhold til økonomien, i den forstand at dens interventioner bliver mere og mere sammenhængende. Sagt på en anden måde, så medfører statslige interventioner i et område af økonomien nødvendigvis andre interventioner på andre områder" (s. 25).

Det afgørende nye er ikke så meget, at staten griber ind i produktionsbetingelserne for at sikre de almene produktionsbetingelser for kapitalen - etablering af transportsystemer, almen kvalificering af arbejdskraften mv - men at staten aktivt medvirker til en omorganisering af det økonomiske rum. Og her kan nævnes bestræbelser på at udvikle ny teknologi, der kan bruges i produktionsprocessen, etablering af internationale forbindelser for virksomheder, rationalisering af urentable områder gennem specifikke områdepolitikker, samt gennem egentlig økonomisk politik, "hvis hovedbestanddel er en mindskelse af arbejdernes lønninger" (ibid, s. 26).

At det kommer til en sådan direkte intervention i økonomien må ses begrundet i, at kapitalen kommer ud for problemer, som den ikke selv kan

klare, hvorfor staten griber ind ved at afhjælpe krisens resultater. Og hvor det vil være styrkeforholdet mellem klasserne, der er bestemmende for den retning, som disse interventioner antager.

Og frem til i dag kan man sige, at det har været borgerskabet - godt støttet af en reformistisk topstyring af arbejderbevægelsen gennem socialdemokratiet - der har været de dominerende politiske artikulationssfærer. Men dette samtidig med at de cykliske kriser, der har præget kapitalismen siden dens opståen - og som er grundet i periodiske skærpelser af modsigelsen mellem relativ overproduktion og arbejderklassens begrænsede købekraft, der alment igen er en effekt af kapitalens forgæves forsøg på at imødegå profitratens tendens til fald ved at udhule lønningerne - synes at være blevet afløst af en generel eller almen krise. Hvor de cykliske kriser tidligere kunne overvindes gennem omorganiseringer inden for de forskellige kapitalfraktioner, så synes dette ikke længere tilstrækkeligt - kapitalismen som globalt system er trådt i krise - og dette kan i følge Poulantzas også afløses gennem tendenserne til udviklingen af en ny statsform, som kan kaldes for autoritær etatisme, hvor den statslige administration af de økonomiske forhold i en vis udstrækning selvstændiggør sig fra den såkaldt demokratiske beslutningsproces (Poulantzas 81, s. 145-51). Og dette må ses som både en styrkelse og en svækkelse af staten, idet den nu også bliver en årsag til sin egen krise, som netop ikke kan afhjælpes inden for de kapitalistiske produktionsforhold, eller som den netop kun kortsigtet kan afhjælpe ved at styrke sine egne interventionsmuligheder og kontrol af det samfundsmæssige liv, og dermed samtidig forstærke sin egen krise.

— o —

Ovenstående statsliggørelse eller samfundsmæssiggørelse som tendens - og hermed også tendensen til statens tredje genese eller verdenskommunismen - afhængig af, hvordan venstreføjens projekt fremover formår at artikulere sig politisk-økonomisk i global forstand (jvf tidligere s. 108 - 109) - skal vi ikke opholde os mere ved. Derimod skal vi opholde os ved de ændringer i sygdomsmønsteret, der har fundet sted fra århundredeskiftet og op til i dag (nærmere til først i 70'erne, hvor Betænkning 809 stopper sine analyser).

Der finder et generelt skift i sygdomsmønsteret sted, og det domineres nu af fire hovedgrupper: hjerte- og kredsløbsforstyrrelser, kræftlidelser, psykiske og somatiske lidelser, og sygdomme som følge af arbejds- og trafikulykker (Betænkning 809, s. 264). Betænkningen nævner

også i forbi-farten de arbejdsbetingede lidelser, og hertil er det nok ingen tilsnigelse at hævde, at disse fremover kommer til at udgøre en selvstændig dominerende hovedgruppe, idet anvendelsen af organiske opløsningsmidler, den hidtidige produktion af asbest, epoxy mm allerede er begyndt at vise sig med ekstremt ødelagte liv til følge. Og hertil kommer så også fremover effekten af den stadig stigende forurening af naturen.

Mht de arbejdsbetingede lidelser, så kan det siges at Betænkningen i 70'erne, hvor den blev lavet, har haft fingeren på pulsen overhovedet, ved at nævne dette om det arbejdsbetingede. Men problemet er et andet: de fire hovedgrupper må væsentligst ses som specifikke effekter af kapitalistiske produktions- og arbejdsbetingelser, idet de må ses som stressbetingede reaktioner på betingelser, der synes umuligt aktivt at imødegå eller undslippe. Så det at operere med en femte hovedgruppe er på den ene side et fremskridt, idet arbejde og lidelse hermed knyttes sammen. Men på den anden side lægges også samtidig et fundament i forhold til lidelser, hvor forskellige lidelsers iboende relation til selve produktionsmåden mere eller mindre kan fornægtes, skjules og bortlyves. Og dette er direkte, hvad der sker, når Betænkningen - der er at se som et udtryk for den 'officielle bevidsthed' om sundhed/sygdom under kapitalismen - forholder sig til fremtidige muligheder for at gribe ind i den samfundsmæssige produktion af sygdom. Og dette skal vi kort følge.

Udgangspunktet for Betænkningen var den "behandlingsmæssige krise", der bl a kom til udtryk i, at den voldsomme ekspansion inden for det somatiske sundhedsvæsen siden 50'erne stort set for den samfundsmæssige sundhedsproduktion ingen effekt havde. Dette blev man klar over først i 70'erne, og den økonomiske krise fra midten af 70'erne betød da også, at der blev stillet spørgsmålstegn ved den hidtidige sundhedspolitiske strategi, der havde gået ud på at behandle sig til sundhed. Som svar herpå begyndte man at tale om effektivisering og rationalisering af sundhedsvæsenet for det første; og for det andet om en større vægt på det sygdomsforebyggende arbejde - en aktivitet der indtil dato kun har beslaglagt 2-3% af de samlede udgifter til sundhedsvæsenet, og som endda primært har været anvendt i forhold til særlige problemfelter (børnetandpleje, graviditetskontrol mm). Men den type sygdomsforebyggelse, der vinder frem i Betænkningen - og som altså næsten direkte bliver den statslige strategi fremover - er en sygdomsforebyggelse, der alene retter sig imod det enkelte individs eget ansvar

for at etablere en "sund" levevis, hvilket betegnende nok kaldes sundhedspædagogik (Betænkning 809, s. 26-32. Og for en kritik af denne privatistiske måde at stille og løse sundhedsproblemet på, se E.-M. Mathiasen 80, og H. Johannesen 81).

Etableringen af en sådan type forebyggelse er langt fra tilfældig. Tvært imod demonstreres på eksemplarisk vis, hvorledes staten må fokusere på privatindividet ved kapitalistiske reproduktionsproblemer, da indgreb og ændring af selve de grundlæggende kapitalistiske produktionsbetingelser i sagens natur er uden for dens rækkevidde. Men staten er dog ikke en uafhængig magt. Tvært imod er den at se som en fortætning af social-økonomiske magtforhold, hvorfor ovenstående type sygdomsforebyggelse også er en demonstration af arbejderklassens og venstrebevægelsens nuværende defensive situation.

Med ovenstående demonstreres også, at det ikke er viden og sagslige argumenter, der er afgørende for tiltagenes art og iværksættelse - hvilket asbestproblematikken for nærværende viser, idet det først er nu, at der skrides ind over for denne produktion, selv om dens ekstremt kræftfremkaldende virkning har været kendt siden århundredeskiftet - men økonomi og magt. Poulantzas kan da også i sin analyse af den monopolkapitalistiske stat vise, at den bevæger sig på grundlag af kategorier, der

"hviler på en underforstået accept af begrænsninger i viden, som falder sammen med begrænsningerne i statens beslutninger om intervention" (Poulantzas 81, s. 88).

Dette betyder imidlertid ikke, at der ikke skal satses på udviklingen af viden. Men kun, at der skal satses på udviklingen af virkelig viden om det, som det drejer sig om - modsat kapitalen og statens satsning på ideologisk viden (kontrol- og herskabsviden) - for kun her igennem kan der tænkes ud over det bestående, hvilket er en forudsætning for at revolutionere det bestående i almen samfundsmæssig retning.

Det betyder imidlertid heller ikke, at der ikke fortsat skal satses på en udbygning og forbedring af lovgrundlaget, der kan imødegå kapitalen og statens destruktion af mennesker og naturforhold - altså udbygning og forbedring af arbejdsmiljøloven, miljø- og naturbeskyttelsesloven osv osv; men at det er vigtigt at medreflektere, at de i deres rækkevidde som generel sygdomsforebyggelse vil være bestemt af det rådende styrkeforhold mellem klasserne, og at de kun kan forbedres gennem et forbedret styrkeforhold i venstrebevægelsens favør.

Og uden at sætte sagen på spidsen kan det siges, at kun gennemførelsen af den demokratiske socialisme muliggør en offensiv sygdomsforebyggelse idet kun denne - og dette netop som kapitalismeboende tendens - kan gribe fat i de betingelser af grundlæggende karakter, der under kapitalen med næsten naturlovmæssighed producerer og reproducerer et bestemt sygdomsbillede, der mere er et affaldsprodukt af kapitalen end det har med samfundsmæssig menneskelighed at gøre.

Eet af disse affaldsprodukter er den reservearmé af mennesker, som der ikke er plads til i produktionen. De kaldes de arbejdsløse. Og for disse gælder, at sygeligheden - forekomsten af sygdom - er langt mere udbredt, end hos de der bliver syge af at arbejde (Socialforskningsinstituttet pub. nr. 21, 1966, tab. 3.10).

I det ovenstående har vi intet sagt om selve livskvaliteten. Denne kan ikke indfanges ud fra mål omkring dødelighed og sygdomsmønster, idet disse kun fanger de sygdomme og graden heraf, der forkorter livet - og ikke selve kvaliteten af det liv, der så leves. Men dette er en anden sag, der ikke her skal behandles. Der imod skal vi kort vende os særskilt mod de samfundsmæssige instanser, der bygger og har bygget sig op under kapitalismen til varetagelse af individuelle reproduktionsproblemer.

Samfundsmæssige instanser for individuelle reproduktionsproblemer under kapitalismen.

Det drejer sig her i første omgang om to statsapparater (og disse er igen at se som tre relativt adskilte instanser): det er etableringen af et statsligt fattigdomsvæsen fra begyndelsen af 1800-tallet, samt en uddifferentiering herfra af et sundhedsvæsen, hvilket igen differentieres i et somatisk og i et psykiatrisk hospitalsvæsen op gennem slutningen af 1800-tallet. Med eksistensen af disse relativt adskilte "væsener" er der også sat en differentiering mellem årsagerne til, at den enkelte ikke længere på typisk vis kan varetage sin private reproduktion ved egen kraft og egne midler.

Vi skal kort beskrive disse "væseners" kapitalistiske bevægelse.

9/ Ved manglende sociale muligheder for fremskaffelse af materielle midler (og faldt man ikke ind under en utilstrækkelig lov om "alderdomsfor-

sørgelse") var man enten henvist til kirkelig eller privat støtte, til tiggeri eller til forsørgelse gennem fattigvæsenet (modtagelse af naturalier eller ophold på fattiggårde). Fattigloven var en almisselov - kun retten til støtte var garanteret, ikke støttens art eller omfang, og hertil kom eventuelle "pligter" som tvangsarbejde, lige så vel som man tabte de borgerlige rettigheder. Forholdene for fattiglemmerne var (også) kummerlige. Og blev først afgørende forbedret med indførelsen af de retsbestemte ydelser med Steincke i 1933, hvor socialreformen indførtes. Den sidste grundlæggende revision af denne finder som bekendt sted i 1976, hvor Bistandsloven med dens princip om "individuel hjælp" ud fra et retsprincip indføres (almisseprincipperne stikker dog også her hovedet frem, idet der skal foretages et skøn over "rimelige" udgifter).

6/ Ved sygdom var mulighederne for lægehjælp begrænset. Fattiglemmer var enten henvist til nødtørftig pleje gennem et meget begrænset antal distriktslæger, eller henvist til (hvis der var plads) hospitaler, der mest af alt fungerede som isolering af smittefarlige patienter (Betænkning 809, s. 192). For lønarbejdere, der var medlem af en sygekasse, var der garanteret en vis sygehjælp (lægehjælp og eventuelt sygehusophold) over en nærmere afgrænset periode, men de var ellers henvist til fattigvæsenet, hvis det ikke var muligt selv at finansiere lægebehandling. Begrænsninger i lægehjælp faldt op gennem det 19. århundrede efterhånden væk, men lægevirkomheden uden for fattig-/socialvæsenet forblev helt op til 1973 et rent liberalt erhverv, der fungerede efter principperne om køb og salg af ydelser. Sygesikringsreformen afløser her frivillighedsprincippet gennem obligatorisk sygesikring for alle borgere, finansieret over skatterne (Betænkning 809, s. 204). Men lægevirkomheden forblev dog overvejende et liberalt erhverv, bl a gennem køb og salg af praksis.

c/ Parallelt med disse to årsager - sociale og sygdomsmæssige grunde - til, at den enkelte ikke af egen kraft og egne midler kunne varetage sin private reproduktion gennem dets givne sociale strukturer, udskiller der sig en tredje årsag, hvis individuelt-samfundsmæssige effekt sindsygevæsenet - og senere: det psykiatriske sygehusvæsen - kom til at tage sig af. Det var de menneskeskæbner, der var blevet isoleret fra de fattige, og som var buret inde i dårekister. Det var de skæbner, som var kommet offentligheden i hænde, og hvor over for enhver form for tvangssocialisering ikke var lykkedes. De gale og rasende hed de i den

tidlige middelalder, efter reformationen fik de navneforandring til dårer og afsindige; og de endte op med at blive til de psykisk syge, som det var en statsopgave at tage sig af gennem behandling af dem på anstalter under psykiatriens overherredømme.

Det var især lægen Harald Selmer, der var reformatoren i det danske sindssygevæsens oprettelse, hvor regeringen i 1848 accepterede hans forslag og behandlingsprincipper for oprettelsen af en dårekiste i Århus ("Jyske Asyl") (Tamberg mfl 76, s. 33). De behandlingsprincipper, der hermed blev knæsat, grundede på opfattelsen, at sindssygdomme var en følge af legemlig sygdom, og derfor følgelig måtte behandles med fysiske midler efter almindelige lægevidenskabelige principper, omend også den moralske behandling var nødvendig for at give "hele patientens sjæleliv en naturlig retning" (Selmer efter Kelstrup 83, s. 133).

Nogen specifikke fysiske/lægelige midler over for sindssygdomme rådede man ikke over - ud over selve anstalten til de indespærrede menneskeskæbner, som altså nu kom ind under den naturvidenskabelige lægevidenskab og under statslig finansiering.

"Anstaltspsykiatrien" fik sit indtog i det samfundsmæssige liv, og helt op til 1930 blev der oprettet/bygget den ene mammut-anstalt efter den anden - uden at behovet kunne dækkes. Og fra 1950 indledes et større reformarbejde, der skulle sikre hospitalernes "tilpasning til nutidens krav og behandlingsformer" (Betænkning 826, s. 21). Denne udviklings-sammenhæng skal vi nærmere komme ind på i næste kapitel; og her blot nøjes med at konstatere, at der hvor dette reformarbejde foreløbig er endt, er en statslig-psykiatrisk satsning på en øget tilknytning af det psykiatriske sygehusvæsen til det somatiske, opbygning af mindre behandlingsenheder, samt intentioner om tilvejebringelse af tilstrækkelig behandlings- og pladskapacitet (mere herom senere). Og endvidere kan vi konstatere, at psykiatrien som lægevidenskabeligt speciale endnu ikke råder over somatiske behandlingsmetoder, der kan helbrede de psykiske sygdomme, men kun "dæmpe symptomer" (Betænkning 826, s. 24).

d/ Til ovenstående statslige instanser - det offentlige sociale og sundhedsmæssige system - findes en privat-samfundsmæssig sammenhæng for overvindelen af individuelle reproduktionsproblemer. Denne sammenhæng sættes overhovedet i kraft af arbejdskraftens varekarakter, som enten kan søges kapitaliseret af enkeltkapitaler, eller samfundsmæssiggjort gennem venstrefløjens projekt. Imellem disse to tendenser - der strækker sig fra kloge koner og mænds naturhelbredelsesmetoder, private forsikringer mm som liberale erhverv til politiske og faglige sammen-

bænges udadvendte arbejde og interne støttemuligheder - findes et ingenmandsland for altruistiske, humanistiske, religiøse organisationer, der har det til fælles, at de ikke vil vide af at beskæftige sig med modsigelsen mellem det offentlige og det private - i hvert fald ikke i deres selvforståelse.

Kapitalismens bevægelse er rig på opståelsen af sådanne privat-samfundsmæssige sammenhænge, men vi skal ikke forfølge dem nærmere. Blot konstatere, at kapitalismen må være og stadig blive rig og mangfoldig på dette område, idet problemer pga privatformen først gribes samfundsmæssigt, når de offentliggøres - et greb, der enten kan medføre ændringer i offentligheden, eller en delegering af problemet til privat-kapitalen, til de faglige og politiske sammenhænge, eller ud i ingenmandsland. Hertil kommer så også den omvendte proces: midler, genstande og løsningsmetoder kan markedsføres og kommercialiseres, ligesom de kan søges samfundsmæssigt almengjort.

↓ Vi kan nu stille spørgsmålet om, hvordan lidelsesbemestring ser ud under kapitalismen. Og dette er problemet om, hvordan terapi bestemmer sig selv som praksisform i den fordoblede form for samfundsmæssig og individuel reproduktion som kapitalismen repræsenterer. ↓

Det foregående synes at pege i retning af, at det kommer til at dreje sig om klasse-specifikke terapibestemmelser - hvilket synes at modsvare, at der på kapitalismens kulturelle overflade ikke eksisterer et overordnet terapibegreb, men kun divergerende bestemmelser af terapi (jvf kapitel 1). Men en analyse af individets eksistensform under kapitalismen vil vise, at der kun er tale om klasse-specifikke tendenser, greb om, retninger og interesser i, hvordan terapi som sådan ønskes og søges bestemt og bevæget på kort som på langt sigt. Vi vender os derfor først mod individets almene eksistensform under kapitalismen.

Individets eksistens i den politiske økonomi.

Nok bliver individet med kapitalismens almene udvikling til bærer af politisk-økonomiske relationer, men det går på ingen måde op i disse relationer. Det forbliver et levende væsen væsensforskellig fra, men også væsensforbundet med de materielle strukturer, der konstituerer samfundet; altså en psykologisk personlighed, der forvalter sit liv

gennem bearbejdning af sine klassespecifikke eksistensbetingelser.

Men for kapitalismens statsliggørelsestendens har dette liv kun værdi i den udstrækning, at det indordner sig som anvendelig vare, dvs som udbyttelig merværdiproducent. Men denne organiserede kapitaliseringsproces af det enkelte individ lader sig på ingen måde gennemføre. Og grunden hertil er ikke først og fremmest væsensforskelligheden mellem individ og samfund - som især dens fortalere inden for den Kritiske Teori har argumenteret for (se til eksempel U. Volmerg 77, der fikserer et "emancipativt minimum" (s. 33) for kapitaliseringsprocessen) - men af ren politisk og økonomisk art, idet individet må være "frit" eller privatejet for at kunne fungere som vare. Så hvad der kan kapitaliseres er alene individets sociale situation og sammenhæng. Og den nedre grænse for dette er slet og ret privatindividet.

Individet som privatindivid opstår i samme takt som kapitalismen etablerer og udvikler sig. Til eksempel er det tidligere nævnte, at ikke alle individer blev privatindivider og dermed også offentlighedspersoner med den første borgerlige forfatning, idet der dengang blev knyttet formueklausul på det at være "borger". Men udviklingen siden har gjort det muligt for individer at træde i forbindelse med hinanden som individer - og ikke kun som klasseindivider. Og mere endnu: individets klassebestemmelse falder tilbage på individet selv. Men denne udviklingstendens - statsliggørelsestendensen - er kun den ene tendens, idet vi her over for også har tendensen til almen samfundsmæssighed, hvor det kan siges, at dette kryds mellem tendenserne er såvel udgangspunkt som grundlag for klassekampen. Derfor: nok producerer kapitalismen privatindividet, men det bringer også individet i forbindelse med andre individer, som det enten står i strategisk samme forhold (:bestemt social situation og sammenhæng) til, eller i et strategisk modsatrettet (antagonistisk) forhold. Og heraf også arbejderklassen over for kapitalen, hvortil udviklingen også har indskrevet et mellemlag og et småborgerskab imellem.

Med den statslige organisering af den økonomiske bevægelse er der imidlertid sat en væsensforskellighed omkring, hvordan individerne som klasseindivider træder frem som klasse "für sich". Hvor kapitalklassens organisering så at sige er indskrevet i den borgerlige stat, hvor kun kapitalfraktioner, der ønsker specifik varetagelse af deres særinteresser, nødes til organisering, så er arbejderklassens individer konstant tvunget til at etablere og reetablere deres klasseorganisering - mere

eller mindre på trods af staten og kapitalen. Men dette er også omvendt deres eneste mulighed for at "hævde deres personlighed" (Marx 74a, s. 98), og dermed strategisk et liv som menneske. Den "frivillighed" der ligger for klassekampsaktiviteter for arbejderklassen og andre (marginaliserede) udbyttede og undertrykte grupper, og som springer ud af privatformer for samfundsmæssig produktion, er derfor kun tilsyneladende, idet kun deltagelsen i den kollektive kamp for gennemførelsen af klassens fælles interesser på langt sigt kan frigøre den enkelte på den ene side, men samtidig på den anden side bringe den enkelte virkeligt sammen med andre i fællesskab.

Det arbejdende individ er derfor fanget i en grundlæggende modsætningsfyldt situation, som kun dets integration i og styrken af dets klassekollektiv i forhold til kapitalmagten tendentielt løser på langt sigt. Det er på den ene side alment modstillet samfundet, idet reproduktionen af dets livseksistens grundlæggende er dets eget anliggende eller ansvar, men det er på den anden side også medstillet dets klassekollektiver, men dette kun i den grad at klassekollektivet organisatorisk-strukturelt har udviklet og tilkæmpet en samfundsmæssig magtposition. Reproduktionsproblemer kan derfor siges først at være samfundsmæssige, når de rejses af det enkelte individ og/eller af interesse-/klassegrupper i offentligheden. Men dette behøver langt fra at betyde, at problemer så også gribes af offentligheden som et "fælles" anliggende. Dette afhænger og bestemmes alene af den magt, som den enkelte, interesse- eller klassekollektiv (kan) manifestere og som den allerede er repræsenteret gennem juridiske og retslige forordninger, hvor igennem der indrømmes bestemte rettigheder og pligter.

Σ. Vi kan sammenfatte ovenstående gennem det, at individet (under kapitalismen) altid eksisterer som individ i et bestemt klassekollektiv, der eksisterer i kraft af en grundlæggende modsigelse mellem individuel modstilling og kollektiv medstilling, hvor det individuelle som kollektive greb om denne modsigelse er bestemmende for den retning, som den kollektive klasse og individets situation og sammenhæng heri bevæger sig igennem. Og i forlængelse heraf kan vi sige, at individerne ikke blot altid koopererer, men de koopererer altid om noget - et "tredje" - på en bestemt måde, der enten kan betyde et udvidet samarbejde mellem de involverede eller et samarbejde, hvor de involverede bruger hinanden til at realisere egne "private" interesser. Ved førstnævnte tenderer forholdet mellem de involverede at gå i retning af subjektforhold, hvor den enkeltes udvidede selvbestemmelse er en forudsætning for de andres og omvendt, og som bevidst grebet af de

involverede er at se som en forbundsstrategi (jvf tidligere s. 183); medens forholdet mellem de involverede ved sidstnævnte går i retning af instrumentalforhold, hvor den enkeltes selvbestemmelse søges opretholdt eller varetaget på bekostning af andres - en strategi, der bevidst grebet er en ren konkurrencestrategi. (For begreberne subjekt- og instrumentalforhold se Holzkamp 79c, s. 13-19, hvor vi kan istemme de præciseringer Holzkamp gør i forhold til instrumentalforhold - her særligt differentieringen i kompromisser og kompensationer - omend vi med ovenstående har sat en anden begrundelsessammenhæng end Holzkamps, der kan kritiseres for at operere med objektivt givne mål, der blot skal erkendes - fremfor at se dem som udviklede og udviklende af de involverede, hvad de først og fremmest er.)

Σ: Det enkelte individ inden for et klassekollektiv - hvad enten dette er arbejder-, kapital- eller mellemlagskollektivet - eksisterer derfor i kraft af den situation, som dets klassekollektiv overleverer til det, hvor måden denne situation gribes på kommer til udtryk i den sammenhæng, som individet samfundsmæssigt realiserer.

- a/ For arbejderklassens enkeltindivider eksisterer langsigtet eksistensopretholdelse alene gennem udviklingen af forbundsstrategien som alment perspektiv. Og dette er problemet om, hvordan den klassemæssige modstilling finder praktiske ben at gå på gennem udviklingen af forbundsstrukturer i et horisontalt perspektiv, hvilket samtidig som det eneste kan overlejlre og overvinde den almene individuelle modstilling. Som sådan overvindes modstillingen derfor i samme grad, som socialismen udvikles gennem venstrefløjens artikulering af sit almene perspektiv i konkret gestalt. Fællesnyttens må bringe dem sammen som klasse.
- b/ Kapitalklassens enkeltindivider befinder sig her over for i en stadig magtsituation over for arbejderklassens kapitalistiske afmagt. Denne magtsituation er deres eksistensmæssige levebrød, og den kan som sådan kun fastholdes og udvikles gennem et taktisk forbund med andre modstillede klasseindivider, hvilket dog omvendt kun kan fastholdes for den enkelte via udviklingen af en konkurrencestrategi over for det alment modstillede individ. Kapitalens enkeltindivider er derfor tvunget til at udvikle modstillingen mellem individ og samfund (og dermed også deres egen modstilling) i strategisk forstand, samtidig med at de i taktisk forstand må udvikle forbund, der sikrer et generelt overherredømme over produktionsprocessen i kapitalens gestalt. Mao: kun

egennyttten bringer dem sammen som klasse.

c/ Imellem disse to hovedklasser af herskende og beherskede har vi mellem-lagskollektivet. Men dette er dog samtidig konstant i klemme her imellem. Denne "klemme" er dog også omvendt deres aktuelle mulighed for at stige op i den herskende klasse, respektiv nødvendige udlevere-thed for at blive tvunget ned i den beherskede klasse. Det må derfor søge at fastfryse modsigelsen mellem modstilling og medstilling i håbet om at samfundsmæssige muligheder vil vise sig med individuelle særfordele til følge for netop dem som enkeltindivider. Historisk har de som klasse ingen kollektiv fremtid. Og i strategisk forstand må de derfor stå for det "gamle", for kun bevarelsen af status quo kan sikre deres allerede opnåede individuelle fordele. Men lige så konservative de er, lige så "progressive" må de også være, for noget "nyt" kunne vise sig at være netop deres mulighed for at komme ud af "klemmen". Og da udviklingen væsentligst går uden om deres bidrag hertil - deres situation er så at sige en effekt af en udviklingssammenhæng, som de ikke selv er organisk forbundet med - så må de holde sig til snart den ene gruppering/klasse, snart den anden ud fra, hvad der aktuelt kan sikre deres kortsigtede overlevelsesinteresser. Og deres aktuelle og historiske rolle er derfor ene og alene at se som en stadig udvikling af en opportunistisk strategi og taktik. Som "klasse" må de virke "fastfrysende" på modsigelsen mellem mod- og medstilling, samtidig med at enkeltindivider i klassen konstant må søge at være offensive i en egenløsning af modsigelsen. Modsigelsen må derfor både benægtes og udnyttes på een og samme tid. Og med en parafrase over Marx kan vi sige, at de prøver at være en syntese, men de forbliver en sammensat fejltagelse (Marx 74f). Når individerne i dette klassekollektiv således ikke kan træde i skranken som klasse i forhold til langsigtet eksistensopretholdelse - hverken forbundsstrategien eller konkurrencestrategien er mulig for dem - så må kortsigtet partitagen blive deres evige Damoklessværd. Og det materielle, det sociale og det fælles må blive eet; det individuelle, det eksistentielle og det personlige noget andet.

a//b//c: Sammenfatter vi forholdet mellem klassernes virke - og den individuelle reproduktion her inden for - så kan vi sige, at langsigtet kan arbejderklassens individer kun sikre deres eksistens gennem udviklingen af almengjorte forbundsstrukturer (medstillingen må tackles strategisk,

modstillingen taktisk her inden for); kapitalklassens individer sikrer deres eksistens gennem udviklingen af kontrollerede konkurrencestrategier (modstillingen må udnyttes strategisk, modstillingen anvendes taktisk); og mellemlaget deres eksistens gennem såvel fastfrysning som individuel udnyttelse af modsigelsen mellem modstilling og modstilling, hvor strategien bliver taktikken og omvendt - og må gå op i "nu-et".

Forholdet til reproduktionen - hvor reproduktionen blot er det omfattende begreb for produktionens udviklingsretning - er nu også givet. Hvor arbejderklassens perspektiv er samfundsmæssiggørelse af reproduktionen, kapitalklassens udviklingen af privatformen under statsligt overherredømme, så er mellemlagets perspektiv at satse på det hele for sig selv uden i praksis at ville noget fælles med andre.

Udviklingen af samfundsmæssige tiltag over for individuelle reproduktionsproblemer er derfor følgelig også i deres perspektiv givet ud fra ovenstående divergerende klasseperspektiver. Men hertil kommer så også, at staten virker medierende ind på den konkrete udformning af disse tiltag for samfundsmæssig forholden sig til reproduktionsproblemer.

Relaterer vi til eksempel ovenstående til det tidligere om sundhedspædagogik som sundhedspolitisk strategi, så kan vi sige, at perspektivet heri er, at individet skal bearbejde sin almene modstilling til samfundet gennem en øget ansvarlighed over for sig selv, de facto negere sit forhold til andre - og dermed blindt udlevere og indleve sig i konkurrenceformen for menneskelig eksistensopretholdelse på alle planer i sit liv; - kapitalen ville ikke have kunnet udtrykke det bedre, omend når den udtrykker sig, så er det også med krav om social privatisering af social- og sundhedsvæsenet.

Terapi vinder nye træk: afmagtsovervindelse som offentlig bemestring af privat produceret lidelse.

Vi er nu stillet i kapitalens terapeutiske praksisform - en form, hvor samfundsformen for terapi (:kollektiv varetægelse af personlig lidelse) med klassesamfundsformens opståen allerede har vundet et nyt træk: tvangsovervindelse som enkeltstående lidelsesbemestring gennem egne

klassebetingelser. Så hvad der er foran os er, hvilket nyt træk som terapi nu antager. At det må komme til et nyt træk kan ikke stå til debat, da produktionssammenhængen med kapitalismens opståen ændres grundlæggende i kraft af det nu indre udbytningsforhold.

Grundkategorierne til en bestemmelse af dette træk er begreberne om kollektiv social belastning, individuel overbelastning og forbund om personlige symptomer, der med klassesamfundsformen viderekvalificeres til klassetvang, statslig belastning og enkeltstående. Og den produktionssammenhæng, som vi har med at gøre, er mennesket i sit klassekollektiv bestemt gennem den konkrete modsigelse mellem individuel samfundsmæssig modstilling og klassemæssig medstilling.

På det samfundsmæssige plan drejer det sig ikke længere om den klassemæssige tvang, som motor for modsigelsen mellem sundhed og sygdom i formen statslig belastning og enkeltstående, idet den klassemæssige tvang er blevet til et indre forhold i selve produktionsprocessen - altså til et moment i klassekollektiverne og for deres antagonistiske udvekslingsproces med hinanden.

Det politiske og økonomiske er under kapitalismen smeltet sammen som magt i formen social-økonomiske klassers statslige mediering med hinanden.

Set i et reproduktionsperspektiv så vendes dette om. Kapitalismen reproduceres nok gennem klassers magt i forhold til hinanden, men denne reproduktion forbliver kun kapitalform i kraft af kapitalstatens magt over samfundet, der altså således produceres gennem klassekollektivernes kapitalistiske afmagt. Og den konkrete samfundsmæssige reproduktionslogik bliver derfor magt-afmagt. Og ud fra denne dimension kan vi sige, at socialismen - som samfundsmæssiggørelsestendensen - er repræsenteret kapitalistisk som magt-afmagts tilbagetrængning i perspektivet kollektiv almagt som de forenede producenters magt over produktionen.

En lignende omvending - ved skift fra et produktions- til et reproduktionsperspektiv - kommer til syne for forholdet mellem individuel samfundsmæssig modstilling og klassekollektiv medstilling, idet dette reproduceres som klassekollektiv modstilling og personlig samfundsmæssig medstilling. Og som udviklingsperspektiver er her den personlige kollektivist på den ene side, men denne knækkes og begrænses

på den anden side gennem statsliggørelsestendensen til privatpersonlig udviklingsbevægelse (hvilket dog kan gøres til en måde at overleve på, samt til en levemåde. Herom senere i kapitel 5).

Ovenstående "omvendinger" giver sig også ud fra varens tredje ejendommelighed, "at privatarbejde bliver til form for sit modstykke, til arbejde i umiddelbar samfundsmæssig form" (Marx 70/I, s. 156).

↓
Når det derfor kommer til individuel overbelastning, ¹/så er det for det første en klassespecifik samfundsmæssig overbelastning - altså overbelastning inden for en magtsammenhæng; ²/og for det andet stilles individet umiddelbart som afmægtig over for samfundet, da dets reproduktion (qua privatformen) i sidste instans er dets eget anliggende - i første omgang dog en afmægtighed i situationen, dernæst i forhold til dets kollektive sammenhæng, og til sidst afmægtigheden i forhold til kapitalstaten, der (hvis det kommer så langt) må tage over ved at tage vare på ens eksistensform. Logikken i denne udviklingslinie er konkret-forskellig inden for hvert klassekollektiv, dvs bestemt ud fra karakteren og typen af modstilling og medstilling for den personlige kollektivist i forhold til den samfundsmæssige produktion.

Afmægtigheden ved reproduktionsproblemer betyder også, at det enkelte individ stilles over for sig selv (på klassespecifik måde), idet det må forholde sig til, hvordan det skal forholde sig samfundsmæssigt til dets personlige symptomer; de personlige symptomer er nemlig ikke længere som på samfundsformsniveau et fællesanliggende, som det udtrykker sig i a priori forbund med og om hinanden; eller som på klasesamfundsformsniveau et kollektivt fremmedbestemt privateje, som dette udtrykker sig i enkeltstående ved varetagelsen af personlig lidelse; men de individuelle symptomer - den personlige lidelse - bliver med statssamfundsformen til et privat-offentligt anliggende, hvorved de også får varekarakter. Hermed bliver ens symptomer - og også generelt ens tilstand som sådan - noget der kan handles med, og som man også er nødt til at handle med i hvert fald taktisk. (I dette taktiske ligger også det fundament, der kan gøre individuelle symptomer til et strategisk anliggende for een - hvilket er et forhold som "kloge hoveder" ofte sætter på begreb med differentieringen mellem primær og sekundær "sygdomsgevinst" som forhold i individet, der beskytter såvel støtter undgåelse af konflikter eller angsttilstande (se til eksempel M. Kristensen 77, s. 218/"Finalitet"), hvorved det

hele stilles på hovedet med det borgerlige samfunds egen afmagt produceret ned i det i forvejen afmægtige individ.)

Ovenstående nye træk bringer terapi på kapitalistisk begreb som afmagtsovervindelse gennem offentlig bemestring af privat produceret lidelse - hvad der kan siges at være den konkret-almene modsigelse for terapi, altså kapitalformen for terapi (heri spejles også det forhold, at staten er blevet en samfundsmæssig belastning, og een selv dog også en belastning for staten - kapitalismens humanistisk-transitoriske spontan-plan med samfundsmæssiggørelse som iboende effekt "længde-historisk" betragtet, men dog i et frygteligt nærværende "tværsnit" også statsform for samfundshistorie).

Lidelsesbemestring som et privat-offentligt afmagtsanliggende og -sagsforhold betyder at den individuelt overbelastede må offentliggøre sin personlige lidelse i den samfundsmæssige varetagelse af dets reproduktionsproblemer på den ene side, medens det samfundsmæssige må varetage den sociale belastning gennem privatisering af offentliggjorte reproduktionsproblemer. Dette dog kun set i dens kapitalistiske statsliggørelsestendens inden for den aktuelle grad af selv-samfundsmæssiggørelse, hvorfor processen mellem kollektivet og personen er at se som en proces mellem privatisering og offentliggørelse, hvor igennem der både realiseres modstillingen af den enkelte i dets sociale situation og social modstilling som kollektiv varetagelse af den private lidelse. Modstillingen reproduceres da i samme grad som de personlige symptomer - løsrevne og henvisende det sociale, som de er - ikke gribes som det fælles problem, som de i situationen også er. Her markerer den udviklingssammenhæng inden for terapi (jvf tidligere s. 215) sig, hvor individet som sådant er løsrevet og henvist det sociale; altså at individets bearbejdningsforhold ikke længere blot har en dimension af overforstillethed i sig, men at individets eksistensform er overforstillet det sociale. Individet tenderer her mod at blive sit eget personlige symptom. Mao: overforstilling som formidlingsforhold mellem individ og samfund er kommet på kategorielt begreb samfundshistorisk set.

Gribes det fælles ikke, så må afmagtsovervindelse reproducere sig i formen af tvangsovervindelse. Men da en sådan reproduktion er en udviklingsbevægelse inden for afmagtsovervindelse som kapitalformen

u:
restit.
tiist

for terapi, så er det ikke simpel rekapitulation af logikken i tvangs-
overvindelse som "enkeltstående lidelsesbemestring gennem egne klas-
sebetingelser" (jvf s. 228), men en udviklende konkretisering heraf,
hvorved de to "rene" distinkte former - sociallivsovervindelse og
meningsløsheds-overvindelse - i tvangsovervindelse (jvf s. 232) må
reproduceres som en særegen form af afmagtsovervindelse uden fælles
bemestring af denne, hvorved det bliver magten over formen, der bliver
bestemmende for dens specifikke reproduktion. Der sker hermed en per-
sonliggørelse af de individuelle symptomer, hvilket den berørte enten
kan benægte, forsvare sig imod og eventuelt forlade situationen på
grundlag af, eller hvis dette ikke er muligt, så må den berørte af
egen kraft forholde sig til denne personliggørelse af dets i forvejen
personlige symptomer (det er denne særegne form af afmagtsovervindelse
uden fælles bemestring af denne, der historisk kommer på begreb som
"psykisk lidelsesbemestring"; senere kapitel 5).

G: Her over for er der så samfundsmæssiggørelsen som tendens, der udvikler
sig i samme grad som det fælles tredje gribes i perspektivet det fælles
greb om det fælles tredje.

Kapitalformen for terapi kan nu siges at indeholde to momenter: offent-
liggjort lidelse og privatiseret behandling, der enten kan gribes re-
produktivt som tvangsovervindelse, eller produktivt som almengjort
lidelsesbemestring. Når vi hertil iagttager det forhold, at det so-
ciale ikke behandles, men kun kan være genstand for forebyggende virk-
somhed, så kan vi sige, at enhver form for forebyggelse samtidig er
særlig form for behandling af ikke-offentliggjort lidelse; og omvendt
at enhver form for behandling samtidig er særlig form for ikke-privat-
iseret lidelse. Det personligt lidende individ er derfor både objekt
for behandling og subjekt i forebyggende virksomhed. Og dette kan ses
som reproduktionsformen for modsigelsen mellem sundhed og sygdom
under kapitalismen.

Da enhver form for afmagtsovervindelse også er en særlig form for
klassespecifik tvangsovervindelse, der i sin tur blot kan reproducere
som tvangsovervindelse, men som også kan udvikles til (klassesmæssigt)
almengjort form som lidelsesbemestring, så har vi at gøre med et
udviklingsforhold mellem afmagtsovervindelse, tvangsovervindelse og
lidelsesbemestring, hvis lovmæssigheder det er muligt at bestemme.

Når forebyggelse slår over i behandling og behandling i forebyggelse - de er særlig form for hinandens modsætning - så er lovmæssighederne i kapitalformen for terapi bestemt af disses dialektiske bevægelse og udvikling.

1. Ved overgangen fra afmagt til tvangsovervindelse ^{spaltet} adskilles forebyggelse fra behandling - det sociale bliver eet, det individuelle noget andet - idet det enkeltstående individ bliver objekt i behandling, og det sociale subjekt for forebyggelse. Her bevæger terapi sig alene inden for modsigelsen mellem sundhed og sygdom; altså inden for den samfundsmæssige produktion af sygdom, hvad vi skal kalde sygdomsproduktion og alment for lidelsesloven.
2. Ved overgangen fra tvang til lidelsesbemestring/-overvindelse fordobles her over for behandling og forebyggelse såvel inden for den kollektive som personlige sfære, lige så vel som forebyggelse og behandling reduceres, idet individuelt-samfundsmæssig lidelsesbemestring først bliver et samfundsmæssigt anliggende, når det kommer en offentlighed i hænde, dvs bagefter dets produktion og magtbestemt foregribende i forhold til ny produktion. Med en parafrase fra Marx kan vi sige, at doblingen og reduktionen imidlertid er identiske udtryk: i det ene udtrykkes det samme med henblik på lidelsesbemestringens former, som i det andet med henblik på deres produkt (jvf Marx 74a, s. 41). Når lidelsesbemestringen således både er dobbelt op processuelt og reduceret i sit produkt, så er det et udtryk for, at hvor lidelsesbemestring i samfundsformen for menneskelig livsopretholdelse var et muligt biprodukt, så er lidelsesbemestring blevet et nødvendigt biprodukt under kapitalismen. Dette forhold giver sig også ud fra, at den sociale belastning øges ved klassesamfundsformens opståen, hvor den endvidere skævførdeles med en generel overbelastning af den beherskede klasse til følge. Statsformens opståen betyder her over for en almen overbelastning af klassekollektivernes individer, men denne imødegås omvendt på klassespecifik måde gennem klassekollektivernes aktuelle magtsituation. Her inden for skævførdeles den samfundsmæssige overbelastning ud fra magtforholdene. (Der kommer her nogle klassespecifikke lidelsesformer frem: hvor de beherskede ved reproduktionsproblemer må frygte den totale udslettelse; de herskende overmagten og dermed frygten for afmagt; så vil ingenmandsklasserne imellem såvel frygte det bestående som være angst respektiv optimistisk for det fremtidige, og dermed mest af alt frygte sig selv, idet alenebearbejdning er den politisk-økonomiske logik.)

Men doblingen og reduktionen af lidelsesbemestringen sætter også et indre udviklingsforhold mellem behandling og forebyggelse, der betyder opståelsen af to kvalitativt nye former for terapeutiske logikker. Når den personligt lidendes sociale liv også er repræsenteret i den terapeutiske praksisform som et politisk-økonomisk sagsforhold, så opstår der en proces af medhandlinger imellem de involverede, der opbygger den terapeutiske praksisform. De involverede i terapi er derfor ikke kun modstillet hinanden med de personlige symptomer, som det formidlende tredje, men de er også stillet sammen om processen herom. Hvor modstillingen som sådan repræsenterer en påvirknings-
sammenhæng med det sociale som påvirkningsmedium for den teraperedes bearbejdning af sig selv hermed, så betyder samstillingen en koopera-
tionssituation. Processen af medhandlinger, der opbygger den tera-
peutiske praksisform, realiseres derfor gennem modsigelsen mellem på-
virkning og Kooperation herom - en proces der kan gribes i perspektivet det fælles greb om det fælles tredje som betingelse for ophævelse af situationen gennem ophævelsen af de personlige symptomer (:koopera-
tionsstrategi), eller processen kan søges grebet af det sociale som ophævelse af situationen gennem påvirkning af de personlige symptomer (:påvirkningsstrategi). Begge strategier - påvirknings- og koopera-
tionsstrategien - er bevægelses- og udviklingsperspektiver i den terapeutiske praksisform, men kun ophævelsen af påvirkningsperspektivet
i og med kooperationsperspektivet kan udvikle den terapeutiske prak-
sisform til almengjort arbejdsvirksomhed, da forebyggende virksomhed hermed slår over i medhandling og omvendt behandling i opbyggende arbejde. Og i samme grad som dette perspektiv om almengjort arbejds-
virksomhed etablerer sig i den sociale praksis, så ophæves også lidel-
sesloven til, hvad vi konkret skal kalde sundhedsproduktion og alment sætte på begreb med sundhedsloven.

Sundhedsproduktion er altså en kapitalistisk aktual historisk-logisk mulighed - aktualitet - men forudsætning for dens alment-samfundsmæs-
sige gennemsætning, dvs som bestemmende form for lidelsesbemestring, er overskridelsen og ophævelsen af det privat-offentlige afmagts-
forhold ved individuelle reproduktionsproblemer; en ophævelse og over-
skridelse der alene kan finde sted som almen samfundsmæssighed. Syg-
domsproduktionens almene ophævelse er derfor afhængig af gennemsæt-
ningen af almen samfundsmæssighed i den samfundsmæssige kooperations-
proces gennem de associerede individers kollektive produktion. Men i

og med at sygdomsproduktion er et moment i den eksisterende totalitet af samfundsmæssighed - konstitueret af den privat-offentlige form for samfundsmæssige reproduktionsproblemer - så er den både bestemt af og bestemmende for udviklingen af almen samfundsmæssighed - og dette netop i den grad, at der tænkes og handles udviklende om såvel statsformen for samfundsmæssighed som om lidelseslovens virke heri. Vi kan kalde denne udviklingsretning for loven om det mulige - og den ud fra almenhedens standpunkt nødvendige - enhed mellem forebyggelse og behandling. At gribe denne dialektiske enhed i og gennem praktisk fællesskab med de involverede er til stadighed at sprænge sygdomsproduktionen mod sundhedslovens konkrete gennemførelse.

Det perspektiv, der hermed fastholdes, er det almene: det levende arbejdes standpunkt. Lidelsesloven forbliver en gennemgangslov heri - men netop også en lov, der viser hen til, hvor og hvorledes arten og omfanget af den konkrete samfundsmæssige kooperationsproces endnu ikke i sig selv er alment forebyggende praksis, dvs endnu ikke tilstrækkeligt bestemt og ophævet i den kooperativt foregribende omsorg for samfundsmæssig-menneskelig eksistens.

Afrunding.

Vi er nu stillet med et kategorielt greb - dvs teoribegreb - om terapi inden for de nuværende kapitalistiske samfundsforhold. Vi har hermed den konkret-almene bestemmelse, der ligger til grund for den fænomenbeskrivelse (jvf kapitel 1, 1), som vi måtte bygge op, som et første skridt i overvindelsen af en teoreticistisk respektiv empiristisk teori om terapi. Vi har derfor nu den abstraktion, som momenterne og deres indre sammenhæng i fænomenbestemmelsen er historisk udviklede logiske muligheder af, hvorfor et kategorielt greb om den aktuelle form, som fænomenbeskrivelsen repræsenterer, er historisk-empirisk rekonstruktion af, hvorledes kapitalformen for terapi kategorielt er blevet grebet gennem den menneskelige praksis, udviklet og konkretiseret her igennem.

En sådan rekonstruktion er det eneste, der kan åbne op for at kunne handle og tænke udviklende og alment om den terapiform, som vi i dag spontant handler og tænker i, idet terapiformens bevægelse og udvikling

kun her igennem begrebsligt kan fremstilles som dét, den er: bevægelse og udvikling fra konkretum til konkretum gennem menneskelig praksis herom og heri.

Tænkes der ikke om formerne - de materielle praksisformer såvel som deres selvudtryk i begrebslig form som objektive tankeformer - så reproduceres blindt formernes modsigelser med en livspraktisk udlevering til en kortsigtet abstrakt løsning af disse til følge. Herved forsvinder også forskellen mellem forskellige former, lige så vel som forholdet mellem aktual form og mulige kommende former rives fra hinanden; og lige så vil forestillinger om kommende former ikke kunne kvalificeres ud fra det nuværende - hvorfor indgreb i formen og dens betingelser ikke bevidst formidlet kan gribes perspektivisk i livspraktisk betydning, således at handlerummet om den udvides og almenføres.

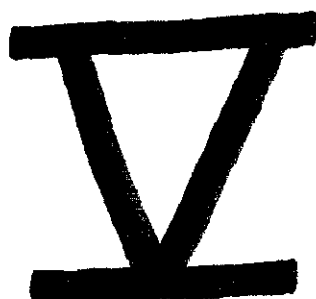
Dette problem - at handle og tænke i eller om formen - er ikke et beslutningsanliggende hverken som både-og eller enten-eller for de involverede. Tvært imod finder problemet til stadighed en løsning i praksis, hvor det udtrykker sig gennem det konkrete forhold mellem subjektiv bestemmelse og objektiv bestemthed og kollektivt som personligt som graden af bevidst formidlet kontrol over relevante betingelser. Historisk-logisk rekonstruktion af en forms tilblivelse er derfor ikke andet end den begrundede bestemmelse af bevægelsen ^{af} formen, samt hvordan denne på lige så begrundet måde kan (og må) bevæges og udvikles af de involverede.

I forlængelse heraf kommer muligheden for en yderligere - og i sidste instans også den nødvendige - kvalificering ind: nemlig det aktualempiriske. Det er her, at teori og praksis i første som sidste instans udgår fra og mødes igen - en udvekslingsproces, der kan gribes som konkret arbejdsvirksomhed kategorielt reflekteret, bevæget og udviklet både empirisk og teoretisk reflekteret i perspektivet det almengørelsesduelige - men som ikke behøver at blive udvekslet som sådan. Afdækning og revolutionering af betingelserne herfor er at se som det almene teori-praksisproblem i konkrete gestalter: det er praktiseringen af modsigelsen mellem ekspressiv totalitet og artikuleret organiseret enhed (jvf tidligere om dialektisk marxisme, s.64 - 65).

Vi skal - som nævnt tidligere - ikke foretage denne historiske rekonstruktion af den almene kapitalform for terapi, der i ovenstående

sammenhæng ville lade teori og empiri smelte sammen i et konkret-
aktuelt praksisgreb omfattende de relevante niveauer i terapifænomenet.

Men overgå til en beskæftigelse med den særlige konkretisering af kapitalformen for terapi, der varetager den såkaldt "psykiske" lidelsesbemestring. Helt uden om denne forms historiske bevægelse og sammenhæng med andre former skal vi dog ikke bevæge os, men antagelserne herom vil vi lade blive på et skitseplan.

"Ene vi stå
splittede vi falde"

KAPITEL 5: TERAPIREBET SOM SÆRLIG KAPITALFORM FOR TERAPI: PSYKISK LIDELSESBEHEJNING.

Når vi på det foreliggende grundlag skal beskæftige os med den særlige kapitalform for terapi, der varetager den psykiske lidelsesbehejning, så støder vi umiddelbart på problemet om at afgrænse det "psykiske" over for andre forhold i den terapeutiske praksisform.

Det ligger her snublende nært at falde tilbage i en teoreticistisk respektiv empiristisk definitionsmedve (jvf s. 1). Men det foregående viser os umiddelbart en produktiv overvindelse heraf. Vi kan nemlig formulere problemet om afgrænsning af det "psykiske" på den måde, at vi må følge den historie, der selv afgrænser det "psykiske" som selvstændigt forhold, bestemmelse, fænomen og realitet inden for den terapeutiske praksisform.

Den historie, der således kommer på tale, er den historie, der samfundsmæssigt starter i den tidlige middelalder med ude- og indelukkel- sen af de "rasende gale" igennem de feudale produktionsfællesskaber (jvf tidligere s. 231); som videreføres efter reformationen gennem interneringen af de "afsindige dårer"; og som foreløbig blev afsluttet med opkomsten af det psykiatriske sygehusvæsen, udskillelsen af psykiatrien som selvstændigt lægevidenskabeligt speciale med monopol på at definere de "anstaltanbragte" som psykisk syge, hvilket falder sammen med konstitueringen af det borgerlige samfund i det 19. århundrede. Historien om det "psykiskes" afgrænsning/selvstændiggørelse slutter mao med konstitueringen af kapitalformen for terapi som afmagts- overvindelse, hvor inden for det får en historie som sygdom. Det "psykiskes" afgrænsning og selvstændiggørelse er derfor både historien om produktionen af afmagt og afmagts reproduktion som sygdom.

Vores opgave er derfor nu historisk-logisk rekonstruktion af den samfundshistoriske produktion af forformer for afmagts reproduktion som psykisk sygdom - eller som beslægtet ord hertil: psykiske forstyrrelser. Denne historie starter imidlertid ikke med den tidlige middelalder, hvilket er godt det samme, da vores rekonstruktion må kunne indfange det empiriske forhold, at psykisk sygdom/forstyrrelser tilsyneladende

har eksisteret op gennem hele samfundshistorien - omend den samfundsmæssige varetagelse og organisering herom har skiftet, ligesom de betydningsstrukturer, som de har været indbundet i, har forandret sig med produktionsmådernes udvikling.

Kapitel 5.1: Det psykiskes afgrænsning som selvstændig kapitalform for terapi fra samfundsform til kapitalisme.

Når vi nu ved, at en afgrænsning af psykisk lidelsesbemestring er identisk med den udviklingsbevægelse, der lader afmagt opstå, så har vi at gøre med en historierekonstruktion, der ikke kan begrænse sig til opståelsen af afmagt inden for udviklingen af den terapeutiske praksisform, dvs når der er opstået personlige symptomer pga individuel overbelastning, der ikke har kunnet overvindes gennem almengørelse af arbejdsvirksomheden; men overhovedet med historien om mulighederne for og produktionen af afmagt gennem den samfundshistoriske kooperationsproces som sådan.

Samfundsform: muligheden for brudt fællesproces med konsekvensen af isolation, spaltning og ressourcefattig restriktiv løsning på den brudte fællesproces. Og psykisk lidelsesbemestring som kollektiv og personlig isolation: samfundsmæssig afmagt.

Grundlæggende er den samfundsmæssige kooperationsproces på samfundsformsniveau en fællesproces, hvilket også gælder omgangen med personlige symptomer. Men da ethvert del-arbejde i denne proces som sådan er et moment i den samlede samfundsmæssige udvekslingsproces af arbejdsvirksomhed, så er de også indbundet i en strategisk prioriteringsproces af de samlede ressourcer ud fra, hvad der skal anvendes hvor, hvornår og på hvilken måde (:ny produktion, konsum, distribution) ud fra en langsigtet planlægning af eksistensopretholdelsen - men hermed sættes også muligheden af, at fællesprocessen ikke med nødvendighed realiseres i samme grad, som det kan være påkrævet i forhold til kollektivgrupper og enkeltpersoner heri. Fællesprocessen kan mao trues af mangel på ressourcer, eventuelt mangel på specifikke ressourcer, der er nødvendige for den samlede eksistensopretholdelse. Dette kan være en specifik skæv effekt af den eksisterende udvekslingsproces af arbejdsvirksomhed med en skævfordeling af ressourcer i forhold til behov til følge, eller det kan være en effekt af et ydre naturtryk, hvorved der sættes en generel mangel på ressourcer. Førstnævnte kan der rettes op på gennem strategisk omprioritering af de eksisterende ressourcer; sidstnævnte derimod kun gennem langsigtet udvikling af den kooperative produktionsproces, hvor truslen

om desintegration af fællesskabet træder frem i samme grad som arbejdsvirksomhedsformer ikke lader sig samfundsmæssigt almengøre - netop den udviklingslinie, der historisk fører til opståelsen af privatejendom, klasser, stat og dermed til fremmedgjort form for verdenshistorie.

I begge tilfælde kan det siges, at der potentielt som aktuelt eksisterer muligheden for brud på fællesprocessen. Det første tilfælde har interesse i denne sammenhæng inden for samfundsformen.

På samfundsformsniveau drejer det sig om, at brud på fællesprocessen må ses begrundet i tilfældigheder omkring manglende opmærksomhed, periodevis underskud, måske opbrud og forandringer mv i det samfundsmæssige liv, hvor et aktuelt brud på fællesprocessen vil stille den enkelte person alene med sit liv og med det, der er vigtigt heri, dvs det isoleres samfundsmæssigt med sin tilstand. Herved tabes umiddelbart kontrol over relevante livsbetingelser, hvilket truer den allerede opnåede grad af personlig selvbestemmelse, hvorfor frygten for vedvarende isolation fra fællesskabet - den symbolske og/eller fysiske død - vokser frem. Og hermed trues også individets integration som virksomt subjekt. Dette stiller individet under pres, der kan ses som middelbar social overbelastning på virksomhedsniveau, som individet må prøve at imødegå og overvinde gennem tvangsmæssig aktivering af dets udviklingsevne til produktiv motivation, hvad der kan ses som virksomhed gennem viljesprocesser. Men i samme grad dette ikke umiddelbart kan overvinde den samfundsmæssige isolation med en konciperet fremtidig grad af kontrol over sociale livsbetingelser, så vokser frygten, hvormed der må udvikle sig en virksomhedsform, der kan sikre eksistensvaretagelse uden om frygten. Og dette kan kun ske gennem en benægtelse af frygten, således at denne ikke er specifikt bestemmende for personens bearbejdningsforhold, idet den involverede da ellers ikke kan fastholde den eksisterende grad af personlig selvbestemmelse som kontrol over egne forudsætninger.

Denne benægtelse må individet praktisere ved af egen kraft at tvinge energi - opmærksomhed - fra dét, som frygten relaterer sig til; altså opmærksomhed væk fra det, der er livstruende vigtigt for een, men som ligger uden for ens muligheder for at opnå med- og selvbestemmelse over for nærværende. Men hermed får frygten sin egen logik: på een gang en emotionel vurdering af de faktiske livsbetingelser, og samtidig bevidstgjort illusion om sikring af værensfylden her uden om. Den personlige selvbestemmelse må da holdes oppe på tro.

Og dette kan videreføres gennem håbet og angsten jo mere det totale eksistensophør anticiperes, og/eller gennem benægtelse af dette eksistensforhold som sådan, hvis det konciperes muligt at opretholde eksistensen på et generelt lavere niveau af personlig selvbestemmelse. Summa: i samme grad som subjektet taber kontrollen over de ydre betingelser, taber det også kontrollen over sine indre forudsætninger, hvilket må imødegås ved at fastholde virksomhedsplanet i den personlige selvbestemmelse gennem en stadig mere begrænset evne til at orientere sig i forhold til omverdenen - hvilket i sin yderste konsekvens kan føre til en benægtelse af selve virksomhedsplanet gennem personlighedens overgivelse til sin egen afmagt, hvorved personligheden som funktionel dannelses selvstændiggør sig i forhold til de psykiske processer, der varetager den biologiske stofskifteproces og dermed virkelighedskontakten.

Ovenstående udviklingslinje er langt fra en brudfri og retlinet proces. Det er tvært imod en proces af partielle, helhedsmæssige eller overgribende benægtelser af såvel ydre betingelser som indre forudsætninger, der kan tage form af udviklingsprocesser inden for alle subjektive planer - inden for jeg-et, personligheden, virksomhedsplanet, handleplanet eller operationsplanet - dog med personligheden som den egentlige organisator heraf. Og da kernepunktet i denne organiserede udviklingsproces er den funktionelt nødvendige benægtelse - så længe truslen om vedvarende samfundsmæssig isolation af den individuelle tilstand som sådan eller blot momenter heri er reel og overgribende - så må subjektet udvikle sig ind i en dynamisk modsigelse mellem bevidst og ubevidst.

Så vidt den indre udvikling af den personlige selvbestemmelses individuelle betingethed af sig selv. Men en sådan udvikling er altid konkret og i sin kvalitative egenart funktionelt relateret til og bestemt af kollektivgruppens specifikke varetægelse heraf. Vi vender os derfor mod kollektivgruppen.

Her drejer det sig om, hvordan konsekvenserne af de manglende resourcer melder sig for kollektivet i samme grad, som den enkelte person bliver individuel bærer af fælles kollektiv afmagt, og hermed kollektivgruppen bærer af personliggjort afmagt. Den brudte fællesproces må vise sig gennem en spaltning af kollektivgruppen og af personen

nis - hjerter ikke ligesomme her.

fra hinanden. Men en spaltning hvor ingen af siderne/parterne har magt over hinanden, men derimod spaltningen som sådan magt over de involverede. De er blevet isoleret fra hinanden, de er blevet hinanden "fremmede", og kan nu kun træde i forbindelse med hinanden gennem dette. Det drejer sig her ikke længere om personlige symptomer, som et formidlende tredje af individuel og social betingethed; men om et formidlende tredje, der er hver især - altså om et "abstrakt tredje", som hver især er betinget af. Og dette kan siges at være "overforstillet-hedens" samfundshistorisk første form.

Men i samme grad som parterne kan komme overens om en udvikling af dette abstrakte tredje - der stiller parterne fremmede over for hinanden - til arbejdsvirksomhed, så vil betingelserne for spaltningen kunne ophæves, hvorved også den magt, som denne har over de involveredes fællesskab, vil kunne overflødiggøres. Men i lige så samme udstrækning dette ikke er muligt må afmagtsbemestringen antage ritualiserede træk, hvor parterne indstiller sig på hinanden under anerkendelse af hinanden. Normer og regler til omgåelse af den gensidigt betingede afmagt træder frem som regulerende spaltningen. Hermed inddæmmes fremmedheden - den abstrakte magt - af de involverede, men på bekostning af etablering af regulationsformer som kompromisser og kompensationer parterne imellem. Fremmedheden er blevet til en fremmedbestemthed, hvilket kan ses som udviklingen af en restriktiv form for kollektiv og personlig selvbestemmelse, hvor selvbestemmelse søges opnået på de givne betingelser. (For begrebet "restriktiv" se Holzkamp 83, s. 374ff, hvor det alene anvendes som retningsbestemmelse af individuelle handlinger, hvor stræben efter trusselsovervindelse tager form af forsøg på kontrol over andre mennesker - hvad der ud fra ovenstående er at kritisere som værende for begrænset, idet den individuelle reproduktion så ses løsrevet fra dets bearbejdningsformer. Så nok overtager vi Holzkamps begreb om "restriktivitet", men ikke hans begrundelsessammenhæng, og dermed heller ikke dets kategorielle bestemmelse.)

Σ: Summerer vi op for selvstændiggørelse af psykisk lidelsesbemestring på samfundsformsniveau, så kan vi sige, at psykiske processer inden for den personlige selvbestemmelse selvstændiggør sig i samme grad som det kommer til individuel overbelastning på virksomhedsniveau gennem brudt fælleshed inden for reproduktionen af det samfundsmæssige liv;

hvilket omvendt betyder en ritualisering af reproduktionsproblemer gennem etablering af regler og normer ud fra et abstrakt tredje, der ved bruddet på fællesheden har spaltet person og kollektivgruppe ved at kile sig ind her imellem som fremmedbestemmelse i samme grad som spaltningen reproduceres. Psykisk lidelsesbemestring kan derfor på samfundsformsniveau ses som de praksisformer, hvor under og hvor igennem spaltningen mellem person og kollektiv reproduceres som samfundsmæssig isolation.

Restriktiviteten i denne isolation kan i forlængelse heraf ikke brydes af egen kraft, idet den netop er et kraftløst forsøg på inden for fremmedbestemte betingelser at komme overens med fremmedheden som sådan - for dog at fastholde en allerede opnået grad af kollektiv og personlig selvbestemmelse - hvorfor restriktiviteten kun (kan) brydes gennem ændring af de betingelser, der producerer og reproducere bruddene på fællesheden.

Uden at vi skal komme nærmere ind på det, så kan vi også sige, at de psykiske lidelsesbemestringsniveauer, der kan komme på tale på samfundsformsniveau, overvejende er individuelle reaktioner på tab og svigt af nære, samt manglende samfundsmæssig støtte til at komme igen disse. Dette er så at sige mulige og "naturlige" livsskæbner, som de berørte kan reagere på med stadig distance til egen følelsesmæssig grundstemning - for livet må gå videre og "tiden læger alle sår", hvis de berørte samles op gennem støtte til den indre kamp om at gøre sig beredt til livet igen.

På samfundsformsniveau er der derfor heller ikke noget funktionelt grundlag for at skelne mellem somatiske og psykiske sygdomme - kun grader af livskrises ved personlige (med fælles) symptomer gående mod egentlige livsskæbner kan komme på tale. Men det er dog værd at bemærke her, at netop uddifferentieringen af et psykisk virksomhedsniveau pga isolation som social belastning også sætter et somatisk niveau ved den menneskelige eksistensmåde.

Og endvidere kan vi også sige, at uddifferentieringen af en sådan psykisk og somatisk dimension ved det individuelle subjekt medfører mulighed for opståelsen af atypiske processer gående mod syge processer på virksomhedsniveau såvel som på forholdet mellem det psykiske og det somatiske: momenterne i en virksomhed kan hermed føjes sammen

på en alogisk måde, de kan forblive uforbundne eller eventuelt dynamisk modsætte sig en forbindelse, hvilket derfor også må betyde omformninger på det biologisk-fysiologiske niveau, men dette dog kun sekundært og grundlæggende bestemt ud fra virksomhedsstrukturens atypiske bevægelseslogik. Og det er også i denne sammenhæng, at psyko-somatiske forstyrrelser/sygdomme må ses, hvor de netop kan ses som en atypisk løsning på modsigelsen mellem psykiske og somatiske processer, hvorfor psyko-somatiske forstyrrelser/sygdomme er at se som en apersonlig løsning på personlig isolation som social belastning; og dette ud fra deres helhedsmæssige "løsning" på et fælles uløseligt problem - modsat den personliggjorte løsning af samfundsmæssig afmagt, der "holder sig til" det "psykiske" virksomhedsniveau (i første omgang).

I forlængelse heraf er det vigtigt at bemærke, at individuel (ontogenetisk livsbiografisk) udvikling kan resultere i, at atypiske procestyper kan lades tilbage som relativt selvstændiggjorte procestyper i den personlige arbejdsvirksomhed.

Klassesamfundsform: kollektiv inderliggjort fremmedbestemthed. Og psykisk lidelsesbemestring som socialt og individuelt fjendskab: klassemæssig afmagt.

Samfundsformens udvikling til klassesamfundsform med slavesamfundets opståen betyder først og fremmest at muligheden for brudt fælleshed kommer på nødvendigt samfundsmæssigt begreb. Muligheden for fælleshed er dermed kun potentielt givet som en udviklingsretning.

Der finder nu ikke nogen overgribende fælles varetagelse sted af hinanden ved reproduktionsproblemer; tvært imod er hver enkelt henvist til sig selv og til de muligheder, som dets klassebetingelser sætter. De beherskende og beherskede regulerer deres relation direkte gennem (fysisk) magt: magt som overmagt og undermagt som underkastelse.

En sådan regulationsform tvinger individerne til at skulle holde deres liv oppe på viljen til at leve gennem underkastelse eller gennem magtudøvelse. (Dette betyder også, at kvalifikation, opdragelse og uddannelse træder frem som restriktive kategorier for den barndom, der hermed opstår som social kategori for den herskende klasses afkom, idet varetagelsen af magt nødvendigvis er en differentieret størrelse af ideologisk, politisk og økonomisk art, som opvoksende individer ikke stridtvis kan udvikle en handleevne i forhold til gennem direkte

indgåen heri - hvorimod underkastede på den anden side af deres "tidlighed" udmærket kan handle under tvang, når der ikke er andre muligheder (jvf Jens-Peter mfl 81).)

Udviklingen af viljeproceser må ses ud fra, at hver enkelt er tvunget til i enhver situation at forholde sig såvel taktisk som strategisk til magt-afmagt uden at en løsning herpå kan komme på almengjort samfundsmæssigt begreb for een selv. Udviklingen af viljeproceser sker derfor på niveauet af personlighedens kerne - jeg-et - som personligheden til stadighed må søge at negere gennem identifikation af sig selv med dets samfundsmæssige situation: som underkastet respektiv magtudøver. Og hermed sættes som bevidst fraværende for den magtudøven-
de sig selv som objekt, og for den underkastede sig selv som subjekt. Den viljemæssige styring af den personlige virksomhed i forsøget på at opretholde den allerede opnåede grad af personlig selvbestemmelse er hermed at se som relativt selvstændiggjort fra det somatiske liv, hvor den endvidere må bevæge sig i en form af modsigelsen mellem bevidst og ubevidst. Med den viljemæssige styring er individet endvidere at se som værende i en stadig stresstilstand, som i sig selv disponerer for personlig overbelastning. Og kommer det til udviklingen af personlig lidelse med dannelsen af individuelle symptomer, så stilles individet over for enten at overlade sig til den proces, som de udvikler - hvis andre kan støtte op om denne personlige nedsættelse af handleevnen - eller forsøge at holde de individuelle symptomer væk fra virksomhedsplanet. Men er dette ikke muligt så kommer det til udviklingen af sygdom, der pga den generelle viljemæssige styring må træde frem som kollaps, hvorved man så direkte udleverer sig til andres (eventuelle) varetagelse af ens eksistensform.

Denne form for sygdomsproduktion fanges da også i antikken gennem reglen om "understøt naturen", ligesom den lægger op til at se sygdom som noget "nyt tilkommet", der eventuelt kan overvindes gennem udstødning heraf (åreladning mv). Nu blev det ikke denne "rent" Hippokratiske tradition, der gik en sejrrig historisk fremtid i møde (jvf tidligere s. 228). Men den rent religiøse opfattelse af sygdom. Og til en forståelse heraf er en anden udviklingsretning central.

- Denne udviklingslinie har sit udspring i den generelle destabilisering af det samfundsmæssige liv, som de manglende kollektive muligheder for samfundsmæssig almengørelse udvikler sig ind i på grund af et naturtryk,

x mig som christens, der jeg i verden.

der er stærkere end den udviklede samfundsmæssige subjektivitet. Den tilgrundlæggende fælleshed opløses nu defensivt, hvorfor muligheden for isolation som sådan til stadighed er et aktuelt problem. Og dette må yderligere skærpe den eksistentielle frygt ved den individuelle overbelastning, der udvikler sig til personlig lidelse. Men der kommer nu en politisk-økonomisk begrundet magt ind, når omgangen med de opståede spaltninger mellem person og kollektiv skal finde sin ritualiserede form gennem regler og normer (- og det er også i en sådan historisk kontekst, at kollektivgrupper tvinges ind i cost-benefit analyser omkring, hvilke (syge) individer, der skal have råderet til den begrænsede mængde af konsum, og hvilke der må dø). Det er nu kun muligt at komme til en gensidig fastsættelse af omgangen med de "abstrakte tredjer" af fremmedbestemtheder i den grad, at den isolerede opfattes som tilhørende den social-økonomisk definerede kollektivgruppe. Graden af i forvejen etableret social integration bliver nu bestemmende for den grad af tilpasning, som isolerede må tage på sig - for kun her igennem kan de opnå blot et minimum af kontrol over det "abstrakt tredjes" konkrete ritualiseringsproces.

Og det må komme til udviklingen af egentlige overenskomster, der må almengøre sig i samme grad som det samfundsmæssige kollektiv desintegreres i desintegrerede kollektivgrupper. Selve statsdannelsen finder da sted ved at de stærkeste kollektivgrupper formår at gennemtrumfe - på den ene eller anden måde - deres udlægning af, hvad der skal være skik og brug, lov og ret. Overenskomster som regler og normer får nu liv ud over de situationer og sammenhænge, som de var opstået som defensive svar på i forsøget på inddæmningen af en fælleskollektiv fremmedhed.

Når samfundsmæssige produktionsproblemer således løses restriktivt gennem indsættelsen af en fremmed samfundsmæssig magt - staten som illusorisk fællesskab - så kan man som sådan kun komme til den nødvendige fælleshed med hinanden gennem en forholden sig til hinanden via det "abstrakte tredje", der dog også omvendt binder dem sammen. Hermed indholdsbestemmes det "abstrakt tredje" igen og igen af de direkte involverede under anerkendelse af hinandens magt respektiv overmagt - en indholdsbestemmelse, der også modsvares af en fra oven gående indholdsbestemmelse gennem de statslige instanser.

Det "abstrakt tredje" får nu selvstændigt liv over og imellem kollektivgrupper og personer - og juraen som særlig ideologisk magt

over produktionsprocessen skiller sig ud. Og dette gælder også religionen som monopolinstans over for reproduktionen.

Det generelle trefoldige sammenstød mellem interesser, der således til stadighed finder sted på området af det "abstrakt tredje", må nok differentieres og nivelleres gennem udviklingen af særlige ideologiske magter, men det må som sådan også bestemmes i sig selv, da den med interessemodsigelserne udviklede eksistentielle angst til stadighed truer opretholdelsen af den personlige selvbestemmelse. Og religionen kommer her ind som overordnet forklaringsinstans, for netop det at tilskrive det trefoldige sammenstød en bestemt kollektiv betydning kan aflaste de enkelte ligesom det bringer dem sammen - abstrakt, men med mening i!

Men også her kæmper "jordiske" interessegrupper om, hvilken mening der er anvendelig, og som skal gøres gældende. I perioden op til antikken var det som sådan en gudeverden med ¹mange Guder - over, under eller bagved produktionsrelationerne. Med antikken blev det "abstrakte tredje" til en jordisk sfære indstiftet af et ²"himmelsk rige" - og herefter med feudalismen blev den ³enkelte person et moment i Guds rige. ↴

Ovenstående udviklingsretning for gudeverdenen spejler - meget direkte endda - hvordan den overgribende fremmedgjorte form for verdenshistorie må bearbejdes af de enkelte kollektivgrupper og deres personer i sammenhæng med, at produktionsmåden udvikler sig. Hvor en kalejdoskopisk, levende og nærværende gudeverden er de mere eller mindre enkeltstående kollektivgruppers fremmedbestemte forbindelse til hinanden under en statsform, der er decentralt organiseret; så spejler antikkens religion, at de samfundsmæssige centrer er byer afgrænset over for andre byer med de enkelte personer som varetagende bestemte funktioner i disse staters samvirke og kamp, hvilket også betyder at den enkeltes eksistentielle angst repræsenteres som frygt, idet trusler overvejende altid er konkret funderet. Religionen får da nok resonnans i forhold til selve den "ydre" virkelighed, men den vinder først konkret virkelighedsresonnans via den eksistentielle angst ved reproduktionsproblemer som en måde at forholde sig orienterende praktisk til det dynamisk ubevidste, der med opgivelsen af viljestyringen overvælder een. Feudalismens ene gud markerer her over for, at det samfundsmæssige centrum flyttes til landet under kongen, fyrsten eller kirken, medens byerne bliver de statslige instanser for reproduktionen.

Her etableres det trefoldige sammenstød konkret omkring det "abstrakt tredje": den eksistentielle frygt taber umiddelbart sin genstand, bliver til angst som produktionsform, det dynamisk ubevidste bliver et væsentligt moment i produktionsmåden. Og som sådan er det derfor funktionelt for stabiliseringen af produktionsmåden inden for de bestående magtforhold at indsætte en Gud, som hver enkelt er personligt involveret i. Den enkeltes kvalificering af sig selv til dette - den abstrakte bearbejdning af egen angst - er som sådan også den eneste mulighed inden for rammerne - og disse bliver mere og mere verdenshistoriske - at opnå orientering og handleevne i forhold til "fællesskabet" under den grundlæggende fremmedbestemmelse heraf. Handleevne - ja. Men ideologisk subjektion (jvf tidligere s.114-17), hvor den enkelte oppebærer selvbestemmelse via et centrum indholdsbestemt af andre. Man kan derfor tale om et gruppe-ego under feudalismen over for et individual-ego under antikken - sidstnævnte spejler egetansvaret over for sig selv som afværgeform, førstnævnte derimod fralæggelsen af dette over for andre. Og dette betyder netop også, at den enkelte eller landsbyfællesskabet under feudalismen som sådan har svært ved at frigøre sig fra opfattelsen af reproduktionsproblemer som indstiftet direkte af Gud: hvor skulle de ellers komme fra, når jeg ikke selv er virksom! Dette hed under antikken: jeg var ikke stærk nok fra begyndelsen!

Men at den enkelte - i alle tilfælde - også er virksom ud fra et personligt centrum kan dog ikke helt benægtes - hverken af den enkelte selv, eller af de religiøse systemer. Tvært imod må kirken forholde sig aktivt hertil. Heri ligger såvel muligheden for profitering som for videre disciplinering og religiøs kvalificering. Eksempelvis: brud på normerne som synd (:katolicismen), hvor man som person må yde noget til gengæld gennem aflad, hvilket er en fra oven organiseret selvdisciplin; eller hvis ens eksistens overhovedet i sig selv er et brud på normerne (:protestantismen), så må man bestandigt sone sin skyld gennem brøde, hvilket er en fra neden organiseret tilvending mod en såvel over som under-eksistens, hvor den enkelte derfor må hanke op i sig selv inden for rammerne af sin egen virksomhed (hvilket også spejler den "fritstilling" af individet, der begynder at finde sted med feudalismens opløsning.

I begge tilfælde inddømmes og omdefineres ens egenkraft, idet den vendes mod det "øvre" under fravenden sig fra det "nedre", dvs ens personlige interesser i livet med fællesskabet vendes på hovedet for een

— "rasende gale";
 — "afsindige dårer"

selv og andre, og kan derfor kun komme ud i forskubbet, fortættet eller fordrejet form.

Med den feudalistiske reproduktion kommer det endvidere til udviklingen af kategorien "rasende gale" (jvf tidligere s. 231), som er begreb for dem, der handler ud fra egne interesser i fællesskabet, men som fællesskabet ikke vil have med at gøre - hvorfor de enten fysisk isoleres i fællesskabet eller ekspederes ud af det, hvis de ikke har råderet over/til ejendom. "Rasende gale" - hvad er det andet end et begreb for effekten af, at der er for få ressourcer i fællesskabet under kirken, fyrsten og kongens fremmedbestemmelse på den ene side, og på den anden side for store interessemodsigelser omkring, hvordan disse fælles som individuelle livsbetingelser skal anvendes og udvikles, hvor de "rasende gale" har deres idé om dette under bortseen fra (eller måske netop under bortseen fra) statens overherredømme - en potentiel udfordring af den samlede ideologiske magt ved at handle individuelt-personligt, men som af fællesskabet blev løst restriktivt ved at sætte "ubegrundede" grænser for den enkelte.

2.

Senere efter reformationen, hvor de "rasende gale" bliver til "afsindige dårer", er de feudale landsbyfællesskaber allerede så meget i opløsning gennem isolation af produktionsenhederne fra hinanden, at den enkelte - der isoleres inden for et produktionsfællesskab pga interessemodsigelser og ressourcemangel - til stadighed står i konflikten om fornyet og forstærket tilpasning eller at forlade produktionsenheden med håb om integration i en anden. Må den isolerede enkelte forblive inden for produktionsenheden, så kan den sociale integration kun opretholdes gennem benægtelse af egne interesser ved at læne sig blindt op ad den eksisterende magt. Hermed styrkes på kort sigt muligheden for social integration, men ens egen fremmedbestemthed øges, idet man gør sig til kasterbold mellem magtinteresser. Og ens eksistentielle frygt bliver til angst i samme grad som magtforholdene skifter. Tilpasning til nye magtinteresser er imidlertid nu af skærpet art, idet disse til stadighed må føle sig truet af, hvis interesser man egentlig repræsenterer. Udgangspunktet for en løsning bliver gennemsætningen af blandede tvangs- og støtteforanstaltninger byggende på mistro, fjendtlighed, dårlig samvittighed mm over for den isolerede enkelte fra det (fremmedbestemte) fællesskabs side: "landsbytossen" er opstået som det åbne udtryk herfor, og modsvares af de "isolerede skjulte" som primær enheder tager sig af ud fra "blodsbånd". Og en restriktiv

logik af ydre tvang og indre "frivillig" indordning udvikles. Og i samme grad som feudalismen opløses træder staten direkte ind i denne logik, hvor "fællesskaberne" på sin side kan slippe noget af sin del, medens den åbent isolerede enkelte på sin side bevæger sig ind i en statslig sfære til tvangsarbejde, og eventuelt her vælger at sige fra til endnu flere kompromisser: de har netop vist sig aktivt uvirkssomme, intet at miste mere overhovedet, kun sig selv ved flere kompromisser; og de "afsindige dårer" er blevet skabt. Dette råmateriale organiseres nu af lægevidenskaben, der i psykiatrien får statslig kompetence til at definere det som sygt. Et sygt system på vej mod sin endelige sygdom: kapitalismen. Hvad der går forud herfor er ikke længere blot samfundsmæssig afmagt (som moment i dimensionen af social belastning) med følgen af psykisk lidelsesbemestring som kollektiv og personlig isolation; men det er med klassekampens udvikling psykisk lidelsesbemestring som socialt og individuelt fjendskab, idet det fra oven - via ydre magt - fremmedbestemte produktionskollektiv lever denne fremmedbestemthed ud gennem undertrykkelse af hinandens forsøg på udviklingen af samfundsmæssig selvbestemmelse. Samfundsmæssig afmagt repræsenteres nu som klassemæssig afmagt. Dette giver sig også ud fra, at ingen klasse her kan træde frem som almen klasse - men kun som ny klassemagt.

Af det foregående skulle det nu også være fremgået, at det er de konkrete produktionsbetingelser, der producerer de "psykiske" former for lidelsesbemestring. Det er brudt fælleshed, der kan reproducere sig restriktivt gennem fællesskabets ritualisering af de sociale omverdensforhold over for den isolerede enkelte og dennes - på kort sigt funktionelle - benægtelse af egne psykiske processer/funktioner fra virksomhedsplanet - en proces, der historisk mere og mere produceres og reproducere inden for produktionsbetingelser, der i sig selv er brudte (og derfor bliver også den individual-historiske samfundsmæssiggørelse til kvalifikation, socialisering, socialisation, opdragelse mv - kært barn har mange navne, når hvert enkelt individ skridtvis skal indøves og indøve sig i at fungere typisk inden for atypiske produktionsbetingelser).

Kategorierne "rasende gale", "afsindige dårer" - og fra nu af "psykisk syge" - er derfor på ingen måde typiske produktionsformer; men alene typisk restriktive reproduktionsformer for historisk betinget (klasse-) kollektiv afmagt. Som kulturfænomen er "psykisk" lidelsesbemestring derfor heller ikke et problem om den enkelte "psykisk" bestemte person;

det er omvendt: det er problemet om, hvordan den enkelte ofres på fællesskabets individuelle alter. Dette problem har mange navne. Foucault bestemmer det til eksempel ud fra dikotomien fornuft og ufornuft, hvor industrialiseringens udvikling betyder, at fornuften sejrer over ufornuften, der ekskommunikeres fra "fællesskabet" gennem udelukkelsen og indespærringen af "vansindet" (Foucault 83, s. 9). Men dette er mere en følge af afmagtsproduktion end dens grundlag; fornuft-ufornuft er ikke en almen-historisk kategori, men en restriktiv reproduktionslogik under bestemte betingelser. "Vansindets" ekskommunikation er derfor den kapitalistiske stats opsamling af eget nødvendigt produceret affaldsprodukt. Sygdom er nok hver enkelts ejendom som atypiske livskriser - men at det psykiske også har sygdomskarakter: dét er en anakronisme, der kun kan forstås, hvis mennesket i sig selv bliver en forstyrrende faktor for den bestemmende magt over produktionen.

Kapitalformen: fordoblet fremmedbestemt produktion af livsforholdene. Og psykisk lidelsesbemestring som samfundsmæssig og individuel instrumentalisme: kollektiv afmagt.

Ca hver sjette af os (Strømgren 76, s. 13) er i dag så meget et affaldsprodukt af vores produktionsbetingelser, at psykiatrien får kompetence over vores liv i et kortere eller længere tidsrum for behandling heraf. Hertil kommer så, at 30-40% af alle henvendelser til det somatiske sygehusvæsen (praktiserende læger og hospitalsindlæggelser) har klare psykiske indikationer, men som der ikke reelt støttes op omkring i perspektivet en overvindelse heraf. Og hertil kommer så, at hvis det kommer til en psykiatrisk behandling, så kan det konkluderes

"at med de nuværende behandlingsformer kan der ikke kompenseres for den forværring, der under visse betingelser indtræder i det psykiske handicap" (E. Körmendi 75, s. 30).

Eller mao: bliver man bærer af psykiske problemer, så er behandlingsmulighederne således beskafne, at ens kollektive situation og sammenhæng tenderer at blive forværret. Hertil kommer så også, at psykiske forstyrrelser - deres antal og art - nøje er relateret til bestemte sociale livsbetingelser. Psykoser som sådan mest udbredt i arbejderklassen, neuroser i mellemlaget; at 2-3 gangen så mange kvinder som mænd lider af depressioner (Kelstrup 83a, B.L. Andreasen 80 og O. Rasmussen 83) osv osv. Men også at de anvendte behandlingsformer klart relaterer sig til karakteren af den sociale situation og sammenhæng:

skæbner i lavere sociale lag institutionaliseres i langt højere udstrækning og behandles med fysiske/kemiske midler end skæbner fra højere sociale lag, der behandles ambulant og med "psykiske"/symbolske midler (Eliason mfl 81, s. 249) - "psykiske"/symbolske midler, der ret beset ikke er psykiatriens gebet, men som har vundet indpas i den psykiatriske behandling som en udvidet form for diagnose-opstilling og eksplicit behandling; men hvortil dog psykologerne og psykoterapeuterne indtil dato har en uskreven kompetence qua deres officielle/uofficielle uddannelsesbaggrund. Men også læger, psykiatere og socialarbejdere satser i stort tal i dag på at opnå denne psykoterapeutiske kompetence (Bader 84).

Psykiatrien kan derfor siges at have fået konkurrence op gennem kapitalens historie, men hvilken konkurrence? Hvor psykiatrien må stille sin kompetence til skue ved at medgå, at der kun rådes over symptombehandling, så viser en samlet bearbejdning af psykoterapiens kompetence-effekt, at psykoterapi trods alt virker bedre end ingenting (nul-hypotesen kan afkræftes), men også at det stort set er umuligt at konstatere forskellig effekt af forskellige typer af psykoterapi upåagtet det specifikke problem (dog med visse ubetydelige undtagelser som at adfærdsterapi "matcher" godt til fobier) (jvf Hougaard 83 og 84).

Hvordan er det kommet så vidt?

Vi vender os mod produktionen heraf.

Med kapitalismen forvalter individet sit liv gennem bearbejdning af dets klassebestemte modsigelse mellem samfundsmæssig modstilling og klassekollektiv medstilling, hvor dets personlige selvbestemmelse udvikles gennem udviklingen af dets praksisformer til arbejdsvirksomhed (jvf tidligere s.255 - 60). Men denne overgang fra praksisform til arbejdsvirksomhed er imidlertid ikke en simpel proces af problemudvikling, -formulering og -løsning, hvor igennem reproduktionsformer gennem bearbejdning af dets modsigelser lader sig samfundsmæssigt almen gøre som arbejde gennem samfundsmæssiggørelse af de involveredes virksomhed; det er tvært imod en stadig konfliktproces, da forholdet mellem kortsigtet og langsigtet eksistensopretholdelse qua modsigelsen mellem samfundsmæssig modstilling og klassekollektiv medstilling er skærpet og tendentielt revet fra hinanden, hvor det er den givne magtkonstellation, der er bestemmende for udviklingen af graden af kollektiv

som personlig selvbestemmelse. Udviklingen af selvbestemmelse finder under kapitalismen derfor sted gennem magtens reproduktion, hvor igen-
nem perspektivet om almagt - magtens afskaffelse - kan realiseres som
bestemt negation gennem magtens tilbagetrængning - altså samfunds-
mæssiggørelse - eller magten kan reproduceres og udvidet i perspekti-
vet ens egen personlige og klassekollektivmæssige selvbestemmelse -
altså statsliggørelse, og det omfattende begreb herfor er fremmedgjort
form for samfundshistorie. Når selvbestemmelse således realiseres un-
der og igennem en fremmedgjort form, så kan vi også sige, at enhver
selvbestemmelse reproduceres gennem fremmedbestemthed, hvor måden
praksisformer gribes på enten trænger den aktuelle grad af fremmedbe-
stemthed tilbage eller blot reproducerer den i en ny form.

Set ud fra det enkelte individs standpunkt så er dets reproduktions-
form nu at se som forholdet mellem magt og afmagt, medens dets pro-
duktionsform er bearbejdning af praksisformer gennem greb om forbunds-
perspektivet eller om konkurrenceperspektivet. Og hvorvidt det ene
eller det andet perspektiv er, kan være eller blive bestemmende er
bestemt ud fra den klassebestemte form for modsigelsen mellem samfunds-
mæssig modstilling og klassekollektiv medstilling, samt af individets
situation og sammenhæng her inden for. Problemudvikling, -formulering
og -løsning af praksisformsmodsigelser til arbejdsvirkksomhed som ud-
viklingen af personlig selvbestemmelse foregår da under fremmedbestem-
te forhold inden for modsigelsen mellem et forbunds- og et konkurrence-
perspektiv. Og når udviklingen af praksisformer til arbejdsvirksom-
hed alment er en konfliktproces, så må individet i udviklingen af sin
selvbestemmelse til stadighed være under pres mod at skulle opgive re-
spektiv overtage et forbundsperspektiv til fordel for et konkurrence-
perspektiv - eller omvendt - for enten at sikre kortsigtet eksistens-
opretholdelse for sig selv alene eller langsigtet eksistensoprethol-
delse sammen med andre som klasse. Individet må da virkelig gøre sin
selvbestemmelse ved at overtage krav, som det ikke umiddelbart kan
forbinde sig med, men heller ikke generelt undslippe, og dette kan kun
ske gennem udviklingen af den viljemæssige styring af den personlige
virkksomhed som et forsøg på at imødegå det tab af den personlige selv-
bestemmelse, som ellers bliver følgen.

Her støder vi på den almene konfliktkarakter ved den personlige selv-
bestemmelse under kapitalismen: individet må ikke blot forholde sig
til sig selv i sit kollektive liv som middel i realiseringen af stadig

større selvbestemmelse, men det er i sin forholden sig under stadig pres mod at opgive en samfundsmæssig almengørelse af egen praksis til fordel for en kortsigtet indrettelse under de givne betingelser - og dette på aktiv bekostning af de langsigtede samfundsmæssige interesser, idet magtforholdene nu reproduceres med ens egen "billigelse".

I dette pres må individet forholde sig taktisk til sig selv og sine livsbetingelser ved at søge udvikling af selvbestemmelse på nogle områder under forbigåelse af andre; og det kommer nu først til en samfundsmæssig almengørelse af dets virksomhed, når dette også - altså strategisk - slår over i en tilsvarende samfundsmæssig almengørelse af de kapitalistiske produktionsbetingelser; først da reproduceres den udviklede selvbestemmelse med en grad af større selv-samfundsmæssig-gørelse. Individet er i denne proces tendentielt løsrevet fra sine generelle livsbetingelser, hvilket omvendt kun graden af klassekollektiv medstilling og tilsvarende forbundsstrukturer perspektivisk til stadighed kompenserer for og tendentielt overvinder. Den eksistentielle usikkerhed forbliver på et konkret frygt-niveau, idet truslen om tab af selvbestemmelse er kendt i sin egenart. *netop ikke.*

Men lykkes denne skridtvis og partielle selvbestemmellesudviklingsmåde ikke - dvs er taktisk kollektiv udvikling ikke mulig at realisere - så isoleres individet i en tilstand af orienteringsløshed, hvor det kun kan fastholde sin selvbestemmelse ved at indrette sig under betingelserne. Og dette må ske gennem overtagelsen af de bestemmendes krav, perspektiver og mål under tilsvarende benægtelse af egne samfundsmæssige interesser - en overtagelse og benægtelse der kan være mere eller mindre omfattende i forhold til individets personlige interesser og ressourcer, men upåagtet graden så reproduceres den eksistentielle usikkerhed nu også som frygt for ikke at kunne fastholde sig selv i sit kollektive liv, dvs reproduktion af angst. Og individet tvinges da til yderligere forsøg på kontrol af sig selv for at fastholde kontrollen over sine eksisterende sociale livsbetingelser - og ligeledes omvendt: forsøg på kontrol over livsbetingelserne for at opnå kontrol over sig selv. Tolkning og tydning af fænomener erstatter nu den indholdsmæssige analyse og bestemmelse.

Men hermed fordobles imidlertid dets egen fremmedbestemt produktion af livsbetingelserne, og dette også i kollektiv forstand: overgangen fra isoleret orienteringsløshed til indrettelse under betingelserne fordrer, at personens kollektivgruppe enten ikke har ressourcer eller

interesse i at udvikle den berørtes eget standpunkt. Fordoblingen af fremmedbestemtheden betyder da etableringen af en restriktiv logik af gensidig orienteringsløshed over for hinandens samfundsmæssige perspektiver, hvor kun fællesnyttens omkring brugen af hinanden bliver det formidlende tredje. De involverede er nu ikke længere blot tendentielt løsrevet fra deres sociale livsbetingelser - de er nu også isoleret fra hinanden med hver deres privatinteresse. Det psykiske bliver nu til en "inder"-verden med det kropslige/somatiske som dets "om"-verden og det sociale som en "yder"-verden.

Denne kapitalistiske kvalifikation af individet som psykisk væsen med dets krop som dets somatiske hylster og dets kollektive livsgrundlag som dets yderverden er dog alene at se som statsliggørelsen repræsenteret individuelt som personlig ideologisk subjektivitet, idet det individuelle subjekt organiserer og reproducerer sin fremmedbestemthed ved at lægge en grad af personlig selvbestemmelse uden for sig selv på den ene side, samtidig med at det på den anden side fraskriver sig en grad af individuel selvbestemmelse af egen personlige subjektivitet. Hvor førstnævnte side kan ses som et gruppe-ego repræsenterende en imaginær magt over individet, så kan sidstnævnte side ses som et individual-ego repræsenterende en lige så imaginær afmagt i individet. Men dette imaginære magt-afmagts-forhold er dog også samtidig reelt for individet i dets kollektive situation og sammenhæng, hvorfor vi kan sige at det repræsenterer en grad af ideologisk kompetence med en tilsvarende samfundsmæssig inkompetence for dets (klasse-)kollektiv-gruppe.

Vi står med ovenstående lige i hjertet af den ideologiske subjektion, som produceres gennem den statslige organisering af de samfundsmæssige forhold: struktureringen af situationer og sammenhænge fra oven muliggør en sætten af udviklingsperspektiver, der tager højde for nogle personlige interesser, men forbigår andre, hvorved der strukturelt indrømmes individerne en øget grad af personlig selvbestemmelse inden for rammerne - hvor realiseringen af de frivilligt foreskrevne perspektiver eventuelt kan kvalificere individet til indgåen i andre "givne" betingelser, hvad der i store træk er logikken i uddannelses-systemet i dag og for karriere og individuel-social sikring af eget liv.

Til ovenstående statsliggørelsestendens er der den modsatte tendens til samfundsmæssiggørelse som selvsamfundsmæssiggørelse: bestræbelsen

på at udvikle sin selvbestemmelse fra neden, hvor det er styrken af den kollektive kraft omkring denne, og det bevidst formidlede greb om det almengørelsesduelige, der bestemmer betingelser for, hvordan og hvorledes ideologisk kompetence som samfundsmæssig inkompetence bevæger sig. Og det er inden for denne overordnede ramme af klassekamp, at personlig selvbestemmelse udvikles såvel som begrænses - og også tvinges mod et minimum for dem, der helt løsrives fra en samfundsmæssig udvikling og almengørelse. Det er derfor ikke længere primært et spørgsmål - som på samfundsformsniveau - om manglende ressourcer, der kan isolere den enkelte person fra kollektivet og sætte en spaltning her imellem (der perspektivisk vil kunne overvindes i fællesskab med prioritering af flere (og specificerede) ressourcer); og det er heller ikke længere - som på klassesamfundsformsniveau - et spørgsmål om egenindordning under en ydre magtinstans; men det er nu med kapitalismen primært et spørgsmål om en nødtvungen og frivillig opgivelse af egne samfundsmæssige interesser inden for sit klassekollektiv, der kan føre til begrænsning i udviklingen af personlig selvbestemmelse - og hermed i anden omgang til overtagelse og billigelse af andres magtinteresser, hvilket endeligt også kan føre til en total isolation af den enkelte med dets egne interesser.

Da den nødtvungne og frivillige opgivelse af samfundsmæssige interesser er et problem om manglende kollektiv samfundsmæssig magt for den enkelte, så finder opgivelsen af personlige interesser sted i en situation af afmagt inden for en klassebestemt magtsammenhæng. Og vi kan derfor sige, at det under kapitalismen kommer til psykisk lidelsesbemestring i samme grad som manglende kollektiv magt produceres inden for de givne klasse-mæssige betingelser gennem samfundsmæssig og individuel instrumentalisme (:ligegyldighed og/eller brug/misbrug af hinanden frem for forbund).

Logikken i psykiske lidelsesbemestring under kapitalismen: terapi-rebet som personliggjort afmagt og dets udvidede reproduktionsformer af kollektivt selvfjendskab og samfundsmæssiggjort isolation.

Opsummerende har vi nu, at psykisk lidelsesbemestring alment er at se som kollektiv og personlig isolation, særligt som socialt og individuelt fjendskab og specifikt som samfundsmæssig og individuel instrumentalisme. Og den udviklingslogiske linie, der her kommer til syne, har

da som udgangspunkt individets isolation i en tilstand af orienteringsløshed (jvf tidligere s.287), hvor det kollektivt-sociale eksisterer som en magt over individets situation, som det ikke kan undslippe en forholden sig til. Og i den grad at dette dobbelte problem - problemet mellem individet og det sociale, og individet som sit eget problem - må løses (eller søges løst) inden for rammerne/betingelserne træder en konflikt frem, der grundlæggende kun kan løses restriktivt gennem de involveredes gensidige benægtelse af hinandens samfundsmæssige interesser/perspektiver; og her igennem bekræftes omvendt de involveredes samfundsmæssige interesser/perspektiver som privatinteresser. De involverede stilles nu over for hinanden inden for rammerne som afmægtigt isolerede fra hinanden, hvorfor vi også kan sige at den samfundsmæssige og individuelle instrumentalisme her reproduceres som personliggjort afmagt for den direkte berørte. Og afhængig af den ydre magts karakter og dettes pres, samt af de indre ressourcer og interessemodsigelsers karakter og styrke for kollektivgruppen, så kan denne restriktive form videreudvikle sig til de typer af restriktivitet, som vi kender fra klasse- og samfundsformen: klassemæssig afmagt som "socialt og individuelt fjendskab" (s.277 - 84) og samfundsmæssig afmagt som "kollektiv og personlig isolation" (s.272 -77). Men da disse restriktive former udvikles på grundlag af kapitalformen er der ikke tale om simpel rekapitulation af logikkerne, men snarere om udviklende konkretiseringer på basis af ligeledes udviklede konkrete samfundsmæssige betingelser og af det kollektive som personlig greb herom. Terminologisk skal vi tage højde for dette ved at tale om klassemæssig afmagt som kollektivt selvfjendskab og for samfundsmæssig afmagt om samfundsmæssiggjort isolation - begge at se som konkretiserede restriktive logikker for reproduktionen af afmagt under kapitalismen.

Men hvorvidt og i hvilken grad at denne udviklingslinie af restriktivitet med nødvendigheden produceres og reproduceres er grundlæggende bestemt af udviklingen i de konkret-historiske forhold, samt hvorledes disse gribes og bemestres af de involverede, så derfor er udviklingslinien kun at se som den restriktivt mulige under kapitalismen i forhold til personliggjort afmagt i samfundsmæssigt inkompetente strukturer af (klasse-)kollektiver, hvor den som sådan er at bestemme som den stadige skærpelse af modstillingen mellem individ og samfund i formen individernes løsrivelse og henvisthed til det sociale.

Ovenstående bestemmelse af den individuelle overforstillethed over for det sociale i og med psykisk lidelsesbemestring inden for den restriktivt mulige udviklingslinie lader vores feltbestemmelse af terapi - "på den ene side står individet som teraperet i terapi over for det sociale som påvirkningsmedium, mens det på den anden side eksisterer som bearbejdende sig selv med dette sociale" (tidligere s. 40) - komme til sin "fulde ret", idet den nu har fundet sin kategorielle placering i en teori om terapi.

Hvor det tidligere i konkret-almen forstand for terapi som afmagts-overvindelse drejede sig om personlige symptomer som løsrevne og henvisende i formen individuel og kollektiv betingethed som formidlende tredje inden for en privat-offentlig reproduktionskontekst (s. 215), så drejer det sig nu med psykisk lidelsesbemestring om en særlig konkretisering heraf, hvor individet er løsrevet og henvist det kollektivt-sociale med den personliggjorte afmagt som det formidlende (abstrakt-fremmedbestemte) tredje inden for en produktionskontekst. Og hvad der er på tale her er ikke blot en udviklingssammenhæng inden for den terapeutiske praksisform, hvad det også er; men det er primært en udviklingstransformation, hvor opståelsen af et produktionsproblem, der udvikler sig til en produktionskonflikt som personliggjort afmagt, kan føres over i og ind under reproduktionsmodsigelsen mellem sundhed og sygdom.

Og hermed har vi "nøglen" til, hvorledes det er muligt at et produktionsproblem, der ikke kan løses reproduktivt af de involverede inden for rammerne/betingelserne, kan blive til sygdomsbehandling - hvad der er tilfældet med kapitalismen, hvor det psykiatriske sygehusvæsen opnår og tilstås samfundsmæssig kompetence over for den enkelte person under de forudsætninger, at det er et anliggende herfor! Denne cirkularitet har sin grund i, at transformationen af personliggjort afmagt til psykisk sygdom er mulig, men ikke livspraktisk begrundelig på anden måde end ud fra, at når et produktionsproblem → konflikt ikke kan finde en social form (restriktivt eller ej, selvdestruktiv kriminalitet, stimulansforbrug mv) at bevæge sig igennem, så må det samfundsmæssige under bestemte betingelser stille en social form til rådighed, hvor det bliver den specifikke samfundsmæssigt magt over denne, der alene bestemmer dens indhold. Dette begrundes, at personliggjort afmagt kan gøres til et sygdomsbehandlingsanliggende - men at det også blev gjort til det må ses ud fra det tilgrundliggende ved

den kapitalistiske produktionsmåde: privatformen for samfundsmæssig eksistensopretholdelse og den borgerlige statsmagt som garant herfor. Når privatformen for samfundsmæssig eksistensopretholdelse er det typisk nødvendige, magtbestemmes som sådan, og hvor muligheden for almen samfundsmæssighed kun eksisterer som bestemt negation, så bliver det ikke at kunne varetage sit liv i privatformen netop dét atypiske reproduktionsproblem, der har at gøre med modsigelsen mellem sundhed og sygdom - altså sygdomsbehandling. Og hertil kommer også en tredje mulighedsbetingelse for at personliggjort afmagt kan trækkes ind i en sygdomsbehandlingsdiskurs: struktureligheden mellem praksisformer, der har den individuelle og sociale betingethed (:de personlige symptomer) og den individuelle og sociale fremmedbestemthed (:den personliggjorte afmagt) som arbejdsvirksomhedsgenstand.

Σ: Opsummerende kan vi sige, at psykisk lidelsesbemestring udspringer af et produktionsproblem, der ikke kan finde en fælles reproduktiv, men kun restriktiv reproduktionsløsning med den enkelte som specifik bærer af kollektiv afmagt inden for de givne betingelser. Og som sat reproduktionsløsning kan psykisk lidelsesbemestring udvikle sig til en særlig terapeutisk form for afmagtsovervindelse, men netop kun den form, der ikke overvinder afmagten, men bekræfter den. Og det perspektiv der således etablerer sig med den enkelte som bærer finder vel mest nærliggende sin bestemmelse i begrebet om terapiarbejdet: den enkelte har handlet sig ind såvel som blevet placeret i en konfliktsituation af afmægtig isolation, hvor konfliktløsning kun er mulig gennem ændring af sig selv uden ændring af betingelserne herfor - betingelserne ligger netop uden for situationen - hvilket er lidelsesbemestring uden bemestring af lidelse, men dog bemestring gennem lidelse - hvorfor man såvel griber ud efter og støtter sig til lidelsesbemestring, samtidig med at man også livspraktisk må blive hængende heri. Psykisk lidelsesbemestring er derfor en mulighed uden at være en livspraktisk løsning på konfliktens betingelser.

Men hertil kommer så, at terapiarbejdet etablerer sig som nødvendighed under betingelser, der ikke tillader andet end afmagtens reproduktion i personliggjort form (- hvilket ofte i den borgerlige offentlighed vendes på hovedet ud fra friheden til at bestemme over sig selv, der også ses at indeholde friheden til at gå i hundene eller i løkken; glemt er her at denne type frihed netop består i, at den sociale frihed som handlemulighed er suspenderet, hvorfor kun "friheden" over sig

selv som samfundsmæssig tvang er tilbage at "rutte" med; - så sandelig en frihed til at bestemme over - når der hverken er plads til eller interesse for ens samfundsmæssige almengørelse - hvordan man vil leve og dø på samme tid!).

Og denne "nødvendigheds" gennemslag i det samfundsmæssige liv fik vi en bitte flig at se af i vores tidligere vue over "mennesket som en forstyrrende faktor for den bestemmende magt over produktionen" (s.284 - 85).

Og som almen nødvendighed stilles der også krav til de samfundsmæssige strukturer om en varetagelse heraf.

Og lad os derfor fortsætte med at undersøge, hvordan terapirebet udvikler sig fra praksisform til arbejdsvirksomhed.

5.2: Terapirebet som praksisform og som selvbestemmende arbejdsvirk-somhed.

Da terapirebet produceres i kollektivsammenhænge, opstår terapirebet som praksisform i mediet af person og kollektivgruppe. Og denne opståelsesproces må vi derfor gå ind på og følge i sin videre udvikling.

Terapirebet som praksisform: social varetagelse af afmagt gennem personliggjort afmagtsbemestring.

I fase
Til grund for terapirebet ligger det tidligere bestemte forhold, at produktionsproblemer ikke har kunnet løses på de givne betingelser som fælles reproduktionsproblemer, hvorfor magt-afmagt er trådt frem i ren form med etableringen af psykisk lidelsesbemestring som personliggjort afmagtsproduktion som dimension i kollektivgruppen. Stillet med denne dimension i sig må kollektivgruppen og den enkelte søge at fungere videre gennem bestræbelser på at komme overens med fremmedbestemtheden i og mellem sig; og hertil kan tiden gå og der kan ske ændringer af de samfundsmæssige betingelser for gruppen, hvor udvikling på andre niveauer kan resultere i en overflødiggørelse af den specifikke restriktivitet. Men de involverede i kollektivgruppen stilles også konstant over for at søge at udvide og udvikle betingelserne ved at søge forbund med andre kollektivgrupper/-strukturer, og/eller at trække ressourcer og kompetencer ude fra ind i gruppen i forsøget på at overvinde den restriktive logik ved at ændre de betingelser, der producerer og reproducerer den; - og/eller den personligt afmægtige kan søge sine veje i forsøg på at vende afmagten, hvilket kan ske ved at opsøge ressourcer og kompetence uden for kollektivgruppen som supplement til at vende sit liv heri, eller den enkelte kan simpelt hen søge væk fra gruppen, hvis dette er muligt og en mulighed. Der er da den mulighed, at den enkelte kan reetablere livsbetingelser, der vender afmagten og lægger restriktiviteten bag sig.

Men med usvigelig statistisk sikkerhed vil dette ikke lykkes for mange i vores nuværende kollektivgrupper - hidtil under kapitalismen og fremover med kapitalismen - hvor enkeltpersoner inden for deres klasse-specifikke kollektivsammenhænge mere og mere overforstilles det sociale,

II
fase
og dermed kun til eksistensvaretagelse gennem de handlemuligheder, som kollektivgruppen så at sige af sig selv kaster af sig og stiller til rådighed. Der kan for denne restriktivitetens anden fase tales om etableringen af et kollektivt selvfjendskab for person-kollektivssammenhængen (jvf tidligere s.290), hvor den personligt afmægtige udleveres til betingelserne og stilles uden kontrolmuligheder og kræfter til at trænge igennem over for andre med dét, som er vigtigt for een. Man stilles alene med sit livs skæbne i en situation, hvor det ikke er muligt at dele tanker, følelser, handletilskyndelser, utopier, drømme, visioner osv osv, som optager een med andre - og dette også særligt i forhold til de andre, som det relaterer sig til. Her over for står kollektivgruppen, der hverken vil eller kan gribe fat i een på en måde og med et perspektiv, der modsvares hvor man står og med de samfundsmæssige interesser, som man har i livsfylde. Der kan her tales om en grundlæggende konfliktlogik, der består i marginalisering inden for egen socialgruppe gennem de involveredes satsning på egenvaretagelse; de andre vil (aktivt) noget andet end den personligt afmægtige, og bruger eventuelt også vedkommende i egne private interesser, hvorfor også den fælles afmægtighed aktivt gives videre til den, der ikke kan forsvare/frigøre sig herfor.

Der eksisterer i denne restriktivitetens anden fase stadig handlealternativer inden for rammerne, men væsentligst kun handlemuligheder, der sikrer det beståendes reproduktion uden egentlig at bringe samfundsmæssige handlealternativer til sin udviklings-ret. Og sker dette ikke - væsentligst gennem forandringer og ændringer uden for person-kollektivgruppen, som også slår igennem her inden for - så skærpes restriktiviteten. Og en tredje fase i denne etablerer sig.

III
fase
Den personligt afmægtige stilles nu mere og mere isoleret inden for eller socialt isoleret uden for egentlige kollektivssammenhænge, hvorved kontrolmuligheder og kræfter til bare at udholde situationen går mod et minimum, hvilket omvendt spejles af kollektivgruppen eller det sociale generelt, som ikke længere har plads eller simpelt blot vil rumme een. Der kan nu tales om egentlig samfundsmæssiggjort isolation, hvor den enkelte har tabt håndtaget på sit liv - og dermed på sig selv - i den kollektive sammenhæng, som det er indbundet i, hvis det overhovedet er indbundet i noget, hvor det kollektive på sin side ikke længere har livsrum til den personligt afmægtige - og som også er orienteringsløs her over for på aktiv eller passiv vis. Den konfliktlogik, der her træder frem, kan beskrives som

udgrænsning af egen socialgruppe: det bliver mere og mere umuligt at overleve inden for gruppen, samtidig med at gruppen går mere og mere i opløsning for de eller den involverede.

Hvad der indtil nu er beskrevet som restriktivitetens tre faser er det restriktivt mulige, når en person og dens kollektivsammenhæng til stadighed ikke har mulighed for at løse fælles ~~re~~^{re}produktionsproblemer på fælles vis - men kun gennem delegering af fælles afmagt til dem, der har de færreste muligheder for at imødegå denne. Men hvad der sætter nødvendigheden herfor er de ydre betingelser og muligheder for kollektivsammenhængen og de involverede, hvor disse i sidste instans bliver bestemmende for udviklingsforløbet - restriktivitetens skærpeelse eller skridtvis inddæmning og eventuelle overvindelse - ud fra om, hvorvidt og hvorledes der finder en offentliggørelse af konflikterne sted til andre samfundsmæssige instanser, samt ud fra hvilke konkrete muligheder, der eksisterer for offentliggørelse og hvordan dette tackles af disse. Her kommer det offentlige social- og sundheds-

a/ mæssige system ind, idet de involverede kan søge socialvæsenets støtte til overvindelse af de problemer, der har et retsbestemt grundlag, og/eller problemer kan søges offentliggjort i forhold til praktiserende
b/ læger/det somatiske sygehusvæsen.

c/ Og som et tredje alternativ eksisterer muligheden for den nødvendige opgivelse af at kunne/ville varetage sit liv under betingelserne ved at overlade sig til behandling af sig selv, af egen isolerede tilstand af social orienteringsløshed - hvilket igen er bestemt af de konciperede og faktiske muligheder for overvindelsen af den akutte livs-eksistenstrussel her igennem. Og ved dette "alternativ" indgår som moment også den tvang, som det samfundsmæssige, indirekte eller direkte (:tvangsindespærring og behandling) stiller een under. Og hvad der træder frem med dette alternativ er terapirebet som genstand for arbejdsvirksomhed.

Terapirebet som selvbestemmende arbejdsvirksomhed: selvnegering som skridtvis generobring af de samfundsmæssige livsbetingelser (af social som psykologisk art).

Terapirebet er nu ikke længere blot praksisform i de involveredes arbejdsvirksomhed, men det bliver bestemt og bestemmes af de involverede

som den særlige form, hvor under de involveredes virksomhed bliver til arbejde. Og hvad der bliver bestemt og bestemmes gennem denne praksis er kollektiv varetagelse af personlig afmagtsbemestring.

Den terapeude eller brugeren af terapi - det som praksis'en retter sig imod - træder nu frem som løsrevet og henvist sit kollektive livsgrundlag med det sociale som den ramme, hvor under den personliggjorte afmagt bemestres gennem såvel påvirkningsprocesser som kooperationsprocesser herom imellem de involverede - processer der bestemmes såvel som de bliver bestemt af processen som sådan; - bestemmelser, hvor igennem de involverede ud fra deres standpunkt og perspektiv med praksis'en bevidst formidler deres virksomhed som arbejde, hvorom det dog gælder, at ikke ethvert perspektiv - selv om det har sit standpunkt i praksis'en - er samfundsmæssigt almengørelsesdueligt. Det er det kun, hvis det tager parti for genstanden i sin mest omfattende form som udviklingen af selv-bestemmelse, hvilket er perspektivet om arbejdets struktur som selvbestemmende virksomhed (jvf tidligere s. 179).

Og hvad er da perspektivet i den proces, hvor terapiarbejdet som "kollektiv varetagelse af personlig afmagtsbemestring" udvikler sig til selvbestemmende arbejdsvirksomhed? Da svaret herpå må komme fra processen selv, så må vi følge processen.

Processen er som sådan karakteriseret ved, at fælles reproduktionsproblemer ikke kan løses på fælles vis inden for magtbestemte betingelser, hvorfor restriktivitet udvikler sig med enkeltpersoner som specifikke bærere af problemer, der i strukturel forstand er fælles problemer. Til den opnåede grad af selvbestemmelse følger der sig da dimensionen af fremmedbestemthed, som de involverede lever i, med og igennem inden for betingelserne, idet andet her inden for ikke er muligt. Og terapiarbejdet etablerer sig da med den personliggjorte afmagt som genstand, de involveredes samfundsmæssige betingelser og muligheder som midler, og med de (erkendelses-)interesser at komme overens med restriktiviteten her inden for. Når terapiarbejdet således netop etablerer sig som restriktiv logik med fremmedbestemtheden som væsentligste dimension ved selvbestemmellesudviklingen, så er det dét, der som sådan er problemet - upåagtet karakteren og graden af fremmedbestemthed versus selvbestemmellesudvikling - når terapiarbejdet gøres til eller bliver genstand for arbejdsvirksomhed. Og terapiarbejdet kan derfor kun etablere sig som selvbestemmende arbejdsvirksomhed i samme grad som betingelserne for dens eksistens udvides og udvikles gennem tilbage-trængning af fremmedbestemtheden heri - ellers vil kun reproduktion af restriktiviteten være mulig. Men i samme grad som disse betingelser

etableres, så negeres samtidig betingelserne for denne særegne arbejdsvirksomhed. Perspektivet i terapirebets udvikling fra praksisform til selvbestemmende arbejdsvirksomhed er derfor selvnegering som skridtvis generobring af de samfundsmæssige livsbetingelser, som de involverede er blevet marginaliseret inden for eller udgrænset af, men nu i en form og med et indhold og en struktur, der indeholder egne personlige samfundsmæssige livsperspektiver; - det er fremstilling af de involverede selv med samfundsmæssige betingelser, der kan tage imod een, bruge een, og hvor man kan bruge andre til at leve mere og mere i verden med een selv og andre som mennesker heri.

Dette perspektiv om selvnegering som skridtvis generobring af de samfundsmæssige livsbetingelser (af social som psykologisk art) kan siges at være den slumrende almenhed i terapirebet, som overforstillethedens samfundsmæssige almengørelse gennem ophævelse, hvor om alt drejer, når restriktivitet søges grebet som arbejdsvirksomhed. Men hvor vidt og i hvilken grad at denne også etablerer sig som udviklingsretning - eller om restriktiviteten blot reproduceres i nye forskubbete og fortættede former - inden for terapirebet som arbejdsvirksomhed, er et teoretisk som praktisk problem, historisk som aktual-empirisk.

Om den videre vej mod det konkrete: realiteten terapi fænomenet.

Hvad der i almengjort forstand kræves i forhold hertil er en afdækning og bestemmelse af de samfundsmæssige forhold, der aktuelt producerer restriktivitet, samt hvordan denne lige så aktuelt reproduceres. Og dette er historisk-empirisk analyse af, hvordan terapirebet konkret har bevæget sig med kapitalismens udvikling og samfundsmæssiggørelsen af produktionen. Og hvad der har interesse kan kun være bestemmelsen af det almengørelsesduelige på de niveauer, der har relevans for bevidst formidlede indgreb i betingelserne for terapirebets produktion og reproduktion, således at disse lader sig gribe og udvikle af de involverede fra praksisform til selvbestemmende arbejdsvirksomhed.

Da vi tidligere har dømt os selv til at måtte forblive på et formallogisk niveau med hensyn til bestemmelse af udviklingsforhold under kapitalismen (jvf s.242 - 43), så kan - og skal - vi heller ikke følge terapirebets konkrete bevægelse under kapitalismen. Men her nøjes med en opsummering af det logiske grundskelet, som det drejer sig om at

følge i sin empiriske bevægelse frem til i dag.

Dette skelet består dels af en konkret-almen genstandsbestemmelse af terapi som sådan - afmagtsovervindelse som offentlig bemestring af privat produceret lidelse - der bevæger sig i modsigelsen mellem sygdomsbehandling og forebyggende social virksomhed (jvf s. 264 - 67); og dels i form af en særlig udvikling af denne - terapi-rebet som kollektiv varetagelse af personlig afmagtsbemestring - der kan bevæge sig såvel uden for modsigelsen mellem sygdomsbehandling og forebyggende social virksomhed som inden for, hvor den bliver defineret som psykisk sygdom, hvis psykiatrien (og andet "godtfolk") opnår og tilstås kompetence over den socialt isolerede afmægtige enkelte.

Og med ovenstående kan vi sige at have begreb om det individuierende, der ligger til grund for hvert enkelt særegent eksemplar af realiteten terapi, og hvorefter enkelttilfælde af terapi er simple logiske muligheder. Udviklingen af disse er i forlængelse heraf at se som dobbeltbestemt: på den ene side bestemt af udviklingen i de almene træk for kapitalismen, idet disse sætter mulighedsrummet for terapeutisk udvikling, og på den anden side bestemt af, hvordan de involverede inde fra har grebet de terapeutiske former, hvorved de også bliver medbestemmende for, hvorledes de almene træk uden for terapi bevæger og kan bevæge sig. Det bliver således rekonstruktionen af denne dobbelte udviklingssammenhæng og -bevægelse frem til i dag, der giver os et kategorielt begreb om terapi-fænomenet som selvbevægende realitet - såvel i dets objektive bestemthed som i dets subjektive bestemmelse. Og det er således her inden for at enkelttilfælde af terapi i dag konkret bevæger sig.

I det følgende skal vi overgå til teorikritisk analyse af, hvordan terapi-rebet er blevet grebet af den samfundsmæssige offentlighed, når denne beskæftiger sig med det enkelte individ som bærer af personliggjort afmagt (kapitel 6). Og igennem den information vi således opnår om, hvordan terapi-rebet bestemmes, når det konkret gøres til genstand for arbejdsvirksomhed, skal vi analysere, hvorledes der konkret kan tænkes almengjort herom (kapitel 7).

hvis
modificeret
bestem-
melser
kommer
fra (modst.)

VI

"Artikulation fra de herskendes
standpunkt er desartikulation
af de beherskedes" / Haug

KAPITEL 6: RESTRIKTIVE TERAPEUTISKE LOGIKKER: DEN SOCIAL-ORIENTEREDE, DEN PERSON-ORIENTEREDE OG DEN PRIVAT-EKSISTENTIELLE UDVIKLINGSBEVÆGELSE.

Når vi i det følgende skal søge information om vores genstand ud fra allerede oparbejdet teori herom, så er vi ikke længere henvist til det forhold, at alle terapibestemmelser siger os "noget ubestemt" væsentligt, hvilket var tilfældet og det vi var henvist til i vores udgangspunkt - og hvor ud fra vi dannede en fænomenbeskrivelse og -bestemmelse (kapitel 1.1). Men vi kan nu qua vores genstandsbestemmelse bestemme de enkelte terapibestemmelser relevans, status og erkendelsesindhold ud fra en præcisering af, hvad ved genstanden de refererer til (:aspekt, niveau, dimension, udviklingstrin osv osv). Og endvidere vil det også nu være muligt at indfange bestemmelser, der i deres egenart er terapeutiske, selv om de i deres selvforståelse ikke fremtræder som sådanne. Endelig er vi heller ikke længere henvist til det forhold, at væsentlige terapibestemmelser implicit har relevans qua en empirisk udbredelse - lige det modsatte kan være tilfældet.

Når vi således - i denne omvendte bevægelse qua vores genstandsbestemmelse - kan nærme os det terapeutiske fænomen inde fra og nede fra i forhold til det selv, så må vi snarere tale om terapitendenser, som vores genstand kan fremvise. Og hvortil vi kan sige, at den samlede sum af terapibestemmelser fundamentalt relaterer sig. Og i forhold hertil er kun de terapibestemmelser væsentlige, når de begrebsliggør en væsentlig udviklingsbevægelse ved den terapeutiske genstand.

Når terapitendenser derfor er at se som væsentlige - og vedvarende - udviklingsbevægelser, så er det disse som de involverede stilles over for at gribe gennem bevidst formidlede indgreb - ellers udleveres de til deres egen arbejdsvirksomhed; men det er dog kun relateringen til og arbejdet med disse ud fra stadig bestemmelse af det almen-gørelsesduelige, der også muliggør, at de involverede også rent faktisk virkeliggør deres arbejdsvirksomhed i en - eller deres egen - samfundsmæssige interesse. Og det er også her kravet om en kategoriel bestemmelse af terapi kommer ind: uden en almengjort og almengørelses-

duelig bestemmelse af den mulige og nødvendige udviklingsbevægelse, der er på tale ved genstanden, når genstanden er i bevægelse og bevæges gennem de involveredes praksis herom, så udleveres de involverede til at måtte bevæge sig i og under de former, som bevægelsen spontant kaster af sig. Og herved reproduceres blot det problem - i en eller anden forskubbet form - som ønskes løst, idet de involverede simpelt lægger sig i forlængelse heraf. De involverede tvinges endvidere til at søge kontrol og herskab over processen på anden måde end hvad der er genstandsrelevant i almindelig forstand.

Hvad det i det følgende skal dreje sig om, er analyse af udvalgte terapibestemmelser, der med sikkerhed fortæller os noget væsentligt om terapiens udviklingsbevægelse. Og grundlaget for en sådan udvælgelse har vi i den terapeutiske genstand selv. Vi stiller os i terapi.

Terapien og udviklingen af selv-bestemmelse.

Og når vi står i terapi som genstand for arbejdsvirksomhed, så har vi at gøre med en social og en terapeutisk dimension, der har det fremmedbestemte - den personliggjorte afmagt - som sit formidlende tredje, altså som genstand. Og dette er kommet i stand gennem en proces, hvor individet mere og mere er blevet løsrevet og henvist det sociale (:overforstillet eksistensform), hvor individet som sådan er blevet sit eget problem i sit problem med det sociale. Og tre udviklingsforhold træder her spontant frem som væsentlige: individets eksistens som sådan (:tilstand, eksistensmåde, eksistensform), individets forhold til det sociale og individets forhold til sig selv.

Restriktiviteten som personliggjort afmagt er da repræsenteret i situationen gennem individets eksistens som isoleret i en tilstand af orienteringsløshed, der er blevet udviklet ved at det sociale er blevet en magt over individet, som individet - nødtvungent og frivilligt - har måttet indordne sig under, lige som dets forhold til sig selv er blevet fastholdt her igennem.

Og det terapeutiske problem er derfor det fælles fremmedbestemte: hvad drejer det her og denne situation sig om. Og dette problem - det uløste fælles som det drivende tredje - bevæges til stadighed gennem

den strukturelt givne kooperationsproces af diverse krafter og interesser som gensidig påvirkning af de involverede gennem disses virksomhed omkring problemet. Og denne problemudviklingsproces er da at se som en stadig praktisk emotionel erkendelsesproces af forholdet mellem det sociale og sig selv heri.

Restriktiviteten er her repræsenteret gennem den individuelle problemløsningsproces - om det så angår ens egen tilstand, forholdet til det sociale eller forholdet til sig selv - idet denne reproducerer individets overforstillethed det sociale, og idet det netop er denne, som den teraperede er blevet henvist til, og som har skabt den teraperede i situationen.

Problemudviklingsprocessen bevæger sig da gennem den successive opstilling og genopstilling af den teraperedes problem med forholdet mellem det sociale og sig selv heri, hvor igennem det uløste fælles indholdsbestemmes gennem stadige problemformuleringer om, hvad det drejer sig om i situationen - hvilket eksplicit indeholder et bestemt perspektiv for den videre kooperative problembestemmelsesproces såvel som en implicit vej for løsningen af det formulerede problem. Problemformuleringerne bliver da mål for processen, såvel som det der umiddelbart koopereres om at opstille via påvirkningsprocesserne mellem de involveredes standpunkter i udviklingsbevægelsen i det formidlende tredje af personliggjort afmagt.

Den teraperede står i problemformuleringsprocessen i en situation, hvor det ikke af egen kraft finder handlealternativer, der bryder dets eksisterende forvaltning af forholdet mellem det sociale som kun magt og sig selv som kun indordnende sig - hvorfor kraften og handlealternativerne i forhold til ændringer af den personliggjorte afmagt kommer fra det sociale (og heraf også begrebet om det asymmetriske forhold mellem den teraperede og det sociale) gennem dets aktive medbestemmende virksomhed i det formidlende tredjes udviklingsbevægelse.

↓ Og da restriktiviteten er repræsenteret i situationen gennem den teraperedes individuelle problemløsningsproces, så overvindes restriktiviteten først i samme grad som et gennem processen stillet/udviklet problem udvikles til en problemformulering omkring, hvordan det fremmedbestemte - det uløste, men nu i sit perspektiv muligt løselige gennem problemformuleringen - generobres på langt sigt gennem de

involveredes fælles arbejdsvirksomhed herom. Påvirkningsprocesser gribes her bevidst gennem Kooperationen som midler til at bevæge problemformuleringens problem i retning af den langsigtede løsning af det. Og hvad der kommer på begreb som problemformulering er betingelserne, der reproducerer restriktiviteten og betinger den individuelle eksistens som teraperet. Og ved at gribe udviklingsbevægelsen i det formidlende tredje gennem løseliggørelse af de stillede problemer gennem udviklingen af fælles problemformuleringer med fastlæggelsen og praktiseringen af handleskridt, der gennemtrænger fremmedbestemtheden ved at overflødiggøre restriktiviteten, så ophæves i sit perspektiv den teraperedes isolation i dets tilstand af orienteringsløshed. Den teraperede ændrer hermed sig selv gennem ændrede indgreb i dets samfundsmæssige livsbetingelser ved at ændre betingelserne for dets situation og sammenhæng inden for kollektivgruppen - hvor overhovedet det at træde ud af disse og ind i andre som teraperet er en ændring af dets betingelsesgrundlag. Og det afgørende - det springende punkt - er derfor fra det sociale standpunkt ikke at reproducere restriktiviteten, men tvært imod at stille ressourcer til rådighed til produktion af handlealternativer, der udvider den personlige selvbestemmelse gennem øget kontrol over livsbetingelserne - og dette i det almene perspektiv om afskaffelse af betingelserne for magtens eksistens.

Ovenstående udviklingsbevægelse er en mulig - og ud fra almenhedens standpunkt - nødvendig udviklingsretning for den terapeutiske praksisforms bevægelse mod selvbestemmende arbejdsvirksomhed. Og dermed dets egen skridtvisе selvnegering gennem tilbagetrængning af fremmedbestemtheden og generobring af samfundsmæssige livsbetingelser for de involverede.

Omvendt er den terapeutiske praksisform også en nødvendig produceret og reproduceret form under kapitalismen, da de samfundsmæssige betingelser som sådan også er fremmedbestemte. Derfor vil det heller ikke være muligt blot at overvinde restriktiviteten som sådan, men kun specifikke former for restriktivitet og i forlængelse heraf holde de modsigelser i bevægelse og skak, der kan reproducere restriktivitet, samtidig med at betingelser herfor kan søges trængt tilbage gennem erobring af udvidet samfundsmæssig kompetence for de enkelte i deres kollektivgrupper. Og da kollektivgrupper er klassekollektivgrupper, så

er betingelsesgrundlaget for terapi et klassegrundlag, hvor inden for det sociale i terapi må informere sig med de begrænsninger og muligheder, der udspringer heraf. Og ligeledes følger heraf også, at det sociale i terapi kan have sine (klasse-)interesser med den terapeutiske arbejdsvirksomhed.

Restriktivitet lægges derfor ikke simpelt bag eller uden for de involverede, når terapi bevæger sig som arbejdsvirksomhed. Den er også nærværende i arbejdsbetingelserne, hvorfor den som sådan også kan få sine særlige former her inden for - ikke i et enkelttilfælde af terapi med nødvendigheden, men muligvis og dette alene ud fra, hvordan det sociale ikke griber det almengørelsesduelige, men befæster dette i sin anvendelse af ressourcer og interesser.

Vi skal i det følgende følge disse restriktive former; og i de efterfølgende afsnit analysere, hvorledes disse som restriktive terapitendenser er kommet på samfundsmæssigt begreb som terapibestemmelser. Der ligger her, at disse restriktive former kan være blevet til individets egen specifikke bearbejdningsform af dets personliggjorte afmagt - altså at de er/kan være udgangspunktet for den terapeutiske arbejdsvirksomhed - men også, at det er former, der kan produceres af det sociale i terapi. Og derfor bliver det også af central betydning at analysere, hvorledes disse restriktive bearbejdningsformer er blevet grebet af den samfundsmæssige offentlighed som terapitendenser.

Restriktive terapitendenser.

Når restriktiviteten i den terapeutiske arbejdsvirksomhed er repræsenteret i den teraperedes overforstillethed og leven i og med individueel problemløsning - der til stadighed ikke løser individets problem med forholdet mellem det sociale og det selv heri - så reproduceres restriktiviteten umiddelbart af det sociale, når dette egenbestemmer formål og mål med terapien forud for selve den terapeutiske proces.

Dette - i forhold til processen bekræftende - fremmedbestemte perspektiv og standpunkt kan fremstilles åbent af det sociale over for offentligheden. Og hermed bliver det genstand for udveksling mellem varebesiddere, og terapi antager varekarakter. Nu kan der handles om, hvad det skal dreje sig om: hvilken type påvirkning, hvad der skal

påvirkes og hvordan osv osv. Og den terapeutiske arbejdsvirksomhed bliver en i sit udgangspunkt instrumentel proces af mellemmenneskelige udvekslingsforhold: et kontraktforhold, som Marx beskriver så smukt i sin essens:

"Her hersker intet andet end frihed, lighed, ejendom og Bentham. Frihed! For køberen og sælgeren af en vare, fx af arbejdskraft, handler udelukkende efter deres frie vilje. De slutter kontrakt som frie, retligt jævnbyrdige personer. Kontrakten er det slutresultat, hvori deres vilje giver sig et fælles retligt udtryk. Lighed! For de står kun over for hinanden som varebesiddere og udveksler ækvivalent for ækvivalent. Ejendom! For hver af dem har kun sit eget bedste for øje. Den eneste magt, der bringer dem sammen og stiller dem i forhold til hinanden, er deres egennytte, deres særfordel, deres privatinteresse. Og netop fordi hver især kun ser på sin egen fordel uden hensyn til den anden, realiserer alle, i følge tingenes forud givne harmoni eller under et al-fiffigt forsyns auspicier, kun deres gensidige fordel, fællesnyttens fællesinteressen" (Marx 70/I, s. 293).

Dette "paradisudvekslingsforhold" kan finde sted før den terapeutiske arbejdsvirksomhed; og det kan genoptages/genforhandles inden for den terapeutiske proces; ligesom begge parter kan arbejde ud fra sine åbne og lukkede - i sidste instans private - mål med situationen og sammenhængen.

Men nok er der "frihed, lighed, ejendom og Bentham" - de involverede er også henvist til hinanden, og den teraperede i dobbelt forstand med sin tilstand af isoleret orienteringsløshed. Og er der derfor den mindste asymmetri mellem den teraperede og det sociale - som også kan søges udviklet/styrket/befæstet af det sociale gennem arbejdet med lukkede mål - så er det ikke længere frie og lige varebesiddere. Og den asymmetri, der kan komme på tale, er det socialt isolerede individs henvisthed til netop et bestemt socialt forhold (ligesom lønarbejdere generelt er det ved salg af deres arbejdskraft), men her er lønarbejderen blevet til "kapital", der søger andres "private" ydelser i sin eksistensopretholdelse.

Og det terapeutiske udviklingsforhold, der her kommer på begreb er den privat-eksistentielle udviklingsbevægelse.

Når restriktiviteten er repræsenteret gennem den teraperedes individuelle problemløsningsproces, så finder der en reproduktion af restriktiviteten sted i samme grad som betingelserne for restriktiviteten

formuleres og sættes på begreb af det sociale ud fra mål, der ikke udspringer af den kooperative proces som fælles uløste, idet sådanne mål bekræfter fremmedbestemtheden i stedet for at bringe denne frem mod en specifik formulering. Og når restriktiviteten reproduceres gennem det sociales individuelle problemløsningsproces, så reproduceres individets løsrivelse og henvisthed det sociale gennem kooperationsprocessen, hvorved påvirkningsprocesserne mellem de involveredes perspektiv med situationen selvstændiggør sig. Og de involverede må da søge opnåelse af selvbestemmelse gennem kontrol over påvirkningsprocesserne, for kun her igennem vil indholdsbestemmelsen af det formidlende tredje indeholde ens eget perspektiv i dettes perspektiviske bevægelse.

Det bliver nu ikke længere muligt gennem kooperationsprocessen bevidst at anvende påvirkningsprocesserne i opstillingen af fælles problemformuleringer ud fra tidligere problemformuleringer, da selvstændiggørelsen af påvirkningsprocesserne gør kooperationsprocessen til et problem om magten til at formulere og definere problemløsninger for de involveredes standpunkter.

Hermed reproducerer det sociale restriktiviteten (i sin dybeste og mest abstrakte kerne) ved selv at blive en magt, der søger herskab over den teraperede.

Da herskab forudsætter magt over sammenhængen, mens magt kun kan virke gennem kontrol, så kan påvirkningsprocesserne af det sociale søges anvendt i forsøget på at opnå magt over situationen - hvad der kan kaldes en herskabsbestræbelse i forhold til den teraperede; medens kooperationsprocesserne af det sociale kan søges anvendt som herskab til at påvirke den teraperede - hvad der kan kaldes en kontrolbestræbelse i forhold til den teraperede.

Søger det sociale gennem kontrol over påvirkningsprocesserne at opnå magt over situationen, så bliver det sociale i sig selv til magt, hvorfor den teraperede må søge at fastholde sin selvbestemmelse gennem stærkelse af kontrollen over sig selv for her igennem selv at vinde magt over sammenhængen og kontrol over situationen - og er dette ikke muligt må den teraperede opgive sin selvbestemmelse, hvorved det nødvendigt indordner sig under påvirkningsprocesserne i situationen og det socials herskab til at bestemme udviklingsbevægelsen i det formidlende tredje af personliggjort afmagt.

Her igennem ændrer den teraperede sig selv ved at opgive egne samfunds-
mæssige perspektiver - endnu engang! Og det terapeutiske udviklings-
forhold, der her i sin restriktive form kommer til syne er en nød-
tvungen kontrolbevægelse i individets forhold til sig selv, hvad vi
skal sætte på begreb med person-orienteret udviklingsbevægelse.

Men har det sociale magten over sammenhængen for individet, mister in-
dividet kontrollen over sig selv, og det kan da kun opnå selvbestemmel-
se ved at søge herskab over påvirkningsprocesserne i situationen under
bekræftelse af magten - hvis dette overhovedet er muligt ud fra indi-
videts standpunkt, ellers må det vælge psykosen. Individet må her
ændre sin situation ved - skridtvis og frivilligt (herunder muligheden
for taktisk forholde sig) - at overtage det sociale forventninger,
krav, mål og interesser med een. Må den teraperede ændre sig selv
ved at opgive sig selv/sine egne ressourcer - endnu engang! Og det
terapeutiske udviklingsforhold, der i restriktivitet her kommer til
syne er en frivillig herskabsbevægelse i individets forhold til det
sociale, hvad der er at sætte på begreb med socialorienteret udviklings-
bevægelse.

Til disse tre restriktive udviklingsforhold - privat-eksistentiel,
person-orienteret og social-orienteret - finder vi, at hovedparten af
empirisk udbredte terapibestemmelser spontant og i mere eller mindre
ren form lægger sig i forlængelse af. Bestemmelser af eller teorier om
udviklingsbevægelsen i det formidlende tredje af personliggjort afmagt
glimrer i terapeutisk forstand ved deres empiriske fravær.

Når vi i det følgende skal analysere udvalgte terapibestemmelser, så
skal vi gøre det ud fra, hvordan de i begrebslig form bevæger sig
igennem dette formidlende tredje, idet de - restriktive eller ej -
selv er bestemmende heraf, og idet de også selv medbestemmer bevægel-
sen heri.

Vi starter vores analyse med den social-orienterede udviklingsbevægelse,
hvor psykiatrien umiddelbart tilbyder sig. Her efter vender vi os
mod den person-orienterede udviklingsbevægelse, hvor Freuds psyko-
analyse viser vej. Til sidst vender vi os mod den privat-eksistentielle
udviklingsbevægelse, der foregår såvel den social-orienterede som den
person-orienterede udviklingsbevægelse, men som først finder en

samfundsmæssig arbejdsvirksomhedsform som terapibehandling efter disse. Og her bliver det analyse af terapibevægelsens standpunkt og behandlerbevægelsens standpunkt. For førstnævnte skal vi analysere J. Lumbyes, Jes Bertelsens og Goodison & Ernst's terapibestemmelser, medens vi til sidstnævnte alene skal inddrage E. Hougaards teori om "non-specifik behandling", idet denne fremkommer ud fra en analyse af udbredte empirisk funderede terapibestemmelser.

Til sidst i kapitel 6.3.3 skal vi summere ovenstående restriktive terapibestemmelser op.

Kapitel 6.1: Den social-orienterede udviklingsbevægelse i psykiatrien: behandling som indespærringsstøtte, og som et nødvendigt livsrum i den samlede statslige livsopretholdelsesproces.

I det følgende skal vi analysere psykiatrien, som udtryk for det social-orienterede udviklingsforhold mellem den teraperede og de sociale betingelser i terapi, når terapi søges gjort til arbejdsvirksomhed.

Som velegnet litteratur til denne analyse har vi fundet den sidste statslige betænkning om det psykiatriske sygehusvæsen - "Betænkning om grundlaget for planlægning af psykiatrisk sygehusvæsen" (Bet. nr. 826, 1977) - som desuden indeholder indenrigsministeriets cirkulære om "Vejledende retningslinier for planlægning af psykiatrisk sygehusvæsen". Dette cirkulære blev udformet i forlængelse af det psykiatriske sygehusvæsens udlægning til amterne i 1976 på baggrund af betænkningens samlede overvejelser. Og det er så at sige amternes kagebog for den fremtidige varetagelse af mennesker med psykiske lidelser og sygdomme. Med denne litteratur vil vi få et samlet udtryk for de nuværende statslige og amtskommunale tiltag og foranstaltninger over for mennesker med psykiske lidelser, hvilket også er at se som et udtryk for den nuværende stand af fælles samfundsmæssig bemestring - eller mangel på samme - af de forhold, der ligger til grund for psykiske lidelser, samt for selve bemestringen af dem.

Vi starter vores analyse med at se på, hvordan det psykiatriske sygehusvæsens historie op til i dag bestemmes - i følge betænkningen. Herefter overgår vi til dens bestemmelser omkring den nuværende varetagelse af behandlingsbehovet for mennesker med psykiske lidelser. Og vi runder af med en opsummering af de udviklingsmæssige perspektiver, der kommer til syne gennem analyserne.

Det psykiatriske sygehusvæsens historie op til i dag: de afsindige som syge; anstaltspsykiatriens udvikling; og dennes begyndende integration i det somatiske sygehusvæsen på den ene side, og distriktspsykiatriske bestræbelser på den anden side.

Historien ses at starte i begyndelsen af 1800-tallet, hvor det bliver klart for

"lægevidenskaben, at de såkaldt afsindige var syge mennesker, som man gennem lægelig indsats havde mulighed for at helbrede eller dog bedre tilstanden for" (Bet. 826, s. 18).

Dette førte i første omgang til etableringen af det første hospital for sindslidende - Sct. Hans Hospital under Københavns Kommune - i 1816 under lægelig ledelse. Men allerede få år efter dets indrettelse var der kronisk pladsmangel. I de følgende år argumenterede lægerne kraftigt for, at det var et lægeligt speciale at tage sig af de sindslidende, og endvidere at det var en statsopgave at oprette helbredelsesinstitutioner, idet de ikke mente at kommunerne kunne klare denne opgave.

Først op gennem 1840'erne vandt dette syn indpas hos de politiske magthavere, og staten gik nu så småt ind som initiativtager til oprettelse af flere institutioner for sindslidende. Oprettelsen af helbredelsesanstalten Jyske Asyl i 1852 markerer dette vendepunkt, og op til 1932 bygges endvidere seks andre anstalter, som op gennem årene endvidere udbygges, bl.a. med forskellige plejehjemsafdelinger for "de kronisk syge".

Med Jyske Asyls oprettelse markeres det, der er blevet kaldt "anstaltspsykiatriens" indtog i Danmark. De "sindssyge" havde hermed fået deres eget "væsen": sindssygehospitaler under lægelig-psykiatrisk ledelse og ansvar.

Med sygdomssynet på de afsindige og i forlængelse heraf tanken om, at de kunne behandles, så må man også spørge, hvad det var for en behandling, som sindssyge fik på sindssygehospitalerne. Og denne bestemmes væsentligst som "miljøbehandling" for dem, der "simpelt hen ikke kunne klare sig noget andet sted end på hospitalerne". Den bestod primært i

"en fjernelse af patienten fra belastende omgivelser og anbringelse i et beroligende, ikke belastende og forestående miljø. Aktiv terapi kom kun til udfoldelse inden for meget snævre rammer.

Hospitalerne var næsten til stadighed præget af pladsmangel og deraf følgende overbelægning" (s. 20).

Dette varer ved helt op til 1930'erne, hvor der dog i følge Bet. til stadighed sker en udvikling af de psykiatriske behandlingsmetoder, hvor der fra 1920'erne endda kommer helt nye behandlingsmetoder frem.

Hvad det er for "aktive" behandlingsmetoder, der eksisterer og udvikles hhv videreudvikles indtil nye kommer til i 1920'erne, kommer Bet. ikke ind på. Og i følge Kelstrup (83) er det primært et skift fra åben fysisk tvang til pleje: indtil begyndelsen af 1900-tallet var anstaltspsykiatriske helbredelsesprincipper af "rent mekanisk karakter" - det var helbredelse gennem "opdragelse, indespærring og isolation" - medens den her efter erstattes af behandlingsformer, der "tog den fulde konsekvens af sygdomsbegrebet, nemlig sygepleje og sygdomsbehandling. Den aktive "behandlingsmetode" blev nu sengelejet" (Kelstrup 83, s. 179).

De nye behandlingsmetoder, der kommer til, beskrives imidlertid fuldt ud i Bet. Det er i første omgang beskæftigelsesterapien, der vinder frem fra 1920'erne, og herefter er det forskellige somatiske behandlingsmetoder som malaria-, chok- og insulinomabehandling, og endelig de psykokirurgiske metoder.

Men disse "behandlingsmæssige fremskridt" kunne i følge Bet. meget dårligt komme til fuld udnyttelse og udfoldelse. Dels var der slet ikke sket en tilsvarende modernisering og udbygning af det psykiatriske sygehusvæsen, som den der havde fundet sted inden for det somatiske, hvilket var en forudsætning for effektiv behandling. Og dels var der stadig kronisk overbelægning på de psykiatriske hospitaler. Kernen i de nye behandlingsmetoder udpeges mao til at være de somatiske og psykokirurgiske. På denne baggrund indledes nu først i 1950'erne derfor et reformarbejde, som skulle tilvejebringe retningslinier for "hospitalernes fornødne tilpasning til nutidens krav og behandlingsformer" (Bet. 826, s. 21). Dette reformarbejde mandede allerede i 50'erne ud i nogle nye grundtanker, som ses at have været styrende for det psykiatriske sygehusvæsens udvikling op til i dag. Tre grundtanker kan udskilles som centrale.

Det drejer sig for det første om tilknytningen af det psykiatriske sygehusvæsen til det somatiske. Her refererer Bet. en Kommissionsrapport fra 1952, hvor denne grundtanke fremsættes. Argumenter fra denne rapport refereres ligeledes, idet de ses som stadig gyldige. Væsentligst er at "udviklingen inden for lægevidenskaben gjorde et samarbejde med andre lægevidenskabelige specialer oplagt nødvendigt" (s. 23) (Det skal her bemærkes, at indførelsen af medikamentel behand-

ling (psykofarmaka) stod lige for døren, idet den blev endelig indført midt i 50'erne). Her ud over ses det som værende vigtigt "at bekosteligt teknisk anlæg kunne blive fælles", og at det somatiske sygehusvæsen omvendt ville kunne trække direkte på psykiatrisk ekspertise. Endelig ses det også at være "af psykologisk værdi, at det på denne måde bliver anskueliggjort, at behandlingen af psykiske lidelser lå på linie med anden sygdomsbehandling". De statshospitaler, der er opført siden 50'erne er da også opført i tilknytning til eksisterende somatiske sygehuse.

Overførelsen af statshospitalerne til amtskommunerne i 1976 ser Bet. derfor også som værende "et yderligere skridt i retning af integrationen af somatisk og psykiatrisk sygehusvæsen" (s. 23).

For det andet drejer det sig om opbygningen af mindre behandlingsenheder. Med mulighederne for at behandle psykiske lidelser "effektivt", så bliver isolerede mammuthospitaler, der endvidere er opført og opbygget i en tid, hvor behandling overvejende var kontrol og pleje, ikke særligt funktionelle. De gamle anstalter er da også søgt moderniseret og indrettet ud fra, at de enkelte afdelinger skal være overskuelige. Endvidere er der oprettet psykiatriske afdelinger på flere kommunale sygehuse. Med opbygningen af mindre behandlingsenheder er der i praksis sket både en specialisering og differentiering. Nogle afdelinger indrettes til bestemte patientgrupper, medens andre afdelinger gøres åbne til varetagelse af forskellige patientgrupper. Det er eksempelvis ambulante behandlingssteder, hvortil der er knyttet sengeafsnit ("dag- og nathospitaler"). Endelig har flere psykiatriske afdelinger søgt at åbne op for et samarbejde med andre behandlergrupper (praktiserende læger og socialforvaltninger), og der foregår - dog i meget begrænset omfang - forsøg med udstationering af psykiatrisk personale i bestemte geografisk afgrænsede områder (bykvarterer og øsamfund).

For det tredje drejer det sig om intentionen om tilvejebringelse af tilstrækkelig behandlings- og pladskapacitet. Også disse intentioner var indeholdt i det første reformarbejde i 50'erne, men Bet. konstaterer, at der på dette område har været tale om en "svigtende indsats", "en vis underforsyning", samt om et stadigt "generelt pres" på de psykiatriske institutioner (s. 32-33). To aspekter trækkes her frem i Bet.s overvejelser over, hvorfor disse intentioner stadig ikke er blevet indfriet.

Det første aspekt angår problemet med at opgøre behovet for psykiatrisk behandling. Dette er tidligere blevet opgjort ud fra en norm for "sengebehov" - som ideelt er blevet set at være 2.5 seng pr 1000 indbyggere (2.5 promille) - men en udbygning af det psykiatriske sygehusvæsen så det opfylder denne norm opfattes af Bet. som helt urealistisk af økonomiske grunde. Da der endvidere må tages "betragteligt forbehold" over for en sådan norms gyldighed, og da der også er sket en behandlingsmæssig drejning hen imod mere ambulant behandling, så finder Bet. det mere "anvendeligt" at tale om et "servicebehov", hvor over for der fra samfundets side "er tale om en for ringe indsats over for psykisk syge" (s. 32).

Det andet aspekt angår befolkningens sygelighed, hvor det konstateres, at denne er stadigt stigende - hvad den endvidere har været siden århundredeskiftet. Denne stigning afspejler imidlertid både en større sygdomshyppighed i befolkningen og en større indsats fra samfundets side for at opspore og behandle psykiske lidelser, og det konkluderes at der "dog næppe (kan) være tvivl om, at den største del af stigningen må tilskrives den større samfundsindsats" (s. 33). Nok har samfundet altså svigtet i følge Bet., men ikke mere end at en skjult sygelighed er blevet opfanget og behandlet. *Men all er psykiatriske => psyko-loniser*
Mht den voksende sygdomshyppighed så angiver Bet. flere årsagsforhold. Det er dels demografiske forhold - det er især forskydningen i forholdet mellem yngre og ældre, hvor sidstnævnte gruppe er vokset betydeligt - og dels en øget urbanisering, hvor det må antages at en række socialt bestemte forhold (bolig- og arbejdsmiljø, familieforhold osv) er medbestemmende for at presset på sundhedsvæsenet her generelt er højere". Endvidere ses også befolkningens indstilling til sygdom at påvirke presset, hvor der i de senere år har kunnet spores en "tendens til at udvide rammerne for de tilstande, der betragtes som psykisk sygdom" (s. 33).

Ovennævnte tre årsagsforhold har imidlertid "karakter af "ude fra kommende" begivenheder, som næppe kan påvirkes ad sygehusplanlægningens vej, og som i overskuelig fremtid formentlig vil afstedkomme et fortsat pres på sygehusvæsenet" (s. 33). Alligevel vil det være muligt - og det er nu amtskommunernes fremtidige opgave - ved øgede bevillinger at mindske "noget af presset på sygehusvæsenet". Forudsætningen for at dette også på langt sigt vil mindske presset på det psykiatriske sygehusvæsen er imidlertid at det følges op med to ting. For det første at "indsatsen over for psykisk lidende uden for institutionen

intensiveres". Det drejer sig om at øge mulighederne for behandling i lægepraksis, og at denne koordineres med det øvrige sociale system. Især de psykiatriske speciallæger ses at være et vigtigt led i dette arbejde (s. 44). Og for det andet må "sygehusindsatsen opbygges med en gradueret skala af behandlingsmuligheder (institutionstyper), der er afpasset efter de forskellige lidelsers sværhedsgrad og behandlingsbehov" (s. 33). Dvs en fortsættelse af tanken om mindre behandlingsenheder, hvor nogle specialiseres i forhold til bestemte patientgrupper, og hvor andre kan varetage flere patientgrupper primært gennem ambulante behandling. Bet. lægger her vægt på at den psykiatriske hjemmepleje til varetagelse af udskrivning og efterbehandling også prioriteres.

Med ovennævnte overvejelser over hvordan presset på det psykiatriske sygehusvæsen nedsættes på langt sigt er en ny grundtanke for planlægningen af det psykiatriske sygehusvæsens fremtidige udvikling sat i centrum: at det skal opbygges distriktskykiatrisk, hvilket Bet. nærmere bestemmer som, at den psykiatriske service skal bestå af

"enheder, der varetager al psykiatrisk sygehusundersøgelse og -behandling over for en nærmere angivet befolkningsgruppe, afgrænset ved geografiske kriterier eller på anden måde" (s. 124).

Der ligger i denne nye grundtanke - der så at sige summerer de tre gamle grundtanker op i een - at ikke blot skal der ske en øget koordinering og samarbejde med det primære sundhedssystem og den sociale sektor, men at det "bør" følges op af udadgående konsulentvirksomhed i forhold til dem.

Udviklingen af en distriktskykiatrisk service er amtskommunernes opgave, men da amterne overtog et allerede eksisterende og organiseret psykiatrisk sygehusvæsen, der ikke umiddelbart kan vendes op og ned på, går Bet. også ind på, hvordan amterne kan gribe ind i den institutionsstruktur, som de overtager fra starten.

Det centrale er her at overveje "fordele og ulemper ved en central eller decentral løsning, samt mulighederne for en distriktskykiatrisk organisation" (s. 51), og i forlængelse heraf er det spørgsmålet "mindste funktionsduelige enhed". Vi begrænser os til det første. Udgangspunktet for et amts overvejelser er selvfølgelig, hvad det er for institutioner amtet konkret overtager, dvs om det er en stor isoleret

anstalt, om det er små psykiatriske afdelinger på somatiske sygehuse osv. Men det første skridt er, at amterne gør sig overvejelser over, hvordan den tænkte fremtidige organisering ud fra dets udgangsmateriale vil påvirke behovet for psykiatrisk hjælp. Behovet vil nemlig i følge Bet. "rette sig efter udbudet, (således at) enhver ny seng der etableres vil blive belagt" (s. 68), hvorfor der kan konkluderes, at en bedre standard for institutionerne, samt en mere central placering af dem i forhold til det område, som de skal betjene vil bevirke

"en forøgelse af behovet for indlæggelser og sengepladser, eller måske rettere, at et hidtil skjult behov for sengepladser viser sig" (s. 68).

Med de nye effektive behandlingsmetoder vil dette dog ikke medføre en tilsvarende stigning i forbruget af senge, "da de "nye" patienter typisk har en kort liggetid". Når alle de faktorer, der påvirker det fremtidige behov for psykiatrisk service - og her opereres med fem forskellige: befolkningsmæssige faktorer, sygdomshyppighed, sygehusemæssige faktorer, antallet af "andre" pladser end sengepladser på sygehuse, og endelig den psykiatriske service i den primære sundheds-tjeneste og den sociale sektor - inddrages, så er det dog således at

"med den nuværende viden kan intet sikkert siges" (s. 68).

Og det anbefales derfor amterne at planlægge ud fra deres egne analyser omkring de ressourcemæssige konsekvenser af de mulige løsninger.

Opsummerende om Bet.s syn på det psykiatriske sygehusvæsen kan nu siges, at det ses som den samfundsmæssige institutionsstruktur, der varetager det samfundsmæssige behandlingsbehov for mennesker med psykiske lidelser. Og at både opståelsen og selve udviklingen af det psykiatriske sygehusvæsen ses som værende bestemt af lægevidenskabens/psykiatriens videnskabelige fremskridt, der dog ikke umiddelbart lader sig sætte - og ej heller historisk set har sat sig - igennem i praktiske tiltag over for mennesker med psykiske lidelser, idet der dels på et samfundsmæssigt plan ikke er tilstrækkelige ressourcer dertil, og dels ikke den fornødne forståelse herfor fra de bevilgende myndigheders side.

Det er endvidere sådan, at jo bedre psykiatrisk service, som det psykiatriske sygehusvæsen kan tilbyde, jo flere patienter vil det komme i kontakt med. I den nuværende situation med et stort pres på det psykiatriske sygehusvæsen er det derfor vigtigt i den kommende planlægning af det, at det klargøres, hvorvidt og i hvilken grad det selv er

med til at øge behovet. Det store pres kan ikke i sig selv nedsættes blot via øgede økonomiske ressourcer, men hertil kræves også en ændring af det psykiatriske sygehusvæsen hen imod en distriktspsykiatrisk organisering på den ene side, og på den anden side øgede behandlingsmuligheder i den primære sundhedstjeneste. Mao kan vi sige at det psykiatriske sygehusvæsen kun retter sig mod patienter.

Vi går derfor videre med en analyse af det psykiatriske sygehusvæsens behandling af mennesker med psykiske lidelser.

Psykiatri som varetagelse af behandlingsbehovet for mennesker med psykiske lidelser: diagnostik og behandling.

Det psykiatriske sygehusvæsen - og dets videnskabelige "overbygning": psykiatrien - ses som beskrevet ud fra en "øget viden" om, at de såkaldt afsindige var syge mennesker med psykiske lidelser, som det var muligt at påvirke gennem behandling, enten helbrede eller bedre tilstanden for. Med denne indfaldsvinkel tager psykiatrien sig af patienter, hvorfor diagnosticeringsproblematikken - og i forlængelse heraf som modpol behandlingsproblematikken - bliver det centrale, idet den eksisterende viden om psykiske lidelser bestemmer om og hvorvidt menneskelige ytringer er eller ikke er psykiske lidelser ud fra om de er påvirkelige gennem psykiatriske behandlingsmetoder. I den grad menneskelige ytringer ikke bestemmes som psykiske lidelser, i samme grad falder de uden for psykiatriens - og dermed det psykiatriske sygehusvæsens - ansvar.

Tilføjet senere.

Psykiatrisk diagnostik.

Som udgangspunkt for psykiatrisk diagnostik ligger en overordnet differentiering mellem om det drejer sig om børn, unge eller voksne, hvor der dog endnu ikke findes et selvstændigt psykiatrisk-videnskabeligt speciale for unge. Til varetagelse af unge med psykiske lidelser eksisterer der derfor heller ikke i dag en selvstændig praktisk organisering af deres behandlingsbehov, hvorfor dette på den ene side henvises til børne- eller voksenpsykiatrien, hvor der her inden for er oprettet enkelte afdelinger, der specielt reserveres behandlingen af unge, og på den anden side søges det varetaget af socialvæsenets institutioner for unge. I det følgende skal denne overordnede differentiering mellem børne-, ungdoms- og voksenpsykiatri forbigås ved at

tage voksenpsykiatrien som den repræsentative, men til slut vendes tilbage til en analyse af forskellene imellem dem.

Diagnosticeringsproblematikken som psykiatriens indfaldsvinkel træder i Bet. frem som problemet om at afgrænse psykiatriens fagområde. Dette bestemmes som

"sygdomme og tilstande, der domineres af psykiske symptomer, eller for hvis opståelse sjælelige faktorer er af væsentlig betydning" (s. 77),

som stilles over for det normale, der falder uden for psykiatriens fagområde. Denne modstilling ses nu ikke som udtrykkende et absolut skel, men nærmere som at der er "en gradvis overgang" imellem dem. Men om en tilstand er psykiatrisk sygelig eller ej vil dog altid kunne afgøres vha den eksisterende psykiatriske viden, dvs på grundlag af den "nu herskende opfattelse". Det gælder nemlig i følge Bet. at de psykiatriske sygdomstilstande

"vel (for de flestes vedkommende) har eksisteret til alle tider og i alle samfund, men at de ikke altid er blevet opfattet som udtryk for sygdom". Og endvidere "at visse symptomer og karaktertræk vil volde større vanskeligheder i et samfund end i et andet, og samfundet kan vise større eller mindre vilje og evne til at rumme personer med sådanne træk" (s. 77).

Skellet mellem det normale og det sygelige ses da også i overensstemmelse hermed "i praksis at påvirkes af samfundsstrukturen", således at der i en befolkning kan eksistere "sygelige træk eller symptomer i lette former hos en meget stor del" uden at dette dog behøver at blive opfattet af de involverede som sådanne. Følgelig vil de involverede derfor heller ikke erkende deres psykiatriske behandlingsbehov. Men omvendt ser Bet. også - jvf sidste afsnit - at interventionen over for psykiatriske tilstande af de involverede selv i en vis udstrækning er bestemt af det psykiatriske sygehusvæsens konkrete serviceniveau.

Opsummerende om forholdet mellem normal og sygelig kan nu siges, at psykiatrien ses - dvs ser sig selv som - at råde over entydige kriterier for hvorvidt og i hvilken grad konkrete menneskelige ytringer er sygelige, men at disse kriterier dog er bestemt af den eksisterende grad af viden om, hvad der er udtryk for sygdom. Psykiatrisk diagnostik munder derfor ud i, at en bestemt tilstand enten er normal, hvorfor den falder uden for psykiatriens område og ansvar, eller at den er

sygelig i en eller anden grad, hvorfor den følgelig er påvirkelig med psykiatriske behandlingsmetoder (må moden være psykiatrien nådig!).

En diagnose opstilles med udgangspunkt i "den psykiatriske undersøgelse", der "altid foregår den psykiatriske behandling, men ikke klart kan adskilles fra denne", idet der indgår psykoterapeutiske momenter heri. Men diagnosen har dog karakter af at være

"grundlæggende og vejledende for den videre behandling, hvad enten denne varetages af en psykiater, af patientens egen læge, læger på andre specialafdelinger, andre personalekategorier som socialrådgivere, ergoterapeuter, psykologer eller team af sådanne" (s. 79).

Gennem den psykiatriske undersøgelse drøftes og udredes

"patientens mulige dispositioner til psykiatrisk lidelse, levnedsløb og følelsesmæssige udvikling, hans reaktionsmåde og nuværende konflikter og problemer".

Og dette undersøgelsesarbejde kan i et andet skridt suppleres med en observation af patienten i afdelingen, en psykologisk undersøgelse, samt "indhentning af oplysninger fra pårørende, offentlige myndigheder og andre som patienten har været i kontakt med". Desuden indgår der i den psykiatriske undersøgelse en "obligatorisk legemlig undersøgelse", idet legemlige sygdomme "som fx hjernesvulster, stofskiftesygdomme, forstyrrelser i væske- og saltstofskifte og lav blodprocent kan være årsag til psykiatriske symptomer".

Som grundlag for ovennævnte undersøgelsesarbejde i dets forskellige former er den psykiatriske viden om dels psykiske lidelser generelt, og dels om specifikke psykiatriske sygdomstilstande. En psykiatrisk diagnose er en sådan bestemmelse af en specifik psykiatrisk sygdomstilstand.

De psykiatriske sygdomstilstande kan inddeles på forskellig måde og med forskellige grader af specificitet. Bet. kommer her ind på to overordnede betragtningsmåder. Der er dels den "traditionelle" med tre diagnostiske hovedgrupper: psykotiske, neurotiske og karakterafvigende tilstande. Og der er den i statistikken vedr det psykiatriske sygehusvæsen anvendte, hvor der skelnes mellem skizofrene, manio-depressive psykoser, reaktive lidelser og aldersbetingede lidelser, hvor det er denne sidste, der anvendes i Bet.s overvejelser omkring udviklingstendenser i det psykiatriske sygdomsbillede.

(Det skal tilføjes, at oligofrene sygdomstilstande også falder ind under psykiatriens fagområde, men de skal forbigås her - ligesom de forbigås i Bet. - idet behandlingen og omsorgen for disse er udskilt af det psykiatriske sygehusvæsen og henlagt til "åndssvageforsorgen", der nu efter dets udlægning til amterne i 1980 har skiftet navn til "særfor-sorgen".)

Der skal ikke her gås nærmere ind på, hvorvidt en inddeling af psykiatriske tilstande er mere adækvat end andre inddelinger, og vi følger blot Bet., der anvender den statistiske inddelingsmetode. Det, der dog må interessere generelt her, er de kriterier, som der inddeles på grundlag af eller efter, og som kan siges at være fælles for de forskellige inddelinger i diagnostiske grupper. Og her kan der udskilles to typer af kriterier: formelle og ætiologiske kriterier. De formelle kriterier vedrører, hvordan sygdommen træder frem - tankeforstyrrelser, emotionelle forstyrrelser osv - og de ætiologiske vedrører, hvilke årsagsforhold der betragtes som liggende til grund for symptom-billedet. Ætiologisk skelnes mellem indre faktorer (de anlægsbetingede forhold) og ydre faktorer (de kårbetingede faktorer), hvor nogle symptombilleder/sygdomstilstande ses som bestemt udelukkende gennem de indre faktorer, andre udelukkende gennem de ydre faktoreres indvirkning på de indre faktorer, og endelig en tredje gruppe, hvor selve forholdet mellem indre og ydre faktorer ses at være bestemmende for sygdomstilstanden.

De behandlingsmæssige metoder må nu ses som liggende i direkte forlængelse af, hvilken diagnostisk gruppe den undersøgende praksis har indplaceret et bestemt sygdomsbillede i.

Psykiatrisk behandling. Og psykoterapi som en af flere påvirkningsmetoder.

De psykiatriske behandlingsmetoder inddeles overordnet i somatiske, som omfatter medikamentelle (psykofarmaka) og fysiske påvirkningsmetoder, og i psykoterapeutiske, som er behandling med "psykiske midler" (s. 80). I forlængelse af den psykoterapeutiske side indplaceres et bredt spektrum af forskellige andre metoder, som vi skal kalde institutionelle behandlingsmetoder. Der skelnes her mellem miljøterapi, sysselsætning, ergoterapi og herunder industriterapi mhp revalidering,

samt undervisning og socialrådgivning, hvor alle disse sigter mod på den ene side at indplacere den psykisk lidende i et sygemiljø, der "i ønskeligt omfang stiller krav til patientens initiativ og ansvarfølelse" (miljøterapien), og som på den anden side muliggør aktivitet fra den psykisk lidende omkring sin situation (fra sysselsætning, hvor patienten fx er med i nogle funktioner omkring den daglige drift - "havehold", "fejehold", "opvaskehold" og lignende - til socialrådgivning, hvor reetablering af et liv uden for institutionen kan drøftes igennem.

På nær for den somatiske behandlingsmetode så bestemmes alle de andre som værende "fælles for alle patientgrupper", dog i forskellig udstrækning afhængig af diagnosens sværhedsgrad og af institutionens behandlingskapacitet.

Specifikt om psykoterapi hedder det, at det

"indgår som et vigtigt led, strækkende sig fra egentlig psykoanalyse af neurotiske patienter til en psykoterapeutisk støttende holdning over for patienter med psykotiske lidelser" (s. 34).

Imidlertid er psykoterapi "som psykoanalyse meget ressourcekrævende", og finder derfor "sjældent sted". Foruden psykoanalyse som individualterapi findes de mindre ressourcekrævende terapiformer, som gruppeterapi og familieterapi, hvor man - enten med udgangspunkt i patientgruppen eller i patientens familierelationer - forsøger at få de involverede til samlet at forholde sig til de fælles og individuelle problemområder. Men selv disse mindre ressourcekrævende terapiformer praktiseres dog også i følge Bet. kun i meget begrænset omfang, idet mulighederne for "uddannelse i de forskellige terapiformer i Danmark er yderst begrænset" (s. 50).

Bet. tegner alt i alt et billede af det psykiatriske sygehussvæsen, hvor behandlingsbehovet egentlig kun varetages gennem somatisk behandling institutionelt. Som et åbent problem skal her efterlades spørgsmålet om psykoterapien og de institutionelle behandlingsmetoder kan siges at tilhøre psykiatrien som videnskabelig disciplin.

Forholdet mellem psykiatrisk diagnose og behandling: et paradoks.

Der tegner sig også et billede af, at forholdet mellem diagnosegruppe og behandlingsmetode(r) er meget flydende. I praksis er der alvorlige

ressourcemæssige problemer omkring de psykoterapeutiske og de institutionelle behandlingsmetoder, og teoretisk kan der ikke siges meget præcist andet end, at "tunge" patienter - psykotiske og grænsepsykotiske - primært behandles med somatiske metoder - individuelt tilpasset - medens "lette" patienter - neurotiske og karakterafvigende - overvejende behandles med psykoterapeutiske og institutionelle metoder med et somatisk supplement (s. 25-27); og det må tilføjes, at det somatiske "supplement" nok vokser i samme grad, som mulighederne for de andre behandlingsmetoder er fraværende.

Men selv om der tegner sig et flydende billede, så kan forholdet mellem diagnosegruppe og behandlingsmetode ikke siges at være ydre - og dermed tilfældigt - idet psykiatrien netop ses at begrunde sig selv gennem sin mulighed for at afgøre, hvad der er psykiatrisk sygdom, og at dette følgelig kan behandles med psykiatriske metoder. Så lad os i et forsøg på at nærme os, hvad der skjuler sig bag ovennævnte flydende billede se på karaktern af psykiatrisk diagnose over for karaktern af de psykiatriske behandlingsmetoder. Vi nærmer os problemet inde fra ved først at begrave den historiske bevægelighed - og hermed udviklingstendenserne - i det psykiatriske sygdomsbillede.

Den historiske bevægelighed i det psykiatriske sygdomsbillede må afhænge både af generelle samfundsmæssige ændringer og af ændringer i det psykiatriske sygehusvæsens behandlingsmæssige fremskridt.

Nu opererer Bet. kun med meget grove bestemmelser omkring samfundsmæssige forhold og ændringer heri, som kan påvirke det psykiatriske sygdomsbillede - demografiske forhold, urbanisering og en blot konstaterbar nedsat tærskel for hvad der af befolkningen opfattes som sygdom - men alligevel menes der at være centrale "holdepunkter" for samfundsmæssige forholds betydning: ingen - eller næsten ingen, hvad vi skal gå ind på først.

Det første holdepunkt er, at sygdomsrisikoen for psykoserne - skizofreni og manio-depressive tilstande - ikke har ændret sig "gennem de sidste generationer" (s. 26). Og det andet holdepunkt er, at nok spiller neurotiske og karakterafvigende tilstande en langt større rolle for behandlingssystemet i dag end tidligere. Men der er her næppe tale om, at "hverken det samlede antal patienter eller hyppigheden af nye tilfælde er tiltaget i årenes løb". Tvært imod var det tidligere således, at de for størstedelens vedkommende forblev ubehandledede. Mht

misbrug af stoffer, så er denne dog afhængig af de samfundsmæssige muligheder herfor - fravær nedsætter misbrugsmulighederne - men det er ikke muligt at sige noget om dette, da misbrug er "præget af store svingninger" (s. 27).

Ud fra dette må vi sige at Bet. ikke tilskriver samfundsmæssige forhold og ændringer heri nogen betydning for eksistensen af psykiatriske sygdomme - på nær hvad angår misbrugsproblematikken. Tilbage som bestemmende for sygdomsbilledets udvikling er nu kun nedsættelsen af tærskelværdien for, hvad der af befolkningen opfattes som sygdom på den ene side, og på den anden side ændringer i sygehusvæsenets "serviceniveau" og heri de behandlingsmæssige fremskridt. Bet. vurderer ikke dette forhold nærmere, men synes at operere med at der er et lineært forhold imellem dem, således at bedre service betyder større tilgang af patienter - eller omvendt: at man tager sin sygdom på sig som sygdom, hvis man oplever at den kan behandles. Bet. kan da også konkludere, at selv om antallet af indlæggelser er steget fra 5 til 80 pr 10.000 inden for de sidste 100 år, så

"afspejler det selvsagt ikke en tilsvarende stigning i sygdomshyppigheden; langt den største del må tilskrives sygemæssige faktorer og tærskelværdier" (s. 25).

Hvad der skyldes den resterende del må - fraset at det udelukkende skulle være misbrug - må siges at være ubegrebet i Bet., idet de samfundsmæssige forhold ikke tilskrives nogen rolle.

Tilbage for os er derfor kun at betragte de konkrete ændringer/fremskridt i de psykiatriske behandlingsmetoder, idet disse må være de bestemmende for ændringer i det psykiatriske sygdomsbillede, da der ikke kan herske tvivl om, at der er sket ændringer.

Overordnet for dette er - som tidligere beskrevet - udbygningen af det psykiatriske sygehusvæsen, således at det op gennem historien har fået mere plads- og behandlingskapacitet. Men dette har som sagt kun betydet at skjulte psykiatriske sygdomme er kommet det psykiatriske sygehusvæsen i hænde, for oprindeligt var det kun de patienter, der simpelt hen ikke kunne klare sig andre steder, som befandt sig på de psykiatriske afdelinger.

Men med udbygningen i begyndelsen af 1900-tallet fulgte der ligeledes en bedre standard (hygiejnisk og kostmæssigt), og parallelt hermed blev der gjort forskellige opdagelser af lægevidenskaben, der tilsammen betød en ændring af det psykiatriske sygdomsbillede, som da overvejende bestod af kroniske patientgrupper. Den bedre standard betød, at infek-

tionssygdomme, der tidligere havde dødelig udgang, blev færre, og endvidere blev det også muligt at behandle den væsentligste infektionssygdom: tuberkulose. Ligeledes blev der gjort den opdagelse at der til grund for syfilis lå en virus - at syfilis altså var en legemlig sygdom - og at den kunne behandles som sådan.

Dette betød for det første en nedgang i dødeligheden for den største patientgruppe - de skizofrene - da deres indlæggelsestid var langvarig, sædvanligvis livsvarig. Og for det andet betød det at antallet af indlagte med syfilis faldt. Der sker hermed en ændring i diagnosefordelingen på den ene side, men på den anden side sker der også en radikal ændring af aldersfordelingen, hvor de ældre aldersgrupper bliver "mere og mere dominerende". Dette skyldes i følge Bet., at den psykiatriske behandlingseffektivitet ikke havde nået en "tilsvarende effektivitet" (s. 25), hvad den først opnår fra 50'erne og frem med indførelsen af medikamentel (psykofarmaka) behandling.

Med indførelsen af psykofarmaka sker det andet skift i det psykiatriske sygdomsbillede. Det psykiatriske sygehusvæsen får nu gennem psykofarmakaen muligheder for aktivt at behandle de psykotiske patienter, og der sker en nedgang i antallet af disse på institutionerne, idet deres indlæggelsestid kan forkortes. Med det nyeste psykofarmakum - lithium - er det endvidere muligt at langtidsbehandle i "anfaldsforebyggende øjemed". Det ene aspekt i dette skift er altså at patientgruppernes gennemsnitlige alder falder. Det andet aspekt er en forskydning i diagnosefordelingen, hvor de "lette" patienters - neurotiske og karakterafvigende - antal stiger i forhold til hele patientmassen.

Vi må på grundlag af ovennævnte sige, at Bet.s overvejelser omkring bevægelighed og udviklingstendenser i det psykiatriske sygdomsbillede tenderer at blive gjort til spørgsmålet om, hvad de psykiatriske behandlingsmuligheder og -fremskridt betyder for diagnosefordelingen på institutionerne. Det må i vis udstrækning gå således, når Bet.s overvejelser over det samfundsmæssiges betydning for bevægelse og udvikling i det psykiatriske sygdomsbillede ses at være en konstant faktor - og dermed en underordnet faktor.

Opsummerende kan vi sige, at det første skift i det psykiatriske sygdomsbillede skyldes forhold "uden for" psykiatrien: bedre hygiejne og behandlingsmuligheder af somatiske sygdomme, der fremtrådte som psykiatriske. Det andet skift kommer med brugen af psykofarmaka, der muliggør udskrivning af kronisk syge.

Det "flydende" billede mellem diagnose og behandling kan nu gives en første præcisering: det bestemmes som et rent internt forhold mellem det psykiatriske sygehusvæsen og den enkelte patient, hvor den eksisterende psykiatriske viden kan siges at være bindeledet mellem dem. Udviklingen i det psykiatriske sygdomsbillede ses ligeledes at blive bestemt psykiatri-internt. Der er altså ikke tale om generelle samfundsmæssige ændringer i det psykiatriske sygdomsbillede - når der frases de psykiatriske sygdomme, som der er viden om har et somatisk grundlag. Nu eksisterer det psykiatriske sygehusvæsen ikke i et samfundsmæssigt vakuum, så der må kunne tales om samfundsmæssige ændringer i det psykiatriske sygdomsbillede. Og dette ses nu at være graden af psykisk syge, der også er psykiatrisk behandlet.

Lad os nu prøve at nærme os problemet ude fra ved at betragte karakteren af diagnosen og af behandlingen, og her efter deres forhold til hinanden.

Karakteren af den psykiatriske diagnose er af rent psykisk art. Medens der ikke ses at være problemer med at afgøre om en tilstand er psykiatrisk sygelig eller ej - det afgøres suverænt ud fra den eksisterende viden om hvilke symptombilleder der afviger fra det normale (dvs primært ud fra formelle kriterier) - så ser det dog ud til at der i dag er problemer med at afgøre, hvorvidt

"hovedlidelsen er af psykisk eller somatisk karakter", idet
 "sygdomsbilledet kan være sammensat af såvel psykiske som somatiske og eventuelt sociale elementer" (s. 79).

Mao så ses psykiatrien som havende problemer - manglende viden? - omkring de ætiologiske forhold, og om disses sammenhæng med symptombilleder. På denne baggrund kan det siges at blive forståeligt, at den legemlige undersøgelse er et obligatorisk led i den psykiatriske undersøgelse - selv om psykiatriens fagområde udtrykkeligt er de sygelige psykiske symptomer, eller de sjælelige faktorer, der træder frem som sygelige tilstande.

Den legemlige undersøgelse kan siges at tjene psykiatrien derved, at der via denne kan udelukkes somatiske årsagsforhold - som hvis de findes gør sygdomstilstanden til et rent lægevidenskabeligt anliggende. Dette udelukkelsesforhold gentager sig også på niveauet for forholdet mellem det psykiske og det sociale, hvor det sociale nok ses at kunne medbetinge udformningen af en psykiatrisk tilstand - er evt den ud-

løsende faktor som ved psykogene psykoser - men det er pr definition fraværende i selve den psykiatriske diagnose, idet denne vedrører individet som sådan.

Karakteren af behandlingsmetoder er her over for af somatisk, psykisk og social-institutionel art. De somatiske behandlingsmetoder - her specielt psykofarmakaen - er dog af en sådan beskaffenhed, at de ikke "helbreder sygdommen, men dæmper symptomer" (s. 24).

Dette har imidlertid været nok til "at revolutionere" behandlingen af de "tunge" patienter - de psykotiske og grænsepsykotiske.

De psykiske/psykoterapeutiske metoder er her over for af en sådan karakter, at de primært er anvendelige over for "lette" patienter - de neurotiske og karakterafvigende - hvor det kan siges, at overgangen mellem det normale og det sygelige "er gradvis".

Endelig er de socialt-institutionelle metoder at opfatte som rammemuligheder, der muliggør aktivitet generelt, og specifikt aktivitet i forhold til indslusning i det sociale liv uden for institutionen.

Det "flydende" billede mellem diagnose og behandling kan nu gives en anden - og yderligere - præcisering: den eller de metoder, der kan påvirke den psykiatriske tilstand, der begrebsligt fikseres gennem diagnosen, anvendes. Og i den grad at dette involverer påvirkning af årsagsforholdene til den psykiatriske tilstand, så placeres årsagsforholdene i individet. Der træder hermed en cirkularitet frem mellem psykiatrisk diagnose og behandling: gennem diagnosen siges grundlæggende, at den psykiske tilstand er ikke-normal, og at årsagsforholdene her for ligger uden for den psykisk lidendes egne interventionsmuligheder, hvorfor den psykisk lidende derfor normalt set er ikke-varetagende for sit eget liv. Behandlingen - somatisk, psykisk og socialt-institutionelt - retter sig grundlæggende ind mod en påvirkning tilbage til en normal-psykologisk tilstand med egenvaretagelse af eget liv.

Vi har nu hevet to aspekter frem, som kan præcisere det "flydende" billede mellem psykiatrisk diagnose og behandling: at det er psykiatriinternt og cirkulært. Set fra individets standpunkt betyder dette, at kan det ikke ved egen kraft gribe ind over for de årsager, der gør at det ikke er normalt-omsorgende for sit eget liv, så kan det psykiatriske sygehusvæsen blive en omsorgsmulighed for det, men her kan

der dog heller ikke gribes ind over for årsagerne til det, men det psykiatriske sygehusvæsen kan dog varetage den manglende egenomsorg samtidig med at det råder over påvirkningsmetoder i relation til symptom-billedet, som alt i alt indeholder potentialet for fremtidig normalomsorg - eller for særlig social-omsorg.

Set fra det psykiatriske sygehusvæsens/psykiatriens standpunkt betyder psykiatri-interne og cirkulære forhold mellem diagnose og behandling, at psykiatrien ses at have en kompetence over individet - og egentlig også over de omgivende samfundsmæssige forhold - til at afgøre hvor vidt og i hvilken grad, at forhold er psykiatriske eller ej. Hvor vidt denne teoretisk iboende kompetence også har praktisk betydning er derfor bestemt af accepten/indvilligelsen fra individets hhv det omgivende samfunds side. Er individet imidlertid allerede inden for det psykiatriske sygehusvæsen i praktisk forstand, så må psykiatriens kompetence siges at være absolut.

Afsluttende om forholdet mellem børne-, ungdoms- og voksenpsykiatri.

I det foregående har vi taget voksenpsykiatrien som den repræsentative for grundstrukturen i den psykiatriske videnskab. Ikke uden grund, da børne- og ungdomspsykiatrien er udsprunget af den klassiske psykiatri. Af disse er det dog kun børnepsykiatrien, der har udviklet sig til et selvstændigt speciale (jvf tidligere) med egne undersøgelses- og behandlingsmetoder. Men hvorfor - må vi spørge - er dette ikke også overgået ungdomspsykiatrien. Bet. er tavs om dette, men et svar lader sig umiddelbart koncipere. For det første er etableringen af en videnskabelig disciplin - teoretisk som praktisk - afhængig af, at der er en genstand for den. Og her kan det siges, at både barndommen og ungdommen er sene socialhistoriske produkter. Barndommen opstår således først som alment socialhistorisk karakteristikum i slutningen af 1800-tallet, medens der ikke kan tales om en egentlig ungdomsfase før langt inde i 1900-tallet (jvf S. Mørch 83). På grundlag af dette må vi sige, at børne- og ungdomspsykiatrien nødvendigvis må følge efter etableringen af en "voksenpsykiatri". For det andet betyder "voksenpsykiatriens" indfaldsvinkel - diagnostik mhp udskillelse af de ikke-normale, men syge - især problemer i forhold til ungdomsfasen, idet denne er en "omvæltningens fase", hvor grænsen mellem det normale og det sygelige til stadighed er i bevægelse, hvorfor det bliver overordentlig vanskeligt for en ungdomspsykiatri at koncipere sin genstand.

Det kan også siges på den måde, at så længe de grundlæggende træk ved ungdomsfasen endnu ikke er historisk modnet/udviklet - hvad meget tyder på at de endnu ikke er - så længe vil ungdomspsykiatrien ligeledes forblive umoden/uudviklet.

Disse to forhold har også været bestemmende for børnepsykiatrien, og bestemmende for at den har udviklet sig til et selvstændigt videnskabeligt speciale.

Måden som børnepsykiatrien afgrænser sit fagområde på er den samme som voksenpsykiatriens, dog med den afgørende forskel, at sociale forhold i form af forældre- og søskenderelationer søges medinddraget ved diagnoseopstilling, og at behandlingsmetoderne søges tilpasset barnets udviklingsniveau.

Omkring behandlingsmetoderne viser det sig imidlertid - og netop - at medikamentel behandling ikke i samme grad som for voksne synes at kunne påvirke psykiske tilstande, hvorfor

"psykoterapi og miljøterapi i videste forstand fortsat er den væsentligste behandlingsmetoder over for børn med psykiske lidelser, herunder psykoser" (s. 29).

På samme måde som forhold i barnets sociale ramme søges medinddraget ved diagnoseopstillingen, så søges de behandlingsmæssige tiltag bredt "socialt" ud i forhold til andre institutioner og til andre behandlende faggrupper som læger, psykologer, pædagoger og socialrådgivere. Bet. gør her opmærksom på, at der også findes en yderligere udbredningsretning, som der må satses på fremover, nemlig familierapi, hvor "ikke kun barnet, men hele familien behandles samlet" (s. 30).

Opsummerende om forholdet mellem børne- og voksenpsykiatri kan vi nu sige, at børnepsykiatrien ikke er så lukket i forhold til sine omgivende (behandler-)rammer som voksenpsykiatrien er, men at voksenpsykiatrien nu er ved - gennem tanker om distriktpsykiatri - at nærme sig børnepsykiatrien.

Et andet træk er, at der ikke i samme grad for børnepsykiatriens vedkommende abstraheres fra de sociale forhold, hvor under barnet udvikler sin psykiske lidelse. Dette er også umuligt i absolut forstand, når det angår børn, idet et barn kun via social understøttelse fra tilknytningspersoner (forældre mm) kan varetage sin egenomsorg. Børnepsykiatrien er derfor tvunget til eksplicit - ikke nødvendigvis implicit - at forholde sig til, at bæreren af diagnosen ikke er fritstående

psykisk lidende, hvorfor den behandlende ramme og behandlingen som sådan må kompensere for dette med det perspektiv, at barnet igen på langt sigt kan indgå i dets sociale understøttelsesforhold uden for institutionen. Netop dette, at barnet kun kan varetage sin egenomsorg via understøttelse fra tilknytningspersoner modsat den voksne, der må klare egenomsorg alene, kan siges at være den samfundsmæssigt determinerende faktor for, at børnepsykiatrien har differentieret sig ud fra voksenpsykiatrien. Et andet forhold er nok også, at det i relation til børn er mere tydeligt, at sociale forhold er medbetingende for udvikling af og vedligeholdelse af psykiske symptomer.

Livsopretholdelse gennem terapi?

Af det foregående er det muligt at formulere et paradoks, der så småt er kommet til syne, og dette i stadig mere ren form^a på den ene side ses det psykiatriske sygehusvæsen - og psykiatriens - etablering som værende bestemt af øget viden om dels hvad der er psykiatriske sygdomme, dels om deres årsager, samt at disse sygdomme kan påvirkes gennem behandling (:bedres eller helbreds); men på den anden side så råder psykiatrien ikke over behandlingsmetoder, der kan gribe ind i relation til årsagsforhold, da det endnu kun er muligt at påvirke symptomer - ud over selve den påvirkning som institutionsanbringelsen i sig selv giver anledning til - hvorfor det, der er psykiatrisk behandlingsrelevant er det, som reagerer på påvirkning.

Altså paradokset: viden ses som forudsætning for behandling, men behandling, men behandling finder sted uden viden om, hvad der ligger til grund for det, der behandles. Psykiatrien er derfor i dag - og historisk set - påvirkningsviden, der gennem eksistensen af det psykiatriske sygehusvæsen får sin praktiske kompetence og virke. Triaden - diagnostik, teori, behandling - som vi tidligere fandt var psykiatri-internt og cirkulært begrundes derfor alene inden for terapirebets restriktive logik under abstraktion fra det sociale som magt - det sociale som magt er netop forudsat - og tilbage bliver derfor kun psykiatrien som kontrolvidenskab inden for betingelser, som det sociale konkrete udøvelse af herskab over den individuelt isolerede/den teraperede.

Hvis der bliver inden for paradoksets form - hvilket er at blive i det ideologiske standpunkt - så må psykiatriens udviklingsretning, og

den retning som behandlingsmæssige fremskridt søges i, blive set begrundet i 1) effektivisering af påvirkningsmetoder, og/eller 2) søgning efter årsagsforhold i individet, som lader sig kausalt behandle. Begge udviklingslinier træder frem i psykiatriens historie - og ligger også mellem linierne i betænkningens overvejelser - hvor de har en historie, der er lige så lang som det psykiatriske sygehusvæsens historie. Historien om psykiatriens behandlingsmetoder - til eksempel kardiazol og insulinchok, lobotomi (hjerneoperation), tvangssterilisation, elektrochokbehandling, tvangsbehandling som fx med neuroleptika, antidepressiver, lithium og fixeringer - er som sådan blot den psykiatriske kompetence og selvforståelse taget på ordet af de behandlende instanser; og heri begrundes sig også LSD-behandlingen herhjemme i 60'erne. Der er intet uhyrligt i dette - ikke andet end psykiatri i ren form! Og denne garanteres til stadighed gennem selve eksistensen af det psykiatriske sygehus med den socialt-institutionelle behandlingsmetode som herskab over den teraperede. Tænkes der ikke om denne, så bliver det nemlig kun muligt inden for rammerne/betingelserne at opnå selvbestemmelse gennem forsøg på kontrol over påvirkningen - og med kooperationsprocesserne alene set og anvendt i deres asymmetriske aspekt som ensidig påvirkning af den teraperedes personlige tilstand. Og med det sociale som udøvende herskab er den teraperedes eksistensmåde netop fordoblet i en psykisk og en somatisk dimension (med et bestemt udviklingsforhold imellem sig), så hvis der heller ikke tænkes om dette fra det sociale standpunkt, så bliver dørene slået helt op for den nødvendige - og vilkårlige - påvirkning af den teraperede på alle tænkelige måder - hvor det bliver den på stedet værende behandlingstradition og de personlige behandlernes overbevisning og tilfældige ideer, der alene bliver bestemmende for de specifikke behandlingsmæssige tiltag. Begrundet i sagen er behandlingsmetoderne ikke længere - men kun opretholdelsen af institutionen og af behandlernes egen kompetence/frihed er tilbage som begrundelsesgrundlag herfor. Typisk er da også, at konkret kritik af behandlinger på psykiatriske institutioner vendes om og gøres til et ressource- og/eller et etisk anliggende.

Så psykiatrien lægger sig aktivt i forlængelse af den restriktivitet, som individuelt isolerede er bundet ind i i forvejen i deres generelle sociale liv ved implicit at være en sådan i ren form, hvorved restrik-

tiviteten gøres til selve den overordnede reproduktionsform for psykisk syge på institutioner. Og det bliver også her igennem, at de teraperede bearbejder deres personliggjorte afmagt.

Det er derfor heller ikke tilfældigt, når empiriske undersøgelser af behandlede psykiatriske patienter kan vise, at disse danner et "billede af en i næsten enhver henseende stærkt distanceret befolkningsgruppe", hvis "psykiske funktionsevne er nedsat - både i forhold til tidligere og i forhold til befolkningens flertal - har ringere vilkår på næsten ethvert område" (E. Körmendi 75, s. 36. Jvf også tidligere s. 284-85), da denne manglende - og gennem den psykiatriske behandling minimerede - "livskvalitet" som dimension netop også har psykiatriens egen restriktivitet i sig. Det er også i denne sammenhæng, at det i 50'erne og 60'erne meget omdiskuterede fænomen hospitalisering (se til eksempel Sundin 70) skriver sig ind, idet institutionelt behandlede tvinges så meget ind i en videre afmagtsforholden sig til sig selv - upåagtet om visse af de aktuelle betingelser til institutionsanbringelsen bearbejdes eller ej - at deres muligheder for at komme tilbage i "samfundet" til et typisk liv i privatformen er så begrænset, at statslig forsørgelse/støtte under een eller anden form ofte må følge med - hvad den så ofte heller ikke gør konkret. Endvidere er vi også her ved kernen af det empiriske forhold, at psykiatriske diagnoser een gang stillet, så at sige får livslang betydning og i vid udstrækning også livslang realitetsnærver - hvilket dog ikke skyldes diagnosemagerens evne til at stille den "rigtige" diagnose, men dennes forbigåelse af (eller manglende muligheder for!) at involvere sig i den nødvendige fælles kamp for en generobring af samfundsmæssige livsbetingelser - og i forlængelse heraf de kollektive rammers forbigåelse af samme.

Men selv om psykiatriens restriktivitet følger sig til den teraperedes restriktivitet som nødvendig behandlingsdimension, så sætter den sig ikke mekanisk igennem i den teraperedes bearbejdningsformer. Den formidles også af de behandlende instanser, lige såvel som den heller ikke simpelt determinerer andre behandlingsformer af psykisk/somatisk karakter. Og som formidlet kan de involverede forholde sig til den - de teraperede dog typisk alene ved at beskytte sig, taktisk benægtelse mv, eller hvis ikke dette er muligt så ved at give helt op og lade sig gå i stykker endnu engang, hvor det kan siges at kun det defensive og individuelle oprør står til deres rådighed inden for rammerne. Men alt dette afhænger også af, hvorledes de behandlende instanser selv

forholder sig til restriktiviteten, idet disse har en grad af kompetence i forhold hertil, som kan anvendes med eller mod de teraperede.

Det er i denne sammenhæng, at vi møder opgørene med psykiatrien - antipsykiatrien, den italienske distriktspsykiatri, den svenske distriktspsykiatri mv - der alle søger at gøre op med psykiatriens positivistiske grundlag og dens hermed forbundne objektivistiske behandlingsideologi. Disse skal vi ikke analysere her (for gennemgang og kritik se Agger mfl 77, L. Karpatschof 80, Agger 80, R. Gunnarsson mfl 81 og U. Eckardt 82), men summere op for denne terapitendens.

Når social afmagt må tackles inden for rammerne bliver det i formen individuel isolation. Og gøres dette forhold til genstand for arbejds- virksomhed, bliver det med den isoleredes personliggjorte afmagt som genstand. Og finder dette sted som et forhold for det psykiatriske sygehusvæsen bekræftes restriktiviteten i individets hidtidige bearbejdningsforhold gennem det psykiatri-interne og cirkulære forhold mellem diagnose og behandling, idet dette befæster den teraperedes løsrivelse og henvisthed det sociale. I denne situation - og i den videre proces - stilles individet over for valget mellem at beskytte sig yderligere, isolere sig, benægte mere af verden - i hvert fald at skulle forholde sig taktisk til det "behandlende sociale" eller helt at overgive sig til det "behandlende sociale" ved at opgive egne samfundsmæssige interesser og overtage det sociale forventninger, krav osv osv. Og dette alternativ - dette nye bearbejdningsforhold - leves og gennemleves af den teraperede i det stadige liv inden for de behandlingsmæssige rammer, der via herskab over den teraperede søger at påvirke denne tilbage til et liv uden for. I denne proces er der mulighed for udviklingen af kooperationsforhold, hvor det bliver eksistensen og graden af disse, der som sådan tager den teraperedes standpunkt, som bliver bestemmende for, hvor vidt der føjes mere eller mindre restriktivitet til den teraperedes livsperspektiv. Man skal som teraperet være stærk på forhånd for ikke at få mén af psykiatrisk behandling - for ud over ens oprindelige konflikter må man handle sig igennem en ny "psykisk-sygdoms"-konflikt, hvorfor vi også kan sige, at transformationen af personliggjort afmagt til sygdom (se tidligere s. 291) som et forhold i individet - hvilket (også) er psykiatriens specifikke transformation - bliver det udviklingsforhold, hvor under individets oprindelige kollektive afmagt og personlige isolation finder sin løsning for den

teraperede. Og det bliver her de specifikke forhold i det "behandlende sociale", der bliver bestemmende for den videre udviklingslogik i den psykiske sygdom.

Så psykisk sygdom er et forhold i individet, men kun i individets bearbejdningsforhold inden for psykiatrisk reproduktion. Her over for at ville se psykisk sygdom som en myte (T. Szasz 61) eller som en specifik stempling (T. Scheff 75) er kun at føje spot til skade over for den personligt afmægtige: psykisk sygdom er netop den stempling, der gør reelle problemer til myte - hverken det ene eller det andet, men det hele.

Så den type livsopretholdelse, som psykiatrien tilbyder og varetager, er den, der enten knækker een helt, eller som giver een et pusterum under skarp kontrol. Alt her ud over kommer fra behandlere, der i praksis - og i teori - holder psykiatriens restriktivitet på afstand i et reflekteret bearbejdningsforhold til den enkelte og gruppen af teraperede i deres bestræbelse på at trække fremmedbestemtheden tilbage gennem erobring af fælles samfundsmæssige livsbetingelser.

Terapi fænomenets terapibestemmelse på ny.

Vender vi os på ovenstående grundlag mod terapi fænomenet, som det kulturelt træder os i møde gennem konglomeratet af forskelligartede terapibestemmelser, så kan vi nu sige, at det "rene" terapibegreb - referencen til "noget der gøres: der sættes noget i værk over for noget andet" (s.8) - spejler det forhold i terapi, at den terapeutiske arbejdsvirksomhed af det sociale alene anskues som en påvirkningsproces under tilsvarende udgrænsning af den fælles Kooperation - eller Kooperationen alene anvendt i påvirkningsøjemed; medens det transformerede terapibegreb - referencen til "medicinsk og/eller psykologisk/psykoanalytisk sygdomsbehandling" - spejler det forhold i terapi, at det sociale udøver herskab over den teraperede, hvorfor den terapeutiske arbejdsvirksomhed bliver en selvbestemmende påvirkningsproces, som den teraperede alene må gøre sig til objekt for - for på langt sigt at kunne fastholde sin subjektivitet; udgangen er da også typisk en generelt nedsat personlig subjekt-agtighed, idet fremmedbestemtheden ved den personlige selvbestemmelse kommer til at omfatte selvbestemmelsen som sådan i formen psykisk sygdom.

I ovenstående spejles også generelt det samfundsmæssige forhold, at den samfundsmæssige produktion ikke par excellence også strukturerer

sig omkring almengjort sygdomsforebyggelse gennem indre ændrede samfundsmæssige indgreb i de arbejdsvirksomhedsbetingelser, der konkret overbelaster de involverede. Men at det først er, når skaden er sket, og når den er nået frem i en offentlighed, at der muligvis - dvs ud fra styrkeforholdet mellem de involverede - gribes ind. Og så gribes der endvidere ind på klassespecifik restriktiv måde. Privatformen for samfundsmæssig livsopretholdelse larmer uhyggeligt smukt på denne kulturelle overflade med problemproduktion og -reproduktion bestemt som afsubjektiverede fænomener, der passivt så at sige af sig selv dukker op i en offentlighed - for så aktivt at blive "behandlet" og "forebygget" i forhold til kun den enkelte. Tænkes der ikke om denne form, men kun i den, så forbigås aktivt muligheden for sundhedsproduktion (jvf s.265ff), da det kooperative aspekt kun gribes som her-
skabsmuligheder for kontrol af den teraperede - hvorfor behandling må
blive søgt reduceret til isoleret påvirkning af den enkeltes tilstand
(uafhængig af sygdommens art og genese) ud fra et herskabsvidenskabe-
ligt standpunkt, medens forebyggelse må blive søgt reduceret til ude
fra og fra oven strukturering af de sociale betingelser for den enkel-
te (uafhængig af den enkeltes samfundsmæssige interesser) ud fra et
kontrolvidenskabeligt standpunkt. Psykiatrien yder derfor indespærrings-
støtte frem for overlevelsesshjælp.

Den konkrete bestemmelse af terapi som sygdomsbehandling - på naturvidenskabeligt grundlag - skriver sig ind i samfundshistorien med kapitalismens opståen. Men den transformation - som forskydning og reduktion - i betydningsindholdet for terapi, der hermed etableres - historisk set for anden gang; første gang var med antikkens bestemmelse under abstraktion fra sygdomme som noget produceret - betød dog ikke terapibegrebets endeligt. Tvært imod. For terapibegrebet får samtidig med transformationen sine forlenede referencer, idet denne sætter sig igennem gennem en samfundsmæssig uddifferentiering af forskellige typer af behandling (:somatisk, anstaltmæssigt-moralsk, psykisk).

Det er derfor terapi fænomenets "iboende tvedeling" (s.8 - 9) med stats-samfundsformens opståen, der giver anledning til forlenede terapi-
bestemmelser - eller måske mere præcist: det er to sider af samme mønt - hvor over for forlenede terapibestemmelser i sin essens må blive forsøg på abstrakt negering af den herskende kulturelle overfladebestemmelse af terapi som "bare et oprindeligt/gammelt/andet ord" for sygdomsbehandling. Det, der derfor må komme ud af abstrakt negering

af terapi som sygdomsbehandling, er - da der som sådan ikke stilles spørgsmål til de samfundsmæssige former for kapitalens eksistens gennem staten - forsøg på inden for rammerne af kapitalstaten at udvikle en forholden sig til reproduktionsproblemer med det enkelte individ som subjekt i dets egen individuelle løsning heraf. Og det, som må søges virkeliggjort, er den enkeltes løsning af egne problemer/konflikter gennem egeninvolvering i såvel kontrol- som herskabsbestræbelser over for sig selv. Hvis dette også er muligt, viser det omvendt også terapi-fænomenets ideologi-iagtsomme karakter (jvf hertil s.117).

Men terapifænomenets "iboende tvedeling" og de forlenede terapibegreber spejler også den enkelte afmægtiges grundlæggende skisma mellem at skulle vende afmagten inden for dets betingelser, eller at skulle/måtte søge ud af disse ved at tage den fælles kollektive afmagt på sig som sit problem (og det er også dette skisma, der vendes på hovedet og gøres til et forhold i individet, hvis individet eksisterer som psykisk syg under psykiatriens kompetence). Så hvad der bringer den enkelte ind i terapifænomenet er, at det bliver mere og mere lidelsesfuldt at måtte imødegå en stadig forringelse af ens livskvalitet uden at kunne hamle op med det i formen: vende sit livs udviklingslinie i situationen sammen med de andre involverede. Og heri kommer også til at ligge det forhold, at den enkelte afmægtige kan opleve sit liv som en knude eller som gået i stå, hvorfor forholdet til terapi må antage karakter af udviklingshjælp med det lidelsesfulde centreret omkring "ikke at have levet", "ikke at kunne leve" eller i frygten for "ikke i sit liv at komme til at leve".

Denne dimension af udviklingshjælp må altid være nærværende i individuelt afmægtiges bearbejdningsformer - upåagtet graden af fremmedbestemthed og den personlige tilstand (:psykotisk, neurotisk inden for psykiatrien) - og den kan såvel gribes af det (behandlende) sociale gennem bevidst formidlede indgreb i forhold hertil - eller den kan benægtes, hvad psykiatrien søger at gøre. Men selv ud fra psykiatriens standpunkt er det ikke nok blot at diagnosticere og behandle psykisk syge som objekter ud fra antagelsen om, at de på ingen måde i en eller anden grad er subjekter for deres liv - for til stadighed må psykiatrien igennem sin magt over det "behandlende sociale" forholde sig til, at "objekterne" er virksomme i forhold hertil. Psykiatriens eksplicitte moralske begynder-stok var det første forsøg på tackling og kontrol heraf. Psykiatrien tvinges mao til at forholde sig til den personorienterede udviklingsbevægelse - hvilket er den anden restriktivt

terapeutiske udviklingstendens (jvf s.306-7). Og her er det at Freud - som psykoanalysens grundlægger i slutningen af forrige århundrede - kommer til at spille en vægtig rolle, idet han søger at gribe denne dimension af udviklingshjælp i den individuelt afmægtiges bearbejdningsformer. Tilgangen til den teraperede fra det sociale skiftes nu fra en horisontal-social indfaldsvinkel til en biografisk-vertikal indfaldsvinkel. Og denne skal vi nu overgå til at følge i sin bestemmelsesudvikling.

Kapitel 6.2: Den person-orienterede udviklingsbevægelse i Freuds psykoanalyse: terapi som forandringshjælp, og som et muligt livsrum i den kapitalistiske overlevelselsesproces.

Psykiatrien med mennesket kun set som objekt kalder mao på bestemmelser af det indre virksomme i dette "objekt" - bestemmelser af den person-orienterede udviklingsbevægelse - og her ligger det anknætningspunkt, der gør Freuds terapibestemmelser relevante og nærværende.

I følge Freud selv "begyndte psykoanalysen som terapi" (Freud 73, "Nye Forelæsninger", s. 126). Og den terapi der er tale om, er psykoanalytisk behandling som behandling af visse lidelser og sygdomme med andet end psykiatriens gængse fysiske, moralske og religiøse midler og tricks, nemlig behandling med samtalen som middel.

Og vi kan tilføje, at den historiske mangfoldighed af forskellige terapiformer begynder med Freud og den historiske epoke som Freud skriver sig ind i: kapitalismen. Udviklingen af psykoanalysen har været central for, at antikkens brede, bløde og passive terapibetydning er blevet fastholdt i sin bredde på trods af den aktive udfyldning med behandling. Og dette også fordi, at selv om psykoanalytisk behandling har en oprindelig helt specifik betydning, så har psykoanalysen været ophav til et væld af forskellige terapiformer, som eksplicit forholder sig til Freuds psykoanalyse - enten ved at forkaste psykoanalysen eller ved at videreudvikle den. Og denne centrale betydning er ikke tilfældig, hvad det følgende skal pejle os ind på.

Freud udvidede og reviderede den psykoanalytiske teori flere gange, så for at indkredse, hvordan Freud konciperer (og arbejder med) den person-orienterede udviklingsbevægelse (hos den teraperede), må vi først skabe os en oversigt over den psykoanalytiske teoris udvikling og centrale bestemmelser.

Freud søgte gennem hele sin virksomhed at udvikle psykoanalysen, som en teori om den menneskelige psyke, ud fra et naturvidenskabeligt ideal, hvilket han havde med sig fra sit medicinske arbejde, hvor han studerede neurologiske og fysiologiske processer ved mennesket ud fra den grundantagelse, at mennesket - som en biologisk organisme - kunne forstås som et dynamisk system, hvor kemiens og fysikkens love er gældende.

Den viden om mennesket, som Freud her igennem opnåede, viste sig dog ikke at være tilstrækkelig til hans kliniske arbejde med behandlingen af "psykiske lidelser". Der syntes for Freud andre processer involveret end neurologiske og fysiologiske. Og den eksisterende psykiatri, som søgte at bestemme disse i deres patogene aspekt, syntes slet ikke at kunne nå frem til aktive behandlingsprocedurer her over for. Der blev til stadighed en "rest" tilbage, som ikke lod sig forklare og behandle ud fra en rent somatisk indfaldsvinkel.

Dette førte Freud til at studere hypnose og katartisk terapi - hvor behandlingen består i at snakke ud om sine problemer - som behandlingsformer, hvilke førte Freud på sporet af, at dynamiske ubevidste kræfter var involveret i de "psykiske lidelser". Dette førte så Freud væk fra den somatiske indfaldsvinkel over i den "psykologiske". Nu blev mennesket nok set som en biologisk organisme, men denne organisme har også et kvalitativt aspekt i form af en psyke eller en sjæl. Freud overgik nu helt til at arbejde direkte med hvad psyken producerede i form af oplevelser - som drømme, frie associationer og fortællelser - hvor målet blev gennem tolkning at forklare det erfaringsindhold, der udtrykte sig her igennem. Tolkningen blev samtidig set som den behandlingsmetode, der ophævede de ubevidste processers determinerende virke, og dermed de psykiske forstyrrelser.

Skriftet "Drømmetydning" fra 1899 markerer dette skift i Freuds arbejde, hvor den psykologiske indfaldsvinkel til forklaring af de "psykiske processers natur" udvikles. I dette skrift bestemmes denne (:den psykoanalytiske metode) både som et supplement til den neurologiske og fysiologiske - at det mao er samme genstand der analyseres og bearbejdes - og som værende kvalitativt forskellig fra den neurologiske og fysiologiske, idet den har psyken som sin genstand (Freud 74, "Drømmetydning", s. 11 og 44).

Freud bevæger sig her uden om dobbeltheden eller modsigelsen ved på den ene side at lange ud efter de psykiatere, der har sat "psyken under formynderskab og kræver, at ingen af dens rørelser rører en for denne særegen evne" (s. 44), og ved på den anden side at postulere, at der eksisterer en "kausalkæde, der strækker sig mellem det organiske og det sjælelige" (s. 44).

Den metafysiske og naturfilosofiske opfattelse af psyken som en selvstændig entitet uden for eller over det materielle havde Freud ingen interesse i at tilslutte sig, men han var åbenbart klar over, at hans

psykoanalytiske indfaldsvinkel kunne åbne op for denne, hvorfor han også i samme forbindelse udtrykker sit naturvidenskabelige håb:

"Selv hvor det psykiske ved udforskningen viser sig at være den primære anledning til et fænomen, vil en dybere indtrængen en skønne dag vide at finde vejens fortsættelse lige til det sjæleliges organiske begrundelse. I de tilfælde hvor man med vor nuværende erkendelse når frem til en psykisk årsag, bør man imidlertid ikke af ovennævnte grunde fornægte en sådan" (s. 44).

Dette håb om "neurologisk reduktion" fastholdt Freud for eftertiden. Men psykoanalysen havde fundet sine første ben at gå på gennem studiet af det ubevidste indhold i psyken, hvilket førte Freud til sin næste grundlæggende antagelse: at det overvejende var af seksuel karakter. Freud gik i gang med at udvikle en model over det psykiske apparat (s. 423), hvor forholdet mellem de subjektive oplevelser og de objektive processer (af fysiologisk, neurologisk eller psykisk karakter) blev den centrale akse. At blive/være subjekt for sit liv blev ensbetydende med at blive/være bevidst om de objektive processers determinerende rolle. Psykiske forstyrrelser er i overensstemmelse hermed objektive processers ubevidste determination af de subjektive oplevelser. Freuds psykoanalyse bliver en metapsykologi, hvor det psykiske og det materielle først rives fra hinanden og stilles op over for hinanden, for så i et andet skridt at blive føjet hypotetisk sammen gennem en model om det psykiske apparat.

To antagelser blev dermed centrale: for det første antagelsen om psykisk determinisme eller kausalitet, der gik ud på at ethvert psykisk fænomen er bestemt af de forhold, der går forud; og for det andet antagelsen om, at de fleste psykiske processer er ubevidste.

Sine videre ben finder psykoanalysen som bekendt gennem Freuds udbygning og stadige revisioner af denne model, der forlenes med begreber inden for tre distinkte men indbyrdes forbundne dimensioner: begreber om organiske drifter (:driftsteorien), og begreber om dertil hørende personlighedssystemer og personlighedsinstanser (:personlighedsteorien), der omsætter og forvalter drifterne, og hvor igennem den menneskelige eksistens udspiller sig. Til grund for begreberne ligger tre metafysiske principper, der ligeledes udvikles gennem Freuds videre arbejde: det økonomiske, der har at gøre med drifterne; det dynamiske, der har at gøre med driftsenergiens eksistensform - ubevidst, førbe-

vidst og bevidst - og det topiske, der har at gøre med de instanser, som omsætter driftsenergien eller hvortil driftsenergien er bundet - Det-et, Jeg-et og Over-jeg-et.

Centrale bestemmelser i den psykoanalytiske teori.

Vi skal udskille to faser i udviklingen af drifts- og personligheds-teorien, der har betydning for vores problemstilling. En første fase fra år 1900 til 1920, hvor Freud opererer med to grunddrifter - seksualdriften (libido) og jeg-driften - og systemerne ubevidst, førbevidst og bevidst, samt instanserne Det-et og Jeg-et. I Det-et hersker lystprincippet, hvor en drifts mål er ophævelse af driftskildens spændingstilstand, og i Jeg-et er det realitetsprincippet, der er herskende. Mennets liv er spændt ud mellem disse to drifter - mellem sult og kærlighed, som Freud kalder det:

"Sulten kunne gælde som repræsentant for de drifter, der vil holde det enkelte individ i live; kærligheden søger efter objekter, og dens hovedfunktion, der på enhver måde bliver begunstiget af naturen, er opretholdelse af arten" (Freud 83, "Kulturens byrde", s. 61).

Hovedvægten lagde Freud på seksualdriften, der - når den ikke lod sig imødekomme på grund af omverdenens begrænsninger - blev fikseret på sit udviklingsniveau - "en kamp hvor Jeg-et havde sejret, men på bekostning af svære lidelser og afkald" (s. 62). Med denne driftsteori forsøgte Freud at forklare forskellige "overføringsneuroser" som hysteri og tvang.

I 1914 indfører Freud narcissisme-begrebet, og jeg-driften bliver nu opfattet som en drift i egentlig forstand. Gennem denne ændring forsøgte Freud at forklare "den traumatiske neurose, såvel som mange af de psykoserne nærtstående affektioner og disse selv" (s. 62), hvilket var båret frem af den indsigt at Jeg-et selv kan være besat med psykisk energi (libido). Og da nu også

"jeg-drifterne var libidinøse, syntes det en overgang uundgåeligt at lade libidoen falde sammen med driftsenergi i det hele taget, således som C.G. Jung allerede tidligere havde villet" (s. 62).

Freud vægrede sig dog imod at alle drifter skulle være af samme oprindelse, idet han fandt at de havde forskellig retning.

I den anden fase fra 1920 og frem udarbejder Freud sin løsning herpå, hvor han ud fra iagttagelsen over

"driftslivets konservative karakter ..drog den slutning, at der foruden driften til at opretholde den levende substans og til at slutte dem sammen måtte findes en anden og modsat drift, der stræber efter at opløse disse enheder og føre dem tilbage til den uoprindelige anorganiske tilstand. Altså foruden Eros (libido) en dødsdrift; ud fra disse tos sam- og modvirke lod tilværelsens fænomener sig forklare" (s. 63).

I 1923 indfører Freud endvidere personlighedsinstansen Over-jeg-et (som en udvidelse af begrebet om jeg-idealet, der blev indført i forbindelse med narcissisme begrebet) som en tredje personlighedsinstans der i barnets udvikling skiller sig ud fra Jeg-et og tjener individet, gennem "iagttagelse, samvittighed og idealfunktion" (Freud 73, "Nye Forelæsninger", s. 57). Det'et er nu den psykiske repræsentant for seksual- og dødsdriften (eller aggressionsdriften), hvor ud fra Jeg'et uddifferentieres i løbet af individets tidlige udvikling for at varetage individets forhold til den ydre realitet; og i et senere skridt uddifferentieres så også Over-Jeg'et.

Fra nu af kan det siges at Freuds psykoanalyse, som en teori om den individuelle psyke, har fundet sine endelige ben, idet såvel den normalpsykologiske som alskens neurotiske og psykotiske lidelser prætenderes forklaret. Freud er endt op med en universel modsigelse mellem mennetsket og samfundet eller mellem natur (drifterne) og kultur (samfundsnormerne). En almen-menneskelig ursituation - ødipuskomplekset - hvis individuelle afvikling/undergang med realitetsafværgen til følge via Over-jeg's dannelse, er blevet det centrale angelpunkt, hvor om alt drejer: psykiske lidelser opstår når de infantile driftsønsker ikke er blevet "adækvat" bearbejdet. En voldsom frustrering af - eller en umiddelbar given efter for - de infantile driftsønsker fra forældreinstanserne kan betyde at individets Jeg beskadiges - et "svagt" Jeg udvikles. Det der hermed skabes er et ikke-realistisk eller ubæredygtigt forhold til den ydre virkelighed. Jeg'et formår så at sige ikke at kontrollere Det'ets impulser. Ligeledes vil Over-jeg'et kunne blive for "svagt" eller "stærkt" ud fra frustrering hhv given efter for de infantile driftsønsker fra forældreinstanserne i perioden omkring ødipus-kompleksets afvikling.

En neurose ser Freud nu som resultat af en konflikt mellem Det-et og andre dele af personligheden (Jeg-et og Over-jeg-et), der står i relation til realiteterne. Denne konflikt løses via symptombygning, som er erstatningshandling - symptomet bliver "en by i byen", der ubevidst styrer den menneskelige driftsbefrielsesmåde.

Medens en psykose er resultat af en konflikt mellem Jeg-et og yderverdenen, hvor yderverdenen benægtes og erstattes af en indre fantasiverden (jvf Freud 76a, "Neurose und Psychose"). Generelt kan det siges at et stærkt udviklet Over-jeg disponerer for neuroser, medens et svagt for psykoser. Barnet er ikke blot den "voksnes fader" som Freud selv udtrykker det: de konkrete libidobemestringsformer i barndommen er samtidig "moder" for senere psykiske lidelser.

For neuroser gælder det at betingelsen for deres opståen er en aktuel seksuel forsagelse, der kombineret med manglende evne til reel befrielse eller sublimering (:libidoens vending mod et kulturelt "højere" erstatningsobjekt) fører til en fiksering af libidoen. Det kommer til en neurotisk udvikling, når libidoen vender sig fra realiteterne til fantasiverdenen, idet der herved skabes nye ønskebilleder, der blander sig med spor fra tidligere glemt/uudviklede/fortrængte ønskebilleder, der således genoplives. Libidoen kan nu løbe tilbage, og når denne stræben til infantile driftsbefrielsesmåder, som er uforenelig med individets aktuelle tilstand, har nået en høj intensitet, så kommer det til konflikt mellem Det-et og andre dele af personligheden; en konflikt der som nævnt løses via symptombygning. Hvis nu denne regression til infantile driftsbefrielsesmåder ikke kommer i konflikt med Jeg-et, så kommer det ikke til neuroser, men til en ikke længere normal befrielse (perversioner).

Behandlingen af psykiske lidelser - og "unormale" driftsbefrielsesmåder - er derfor at gøre det ubevidste bevidst - psykoanalytisk terapi - hvor det ubevidste netop ses som fortrængte infantile driftsønsker hhv objektforhold. Dette sker gennem tilbageføring: bevidstgørelse og genoplevelse af de fortrængte driftsønsker via tolkning, modstandsanalyse og udnyttelse af overføringsfænomenet mellem terapeut og klient, hvorved der gives mulighed for deres ophævelse - af deres determinerede ubevidste virke - gennem bevidst afkald eller sublimering.

Psykoser - som vi ikke skal komme nærmere ind på her - har en særstilling, idet den hermed forbundne totale fornægtelse af yderverdenen gennem Jeg-ets sammenbrud - for Freud - stort set forhindrer, at der kan opstå et overføringsforhold mellem terapeut og klient, hvilket netop er nødvendigt for det ubevidstes bevidstgørelse. Den resonans

mellem og fra ubevidst til ubevidst, som den psykoanalytiske terapi bygger på, er hermed ikke mulig at opnå - og slet ikke fastholde kon-
tinuerligt.

Vi kan nu spørge, hvordan Freud konciperer bevægelsen og overvindelsen af restriktiviteten i den person-orienterede udviklingsbevægelse.

Og svaret er kort: resonans fra ubevidst til ubevidst, hvor ophævelsen af objektive processers ubevidste determination af de subjektive op-
levelser i deres form af psykiske symptomer kommer fra kompetence-
forskellen mellem terapeut og klient med terapeutens kompetence bestå-
ende i indsigt i og indoptagelsen af ødipuskomplekset, medens klien-
tens inkompetence hidrører fra ikke at kunne gennemskue sine problemer
(psykiske symptomer) i relation til sine infantile konflikter. Og denne
ophævelse sker gennem bevægelsen i den psykoanalytiske terapi med re-
duktion af kompetence-differencen - hvilket kun er muligt, når klien-
ten indser og indoptager sit ødipuskompleks.

Men - må vi spørge - hvordan er denne kompetence-differens opstået.
Og dette er spørgsmålet om udviklingen af, indoptagelsen og indsigt i
ødipuskomplekset. Og til forståelsen af dette kommer vi - overraskende
nok qua Freuds naturvidenskabelige ideal - ikke uden om antagelsen af
en massepsyke. Vi følger denne i to faser, som den ses at gennemløbe
frem til den psykoanalytiske terapeuts samfundshistoriske konstituering.

Begrebet om massepsyken: 1. fase..

Begrebet om en massepsyke træder hos Freud frem i den første fase i
forbindelse med en analyse af forholdet mellem neuroser og sjælelivet
i primitive stammesamfund (Freud 61, "Totem og tabu"). Freud anvender
til denne analyse psykoanalysens centrale antagelse: at der altid lig-
ger en seksuel konflikt, hvor den seksuelle lyst er blevet hæmmet i
sin befrielse, til grund for neuroser, men også at en vis hæmning af
seksualdriften er uløseligt forbundet med individets kulturelle, so-
ciale eller samfundsmæssige livsopretholdelse.

Det som interesserer Freud ved de primitive stammesamfund er deres to-
temisme - dyr- eller tingstilbedelse - som han mener tjener det formål
at "forhindre incestuøse seksualforbindelse. Ja hele deres sociale
organisation synes at tjene denne hensigt eller at være bragt i rela-
tion til, at den kan opnås" (s. 16).

totemgenstanden mener Freud er karakteriseret ved, at det dels udtrykker en mening, der ikke kan stilles spørgsmål til. Og dels at det "på samme tid er helligt, hævet over det sædvanlige, og farligt, urent og uhyggeligt" (s. 30). Derved udgør det en magisk kraft, som "de vilde" kun kan omgås med gennem tvangsmæssige handleforskrifter: ritualer, ceremonier mv. Gennem analyse af disse tvangsmæssige handleforskrifter konkluderer Freud, at de har samme kernekompleks som neurosen: "det af incestønsket beherskede forhold til forældrene":

"Psykoanalysen har lært os at drengens første seksuelle objektvalg er incestuøst og gælder de forbudte objekter; moder og søster; den har også lært os de veje at kende, ad hvilke den opvoksende gør sig fri fra incestens tiltrækning. Neurotikerens viser os imidlertid normalt en vis grad af psykisk infantilisme; han har enten ikke evnet at befri sig fra de psykoseksuelle forhold i sin barndom eller er vendt tilbage til dem (udviklingshæmning eller regression)" (s. 26).

De primitive stammesamfund, hvori totemismen er styrende er mao neurotiske samfund, og Freud konkluderer (nu den modsatte vej), at totemgenstanden er repræsentant for faderen:

"hvorfor totemismens to hovedbud - de to tabuforeskrifter, der udgør dens kerne, nemlig at man ikke må dræbe totemen og ikke seksuelt benytte nogen til samme totem hørende kvinde - indholdsmæssigt (falder) sammen med de to forbrydelser, Ødipus begik, der dræbte sin fader og tog sin moder til hustru, og med barnets to oprindeligste ønsker, hvis utilstrækkelige fortrængning eller hvis genopvækkelse danner kernen i måske alle psykoneuroser" (s. 108).

Ødipusmyten udbygger Freud nu til den antropologiske tese om "fadermordet": at den menneskelige kultur overhovedet er opstået gennem de forenede sønners mord på urfaderen. Først levede menneskene i urhorder, hvor en "voldsherkende, skinsyg fader .. beholder alle kvinder for sig selv og fordriver de opvoksende sønner", men på et tidspunkt likviderer sønnerne ham i fællesskab, for selv om de "elskede og beundrede ham" så stod han i vejen for deres egne magt- og seksuelle krav. Men med dette fadermord opstod samtidig en skyldbevidsthed,

"der falder sammen med den af hele gruppen følte anger.

Den døde blev nu stærkere, end den levende havde været ..

Det han tidligere havde forhindret ved sin eksistens, forbød de nu selv i den psykiske situation" (s. 116).

Med tabet af urfaderen blev der nu kun en vej tilbage for sønnerne, hvis de fortsat skulle leve sammen. Og det var at "skabe det incestforbud, med hvilke de alle i lige grad gav afkald på de af dem eftertragtede kvinder, for hvis skyld de jo først og fremmest havde likvideret faderen. De reddede på den måde den organisation, som havde gjort dem stærke" (s. 116).

Totemismen som historiens første kultur eller samfundssystem opstod nu ud af denne fælles beslutning om at blive sammen, men samtidig pålægges sammenholdet bestemte (ubrydelige) normer. Totemgenstanden bliver nu den instans, hvis tabuerede mening holder enkeltindividerne socialt sammen i overensstemmelse med de besluttede normer. Ødipuskomplekset bliver for Freud dermed begyndelseselementer for "religion, moral, samfund og kunst" (s. 125).

Med den hermed postulerede sammenhæng mellem individuel og kulturel udvikling, så stilles Freud over for problemet om - i og med at ødipuskomplekset stadig er virksomt historisk senere - hvad der er bærer af den kulturelle bevægelse og udvikling. Totemen - som repræsentant for faderen - har kun den magt, som den psykisk tilskrives af de ved fadermordet involverede individer.

Freud løser dette problem ved at antage en massepsyke

"i hvilke de sjælelige processer foregår ligesom i et individs sjæleliv. Vi lader frem for alt skyldbevidstheden over en handling leve videre i mange årtusinder og forblive virksom i slægtled, der intet kan vide om denne handling."

Og "uden at antage en massepsyke, en sådan kontinuitet i menneskers følelsesliv, at den tillader os at sætte os ud over afbrydelserne i de mentale akter ved individers undergang kan folkepsykologien overhovedet ikke bestå" (s. 126).

Mennesket-i-kulturen har hermed fået et urtraume, som hvert enkelt individ pånødes. Det asociale, dyriske og driftsstyrede individ bliver kulturmenneske i den grad det indordner sig under logikken i de kollektive normer, der udtrykker sig i massepsyken. Kultur som dennes fremadskriden er psykisk videreførelse af psykiske tilstande og er i sit væsen seksualhæmning. Kultur bliver identisk med "folkepsykologi", og samfund med de heri gældende normer.

2. fase.

I den anden fase - der påbegyndes med indførelsen af dødsdriften som ny grunddrift i "Hinsides lystprincippet" 1920 - af den psykoanalytiske teoris udvikling forlader Freud tilsyneladende antagelsen om en massepsyke i ovennævnte forstand. Det foregår i to tempi - to revisioner - som vi skal følge. Og først her efter analysere om antagelsen kan siges at falde.

I første omgang gennem en indsnævring, hvor antagelsen om en massepsyke nu kun gælder, når det enkelte individ eksisterer sammen med andre gennem "libidinøse bindinger", hvis indhold er identifikation med en "fadererstatning" (Freud 76, "Massepsykologi og jeg-analyse", s. 113). Psykoanalysen som en teori om den individuelle psyke - individualpsykologi - får nu en pendant i en massepsykologi, som

"behandler det enkelte individ som medlem af en stamme, et folk, en kaste, en institution eller som en del af en menneskemængde, der på et givet tidspunkt med et bestemt formål organiserer sig som en masse" (s. 58).

De til enhver tid gældende fadererstatninger bliver nu de medier, der bærer den kulturelle bevægelse og udvikling. Og dette er for Freud først og fremmest de religiøse verdensanskuelser, hvor Gud-fader er symbol for Urfaderen.

Denne revision af antagelsen om en massepsyke bygger på Freuds indføring af narcissisme-begrebet i 1914, hvor Freud udvikler den antagelse, at målhammet seksualenergi (libido) kan besætte Jeg-et, hvor ved et ideal-jeg spalter sig ud fra Jeg-et. Denne besættelse kan komme i stand på to måder. Gennem narcissistisk besættelse, hvor den libidinøse binding består i en identifikation med sit ubevidste faderideal. Det narcissistiske individ indsætter dermed sig selv "i urfaderrollen" (s. 138). Eller gennem identifikation med et ydre fadersymbol, hvor ved individet bliver et masseindivid og dermed træder ind i rollen som søn - "de forenede sønner" genopstår nu i en kulturel form.

Freud benytter nu denne analogi til at bestemme et nyt kulturelt udviklingstrin - religionen - hvor ved det primitive stammesamfunds tabu omkring fadermordet nu træder frem i en ydre symbolsk form gennem begrebet om Gud og om arvesynden.

Tanken er at menneskehedens sjælelige udvikling på et tidspunkt gør det muligt for den enkelte at træde ud og indsætte sig i faderrollen. Et længselsfuldt savn er bevæggrunden, som af digteren forvandles og omsættes i en heltemyte.

"Han opfandt den heroiske myte. Helt var den, der havde overvundet faderen, der i myten stadig optrådte som totemistisk uhyre. Ligesom faderen havde været drengens første ideal, således skabte digteren nu i helten, som vil erstatte faderen, det første jeg-ideal" (s. 138).

På denne måde træder digteren ud af massepsyken, som er synonymt med en udtræden af den totemistiske kultur. Han gør det ved at bevæge sig fra realitet til fantasiplan, men han når samtidig tilbage fra fantasiplanet til realiteten (:massepsyken), idet massen kan identificere sig med det skabte ideal: "De kan på grundlag af samme længselsfulde relation til urfaderen identificere sig med helten" (s. 139). Herved opstod gennem symbolsk forskydning de samme ambivalente følelsesmæssige bindinger, som var virksomme i urhorden - blot på et "højere" kulturelt niveau, hvor heltemyten med tiden udvikledes og erstattedes af Gudsidentifikationen.

Problemet om kulturens fortsættelse er for Freud her løst gennem at udstyre individerne med en ny "egenskab": ideal-jeg-et.

Denne tankegang viderefører Freud nu i sin anden revision af antagelsen om en massepsyke.

Her i den anden revision ekstrapoleres den individuelle psyke op som værende det medium, hvor igennem kulturen videreføres. Freud mener nu, at han endelig har "bygget bro mellem individual- og massepsykologi, og vi kan behandle folkene som de enkelte neurotikere" (Freud 50, "Der Mann Moses und die monotheistische Religion", s. 207).

Denne revision bygger på indførelsen af begrebet om Over-jeg-et som en tredje personlighedsinstans (dette er en videreførelse af begrebet om et ideal-jeg, som Freud indførte sammen med narcissisme begrebet). Over-jeg-et dannes gennem ødipuskompleksets undergang/afvikling i den individuelle psykes udvikling, og det tilskrives funktionerne selviagttagelse, samvittighed og idealfunktion. De centrale psykiske mekanismer i Over-jegsdannelsen er identifikation og introjektion af de krav, som barnet må leve op til, og som de stilles af forældreinstanser, men Over-jeg-et er

"i grunden ikke dannet efter forældrene, men efter forbilledet af disses Over-jeg, det fyldes med det samme indhold, det bliver til bærer af traditioner, af alle de tidsbestemte vurderinger, der på den måde har forplantet sig gennem generationer" (Freud 73, "Nye Forelæsninger", s. 55).

Ødipuskomplekset - som årsag til Over-jegsdannelsen og dermed til kulturens videreførelse gennem de enkelte psyker - er nu i følge Freud

en "arkaisk arv", der videregives biologisk. Mao har hvert individ urtraumet med sig fra fødslen, som endvidere ikke blot "omfatter dispositioner, men også indhold, erindring af tidligere generationers oplevelser" (Freud 50, "Der Mann Moses ..", s. 206).

Hermed synes Freud endeligt at kunne slippe sin antagelse om en massepsyke. Det oprindelige problem - om videreførelsen af fadermordet som årsag til kulturens og til kulturindividets opståen - er løst dels gennem tilskrivning af en "arkaisk arv" i form af ødipuskomplekset til individets genetisk-biologiske konstitution, og dels ved at udstyre individet med en dertil hørende "egenskab": Over-jeg'et, som gør individerne til kulturbærere.

I overensstemmelse hermed kan Freud beskrive kulturens udvikling som "en langsom genkendelse af det fortrængte" (s. 240), dvs kulturprocessen som opdagelse og bevidstgørelse om menneskehedens urtraume. Kulturens udviklingsbevægelse er dermed analog til det enkelte individs udviklingsbevægelse: netop bevidstgørelse og accept af den overenskomst som fadermordet udløste, og som danner kernen i kulturens såvel som i den enkeltes eksistens.

Massepsykens historiske opløsning og stadfæstelse.

Men hvordan er denne genkendelse af det fortrængte sket. Vi griber tilbage til det sted, hvor Freud beskriver det første "brud" på den "arkaiske kode": digterens løsrivelse fra massen gennem opfindelsen af den heroiske myte.

Forklaringen på bruddet er "det længselsfulde savn" efter urfaderen, måske tvunget frem af at "den nye familie kun (er) en skygge af den gamle. Der var mange fædre, og de var alle begrænset af de andres retigheder" (Freud 76, "Massepsykologi og jeg-analyse", s. 138). I fantasien frigør digteren sig nu fra massen, og "den skabte helt er i grunden ingen anden end ham selv" (s. 139). Den følelsesmæssige tilstand, der er knyttet til dette, sammenligner Freud nu med hypnosen, forelskelsen og massedannelsen, som er "arvelige aflejringer fra den menneskelige libidos fylogenese, massen desuden som et direkte levn" (s. 144). I alle tre følelsesmæssige tilstandsformer er den bevidste opmærksomhed fastlåst, hvorved der er åbent for det ubevidstes styrende rolle. Magikeren er dermed den første historiske person, der bevidst formår at forene sig med det ubevidstes eksistens - uden at den

ubevidste kode dog brydes. Der vækkes altså

"hos subjektet en del af dets arkaiske arv, der også kom forældrene i møde, og som blev genstand for en individuel genoplivelse i relation til faderen, nemlig som forestillingen om en overmægtig og farlig personlighed, hvor over for man kun kunne forholde sig passivt-masochistisk, til hvem man måtte ofre sin vilje, og det syntes at være et betænkeligt vovestykke at være alene med "at stå for hans åsyn"" (s. 132).

Magikeren indsætter sig altså ubevidst i faderrollen. Han udnytter blot i sin tjeneste de arkaiske overføringsforhold, der eksisterer som individuel genetisk basis. Og som han har opdaget som virksomme, men ikke erkendt som det virksomme.

Næste skridt er nu at magikeren bevidst sætter sig ind i faderrollen, og der igennem gennem tydning/tolkning af overføringsforholdene bringer den anden i kontakt med og til bevidsthed om sin arkaiske arv. Terapeuten og klienten er opstået.

Skridtet fra magiker til terapeut er ud fra Freud historisk foregået, men må ud fra den psykoanalytiske teori siges at være en umulighed, idet det ikke er muligt at lave sin egen selvanalyse, da man ikke formår at stå "alene" over for faderen. Eet er altså at det er mere eller mindre tilfældigt, at den arkaiske arvs eksistens erkendes som virksom; eet andet er at den psykoanalytiske teori selv modsiger, at koden i den kan brydes.

Men når den først er brudt af en enkelt - hvilket af Freud ses som en videnskabeliggørelse af de normer, som kulturen bygger på, og som beskrives som en videnskabeliggørelse af verdensanskuelsen: "krav om sandhed og afvisning af illusioner" (Freud 73, "Om en verdensanskuelse", s. 146) - så vil denne enkelte person som kulturens urfader (:næppe andre end Freud selv) kunne hjælpe resten af menneskeheden til samme erkendelse. Eller som Freud udtrykker det: at "intellektet - den videnskabelige ånd, fornuften - med tiden vil tilkæmpe sig diktaturen i det menneskelige sjæleliv" (ibid, s. 138).

Det fortrængtes genkendelse må ud fra ovenstående ses som enkeltpersoners - i bund og grund tilfældige - opdagelse af det ubevidstes eksistens. Og med andre ord: enkeltpersoners opdagelse og anvendelse af det ubevidstes eksistenslogik i den enkelte selv (hvilket godt nok er en logisk umulighed i følge den psykoanalytiske teori selv) og dernæst

i den enkelte anden, bliver subjektet i både den kulturelle udviklingsbevægelse og i det enkelte individs kulturelle "højere"-udvikling. Historien frem er at aflæse og indordne sig under fortidens historie. Og dette er fornuftens historie, hvilket i sin essens er, at

"dunkle, følelsesløse og kærlighedsløse magter bestemmer den menneskelige skæbne" (ibid, s. 138),

hvilket psykoanalysen bringer individet til bevidsthed og klarhed om.

Menneskets skæbne - dets frihed - består derfor i at forene sig med sine antagonistiske drifter. Dets skæbne er altså ikke dets samfundsmæssige sammenhæng, men at tæmme sine drifter uden at det får betydning for denne. Psykoanalysens mål er da også jeg-styrke, som den moralske egenskab at kunne udholde sig selv i situationen uden psykiske symptomer. Total frigørelse er ikke mulig - for kulturmenneskets skæbne er driftsafkald, hvilket dog kan give "mulighed for en endelig udligning hos mennesket" (Freud 83, "Kulturens byrde", s. 85).

Oprummerende om psykoanalysens grundstruktur: psykoanalysen som ubegrebet tredje virkelighedsinstans.

Opsummerende kan vi nu sige, at Freud kun tilsyneladende synes at forlade sin antagelse om en massepsyke (som medium for kulturens videreførelse) i samme grad som han udstyrer det enkelte individ med en "arkaisk arv" - ødipuskomplekset og dertil hørende psykiske "egenskaber"; først ideal-jeg'et og dernæst Over-jeg'et - der kan overtage massepsykens funktion.

Udviklingsbevægelsen er her fra massepsyke (:animismens kulturtrin) over delpsyker (:religionens kulturtrin) til enkeltpsyker (:arkaisk arv og dertil hørende videnskabeligt kulturtrin) - og dette er både logikken for kulturens og for det enkelte individs udviklingsbevægelse - men mediet for denne bevægelse (altså den form, hvor dette finder sted) afstår Freud fra at bestemme i samme grad som han konciperer selve udviklingsbevægelsen, omend han også er dobbelttydig her. På den ene side går Freud ikke af vejen for at se kulturen igennem den enkelte psyke - kulturen som havende et Over-jeg, som dog ikke alle mennesker kan få del i pga konstitutionel arv (:for stor libido), hvilket endvidere ses at falde sammen med den hårdt arbejdende masse og føreren, som kulturelt derfor altid må have "libido bindinger"

sammen (Freud 76a, "Warum Krieg?", s. 24), hvorfor heller ikke alle kan være kulturbærere; på den anden side vender Freud sig direkte mod Jung's begreb om det "kollektivt ubevidste", der frakendes "nogen forklaringsværdi" (Freud 50, "Der Mann Moses ..", s. 241). Hvad der bliver tilbage af dobbeltheden er dog antagelsen om, at individet medbringer en "arkaisk arv", der er bestemt af "tidligere slægters oplevelser" (Freud GW XVI, s. 204-6).

Nu er denne antagelse om videregivelse af erhvervede erfaringer gennem biologisk arv klart uholdbar og falsk (jvf også U.H.-Osterkamp 78, s. 315-16). Men selv med denne antagelse vil der ikke være et medium for kulturens videreførelse - og dermed det enkelte individs kulturelle "indføring" - på anden vis end gennem en hypotetisk antagelse om en formidlende instans mellem enkeltpsyker. Og lige meget hvordan denne så bestemmes - som alligevel ikke forsvunden massepsyke hos Freud, eller som interaktionsformer (Lorenzer 73, 77 og 78) - så vil den udgøre en selvstændig substans (af relationer), hvor igennem individerne formidler sig med hinanden - hvilket netop er en ideologisk bestemmelse af det imaginære faktiske. Freud kan altså ikke slippe sin antagelse om en massepsyke uden at den psykoanalytiske teori - som en model over det psykiske apparat - falder fra hinanden, idet der ikke længere er noget medium for denne model. Og ligeledes omvendt: idet Freud allerede i sit udgangspunkt indfører konstruktionen om et psykisk apparat, som en hypotetisk størrelse, der skal bygge bro mellem den metafysiske antagelse om en selvstændig sjæl og den mekanisk-materialistiske antagelse om menneske og samfund som naturhistorisk ikke-subjektiv proces - så implicerer dette i sig selv antagelsen om en art tredje virkelighed, som får status af en i sig selv selvstændig substans, hvor igennem bevægelse, kontinuitet og udvikling finder sted. Og denne "ubegrebne" tredje virkelighedsinstans er derfor psykoanalysen selv.

Når Freud således kun anerkender to grundlæggende former for videnskab - psykologi og naturvidenskab som henholdsvis fornuftens diktatur over mennesket og over naturen (Freud 73, "Om en verdensanskuelse", s. 144) - så gør han det fra et standpunkt uden for og over disse: nemlig i den selvstændige substans som massepsyke set som den psykoanalytiske teori og strukturelt bestemt gennem modellen over det psykiske apparat - hvilket er bevidsthedsfilosofiens (og dermed ideologiens) standpunkt, og som Freud også reproducerer gennem sin skelnen mellem "ren" og "anvendt" videnskab (ibid).

Gøres psykoanalysen i forlængelse heraf til psykologi - hvad der til eksempel sker i den Kritiske Teori's forskellige freudo-marxistiske forsøg, hvor psykoanalysen på den ene side søges befriet for sine mest uholdbare "videnskabelige" misforståelser (her særligt biologismen hos Freud - den "arkaiske arv"), og på den anden side søges bragt i et formidlingsforhold til marxismen (der alene ses som en teori om økonomiske strukturer) - så gentages blot i forskubbede og fortættede former psykoanalysens ideologiske standpunkt; eller måske mere præcist: det fordobles igen og igen som en stadig identitetsbevægelse med sig selv. Og denne kritik rammer også Sève, når han tilskriver psykoanalysen - efter en "renselsesproces" og kritisk oparbejdning af den på grundlag af den historiske materialisme - status som en teori om den infantile dannelse, idet det er de samfundsmæssige modsigelser, der interioriseres i barnets første leveår og ikke en urkonflikt, der - som hævdet af Freud - aktiveres. Sève bestemmer da også psykoanalysens genstand som "de første former for strukturering af det psykiske, som er indført gennem specifikke samfundsforhold" (Sève 79, s. 64) - men individet betragtet som "indført" eliminerer for det første mennesket som subjektivitetsdannelse, og gør for det andet den menneskelige naturs funktionspotentialer til et "tomt kar", hvad der ikke kan være til fældet.

Men har psykoanalysen da ingen genstand? Jo - der ligger altid et samfundsmæssigt forhold til grund for et standpunkt, ideologisk eller ej. Og vi vender os derfor mod psykoanalysen som terapeutisk bevægelse, hvilket endog er at tage psykoanalysen på ordet i dens selvforståelse af terapi.

Psykoanalysen som terapeutisk proces: person-orienteret udvikling gennem opgivelse af eget samfundsmæssige perspektiv til fordel for sig selv under betingelserne.

Som bestemmelse af den terapeutiske proces kan vi sige, at psykoanalysen fanger den person-orienterede udviklingsbevægelse hos den terapeuterede, idet den teraperedes ytringer - handletilskyndelser, tanker, følelser, oplevelser, drømme osv osv - gribes af det "behandlende sociale" som subjektive forhold, der koopereres om gennem påvirkningsprocesserne i den terapeutiske sammenhæng. Og her igennem etableres et medium for den personliggjorte afmagts bevægelse, kontinuitet og

udvikling gennem fællesbestemmelse af denne - hvilket også er Freuds "massepsyke", som de involverede bevæger sig igennem, og hvori det terapeutiske forhold spejles, at det som terapeut og klient er sammen om i sammenhængen kun er repræsenteret abstrakt som fælles fremmedbestemthed på den ene side, og på den anden side konkret gennem selve eksistensen af den sociale situations strukturelle forening af terapeut og klient.

Dette medium af fælles fremmedbestemthed indholdsbestemmes til stadighed af de involverede gennem disses ytringer i situationen, hvor ved situationen bevæger sig fra problembestemmelse til problembestemmelse med såvel terapeut som klient som subjekter for den retning, som disse successive problembestemmelser antager, hvor igennem perspektivet for problemovervindelse udtrykker sig. Men vil terapeuten ikke vide af det samfundsmæssige perspektiv i klientens problemopstillinger, men nok af klienten som subjekt for sine ytringer - hvilket er muligt, når behandlersubjektet har herskab over den sociale situation; og omvendt bliver denne herskabsbestræbelse nødvendig (hvis ikke terapeuten har magten over klientens sammenhæng) i samme grad som behandlersubjektet ikke vil inddrage og åbent omgås egne interesser (her under også magtrelationen) i den kooperative problemudviklingsproces - så må terapeuten vende klientens ytringer mod klienten selv. Nu reproduceres klientens løsrivelsesdimension.

Og det kommer hermed til en kamp om magten til at definere udviklingsretningen i indholdsbestemmelsen af det fælles tredje - den personliggjorte afmagt - hvor igennem de involverede stilles over for hinanden med deres perspektiv bekræftet som privatinteresser. Dette kan siges at være en direkte følge af, at det "behandlende sociale" via terapeuten ikke vil/kan involvere sig selv i den fælles samfundsmæssige problemovervindelsesproces. Og når terapeuten således søger at vende klientens ytringer mod klienten selv, så bortabstraheres aktivt det sociale indhold i disse, hvor ved klientens sociale isolation alene bliver gjort til et forhold i den teraperede. Og dette går også den anden vej: vil det "behandlende sociale" ikke vide af klientens samfundsmæssige perspektiver, så tvinges den teraperede ind i en personorienteret udviklingsbevægelse - hvilket så af det "behandlende sociale" kan gøres (og bliver gjort) til psykiske forstyrrelser som forhold i den enkelte.

Her
 Når det kommer til en kamp om udviklingsretningen for problemovervindingen, så bliver den kooperative proces personliggjort; og her igennem bekræftes den person-orienterede udviklingsbevægelse i samme grad som terapeuten søger herskab over udviklingsretningen i det fælles tredje, hvilket kan ske gennem stadig omvending af klientens ytringer mod ham selv (:i Freuds terminologi svarer dette til en overføringssituation med opståelsen af libidinøse og/eller aggressive bindinger fra klienten mod terapeuten, hvilket ses og skal tolkes som arkaisk "gentagelses-tvang" af skjulte infantile-ødipale objektforhold).

Og denne omvending kan ske ved, at terapeuten åbent benægter at være delagtig i klientens problemer og aktuelle tilstand - fx ved at henvise til, at det er klientens problem, som det drejer sig om, og at "jeg sidder her for at hjælpe dig", eller ved at udtrykke, at det drejer sig om noget andet end dét, som det aktuelt drejer sig om, og "det er fordi du ikke vil dit eget bedste" (:i Freuds terminologi analyse af modstand mod helbredelse) - samtidig med og/eller i forlængelse heraf lukket at gøre sig delagtig på ny ved at sætte "noget" skjult/ubevidst på begreb (:i Freuds terminologi tydning/tolkning af de ubevidste objektforhold).

Her igennem fanger terapeuten klientens interesse i udviklingshjælp - dog kun i den abstrakte form af forandring - samtidig med at klientens eget samfundsmæssige perspektiv negeres af terapeuten. Psykoanalysen yder derfor forandringshjælp - frem for udviklingsstøtte. Men ved at blive taget på ordet og alligevel ikke blive taget på eget ord, så stilles den teraperede over for enten at fastholde sit perspektiv - og den dermed aktuelle, men konfliktfyldte grad af selvbestemmelse - gennem yderligere kontrol af egne ytringer og af sig selv, for således på taktisk vis at kunne omgås med egne interesser, men det negerer også samtidig sin interesse i aktuel udviklingshjælp; eller at opgive sit perspektiv, men så må det overtage terapeutens perspektiv uden at det samtidig kan erfare nogen sammenhæng med dette og egne samfundsmæssige interesser/konflikter. Men dette sidste kan reelt kun ske gennem opgivelsen af kontrollen over sig selv. Og hermed indtræder det - i Freuds terminologi - såkaldte katarsisfænomen, som for det første giver klienten luft ved at der slippes (situations-)spændinger, og som for det andet bibringer klienten oplevelser af biografisk materiale, som ligger og slumrer uden at være færdigbearbejdet og integreret i den personlige virksomhedsstruktur - men det behøver som sådan ikke være biografisk materiale, der har nogen relevans for klientens sam-

sammenhængen

fundsmæssige interesser i situationen. Men under alle omstændigheder ændres klientens tilstand og problemstilling i den terapeutiske sammenhæng, og dette i formen noget "selvoplevet" (jvf her også O. Dreier 83, s. 246); men samtidig har klienten måttet tage et perspektiv på konfliktløsning på sig, som ikke specifikt og aktuelt har noget at gøre med dets samfundsmæssige interesser - ud over at det har "kvalificeret" sig til videre udviklingshjælp ud fra dette perspektiv. Mao: den teraperede har ved at opgive sit samfundsmæssige perspektiv fået et selvoplevet andet, som det ikke står alene om at se sit liv igennem. Og dermed kan det handle anderledes - uden dog at dette kan begrundes i dets samfundsmæssige livsbetingelser ud fra, om det nu også peger ud over konflikterne her i. Men selvoplevelsen styrker troen herpå (det er her vi har nøglen til det forhold, at den psykoanalytiske proces reelt foregår i omvendt rækkefølge, end den som den psykoanalytiske terapeut selv forestiller sig: først tydning/tolkning, så analyse af modstand, og så opløsning af overføringer. Den psykoanalytiske terapeut skaber ved sin omvending af klientens ytringer, så de peger mod klienten selv, automatisk et personliggjort spændingsforhold mellem sig og klienten, som terapeuten til stadighed må skubbe fra sig ved at se som modstand, og tolke her ud fra! - hvilket i sin simple form ikke er andet end, at terapeuten tror sig inde med svaret på klientens problemer på forhånd, men et sådant svar virker først, når klienten selv oplever det. Og det drejer det sig om).

Af ovenstående bliver det også klart, at det er den stadige omformulering af klientens ytringer, der umuliggør at psykoanalysen kan have med afmagtsformen af overgribende samfundsmæssig isolation (:psykoser) at gøre - for i samme grad som de meget få (og ambivalente) kontakt-dimensioner, som man i denne afmagtsform har til den "ydre" verden, misbruges ved at blive vendt mod een selv, når terapeuten søger her-skab over ens perspektiv (og dermed også fuldstændiggør det sociale som magt) så har man ingen ressourcer at imødegå dette med på anden led end at blive i sin "inderverden" og efterlade psykoanalysen som sit eget problem. Det er derfor psykoanalysen der diskvalificerer denne afmagtsform - idet psykoanalysen ikke vil diskvalificere sig selv - og ikke omvendt.

Og det er også af disse grunde, at de sociale betingelser skal være beskafne på en bestemt måde, før psykoanalysen kan intervenere og reproducere sig selv. Er de sociale forhold overgribende i deres

karakter af magt set fra individets standpunkt, så har psykoanalysen ingen muligheder for at kvalificere individet til den psykoanalytiske proces, idet psykoanalysen kun kan arbejde med den person-orienterede udviklingsbevægelse i den udstrækning, at klienten har råderet over en selvkontrol at slippe til fordel for en anden kontrol, der måske kan bringe forandring med sig. Og dette betyder også, at den psykoanalytiske klient skal kunne koncipere ændringer inden for rammerne/betingelserne for at kunne kvalificere sig som analysand.

Men hvad der måtte være af muligheder for at udvide rammerne - og dermed den samfundsmæssige selvbestemmelse - dét udgrænser psykoanalysen aktivt, idet den for det første fordrer stilstand i dynamikken i de sociale rammer (det styrker mulighederne for "overføring" - eller skal vi sige "frivillig afhængighed" som nødtvungen kontrolbevægelse), og for det andet opfatter problemer herfra, der bringes ind i terapien, som modstand mod behandling/helbredelse.

Så psykoanalysen lægger sig aktivt i forlængelse af et moment ved den restriktivitet - den person-orienterede udviklingsbevægelse som individets problem med sig selv i dets problem med det sociale - der bringer et individ ind i terapi. Og hvad den tilbyder er en ny "personlighedsprofil", som først bagefter skal stå sin prøve som ny tilpasningsstrategi.

Og at psykoanalysen - taget på ordet - bringer klienten nærmere psykosens, er derfor indiskutabelt, omend det kan lykkes for psykoanalysen at lære individet at leve i en kontrolleret variant af denne overgribende samfundsmæssige afmagtsform, som det er op til ændringer i de sociale betingelser for individet skridt for skridt at vise kun er een måde at omgås kapitalstaten på. Og ret beset, at det slet ikke er rimeligt at skulle tage denne på sine skuldre - alene!

Og til slut: det er derfor heller ingen tilfældighed, at psykiatrien har taget psykoanalysen til sig - omend det er op til den enkelte psykiater at kvalificere sig som psykoanalytiker - lige såvel som det heller ikke er tilfældigt, at der ikke etableres behandlingsmæssige betingelser for psykoanalytisk terapi (årelang vedvarende analyse osv osv). Psykoanalysen tilbyder psykiatrien et grundskælet for de årsagsbestemmelser, som psykiatrien så kronisk har behov for: at en menneskelig tilstand - in casu: symptombilledet - er betinget af ydre såvel som indre forhold. Og er der ikke umiddelbart nogen forbindelse at se

udefra, så er tilstanden betinget af sig selv - og kan (og må) følge-
lig påvirkes ad mekanisk vej!

Som med al anden ideologi, så bunder de i den abstrakte syntese af
fordoblingen af samfundshistorien i samfund og stat med dettes altid
nærværende form for social praksis, hvor den enkelte stilles afmægtig
over for magten. Men at de træder frem som selvstændige arbejdsvirk-
somhedsformer under personliggjort ledelse - gennem psykiatere og
psykoanalytikere → terapeuter - som kontrollen og herskabets moder
og fader af den menneskelige psyke (hvad religionen klarede i klasse-
samfundsformen), er betinget af opståelsen af det fritstående og frit-
stillede individ under staten (hvad kapitalen klarer i statsformen).
Men da dette "abstrakte individ" (Sève) altid er et klassekollektiv-
individ i bevægelse, så er det restriktivt samfundsmæssige greb om det
individuelle klasse menneske i sygdomsmæssig og terapeutisk forstand
langt fra udtømmende bestemt med psykiatrien og psykoanalysen. Faktisk
er det først startet.

Hvor vi med psykiatrien har med "indespærringsstøtte" og med psyko-
analysen med "forandringshjælp" at gøre, så er de stadig uforbundne
i deres samfundsmæssige fundering, hvorfor de også må kunne forbindes
på abstrakt måde, der modsvarer et bestemt abstrakt individuelt klas-
semenneske. En ny ideologisk konstruktion af terapirebet må nødven-
digvis produceres - hvis statsliggørelsestendensen konkret sætter sig
igennem i klassekollektiver, eller opløser klassekollektiver i "rene"
individer.

Og denne tendens ved vi fra tidligere sætter sig igennem fra 1950'erne.
Og det er da også fra dette tidspunkt, at der virkelig sker foran-
dringer og kommer bevægelse i området for psykisk sygdomsbehandling
og terapi.

Og hermed bringes vi - af kapitalhistoriens egen logik over for sam-
fundshistorien - over i vores tredje restriktive terapitendens: den
privat-eksistentielle udviklingsbevægelse. Og dette er ikke andet end
den form, der foregår de to andre former (:psykiatrien og psykoana-
lysen), men som nu træder frem i "ren" social form.

Kapitel 6.3: Den privat-eksistentielle udviklingsbevægelse: behandling og terapi som privatformsfordobling og som behandlingsterapeutisk blålys.

Psykoanalysens subjektgørelse af psykiatriens objektgørelse af den teraperede spejler - ud over at være et indre udviklingsforhold i terapirebet - det udviklingsforhold, at den behandlende offentlighed realiserer interventionsformer, der muliggør arbejdsvirksomhed med personliggjort afmagt før denne er blevet total i et individs bearbejdningsforhold. Denne udvikling er med vores kategorier en overgang fra terapirebet som samfundsmæssiggjort isolation til terapirebet som kollektivt selv fjendskab (jvf også s. 289). Og dette udviklingsforhold er som sådan også betinget af det borgerlige individs opståen og bevægelse i - og udviklingen af - privatformen for menneskelig livsopretholdelse. Udviklingen inden for terapirebet følger da også den samfundsmæssige udvikling omkring privatformens udvikling, hvor der kan siges at finde grundlæggende ændringer sted fra 1950'erne, hvor den interventionistiske stat afløser den liberale stat i kraft af en gennemgribende organisering af det sociale rum for kapitalens virke.

Frem til dette tidspunkt sker der ikke nævneværdige ændringer inden for terapirebet. Psykiatrien systematiserer sine overfladebestemmelser af symptombilleder - og må i praksis forlade sig på andre egentlig psykiatri-eksterne tankemåder i organiseringen af sit indre behandlingsrum - medens Freuds psykoanalyse udvikler sig til en egentlig psykoanalytisk bevægelse, hvor dog flere "oprindelige freudianere" kommer til at danne selvstændig skole (Adlers individualpsykologi, Jungs analytiske psykologi og Reichs karakter- og orgonlære, som de væsentligste af de første "udbrydere"). med større eller mindre grundlæggende forskelle i forhold til Freuds psykoanalyse (jvf P. Thielst 80) - forskelle der i stor udstrækning også kan føres tilbage til specifikke klient- og målgrupper, som psykoanalysen af de forskellige teoretikere/terapeuter blev søgt oparbejdet i forhold til, hvilket også viser den psykoanalytiske platforms blinde indfangethed af generelle samfundsmæssige livsbetingelser.

Hvad der imidlertid også er centralt for perioden frem til 1950'erne er effekten af den generelle bestræbelse på - fra slutningen af 1800-tallet at udvikle en psykologisk videnskab. Men idet denne overvejende blev søgt udviklet ud fra et bevidsthedsfilosofisk standpunkt

og kun ville vide af det borgerlige individ i dets egenskab af arbejdskraftsformåen for andre (jvf Jaeger mfl 78), så blev den menneskelige psykologi enten søgt reduceret til perspektivet om (positivistisk) viden om generelle objektive lovmæssigheder under abstraktion fra individets subjektive forholdene sig hertil eller reduceret til det bevidste udgangspunkt om ikke-viden-af den menneskelige subjektivitet i dets forhold til den samfundsmæssige omverden, hvorved det alene blev perspektivet om (hermeneutisk/fænomenologisk) viden om individets forholdene sig til sig selv, som der blev teoretiseret om.

Og den personlige arbejdsvirksomhed som psykologiens genstand funderes i sin videre kapitalistiske udvikling først og fremmest som en dikotom bevægelse i og mellem en objektivistisk adfærds- og handlingspsykologi med bevidstheden som subjektivt epifænomen og en subjektivistisk bevidstheds- og oplevelsespsykologi med adfærd og handlinger som objektive udtryk herfor. En kontrol- og herskabsvidenskab toner frem, hvor de formår - bekræftende - at sætte de forhold på begreb, som den kapitalistiske udvikling kaster af sig som problemer om styring og integration af det menneskelige individ i kapitalstaten. Dette kommer tydeligst til udtryk inden for arbejdsvidenskaben, hvor man i starten - gennem Taylers "Scientific Management" - forsøgte at eliminere det subjektive moment, men da dette viste sig umuligt ("Hawthorne-studierne i 30'erne viste fx at mennesket var socialt (!) - at der dannedes informelle grupper blandt arbejderne, som prægede arbejdsintensiteten i en for kapitalen ugunstig retning" (Jens-Peter mfl 82, s. 5) gik man over til en bevidst udnyttelse af den menneskelige subjektivitet; samt inden for socialpsykologien, hvor grundkonceptet "indstilling" ingen genstand har ud over at være en hypotetisk konstruktion, der muliggør overvejelser over, hvordan de sociale betingelser kan ændres, således at individerne under disse ændrer deres forhold til verden i en integrativ retning (jvf M. Markard 84).

En anden udviklingslinie markerer sig også fra 1920'erne. Og det er forsøget på en marxistisk psykologi, der først og fremmest blev søgt udviklet i Sovjetunionen - "Sovjetpsykologien" - og fra 1930'erne af også i Frankrig af Politzer - "den konkrete psykologi" (jvf Hydén 78). Men denne udviklingslinie skal vi ikke opholde os ved her.

Men hvad der kommer ud af disse dikotome sociologiske og psykologiske bestræbelser er viden om mennesket som et gruppeindivid - et inter-

agerende (symbolsk) væsen - og dette tillader netop overvejelser over individet som stående på egne ben - eller at gå op i gruppen! Og videnskabssociologisk markeres dette af K. Lewins feltstudier i 40'erne, og fremkomsten af den "humanistisk-eksistentielle psykologi" i midten af 50'erne, der blev lanceret under betegnelsen "The Third Force" (Maslow), idet den blev set som alternativet til behaviorismen og psykoanalysen, som man beskyldte for at have en mekanisk deterministisk menneskeopfattelse og en pessimistisk behovsopfattelse. Her over for blev sat behovstilfredsstillelse som årsag til udvikling med selvrealisering som udviklingens mål (Maslow 77, s. 433).

Organisatorisk kommer der en gruppebevægelse ud af det, idet der grundlægges træningskurser på flere amerikanske universiteter i slutningen af 40'erne, lige såvel som Esalen Instituttet oprettes i Californien i begyndelsen af 50'erne, hvor den menneskelige udvikling i sig selv for alvor kommer i centrum. Og det kom nu til at dreje sig om alle former for træning i personlig vækst, kommunikation med andre, med sig selv og sin krop, opgaveløsning gennem grupper, udvikling af sensitivitet, om at lede andre (organisations-udviklingsgrupper) osv osv (jvf Rogers 70, s. 13). Denne gruppebevægelse har også fået betegnelsen encounterbevægelsen.

Ud over at opståelsen af gruppebevægelsen markerer, at de sociale relationer mellem kollektivmennesker og mennesker uden bæredygtige kollektivsammenhænge er blevet til et problem for individet, så markerer gruppebevægelsen også et nyt udviklingstrin i privatformen for menneskelig livsopretholdelse: idet privatformen alment henviser individer med reproduktionsproblemer, der offentliggøres uden for deres klassekollektiv, til indgåelse i instrumentelle forbindelser til det sociale - qua at reproduktionsproblemer er et privat-offentligt anliggende formidlet via vareformen og markedet - så muliggøres nu også livsopretholdelse gennem privatformen ved at gøre sin egen eksistens til et instrumentelt forhold sammen med andre. Og dette kan antage karakter af en måde at løse aktuelle problemer på, et forsøg på at supplere ens livssammenhæng med noget andet og mere, eller bryde med denne ved at etablere en anden - eller det kan antage form af en egenkvalificering med henblik på at skifte kollektivsammenhæng respektiv leve af at organisere gruppesammenhænge for andre.

Det udviklingstrin, der hermed kommer til syne, er på den ene side muliggjort af den politisk-økonomiske udvikling - udviklingen af

produktivkrafterne (:teknologisk innovation), overgribende organisering af livssammenhængene, ændring i klassestrukturen med et mellem-lag på vej frem, funktionstømning af familien, opbrydning af kollektivsammenhænge (bagerson ikke også nødvendigvis bager af profession), som en slags generel frisætning af individer; og på den anden side også muliggjort af erfaringsopsamling af instrumentel omgang med menneskelige relationer og livseksistenser. Og dette betyder endvidere, at den behandlende sfære i reproduktionsområdet får mulighed for at forholde sig aktivt og udadgående til reproduktionsproblemer - ikke kun at skulle samle reproduktionsproblemer op i en "hat" af former for samfundsmæssig afmagt. Og det må derfor komme til opståelsen af en behandlerbevægelse.

Ligeledes må betingelsesgrundlaget for gruppebevægelsen muliggøre en social overskridelse af den med psykoanalysen satte passive og nedadgående (:i den individuelle biografi) tendens med en aktiv og opadgående tendens - hvad også den humanistiske psykologi markerer, men som dog allerede er indeholdt i Jungs analytiske psykologi med individuation som individets iboende mål - og hvortil østens filosofi og meditationsteknikker umiddelbart tilbyder sig for den vestlige verden. Og en egentlig terapibevægelse finder hermed også sine mulighedsbetingelser - en bevægelse, hvor det ikke længere kun drejer sig om forandringshjælp, men både om bevægelse som sådan og om en bestemt type bevægelse (:individuation, selvrealisering, frigørelse osv).

Både behandler- og terapibevægelsen har sat sig igennem herhjemme: behandlerbevægelsen fra midten af 1960'erne, hvor der begynder at ske ændringer inden for det psykiatriske sygehusvæsen (:terapeutiske samfund og antipsykatrien dukker op), medens terapibevægelsen først sætter sig igennem fra først i 70'erne.

I det følgende skal vi først skabe os et vue over den ændrings- og udviklingsbevægelse, der finder sted fra 1950'erne og op til i dag, hvor vi skal nøjes med at tematisere start og foreløbig 80'er slut.

Herefter skal vi (i kapitel 6.3.1) vende os mod en analyse af terapi-bestemmelser, der ser denne udviklingssammenhæng fra terapibevægelsens standpunkt. Og efter dette (i kapitel 6.3.2) mod en analyse af samme udviklingsbevægelse set fra behandlerstandpunktet.

Terapiinflation og inflation i terapi som livsbemestringsmetode.

Terapi var indtil 1950'erne noget forholdsvis velafgrænset og overskueligt. Og i sin umiddelbare form identisk med psykiatrisk og psykoanalytisk behandling af psykiske forstyrrelser og sygdomme. Men udviklingen siden har frembragt en broget mangfoldighed af terapisystemer og former, der finder anvendelse overalt i det samfundsmæssige liv: fra og med psykiatriske institutioner, hvor klienter indgår i terapeutiske sammenhænge over ambulant behandling i form af behandling med psykofarmaka (herunder også lithium som "forebyggende" psykotiske "udbrud"), individual-, familie-, gruppe- og netværksterapi til selvhjælpeterapi i familien, med venner eller tilfældige fremmede. Og denne bevægelse har fået navn: "terapiinflation" eller "det moderne psykobbom" og inden for behandlerbevægelsen tales der specifikt om den "nye psykiatri". Dette er også alle begreber, der som fixpunkt har, at terapi for blot 30 år siden var noget enkelt - og måske noget andet.

Et enkelt begreb psykoterapien synes med denne udviklingsbevægelse at være vokset frem som begrebet for, hvad det drejer sig om i dag i forhold til tidligere.

Når vi grundlæggende opfatter terapi som form for social praksis, så er det muligt at udskille tre bestemmelsesniveauer. For det første omkring de institutionelle rammer for terapirebet - det er spørgsmålet om, i hvilke sammenhænge terapi træder frem. For det andet omkring forvaltningen af selve den terapeutiske praksis - det er spørgsmålet om, hvordan den terapeutiske praksis bemestres teoretisk som praktisk. Og for det tredje omkring karakteren af det, som der arbejdes med i terapi. I det følgende betragter vi disse niveauer hver for sig.

De institutionelle rammer for terapi. Indtil sidst i 1950'erne var de institutionelle rammer næsten udelukkende Statens Sindssygevæsen, som det psykiatriske sygehusvæsen hed dengang. Store anstalter med tilknyttede plejehjem og beskyttede værksteder, som varetog - eller tog over - hele ansvaret for de individer, der ikke kunne klare sig ude i "samfundet". Halvtredserne var også "omvæltningens" periode for det interne liv på anstalterne, idet psykofarmakaen fik sit indtog - antipsykotiske stoffer, antidepressiva og lithium - som de psykisk syge "reagerede på". Og dette muliggjorde at mange kronisk syge kunne begynde

at handle "anderledes". Det kom til en større åbning mellem anstalterne og deres omgivende forhold, lige som der åbnede sig mulighed for ambulant behandling. Medicinen/psykokemien - eller "den kemiske spændetrøje" som den vel burde hedde - betød at de mekaniske tvangsmidler som spændetrøje og isolation fik en mindre udbredelse.

Terapi var for klienterne stort set synonymt med selve institutionsopholdet, den indledende - og de få efterfølgende - diagnostiske samtaler med den psykiatriske overlæge, samt forskellige beskæftigelsesarrangementer: ergoterapien. Og fra sidst i 50'erne så også psykokemien, der supplerede de få direkte behandlingsmetoder - som fx vitamin- og hormonbehandling, elektrochok og psykokirurgi - som psykiatrien indtil da rådede over.

Ud over anstalterne var der et forsvindende antal psykiatriske speciallæger inden for den primære sundhedstjeneste, som drev ambulant (psykoanalytisk og psykokemisk) behandling.

I forlængelse heraf kommer psykokemien også ud til den praktiserende læge. Og den bidende klare sætning "det er bare nerver" får sin samfundsmæssige genese. I dag er der ikke et grundlag for denne. Og nu må det hedde, at "det må man lære at leve med" - psykisk sygdom skal nemlig, hvis det står til den statslige offentlighed, alene ses som en sygdom på lige fod med andre sygdomme.

Det psykiatriske sygehus blev i 1976 overflyttet til amterne, og en distriktpspsykiatrisk service er under udvikling. Det er en udvikling, der dels forløber med meget små skridt, og dels er dobbelt, idet den psykiatriske service både ønskes knyttet til det somatiske sygehusvæsen - som centraliseres mere og mere via nedlæggelsen af små sygehuse til fordel for centralisering og opbygning af mammut-sygehuse - samt ønskes gjort tættere på brugerne på samme tid. Foreløbig har det ført til oprettelse af nogle enkelte psykiatriske (ambulante) afdelinger på de større somatiske sygehuse, en gradvis nedtrapning - ingen udbygning og/eller nedlæggelse af enkelte afdelinger - på de eksisterende psykiatriske anstalter, samt til udbygningen af en rådgivningsservice - hvor under en ny faggruppe af psykologer især har vundet indpas - i amternes og kommunernes socialvæsen.

Hertil kommer i dag et udviklet net af psykiatriske speciallæger i den primære sundhedstjeneste. Og der kører til stadighed forskellige forsøgsordninger omkring et udbygget samarbejde mellem praktiserende læger og psykologer inden for socialvæsenet omkring behandlingen af

lettere psykiske lidelser. Og lige så kæmper Dansk Psykolog Forening i dag for en autorisation for sine medlemmer.

Endvidere eksisterer der også et hav af forskellige rådgivnings- og behandlingsinstitutioner, som retter sig mod afgrænsede grupper eller mod bestemte problemområder - fx børn og unge, unge under 25, studerende, enlige mødre, stofmisbrugere, alkoholikere mv - som finansieres gennem det offentlige og/eller via private fonde.

Den psykoanalytiske forening eksisterer stadig, men er i dag blot et forsvindende moment i terapibevægelsen, hvor terapi formidles gennem privatpraksis, aftenskoler og internatkurser. Også en adfærdsterapeutisk forening er opstået, lige såvel som forskellige mere eller mindre religiøse sekter og organisationer er opstået som formidlere af terapi af alskens art.

Endvidere eksisterer også et net af alternative rådgivninger af socialistisk eller filantropisk karakter.

Forvaltningen af den terapeutiske praksis. I 50'erne var den terapeutiske situation analog til den, som den klassiske psykoanalyse foreskriver. Terapeuten som den passivt lyttende og aktivt tolkende af klientens frie associationer. Terapeuten stillede sig aktivt til rådighed som det spejl, som klienten mentes at have brug for for at gøre sit ubevidste bevidst, og dermed ophæve det invaliderende ved sin intrapsyriske konflikt. Men det er tvivlsomt, om psykoterapeutisk behandling har været mere end undtagelsen, der bekræfter reglen (grund: ressourcemangel og det objektivistiske menneskesyns voldsomme udbredelse); og de samtaler der har fundet sted mellem klient og behandler - personificeret i en psykiater - har for det meste derfor kun haft karakter af diagnostiske situationer: klienten som den fortællende om sine problemer; og terapeuten som den lyttende, trøstende eller formanende autoritet, der ved udgangen af samtalen har opstillet en diagnose, der tjener til opstilling af handleprocedurer for institutionens samlede forholden sig til klienten. Tilrettelæggelsen af de ydre rammer kombineret med psykokemien var så at sige terapien - med mindre der også blev grebet til kraftigere midler som elektrochok, lobotomi mv.

I generelle træk er dette ikke synderligt ændret i dag. Ressourcemangel forhindrer stadig en aktiv forholden sig til patienterne. Men de behandlingsmæssige tiltag er blevet suppleret med et ikke nærmere bestemt antal forskellige terapiformer, som finder sted både på psykiatriske afdelinger og ved ambulant behandling. De har

langt fra overflødiggjort psykiatriens diagnostiske, psykokemiske og ergoterapeutiske metoder over for psykiske lidelser; snarere er terapiformer af humanistisk, eksistentiaalistisk og spirituel art blevet et supplement hertil - over for særlige "typer" af menneskelige problemer, der også varierer med individernes klassetilhørsforhold.

Endvidere er hele institutioner søgt terapeutiseret gennem tankerne om "terapeutiske samfund" (M. Jones). Og de nye terapiformer har suppleret den klassiske terapeut-klient-relations egenart - psykiatriens diagnostik og psykoanalysens passive involvering - med alskens teknikker til at gennemarbejde psykiske liv eller specifikke træk heri: samtaleterapi/-teknik som transaktionsanalyse, følelsesfremstilling via gestaltteknikker, psykodrama hvor hele livssituationer gennemspilles osv osv. Og - nok primært uden for det offentlige behandlingssystem - med rene spirituelle teknikker, hvor klienten er den passive modtager af psykisk/psykofysisk massage (healing).

Karakteren af terapeutiske problemer. Medens anstaltophold var det eneste mulige ved personlig samfundsmæssig afmagt i 50'erne, så har ændringer i de institutionelle rammer for terapi og i terapiteknikkerne muliggjort - og nødvendiggjort - at tilstødende kollektive strukturer bliver terapeutisk råmateriale.

At gå psykisk ned i 50'erne med indlæggelse på psykiatrisk afdeling betød, at man helt forlod sin dagligdag. Men med udviklingen af ambulante behandlingsmuligheder i dag muliggøres at drage personens daglige livssituation med ind i terapien, fx gennem familierapi og netværksterapi. Dermed intervenserer terapien ikke længere kun over for individet isoleret set og løsrevet fra sine aktuelle rammer, men også direkte i individets omgivelser. Det er i dag graden af psykiske problemer, der er bestemmende for institutionsophold og ikke omvendt, hvilket også betyder at flere forhold bliver et terapeutisk anliggende: diffus uro, afhængighed, kropsspændinger, kommunikationsproblemer osv osv træder mere og mere frem som problemer for og i terapi.

Til dette billede må føjes, at der er kommet en eksperimentalkultur omkring terapi på det private marked. Devisen synes at lyde: nu har jeg prøvet så mange forskellige ting, og jeg sidder stadig fast i mit lort; måske terapi kan gi' mig et skub eller en mening med det hele.

Vender vi os her mod de distriktspsykiatriske tanker om forbedret service for befolkningen, så fremhæves det for det meste, at denne ikke skal ses som noget

ved siden af det eksisterende psykiatriske behandlingssystem, men at det "bør være en angivelse af de principper, hvorefter det psykiatriske behandlingssystem bør indrettes i fremtiden" (Betænkning nr. 1044, "Rapport om psykiatri", s. 52 og 67), men hvad distriktspsykiatri egentlig er præciseres ikke nærmere end gennem angivelse af et varieret billede af forskellige former for patientkontakt såsom at være i eget hjem og få behandling af praktiserende, at besøge "åbne" behandlingssinstitutioner, at få behandling af praktiserende speciallæger i psykiatri, at få behandling af distriktspsykiatrisk team, at være dagpatient, natpatient, psykiatrisk plejepatient mv (ibid, s. 53). "Forebyggelse" fremføres som et afgørende element:

"En virkelig fornyelse, som ville få afgørende konsekvens for befolkningens sundhedsmæssige situation og dermed for belastningen af sygehussektoren vil først indtræffe, når elementet forebyggelse indgår i den distriktspsykiatriske praksis som en omfattende aktivitet på lige fod med behandlingsarbejdet" (ibid, s. 59),

hvor der ved forebyggelse forstås udbredelse af "viden om årsager til psykiske problemer og at rådgive om de forskellige former for social- og sundhedsmæssig indsats her over for", "opsøgende arbejde i lokalmiljøet" som tidlig sygdomsopsporing, samt "forhindre tilbagefald i sygdom og eventuel genindlæggelse af patienter" gennem tilrettelæggelse af individorienteret social- og sundhedsmæssig indsats over for særlige grupper (ibid, s. 58). Så sandelig en "radikal" forestilling om fremtidig befolkningsmæssig sundhed! Og endvidere utroligt selvbenægtende. For det første kender psykiatrien ikke årsagerne - hvordan så oplyse om dem - og for det anden hvordan forebygge, når psykiatrien kun vil og kan have at gøre med patienter! Det er ikke med denne tankeform, at der kommer sundhed - kun på tværs af den. Og vi må derfor også tale om, at der i den eksisterende statslige organisering af tiltag over for social isolation og personliggjort afmagt ligger en almen tendens til psykiatrisering af samfundsmæssige livsproblemer. Terapitendensen repræsenterer her over for en tendens til psykologisering af samfundsmæssige livsproblemer. Og dette skal vi i det følgende analysere nærmere, hvor vi først skal stille os i terapibevægelsen (kapitel 6.3.1), og her efter (kapitel 6.3.2) i behandlerbevægelsen.

Men inden da alment om ovenstående tre niveauers sammenhæng, for de er selvsagt ikke uafhængige af hinanden. Når de institutionelle rammer

ændres, så må forvaltningen af den terapeutiske situation også ændre sig, idet grundlaget for den bliver et andet. Omvendt vil de problemer, der kommer til syne i den terapeutiske situation, virke tilbage på de institutionelle rammer afhængig af, hvordan de søges varetaget af terapeuten. Ligeledes vil ændringer i den individuelle reproduktionsproces - som et moment i ændringer i den totale samfundsmæssige udviklingsproces - stille nye problemer, hvor terapi kan blive en mulig - og nødvendig - livsbemestringsform. Og omvendt til ændringer i de institutionelle rammer for terapi placere terapi i et nyt problemkompleks.

Kapitel 6.3.1: Terapibevægelsen: terapi som rummet for menneskelig udvikling.

Mulighedsrummet for terapibevægelsen sættes af opståelsen af gruppebevægelsen i 50'erne. Men det bliver protestbevægelser og den antiautoritære ungdomsbevægelse, der opstod overalt i Europa og i USA fra midten af 60'erne, der kommer til at almengøre den. Og vi betragter i det følgende den danske variant af dette.

I 60'erne var der økonomisk højkonjunktur, og de kapitalistiske samfund havde ikke særligt voldsomme problemer med at begrunde deres udbytning af arbejderklassen, da den tilsyneladende kom hele "samfundet" til gode i form af en stigende levestandard. Den kritik, der manifesterede sig mod kapitalismen, kom primært fra kommunisterne, men pga deres stærke binding til Østeuropa og Sovjet havde de så godt som ingen mulighed for at øve indflydelse. Starten af 60'erne var nemlig også den "kolde krigs" tid, hvor enhver kritik af det bestående var under mistanke for at være udtryk for "kommunistisk undergravende virksomhed", hvilket blev set som en trussel mod det "frie menneskes demokratiske ret til selv at bestemme".

Velfærdssamfundet opstod som begreb i denne periode, men i kølvandet herpå opstod også tvivlen om det virkeligt var muligt også simpelt at producere sig til lykken, kærligheden og livsindholdet. Om den materielle stræben efter forbrugsgoder nu også var meningen med livet. Tvivlen opstod primært i de grupper, der endnu ikke var blevet integreret i samfundet - de unge som voksede op med den materielle velfærd - og hos dem, som kom mere i klemme i denne hastigt rullende udviklingsproces: kvinderne og de intellektuelle. Kvinderne fik dobbeltarbejde; de intellektuelle blev mere hægtet af en verden, der rullede hurtigere end udviklingen af deres egne eksistensproblemer kunne bære. Det blev klart at velfærdssamfundet ikke blot løste nogle problemer, men også producerede nye. Og endvidere fastlåste gamle problemer i en uløselig form. Det var problemer som en stadig stigende udbytning af u-landene - den tredje verden - og atomkrigstruslen.

Velfærdssamfundet fik sine protestbevægelser: mod atomvåben, mod imperialismen, mod krigen. Og her ud af voksede den antiautoritære ungdomsbevægelse, som sagde nej til det bestående systems livsformer.

Og ja til alt andet end den individuelle stræben efter forbrugsgoder og statussymboler. Konturerne til et "nyt venstre" begyndte at aftegne sig, og sit "officielle" gennembrud fik denne nye politiske strømning og samfundsmæssige bevægelse i 1968 med studenteroprøret.

Det "nye venstre" var i sit væsen antiautoritært og antikapitalistisk. Nedbrydningen af de kapitalistiske livsbetingelser blev set som en kollektiv proces, der både tillod og krævede de enkeltes medbestemmelse og kreativitet. Og netop på grund af dette kunne den ikke rummes inden / for den eksisterende venstrebevægelse, da denne med kommunisterne i spidsen bandt sig til at ville livsforholdene, som de udfoldede sig i Østeuropa og Sovjet. Og disse blev langt fra af det "nye venstre" set som paradigmet på et virkeliggjort kollektivt liv. Det var "vores egen socialisme" der her blev sat på dagsordenen. Det demokratiske, det kreative og det udviklende skulle ikke blot være noget ydre, som måtte gemmes til socialismen. Tvært imod skulle det være en fundamental del af det daglige liv.

Det er ikke stedet her at gå nærmere ind på denne udviklingsbevægelse. Centralt for vores problemstilling er, at det "nye venstre" var fantastisk mangfoldigt i sine inspirationskilder og udtryksformer, som dog ikke i længden kunne berige og udvikle hinanden, samtidig med den gradvise og langsigtede ændring af den total samfundsmæssige proces med mindre de blev koordineret og organiseret. Der lå for det "nye venstre" to grundlæggende tendenser - det personlige og det kollektive - der skulle bringes videre sammen. Og i tiden fra 1969 til 73-74 opstod der her hjemme den ene gruppe efter den anden, som forsøgte at udvikle dette forhold. Ud af denne proces kom en polarisering mellem to udviklingstendenser med hver sit primære bagland. Og med hver sin bærende idé, der så at sige skar det "nye venstre" over ideologisk. På den ene side gruppen af revolutionære partibevægelser, hvor det var den udadvendte kamp mod kapitalismen og for socialistiske produktionsforhold, der blev set som det bærende omdrejningspunkt. Det var den kollektive kamp for at ændre de samfundsmæssige betingelser. Og på den anden side forskellige bevægelser - som kollektivbevægelsen og ølejrbevægelsen, eller slet og ret samværet - hvor det var kampen mod den indre psykiske undertrykkelse, der blev gjort til omdrejningspunktet for den videre kollektive kamp for socialismen eller for total frigørelse. Medens partibevægelserne gjorde ændring af de samfundsmæssige strukturer til sin hovedopgave, så blev ændring af de indre psykiske

strukturer - af de som ikke levede i og med partiarbejdet - set som eller gjort til forudsætningen for på langt sigt at opnå det samme mål: socialismen, frigørelsen eller friheden. Mao en polarisering omkring problemet om, hvor kampen skulle tage sit udgangspunkt: i den ydre eller i den indre undertrykkelse. Og ud af denne sidste side er der vokset en egentlig terapibevægelse i dag. Det er dog ingen bevægelse i traditionel forstand. Den har ikke noget kontor, ingen talsmænd - den er anonym i sin samfundsmæssige kraft. Men er alligevel en struktur i bevægelse qua de stadige terapikurser, -centre og -lejre, der holdes året rundt; etableret gennem mund-til-mund metoden og koordineret gennem dagbladet Informations annoncespalter.

De mest markante eksponenter for denne bevægelse - og for hovedtenden- sen heri - er Jørgen Lumbye og Jes Bertelsen, hvis terapibestemmelser skal analyseres i dette afsnit. Endvidere skal vi til sidst inddrage og analysere en nyudkommet bog af Goodison & Ernst - "Selvhjælpsterapi" - idet den dels knytter an til den samme samfundsmæssige udviklingstendens qua dens udgangspunkt i den indre undertrykkelse, men som dels også forsøger at give arbejdet med denne et andet perspektiv, end det der kommer til syne hos J. Lumbye og J. Bertelsen.

Vi starter vores analyse med J. Lumbye's terapibestemmelser, hvor efter vi forfølger perspektivet i disse, som de er formuleret hos J. Bertelsen. Herefter opsummerer vi, hvorefter vi vender os mod Goodison & Ernst's terapibestemmelser.

Terapi som sundhed inden for og på trods af et sygt samfund.

J.Lumbye (JL) har været tilknyttet terapibevægelsen fra dens spæde start, hvor der blev eksperimenteret med sensitivitetskurser, der skulle gøre de involverede mere autentiske og kreative. Disse kurser rettede sig mod de interpersonelle relationer, idet alle arbejdede med alle på een og samme tid. Men denne måde at arbejde på synes ikke at være tilstrækkelig i følge JL: "vi kom ned under de værste overfladespil, men når vi stødte på vores virkelig ømme punkter lukkede vi af" (75, s. 227). Derfor begyndte nogle at arbejde med den enkelte gennem anvendelsen af følelsesforløsende teknikker, der sigtede mod "at skære igennem (blokere) overflade- og forsvarsspillene og nå ned til de fortrængte følelser og få dem frigjort" (ibid).

Denne drejning i arbejdet kom til at markere et vendepunkt i arbejdet med den enkeltes og alles undertrykkelse respektiv frigørelse. Den indre frigørelse blev nu set som forudsætningen for ydre frigørelse på såvel kort som på langt sigt.

Udgangspunktet for JL's terapibestemmelser efter dette vendepunkt er at vi alle lever som syge (de fleste som neurotiske, nogle også som psykotiske) individer i et sygt samfund. Og at ingen af delene "forandrer sig uden konkret frigørende praksis" (79, s. 14). Denne praksis deler JL i en praksis inden for "den ydre frigørelses område, .. den ydre verden", hvor det er kampen mod kapitalismen, imperialismen, bureaukratiet mv; og i en praksis inden for "den indre frigørelses område - den indre verden" (ibid), hvor det er menneskets kamp for genetablering af kontakt til sine egne følelser, til sin krop og til sine højere bevidsthedstilstande. Praksis i sidstnævnte forstand er terapi.

Den ydre frigørelseskamp, som den i dag kæmpes af revolutionære partier mener JL ikke er tilstrækkelig, fordi den er et ægte barn af rationalismen fra 30'erne og primært har til hensigt at overbevise folk om revolutionens nødvendighed "ved hjælp af logiske argumenter, rationelle kalkuler, økonomiske tabeller osv" (75, s. 230). Argumentet er at kun få lader sig overbevise af logiske argumenter - hvad fascisternes kamp i 30'erne viser - og "minoriteter laver som bekendt ikke revolutioner". Hovedparten af befolkningen handler derimod ud fra "fortrængte følelser - deres forstandsmæssige overvejelser er stort set kun rationaliseringer af deres (ubevidste) følelsesliv".

Det er derfor nødvendigt med en kamp for psykisk frigørelse - en psykisk revolution - som en forudsætning for en langsigtet total frigørelse.

Den eksisterende terapi i form af den etablerede psykiatri og den kliniske psykologi kan ikke anvendes hertil. Psykiatriens brug af psyko-farmaka betyder, at der lægges "låg" på den "syges" følelsesliv, i stedet for at arbejde psykoterapeutisk med at forløse det. Og den kliniske psykologi arbejder kun med individets adfærd, og forsømmer dermed helt individets følelsesliv. De kommer dermed til "at tilpasse syge individer til et sygt samfund" (s. 7).

Her over for stiller JL den "kritiske psykoterapi", som påstås at indeholde

"en teori og en praksis, der kan gøre mennesker sunde inden for og på trods af et omgivende mere eller mindre sindssygt samfund" (s. 7).

Ved "kritisk psykoterapi" vil individet kunne frigøre sig fra sine psykiske problemer, og vil opnå en kritisk bevidsthed, der i "den mest omfattende betydning er politisk", idet det psykisk frigjorte individ "vil være en naturlig modstander af ethvert undertrykkelses-samfunds institutioner og organisationer, samt af enhver form for falsk bevidsthed". Forudsætningen for at den ydre frigørelseskamp kan føres frem mod sit rette mål er dermed masseterapi, og dette i en selvterapeutisk form, da der er alt for få kvalificerede psykoterapeuter i dag og "skulle vi vente på at der blev uddannet nok terapeuter til at kunne tage hovedparten af verdens befolkning i terapi, ville verdensrevolutionen have lange udsigter" (s. 226). Og dette rejser spørgsmålet om organisering. Svaret er her terapeutiske kollektiver. I sin helhed lyder strategien:

"Det nuværende undertrykkelsessamfund står og falder med at hovedparten af samfundets individer er følelsesløse robotter, der villigt lader sig manipulere, fordi de ikke sanser og føler, hvor langt vi er ude psykisk, socialt, politisk og økologisk. I det øjeblik samfundets individer virkelig blev sansende og følende mennesker, ville de ikke viljeløst og passivt se til, medens den samlede menneskehed er på vej ud i afgrunden.

Den eneste måde hvor vi på massebasis kan genoprette denne menneskelige følsomhed og således både forhindre det truende fascistiske og økologiske ragnarok, og samtidig sikre skabelsen af et frit menneskeligt verdenssamfund, er for mig at se gennem terapeutiske kollektiver" (s. 231).

Genetableringen af menneskets sanser og følelsesliv er den "kritiske psykoterapis" opgave, og organiseres dette i kollektiver, så slås to fluer med eet smæk: den bliver sand politisk kraft af sunde individer.

Masseterapi i kollektive selvhjælpsgrupper siges også af JL at være den bedste terapiform, idet den afløser den klassiske terapeut-klient-relation - "lægemodellen, hvor en (psykisk) syg henvender sig til en ekspert i (psykiske) sygdomme" - hvilket fra starten af lægger op til en "autoritetskonflikt da rollerne på forhånd er fastlagte som et udtryk for ulighed" (78, s. 4). Individualterapi i klassisk forstand vil i denne "psykiske revolutionsproces" kun komme på tale i særligt vanskelige og svært neurotiske og psykotiske tilfælde". Når vi alle er potentielle terapeuter så vil den professionelle terapeuts rolle

fremover derfor primært blive af konsultativ art - både mht hvordan konkret terapi skal gribes an, som formidler af egne personlige erfaringer, og som en organisator, der kan sætte de forskellige kollektiver i forbindelse med hinanden (ibid).

Udviklingen af en terapibevægelse og fænomenet terapiinflation er derfor for JL et sundhedstegn. Dette udelukker godt nok ikke, "at vores psykiske koks samtidig er et symptom på en næsten altomfattende elendighed". Men det primære problem heri er "et praktisk problem med at finde frem til de terapier, der "virker" og samtidig undgå at spille for megen tid og energi på de terapier, der ikke gør det" (78, s. 4).

Men hvorfor - må vi spørge - er det gået så galt i følge den opfattelse, der her kommer til udtryk. Og hvad er det, der betinger, at det nu endeligt er blevet muligt at blive "sund inden for og på trods af et mere eller mindre sindssygt samfund"?

For at forstå JLs standpunkt her må vi gribe tilbage til hans udgangspunkt: at der eksisterer to typer af virkeligheden, der er lige "egentlige": en ydre materiel virkelighed af sociologisk og politisk karakter; og en indre åndelig virkelighed - individets psyke eller individet som sådan. De to virkeligheder opfattes som "selvstændige og ligeberettigede, der på utrolig indviklede måder hænger sammen og gensidigt påvirker hinanden" (78, s. 4). Som eksempler på denne vekselvirkning nævnes, at traumatiske barndomsoplevelser kan få den voksne til at reagere neurotisk i politiske situationer. Og omvendt at ydre undertrykkelse kan "restituere tidligere traumer og få individet til at ryge med i uforløste barndomsfølelser".

Om forholdet mellem de to virkeligheder siges direkte, at de er "dialektisk forbundne", dog er der ikke tale om at noget i den ene virkelighed er "forårsaget af" noget i den anden virkelighed (78, s. 4). Dette kan kun forstås på den måde, at hver virkelighed er bestemt af hver sin udviklingslogik, der på den ene side er uafhængige af hinanden, men som dog på den anden side kan betinge hinandens bevægelse. De kan mao påvirke hinanden som billardkugler, men ikke mere. En "svag" dialektik, må vi sige!

For at forstå hvad der er gået galt i menneskenes samfundshistorie, skal vi først betragte de to virkeligheder, som JL opererer med, uafhængigt af hinanden.

Inden for den ydre virkelighed - den materielle - er det gået galt, fordi der i dag produceres for profit, og ikke for behov. Dette har resulteret i en industrialisering, der er løbet "fuldstændig løbsk". Ungdomsoprøret og den politiske bevidstgørelse i 60'erne blev en sund reaktion mod dette "sindssyge samfund", og medførte bl.a. det centrale, at der blev stillet spørgsmål ved den borgerlige monogame kernefamilie, som JL betegner som "indoktrineringens kernecelle" og som en "følelsesmæssig kræftsvulst" (75, s. 228). Netop de terapeutiske kollektiver er derfor at se som det "revolutionære alternativ" på dette, idet det både er den bedste mulighed for voksentherapie og et alternativ til kernefamilien. Så meget om det syge samfund.

Men hvorfor er individet sygt? Fordi det har fået for lidt kærlighed. Forældrene har ikke elsket det eller elsket det nok som barn (75, s. 220). Denne mangel på kærlighed, samtidig med at barnet er afhængig af den voksne, betyder at barnet må overleve "gennem psykiske beskyttelsesmekanismer", idet det ikke magtede at se "i øjnene at det (psykisk set) var alene i verden" (s. 221). Dette betyder igen at barnet ikke oplever kærlighedstabet fuldstændigt, hvorfor

"situationerne omkring kærlighedstabet (forbliver) uafsluttede situationer, der så længe de ikke bliver afsluttede, dvs. fuldt gennemlevede og genoplevede vil "leve videre" og båndlægge det meste af neurotikerens psykiske energi" (s. 221).

Hvis ikke den voksne derfor - gennem terapi - genoplever sine traumatiske oplevelser og får afsluttet sin barndoms uafsluttede situationer, så er det heller ikke fuldt og helt i stand til at elske andre og give kærlighed fra sig: "neurotiske voksne skaber neurotiske børn".

Dette betegner JL som en ond cirkel. Og denne "onde cirkel kan (logisk nok) kun brydes gennem effektiv masseterapi" (77, s. 14), hvor hvert individ går i terapi for ikke at videregive sin neurose.

Nu er gennemlevelsen af ens neurose (og ved psykoser genoplevelser af traumatiske fødsels- og eventuelt også fosteroplevelser) dog kun det ene moment i den "kritiske psykoterapis" teori og praksis. Det andet moment efter de traumatiske oplevelsers konkrete generobring, er at transcendere den nu fuldt ud integrerede psykiske struktur mod højere bevidsthedstilstande. At udvikle højere bevidsthed er at ophæve dualiteten mellem indre og ydre og blive eet med helheden.

De to momenter i den "kritiske psykoterapi" ses endvidere at være iboende mennesket: mennesket ses som havende "et alment behov for psykoterapi og spiritualitet" (80, s. 9). Her støder vi imidlertid på en selvmodsigelse i JL's terapibestemmelser. For hvis alle voksne - gennem kritisk psykoterapi - blev frigjort fra deres neuroser, hvad den kritiske psykoterapi lover og har som mål, så må der være tilstrækkelig kærlighed til alle nye individer (især børn), hvorfor disse automatisk ville få hele deres barndom med sig i følelsesmæssigt bearbejdet og oplevet form. Men alligevel vil de have behov for terapi - dvs behov for at bearbejde noget i sig selv, som ikke eksisterer!

Denne modsigelse synes at kunne løses ved at undlade at gøre behovet for psykoterapi og spiritualitet til et alment behov, og snarere opfatte det som et specifikt behov. Dette ændrer intet ved JL's terapibestemmelser, men det rejser problemet om, hvad den "onde cirkel" egentlig er for en størrelse i JL's terapibestemmelser, og hvilken karakter den har, idet det så bliver opståelsen og eksistensen af denne, der nødvendiggør terapi i massemålestok. Og som på sin side modsvares af behov for psykoterapi (og spiritualitet) hos de historisk samtidige individer.

Vi får ikke direkte hos JL noget at vide om, hvordan den "onde cirkel" er opstået. Og ej heller får vi noget at vide om, hvordan det er blevet muligt for nogen individer at undslippe den, og dermed opnå det klar-syn, at alle andre medlemmer af samme samfund er vildledte. Men at den onde cirkel nu endelig er brudt, finder JL bevis for ved eksistensen af tre faktorer:

- "a - nye epokegørende landvindinger og nyopdagelser med praktisk psykoterapeutisk teknik og med hensyn til kortlægning af det ubevidste (det menneskelige sind);
- b - (gen)opdagelsen af østens "religioner" (psykoterapier) og deres spirituelle teknikker; og
- c - et voldsomt pres fra brede kredse af almindelige mennesker, som forlanger at man tager (deres) psykiske problemer alvorligt, og som i praksis er begyndt at arbejde terapeutisk med sig selv og hinanden" (78, s. 4).

Ud fra dette - og ud fra det tidligere, at psykiske problemer modsvares af "falsk" bevidsthed - må vi sige, at den centrale kerne i den "onde cirkel" er det ubevidste. Og at det er opdagelsen af det ubevidste,

der bryder den "onde cirkel" - altså Freud, som traditionelt tilskrives dette for det ubevidstes samfundsmæssige almengørelsesproces.

Den "onde cirkel" reproduceres hos JL i samme grad og omfang, at der ikke findes personer, der har generobret deres traumatiske oplevelser på den ene side, men som har viden om det ubevidstes eksistensform og -indhold. Og graden og omfanget af disse personer er omvendt bestemmende for, hvor vidt og i hvilken grad det "syge" bliver "sundt"; og dette i den forstand, at "sunde" individer udtrykker og praktiserer per automatik et "sundt" syn på samfundet som sådan.

Og hermed bringes vi tilbage til JL's udgangspunkt - blot med modsat fortegn: I stedet for den ubevidste onde cirkels deterministiske styring af den indre og den ydre virkeligheds bevægelse, så er der med det ubevidstes opdagelse sat og indført den om det ubevidste bevidste gode cirkel, hvilket simpelt er Kritisk Psykoterapi. Og denne eskaleres i samme grad og omfang, at personers terapeutiske arbejde (den første persons godt nok - som hos Freud - umulige "selvanalyse") organiserer sig i kollektiver. Altså fra "ond" ubevidst styring til "god" personlig-bevidst styring. "Hele mennesker" - terapeuter - kan nu vejlede den resterende menneskehed ved at vejlede ned gennem neurosen ved på den ene side at styre hen mod de traumatiske oplevelseskerner, og ved på den anden side at tage det ansvar på sig, som den neurotiske har brug for for at kunne slippe selvkontrollen i selve genoplevelsen af traumet.

Dette lyder jo alltsammen meget godt. Men som hos Freud må vi spørge, hvad denne onde/gode cirkel egentlig er for en størrelse, og hvilken status har den. Og vi må konstatere, at det er en tredje ubegrebet virkelighedsinstans i JL's terapibestemmelse, og at denne bliver den egentlige kerne i den "kritiske psykoterapi", idet den tilskrives rolle som organisator eller den aktive formidler mellem det indre og det ydre. Den bliver til en massepsyke, der er den menneskelige samfundshistories egentlige subjekt, og endvidere subjektet for det enkelte individs udviklingsbevægelse. Men til forskel fra Freuds massepsyke, så drejer det sig ikke om at indordne sig under en fornuftig udgave af denne, men at gennembryde den og videreudvikle sig selv ved at transcendere bevidsthedstilstand efter bevidsthedstilstand, hvad vi skal sætte på begreb med kollektiv sjæl.

JL er (naturligt nok) begrebsligt tavs omkring dette "tredje" - dette "hul i tænkningen" mellem individ-sygdom-samfund - men som implicit til stede har den da også forskellige betegnelser: den voksne, forælderen, terapeuten. Alt sammen borgerlige inkarnationer af fornuft og autoritet. Og går vi til de kilder, som JL udpeger som fundamentet for den "kritiske psykoterapi" - Freud, Jung og Reich - så er det da også forskellige og uforenelige svar, som vi får på karakteren af dette "tredje": massepsyke, kollektivt ubevidst og orgonenergi. Og det samme gør sig gældende mht de nyere psykoteorier/-terapier - F. Perls, A. Janov, R.D. Laing, S. Grof og B.S. Rajneesh - som JL trækker ind under den "kritiske psykoterapis" hat. Men alle vurderes af JL som ydende vægtige bidrag til en afklaring af forskellige aspekter ved menneskets psykiske liv, som vi nu kan præcisere til at være det enkelte individs vertikale livsakse inden for en overgribende kollektiv sjæl. Og netop derfor spiller fundamentale teoretiske uenigheder ikke nogen synderlig rolle, idet de blot kan ses som forskellige virkeliggørelser eller manifestationer af den kollektive sjæl igennem enkeltpersoner på bestemte (tilfældige) historiske tidspunkter - og de teorier eller meninger herom, der ikke kan indplaceres heri, er slet og ret neurotiske menneskers forvrængede virkelighedsopfattelse. "Kritisk psykoterapi" har gjort sig immun over for virkeligheden - kun det der bekræfter den eksisterer. Så synderlig "kritisk" er den ikke mod sig selv!

I den "kritiske psykoterapi" finder vi et paradoks, som - hvis der ikke tænkes om det - til stadighed må løses reduktivt gennem rekurs til en af siderne afhængig af, hvad der er muligt inden for rammerne. Paradokset består i, at der på den ene side kun ses at eksistere det indre og det ydre (individ/psyke/bevidsthed over for materialitet/natur/samfund), men på den anden eksisterer der en instans over det indre og det ydre som subjekt for deres bevægelse, og som kan gribe ind i begge. Og vi skal kort følge terapibestemmelser, der falder tilbage til den ene eller den anden side. Først til en terapibestemmelse, der rekurrerer til et standpunkt i instansen over det indre og det ydre - til den kollektive sjæl - hvor vi skal undersøge, hvordan en sådan tager sig ud hos Jes Bertelsen.

Terapi som kollektiv styring.

Hos Jes Bertelsen (JB) træder den kollektive sjæl i dag frem gennem tre manifestationer.

For det første i form af den - altovervejende - gruppe af mennesker, der søger meningen med deres liv i den ydre materialitet. Prestige og materielle goder er det styrende.

For det andet i form af en lille, men stadig voksende gruppe af mennesker, der har mistet meningen med livet, men som til stadighed - og på flugt fra deres egen indre mening - søger at opnå denne gennem blind udageren. En gruppe på vanding fra den ene oplevelse til den anden - gennem stoffer, alkohol, musik mv - eller fra den ene isme til den anden.

Og som en tredje manifestation den gruppe, der er gået i gang med at udvikle deres egen indre mening gennem psykoterapi og meditation.

Den første gruppe viderefører den vestlige kulturarv: fortabelsen i den ydre verden, som i følge JB blev grundlagt allerede med Aristoteles, der placerede bevidstheden - den kollektive sjæl - i tingene eller "i det ekstramentalt værende" (Jes Bertelsen 74, s. 75).

Den anden gruppe er et affaldsprodukt - en subkultur - som stammer fra det "ubevidste område og som kompenserer den bevidsthedsspejlende kultur" (s. 107), dvs produkt af den første gruppes blinde involvering i at finde meningen i den ydre materialitet. Denne subkultur er altså et udtryk for, hvad den generelle kultur fortrænger, og den måde, som den i dag træder frem på, er gennem larm og lys: beatmusik og kunstigt lys.

Subkulturen prøver at holde den indre stilhed og mørke borte gennem blind søgen efter mening. Historisk har dette sin pendent hos Kant og Schopenhauer, der forfølger den "blinde, årsagsløse vilje .. ind i det ukendtes dimension .. uden bestræbelser for at opløse og åbne nærmere" (s. 98).

Den tredje gruppe er den gruppe i subkulturen, der har taget den indre stilhed og mørke på sig. Og her er Jung's udtale af den kollektive sjælens historiske rødder. Det som denne gruppe tager på sig er opgøret med det, som kulturen generelt skubber væk - vold, ondskab og tvang -

fra at se i sit eget indre. Den eksisterende massepsykotiske krigsgejl, voldshandlinger, forurening osv osv ser JB nemlig som et produkt af, at de enkelte mennesker ikke ser deres egne komplekser i øjnene og føler dem, men i stedet omgås dem.

Den kollektive sjæl bestemmes i sin helhed som i dag værende et forureningskompleks, hvor der kun er een vej frem:

"problemet er ikke Vietnam, Berlin eller Israel, men problemet er lige ved hånden, da det er hvert menneske for sig alene, der i at undlade at integrere sin egen indre Auschwitz fremtvinger en ydre et andet sted. Volden og krigen er de nødvendige ventiler, der afvikler det ubevidstes uhyggelige overtryk.

Kun ved at ventilere kollektivt derved at hver for sig ventilerer, kun således kan katastrofen i forureningen mindskes og måske afhjælpes ... Hvis ikke, ødelægger det bevidstheden og drukner verden i forurening og vold" (s. 145).

Dette er skrevet i 1974; og i 1984 er det udvidet til, at de der "ventilerer" - gennem psykoterapi med den centrale akse i symbolsk-emotionel død og genfødsel (79, s. 137-42) - har mulighed for at opnå en transcenderet bevidsthed, der gør det muligt for dem direkte at ændre den almindelige bevidsthed" (Jes Bertelsen 84, s. 76). Nok bygger JB på de samme kilder som Jørgen Lumbye - og især Jung, men han udvider også Jung's teori her, idet Jung afstod fra at tillægge erkendelse - som noget subjektivt aktivt - til den transcenderede bevidsthedstilstand.

Det som JB udtrykker i ovenstående er fundamentet i den absolut nyeste terapi form: fjernhealing.

Om den "onde cirkel" som Jørgen Lumbye opererer med, vendes, er mao afhængig af hvert enkelt individs terapeutiske og spirituelle arbejde med sig selv. Den "omfattende elendighed som terapibevægelsen måske er et udtryk for" ses som et rent terapeutisk og spirituelt anliggende, som dog er ved at bære frugt.

Grof - som ligeledes er en af de fælles rødder for Jørgen Lumbye og Jes Bertelsen - udtrykker det således:

"Det ser ud til at vi er ved at nærme os en fænomenal syntese af det fortidige og det nutidige. En vidtrækkende integration af Østens og Vestens landvindinger, der kan få dybtgående konsekvenser for livet på denne planet" (Grof 83, s. 5).

Det enkelte individs aktive virkeliggørelse af egne psykiske potentialer ved at gøre sig selv til genstand for sin aktivitet er et moment heri. Hvor Lumbye betoner at dette må gøres også gennem praktiske ændringer - terapeutiske kollektiver - så er dette helt forsvundet hos Bertelsen, hvor det enkelte individ kan forblive i sin eksisterende samfundsmæssige situation - blot skal denne suppleres med rum, hvor individet med jævne mellemrum kan trække sig tilbage til sin egen "stilhed og tomhed".

Lad os på dette grundlag søge at indkredse den terapibestemmelse, som Lumbye og Bertelsen fremsætter.

Alment bliver terapi den praksis, hvor igennem individet arbejder med at overvinde sig selv eller med deres egne ord "sit neurotiske selv". Denne overvindelse, denne kamp med at ændre sig selv er altid nødvendig - hos Lumbye modsvares den af et behov for psykoterapi - idet ethvert individ lige fra sin første færd (eventuelt helt tilbage til (før) undfangelsen som foster) udsættes for oplevelser, som det ikke får med sig totalt i følelsesmæssig bearbejdet form. Som voksen kan individet dog frigøre sig fra de ubearbejdede oplevelser ved at genopleve dem gennem terapi, hvilket samtidig er forudsætningen og muligheden for realisering af individets iboende behov for spirituel udvikling. Der kommer imidlertid en selvmodsigelse frem hos Lumbye, idet det postuleres at det gennem masseterapi er muligt at ophæve den "onde cirkel" af mangel på kærlighed, hvilket må betyde, at når den først er ophævet, så må nye individer - børn - kunne få den nødvendige kærlighed og dermed alle oplevelser med sig i følelsesmæssigt bearbejdet form. Men alligevel er hvert individ henvist til psykoterapeutisk arbejde med sin egen barndom - har behov herfor. Den samme selvmodsigelse findes hos Bertelsen, hvor den er indbygget i selve psykologien, hvor menneskets mål er at virkeliggøre den syntese af modsigelser/modsætninger, som det fundamentalt er. Og denne virkeliggørelse foregår ved at udvikle een side af menneskets psykiske potentialer - for så at vende tilbage til den med nødvendigheden tabte side, og syntetisere disse.

Eller kort: for at handle samfundsmæssigt i overensstemmelse med sig selv og naturen, så er individet henvist til at bearbejde sit psykiske liv med specifikke metoder. Disse metoder ses som upolitiske eller neutrale i sig selv, men deres anvendelse ses at have en fundamental politisk betydning, idet ophævelsen af traumer skaber et "oplyst" indi-

vid, der i sig selv handler politisk adækvat. Menneskets skæbne og mål ses grundlæggende som at være henvist til denne ændring af sig selv for at kunne ændre på sit liv med andre.

De forhold, der kommer til udtryk i terapi, er lidelse som intrapsyriske konflikter. Forskellige terapi former - teknikker - er blot forskellige måder til at arbejde med forskellige typer af intrapsyriske konflikter, og dette også relateret til graden/dybden er dem. Selv når det tager sig ud som problemer i individets samfundsmæssige forhold eller som relationskonflikter - konflikter mellem mennesker - så ligger der en intrapsyriske konflikt til grund - og det hele kan opløses ved at opløse denne. Opgaven i terapi er så at sige at "fange" karakteren af den intrapsyriske konflikt og ophæve denne, eller nærmere: at terapi er defineret ved at have det indre psykiske livs traumer som sin genstand, og dette indre psykiske liv søges gennem forskellige teknikker manipuleret hen imod traumeopløsning isoleret set - følelsesforløsning og bevidsthedstranscendens - som det altid nærværende og globale mål. Et individ bliver klient, når det stiller sig til rådighed som manipulationsgenstand, og et individ bliver terapeut, når det vejleder manipulationen. De midler der anvendes er utallige. Det er psykoanalysens associationsøvelser; det er den analytiske psykoterapis aktive imaginationsteknik; den strategiske psykoterapis paradoksale intervention; bio-energiens stressøvelser; dans og dramatik; det er massage, healing osv osv.

Til sidst til spørgsmålet om hvordan vores samlede greb om terapi bevidst øges i følge denne terapikonception. Kort og godt så øges det på to måder: for det første ved at hvert enkelt individ begynder at bearbejde sit indre psykiske liv gennem terapi og meditation, hvorved det qua sin derved mere "rene" deltagelse i den kollektive sjæl samtidigt gives større mulighed for at få greb om den generelle samfundsmæssige udvikling sammen med andre. Opgaven er så at sige at være aktiv i integrationen af de vestlige psykoterapier med de østlige yoga- og meditationsteknikker, og dette med sig selv som centrum og medium. For det andet gennem udviklingen af så effektive terapi former som muligt, hvilket vil sige terapi former, der når så "dybt ned" i det menneskelige ubevidste som muligt, og så "højt op" som muligt. Det er et teknisk problem.

Terapi som teknik til at handle nutidigt i overensstemmelse med sig selv og situationen.

Medens den danske syntese af kampen mellem indre og ydre frigørelse er endt op med Jes Bertelsens tanker om hver enkelt's egen frigørelse, hvor vi dog har brug for hinanden til at ophæve traumer med, så forsøges spændingen mellem indre og ydre fastholdt i Goodison og Ernst's "In Your Own Hands" (engelsk 1981), som kom på dansk i 1983 under titlen "Selvhjælpsterapi".

Den engelske udvikling inden for terapiområdet ligner den danske i den forstand, at den foregår denne; hvorfor bogen, der er en slags opsummering af antiautoritær feministisk terapi fra dens spæde start først i 70'erne, i stor udstrækning er repræsentativ for den tilsvarende danske udvikling. Bogen har også fået stor opmærksomhed, og anvendes som grundlag for terapi af mange selvhjælpsgrupper, samt af mange enkeltpersoner som en vejviser til terapiområdet.

G&E's terapiopfattelse skriver sig ind i en kvinde- og klassekampsammenhæng, hvor deres mål er blevet at udvikle en feministisk terapi - en terapi for kvinder, der kan anvendes af kvinder, og som kvinder selv kan kontrollere. En terapi, der ikke sigter mod kvinders tilpasning til det "patriarkalske samfund", men tvært imod styrker dem i kampen for et "sundt liv og et ligeberettiget samfund". G&E tager deres udgangspunkt i at kvinder i dag opdrages til at "underkaste sig og tage sig af andre, at være forførende, manipulerende og passive. Vi er der imod sjældent blevet opmuntret til at finde ud af, hvad vi egentlig ønsker og at arbejde åbenlyst for det eller at være vrede, stærke, krævende, at opfatte vores behov som lige så vigtige som andre menneskers, især mænds og børns" (s. 12). En sådan opdragelsesproces resulterer i udvikling af "forsvarsmæssige strukturer eller blokeringer", der igen resulterer i "ubevidste følelser" hos den voksne, som både stiller sig i vejen for og "saboterer vore bevidste valg af frigørelse" (s. 11).

Der er derfor brug for en feministisk terapi, der kan hjælpe kvinder med at forblive aktive i den stadige kamp; en terapi der

"kan hjælpe os med at trænge gennem vores opdragelse og komme i kontakt med den styrke, der befinder sig fastlåst inden i os, og den dybe kærlighed som giver os energi til at handle i vor egen og i den fælles interesse" (s. 13).

Mænd kan ligeledes hente hjælp gennem terapi, idet mænd også opdrages til at tilpasse sig bestemte undertrykkende samfundsmæssige forholdsmåder; de skal ud fra den herskende ideologi være "dominerende og følelsesmæssigt undertrykte". Mænd skal her over for lære "at blive deres egne kvinder .. (og) lære at give hinanden den omsorg, den kærlige og følelsesmæssige og praktiske støtte, som de traditionelt forventer fra kvinder" (s. 13).

G&E's terapibestemmelser er udviklet udelukkende mht kvinder, og det er som sådan, at vi i det følgende skal forfølge deres bestemmelser. Med G&E's antagelse at den nuværende kønsbestemte opdragelsesproces stiller sig ubevidst i vejen for stadige forandringer af sig selv og af det samfundsmæssige liv som sådan, så mener de dog, at terapi ikke kan erstatte "politisk organisering", men tvært imod være et supplement til denne, og at der eksisterer "et niveau på hvilket terapi kan blive en integreret del af den revolutionære forandringsproces" (s. 13). De tager derfor afstand fra tankerne om terapi som "helbredelse", idet de antager, at der er "en forbindelse mellem følelsesmæssige og fysiske erfaringer, samt at historiske og sociale faktorer har en betydning" (s. 19). Det er derfor "ikke muligt at enkeltpersoner kan være sunde i et sygt samfund", idet et sygt samfund hele tiden "smadrer een følelsesmæssigt" (s. 260). Terapi kan kun gøre os

"mere modtagelig, når det gælder om at kunne føle nydelse og smerte, og vil kunne styrke os, så vi kan finde bedre måder at kæmpe for et bedre liv på. Men kun bredere sociale forandringer kan skabe betingelser for et sundt liv" (s. 260).

Det er mao vores evne til at føle sig selv og hinanden fuldt ud, som smadres gennem den kønsbestemte opdragelsesproces. Og det er denne evne i form af "personlig integritet", der må genvindes gennem terapi. Den forbindelse, som G&E antager mellem følelsesmæssige og fysiske erfaringer, kan siges at blive revet fra hinanden på det ubevidste niveau gennem den kønsspecifikke opdragelsesproces, for så for den voksne at blive erstattet af ubevidste følelser, som man dels lider under, og dels stiller sig i vejen for videre forandringer.

I overensstemmelse hermed skelner G&E derfor mellem "bevidstgørelsesgrupper" og "terapi grupper" (s. 17). Bevidstgørelsesgrupper er grupper, der arbejder med strukturelle ændringer af det samfundsmæssige liv. Det er fagforeningsarbejde, hvor der arbejdes for bedre løn og arbejdsvilkår; det er institutionsarbejde - for bedre og flere børneinstitutioner; det er kvindesagsarbejde, hvor prævention, vold mod

kvinder mv tages op. Bevidstgørelsesgrupper arbejder derfor med betingelserne for et "sundt liv og et ligeberettiget samfund", dvs betingelser der ikke føder racistiske, sexistiske, autoritære og konkurrencebetonede holdninger (s. 11).

Terapigrupper der imod har de involverede selv som genstand for forandring. Terapi er i sin kerne bevidstgørelse af det ubevidste "enten det nu drejer sig om barndomserindringer, undertrykte følelser eller oversete kropsfornemmelser" (s. 170). Terapi retter sig dermed mod at forandre og ophæve de undertrykkende - og ubevidste - holdninger, som de på den ene side er internaliseret i den enkelte gennem den kønsbestemte opdragelsesproces, og som de på den anden side konstant træder den enkelte undertrykkende i møde i det daglige liv (s. 11).

De to gruppers arbejde - som dele i en "revolutionær forandringsproces" - kan siges at have hver sin arbejds-genstand, idet bevidstgørelsesgrupper arbejder med at forandre de sociale betingelser for undertrykkende holdninger, medens terapigrupper arbejder med selve de undertrykkende holdninger som de ubevidst bæres af de enkelte; det kan være passivt i form af at have det dårligt, være desorienteret, at hænge i tilbagevendende selvdestruktive mønstre, eller aktivt ved at give sin egen undertrykkelse videre gennem racistiske, sexistiske, autoritære eller konkurrencebetonede holdninger.

De to typer af praksis - som de to typer af grupper har som genstand - er det i følge G&E vigtigt at relatere til hinanden. Forbindelsen fra bevidstgørelsesgrupper til terapigrupper består i, at "ubevidste barndomsfølelser" ikke i sig selv bliver bevidste gennem forandring af de sociale betingelser, hvor under man lever. Den "bevidste viljesakt (til) at kunne vælge at kunne vælge at forandre eller bandlyse .. bestemte holdninger" er ikke tilstrækkelig. Dette eksemplificerer G&E via de problemer, som kvindebevægelsen løb ind i midt i 70'erne. Det havde indtil da været muligt at tilkæmpe sig bedre betingelser for kvinders liv - oprettelsen af tilflugtssteder for voldsramte kvinder, bedre løn og arbejdsvilkår, en ændring af mediernes kvindefremstilling, en ændring af lovgivningen omkring abort og voldtægt, samt opnåelse af større mulighed for at kvinder selv kunne definere deres seksualitet (jvf s. 11).

"Men selv inden for en voksende og effektiv bevægelse, der spillede en effektiv rolle udadtil og med en radikal omstrukturering af hjemmelivet, ændrede vores følelser og

forhold sig ikke så let. Kvinder fik ny magt, men fortsatte med at føle sig deprimerede, utilstrækkelige og forvirrede" (s. 11).

Det dødvande, som det "nye venstre" - og dermed også kvindebevægelsen - løb ind i midt i 70'erne overalt i Europa, førte mao G&E til at tage den "indre undertrykkelse" alvorligt.

Forbindelsen den anden vej - fra terapi til bevidstgørelsesgrupper eller mere bredt: mellem terapi og den daglige praksis uden for den terapeutiske situation - består i "grundigt at overveje, hvordan vi ønsker at overføre disse følelser til vores dagligdag" (s. 340). Dette sker dels ved at "erkende, at når vi først har lært at "give los" (vundet vores tabte følelsessprog tilbage), giver det os også magt til at bestemme, hvornår vi ønsker at gøre, og hvornår vi ikke gør det" (s. 309). Og dels ved "slutningen" af terapimøder "at diskutere, hvordan man kan føre det, man har lært på terapimødet, ind i sin dagligdag" (s. 340).

Forbindelsen mellem terapi og dagligdag - mellem terapigrupper og bevidstgørelsesgrupper - er mao ydre på det samfundsmæssige niveau: at anvende de konkrete terapierfaringer i dagligdagen er hos G&E placeret som et randproblem, som det godt nok er vigtigt at forholde sig til, men som ikke direkte har betydning for det terapeutiske arbejde. Ligeledes den anden vej, hvor det at trække "bestemte problemer" fra det daglige liv ind i terapien godt nok kan være muligt og nyttigt, men de konstaterer samtidigt "at problemcentreret terapi ikke stiler mod at forholde sig til alle de underlæggende ubevidste følelser, som måske kan have gjort det svært for den kvinde (der har problemet) at være stærk" (s. 337).

Når der kun er en ydre forbindelse på det samfundsmæssige niveau, så må det være op til den enkelte selv at skabe en forbindelse. Og det er også hvad G&E ender op med, idet de gør det til et spørgsmål om motiver (s. 360): at den enkelte må forstå baggrunden for sine handlinger, hvor terapi er "et middel til at rydde den irrationelle vrødet og andre brokker fra fortiden af vejen, så vi på en friere måde vil blive i stand til at handle med større styrke og bevidsthed i nutiden" (s. 361).

De ydre samfundsmæssige forhold mellem terapi og dagligdagen går igen på mange niveauer hos G&E. De forskellige terapeutiske teknikker til

bevidstgørelse af ubevidste følelser opfattes som neutrale i sig selv, men hvor der kan være problemer forbundet med den teoretiske platform for teknikken

"Forskellen ligger ikke så meget i teknikken (som man vil kunne se i denne bog, har vi følt os frit stillet, når det drejer sig om at tage, hvad vi har fundet nyttigt inden for forskellige typer af teorier). Det drejer sig derimod om, hvordan vi forholder os i en terapisituation, om vores holdning, om den måde vi forstår kvinders psykologiske udvikling på, og om de problemer vi griber fat i, det drejer sig om den sociale sammenhæng, vi arbejder i og om vores overordnede mål" (s. 349).

Terapi kan ud fra dette siges at have det mål at gøre den enkelte i stand til at være så stærk, at det er muligt fuldt ud at føle sit liv som det er. En manglende evne til dette skyldes "ubevidste følelser", som det er muligt at komme til bevidsthed om - uafhængigt af de samfundsmæssige forhold som sådan. G&E udtrykker det således:

"Mange adfærdsmønstre bliver udfordret under terapi, og hvis man slipper dem, er man nødt til at have noget andet at falde tilbage på. Det forekommer os, at der vokser en følelse af selvverd ud af kærlighed, enten kærligheden stammer fra en individuel terapeut eller er en følelse af spirituel identitet. Det er kun ved at hver enkelt person skaber dette grundlag for selvaccept, at hun vil blive i stand til at holde op med at plage sig selv og kan gå i solen" (s. 310. Vores fremhævelse.).

Vi synes at støde på en selvmodsigelse hos G&E, for hvordan er det muligt for hver enkelt at komme til at gå i solen - om dette så blot er at kunne føle sin livssituation fuldt ud - når de samfundsmæssige betingelser er undertrykkende. G&E undslipper denne selvmodsigelse ved at gøre det samfundsmæssige til en relationsstruktur: til en struktur af "menneskelige forhold" (s. 250), hvor betingelserne for denne struktur er ydre - ikke-samfundsmæssige; i hvert fald har den ingen kvalitativ betydning. Det afgørende er, at denne relationsstruktur er patriarkalsk - eller nærmere at den indeholder en logik af kønsbestemt opdragelse, som ikke varetager barnets udvikling af "personlig integritet". Det kommer til syne som "sammenbrud af et ægte forhold mellem moderen og det lille barn", hvilket ses "som årsagen til at voksne mennesker ikke er i stand til at indgå i tætte forhold" (s. 250).

I overensstemmelse med denne tankegang - relationstankegang - ses det enkelte individ som værende udstyret med et selv, som ligger hinsides de heftige følelser. Selvet er individets

"kerne - et center bestående af ren selvbevidsthed og selvrealisation... Dette center besidder ikke blot statisk selvbevidsthed, men også en dynamisk styrke; det er i stand til at iagttage, lede og bruge alle de psykologiske processer og den fysiske krop fuldt ud. Jeg er et center for bevidsthed, opmærksomhed og kraft" (s. 312).

Opnåelsen af dette er for G&E dog ikke primært et terapeutisk anliggende. Det er derimod en mulighed for den enkelte - gennem meditation - hvis

"man (måske ønsker) at arbejde med sig selv på forskellige måder hele livet igennem" (s. 333). "Meditation er en anden måde at komme i kontakt med de indre ressourcer, som kan bruges i vores dagligdag" (s. 208).

Opsummerende om G&E's terapibestemmelse kan vi sige, at når de fastholder et specifikt standpunkt i forhold til det indre og ydre - et kvinde- (eller køns-) standpunkt - så må de også give den kollektive sjæl et specifikt indhold. Og det bliver en relationsstruktur af - i og med patriarkatet - uægte følende individer.

Summerer vi op for alle tre terapibestemmelserstandpunkter, så kan vi sige, at terapi entydigt bestemmes som rummet for menneskelig udvikling. Det er i den terapeutiske praksis, at mennesket lærer at leve. Og så må mennesket selv lære at leve således ude i "samfundet". Kun lønarbejdende terapeuter kan vel "leve" af dette!

Kapitel 6.3.2: Behandlerbevægelsen: behandling som reetablering af "tabt" privatforms liv.

Vi skal i det følgende ikke forfølge behandlerbevægelsens kapitalistiske udvikling - af tidsmæssige grunde! Men nøjes med at fremhæve, at denne træder frem i almengjort form, når det liver muligt for den "behandlende offentlighed" generelt at forholde sig aktivt og udadgående til individuelle reproduktionsproblemer af social afmagt og individuel isolation; og det i den form, at det "behandlende sociale" ikke har den fulde kompetence over den behandlede, men at individet i sit sociale liv offentliggør sine problemer uden for dets (klasse)kollektiv som et middel i varetagelsen af dets personlige eksistens.

Dette er (som nævnt) betinget i udviklingen af og i privatformen, kapitalstatens udvikling i hvad man kan kalde "socialstaten", samt i systematisering af erfaringer med intervention over for personlige problemer.

Medens personlige problemer tidligere var et kompetenceområde for det psykiatriske sygehusvæsen - og i kirken/religionen, hvor de kunne spilles ud i blank form - så findes der i dag et hav af forskellige instanser, der mere eller mindre direkte kan - og også gør det - gribe ind i forhold hertil. Personlige problemer er ikke længere en benægtet eller tabueret social dimension i offentligheden, hvorfor også den "behandlende offentlighed" forholder sig hertil og er udbygget i relation til dette: praktiserende læger, lægehuse, psykiatriske speciallæger, socialforvaltningers behandlerteam af socialrådgivere og psykologer, offentlige klinikker med bestemte målgrupper, psykiatriske daghospitaller mm. Og udviklingen af distriktpsychiatrien skriver sig også ind i denne sammenhæng. Hertil kommer også et net af alternative rådgivninger af alskens art, som dog kun i første omgang er et moment i behandlerbevægelsen, da de ofte søger at negere behandling til fordel for "handling", "medhandling" mv.

U.J. Jensen snakker om opståelsen af et "klinisk kollektiv, (der) retter sin virksomhed mod grupper i samfundet" (83, s. 29), og som bestående i et net af grupper og enkeltindivider af sundhedsplejersker, hjemmesygeplejersker, skolepsykologer, socialrådgivere, praktiserende læger, bedriftslæger mv, der er underlagt et fælles sigte ved gennem deres arbejde at "bidrage til at fremme befolkningens sundhedstilstand" (ibid, s. 28). Vores begreb om behandlerbevægelsen har mange ligheds-

træk med begrebet om det "kliniske kollektiv", men det skal på den ene side ses bredere som en "behandlende offentlighed" over for den enkelte, og på den anden side snævrere som et begreb for den behandling, der vedrører den enkelte person som sådan - altså hvor indfaldsvinklen ikke i første omgang er social eller somatisk. Det er en vag bestemmelse, men historiske undladelsessynder sætter sine spor!

I behandlerbevægelsen møder vi de tidligere analyserede terapibestemmelser, men også konglomeratet af samtlige. Og en perspektiverende sammenfatning af disse på grundlag af empiriske undersøgelser over effekt og korrelerede variable finder vi hos E. Hougaard (83 og 84). EH søger at begrunde tesen om psykoterapi som non-specifik behandling. Og vi følger denne i sin begrundelsessammenhæng.

Udgangspunktet for EH er, at teoretisk og metodisk meget forskellige behandlingsformer synes at opnå nogenlunde samme effekt, hvilket må give anledning til at stille spørgsmålstegn ved de respektive forklaringer, dvs de enkelte behandlingsformers selvforståelse. EH taler om en psykoterapeutisk krise som en

"krise udadtil, på den ene side i forholdet mellem profession og offentlighed og på den anden mellem profession og videnskab. Over for offentligheden oplever psykoterapien en legitimerings- eller troværdighedskrise (...), der bl a giver sig udtryk i problemer med autorisation og sygesikringsdækning" (84, s. 89).

Og dette hænger for EH sammen med en videnskabelig krise i "psykoterapiens legitimation over for offentligheden i en periode med økonomisk krise og nedskæringer i de offentlige udgifter" (s. 90).

Det er "effektiviteten", der er på tale, og på spil. Det er problemet om at dokumentere, at psykoterapi også faktisk er effektiv. Og dette har været et tilbagevendende problem siden 50'erne, hvor Eysenck offentliggjorde en empirisk undersøgelse, der konkluderede, at

"bedringsprocenten for neurotiske lidelser i psykoterapi nogenlunde tilsvarede den spontane bedringsprocent for ubehandlede neurotikere, idet begge grupper opnår væsentlig bedring i ca 2/3 af tilfældene" (s. 91).

Men nyere undersøgelser viser for EH dog, at "psykoterapi virker bedre end ingen behandling" (83, s. 12) - altså at Eysenck's nul-hypotese

kan afkræftes. Men nyere undersøgelser viser også, at det er umuligt at konstatere afgørende forskelle i effektiviteten af forskellige former for psykoterapi over for hovedparten af psykiske lidelser - på nær i forhold til adfærdsterapien, der klarer sig bedre over for manifesterede former for tvangshandlinger og fobier (s. 94).

Dette stiller for EH afgørende spørgsmålstejn ved de dominerende synspunkter på psykoterapi, der hævder, at det er den specifikke terapeutiske teori og teknik, der virker i psykoterapi - hvor hver terapiform så at sige har sin særlige profeti-begrundelse. Og som følge heraf må psykoterapi - ifølge EH - begyndes på anden måde end hidtil. Og den forklaring, der tilbyder sig her er, at psykoterapi "virker i kraft af de samme terapeutiske faktorer" (84, s. 100) - de såkaldt non-specifikke faktorer - der omgiver selve den terapeutiske praksis. Og empiriske undersøgelser af de fælles forhold for al terapi peger i retning af, at psykoterapi,

"som den først og mest udøves, er en effektiv behandling, der mere afhænger af klientens forudsætninger og kvaliteten af det personlige forhold mellem klient og terapeut end af terapeutens teori og teknik, uddannelse og erfaring, behandlingsmodalitet eller varighed af behandlingen" (84, s. 99. Vores fremhævelse.).

Nu findes der flere fortalere for dette standpunkt, at det er de fælles faktorer, der er virksomme på tværs af de forskellige terapiformer og teknikker (83, s. 22-38 og 84, s. 100-104). Og hver især fremhæver bestemte faktorer, som de virksomme eller effektive. Men det standpunkt, der synes at stemme bedst med empirisk bekræftelse, finder EH hos Frankl, hvis centrale pointe er, at psykoterapi

"har karakter af personlig påvirkning ("persuasion"), og at de faktorer, der fremmer denne påvirkning ikke blot er fælles for alle vestlige psykoterapiformer, men tillige for en lang række andre påvirkningsstrategier, der sigter mod omfattende personlighedsændring" (83, s. 28).

Og de fælles faktorer er ifølge Frankl væsentligst fem.

Den første angår patienterne, som lider af "demoralisering: de føler sig isolerede, håbløse og hjælpeløse, ude af stand til selv at klare deres problemer og uden mulighed for at finde passende hjælp. Som følge af håbløsheden er de præget af ubehagelige følelser, mest markant angst og depression" (s. 29). Og det er EH's standpunkt, at alle terapiformer da også bidrager til at restituere patientens "moral og dermed til

at lindre subjektivt ubehag". Og endvidere, at psykoterapi opnår de største virkninger på dette område - snarere end på området for personlighedstræk og social livsførelse (s. 29). Og hertil kommer, at psykoterapi bidrager med at hjælpe patienten til også fremover at finde "mere effektive strategier til at klare sine problemer".

Og de følgende fire faktorer, der kan siges at udgøre de "strukturelle rammebetingelser for terapiens effekt" er for det første typen af mellemmenneskeligt forhold mellem patient og terapeut, hvor det centrale er "patientens tillid til terapeutens kompetence og ønske om at hjælpe. Patienten må føle, at terapeuten nærer ægte omsorg for hans velfærd. Oplevelsen af at blive forstået og accepteret af en person, man respekterer, er en stærk modgift mod demoraliseringen og et bidrag til øget selvfølelse" (s. 30). Og det er for det andet, at alle former for psykoterapi foregår på steder, der er socialt sanktionerede som behandlingssteder, "hvilket tilsvarende kan styrke patientens tiltro til behandlingens resultat" (s. 31). For det tredje indgår der i al psykoterapi et teoretisk rationale, eller en "myte", der "forklarer patientens problemer såvel som behandlingens virkemåde" (s. 31). Og denne er i en vis grad uafhængig af sandhedsværdi, fordi den også tjener "det formål, at patienten kan bringe sammenhængende mening i sine symptomer, hvilket i sig selv kan bekæmpe angsten og usikkerheden, samt styrke tiltroen til, at det er muligt at gribe effektivt ind". Her ud over har den effekt som styrkelse af terapeutens tiltro til sig selv, hvilket "smitter" til patienten - og dette viser sig også at korrelere med, at det er de mest entusiastiske terapeuter - upåagtet uddannelsesbaggrund - der opnår de største og hurtigste resultater (83, s. 15). Den fjerde bestanddel er, at psykoterapi betjener sig af en række procedurer eller teknikker svarende til de teoretiske forskrifter, og "disse har den funktion, at de styrker terapeutens selvtillid og patientens tiltro til terapeuten ved, at denne kan demonstrere sin magt og kompetence gennem mestren af teknikkerne" (s. 32).

Centralt ved ovenstående er, at det er deres almene funktion, der er det virksomme, snarere end det specifikke indhold i det terapeutiske rationale og den terapeutiske teknik, som dog må være "forenelig med den sociale realitet i det samfund, hvor terapien foregår" (s. 32), da terapeut og klient ellers ikke kan "nå hinanden".

De strukturelle rammebetingelsers gennemslag i den terapeutiske situation ses nu at bevirke, at der "sættes en række interrelaterede processer i gang hos patienten" (s. 33). Det drejer sig for det første om

muligheden for at indlære nye holdninger; for det andet styrkes patientens håb om hjælp; for det tredje kan og må patienten bringes til at opleve, "at han kan forandre sig og opnå positivt udbytte af forandringen"; for det fjerde giver psykoterapi mulighed for bekæmpelsen af "patientens følelse af demoralisering, ved at hans problemer bliver forståelige og almengjorte. En væsentlig kilde til demoralisering består i symptomernes uforklarlige natur, (hvor) alene det at få givet symptomerne mening og struktur gennem terapeutens forklaring kan forårsage en væsentlig lettelse af subjektivt ubehag hos patienten" (s. 34); og for det femte resulterer alle effektive behandlingsformer i en "emotional arousal" hos patienterne.

Forskellige udbredte opfattelser af psykoterapien må nu - i følge EH - falde eller relativere nærmere. Det drejer sig for det første om psykoterapien som psykologisk videnskab, som common-sense og som magi.

Psykoterapien som psykologisk videnskab er især blevet forfægtet af psykoanalysen og af adfærdsterapien.

Psykoanalysens selvforståelse, at det centrale virkemiddel i terapien er "indsigt, der formidles gennem terapeutens tolkninger", hvor "alene den tilbundsgående indsigt i konfliktens dynamik og genese sikrer (...) fuldstændig og varig ophævelse af de neurotiske forstyrrelser" (s. 40) må drages i tvivl, da vidnesbyrdene for psykoanalysens effekt er "ekstremt svage" for det første; og for det andet så har adfærdsterapien "dokumenteret", at ændringer i mange "tilfælde kan opnås uden indsigt gennem direkte behandling af symptomerne" (s. 42); og for det tredje kan også "forkerte tolkninger" undertiden "have en god terapeutisk virkning" (s. 45). Derfor må tolkningens virke ses "i dens bidrag til, at patienten kan føle sig forstået, snarere end til at bibringe patienten korrekt selvindsigt". Og EH refererer her også empirisk materiale, der hævder, at "psykoanalysen snarere bidrager til at styrke patientens rationaliseringer end til at forårsage grundlæggende terapeutiske forandringer" (s. 42) - hvad der så at sige bekræfter perspektivet i vores formal-logiske analyse af psykoanalysen som terapi.

Adfærdsterapi her over for, der opfatter psykiske forstyrrelser/psykopatologi som fejllindlært adfærd, og som ser psykoterapi som en mulighed for et nyt indlæringsforløb styret af en videnskabelig eksperimentel indlæringspsykologi, må også drages i tvivl. For det første kan adfærdsterapiens generelle overlegenhed ikke dokumenteres ud fra empiriske undersøgelser (behandling af tvangshandlinger og fobier und-

taget). Og for det andet er det tvivlsomt at overføre basale indlæringsprincipper som klassisk og operant betingning til at forklare menneskelig adfærd, da også kognitive faktorer bestemmer denne, og der findes i forlængelse heraf ikke nogen "veletableret kognitiv psykologi, der er tilstrækkeligt udviklet til at kunne tjene som grundlag for en videnskabelig kognitiv adfærdsterapi" (s. 49). Og for det tredje tyder undersøgelser på, at en længe central anvendt metode - systematisk desensivering gennem "afslapning, angsthierarki eller kobling af afslapning og angstfremkaldende forestillinger" - ikke har nogen afgørende betydning for terapiens udfald, hvorfor det virksomme tilbage i adfærdsterapi er "ændringer i forventet personlig kompetence" (s. 51).

Udbredte opfattelser af psykoterapien som common-sense - som relativeringen af psykoanalysens og adfærdsterapiens "videnskabelige rationale" bringer frem - fortjener derfor opmærksomhed. Og her er det slående, at undersøgelser viser, at "læg-terapeuter klarede sig lige så godt som eller endnu bedre end professionelle terapeuter" (s. 57). Men dette stemmer imidlertid ikke med en common-sense opfattelse, hvor netop "terapeutisk udbytte (er relateret) til terapeutens formodede ekspertrolle. Det der kan forklare læg-terapeuters behandlingsresultater synes der imod at være, at de investerer større entusiasme i patienterne end de veletablerede professionelle terapeuter gør det; at de er i stand til at udøve større varme og ægthed, hvilket modsvares af empiriske fund, der kan påvise, at "terapeuters varme og empati (kan) mindskes som følge af traditionelle terapeutiske uddannelsesprogrammer" (s. 58); at læg-terapeuter måske oftere deler erfaringsbaggrund med deres patienter, hvorfor deres muligheder er bedre for at opnå konkret indsigt i patienters problemer; og endelig kan det også tænkes, at "netop terapeutens status og magtposition i forholdet til patienten kan tænkes at være en hindring for aktiveringen af den kurative faktor, der knytter sig til patientens oplevelse af selv at kunne klare sine problemer" (s. 59).

Så derfor kan der ikke være tale om at se psykoterapi som common-sense, men nærmere at "anvende common-sense som videnskabelig rekursbasis i forståelsen af psykoterapi" (s. 62).

På eet punkt - imidlertid - kommer common-sense som rekursbasis til kort. Og det er at "mange deltagere i psykoterapi beretter om behandlingen,

at den i kraft af sin følelsesmæssige intensitet og særlige oplevelsesmæssige realitet (undertiden nærmest transcendentale karakter) afgørende adskiller sig fra oplevelser i dagligdagen" (s. 63). Og dette bringer spørgsmålet om psykoterapi som magi på benene.

Magi ser EH i psykoterapien som et spørgsmål om "induktion af hypnotiske trancetilstande" (s. 66), og historien er fuld af sådanne magiske helbredelser, hvor troen på og tiltroen til magien (:behandlingen, proces) har bevirket afgørende ændringer i de involveredes (sinds-)tilstand. Og dette får EH til at drage paralleller mellem "primitiv" helbredelse og moderne "videnskabelig" psykoterapi - forskellen er "måske mindre end almindeligt antaget", samt til at antage, at der i "psykoterapi i almindelighed kan indgå bevidsthedsændringer svarende til trancelignende tilstande" (s. 71). Dette har for det første relation til den non-specifikke faktor om "emotionel arousal" hos Frankl, og for det andet korrelerer det med de fund, at "indgivelse af æter eller adrenalin øgede patienternes modtagelighed for terapeutens tolkninger" (s. 72), hvorfor det kan siges at emotionel arousal som ændret bevidsthedstilstand "kunne spille en terapeutisk rolle". Det gør det i dag i hvert fald i forskellige terapiformer, der eksplicit har påberåbt sig

"magiens rolle i psykoterapi og har forsøgt i studiet af moderne psykoterapeutiske "troldmænd" at uddrage "magiens struktur" (Bandler & Grinder ..) med henblik på at eksplicite re teknikkerne i en såkaldt "magisk" terapi" (s. 71).

Sådanne terapiformer trækker bl.a på overvejelser over hjernens to funktionelle halvdele, hvor venstre hjernehalvdel ses at varetage funktioner "knyttet til sproget som analytisk tænkning og problemløsning", medens højre hjernehalvdel i højere grad ses at varetage "intuitive funktioner, som knytter sig til en billedmæssig, kropslig og emotionel repræsentation" (s. 73); samt til overvejelser over deres samspil, hvor det ser ud til, at "den venstre, traditionelt benævnte "dominante" hjernehalvdel ..(kan).. udøve en inhibitorisk virkning over for højre-hjerne funktioner" (s. 73).

Og disse overvejelser/antagelser gør det nærliggende at søge en psykoterapeutisk påvirkning gennem

"en billedmæssig, metaforisk og kropslig kommunikation .. med henblik på at påvirke emotionelle, højre-hjerne lokaliserede psykopatologiske dysfunktioner, og at påvirkningen i særlig

grad vil kunne finde sted under bestemte psykiske tilstande præget af emotionel arousal eller hypnose-lignende trancetilstande" (s. 73).

Psykoterapeutiske teknikker kan nu udledes. Patienters "verdensbillede" kan påvirkes gennem forskellige metaforiske sprogformer, eller ved at blokere den "dominante" venstre hjernehalvdel gennem forvirrings-teknikker (særligt paradokser i Haleys forstand), eller gennem opstilling af adfærdsforskrifter, der ikke retter sig mod patientens adfærd i sig selv, men mod patientens "verdens-billede" (s. 74. EH's eksempler fra Watzlawick).

Det er derfor - tilsyneladende - muligt bevidst at producere ændringer af "magisk" vej, men problemet herved er for EH, at emotionelle og bevidsthedsmæssige ændringer nok er vigtige i forsøg på at

"optø" uhensigtsmæssige holdninger, medens vedvarende terapeutisk ændring er afhængig af andre faktorer som patientens oplevelse af, at han "mestrer" sine problemer, og af reaktionen på holdningsændringen fra patientens omgivelser" (s. 76), hvorfor psykoterapi som en intellektuel respektiv/henholdsvis emotionel proces har det "credo", at den må ses som

"en dobbelt proces, der involverer såvel følelse som forståelse" (s. 77).

Det drejer sig derfor ikke om en "magisk påvirkning" af det ene eller det andet - følelserne eller intellektet, den højre eller venstre hjerne-halvdel - men mod en "integration" af dem med ændring til følge.

Med disse relativiseringer af psykoterapi som videnskab, som common-sense og som magi bevæger EH sig ind i spørgsmålet, om det med opfattelsen af psykoterapi som non-specifik behandling så overhovedet er muligt at nå til "særlige klasser af metodiske eller tekniske indgreb, der er særskilt anvendelige over for særlige klasser af patienter eller problemer" (s. 86). Og dette er ret beset problemet om almengørelsen af psykoterapi som non-specifik behandling.

EH diskuterer dette ud fra en ideografisk og nomotetisk indfaldsvinkel, hvor det ideografiske drejer sig om det "Einmalige": det er om "terapeutens helt særlige reaktion på patientens helt unikke problem på det helt specielle tidspunkt" (s. 86), og som bevirker afgørende personlige ændringer i reel (dvs ikke kun i magisk) forstand, hvad EH

kalder "kairos"; medens det nomotetiske drejer sig om en bestemmelse af de almene lovmæssigheder "under hvilke betingelser "kairos" kan indtræffe i psykoterapien" (s. 86).

EH er forbeholden i sit svar på en bestemmelse af dette forhold mellem en ideografisk og nomotetisk tilnærmelsesmåde, for nok spiller den rette "timing" ind, men på et sådant "eksistentielt perspektiv" synes det klart, at der "ikke kan gives mere præcise retningslinier" (vores fremhævelse). Og dette "mere" henviser til de undersøgelser, som EH bygger på og som har manet den "non-specifikke behandling" fremsom det afgørende. Endvidere er det også muligt, at "væsentlige aspekter ved psykoterapi aldrig lader sig indfange i et alment "nomotetisk netværk", men forbliver knyttet til klinikerens ideografiske forståelse". Og derfor finder EH det heller ikke for usandsynligt,

"at den konkrete udførelse af psykoterapi i udstrakt grad forbliver kunst eller personlig kunnen snarere end viden-
skab og teknik" (s. 87).

Men hvorfor - må vi spørge - så overhovedet søge at beskæftige sig med psykoterapi på almengjort måde, når praktiseringen af den i udstrakt grad forbliver bundet til den terapeutiske personlighed.

Problemet er her for EH stadig - som i udgangspunktet for hans overvejelser og teori - psykoterapiens krise, der bl a også markerer sig i "tendensen til afprofessionalisering" (s. 80), der netop har kunnet hente legitimering i opfattelsen af de non-specifikke faktoreres centrale betydning, hvilket igen har betydet en "dekonstruktion af den traditionelle terapeutiske ideologi, der anser terapeutisk forandring afhængig af en højt uddannet terapeutisk ekspert".

Nu mener EH ikke, at psykoterapi som professionel behandling vil uddø, men dog "blot finde en mere begrænset plads i en afbalanceret forståelse af behandling af psykiske problemer i et bredere psykologisk og socialt perspektiv", hvorfor det også bliver relevant at undersøge, hvilke perspektiver der kan tegne sig for den "professionelle udøvelse af terapi" (s. 80).

Og her rejser der sig umiddelbart et paradoksalt problem, der sætter en "markant skillelinje mellem videnskab og praksis": en videnskabelig holdning til ens egen praksisudøvelse er måske ikke blot irrelevant for, men tillige hæmmende for behandlingens effektivitet?!" (s. 80-81). Og dette fremkommer ved betragtningen af den non-specifikke faktor, der angår terapeutens

"engagement og entusiasme, hans tiltro til sig selv og sin metode, som af mange er fremhævet som helt central, (hvor) det paradoksale ved denne faktor ligger i, at kendskab til den og tilhørende nøgtern distance til behandlingsmetoden - f.eks. viden om helt andre metoder med helt andre teoretiske rationaler, kan opnå lige så gode resultater - kan tænkes at reducere entusiasmen og dermed være medvirkende til, at terapien opnår dårligere resultater" (s. 80).

Her over for synes der ikke at være andre veje end det blinde engagement i en tro på sig selv og sin metode for at maksimere effekten, hvad Frankl foreslår. Men dette er dog for pessimistisk for EH.

For det første er entusiasme ikke den eneste effektfulde faktor, og for det andet "er det vel sandsynligt, at viden om, hvad man gør, i almindelighed er fremmede for terapeutisk effektivitet" (s. 82). Så langt så godt - selv om det i denne sammenhæng "sandsynligvis" er et tvivlsomt argument.

Og for det tredje så synes det væsentligt at overgå til en teoretisk eklektisk tilgang, da en eklektisk tilgang dels "synes at kunne love muligheden for en korrekt forståelse af den psykoterapeutiske proces, idet ingen af de traditionelle terapeutiske paradigmer i sig selv synes tilstrækkelige" (s. 83), og dels vil et sådant teoretisk samlende perspektiv "bidrage til at styrke terapeutens moral" (s. 84). Og således må

"en teoretisk eklektisk tilgang, der betjener sig af principper og metoder, der videnskabeligt er sandsynliggjort som effektive terapeutiske faktorer, på længere sigt .. have de bedste muligheder for at etablere behandlingsmetoder, der er non-specifikke metoder overlegne" (s. 84).

Og dette betyder så også, at begrebet om non-specifikke faktorer må veksle med "teoretiske landvindinger på området" (s. 85). Og når vi så ved "hvilke faktorer der virker, og hvordan de virker, har vi ikke længere brug for betegnelser som "placebo" eller non-specifikke faktorer". Betegnelsen non-specifik "legitimerer" derfor problemet om manglende viden, samtidig med at den kan henlede opmærksomheden på, at "faktorer uden for de officielle terapeutiske rationalers horisont kan spille en afgørende rolle for resultatet af psykoterapi". Og den forskningsvej, der bedst tager disse problemer på ordet er - i følge EH - at gøre "centrale begreber fra beskrivelsen af den terapeutiske proces til genstand for nærmere teoretisk analyse i lyset af almenpsykologiske

teorier og empiriske fund" (84, s. 110. Vores fremhævelse). Og dette frem mod en "teori om praksis" (s. 110).

Så vidt E. Hougaard, der hermed leverer et empirisk baseret rationale for en teori om psykoterapi, som dog altid vil have videnskæssige legitimationsproblemer i kraft af såvel terapeutens som patientens eksistentielle ideografisk bundne holdning, forståelse, moral eller personlige "Einmaligkeit". Og hvad det drejer sig om for den professionelle terapeut - behandleren - kan siges at være reetablering af den teraperedes private liv, altså dets privatform for samfundsmæssig livsopretholdelse, idet indholdet, det sagslige i, at der opstår problemer i menneskers samfundsmæssige liv ikke gøres til et anliggende for psykoterapien. Staten i ren form taler gennem E. Hougaard - i terapibevægelsen tager man sig dog sammen med en abstrakt negering af denne!

Herom handler det næste.

Kapitel 6.3.3. Privat-eksistentiel terapibehandling: indre-ydre herskabskontrollerende bevægelsesforandring af den teraperedes sociale livssituation.

Som med psykiatrien og psykoanalysen må vi også summere "behandlerbevægelsens" og "terapibevægelsens" terapibestemmelser op gennem deres bevægelse igennem terapiens genstand af personliggjort afmagt som det formidlende tredje mellem den teraperede og det sociale.

Instrumentalismen i den privat-eksistentielle udviklingsbevægelse er givet i kraft af vareformen for kollektiv udveksling og den dermed forbundne privat-offentlige karakter af samfundsmæssige og individuelle problemer. Og ved individuelle reproduktionsproblemer, der offentliggøres af individet udenfor dets (klasse-)kollektiv, er der tale om en overforstillethed det sociale, der er bestemt og bestemmer sig ud fra de offentliggørelsesmuligheder, der er til rådighed for individet (det kan være privatbehandling, der kan/skal betales for; det kan være det statslige sociale og sundhedsmæssige system, hvortil dets rettigheder og pligter er lovbestemt fastsat uden at der hermed også er garanti for opfyldelse; det kan være i forhold til alternative sammenhænge; men lige meget hvor og hvordan offentliggørelse, så er det et spørgsmål om udveksling af magtforhold).

Restriktiviteten er her inden for givet i og med den teraperedes leven i og med individuel problemløsning, der til stadighed ikke løser individets problem med det sociale og det selv heri; hvilket samtidig er den form for restriktivitet, som reproduceres af det sociale, når dette egenbestemmer formål og mål med terapien forud for selve den terapeutiske proces (jvf s.304n).

Men denne egenbestemmelse er såvel udgangspunkt som grundlag i terapi-
rebets etablering som arbejdsvirksomhed, idet såvel den teraperede som det sociale stiller sine interesser med situationen op gennem deres perspektiv med sammenhængen, hvor ved mediet af fælles fremmedbestemt-
hed til stadighed indholdsbestemmes (jvf s.301ff). Men vil det sociale ikke vide af dette som et fælles problem, så reproducerer det sociale overforstilletheden mellem den teraperede og det sociale. Hermed bekræftes den teraperedes privat-eksistentielle udviklingsbevægelse. Og det må komme til en begrænsning i den proces af medhandlinger, der opbygger den terapeutiske situation i den fælles sammenhæng (jvf s. 266). Hermed får vi at gøre med en fordobling såvel som reduktion

af terapirebet som arbejdsvirksomhed, idet individets eksistens som teraperet - dets afmægtighed i forhold til sig selv i sit samfundsmæssige liv - af det sociale kun gribes reproduktivt som tvangsovervindelse - og ikke produktivt som almengjort lidelsesbemestring (jvf s.263 - 65).

Når det sociale ikke vil vide af den terapeutiske situation og sammenhæng som et fælles problem om fælles "dechiffrering" og praktisk generobring af den personliggjorte afmagt, men nok af selve situationen, så må den teraperedes problem med forholdet mellem det sociale og sig selv heri, gøres til et problem i den teraperedes forhold til det sociale og til sig selv. Og som - nu abstrakt transformeret - er det terapeutiske problem selv blevet til en "rent" bevægelses-forandringsproblem, hvor det sociale kan anvende sin magt over sammenhængen og/eller sin magt i situationen til gennem Kooperationen at påvirke den teraperede i en bestemt retning, så det bevæger sig på en bestemt måde. De fælles samfundsmæssige betingelser for den personliggjorte afmagt, og dermed også for opbygningen af den terapeutiske proces, er hermed sat uden for parentes - bortabstraheret.

Den teraperede stilles nu over for at forlade den terapeutiske sammenhæng, eller (i et første skridt) indstille sig på en (aktiv) undersøgelse af, hvilke mulige individuelle problemer, som der så kan realiseres medhandlinger i forhold til med det sociale; ^{og personlige} altså hvad der så kan være og blive fælles for de involverede. Den teraperede må her indrette sig under betingelserne - endnu engang! Og netop også det, der har bragt det frem som teraperet eksistens. Og dette vil igen sige, at den teraperede stilles over for at søge udvikling på nogle områder under forbigåelse af andre. Og dette problem kan gribes af det (restrikativt) sociale, hvis det (:terapeuten) kan forholde sig personligt og teknisk på samme tid, idet netop dette - godt nok på samme restriktive måde - fanger den abstrakt virksomme kerne i den privat-eksistentielle udviklingsbevægelse hos den teraperede. Og denne instrumentalisme kan såvel søges praktiseret målrettet med terapi gjort til "a place to live", hvorved E. Hougards behandlerstandpunkt toner frem; eller det kan søges levet uden andet mål and det selv, som "a way of life", hvor terapibevægelsens standpunkt markerer sig.

Men det er to sider af samme sag, eller to restriktivt set nødvendige indfaldsvinkler til samme sag. Som teraperet må man gå ind på det sociale instrumentelle præmisser - hvis ikke man kan forlade dette

restriktivt sociale - for overhovedet bare at muliggøre en mulighed for opnåelse af bevægelse og forandring, men det er kun muligt vedvarende at forholde sig til det instrumentelt-sociale, hvis man overgiver sig til sig selv under opgivelse af det sociale/terapeuten/den anden eller overgiver sig til det sociale/terapeuten/den anden under opgivelse af sig selv. Facit er: man indstiller sig på sig selv og den anden/terapeuten/det sociale på ny og anden måde, og beriget med oplevelser af intellektuel og følelsesmæssig karakter, med mening om hvad det drejer sig om (klart såvel som uklart i formen det har/må have en mening), samt med et ændret forhold til det sociale og sig selv heri. Den teraperedes overforstillede eksistensform er blevet en abstrakt anden!

Et sådant (måske første) skridt - forventningerne, håbet, kravet herom eller frygten for at det ikke realiseres, der som basis har en konfliktfyldt og truende dagligdag, der fordrer udvikling på en eller anden led i en eller anden retning - kan blive til mange, hvor formen for disse skridt dels afhænger af det "terapibehandlende sociale" konkrete ressourcer til og mål med den teraperede, og dels af hvordan det ellers går med den teraperedes sociale liv - løsrevet og overforstillet som det stadig er, men dog med en anden kraft i en anden retning end hidtil - hvilket er en udvikling i individets socialliv, der kan ses som en ydre-indre herskabs-kontrollerende forandringsbevægelse.
 Det sociale har ydet trøst og manipulation - bedre end ingenting, men frem for alt ikke personlig kollektivitet.
 (måske)

Men den teraperede kan dog her igennem måske finde ressourcer til andre indfaldsvinkler til sit sociale liv; og måske duer de, måske ikke; og enten gør man terapibehandlingen færdig - får nok af den, fedt nok, det hjalp, eller det duede alligevel ikke helt rigtigt - og/eller også skærpes ens konfliktfulde livssituation. Det vil da komme til stadig større konflikter mellem individet og det sociale på den ene side, og mellem individet og dets forhold til sig selv på den anden side, hvilket er at se som en selvstændiggørelsesproces af tvangsovervindelse, der fører til eksistensformen af fremmedbestemt forhold af sociallivs-overvindelse og meningsløshed-overvindelse (se s. 232) ved den personlige selvbestemmelse, hvor man dels er styret af sit forhold til sig selv - af sine psykiske processer/symptomer - med et forbandet krav om en mening i, med og ud af disse, og dels styret af de sociale betingelser med krav om ændring af bevægelsesperspektivet i og for disse

i forhold til een selv. (Der må derfor også være tale om, at den teraperede lever med et bestemt forhold mellem de grundlæggende konflikt-logikker af udgrænsning og marginalisering inden for egen social/kollektivgruppe (se s.294-96) - et forhold, som den teraperede selv har et forhold til, hvorfor det er repræsenteret i terapirebet i dets pro-spektive, retrospektive såvel som i dets refleksive aspekt.)

Men gribes også dette forhold af sociallivs- og meningsløsheds-overvindelse restriktivt af det sociale, så vil og må det ske gennem rekurs til den ene eller anden side: som en social-orienteret respektiv som en person-orienteret udviklingsbevægelse - og psykiatriens og psykoanalysens paradigmatiske indfaldsvinkler og restriktive bearbejdningsformer af herskabs- og kontrolbestræbelser af den teraperede tilbyder sig nu.

Den restriktivt mulige udviklingsbevægelse, som vi her har at gøre med inden for terapirebet, er en slags dobbelt-kors terapibehandling med behandlerbevægelsen repræsenteret som en horisontal socialterapeutisk behandling og terapibevægelsen repræsenteret som en biografisk behandlingsvertikal terapi. Hvor det sociale op gennem tidlig kapitalismen frem til efterkrigstiden primært mødte den teraperede - eller koblede sig på den teraperedes socialliv - i passiv-restriktiv logik med trøst og manipulation repræsenteret og anvendt rent moralsk og autoritativt, så har udviklingen siden 50'erne muliggjort - og i kapitalstats forstand vel også nødvendiggjort - aktiv anvendt restriktivitet.

Behandlerbevægelsen er da også i terapeutisk forstand til stede i dag gennem et spektrum af terapi former, der strækker sig fra adfærdsterapi i den ene ende med dertil hørende realitets- og valgterapi over direkte manipulations- og trøstformer som klient-centreret terapi (Rogers), korttidsterapier af dynamisk (psykoanalytisk) og strategisk (kommunikationsteoretisk) art (jvf B. Sander 84), samt af disse i deres suggestive udformning (M. Ericksons hypnoseterapi med afarter) til psykiatrien i den anden ende af spektret. Medens terapibevægelsen viser sig gennem behandlingsformer, der strækker sig fra genoplevelser af tidligere tildragelser/traumer (:psykoanalysen, Reich's karakter- og kropsterapi, Otto Rank's fødselstraumer/A. Janovs primalterapi) over gestaltterapien - og her egentlig også anti-psykiatriens subjekt-subjekt-forholden sig til transcendentale/meditative terapi former (:yogisk/tantrisk meditation, healing og karmiske oplevelser).

Relaterer vi bevægelserne til hinanden inden for de bestemte sociale sammenhænge som terapirebet kan træde frem inden for - det samfundsmæssigt-offentlige, det samfundsmæssigt-private og det samfundsmæssigt-alternative (jvf s. 54) - så kan vi nu sige:

1/
Inden for det "offentlige" statslige sociale og sundhedsmæssige system er terapibevægelsens behandlingsformer underordnet behandlerbevægelsens, hvilket må betyde at det overvejende (næsten udelukkende) kan komme til en anvendelse af de biografiske momenter ved den teraperede, der knytter an til det, der er inden for det fortidige som det, der er inden for rammerne af det sociale. Det er ikke her, der behandles med transcenderede tilstande af bevidsthed fra kroppen og op i det karmiske - til tidligere liv, overblikkets Guddommelige oplysthed og medfølen som ren individuel kosmisk-ingenting. Nej - det drejer sig om, at behandlerne skal få een tilbage til det sociale liv på een eller anden måde. Få een ud af systemet. Det restriktive i behandlerbevægelsen er her dens personfattige karakter: at skulle overtage andres forventninger og krav og føre dem til sine egne. Metode: at ændre sit forhold til det sociale for så bagefter at prøve om denne anden nye "virkelighedsopfattelse" er det normale og dermed det lykkebringende.

I sammenhæng hermed står hele den biografiske akse til rådighed, som personlig bemestringsform for den statslige behandler: den psykiatriske autoritet, videnskabsmanden, den ansvarlige, den fagligt dygtige osv osv. Ikke just de betegnelser som terapibevægelsen anvender; omend den psykiatriske autoritet kan ses som det naturvidenskabelige modstykke til healeren - med al respekt for healeren!

Når E. Hougaard således vil redde psykoterapien ud af dens professionelle legitimationskrise, ville det være en overvejelse værd, hvad det egentlig er der står på spil her: terapeutens løn-arbejde, eller brugerens/klientens/patientens samfundsmæssige værensfylde og livsperspektiv. Karakteristisk er da også for den psykoterapi, som EH studerer og plæderer for, at psykoterapeutisk effektivitet først og fremmest afhænger af klientens egne ressourcer med den terapeutiske person og teknikkerne på anden og tredjepladsen i deres mulige effektive virke. En genstandsbundet refleksion er her på sin plads omkring det forhold, at når kraften til at bryde den specifikke restriktivitet kommer fra det sociale, hvordan kan det så være, at terapi - som det typisk praktiseres - primært afhænger af den teraperede selv?! Og er dette fordi behandlerne formidler deres arbejdsvirksomhed som profession i formen

akademisk/åndeligt lønarbejde frem for at tage det samfundsmæssige liv som udgangspunkt?! En central binaritet toner frem i behandlerstandpunktet: jeg som behandler med dig som klient/patient over for mig inden for rammerne af sammenhængen. Og det må du som teraperet altså acceptere herskabet over.

IV

Inden for det "private" med terapi som en vare er det her over for således, at det behandlingsmæssige er forudsat eller det grundlag, hvor på der arbejdes med den teraperedes personlige livssituation. Her er det fælles mellem terapeut og teraperet alene det, der vedrører den teraperede selv i dets personlige liv. Alt heri og her ud over har en pris. Det er det socialfattige, der her larmer: først og fremmest må man ændre sit forhold til sig selv for så bagefter prøve om denne nye "personlighedsprofil" nu bringer een liv i det sociale med andre.

Her står hele behandleraksen til rådighed for terapeuten. Mesteren, den engagerede, den dygtige, udfordrende, den der selv lever osv. Her har vi skalaen af den professionelle behandler over lægmanden, den uautoriserede og naturhelbrederen (måske kloge koner og mænd) til kvak-salveren. Der er ingen grænser for den personbundne kompetence, som terapeuten må - og kan - tilskrive sig selv.

Man kan sidde inde med svaret på den andens problemer (næsten på forhånd) og helt alene, eller man kan hensætte sig i den "højere bevidsthedsstruktur", der omgrænser alle uden at den teraperede endnu også lever heri, men terapeuten kan anvende sin viden ved at forbinde sig hermed (slå op i diagnose-kataloget, overgi' sig til det "højere" osv osv). I Goodison & Ernst's mere "lige" og "jordiske" udgave drejer det sig dog ikke om sådanne ukønslige enkeltpræstationer (kvindeundertrykkelsen er heller ikke sådan at abstrahere fra som kvinde). Men om at grupperne af kvinder og mænd tager sig sammen og via terapi frigør sig fra deres biografisk bundne kønsspecifikke opdragelse. Og i det mindste forholder sig til hinanden. Men også her er udvikling, som det der bevæger gammelt mod et liv i nuet, kun mulig i dens egenart af terapeutisk praksis med nogen i samme sammenhæng. Kønssindvidet har brug for terapeuter til at kunne leve med et abstrakt kønsland i baggrunden. Det psykotranscendentale slår over i det socialfattige: at skulle være sig selv (næsten) lige meget hvad; eller lære at lede efter styrken inden i sig. Også her toner en anden binaritet frem: jeg som terapeut har dit perspektiv, hvis du lader mig få det, og kun under min personlige overvejledning kommer du igennem. Man skal lære at leve

med en kontrol over eller uden for sig. Og det bedste og eneste man kan gøre er at overgi' sig til den under vejledning, finde sin mening heri og leve den. Det sociale bliver til betingelser, som det gælder om at være personlig i.

III

Inden for det "alternative" der i mød - selvhjælpsgrupper, terapeutiske kollektiver, psykospirituelle festivaler som Thy-lejrens årligt tilbagevendende (så længe nogen tager slæbet med at arrangere den ved ikke at arrangere styring af den), alternative rådgivninger, samt inden for det altruistisk og det sekterisk fede nutid for de berørte men fattiges fælles fremtid - er alt muligt! Her mødes det socialfattige med det personfattige konkret. Og gribes det af de involverede fra oven, ude fra, fra et standpunkt og perspektiv, der ikke udspringer af og i den individuelle og sociale proces af fælleshed - ja så bliver det et behandlingsterapeutisk blålys. Og alligevel kan man ikke andet - for man står jo netop over for hinanden. Restriktivt, restriktivt! Dét er det opgaven at overvinde.

Det skulle være overflødigt at nævne, at dialektikken mellem det private og det offentlige, såvel som den abstrakte som konkrete indfaldsvinkel af de involverede hertil - som statsliggørelse i formen privatperson respektiv personlig kollektivist som samfundsmæssiggørelses-tendens - er repræsenteret i enhver statskapitalistisk pore: blålyset som dobbeltheden af nærværende "vold og imagination" (Haug 84b, s. 78) med udgangen af privatpersonlig befæstelse af det oprindelige eller kollektivistisk fremtidige, samt det personfattige i dets dobbelthed af magt og kontrol med udgangene af forandringshjælp og udviklingsstøtte på den ene side, og på den anden side det socialfattige med udgangene af indespærringsstøtte og overlevelseshjælp på dobbeltheden af her-skab og magt.

Det restriktivt mulige er derfor forandringshjælp og indespærringsstøtte gennem privatpersonlig befæstelse af kortsigtede interesser; medens det almengørelsesduelige her over for er perspektivet om den personlige kollektivitet igennem overlevelseshjælp og udviklingsstøtte.

Men nu er det med "dialektikken" og "enhver statskapitalistisk pore" nævnt, altså nævnt!

Og det er i forlængelse heraf slående, at når vi - som i dette kapitel - har dykket ned i det restriktivt mulige ved terapirebet, at vi så finder de anerkendte, de mest anvendte og empirisk mest udbredte terapi-systemer og -former. Men hvad er da den konkrete logik i disse restriktiv-

tive former for terapirebet som arbejdsvirksomhed. Og dette kan kun være den abstrakte løsning af forholdet mellem binariteterne for behandler- og terapibevægelsen: det er behandlingens herredømme inden for betingelserne gennem terapeutens kontrol over den teraperede, og omvendt terapiens kontrol af betingelserne gennem behandlerens herredømme over den teraperede. Overforstilletheden ved den teraperedes bearbejdningsforhold og asymmetrien i terapirebet anvendt restriktivt af det sociale som dets bearbejdning af terapirebets genstand af personliggjort afmagt betyder derfor logikken af arbejdsvirksomhedsbemestring gennem en herre-knægt-akse (med et koncept af Brecht).

Terapirebets standpunkt og perspektiv som det fælles problem om personliggjort afmagt er her vendt på hovedet med terapibehandling set som det personligt-sociales herredømmekontrol over den teraperede - hvilket i sin essens er den form, der tvinger den personlige kollektivt ind i eksistensformen af teraperet individ. Problemet ved restriktiv terapi er derfor, at det spontant reproducerer den form, der er terapiens problem. Ikke underligt at behandlerbevægelser har legitimationsproblemer, medens terapibevægelsen kæmper en isoleret og egen psykisk revolution inden for privatformen; - et forhold der også er sin egen restriktive omvendthed, idet restriktiv terapi må siges at bevæge sig gennem den form, der gik forud, hvilket som sådan er den teraperedes problem. Den eneste fidus i at gentage denne fra terapi-behandlernes side er deres arbejdsvirksomhed overleveret som løn-arbejde - men en sommer er mere end een enlig svale!

Herom handler det afsluttende næste.

VII

"Tro aldrig dagen i morgen
ingen kamp er værd" / Otto Gelsted

KAPITEL 7: TERAPIREBET - SKITSE TIL EN KRITIK AF TERAPIBEHANDLINGEN.

Vi skal nu til at runde en i forvejen alt for lang historie af. Vi skal prøve at finde en vej ud af det restriktivt mulige - hvilket vi ikke er ene om, hvorfor vi på denne vej også kort skal berøre nogle kritiske standpunkter i forhold til terapibehandlingen.

Hvad vi har tilbagelagt indtil nu er den i terapiabet restriktive udviklingslogik imellem os, og her særligt hvordan denne træder frem inden for terapibehandlingen som arbejdsvirksomhed. Her viste det sig, at den alt overvejende del af eksisterende terapikoncepter placerede sig selv (jvf kapitel 6). Fuldstændig er den restriktive logik næppe langt fra blevet bestemt, men de væsentlige modsigelser i deres fremmedbestemte greb under statskapitalismen må have aftegnet sig. Og endvidere: i den grad at vi har analyseret og bestemt de restriktive former i terapibehandlingen har vi også opdaget og bestemt den hertil knyttede nødvendigt falske bevidsthed i dens karakter af objektive tankeformer, idet disse former er de spontane former som praksis bevæger sig igennem. Det restriktivt mulige er derfor det spontant nødvendige som hvert konkretum af terapibehandlingen virkeliggør et bestemt udviklingstrin af på sin ejendommelige måde inden for de eksisterende samfundsmæssige og individuelle forudsætninger og betingelser.

Problemet i forhold til denne "spontane nødvendighed" af restriktivitet i terapiabets udviklingsbevægelse inden for forholdene er umiddelbart identisk med opgaven om samfundsmæssiggørelse af dét almengørelsesduelige, der peger ud over det restriktivt mulige. Og dette viser hen mod en dobbelthed, der er af central betydning at bemestre, hvis der skal finde en styrkelse sted af den bevidst formidlede bemestring kollektivt som personligt af de involveredes arbejdsvirksomhed. Denne dobbelthed er: i teori som praksis på den ene side at gribe de modsigelser, der har det almengørelsesduelige i sig som næste samfundsmæssige udviklingsform, og på den anden side at udholde de modsigelser i bevægelse, der ellers spontant udvikler sig inden for forholdene som en bekræftigende befæstelse af det restriktivt eksisterende.

Terapibehandling som ideologi.

Men denne dobbelthed må have særegne træk inden for terapibehandlingen, idet den er almen for statskapitalismen, da de samfundsmæssige strukturer her er gennemskåret af dimensionen af kompetence/inkompetence (jvf s. 115). Hertil bemærker vi først, at dobbeltheden om at gribe som udholde modsigelser er en samfundshistorisk specifik problemstilling/opgave, idet problemet om at udholde modsigelser - eller "gå imod strømmen" som det også er formuleret, og som dette manifesterer sig i konceptet om nødvendig falsk bevidsthed som objektive praksisformers fetich - kun omfattende stiller sig inden for den fremmedgjorte form for verdenshistorie; og dette netop qua staten som samfundsmæssig magt over samfundet.

Uden en sådan "fremmed magt" med effekten af ideel samfundsmæssiggørelse fra oven - altså ideologisk subjektion (jvf om "Ideologi" s. 114) - er selvsamfundsmæssiggørelse nemlig ikke kun repræsenteret som "bestemt negation", der skal kæmpes igennem med et totalomslag af selve systemets udviklingsretning til følge; men repræsenteret som selve udviklingsretningen for det samfundsmæssigt-menneskeliges udvidede og udviklede selv-bestemmelse. Her - alment samfundsmæssigt - er det restriktivt mulige ikke det spontant nødvendige; men det udviklede omvendte heraf: det spontant nødvendige stiller sig nu op som værende selvsamfundsmæssiggørelse i dets essentielle træk, og hvor inden for omgangen med den generelle dimension af social belastning (s. 178ff) i dens (klasse-)samfundsmæssige former af betingethed og fremmedbestemthed kun med grader af tilfældighed kan kaste "falske", "mystificerede" og "fremmede" arbejdsvirkomheder af sig som protoideologiske materialer og strukturer.

Forbigås ovenstående (jvf også Marx 74d/IV, s. 907-10 om denne historisk specifikke "fordrejelsesproces") så kan nye former kun tænkes ensidigt og reduceret på de gamles præmisser. Og ny ideologi bliver følgen - frem for en anti-ideologisk udviklingsretning.

I forhold til terapibehandlingen stiller ovenstående sig på en særegen måde. Den "dybeste kerne" i det "spontant nødvendige" i terapibehandlingen er tidligere blevet bestemt som herre-knægt-logikken (s. 405) som regulationsform. Og denne bestemmelse viser sig nu at være identisk med ideologi som sådan. Dvs: at den historisk specifikke dobbelthed af at gribe og udholde modsigelser træder frem i ren form i subjektets strukturer. Haley er nok den af nogen, der mest præcist

har grebet dette forhold gennem tesen om psykoterapiens almene paradoks, der består i,

"at terapeuten skal forsøge at påvirke patienten, så denne forandrer sig af egen fri vilje. Dette kan ske derved, at terapeuten påtager sig magten til at definere relationen, men samtidig benægter, at han har magten" (efter Hougaard 83, s. 27).

Men hos Haley trækkes alene den restriktivt mulige konsekvens: den abstrakte transformation af ideologisk subjektion, fordi han bliver paradoksets form. Magten er dog såvel imaginær som reel! Og desuden lever den i en samfundsmæssig krop inden for bestemte sociale sammenhænge.

Problemet om at gribe og udholde modsigelser ses dermed ikke i deres samfundsmæssige genese og udviklingsbevægelse hos Haley, men alene i deres abstrakte produktionsidentitet. Så hvordan ser det ud inden for prætenderede samfundsmæssige forsøg på at bemestre dette paradoks.

Kritik af kritikken.

I forsøgene på at tænke praktisk dueligt om en almenførelse heraf - modsat de behandlede terapikoncepter i kapitel 6 - inden for terapi-rebet, så støder vi overvejende på enten en opgivelse her over for med en nødvendig affinden sig heraf med det praktisk duelige bestemt uden for terapibehandlingen eller en benægtelse heraf i form af en kategoriel blind plet.

Et eksempel på "opgivelse" finder vi hos Mallings mfl, hvor det på en analyse af forholdet mellem behandler og indlagt på det psykiatriske hospital konkluderes, at

"det der foregår .. er .. behandling på magtkampens præmisser.

En magtkamp, hvor den indlagte på forhånd er dømt til at blive taberen. Social magt og personlig styrke .., organiseret, sagsorienteret og emotionelt fællesskab på grundlag af indsigt i disciplineringsprocessen er faktorer der skal være til stede samtidig, eller skal være realiserbare, hvis magt-afmagt relationerne skal ophæves inden for institutionens rammer.

Ingen af disse betingelser synes at være til stede for den indlagte - og i den øjeblikkelige historiske situation heller ikke for behandleren" (83, s. 22).

Og i en efterfølgende analyse af terapimarkedet - terapi som vare - fremhæves som dyster tendens, at "kronen på værket" for behandleren bliver "egenterapi" for at udholde terapibehandlingen som arbejdsvirk-somhed (85, s. 40).

Mao almengør Malling mfl, at terapibehandling nødvendigvis må forblive i en restriktiv form, hvorfor det også må blive betingelserne, der producerer /giver anledning til terapibehandling, der bliver dét, det drejer sig om at overvinde/arbejde med. Men er man først placeret i terapibehandlingen, ja så er der ikke rare udsigter overhovedet - hverken for bruger eller terapeut!

Hos Nygren møder vi et analogt standpunkt. Meget præcist afdækkes den abstrakte transformation af den ideologiske subjektion gennem terapi-behandling. Og det konkluderes, at

"jo mere effektivt vare-relationen mellem klient og terapeut er skjult - jo effektivere psykoterapi! (s. 243) .. (..) Fra individets synspunkt er dette naturligvis ikke noget foragteligt resultat sammenlignet med den lidelse, som det var udsat for før terapien. Ej heller er det ud fra borgerskabet og privat-kapitalismens synspunkt noget foragteligt resultat. Men prisen som betales er naturligvis, at såvel klienten som vi andre, der er vidne til teaterforestillingen, bliver snydt for indsigten i de virkelige årsager til og løsninger på problemerne" (79, s. 244).

I en videreførende analyse af Eliason & Nygren følges dette op gennem studiet af konkrete terapiforløb med denne "den nye psykiatri" (:psykoterapien, der arbejder med symbolske midler frem for psykiatriens fysiske), og resultatet af dette er, at denne i praksis ikke grundlæggende formår at kvalificere brugere af terapi som samfundsmæssige subjekter - allerhøjest som en bieffekt heraf (Eliason mfl 81 og 83). Disse analyser viser også, hvorledes der med udbygningen af det psykiatriske sygehusvæsen mod distrikts-/sektorpsykiatri finder en klassebundet sortering af klassebundne problemer sted gennem en ligeledes klassebundet behandling, således at psykoterapiens indtog i den "åbne" psykiatriske behandling ikke er blevet et alternativ, men snarere har kompletteret den psykiatriske behandling med en psykologiserende effekt.

At psykoterapien højst som en bieffekt kan kvalificere individet som samfundsmæssigt subjekt finder Eliason & Nygren dels i dennes subjektivistiske menneskeopfattelse, og dels i selve rammerne for psykoterapeutisk arbejde - idet begge lægger op til en individualistisk forholde sig. Og deres alternative forslag til en overvindelse heraf bliver da også udviklingen af et helhedssyn på mennesket, samt en demokratisk omstrukturering af behandlingssystemet, således at det bliver muligt at løse klienters problemer på "hverdagslivets arena" (Eliason mfl 83, s. 366-77).

Igen det praktisk duelige alene uden for terapirebet - selv om både perspektiverne om et helhedssyn og en demokratisk omstrukturering må siges at være almengørelsesduelige. Men er disse perspektiver ikke også oparbejdet inden for terapirebet som praksisform ud fra de særlige problemer, som denne samfundsmæssige arbejdsvirksomhed konkret stiller de involverede over for, så bliver det blot en ny ideologisk form for terapibehandling. Dette kan også udtrykkes på den måde, at den terapeut/klient, der skal anvende Eliasons & Nygrens analyser til at gribe egen praksis ikke kan gøre det med udgangspunkt heri - kun uden for, bagefter - hvorfor man konkret efterlades med det (restriktivt) gamle (en misère hertil ligger også i Eliasons & Nygrens rent omhiistoriske ideologibegreb, hvilket også betyder at socialarbejdere primært ses som ideologiformidlere. Det er de også, men alment er de reproduktionsarbejdere).

Her over for har vi ansatserne til terapibehandling på "kritisk psykologisk" grundlag (til eksempel U.H.-Osterkamp 78, s. 396-485 og 79, s. 316-40). Og selv om et helhedssyn på det menneskelige individ som samfundsmæssigt subjekt i sit perspektiv må siges at være funderet (omend det overgribende subjektplan "mangler", jvf vores kapitel 3), så støder vi på det problem, at selve forholdet mellem klient og terapeut, hvor igennem dette perspektiv virkeliggøres, enten er en teoretisk blank plet, repræsenteret normativt (fx: terapeuten må være "absolut pålidelig, dvs åben og tillidsvækkende ..(som).. en væsentlig betingelse for individets evne til at bryde sin afskærmning og forhærdelse .." (79, s. 328), eller repræsenteret negativt. Det sidste om det "negative" viser sig i Utes resultative reinterpreteration af psykoanalysen, hvor fænomenerne modstand og overføring alene ender op med at blive forhold, der ses som produceret af terapeuten gennem fejlgreb om terapiprocessen. De må derfor undgås, da forholdet mellem

klient og terapeut ellers ikke kan bygges op til et kooperativt forhold (jvf 78, s. 475-84). I en dansk case-analyse gentages denne begrænsede "kooperationsbestemmelse", idet problemer i forholdet terapeut og klient først tages op, når det virker "forstyrrende ind på arbejdet" (Andersen mfl 82, s. 334 og 339).

Ovenstående viser sig også i teoriimmanent forstand hos Holzkamp (80), der bestemmer terapibehandling som "ikke noget fra individual-videnskabelig forskning grundlæggende forskelligt" (s. 6) - hvilket enten er udtryk for et begrænset forskningskoncept eller en udviskning af forskellene mellem forskellige typer af samfundsmæssigt arbejde. Det er strukturen mellem formerne af (traditionel) terapibehandling og (traditionel) "eksperimental"-videnskabelig praksis, der her sniger sig ubegrebet ind hos Holzkamp.

Hvad der stikker hovedet frem her er den "kritiske psykologi"s manglende potentiale til at differentiere mellem forskellige praksisformer, hvorfor der heller ikke kan differentieres mellem forskellige arbejdsvirksomhedsmodsigelser (endnu en følge af det manglende subjektplan). Og når dette sker for de praksisformer, der har det menneskelige individ som arbejds-genstand for virksomhed, så kan praksis kun ses som problemet om anvendelse/gennemsætningen af en psykologisk/psykopatologisk teori om mennesket på mennesket, eller som den abstrakte negation heraf: en sociologisk teori for ændring af de sociale forhold hen over de berørte. Bedre bliver denne "videnskabelige ideologi" da heller ikke i sin praktik i forhold til de "sagslige" praksisformer, hvor genstanden ligger uden for de menneskelige individer. Og mao: i forhold til restriktiv terapi er herre-knægt-logikken ikke overvundet. Karakteristisk er da også, at ideologi-problematikken i den "kritiske psykologi" langt fra er tematiseret - og når det tematiseres, så er det i formen "falsk, mystificeret" bevidsthed (jvf her også W.F. Haug 83).

- De nyere kritisk-psykologiske terapiansatser hos Dreier (84, 84a, 85, 85a og 85b) trækker også denne blinde plet med sig. Godt nok kan Dreier meget præcist gennem kritikken af de udbredte og anvendte terapi-koncepter - set som de objektivistiske og subjektivistiske psykologiske/psykopatologiske teorier - vise, at af disse udspringer i sig selv kravene/behovene om terapeutisk manipulation og trøst som central regulationsform. Og i forlængelse heraf at dette fører til "forevigelse af en form for restriktiv handleevne", "personalisering", "teknifice-

ring", "eklekticisme", "pragmatisme" mm - alt sammen træk, som ligger i forlængelse af vores bestemmelse af terapirebets restriktive udviklingslogik - men det er kritik på basis af en genstandsbestemmelse, der ikke overskrider den restriktive kerne i terapibehandlingen. Og da dette kun er den ene udviklingslinie, så er det en reduceret genstandsbestemmelse, som der her opereres på basis af.

*Det bliver en anden
forholden sig*

at anvende

Ovenstående kritik rammer også den behandlede "materialistiske terapi" (jvf s. 26 - 28). Også her søges de involverede bestemt som samfundsmæssige subjekter, hvilket på forhånd udelukker "magiske" løsninger - alverdens tricks og bluffnumre - som strategi, men tilbage bliver stadig en effekt af den ideologiske subjektion: herre-knægt-logikken i dens specifikation af anvendelse af en teori på praksis. Og lige meget hvor subjektorienteret den individual-psykologiske teori - og den sociologiske i forhold til de sociale strukturer - så end er, så vil dette medføre ureflekterede hop frem og tilbage mellem forsøg på gennemsætning af een for situationen ureflekteret ny virkelighedsopfattelse over for en ditto personlighedsprofil (s.402 og s. 403) med stadige tilbagefald til trøst og manipulation - tilbagefald til situationens nu - som regulationsform. Med anvendte subjekt-orienterede teorier kan dette - og de umiddelbare problemer og i deres perspektiv ubegrebne konflikter - dog gøres til genstand for praksis mellem de involverede. Og dette er "mere" end Haleys tematisering af paradokset om "frivillig ændring gennem skjult tvang" åbner op for. Men det er ikke nok. Selv tilbagefald i restriktivitet må kunne reflekteres i deres praktiske egenart! Men dette kræver en kritik af terapibehandlingen fra dettes eget standpunkt. Og set her ud fra er opfattelsen af anvendelsen af en teori på praksis selv et moment i terapibehandlingens selvbevægelse. Men åbenbart også et moment, der til stadighed almengør sig selv som selve terapibehandlingen.

Betingelser herfor - som må være omfattende siden også kritiske koncepter ureflekteret lader sig indfange heri - skal vi vende tilbage til. Og her overgå til en skise til en praktisk duelig vej igennem.

Almengørelsesduelige forhold i terapirebet.

Af ovenstående korte afstikker til prætenderede kritiske terapikoncepter lader også ex negativo bekræftige, at behandles terapi ikke som en praksisform - og dermed heller ikke som en bestemt form for personlig og kollektiv bestemmelse af konkret arbejdsvirksomhed - så er det ikke muligt at overvinde den restriktive kerne (:fremmedbestemmelsens imaginære selvbestemmelse) i terapirebet. Terapibehandling henvises da til at være et omnihistorisk fænomen, og dermed til at være en form for alment arbejde i sig selv. Og det er det omvendte heraf, der er tilfældet: terapibehandling er kun alment arbejde i den udstrækning, at betingelserne for dets reproduktion almengøres med dets egen ophævelse til følge.

Forbigås konceptet om praksisform så kan vi nu sige, at de involverede henvises til bemestring af deres arbejdsvirksomhed gennem reducerede indfaldsvinkler af individual-historisk, social-historisk art og/eller til den abstrakt-eksistentielle komplettering heraf. Og dette med den følge, at den kooperative proces de involverede imellem ikke kan bemestres ud fra de problemstillinger og -opstillinger, som terapibehandlingen i sig selv bevæger sig igennem. De indre bevægende forhold i egen arbejdsvirksomhed kan hermed ikke fastholdes. Og dette betyder igen, at det ikke er muligt ureduceret at fastholde terapibehandlingens eget standpunkt: det terapiinvolveredes sociale liv.

Og når dette standpunkt forflygtiges, så bliver terapibehandling enten til praksis slet og ret, eller til noget forskelligt herfra. Det kan være til "rummet for menneskelig udvikling" (med de konkretiserede former af "sundhed indenfor og på trods af et sygt samfund", af "kollektiv styring" og af "teknik til at handle nutidigt i overensstemmelse med sig selv og situationen") eller til "reetablering af "tabt" privatforms liv", samt i de mere skærpede former af social marginalisering og udgrænsning af det kollektive liv for den teraperede til et "nødvendigt" resp. "muligt" overgribende livsrum for samfundsmæssig livsopretholdelse gennem "indespæringsstøtte" og "forandringshjælp". Terapibehandling bliver da sit perspektiv - på trods af eventuelle intentioner om noget andet - til trøst og manipulation gående mod ren intra-psykisk bevægelse og/eller extra-psykisk (:somatisk og social) forandring - fremfor til udviklingen af personlig kollektivitet igennem overlevelseshjælp og udviklingsstøtte via generobring af samfundsmæssige livsbetingelser for de involverede (jvf også s. 404).

Over for det "restriktivt mulige" og det "spontant nødvendige" står derfor, at den eneste teori, der lader sig anvende samfundsmæssigt du-
eligt, er praksisformens egen teori. Det er teorien om den historiske
 tilblivelse af egen bevægende form som arbejdsvirksomhed. Det er pro-
 blembestemmelsen om praksisformens udvikling til arbejdsvirksomhed, og
 dettes sætten af nye former for arbejdsvirksomhed - om man vil det el-
 ler ej.

I denne bevægelse ligger der i sig selv bestemte perspektiver, som de
 involverede kan gribe eller forbigå, samt gribe på bestemte måder -
 alt sammen forhold, der medbetinges, at arbejdsvirksomheden bevæger sig
 i bestemte retninger fremfor andre. Terapibehandling set som bevidst-
 gørelse af det ubevidste vil tvinge terapiens genstand ind i bestemte
 bevægelsesformer, hvor under det antages, at det ubevidste kan/skal
 træde frem; medens det kan være helt andre bevægelsesformer, der pro-
 duceres og kommer på bordet, hvis terapi behandles som ændring af ind-
 lært konfliktskabende adfærd (:psykoanalysens og adfærdsterapiens mål-
 sætninger). Problemet er ikke disse bestemmelser - eller for den sags
 skyld andre - men alene om de er genstandsrelevante i forhold til det
 c konkrete livspraktiske problem, der på det givne tidspunkt er det væ-
 sentlige.

I selve bestemmelsen - indfaldsvinklen, den anvendte teori - ligger
 der mao. allerede en bestemt retning for omgangen med genstanden. Kun
 tankemæssigt - men med begrænset almindelig bemestring til følge -
 kan der abstraheres herfra, idet det særlige ved enhver samfundsmæssig
 handling (praktisk som teoretisk) netop er, at den selv er en del af
 sin genstand, og qua dette bliver den netop også medproducent af gen-
 standens bevægelse og for de former, som den hermed antager.

Terapi som form for social praksis vekselvirker også med andre former
 for social praksis ved at være indbundt i en arbejdsdelt produktions-
 proces. Og den retning, der ligger i en terapibestemmelse er derfor ik-
 ke blot af betydning for terapeut og bruger i selve terapibehandlingen;
 alment er vi nemlig også enkeltindivider i den samfundsmæssige totali-
 tet, hvorfor også enhver bestemmelse af terapi er en virksom faktor i
 og for udviklingen, stagnationen eller forfaldet i vores bemestring af
 den samlede samfundsmæssige reproduktionsproces, og dermed også for
 den enkeltes livsbemestring alment set.

Det er ovenstående almene forhold, der stort set ikke er reflekteret
i bestemmelser om terapi, som terapibehandlingen empirisk præsenterer
 sig. Og når det ikke reflekteres, at det er særlige samfundsmæssige

forhold, der stiller terapi som et problem og en opgave, så er det heller ikke muligt at udvikle et stadigt mere alment greb om egen praksis som sådan.

Blænder: Det som imaginært "blænder" og muliggør bemestring af terapibehandling gennem reducerede genstandsbestemmelser - og dermed begrænsede greb herom via teoretisk bortabstraktion af det almengørelsesduelige - er privatformen for menneskelig livsopretholdelse, samt den særlige karakter, som reproduktionsproblemer antager heri: nemlig at problemer først bliver samfundsmæssige i kollektiv klasseforstand gennem en offentliggørelsesproces, og at det i det samfundsmæssige "kollektiv" i sidste instans er ens eget private anliggende (:ansvar som ideologisk effekt) at bemestre sit "personlige" liv med andre. Og dette er forhold, hvis udviklingsformer grundlæggende er bestemt gennem den givne magtkonstellation.

Og dette betyder igen, at individuelle reproduktionsproblemer i sin kerne er bestemt af aspekter, momenter og dimensioner af statsliggørelsen repræsenteret som udviklingslogik i det personlige subjekts virksomhedsstruktur med samfundsmæssiggørelsestendensen alene repræsenteret uden for eller bag ved denne struktur. En følge heraf er også opståelsen af et atypisk forhold mellem det psykiske og det somatiske, ligeså vel som virksomhedsstrukturen kan tvinges ind i atypiske (og alogiske) processtyper, der ikke indeholder og endvidere bevidst kan modsætte sig arbejdsstrukturen som selvbestemmende virksomhedsform (jvf s. 203 - 10 og s. 276n - 77). Det er sådanne logikker af fremmedbestemthed, som individer forvalter deres liv igennem og handler sig ind i med den altid nærværende mulighed for - klassebestemt selvfølgelig - at der konstitueres en situation af manglende ressourcer og perspektiver for en videre bevidst bemestret samfundsmæssig almengørelse af dets egen virksomhedsstruktur. Og dette endvidere med de konsekvenser, at det ikke af egen kraft kan vende de logikker af fremmedbestemthed i dets selvbestemmelse, der producerer og fastholder dets selvbestemmelse i formen af ned-sat handleevne og forstyrret værensfylde. Det er sådanne specifikt bestemmende logikker i de berørtes bearbejdningsformer, hvor det kommer til en stadig forringelse af den berørtes livskvalitet uden at det kan hamle op med det i formen vende sit livs udviklingslogik i situationen og sammenhængen med de involverede andre, der bringer individer i tilstanden (af en grad) af vedvarende isoleret orienteringsløshed - en tilstand der kan være mere eller mindre overgribende og mere eller mindre specifik i forhold til subjektets virksomhedsstruktur.

Det er også sådanne logikker, der betinger, at kraften til at bryde dem - omvending gennem samfundsmæssig udvikling af det system, som de eksisterer i - må komme fra det sociale.

A) Praksisformsteori som kooperativt udviklingsgrundlag for specifik arbejdsvirksomhed.

Ovenstående er som sådan udgangspunktet, når terapirebet etablerer sig som arbejdsvirksomhed; men så snart denne reproducerer sig som arbejdsvirksomhed - den personliggjorte afmagt bliver til særskilt genstand for samfundsmæssigt arbejde og individuel virksomhed - så er kraften allerede til stede som grundlagsperspektiv qua den strukturelt givne forening af diverse ressourcer og interesser som gensidig påvirkning af de involverede gennem disses virksomhed omkring problemet (jvf s. 301 -2). Denne selv-negerende dobbelthed af udgangspunkt og grundlag kan ikke bemestres samfundsmæssigt dueligt på anden måde end gennem anvendelsen af en bestemt tilgang til genstanden/problemet, der kan korrigere sig selv hen ad vejen ud fra, hvordan det - til at starte med fremmedbestemt - problem, der er på tale, udvikler sig gennem de involveredes Kooperation herom. Og netop qua privatformen for samfundsmæssig livsopretholdelse - hvor problemer må offentliggøres uden at dette også borger for kollektiv-personlig problemudvikling og -overvindelse, lige det modsatte kan være tilfældet: udnyttelse, snyd og bedrag af den svage - så tilbydes og fordres egentlig også en privat-taktisk forholden sig til selve offentliggørelsesprocessen.

II
I dette ligger der to centrale momenter: for det første ligger der et stadigt pres imod en omformning, fortætning og forskydning af det oprindelige - af det "ægte" - problem; altså er en stadig privat korrektion af egen tilgang til problemet en mulighed, der "spontant nødvendigt" tilbyder sig; og ^{6/}for det andet ligger heri også en mulighedsbetingelse for at terapirebet i dets udvikling til arbejdsvirksomhed kan forblive på niveauet af abstrakt - fra oven, ude fra - løsning af de udgangsbetingelser og problemer, der overhovedet stiller det på benene som arbejdsvirksomhed. For den berørte er det mao. et magtproblem at få sit problem bemestret med de andre, hvis løsning det afhænger, og endvidere er det også et magtproblem at få udviklet en samfundsmæssig duelig problemløsning.

Ovenstående forhold kan derfor siges at muliggøre et reduceret bemestringsniveau med en tilsvarende reduceret genstandsbestemmelse, hvor stadige og mere eller mindre tilfældige og punktvisse anvendelser af

forskellige indfaldsvinkler, der kun ufuldstændigt rummer de involverede - og i særdeleshed de teraperedes - sociale liv i sin helhed, kan finde sted med en grad af relevans for samtlige involverede (:hellere noget end ingenting)) og endvidere til stadighed truer med at almengøre sig som selve terapibehandlinegens almene logik. Det er den også i logikken af statsliggørelsestendensen - men terapibehandling i denne logik river netop forholdet mellem kortsigtede og langsigtede perspektiver i udviklingen af egen arbejdsvirksomhed fra hinanden; - bemestres i deres indvendige sammenhænge kan de i hvert fald ikke længere, hvorfor bemestring bliver et spørgsmål om kontrol og herskab, lige som det var specifik overvægt heraf, der tvang terapirebet på benene!

Praksisformskategorien kan her over for - når den fastholdes som indfaldsvinkel - siges at stille sig i vejen for denne stadige trussel mod de involverede om en kortsigtet overgivelse til kortsigtede interesser, og dermed til en fordobling af dagligdagens egen instrumentalisme i forsøgene på bemestring, overvindelse og overflødiggørelse af terapirebets eksistens; lige som den alene muliggør en tematisering af den restriktivitet, der går forud - og som til stadighed også er nærværende i de involveredes bearbejdningsformer - og som det som sådan er problemet at overvinde i livspraktisk forstand.

hen-
retnin:
Til denne "modvind" mod samfundsmæssig almengørelse af terapibehandlingen - det stadige pres mod en opgivelse af udviklingen af dette til selv-bestemmende arbejdsvirksomhed, og dermed dets egen ophør som arbejdsvirksomhed - kommer derfor også, at instrumentalismen er såvel udgangspunkt som grundlag i ren form for terapirebet og dets etablering som arbejdsvirksomhed, når det er den berørte selv (fremfor dets sociale kollektiv gennem dettes mobilisering af egen kraft og aktivitet om et fælles problem, som en enkelt er blevet specifik bærer af) der gennem offentliggørelse af sig selv udenfor dets (klasse-)kollektiv bliver til genstanden for arbejdsvirksomheden. Det er dette der gør problemet om terapirebet til problemet om personliggjort afmagt, og som stiller de involverede overfor hinanden ved at henvise dem til bearbejdning af hinanden gennem et fremmedbestemt tredje, som de i deres indfaldsvinkel kun kan nærme sig gennem normer og regler og personlige indstillinger. Alment duelig er denne abstrakte tilgang derfor også kun i dens selvnegering. Denne selvnegerende relation eksisterer da heller ikke alment i det personligt-kollektive livsrum, men alene i en fremmedbestemt form her udenfor, eller gennem kollektiv-samfundsmæssig fjendskab og isolation her indenfor. Og den personliggjorte afmagt er da også det modsatte af at dele og også få mulighed for at dele sit

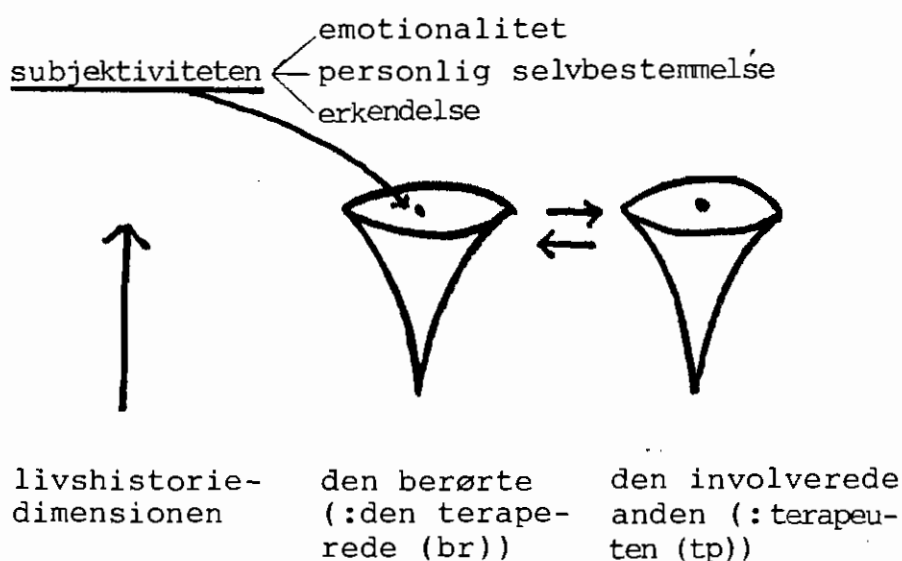
personlige liv('s problemer) med sit samfundsmæssige kollektiv.

Når terapiet således etablerer sig som arbejdsvirksomhed, så er de involverede derfor henvist til hinanden; den direkte berørte - den terapeuterede - endvidere løsrevet sit sociale livsgrundlag i en eller anden grad uden ressourcer og perspektiver til at vende den gennem nu'et specificerede overforstillethed det sociale. Dette er også at stå i og med en fremmedbestemt logik af lidelse, hvor binariteter træder frem som specifik bestemmende modsigelser mellem een selv og det sociale på den ene side, og på den anden side i selve forholdet til een selv (jvf. s. 226).

Den involverede anden - terapeuten - står her over for både med selve fremmedbestemmelsen i den berørtes gestalt (eventuelt også i form af afgrænsede/synlige symptomer), samt med hvorledes og hvordan disse omgås af den berørte.

En situation etablerer sig. Og da selvbestemmelse er en social kategori, så kan udgangsproblemet for de involverede imellem bestemmes på følgende måde: ⁹/på den ene side er det et møde mellem to subjekter, som er henvist til hinandens oplevelser af situationen og til hvorfor og hvordan den er kommet i stand; ²/på den anden side er den netop kommet i stand på grundlag af nogle særlige objektive livsbetingelser, som den direkte berørte ikke har kunnet magte - og disse ligger udenfor situationen, men er også repræsenteret i og med den berørte i selve situationen.

Skitse 1: fremmedbestemt situation for opstilling af fælles handleskridt.

Startanledning: fremmedbestemt selvbestemmelse gennem tab af kontrol over livsbetingelserne og af eget subjektive greb herom: nedsat handleevne og forstyrret værensfylde.

B) Første modsigelse i terapirebet: forbund om situationen og forhandling om en bestemt påvirkning af den berørte.

Denne modsigelse er forberedt i perioden forud for terapirebet, i dagligdagens strukturer af konkrete klasse-mæssige betingelser og af dagligdagens strukturelle rytme mellem arbejds- og bogruppe-liv; den er forberedt gennem adskillelsen mellem abstrakt-sagsliggjort arbejde og emotionaliseret fritid, familieliv og (ad hoc) opstået kollektivism; lige som den er forberedt gennem adskillelsen og modsigelsen mellem kollektiv-perspektivet i ens klassekollektivgruppe (eller manglen herpå) og privat-menneske-perspektivet som kortsigtet statskapitalistisk ideologisk livsintegration.

De generelle strukturer kan vi ikke undslippe, men formerne heri - de former de leves igennem - kan vi vi fange og tænke perspektivisk om med langsigtet ændring til følge af strukturerne som sådan. Men dette dog kun i den grad, at det tager form af kollektive aktioner. Et eksempel på denne problemstilling er de generelle psyko-sociale aspekter ved såvel arbejdsmiljøet som for bomiljøet og for forholdet her imellem, hvor generelle former for kvantitativ overbelastning, kvalitativ underbelastning, lav egenkontrol og svag personlig støtte fra arbejdskammerater kan øge belastningen af individet med forøget sygelighed til følge, og endvidere medføre så store krav til omstillingen fra arbejde til fritid, at al "fritiden" går med en simpel rekreation af arbejdskraften til næste dags dont (Gardell 83). Den enkelte kan ikke undslippe disse forhold, men den handlingslammelse, der kan være en følge heraf, kan ændres gennem udpegning af fælles handleskridt til en kollektiv forandring.

En anden generel struktur, der går forud, er, at vi til daglig gør hinanden tjenester; på arbejdet sælger vi vores arbejdskraft for løn-økonomiens skyld og fordel, eller modtager under skarp kontrol understøttelse, sygedagpenge, bistandshjælp mv. Og uden for arbejdet har vi en følelses-økonomi: vi yder hinanden noget til gengæld; vi lever for forholdet til hinanden, lever måske også i en følelses-historisk afhængighed af hinanden - og er måske primært hinandens dårlige halvdel, der som vekselvirkende reference fastlåser os i en instrumentel brug og misbrug af hinanden --

alt sammen i stedet for liv med hinanden og på gensidigt udviklede præmisser; og med åbenhed, ligefremhed, støtte og væren i nu'ets situation af en væren virksom om et fælles greb om det fælles tredje med

hinanden.

Når dette - kollektiviteten mellem personer - kokser i dagligdagen, og der samtidig ikke er mulighed for at undfly strukturer, der trykker ved ikke at kunne almengøres i sammenhæng med den nødvendige almengørelse af egen virksomhedsstruktur, så opstår terapirebets situation med diffus uro, frygt, angst, kollaps, sygdom osv osv vedvarende i den magtesløses bearbejdningsformer. Og individet bliver til sit eget personlige symptom. Men som genstand for arbejdsvirksomhed foregår dette gennem Kooperation. Og dette er en proces af medhandlinger, hvor den berørtes tilstand påvirkes af og med de involverede andre som tekniske personer herfor; og udgangen herpå er enten stadfæstelsen af denne tekniske forhandlingsindfaldsvinkel i form af udformningen af en magtbestemt kontrakt eller overenskomst om en bestemt ydelse mod en lige så bestemt modydelse for dét, der skal komme efter; eller forbund om processen med udpegning af et fælles samfundsmæssigt dueligt handleskridt gennem påvirkningsprocessernes ophævelse i bevidst kooperativ arbejdsvirksomhed.

Førstnævnte udgang er instrumentalismens udviklingsretning: udveksling af trøst og manipulation, der bekræftiger de involveredes overforstillethed, men som også lader denne bemestre af de involverede. Tjeneste, modydelse, tjeneste osv osv.

Og der er idag også et vidt udbredt marked herfor; et marked, der tidligere dels havde andre produktionsbetingelser og dels havde statsreligionen som offentlig medieringsinstans med dens egen kirkelige opretholdelse som skjult politisk-økonomisk pånødet underaspekt. Men i dag er det direkte køb og salg af tanker, oplevelser og udløsninger som en leven gennem produktionen af egne psykiske komponenter med andre som "vejledere".

Eller det er livsopretholdelse gennem de retsbestemte statslige reproduktionsinstanser for privatformslivs integration; eller det kan endelig være livsopretholdelse gennem potentielle med-klasssekollektiv-betingede forbundsstrukturer for overlevelseshjælp og udviklingsstøtte også på egne præmisser som personligt subjekt - som menneske. Det er for den teraperede et "nu" blandet af "a way of life", "a place to live" og af potentiell kollektivism (jvf også s.399); men det er også et "nu" af manglende dagligdagskollektivism, hvor den potentielle kollektivitet ligger på et håbe-plan, og med den faktiske aktualitet heraf bestemt ud fra styrkeforholdet mellem klasserne og gennem graden af kapitalistisk selvsamfundsmæssiggørelse.

Vi betragter de tre instanser i denne bevægelse af et blandet "nu". Og for terapimarkedet af i dag, hvor alle er blevet gjort til potentielle terapeuter og brugere, så indeholdt dette ikke et langsigtet samfundsmæssigt dueligt perspektiv; det er og forbliver som samfundsmæssig kraft en defensiv løsning på dets egen livsnerve af stigende ritualisering af vores livsenergier i ren "privat" form. Og at det primært er mellemlaget og andre "fritstillede", der formidler sig her igennem er derfor evident. At terapimarkedet også indeholder og udfører fremadrettet arbejde for den berørte, kan der dog ikke herske tvivl om. For det første er det ofte sidste mulighed for berørte, når det statslige behandlingssystem svigter, eller slet og ret er for grov i dets ligegyldighed overfor berørte. Og for det andet overskridet terapimarkedet objektiveringstendensen i det statslige behandlingssystem - således at mennesket bliver opfattet som en person fremfor en ting - men denne objektivisme erstattes dog af en tendens til subjektivisme, hvor der helt bortabstraheres fra de sociale betingelser. Og dermed kommer terapimarkedet også til at indeholde dimensionen af privat profitering af personlige afmagtsformer. Og heraf også begrebet om det "grå terapimarked".

I den nuværende situation kæmper Dansk Psykologforening (DP) en hård kamp for at komme ind under en sygesikringsordning, og i dette perspektiv ligger også håbet om at bryde en breche i det "grå terapimarked", hvorved der menes ukvalificeret og kvaksalver-behandling af terapi. Devicen fra DP synes at være, at psykologer kan noget, som andre faggrupper - læger, psykiatere, socialrådgivere mv - ikke kan, og at der kræves en faguddannelse for at tage sig af andres livsproblemer. Denne device skal ikke drages i tvivl, hvis ellers psykologer var deres fag voksen - men dette afhænger også af psykologiens udviklingsniveau, og dettes nuværende stade udsiger det modsatte - men det må her konstateres, at DP er i gang med en historisk fejltagelse af rang, idet løsningen af psykologiske problemer i stor målestok ikke i første omgang drejer sig om "kvalificeret" psykologisk behandling i stedet for andre typer ikke-helt-kvalificeret behandling, men alene om en udvikling af de generelle samfundsmæssige strukturer, som føder et råmateriale af fremmedbestemte menneskeskæbner. Ligen u toner det ud i lokalradioen, at psykologer har haft gode resultater med at hjælpe folk med søvnproblemer. Fedt nok - men hvorfor fanden har folk søvnproblemer! Ikke et ord om de generelle betingelser, der skal ændres for at problemet søvnproblemer ikke opstår - ikke i lokalradion i hvert fald.

Det er det samme betingelsesgrundlag, der er fraværende i den platform, hvor ud fra DP kæmper sin kamp om autorisation. Og hvad der i stedet er i spidsen er snævre fag- og beskæftigelseshensyn. Det er da også betegnende, at debatten herom i "Dansk Psykolog Nyt" - med meget få undtagelser - har kørt inden for en snæver behandlings-/påvirkningstankegang, hvor selv gamle og garvede psykologer/terapeuter uden blusel fremstiller den ene instrumentelle variant af terapeutisk "magi" efter den anden - som om det menneskelige liv er et stykke legetøj, også for psykologer. Og selv om det skulle lykkes for den psykologiske faggruppe at opnå behandlingskompetence i samfundsmæssig forstand (autorisation), så forsvinder det "grå terapimarked" ikke - det er nemlig som sådan strukturelt bundet til statskapitalismen, og den eneste mulige autoritative kvalificering heraf er folkets autorisation af sig selv - friheden, kollektiviteten, socialismen. Og dette perspektiv er DP godt i gang med at modarbejde. Det er også dette perspektiv om øget samfundsmæssig livskvalitet, der alene kan være retningsgivende for kompetent genopretning af jordede enkeltskæbner. Men overgangen hertil kræver en udvikling af DP fra at være en snæver fag- og lønmodtagerorganisation til at være en samfundsmæssig kamporganisation; og dette er der lang vej igen til. Men det er der i dag med så meget!

Om det statslige behandlingssystem i dets restriktive logik er der at sige, at rationalet i forhold til terapirebet består i en omformulering af fremmedbestemtheder til simple betingetheder, samt i forsøg på kausal påvirkning heraf. Det er også en betingethed at være sit eget personlige symptom, men det er en betingethed af privatformen for liv - altså en fremmedbestemt betingethed. Og jo mere denne institutionaliseres gennem den somatiske medicin, psykiatrien - og en behandlings-psykologi - jo mere bliver det et abstrakt helhedsmæssigt behandlingssyn på mennesket, der almengøres. Denne udviklingslinje ligger givet qua statsliggørelsestendensen. Og som en - indtil videre - stadig almengørende tendens, så kalder denne da også på sin egen "fra oven" bemestring. Derfor måtte såvel krisebegrebet blive udbredt som korttidsterapierne af dynamisk og strategisk art blive opfundet; eller skulle man sige, at strukturene for kortsigtede løsninger med en ditto aktiv benægtelse af det langsigtede forud som fremad måtte blive subjektivt afløst og systematiseret af statens og kapitalens tekniske og oplevende lejesvende, der kan leve af de ressourcer som statskapitalen for sin egen opretholdelses skyld må prioritere til inddæmning og integration af den potentielle kritik af, at statskapitalismen ikke er det

absolut sidste skud på menneskelig frihed, velvære og fremtid, som eksistensen af menneskelig lidelse ellers vil/kan slå over i. Korttidsterapierne kan derfor også ses som statsliggørelsestendensens privat-humane bagside; og de er kommet for at blive, så længe statsliggørelsestendensen får lov at almengøre sig selv.

Det er i forlængelse heraf en diagnosticerings- og terapeutiserings-tendens, der i dag kæmper en kamp om, hvem der skal være "herre og knægt" i samme hus. Og i begge former er det muligt, at der kan ske bevægelse eller forandring i og af terapirebets logik. Men det er med selvsamfundsmæssiggørelse alene som en bieffekt - en bieffekt, som det endvidere er op til den berørte efter terapibehandlingen alene at virkeliggøre videre.

Det er også muligt både inden for terapimarkedet og det statslige behandlingssystem at opnå "kairos" (jvf. s.395ff); og dette være sig i såvel den bløde form af oplevelsen af ikke at stå alene og få hjælp, som i den "større" form af en her-og-nu oplevelse igennem en væsentlig betydning, der må følges op gennem ændringer af ens livssituation. Men det terapeutiske moment - det virksomme - anskuet således er ikke andet end focus på den strukturelle side af den transcenderende oplevelse af den personliggjorte afmagt, af det kollektive selvfjendskab eller af den samfundsmæssiggjorte isolation, hvor der i bogstaveligste forstand "går et lys op" for een. Her over for skal vi fastholde det indholdsmæssige gennem begrebet om det transpersonelle. Og anskuet således kommer der to hovedformer for transcendentelle oplevelser (:samhørigheden med "kosmos") frem ud fra⁹ om det personlige subjekt har været/har kunnet være samfundshistorisk virksom for opnåelsen heraf eller⁶/ej. Billedet herpå er den indholdsmæssige forskel i den (strukturelle) transcendentelle oplevelse ud fra, om det personlige subjekt er skubbet ud af fællesskabet, eventuelt selv skredet fra dagligdagens manglende fællesskab, for at finde en platform for sig selv, eller om det personlige subjekt er taget væk fra fællesskabet for at finde sig selv heri også. ^{ad 12} I det første tilfælde er den transpersonelle oplevelse den rene oplevelses-identitet om at være en del af en (objektivt givet) helhed som sådan, der klinger ærbødigt ind; ^{nda} i den sidste er det ærbødigheden over et livspraktisk og følelsesmæssigt fællesskab af subjekter, der kan ha' det svært med den fælles vej igennem det fælles, men hvorom muligheden for at det lykkes også afhænger af een selv. *Den er en tredje del; enheden som vækst, den opløsning*
Og hvad der perspektiverer disse transpersonelle oplevelser er det praktisk levende liv: det er den praktisk levende sanselige virksom-

•enheden med dialektiske anerkendelse i sociale

hed af arbejdsfællesskabet. *der han skal huf.*

herne: Hvad der derfor i duelig forstand står på spil ved terapirebets første modsigelse er ikke i sig selv den ene eller den anden opleveform, eller den tekniske inducering - gennem trøst og manipulation - af en anden; men selve grebet om opleveformen i og om situationen i dennes kooperative bevægelse. Og dette er også en bevægelse, der kun i sit perspektiv - og egentlig også først bagefter - overvinder det terapeutisk-socials egenart af tekniske personer (Dette er også den modsigelse, som de "magiske" udgaver af korttids terapierne søges at løse i hvert et "nu" - men løst sådan forsvinder ethvert indhold i arbejdsvirksomheden til fordel for tomme formers stadige fordobling. Og terapibehandling kommer mest af alt til at ligne en "stenet skævert" med dårligt tjald (galare)).

Udviklingen af et greb om den fremmedbestemte situation kan derfor siges at være betinget af, om der etableres en kooperationsproces, der i sig perspektivisk kan slutte situationen med et fælles samfundsmæssigt handleskridt, om dette så blot er opstillingen af en plan over, hvordan dette i fællesskab opnås på lant sigt; og dette over for et manglende/reduceret (be)greb, hvis situationen slutter uden at et sådant fælles handleskridt er opstillet ud fra kooperationsprocessen om det givne/udløsende problem. I dette sidste tilfælde forbliver problemudviklingen på et teknisk niveau inden for betingelserne, hvorfor det heller ikke kommer til udviklingen af samfundsmæssige livsenergier de involverede imellem. Og dette er også udtryk for en begrænsning af og i de medhandlinger, der bygger situationen op: enten vil det terapeutisk-socials ikke vide af det fælles-kollektive for situationens opståen, eller af det personligt-fælles for overvindelse af situationen for den direkte berørte. Og hvad der bygges op her er en interessebestemt -> klasseantagonistisk proces af kooperationsformer. Selv-bestemmende bliver disse former ikke, da de qua begrænsningen til interesse-modsigelser kun kan bevæge sig defensivt gennem de stadige kompromisser og kompensationer for næste (privat-taktiske) udviklingstrin.

Vender vi os et øjeblik mod dagligdagen - her under også mod de konkrete terapibehandlinger - så er denne fuld af situationer, der slutter ved ikke at blive sluttet i fællesskab, men magtbestemt mod den svageste. Og i alle disse tilfælde reproduceres fremmedbestemtheder som restriktivitet - om man vil det eller ej. Man kan beskytte sig her imod, forsøge at dulme sin dårlige samvittig ved at afskærme sig fra verden,

osv osv. Men det eneste der kan gøre kål på denne reproduktion af restriktivitet er den kollektive opbygning af kollektive strukturer for personlige mennesker. Og tages dette skridt ikke - heller ikke i det små - så er det egenfordømmelse til alle de håbløst cirkulære føle- og tankekonstellationer, som Sisyfos i sin myte er dømt til i evig tid at måtte udholde defensivt.

Hvad der derfor er samfundsmæssigt dueligt i forhold til terapirebet er aktualiseringen af de potentielle med-klassekollektiv-betingede forbundsstrukturer for overlevelseshjælp og udviklingsstøtte: beboergrupper, bevægelser, fagforeninger mv som også rådgivningsgrupper. Det er udviklingen af horisontale forbundsstrukturer, der kan samle problemer op, hvor de er, og som selv er momenter i de specifikke arbejds- og bogrupsstrukturer.

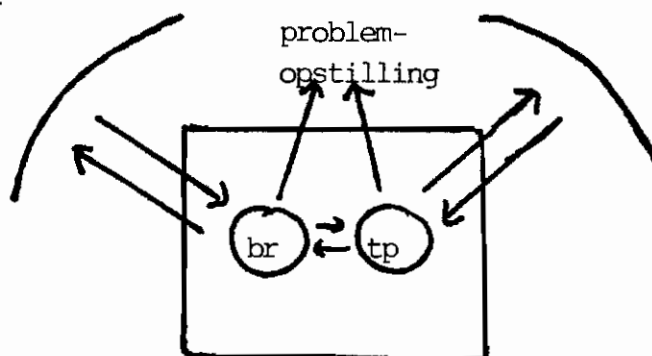
Og hvad der derfor i "offensiv" forstand står på tale på dette niveau af terapirebet er perspektiverne af afprivatisering, afindividualisering, afpatologisering, afpersonalisering mm som disse er konkret nærværende i den berørtes sociale liv; og disse perspektiver oparbejdet gennem det kooperative arbejde med at udvikle en problemformulering, der kan afdække, hvordan den berørte kan gribe de ikke-kollektivt bemestrede forbundsperspektiver. Det være sig hjemme som ude. *afslutte forløbet*

Og dette er en proces, hvor de involveredes livssituation som sådan begynder at tage form i begrebslig og praktisk forstand mellem de involverede. Det er en proces, hvor de involveredes kollektive - og i immanent terapibehandlingsmæssig forstand specifikt den berørtes - liv manifesterer sig med de såvel objektive livsbetingelsers karakter som den subjektive gribeside heraf gennem terapibehandlingens arbejdsvirk-somhed.

Skitse 2: bestemt sammenhæng for problemformulering.

Objektive livssituation og position:

betingelser og krav (overfordring, underfordring, modsatrettede/tvetydige), deres subjektive gribeside og perspektiverne heri og imellem dem: marginalisering, udgrænsning, instrumentalisme contra forbund/forbundsmuligheder.

I processen af kooperativ oparbejdning af en problemformulering (der gennem løsende handleskridt fører igennem den restriktivitet, der betinger eksistensen af den fremmedbestemte sammenhæng for problemløsning) indgår også det producerede greb om selve terapibehandlingen. Dette kommer til veje gennem de involveredes opstilling af problemer -> problemet, samt af løsninger her ud fra og herpå ud fra hver deres standpunkter. Og hermed kommer terapirebets anden modsigelse frem.

C) Anden modsigelse i terapirebet: problem-oparbejdning gennem perspektivsætten på løsning af situationens problem og Kooperation om hinandens standpunkter. (note) *hvordan komme ud af situationen reelt og lyst*

Denne modsigelse er selvfølgelig også produceret i dagligdagen. Det er problemet for den berørte, at der i dets sociale kollektiv er såvel interessemødsigelser, der ikke har ladet sig løse, som der er mangelende bestemte ressourcer til rådighed for samfundsduelig almengørelse. Den berørtes sociale kollektiv kan ikke grundlæggende sætte et kollektivt-personligt perspektiv på deres samfundsmæssige position. Og logikken af marginalisering og udgrænsning udvikler sig (jvf også s. 294 - 96), hvorfor også den berørtes bearbejdningsformer indeholder konfliktfyldte -> låsende -> restriktive bestemmelser af forholdet her imellem (jvf s. 401).

Og de bestemmelser der her kan komme på tale for den berørte er for det første at skulle passe sig ind; det er at passe til normen, og dette er kravet om at skulle være en syntese af en sammensat fejltagelse (Marx). Og det er for det andet at skulle passe sig til; det er at leve op til sig selv som kravet om kontrol over egne modsigelser. Den første er rendyrket af psykiatrien og adfærdsterapien (:den social-orienterede udviklingsretning, s.307 og kap. 6.1) gennem binariteten normal - unormal; den anden af dybdepsykologien og transcendensmeditationen (:den person-orienterede udviklingsbevægelse, s. 307 og kap. 6.2) gennem binariteten bevidst - ubevidst. Og hvad der i abstrakt forstand

Det er sigende for statskapitalismen, at denne modsigelse er der i autoriseret behandlingsmæssig forstand lovgivet omkring: den må ikke løses ved at standpunkterne flyder sammen i kropslig forstand (:sexuelt). Dette er uetisk, ufagligt -> overgreb og misbrug af den svage, den behandlede eller den teraperede. Men den tilsvarende økonomiske udnyttelse mennesker imellem - hvor den der har overblikket, den der er ovenpå, den smarte, kloge osv osv snyder og bedrager den svage, uvidende - er en grundregel for livsopretholdelse - dog også inden for visse grænser, men dette kommer i anden omgang.

binder dem sammen er en tredje binaritet: det rationelle - irrationelle; det er fornuft og følelser set over for hinanden som kravet om at skulle være uden at det værende tillader det, som er rendyrket af eksistens-filosofien (:den privat-eksistentielle udviklingsretning, s. 307 og kap. 6.3).

Sisyfos må gisbe efter vejret hele tiden, hvis han ikke kan abstrahere sin subjektivitet ud af disse tre binariteter; for det er ikke her igennem at han kan komme til bevidsthed om at være blevet gjort til sin egen myte; og dermed lade sten være sten, og Guder være guder; og søge et sted, hvor der kan opstå sandt menneskelige relationer gennem en slåen sig sammen om at gøre verden beboelig.

Den mindste indfangethed heri fra det terapeutisk-sociale reproducerer bemestring af en grad af restriktivitet, af privat-taktisk forhold den sig fremfor udviklingen af det sagslige indhold de involverede personer imellem. Væk med dem!

Derfor:

”Hvad ligger der i dem? hvad betinger deres reproduktion, og hvilke betingelser er til stede som grebet overvinder reproduktionen af dem gennem udvikling.

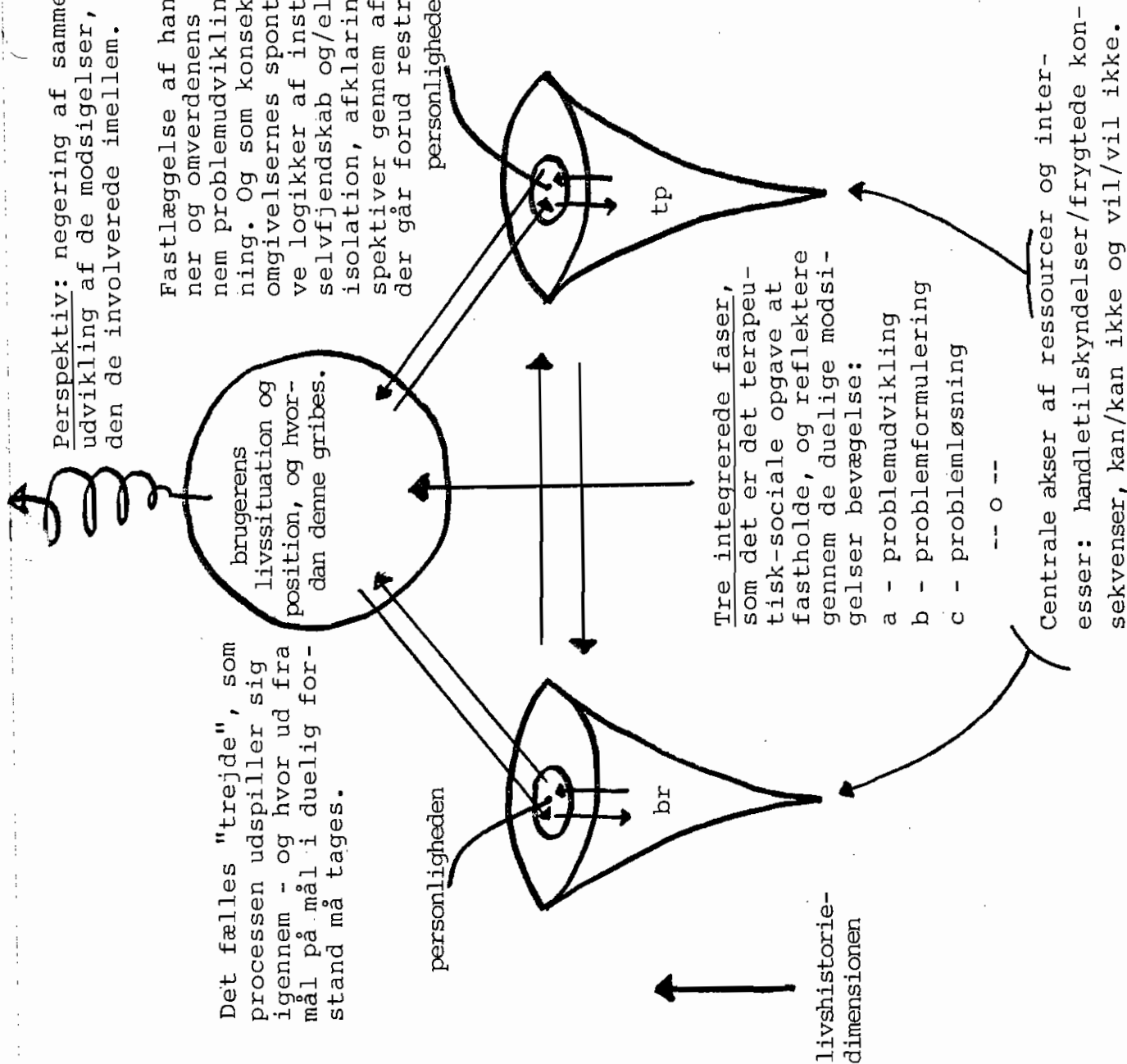
Det er problemernes "mislyde", det er det låsende i og for situationen, der peger på fremmedbestemmelsens restriktive kerne. Og dette også i relationen mellem den berørte og den involverede anden, såvel som i hver isærs standpunkter.

Og sådanne mislyse i kooperationsprocessen er derfor udtryk for begrænsede standpunkter i forhold til målsætningsprocessen, idet binariteternes egen reproduktion selv sætter mål, der virkeliggøres, men dette uden de involveredes bevidst formidlede bemestring heraf. Mao: mislyde i denne forstand kalder på udviklingen af målbestemmelser, idet de eksisterende i deres udviklethed tillader binariteternes fremmede reproduktion. De eksisterende målbestemmelser kan være uklare, modsætningsfyldte gående mod det cirkulære og låsende; de kan være ude af trit med situationen, for begrænsede, kortsigtede eller overbudsagtige mv. Og i samme grad dette er tilfældet så varer sammenhængens fremmedbestemmelse ved uden perspektivisk at virkeliggøre en problemformulering, der muliggør et fælles greb om kooperationsprocessen, såvel som for restriktivitetens overvindelse gennem en forbundsstruktur for handle-skridt.

Perspektiv: negering af sammenhængen gennem samfundsmæssig udvikling af de modsigelser, der betinger fremmedbestemtheden de involverede imellem.

Skitse 3: terapibehandlingsprocessen: det uløste fælles som det drive tredje.

Fastlæggelse af handleskridt, hvori emotioner og omverdenens beskaffenhed afklares gennem problemudvikling, -formulering og -løsning. Og som konsekvens: gennemtrængning af omgivelsernes spontant nødvendige restriktive logikker af instrumentalisme, kollektivt selvfjendskab og/eller samfundsmæssiggjorte isolation, afklaring af forbundsfæller/personspektiver gennem afklaring af de modsigelser der går forud restriktiviteten, samt gennemtrængning af ens biografiske bagland.

Når de involveredes Kooperation bevæger sig igennem successive problem-opstillinger, der på grund af begrænsede målforestillinger lader restriktivitet reproducere i samme grad som målforestillinger ikke er udviklet på basis af påvirkningsprocessernes ophævelse i en forbundsstruktur, så kommer den tredje modsigelse i terapirebet frem.

D) Tredje modsigelse i terapirebet: kooperativ problemudvikling gennem forbund om målsætningsprocessen og forhandling om overgang dertil.

Også denne modsigelse er forberedt i dagligdagen. Men det er samtidig den modsigelse, som den berørte ikke har kunnet løse på almenjort måde qua at forbund inden for dets sociale kollektiv har været fraværende. Uden udviklingen af en forbundsstruktur i terapibehandlingens bevægelse som arbejdsvirksomhed er det derfor heller ikke muligt for den berørte at trænge igennem sin egen isolerede orienteringsløshed.

Har en i alle trinene.

momentet af personliggjort af magt

Hvad der imidlertid er udgangspunktet for kooperationsprocessen mellem den berørte og den involverede anden på dette trin i terapirebet er logikken i det social kollektiv på den ene side, og på den anden side hvordan denne brydes med det livshistoriske materiale, som den berørte fremstiller sin objektive livssituation og position på.

Til den historie der går forud for terapirebet indgår derfor også den berørtes livshistorie, dets biografi i sammenhæng med, hvordan dets sociale kollektiv har taklet dimensionerne af instrumentalisme, marginalisering og udgrænsning. Og den direkte berørte står derfor ved terapirebets udvikling til arbejdsvirksomhed med et livshistorisk materiale, der er bundet op i netværk af de mulige subjektive (men restriktive) svar på instrumentalisering, marginalisering og udgrænsning af personliggjort afmagt: af konkurrence, af kollektivt selvfjendskab og af samfundsmæssiggjort isolation som aspekter, momenter og dimensioner ved den berørtes kooperationsformer med den involverede anden.

Hvad der derfor er koks i - det centrale moment - for den berørte er selve forholdet mellem en horisontal-social logik og en vertikal-biografisk logik. Og hvad der skal bringes videre - integreres samfundsmæssigt dueligt om man vil - er disse to logikker ved at ophæve de modsigelser, der ligger til grund herfor gennem udvikling af det system, der som uudviklet spænder dem op som fastlåsende hinanden i selve det

berørte subjekt. Terapibehandlingens problem er som sådan dette dobbelte problem: det sociale som problem og een selv som problem for sig selv heri.

På dette udviklingstrin af terapirebet er der tale om, at man som bruger af terapibehandling er udgrænset sit sociale kollektiv og overforstillet sit sociale livsgrundlag. Det er mangel på håndtag på ydre betingelser som på indre forudsætninger for en almengørelse af egen virksomhedsstruktur.

Og kraft af terapibehandlingens problem som et "dobbelte problem" vil der også træde to problemakser frem: det horisontalt-sociale og det biografisk-vertikale. Og dette er også akser - som væsentlige objektive tankeformer - som ens tanker, følelser og handlinger bevæger sig igennem under abstraktion fra hinanden og/eller hopper vilkårligt imellem.

Sker der i terapirebets etablering som arbejdsvirksomhed en rekurs til een af akserne - i stedet for en holden dem i bevægelse - og trumpfes dette endvidere også igennem via det terapeutisk-sociales magt over den terapeutiske sammenhæng, så tvinges den teraperede ud af situationen, eller hvis dette ikke er muligt må det ændre sig selv og sin virkelighedsopfattelse af egen kraft. Og dette til fordel for - i forhold til dets kollektivt-personlige problem - vilkårligt andre perspektiver; perspektiver der endvidere er kommet til veje restriktivt gennem reproduktion af magt. I bedste fald kan man derfor kun tale om abstrakt frigørelse gennem det terapeutisk-sociales brug af den biografisk-vertikale akse mod den teraperede, og blind tilpasning gennem anvendelsen af den horisontalt-sociale akse; i værste fald skubbes den teraperede videre ind i restriktiviteten, og dybere ned i isolation og orienteringsløshed. Derfor skaber psykoanalysen også "rationaliserende" klienter, der kæmper en håbløs kamp mod det irrationelle; ligesom psykiatrien aktivt skaber pillebrugere: så kan den berørte i hvert fald holde noget af den psykiatriske tvang på afstand også.

Ovenstående restriktive rekurs til een af problemakser kan siges at være muligt qua at der netop er koks i den indre sammenhæng mellem akserne. Og dette er også mulighedsbetingelsen for, at terapi af det terapeutisk-sociale kan behandles som ren teknik - hvilket modsvarer en udnyttelse af den teraperedes orienteringsløshed - og/eller personaliseres - udbytning af den teraperedes isolation.

Et subjektperspektiv på terapibehandlingen kommer derfor også først til

på bordet, når selve skæringspunktet mellem problemakserne tages som udgangspunkt. Det er dette skæringspunkt, der kan komme/er kommet koks i, hvorfor det også er begge sider som den praktiske enhed de udgør - restriktivt eller ej - der skal bringes livspraktisk videre. Og omvendt: er det ikke muligt for det terapeutisk-sociale at fastholde det indre forhold her imellem som det perspektiv, hvor igennem problemopstillinger tager form, så er det heller ikke muligt at etablere en forbundsstruktur de involverede imellem.

Ovenstående rekurs ind i restriktiviteten kan opsummeres på følgende måde: at tænkes der om terapibehandling i kun den ene eller kun den anden akse, så tænker man også sig selv stående overfor den anden, hvorved den andens koks alene bliver den andens private koks i den egentlig fælles situation og sammenhæng. Hermed forvandles asymmetrien mellem terapeut og bruger til en herre-knægt-logik; og der skal mirakler til - og endvidere skal de komme udefra, fra processen i situationen kan de i hvert fald ikke længere komme - hvis der på lang sigt skal produceres værensfylde, livsfylde, sundhed og frihed her igennem. Det der tabes (eller det som man ikke forholder sig til, men kun begrænset forsøger at styre sig igennem) er, at man - som terapeut og bruger - ud over at stå overfor hinanden og stå forskelligt (:asymmetrien), rent faktisk også er stillet sammen i situationen, og dermed sammen om processen. Det er hermed det altid nærværende forbundsperspektiv som bortabstraheres. Tilbage bliver alene instrumentalismeperspektivet, samt dets udviklede former af kollektivt selvfjendskab og samfundsmæssiggjort isolation, som de former det terapeutisk-sociale kan/må bemestre terapibehandlingen igennem. Og når forbundsperspektivet er sat uden for parentes, så kan disse restriktive bemestringsformer af det terapeutisk-sociale uhindret skubbes over i den terapeutede. Her har vi mao betingelsesgrundlaget for, at effektmålinger af terapibehandling viser, at udfaldet af terapibehandling først og fremmest afhænger af den teraperedes egne ressourcer (først i anden omgang kommer terapeuten og de anvendte teknikker, jvf kap. 6.3.3) - på trods af at terapibehandlingens problem netop består i, at den berørte ikke af egen kraft kan vende restriktive livslogikker. Dette paradoks lader sig dog ikke kun begrunde i reducerede/begrænsede perspektiver fra det terapeutisk-sociale på kooperationsprocessen mellem terapeut og bruger. Det afgørende er nemlig - hvad effektmålinger af terapi stort set forbigår - at terapibehandling ikke kun er oppe imod et fritstående individ med en såkaldt "intrapsykisk defekt"; men oppe imod en be-

stemt lidelsesfuld livssammenhæng for den enkelte i en undertrykkende social struktur. Fremtidige effektmålinger af terapi vil derfor ikke afvige fra de nuværende - med mindre der finder en strukturel almengørelse sted af forbundsperspektiver, men så bliver der også færre terapibehandlingssituationer og sammenhænge at "måle" på.

Det springende punkt er derfor det bevidste arbejde med forbundsperspektivet. Det kan derfor undre at forbundsstrategiske overvejelser er fraværende i det meste terapibehandling. Men dette er ikke tilfældigt.

Dagligdagens krav om også egenoverlevelse gælder for terapeuter/behandlere som for alle andre lønarbejdere; og de udviklede rammer for denne arbejdsvirksomhed lægger heller ikke op til det; men det tabes også fordi det er et farligt, krævende og omfangsrigt område. Endvidere er det et reelt konfliktfyldt område, idet det vender sig imod konformitet og kompromisser, hvor en bevidst takling heraf afslører om man står alene i verden eller ej; så næsten hellere leve på løgnen at man gør det, eller på håbet om at man ikke gør det. Nu er denne konfliktbenægten en direkte følge af privatformens tryk mod det menneskelige liv. Men der er også andet, der betinger, at det netop er forbundsstrategien, der tabes eller forbigås i teori om terapibehandling. For det første er det primært mellemlaget, der producerer teori, hvorfor også mellemlagets eget manglende samfundsmæssige perspektiv og "klemme" ligger under for en almengørelse i teori-immanent forstand. Og for det andet er terapeuter/behandleres samfundsmæssige position reproduktionsområdet, hvor det først "sner" bagefter. Og for det tredje tilhører de selv mellemlaget, og har endvidere også ofte dette som klassebaggrund.

Disse social-økonomiske betingelser kan siges at stille sig politisk i vejen for en duelig samfundsmæssiggørelse af terapibehandlingen - blandt så meget andet. Men så længe de blot blindt reproduceres af reproduktionsområdets socialarbejdere, så vil der finde en direkte modarbejdning sted af arbejderklassekollektivernes udvikling til samfundsmæssige kollektiver. At undgå denne modarbejdning er også at trænge igennem en central fetichform for reproduktionsarbejdere: at humanitet, retfærdighed og sociale fremskridt kommer herfra. Dette fetichform kommer af den strukturelle position mellem den enkelte reproduktionsarbejder og kapitalejeren, blot er det i et rent statsligt regi: som reproduktionsarbejder står man overfor en gruppe af enkeltindivider, der fattes støtte og hjælp til at klare/vende deres livslogik, og det er

derfor også suverænt op til een selv at afgøre hvordan! Arbejdsmæssig isolation af reproduktionsarbejdere vil styrke denne fetichforms gennemslag, denne potentielle identifikation med staten i egen gestalt - hvor kun udviklingen af kooperative strukturer for reproduktionsarbejdere kan modvirke dette. Men hertil kommer dog også, at udvikles disse kooperative strukturer fra oven - inde fra staten - ja så er der intet dueligt vundet. Distrikts-/sektor-psykiatri ligger under for denne problemstilling, som kun forbund med bruger-organiseringer og deres bagland af beboergrupper, bevægelser, fagforeninger og partier kan sætte på samfundsmæssigt begreb.

Når det således ikke drejer sig om udviklingen af strategier til gennemsætningen af en påvirkningstankegang - et perspektiv der i princippet bunder i opfattelsen af, at målet for aktiviteten er kendt på forhånd - men i udviklingen af de kooperative former i et forbundsperspektiv; ja, så bliver det helt andre problemer end systematisering af teknikker og terapeut-færdigheder, som en almengørelse af terapi-rebet ligger under at informere sig igennem. Eller rettere: teknikker og terapeut-færdigheder kan kun kvalificeres dueligt i relation til den specifikke gennemsætning af de forbundsperspektiver, der kan ligge i de bestemte kooperationsstrukturer, der er på tale.

Forbigås dette niveau i udviklingen af målbestemmelser - den kooperative målsætningsproces, og som disse også stiller sig for en samfundsmæssiggørelse af terapeut-/behandler-færdigheder - så tabes dels muligheden for det bevidste arbejde med opbygningen af en forbundsstruktur i terapibehandlingen, men også - hvad der er lige så fatalt - muligheden for det bevidste arbejde om en afklaring af de horisontalt-sociale logikker, de biografisk-vertikale og af deres konkrete forhold til hinanden, som de er nærværende i den berørtes bearbejdningsformer. Logikkerne af instrumentalisme, marginalisering og udgrænsning i deres personlige og kollektive greb af konkurrence, kollektivt selvfjendskab og samfundsmæssiggjort isolation forbliver da ubegrebne - hvorfor også det såvel nødtvungne som frivillige "valg" mellem at blive inden for betingelserne eller søge ud af dem til vilkårligt andre bliver tilbage for den berørte at vælge imellem. Og som ubegrebne må den berørte da svinge mellem enten total afmagt eller personlig almagt uden at kunne kvalificere en langsigtet vej igennem dette skisma, der vedvarende stiller sig af sig selv og så at sige bag om ryggen på subjektet. Hvad der derfor bliver tilbage for det berørte subjekt er bemestring gennem personaliserende påvirkningsteknikker. (Terapi bestemt gennem de non-

specifikke faktorer, og de empiriske undersøgelser, der underbygger disse som de virksomme forhold (jvf. kap. 6.3.2) er derfor så tæt på "sandheden" om terapi som muligt; men det er sandheden om at manipulation og trøst kan rode op i den teraperedes isolerede tilstand af orienteringsløshed med forandring og bevægelse til følge - hvis terapeut-personen tror på sig selv som teknik. For terapeuten er dette imidlertid lige så umuligt at virkeliggøre, som det er at leve op til kravet om at være spontan. Tager man det på sig, så kan det kun virkeliggøres ad teknisk vej, hvorved man saver sin egen gren over! Et dækkende begreb herfor er derfor systematiseret personlig instrumentalisme - og dette er alt andet end livskraft og engagement i den fælles virkelighed. Men forsøgt anvendt bevidst i forhold til den terapeuede kan denne få en smag af en anden personaliserende påvirkningsteknik for sig selv som af andre. Men dette dog i stedet for dén, som det inden da var blevet henvist til, men som slet ikke duede længere. Kokset imellem den socialt-horisontale og den biografisk-vertikale logik finder dog ikke en løsning, men kun en anden strukturel form at bevæge sig igennem, hvorfor logikkerne inden for områder med deres produktion af restriktivitet i den berørtes selvbestemmelse varer ved, hvor kun tilfældigheder og udefra kommende forhold kan være subjekt for en udvikling heraf. Hegels selvudviklende ånd larmer!).

Af ovenstående får vi at teknificering og personalisering til stadighed er dimensioner, som kooperationsprocessen må bygge sig op igennem; men i stedet for en restriktiv anvendelse af disse af det terapeutisk-socialt mod den terapeuede må deres betingelsesgrundlag afdækkes. Og dette er problemet om den konkrete oparbejdning af den konkrete egenart af de forskellige kooperationsperspektiver i den teraperedes livssituation og position (incl. terapibehandlingen) ud fra det sagslige indhold, som de udtrykker. I denne oparbejdningsproces ligger der ikke givne mål, der skal findes, erkendes eller overtages - hverken inden i/nede i den teraperedes biografi eller i det sociale. Tvært imod kan de kun komme til veje gennem en udviklingsproces gennem ændrede indgreb i forhold til de områder, der har/får relevans for den berørte. Oparbejdning og indgreb er dermed to sider af samme sag. Og de må også analytisk fastholdes som så i terapibehandlingen - ellers er det ikke muligt skridtvis at trænge igennem den isolerede tilstand af orienteringsløshed overfor såvel de bestemte ydre betingelser som for bestemte indre forudsætninger. Det er også på dette trin i terapirebet at teknik- og persondimensio-

nen aktualiseres: er det ikke muligt at trænge igennem en bestemt problem(op)stilling må man prøve sig frem.

Altså: personlig teknik anvendelse ud fra et stillet problem, som man ønsker at komme nærmere til klarhed over. Og dette kan være stillede problemer på det sociale som på det biografiske område (fx ubestemt angst, der står i vejen og som suger energi, kan det planlægges at gå ind i bevidst (hermed er det også muligt bevidst at gå ud igen), eller bestemte sociale forhold, der overvælter og handlingslammer, kan planlægges gået igennem skridt for skridt osv osv).

Søger det terapeutisk-sociale ikke at fastholde et stillet problem i dets egenart af et fælles problem før anvendelsen af teknikker og/eller af sig selv som terapeut-personlighed som arbejdsmidler, eller reduceres terapibehandling bevidst hertil, så reproduceres restriktiviteten.

Til grund herfor ligger for det første en reduceret problembestemmelse af det aktuelt værende, og dette kalder direkte på en personaliserende teknificering som et middel til at vinde kontrol over situationen som sådan. Herskabs- og kontrolbestræbelser som bemestringsformer må melde sig, når det indholdsmæssige ved situationens sag ikke begribes. Og for det andet kan der ligge interessemodsigelser omkring målsætningsprocessen, som stiller sig i vejen for en fælles problemudviklingsproces, problemformulering som for handleskridtene her igennem. Det terapeutisk-sociale kan, hvis det har magt over sammenhængen eller kan få det over den teraperede, bevidst anvende en sådan magt til at udgrænse bestemte perspektiver, som den teraperede bringer med sig ind i terapibehandlingen, men som det ikke vil have noget med at gøre (jvf også s. 305-8).

Men frem for denne bevidste som konfliktbenægtende sabotage af menneskeligt liv er der også muligheden for at tage interessekonflikter på ordet og undersøge, hvor langt der kan gås, således at kompromisser og kompensationer de involverede imellem skabes på grundlag af det faktisk mulige som nødvendige - fremfor endnu en tom overbygning af forskubbede, fortættede problemet på noget i forvejen forskudt mv.

Den skridtvisse gennemtrængning af fremmedbestemtheden mod samfundsmæssige livsbetingelser undergår da ikke en yderligere kollektiv fortrængningsproces - tvært imod begynder den først at tage form ved at komme sagsligt på begreb. En mulighed for forbund om noget - om det så er ikke-forbund, men planlagt skillende veje - formulerer sig for nye handleskridt i en ny samfundsmæssig kontekst. Terapirebets anden modsigelse kommer hermed på begreb. Og muligheden for en løsning af den

første modsigelse gennem det forbundsperspektiv, der kan være til-
stede i sammenhængen, kan etablere sig på grundlag af en fælles kon-
tekst, der i udgangspunktet for terapirebet var fraværende, udvik-
let.

Derfor er terapirebets tre modsigelser både faser i dets udvikling
 mod selvbestemmende arbejdsvirksomhed, som det er udviklingsforhold,
 der til stadighed er tilstede samtidig. Det afgørende dueligt for o-
 verflødiggørelse af terapirebet er derfor også, at det terapeutisk-
 sociale formår at reflektere og synliggøre udviklingen i problemop-
 stillingsprocessen sammen med den teraperede, således at de indre
udviklingsforhold - de hæmmende, de fremmende, konsekvenserne heraf
 osv - kan komme på begreb. Uden greb om disse problembestemmelser ud-
 leves begge til egen arbejdsvirksomhed i den fælles situation. Og der-
 med til fortsat nødtvungen som frivillig bemestring af samfundsmæssige
 reproduktionsformer alene gennem magtens komplettering som kontrol
 og herskab.

Det af gørende er derfor også - det springende punkt fra det terapeu-
 tisk-sociale - at den teraperedes personlige selvbestemmelse fremfor
 at blive ekskluderes og/eller henvist til ren indelighed gribes som
 virksom faktor i udviklingen af terapirebets modsigelser. Kun da kan
 den teraperedes konkrete egenart af subjektagtighed fastholdes, komme
 til sin ret - og udvikles på vej mod kollektiv selv-med-bestemmelse
 af dets samfundsmæssige livssituation og position.

Perspektiver i en teori om terapirebet.

Hvad der indtil nu er søgt oparbejdet er ikke en ny terapiform, men
 bestemmelser om den eksisterende form for terapibehandling på området
 af psykisk lidelsesbemestring: terapirebet og dets reproduktion resp.
 ophævelse gennem udvikling af de samfundsmæssige strukturer, der betin-
 ger fremmedbestemtheders restriktive produktion.

I sin helhed har gangen været:

sygdomsovervindelse	->
sygdomsbehandling	->
terapi	->
lidelsesbemestring	->
psykisk lidelsesbemestring	->
terapirebet	->
terapibehandling	->
almengjort lidelsesbemestring	->

I forhold til almengjort lidelsesbemestring har vi da også kun omfat-
 tende fokuseret på det psykiske niveau i den individuelle virksomhed,

idet vi har forbigået bestemmelser af det atypisk -> sygeligt atypiske forhold mellem det psykiske og det somatiske, samt af bestemmelser af det somatiske niveau her indenfor. En oparbejdning af dette forhold og af det somatiske niveau er problemet om en indre udbygning af vores teori om terapirebets etablering og reproduktion, dvs spørgsmålet om magtbestemt transformation af social belastning til betingetheder i det individuelle subjekt på basis af alment samfundsmæssigt-menneskelige bestemmelser af typisk samfundsmæssig udvikling af menneskets natur. Det er en fortsættelse/videreførelse af vores ansatser om samfundsmæssige betingetheders udvikling til personlige symptomer (jvf s. 203 - 210) i deres helhed, samt en oparbejdning af disse gennem den almene form for lidelsesbemestring under statskapitalismen: offentlig bemestring af privat produceret lidelse (jvf s. 260 - 269). I sit perspektiv vil dette give os en konkret sygdomsteori om individet. Centralt herfor er ikke at forbigå de forskellige udviklingsniveauer, da der ellers åbnes op for en direkte transformation af fremmedbestemtheder til betingetheder, og dermed til løsning af samfundsmæssigt producerede konflikter på kausalmekanisk vej. Under alle omstændigheder vil en forbigåelse rive det samfundsmæssige og det naturlige fra hinanden.

Diagnoseopstilling gennem forsøg på at finde en psykofarmaka, som virksomt påvirker subjektet slet og ret, eller amfetamin til såkaldt hyperaktive børn er eksempler på, hvad dette i negativ forstand kan løbe ud i.

Skal almengjort lidelsesbemestring derfor fastholdes som perspektiv må betingetheder i forholdet mellem det psykiske og det somatiske og for det somatiske som sådan studeres ud fra analysen af overgangen fra den personlige virksomheds almene udviklingsbevægelse til dennes atypiske -> sygeligt atypiske reproduktionsform.

I dag er det tendensen til det modsatte, der gør sig gældende: forsøg på almengørelse af logikkerne indenfor modsigelsen mellem sundhed og sygdom. Og terapeutiserings- og diagnosticeringstendensen kan derfor også karakteriseres ved deres hypostatisering af det psykiske niveau under udelukkelse af det somatiske og vice versa under forbigåelse af det almene virksomhedsniveau, der er deres forbindende og formidlende tredje. Der er stærke (stats og kapital) kræfter bag disse hypostatiseringstendenser - medicinalindustrien, karriereræs som personlig magt-udvikling, nødvendigheden af omformning af protest osv osv - der i deres syntese (der kun kan være abstrakt-fremmedbestemt) i dag træder

mest markant frem i den store slåen på tromme for et holistisk menneskesyn. Men den viden som her træder frem er viden om, hvordan hver enkelt for sig selv på integreret vis kan takle sine sygelige skavan-ker indenfor betingelserne; det er en leven for egen sundheds "skyld" gennem distance til sygdomme - fremfor almengjort livsaktivitet gennem udviklingen af de modsigelser, der typisk finder modsigelsen mellem sundhed og sygdom at bevæge sig igennem.

En forbigåelse af dette betyder udviklingen af sygdomsbehandlingsideo-logi som tendensen til at ville/kunne bemestre konsekvensen af modsi-gelsen mellem sundhed og sygdom under aktiv udelukkelse af de fælles betingelser for deres konkrete eksistens. Det er teknificering og per-sonalisering af det samfundsmæssige liv fremfor overflødiggørelse her-af: statskapitalismen på museumet for samfundshistoriske fejltagelser.

De logikker af producerede fremmedbestemtheder, deres restriktive re-produktion resp. deres duelige overvindelse, som vi har oparbejdet, fattes derfor ikke blot yderligere konkretisering, men også specifi-kation i forhold til det somatiske som det sociale plan. Endvidere kan vi også sige, at betingelsesgrundlaget for dem er væsensforskelligt om det drejer sig om subjektniveauet, om niveauet for bearbejdningsformer imellem dem og om niveauet af reproduktionsformer, der bringer dem sam-men. Centralt for et alment greb om terapibehandlingen er derfor udvik-lingen af de specificerede logikker indenfor alle niveauer, samt af lo-gikken imellem dem. Dette er et teori-praksis-udviklingsarbejde, der i sin essens ikke drejer sig om almengørelse af specifikke (tekniske og personlige) tilgange til individet isoleret set, men om strukturel al-mengørelse af forbundsperspektiver; og for almindelig terapibehand-ling drejer det sig om udviklingen af begreber for typiske måder at vende ulidelige livssituationer og positioner på. Det er afdækning af de forskellige sociale kollektivers konkurrence-, marginaliserings- og udgrænsningsdimensioner, hvad der binder disse i deres reproduktion som instrumentalisme, kollektivt selvfjendskab og samfundsmæssiggjort iso-lation, samt hvilke muligheder der ligger for forbund og på hvilke ni-veauer disse ligger, og endelig hvad det er for typiske processer, der er virksomme i den kampproces, som det er at gribe et langsigtet for-bundsperspektiv - om det så kun er med sig selv til at starte med. Et sådant forbundsperspektiv - på niveauerne af subjektivitet, bearbejd-ningsformer og reproduktionsformer, samt af deres indre logik - vil og-så bevæge sig igennem forskellige typiske modsigelser og former, der er at se som de alment-duelige løsninger på de tre specificerede modsigel-

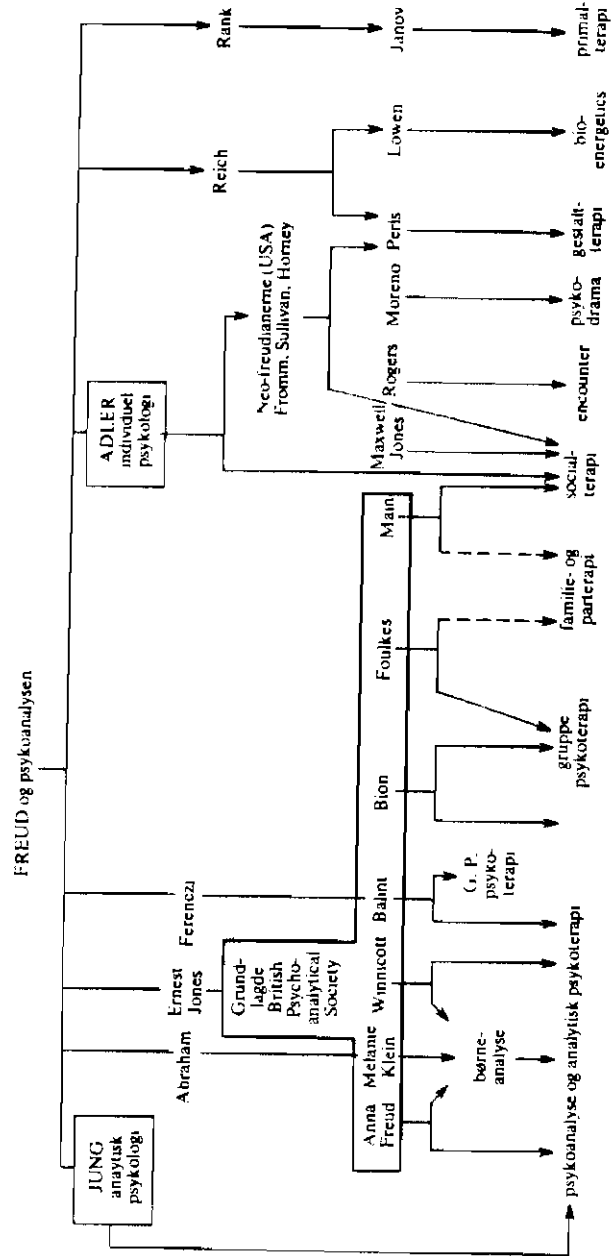
ser for terapirebet. Det drejer sig her om bestemmelsen af trinnene/faserne i bevægelsen for fæller/personlige kollektivist som det første; i bevægelsen for sagslig afklaring af det sociale egenart af kollektivitet som det andet; og som det tredje bestemmelse af bevægelsen i afklaringen af midlerne til personlig udvikling i samfundsmæssig forstand. Bestemmelsen af ovenstående typisk menneskelige modsigelser kan siges at være det langsigtede teori-praksis-problem for terapirebets udvikling til selvbestemmende arbejdsvirksomhed som øget kollektiv og personlig selvbestemmelse.

Kun nogle få - men dog centrale - bestemmelser er søgt samlet i dette kapitel; for tiden strammer til for dette projekt. Og det vil tiden også gøre i et konkret terapibehandlingsforløb, når alle abstraktioner skal anvendes til at reflektere den fælles situation med den berørte anden igennem. Det er imidlertid ikke i nu'et, at denne syntese af det hele skal gå op i en højere enhed, men kun virkeliggøres i det perspektiv, der er fælles. De forskellige abstraktioner fortæller nemlig ikke hvad det konkrete alment er, men kun hvordan det konkrete alment produceres.¹ Og derfor er abstraktionerne også kun menneskelige til at bemestre terapirebets terapibehandling perspektivisk ud fra de logikker, som det i sig selv bevæger sig igennem ud fra de involveredes særlige virksomhed om det specifikke arbejde, som terapi udgør. Det er abstraktioner til at komme til bevidsthed om den historie, som man selv er med til at producere her indenfor - og dette som en første forudsætning til at kunne gribe ind i den.² Den anden forudsætning er afklaringen af, hvad der grebet på lang sigt overføddiggør den.³ Og skal der tales om en tredje forudsætning, så er det at gøre det i vished om, at der ingen fidus er i at passe sig til, og at man aldrig er alene med de konflikter, der her er på tale.⁴ Endelig må det heller aldrig glemmes, at det er problemstillinger i magtbestemte sammenhænge, og dette fordrer taktisk forholden sig til gennemsætningen af langsigtede interesser - en taktisk forholden sig, der selv må overføddiggøres ved at blive delegeret ud af de sociale kollektiver i rejsningen af disse som samfundsmæssige arbejds- og bogrupper, hvor udfoldelsen af person og kollektiv begge kommer til sin menneskelige ret.

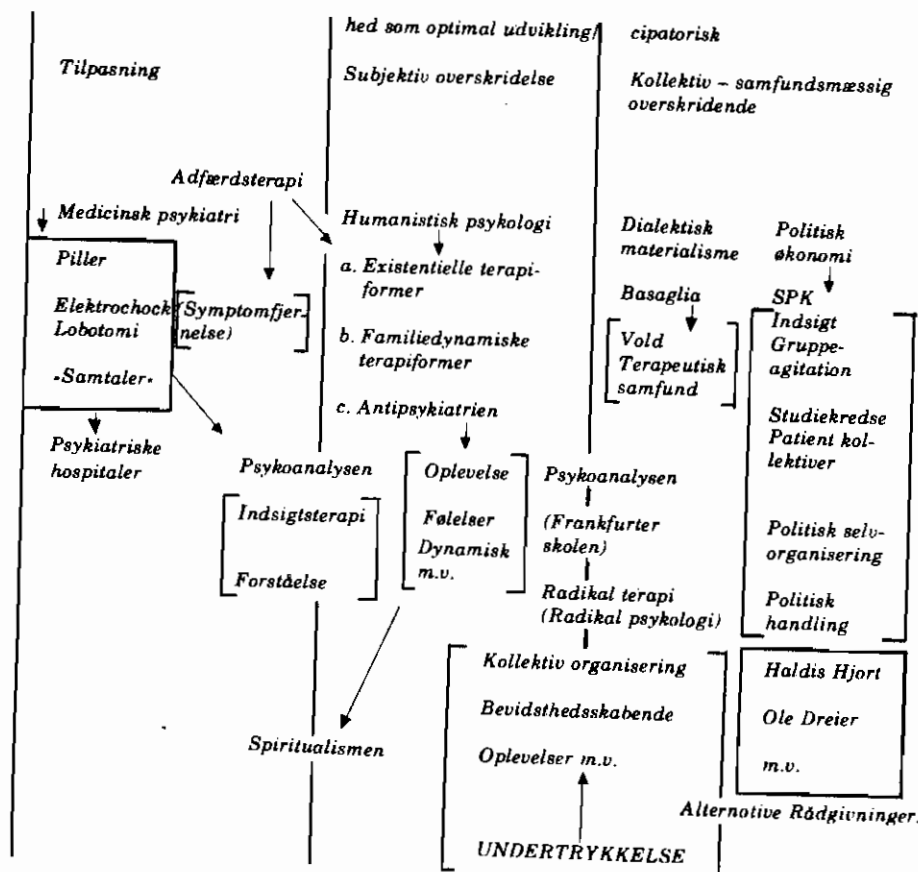
magtbestemt
↓
rel med
taktik

FRA BROWN MFL 83: PSYKOTERAPAUTISKE DIFFENTIERINGER

Figur 10

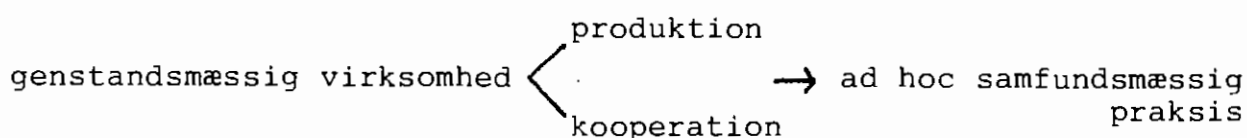

3. VIDENSKABSTEORI OG SYGDOMSOPFATTELSE

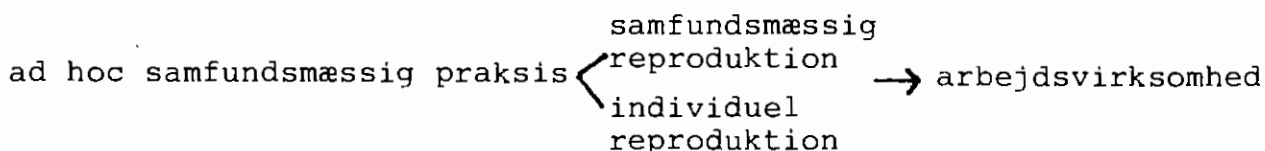

MODEL OVER ANTROPOGENESENS OVERGANG I SAMFUNDSHISTORIE; OG AF SAMFUNDSHISTORIENS SELVUDVIKLINGSFORM (efter Jens-Peter & Kalle 86).

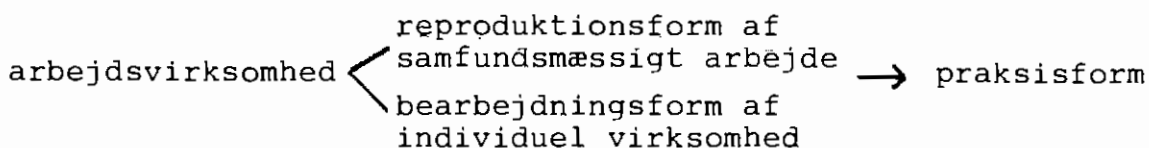
1 - Funktionsdelt koordination (: mål-middel omvending):

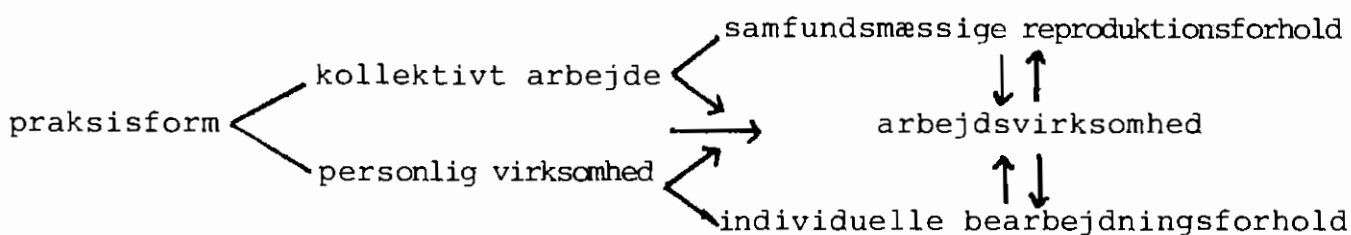
2 - Funktionsdelt Kooperation (: social værktøjsbrug):

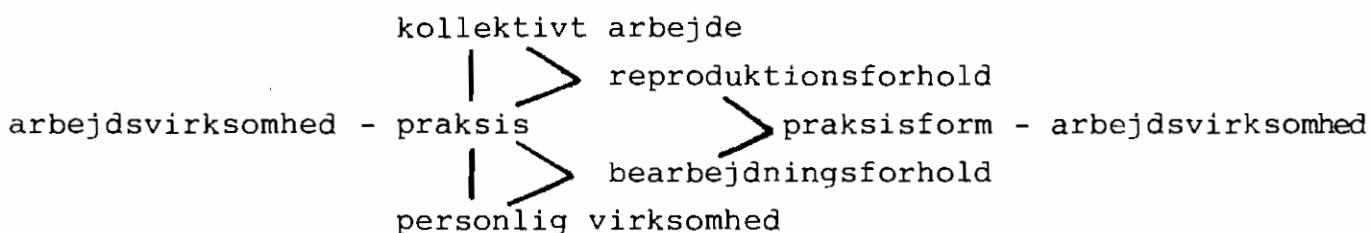
3 - Samfundsmæssig Kooperation (: arbejdsvirksomhed):

4 - Samfundsform (: samfundshistorie):

5 - Samfundshistorie (: samfundsformens strukturelle selvudvikling):

KROP - ENERGI - MASSAGE

Vi gik nu videre til at arbejde direkte med os selv og hinanden som medium. Skønt at det kunne foregå i et forum som dette. Der var mange vibs på efter tegneøvelserne, tiden var knap. Men vi kom alligevel godt og stille igang. Det foregik i to trin: a - først nogle energiøvelser for alle og een i gruppen, og dernæst b - massage parvis.

a - afslapning, focusering og centrering.

Øvelser med energi er i store træk at stille sig ind på hinanden på bestemte måder ved at lade ens opmærksomhed følge bestemte instruktioner/skemaer, og så være opmærksom på, hvilke oplevelser, der strømmer igennem een.

Vi brugte forskellige øvelser - "energicirklen", "at finde sit center", "at finde sin kontakt med sig selv", "kontakt med en anden (modpol)" - som, selv om de er meget simple, vil være for omfattende at beskrive. Derfor kun lidt om baggrunden og om formålet med dem.

De sigtede mod at få een til at være sig sig selv i den fælles situation med hinanden - modsat det ret almindelige: at ens opmærksomhed - af vane, stivhed, stres, frygt/angst - bindes i noget udenfor selve situationen. Det kan være frygten for at blive fyret fra sit job i morgen, dårlig samvittighed over noget forgangent gjort, frygt for at de andre ikke kan lide mig, hvis jeg viser andre (skjulte) sider af mig osv osv. Alt sammen reelle livsforhold, hvor det vil være muligt her-og-nu at gribe ind i forhold til nogle, medens der i forhold til andre ikke umiddelbart her-og-nu er nogen selvbestemmelsesmulighed. At være - eller være til stede - er ikke at negere disse livsforholds betydning, men nærmere at ^{tilbage}trække/de momenter af selvbestemmelsesmuligheder for ens eget liv, som er forlagt til at andre må gøre noget, før jeg selv kan handle.

Billedet på dette er at sidde og vente på at en (bestemt) anden skal finde på at ringe til een - vente-vente; har den anden glemt mig, sorg, irritation; vente-vente, er den anden ligeglad med mig, vrede, gråd, vente-vente .. - i stedet for enten selv at ringe, hvis det er muligt, eller droppe at lade sin opmærksomhed have denne ståen-til-rådighed som akse qua det at skifte virksomhedsform.

Formålet med øvelserne er så at sige at tage de følelser - som er virksomme for een - på sig: at få fortidsgjorte handlinger, fremtidsfrygten eller - nysgerrigheden samt forholdet til de tilstedeværende andre og andet koblet sammen til en helhedsmæssig vurdering af her-og-nu-situationen. Hvordan har jeg det egentlig: stresset af .., frygt over .., glad over .. - og så lade sin krop fyldes med følelsen. Øvelserne har den kritiske brod i sig, at der kan stilles spørgsmål ved den personalisering af livsbetingelserne, som klassesamfund tendentielt tvinger ens virksomhedsform ind i.

Disse øvelser mundede ud i - med lukkede øjne og gennem anvendelsen af hændernes følelser - at finde en anden kammerat, som man havde lyst til, brug for eller så en udfordring i at få massage af. Dva at finde sammen omkring en fælles kontaktdimension. Og dette uden at falske hensyn (også over for sig selv!), spil og facader, som ofte er en så virksom (og ubevidst) del af een, at det er uklart hvad det egentlig er det drejer sig om, var det bærende i fællesheden med den anden.

b - energi og massage.

Da der var dannet "par" gik vi videre tilselve massagen. Først en indledende snak/fortælling, en demonstration og så parvis massage. Tidspresset gnavede, og hvad der egentlig kræver flere weekender, skulle overståes på et par timer. Det gik derefter - men også rart. Uhm.

Den indledende snak handlede om kropsmassage og/eller healing. Der er mange teorier herom - næsten hver subject sin - men der er også nogle fællestræk. Meget generalliseret kan det siges, at der til grund ligger, at mennesket opfattes som et energifelt, der kan deles op i to energisystemer: et vertikalt energisystem med 7 energiomsætningspunkter (chakra), og et horisontalt energisystem med 3 niveauer (et yderste niveau udenfor kroppen, et mellemniveau som udgøres af huden og et inderste niveau som udgøres af væv, muskler, indre organer mv)

Under begrebet healing forstås idag primært arbejdet med de 7 chakra i forhold til energierne udenfor kroppen (det der almindeligvis forstås som aura). I de sidste par år er der sket et skred, mange healere arbejder nu også med mellemniveauet, dvs går ned i forhold til huden. Fra den anden side er der fysioterapien, som kun arbejder i forhold til det inderste energiniveau - og her kun i forhold til musklerne, som squ opfattes som mekaniske størrelser åla bilfjedre.

Princippet i massage - om det så er den spirituelle healing tradition eller den mekanistiske fysioterapi - er at opløse spændinger, blokkeringer eller ubevidste forhold, der forhindrer menneskets energifelt i at være/komme i ligevægt. Energifeltet kan være skævt, energi klumper sig sammen nogen steder og der er energiunderskud andre steder. Kort sagt: (livs)energien strømmer ikke frit. Hvis man har det meget af helvede til, så vil det energimæssigt set udtrykke sig ved, at der bygges flere - men autonome - energisystemer op, som på den ene side sikrer at man ikke skvatter sammen, men som på den anden side tilstedelighed er unddraget ens bevidsthed, undtagen når det vælter ind over een i form af angst, vrede mv, og så at sige tager røven på ens bevidste forholden-sig. En neurose er et sådant autonomt energisystem inden i energifeltet. Medens en psykose udtrykker sig ved at det grundlæggende energifelt så at sige spalter sig i to, som hver især omfatter helleg kroppen, men som ligger forskudt i forhold til hinanden.

Formålet med massage er at frigøre bunden energi, evt. at få integreret autonome energisystemer/-felter. Og dette gøres ved at den, der giver massagen, arbejder

med de steder, hvor der er energioverskud/-underskud eller berøringspunkter mellem det tilgrundlæggende energifelt og autonome energisystemer/-felter, og endvidere arbejder med stederne ved at tage imod eller give det "psykiske" indhold, som de kræver for at sætte sig i bevægelse. Massage er mao. mere end blot hænder, der skal bevæges. Det er hænder, der skal tage imod/give i psykisk forstand det, som det berørte sted selv udtrykker psykisk. Det kan være en vrede, der ligger i en kæbe, som hænderne skal tage imod, eller give et modspil - eller gå helt uden om hvis det føles. Eller det kan være en sorg i kinderne, som det kan være vigtigt at få blødt op, evt sat i sammenhæng med en vrede i kæben.

Så lidt om så meget - denne gang.

Teorien(erne) bag alt det her er idag meget mangelfulde. Og i store træk - hvad mange teoriensatser endop selv brøster sig af - idealistiske og metafysiske. Ikke desto mindre er det meget virksomme aspekter - måske fordi de endnu er fremmed - ved mennesket, som næsten enhver massagetype aktiverer i sin praksis. Det er ikke legetøj - omend man kan have lyst til at tørre røv i mange af de bøger, der skriver om det, fordi det oftest er for plat.

Men opgaven må nu også være at udvikle et begrebssystem, der kan (be)gribe mennesket også set som et energifelt - hvad det er qau sin eksistens overhovedet - ud fra at det først og fremmest er subject under forefundne betingelser. Massage berører virksomme underordnede eller del-aspekter ved menneskets subjectivitet - og det er som sådan at det må bestemmes. Som subject er mennesket ikke frit svævende. Det lever, Ånder og bor i en samfundsmæssig krop; det har oplevelser af denne og af andres, af sig selv uden for kroppen nogen gange mv.

Men med idealistiske og metafysiske tanker/teorier - om massage såvel som alt andet - bliver enhver formålsbestemt handling til opnåelse af intenderede mål, forvandlet til tusind små hop på stedet. Og der synkes dybere, dybere .. på samme plet. Og vi har kun eet liv - der er simpelt hen ingen fidus i ikke at udvikle en Kritisk Psykologisk healing-massage. Spiritisterne skal ikke have patent på det spirituelle, det er det alt for lækkert til. Hellere flippe lidt, end gro fast.

LITTERATURLISTE.

Forkortelser: AS = Argument Sonderband; DA = Das Argument; ISD = Internationale Sozialismus-diskussion; MEW = Marx-Engels-Werke, Dietz Verlag 78; PAQ = Projekt Automation und Qualifikation; PIT = Projekt Ideologie-Theorie; SH = Argument Studienhefte; TEM = Teorier om merværdien, Rhodos 79; US I-II = Udvalgte skrifter, forlaget Tiden 76.

- Agger, N.P. mfl (77) : "Terapi som politisk praksis - radikale terapiformer og deres frigørende muligheder i samfundet", Reitzel.
- Agger, N.P. (80) : "Politisk terapi og alternative rådgivninger", Modtryk.
- Andersen, J. (81) : "Forord til Poulantzas "Staten, magt en og socialismen"", i Poulantzas 81
- Andersen, I. mfl (82) : "Søren - en terapi på kritisk psykologisk grundlag", Udkast 3-4/82, s. 296-348.
- Andreasen, R. mfl (76) : "Sygdomsbegrebets historiske udvikling og den historiske baggrund for udskillelsen af de afsindige", Speciale Århus.
- Autorenkollektiv (73) : "Psychiatrie und Politik. Die abstrakte Politisierung der Psychotherapie durch die Gegen-Psychiatrie", i DA 78, s.69-94.
- Andreasen, B.L. (80) : "Depression - en kvindesygdom?", Speciale KUA/Bogskabet.
- Bader, K. (84) : "Wider die "therapeutisierung" von sozialer Arbeit und Erziehung", i "Objektive und Subjektive Widersprüche in der Sozialarbeit/Sozialpädagogik" s.121-136, Verlag Arbeiterbewegung und Gesellschaftswissenschaft.
- Bauer, M. mfl (83) : "Jagten på et meningsfyldt liv", Kontekst 45, s.10-53.
- Bertelsen, J. (74) : "Ouroboros", Borgen.
- (75) : "Individuation", Borgen.
- (79) : "Dybdepsykologi 2", Borgen.
- (84) : "Højere bevidsthed", Borgen.
- Betænkning 809 (77) : "Prioritering i sundhedsvæsenet".
- Betænkning 826 (77) : "Det psykiatriske sygehusvæsen".

- Betænkning 990 (83): "Naturpræperater og ikke-autoriserede helbredelsesmetoder".
- Betænkning 1044 (85): "Samordning i sundhedsvæsenet - rapport om psykiatri/Appendix C", Dansk Sygehus Institut.
- Borg, V. mfl (78): "Lønarbejderpsykologi - teori og metode - en anmeldelse af Volpert", i Udkast 2-3, s.308-351.
- Borg, V. mfl (81): "Indledning", i Udkast 3-4, s.225-235.
- Braun, K.H. mfl (red) (83): "Karl Marx und die Wissenschaft vom Individuum.", Bericht von der 1. Internationalen Ferien universität Kritische Psychologie. Verlag Arbeiterbewegung und Gesellschaftswissenschaft.
- (84): "Subjektivität als Problem psychologischer Methodik.", 3.Internationale Kongress Kritische Psychologie, Marburg 1984. Campus.
- (84a): "Objektive und subjektive Widersprüche in der Sozialarbeit/Sozialpädagogik", Bericht von der 2.Internationalen Ferienuniversität Kritische Psychologie. Verlag Arbeiterbewegung und Gesellschaftswissenschaft.
- (85): "Geschichte und Kritik der Psychoanalyse", Bericht von der 3.Internationalen Ferienuniversität Kritische Psychologie. Verlag Arbeiterbewegung und Gesellschaftswissenschaft.
- Brecht, B. (72): "Klasedigte", Charté.
- Bregnsbo, H. (80): "Marxismens elendighed", Berlingske leksikon bibliotek.
- Brickner, K. mfl (red) (85): "Terapi og filosofi - en artikelsamling om filosofiske problemer i forbindelse med vejledning, rådgivning og terapi", Philosophia.
- Brown, D. mfl (82): "Introduktion til psykoterapi", Hans Reitzel.
- Castel, F. mfl (82): "Psychiatisierung des Alltags - produktion und Vermarktung des Psychovaren in den USA", Suhrkamp Verlag.
- Castel, R. (83): "Det psykiatriske samfund", i Costa,

- F. 83, s.98-124.
- Clark, D.H. (75): "Socioterapi i psykiatrien", Forum Medicin.
- Costa, F. (red) (83): "Alternativ til psykiatrien. En antologi om arbejde, h lse og motstånd Prisma.
- Danielsen, E. (85): "Sk rsildsterapier. En kritisk indføring i de nye forløsende terapier" Hans Reitzel.
- Danielsen, I. (82): "Diskussion af subjektivitetsforst elsen i den kritiske psykologi". i Udkast nr.1, s.1-27.
- Dansk Psykolognyt :  rgang 84, 85 og 86 (til og med nr.9)
- Dreier, O. (74): "En præsentation og vurdering af Leontjevs almene psykologi", i Udkast 3-4.
- (77): "Individualitetsproblemet i dialektisk materialistisk belysning", i Nordisk Psykologi nr.2, s.147-164.
- (79): "Den kritiske psykologi"(red), Rhodos.
- (79a): "Indledning", i Dreier 79, s.7-27.
- (79b): "Den kritiske psykologis nuværende stade", i Dreier 79, s.349-391.
- (80): "Kritisk-psykologisk b rneterapi?" - en diskussion af "Legasthenie-Zentrum som eksempel", i Udkast nr.4, s.413-478.
- (81): "Psykologien som en historisk materialistisk videnskab", i Psyke&Logos nr.1, s.7-51.
- (81a): "Marxistisk psykologi", Stencil.
- (83): "A.N.Leontjev: Virksomhed og personlighed", Stencil.
- (83a): "En kamp for den rigtige teori. Om forholdet mellem teori, erfaring og terapi i J.Gammelgaards case-analyse i Udkast nr.2, s.182-262.
- (84): "Probleme der Entwicklung Psychotherapeutischer Arbeit", Stencil.
- (84a): "Therapietheorie, Alltagstheorie der Therapie und Therapiepraxis", Stencil.
- (85): "Zum Verhältnis psychologischer The-

- rapie und Diagnostik: Objektive Lebensbedingungen, Eigenschaftsproblematik und Persönlichkeitsentwicklung Stencil.
- (85a): "Some Theses in Critique of Behavior Therapy. A preliminary draft", Stencil.
- (85b): "Psychotherapy on the basis of Critical Psychology", Stencil.
- Dychtwald, K. (77): "Kropbevidsthed", Borgen.
- Eckardt, U.C. mfl (82): "Et samfund i forandring kræver en ny psykiatri", Speciale KUA.
- Elfferdring, W. (84): "The relevance of the Withering-Away of-the-state-Thesis", i "Rethinking Marx", AS109, s.186-190.
- Eliassen, R. mfl (81): "Psykiatrisk Verksamhet I", Prisma.
- (83): "Psykiatrisk Verksamhet II - Närstudier i psykoterapi", Prisma.
- Elmer, M. (79): "Om medicin. En introduktionsbog om lægen i samfundet", Hans Reitzel.
- Engels, F. (72): "Supplement og efterskrift til III. bog af "Kapitalen", i Marx 70/3, bog 4.
- (74): "Karl Marxs "Bidrag til kritik af de politiske økonomi", i Marx 74, s. 247-258.
- (76): "Naturens dialektik", Sphinx&Nihil.
- (76a): "Arbejdets rolle ved abens forvandling til menneske", i US II.
- (76b): "Socialismens udvikling fra utopi til videnskab", i US II, s.88-152.
- Engelsted, N. (84): "Springet fra dyr til menneske", Dansk Psykologisk Forlag.
- Forchhammer, H. mfl (85): "Det ubevidste", Speciale KUA.
- Foucault, M. (83): "Vansinnets historie under den klassiske epoken", Arkiv förlag.
- Freud, S. (50): "Der Mann Moses", Gesammelte Werke.
- (61): "Totem og tabu", Hans Reitzel.
- (73): "Psykoanalyse - nye forelæsninger", Hans Reitzel.
- (74): "Drømmetydning", Hans Reitzel.
- (76): "Hinsides lystprincippet", i Olsen 76, s.9-77.
- (76): "Massepsykologi og jeg-analyse", i Olsen 76, s.77-153.

- (76a): "Neurose und Psychose" Gesammelte Werke.
- (76b): "Warum Krieg?", Gesammelte Werke.
- (83): "Kulturens Byrde", Hans Reitzel.
- Gardel, B. (83): "Effektivitetskrav och hälsorisker i ett teknifierat arbetsliv", s.15-45 i F.Costa mfl. 83.
- Glassen, W. (74): "Realitetsterapi", Gyldendals pädagogiske bibliotek.
- Goodison, L. mfl (83): "Selvhjælpsterapi", Modtryk.
- Gordon, R. (78): "Your Healing Hands. The Polarity Experience", United Press Santa Cruz.
- Greenwald, H. (76): "Valgterapi", Socialpædagogisk Bibliotek.
- Grof, S. (83): "Gammel visdom - ny videnskab", Information 30.5.85.
- Gunnersson, R. mfl (81): "Frigørelse - ikke helbredelse. Demokratisk psykiatri i Italien; distriktspsykiatrien i Danmark", Tidens skifter.
- Haug, F. (81): "Dialektisk teori og empirisk metode i Udkast nr.1.
- (81a): "Udnyttelsen af data", i Udkast nr.1
- Haug, W.F. (73): "Bestimmte Negation", DA74.
- (76): "Vorlesungen zur Einführung ins "Kapital"", Pahl-Rugenstein.
- (76b): "Zur Aktualität von Brechts Tui-Kritik", i AS11, s.7-17.
- (77): "Bürgerliche Privatform des Individuums und Umweltform der Gesellschaft i Braun, K.H. 77.
- (77a): "Zur Dialektik von gesellschaftliche Basis und politischem Überbau in Sozialismus", DA106, s.760-794.
- (78): "Westlicher Marxismus? Kritik eines notwendigen Versuchs, die marxistische Theorie zu historisieren", DA10, s.484-502.
- (79): "Ideologie/Warenästhetik/Massenkultur. Entwürfe zu einer Theoretischen Synthese", SH33.
- (80): "Ökologie und Sozialismus. Thesen 1980", i Haug, W.F. 85, s.228-234.
- (80a): "Varenästhetik und Kapitalistische Massenkultur (I)", Argument Verlag.
- (80b): "Standpunkt und perspektive materialistischer Kulturtheorie", AS47, s.6-27.

- (80c): "Brechts beitrage zum Marxismus", i AS50, s.7-19.
- (81): "Strukturelle Hegemoni", DA129, s. 628-648.
- (81a): "Ideologiske Werte und Warenästhetik am beispiel des Jeans kultur", i Semiotik.
- (81b): "Orientierungsversuche materialistischen Philosophie. Ein fragmentarischen Literaturbericht", DA128.
- (83): "Hält des Ideologiske Subjekt Einzug in die Kritischen Psychologie", AS 93, s.24-56.
- (83a): "Krise oder Dialektik des Marxismus" i AS100, s.8-35.
- (84): "Die Camera obscura des Bewusstseins. Kritik der Subjekt/Objekt-Artikulation in Marxismus", AS70, s.9-97.
- (84a): "Learning the Dialectics of Marxism" i AS109, s.15-21.
- (84b): "Die Frage nach der Konstitution des Subjekts", i Braun, K.H. mfl 84, s.60-85.
- Haugaard, E. (85): "Pluraler Marxismus", Argument Verlag
- (83): "Psykoterapi som non-specifik behandling", Psykologisk skriftserie no.6, vol.8.
- (84): "Psykoterapiens krise og bestræbelser for at nå til specifikt virkende psykoterapeutiske metoder", i Agripa nr.2, s.89-118.
- Holz kamp, K. (78): "Sinnliche Erkenntnis - Historische Ursprung und gesellschaftliche Funktion der Wahrnehmung", Athenäum Verlag (opr.73).
- (78a): "Gesellschaftlichkeit des Individuums, Aufsätze 1974-1977", Pahl-Rugenstein.
- (79): "Den kritiske psykologiske overvindelse af psykologiske teoris videnskabelige vilkårlighed", i Dreier 79, s. 27-123.
- (79a): "Kan der være en Kritisk Psykologi indenfor rammerne af en marxistisk teori", i Dreier 79, s.123-159.
- (79b): "Zur kritisch-psychologischen Theorie der Subjektivität I. Das Verhältnis von subjektivität und Gesellschaftlichkeit in der traditionellen Sozialwissenschaft und im wissenschaftlichen Sozialismus", AS34.
- (79c): "Zur kritisch-psychologischen Theorie

- der Subjektivität II", AS41.
- (80): "Einleitung", i Dreier, O.: "Familiales Sein und familiales Bewusstsein Frankfurt/M.
- (83): "Grundlegung der Psychologie", Campus.
- (83a): "Der Mensch als Subjekt wissenschaftlicher Methodik", i "Karl Marx und die Wissenschaft vom Individuum", s.120-166. Verlag Arbeiterbewegung und Gesellschaftswissenschaft.
- (83b): "'Aktualisierung' oder Aktualität des Marxismus", i AS100, s.53-64.
- H.-Osterkamp, U. (77): "Grundlagen der psychologischen Motivationsforschung 1", Campus.
- (78): "Motivationsforschung 2", Campus.
- (79): "Erkendelse, emotionalitet, handleevne", i Dreier 79.
- (81): "Die Funktion der Psychologie für die Arbeiterbewegung", i AS66, s. 98-119.
- (81a): "Faschistische Ideologie und Psychologie", i AS72, s.155-171.
- (82): "Unterdrückung oder Selbstunterwerfung", i DA136, s.828-837.
- (83): "Ideologismus als Konsequenz des Ökonomismus. Zur Kritik am Projekt Ideologie-Theorie", i AS93, s.7-24.
- HUG! (82): "Terapi", Tiderne skifter.
- Hydén, L.-C. (78): "Psykologi och marxism - en antologi", Kontrakurs.
- Hjørnis, O. (79): "Evolutionssproblematikken i antropologien", Philosophia årgang 8, nr.4, s.1-34.
- Ida mfl (86): "Lykke til salg - et projekt om terapimarkedet og subjektets kvaler i 80-erne", HUM.BAS./RUC.
- ISD 3 (83): "Rethinking Ideology", AS84.
- ISD 4 (83a): "Rethinking Marx", AS109.
- Jaeger, S. ml (78): "Die gesellschaftliche Genese der Psychologie", Campus.
- Janov, A. (79): "Farene ved misbrug af primalterapi" i Lumbye, J. mfl (red) 79.
- Janzon, A. (64): "Samarbejde i sundhedens tjeneste", Nyt Nordisk Forlag.
- Jensen, U.J. (79): "Om betingelserne for analysen af humane produkters tilblivelse og udvikling. Evolutionsteori og humanistisk videnskab", i Philosophia nr.

- 1-2-3, s.55-75.
- (80): "Om grunde til sindsygt adfærd", i Agrippa nr.4, s.5-39.
- (83): "Sygdomsbegrebet i praksis. Det kliniske arbejdes filosofi og videnskabsteori", Munksgaard.
- Jensen, H.S. (79): "Videnskab og politik", i Philosophia nr.1-2-3, s.46-55.
- (80): "Udviklingsbegrebet", Stencil.
- Jens-Peter og Kalle (80): "Forsvar for den konkrete personlighedsteoris aktuelle mulighed", Bogskabet.
- (81): "Udvikling og pædagogik", Bogskabet.
- (82): "Grundlagsproblemer for os i arbejdspsykologien", Afløsningsopgave i arbejdspsykologi (skrevet sammen med Ole Østergaard).
- (84): "Subjektiviteten mellem teori og praksis", Bogskabet.
- (86): "Samfundsmæssiggørelse som selvudviklingen af kollektiv og personlig historie", Bogskabet (almen psyk.).
- Johannessen, H. (81): "Sundhed, pædagogik og samfund -- en kritik af sundhedspædagogikken i et samfundsmæssigt perspektiv", Unge Pædagoger/B27.
- Jones, M. (71): "Socialpsykiatri i praksis", Gyldendals pædagogiske Bibliotek.
- Jordan, R. (84): "Fremtidens psykoterapi", Dansk Psykolog Nyt nr.16, s.457-76.
- Jung, C.G. (62): "Det ubevidste", Gyldendals Uglebøger.
- Jørgensen, F. (75): "Forord", i Clark, D.H. 75, s.7-9.
- Karpatschof, B. (80): "Forandring og bevidsthed", i Psyke & Logos nr.1, s.65-91.
- Karpatschof, L. (80): "Fra internering til selvorganisering - om udvikling og ophævelse af behandling af gale", Dansk Psykologisk Forlag.
- Kelstrup, A. (83): "Galskab, psykiatri og galebevægelse - en skitse af galskabens og psykiatriens historie", Amalie/temanummer marts.
- (83a): "Hvorfor lider flere kvinder end mænd af depression?", i "Kvinder og depression", s.8-19, Amalie (temanr.).
- Koefoed, P. mfl (76): "Historiske og aktuelle tendenser i den samfundsmæssige produktion af sygdom og sundhed", Speciale KUA.
- Krørup, O. (80): "Arbejdsretten", Hans Reitzel.

- Kristensen, M. (77): "Klinisk ordbog", Høst&søns forlag.
 Lauritsen; P. (77): "Personlighedspsykologi - en antologi", Nyt NØrdisk Forlag.
- Lenin (67): "Staten og revolutionen", Gyldendal Uglebøger.
- Leontjev, A.N. (77): "Problemer i det psykiskes udvikling I-III", Rhodos.
- Lorenzer, A. (73): "Psykoanalyse, sprog og historisk materialisme", i Udkast nr.1, s.75-88.
 (77): "Om dialektikken mellem individ og samfund", i "Produktion, arbejde, socialisation", s.170-206. Progressiv Bogklub.
 (72): "Materialistisk socialisationsteori", Rhodos.
- Lukács, G. (76): "Essays om realisme", Medusa.
- Lumbye, J. mfl (75): "Kritisk psykoterapi - en antologi", Paludans fiol-bibliotek.
 (79): "Psykoterapi, smerte, ekstase - en antologi om kritisk psykoterapi", Borgen.
- Lumbye, J. (78): "Om Informations (indre) linie og om en massepsykoterapis muligheder", Information 6/7-78.
- Mairs, W. (75): "Normalität und Pathologie des Psychischen", DA91.
- Malling, T. mfl (83): "Forholdet mellem behandler og indlagt på det psykiatriske hospital - kan det kun være et magtforhold?", Bogskabet.
 (85): "Terapimarkedet i socialpsykologisk belysning", Bogskabet.
- Markard, M. (84): "Einstellung - Kritik eines socialpsychologischen Grundkonzepts", Campus.
- Marx, K. (70): "Kapitalen I-III", Rhodos.
 (71): "Det kommunistiske manifest", Rhodos.
 (74): "Bidrag til kritikken af den politiske økonomi. Indledning fra Grundrids", Rhodos.
 (74a): "Den tyske ideologi. Filosofiens elendighed", Rhodos.
 (74b): "Indledning til kritik af den politiske økonomi", i Marx 74.
 (74c): "Feuerbachteserne", i Marx 74a.
 (74d): "Grundrids 1-6", Rhodos.
 (74e): "Om jødespørgsmålet"; "Kritik af Hegel .. - Indledning" og "Økonomi og

- filosofi", i Sørensen, W. 74.
- (74f): "Filosofiens elendighed", Rhodos.
- (78): "Kritik des Hegelschen Staatsrechts" i MEW 1.
- (78b): "Briefe aus "Deutsch-Französischen Jahrbüchern"", i MEW 1, s.337-347.
- (78): "MEW 32, s.75".
- (79): "Teorier om merværdien", Rhodos.
- Maslow, A. (77): "En teori om menneskets motivation" i Lauritsen, P., s.410-445.
- Mathiasen, E.-M. (80): "Sundhedspædagogik - vejen til et bedre liv", Udkast nr.1.
- Miller, R.D. (79): "Psyisk massage", Borgen.
- Mørch, S. (83): "Er ungdomsproblemet et socialisationsproblem?", Udkast nr.2, s.152-182.
- Nagel, H. mfl (red) (79): "Inflation der therapieformen - Gruppen- und Einzeltherapien in der sozialpädagogischen und Klinischen Praxis", Rowolt.
- Nemitz, R. (82): "Antwort auf Osterkamps kritik", AS72, s.144-154.
- Nygren, P. (79): "Samhällets närvaro i terapirummet", i Nordisk Psykologi nr.3, s.217-246.
- Odgaard, I. (84): "Springet fra naturhistorie til historie", Kronik i Information 10/7.
- Olsen, O.A. mfl (red) (76): "Freud: Metapsykologi 1 og 2", Hans Reitzel.
- Pahuus, M. (79): "Om det normative grundlag for marxistisk humanvidenskab", i Philosophia 1-2-3, s.34-46.
- PAQ (78): "Entwicklung der Arbeit", AS19.
- Perls, F.S. (75): "Gestaltterapi", Socialpædagogisk bibliotek.
- Philosophia (83): "Behandling og menneskesyn - videnskabssteoretiske problemer i social- og sundhedssektoren", nr.3-4.
- Pietila, V. (84): "Ideologie und Wissenschaft. Eine Theoretische Skizze", i PIT 84.
- Poulantzas, N. (81): "Staten, magten og socialismen", Rhodos.
- PIT 1 (79): "Theorien über Ideologie", AS40.
- PIT 2 (80): "Fascismus und Ideologie 1", AS60
- (80a): "Fascismus und Ideologie 2", AS62.
- PIT 3 (83): "Notits zur zweiten Auflage der "Theorien über Ideologie"", i DA137, s.26.
- PIT 4 (84): "Die camera obscura der Ideologie", AS70.

- Poulsen, E. (79): "Evolution og historie; politik, utopi eller videnskab?", i Philosophia nr.4, s.36-56.
- Rabg, B. nfl (82): "Dumm und Neidisch bis zur Revolution? Antwort auf Ute H.-Osterkamp" i DA136, s.837-47.
- Rasmussen, K. (84): "Sygdom er vi sammen om", Forlaget Bævnebanke.
- Rasmussen, O.V. (83): "Depressioner i socialpsykologisk belysning", s.67-75 i "kvinder og depression", Amalie 83.
- Rogers, C. (70): "Om encountergrupper", Jespersen og Pio.
- Rubinstein, S.L. (76): "Væren og bevidsthed", Gyldendal.
- Ruoff, K. (76): "Tui oder Weiser? Zur Gestalt des Philosophen bei Brecht", s.17-53 i "Brechts Tui-kritik" AS11.
- (80): "Das Denkbare und die Denkware. Zum eingreifenden Denkes", s.75-84 i "Aktualisierung Brecht" AS50.
- (84): "Summery of Discussions", s.72-75 i "Rethinking Marx" AS109.
- Sander, B. (84): "Dynamisk og strategisk korttidsterapi", specialê KUA.
- Satyarthi, S.D. (84): "Borgens terapi guide", Borgen.
- Schanz, H.J. (77): "Til kritikken af den politiske økonomi", Modtryk.
- Scheff, T.J. (75): "Psyisk sygdom - en sociologisk teori", Gyldendals Samfundsbibliotek.
- Seidel, R. (76): "Denken. Psychologische Analyse der Entstehung und Lösung von Problemen", Campus.
- See, H. (73): "Die Gesellschaft und ihre Kranken - oder Brauchen wir das Klassenlose Krankenhaus", Rororo.
- Sève, L. (76): "Über die materialistische Dialektik", Verlag Marxistische Blätter.
- (78): "Marxisme og personlighedsteori", Rhodos.
- (78a): "Marxistische Analyse der Entfremdung", Verlag Marxistische Blätter.
- (78b): "Strukturalismen - bemærkning til en side af det ideologiske liv i Frankrig", Komm.S.Psykologi.
- (79): "Psykoanalyse og historisk materialisme", Rhodos.
- Skaftø, K. (85): "Kvinder er også mennesker", Bogskabet KUA.
- Sobolev, A.R. (76): "Dialektik som politisk proces" i

- Sève, Sobolev og Mao: "Dialektik se politisk proces - tre indlæg om mod sigelsers rolle i dialektikken", Forlaget Ny Dag.
- Socialforskningsinstituttet (76): "Nogle forskelle om uddannelse, erhverv og helbred", Publikation nr. 21 København.
- Stalin, J.V. (76): "Om dialektisk og historisk materialisme", Forlaget Oktober.
- Strømgren, E. (76): "Psykiatri", Munksgaard.
- Sundin, B. (70): "Individ, institution, ideologi", Aldus-serien.
- Szasz, T.S. (61): "The Myth of Mental Illness", Harper New York.
- Sørensen, W. (74): "Karl Marx. Økonomi og filosofi", Gyldendals Uglebøger.
- Tamberg, B. mfl. (76): "Psykiatri og plejeruddannelse", speciale KUA.
- Thielst, P. (80): "Retninger indenfor psykoanalysen", Hans Reitzel.
- Tunander, O. (81): "Produktivkrafternas lange marsch och arbetarklassens emancipation", Tekla nr. 10, s.76-91.
- Volmerg, U. (77): "Om forholdet mellem produktion og socialisation med det industrielle lønarbejde som eksempel", s.13-38 i "Produktion, socialisation, arbejde" Progressiv Bogklub.
- Welner, J. (84): "Psykologisk medicin - psykoterapi i patientbehandlingen", F.A.D.L.'s Forlag.
- Woetzel, H. (77): "Das Absurde ist eine methode", s. 819-25 i DA106.
- Østerberg, D. (72): "Forståelsesformer", Pax Forlag Oslo.
- Zelený, J. (62): "Die Wissenschaftslogik und "Das Kapital"", Europäische Verlagsanstalt Frankfurt. (Delvis oversættelse i "metode och teori i Kapitalet", Kontrakurs 76).